О.С. ВУСИК

СЛОВНИК

УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 1500 синонімічних гнізд

За редакцією
доктора філологічних наук,
професора
А.М.ПОПОВСЬКОГО

Дніпропетровськ
"Січ"
2000

ББК 81.2 (4УКР)
В 88

Вусик О.С.

В 88 СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ: Понад 1500 синонімічних гнізд / За ред. докт. філолог. наук, проф. А.М.Поповського. — Дніпропетровськ: Січ, 2000. — 424 с.

ISBN 966-511-028-4

Словник складає різнобічну характеристику синонімів сучасної української мови. Це плід багаторічної праці автора — письменника.

Розрахований на філологів, письменників, журналістів, учителів-словесників, учнівську та студентську молодь, усіх, хто небайдужий до розвитку рідної мови.

ББК 81.2(4УКР)

Спільне видання Дніпропетровської організації Національної Спілки письменників України, Управління культури Дніпропетровської облдержадміністрації та Всеукраїнського державного багатопрофільного видавництва "Січ"

Автор Словника складає щиру подяку добродіям, котрі сприяли появі цього видання: зокрема, *Анатолію Божку* (м. Черкаси), голові Дніпропетровської організації Національної Спілки письменників України *Вікторові Савченку*, начальникові Управління культури Дніпропетровської облдержадміністрації *Валентині Тальян*, директорові Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки *Надії Титовій*

ISBN 966-511-028-4

© Вусик О.С., 2000

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У цього Словника є своя історія, а в неї — конкретний початок.

Сорок років тому я прийшов працювати кореспондентом на Дніпропетровське обласне радіо, котрому віддав більше двох десятків літ. Нема такого міста й села на Січеславщині, в якому б я не побував з "репортером" за плечима. Записувати на магнітофонну стрічку доводилося сотні людей. Переважна більшість із них (селяни, робітники, інтелігенція) охоче спілкувалися зі мною перед мікрофоном українською мовою. Хай не завжди чистою, літературною, з домішком знаного в наших краях горезвісного суржику, але це все-таки було спілкування рідною мовою.

Та, на превеликий жаль, траплялися й такі виступаючі, котрі на моє прохання дати інтерв'ю по-українськи, заявляли щось на кшталт: "А мнє какось сподручнєє виступать по-руску". "А чому сподручнєє?" — запитував я. "Ну, знаєтє, — не вдаючись до будь-яких доводів, міряв мене зверхнім поглядом співбесідник, — русский язик намного богаче от українського".

І це заявляли мені молоді самовдоволені й самозакохані українські перекиньчики, які, дірвавшись до керівного крісла в райцентрі, з усіх сил пнулися до крісла обласного чи й вище, отож ладні були не тільки рідну мову, а й рідну матір забути.

Ясна річ, у мене з таким "рускоязичником" щоразу виникала суперечка.

"А хто вам сказав, що російська мова багатша за українську?"- ставив я питання руба. І, покликавши на поміч усі свої недавні університетські знання з філології, починав, мов з підрешітка, сипати на опонента синонімами до різних українських слів, (пояснивши попередньо, що синоніми — це співвідносні слова, відповідні за значенням): от давайте разом згадувати, які є в нашій мові синонімічні відповідники й різновиди, приміром, до слів "бити", "іти", "кричати"... (слово вибиралося навпростець).

І починалося змагання перед мікрофоном...

Часом дискусія розтягувалась на добру годину. Інколи мені вдавалося в такий спосіб переконати співрозмовника, і він (хоч по писаному) виступав перед мікрофоном по-українськи, іноді ж я так і не міг достукатись до розуму й серця змоскаліченого землячка.

І тоді я зрозумів, що мені треба мати напохваті у відрядженнях бодай саморобний посібничок.

Отак день за днем, рік за роком і почав укладатися цей "Словник українських синонімів"...

А ще в моєму Словнику зібрано цілу гору народних добрих (і не зовсім добрих) побажань, чисто української божби, погрознахвалянь і реагування на них (див. Додатки до Словника), а також слів згоди, заперечення, спротиву, гніву, досади, радості, співчуття, здивування, спонуки, іронії, захоплення, різних примовок, приповідок і примовлянок, жартівливих запитань, всяких забавлянок, почерпнутих з живої розмовної мови, народного мудрослів'я, а надто з моїх численних спілкувань із земляками-полтавчанами, з художніх творів української й перекладної літератури та цілої низки словників, які збирали й укладали наші невгамовні попередники.

До речі, я довго вагався: включати чи ні до Словника українські прокльони? (Див. кінцівку Словника). Застерігав мене дехто: не роби цього! В жодному словнику ти не знайдеш зібраних докупи проклинань! Не забувай, за законами карми вони повертаються вістрям до того, хто їх виголошує. Або збирає, як ти...

І все ж-таки я зважився на зібрану мною публікацію українських заклинань: хай краще впадуть на мою сиву голову майже усі прокляття мого народу, ніж загубити для історії їх соковиту образність й безмежне розмаїття.

А найбільше, мабуть, почерпнув я слів-синонімів і фразеологічних відповідників від матері... І досі стоїть у вухах: "не рунтай мені шитва"; "прогайвина, прогаймина"- (це галявинка, плішивинка в чомусь суцільному); "ой, я така надвірня!" (люблю бути надворі); "оце в мене ніж найпохватніший" (зручний); "напелешкали повне відро яблук"; "як підеш у магазин — одне угайство" (бо черги); "у мене хліб бозна-колишній" (черствий); "вибуртував яму" (викопав); "він змалку був `юлавий" (нездоровий, кволий). До речі, в 11-томному "Словнику української мови" сл`ова "юлавий" немає, а є лиш у Б. Грінченка).

Від матері я почув: "перепелиний вітер" (це такий, що ледь-ледь коливає колоски, як від помаху крил перепілки); порівняння: "ячмінь, хоч на намисто нижи". Або: "ану, не бурушкайтесь!"; "надворі таке завітрюжило!"; "туди добра промашка " (далеченько йти)."

Отак у мене за сорок літ зібралося понад тисячу п'ятсот гнізд українських слів-відповідників.

Мета мого Словника — зберегти корінну українську мову. Ту, якою говорив і говорить наш народ, мову, якою писав Тарас Шевченко.

І з кожним днем, з кожною прочитаною книжкою мій

"Словник українських синонімів" все поповнювався й поповнюється понині. Отож скільки днів моїх, я продовжуватиму працювати над Словником, перероблятиму, доповнюватиму.

А далі... Може, знайдеться в Україні молодший добродій, котрий продовжить мою сорокарічну працю. Бо мій Словник — це лиш старт у мовно-український Всесвіт: океан української мови — безмежний.

Знаю наперед: знайдуться вчені мужі, котрі скажуть або напишуть, що мій Словник не відповідає якимось там інститутським чи академічним канонам, що я не стовідсотковий лексикограф, хтось мене звинуватить у "незнанні теорії лексикографії". Якийсь українець зацитує видатного іспанського лексикографа Хосе Касареса: " Щоб стати лінгвістом, потрібно десять років, а щоб стати лексикографом, потрібне ціле життя". Пригадаймо: так було і з знаменитим Словником Івана Виргана...

Тому тим, хто мене критикуватиме (по-науковому, по-академічному), я скажу: збери, добродію, стільки українських скарбів-синонімів, скільки зібрав я. Або хоч половину "стільки".

Але я зарані згоджуюсь: напевно ж, у моєму Словнику є похибки. Безумовно, є... Однак те мовне багатство, яке я зібрав докупи за все життя, варте того, щоб його донести до наших нащадків. Сподіваюся, що моя сорокарічна праця прислужиться мільйонам моїх співвітчизників, людям, чутливим до рідного слова: вчителям і школярам, журналістам, студентам, літераторам — всім, хто прагне сягнути глибин і розмаїття української мови — однієї з найбагатших у світі.

Я зумисне не подавав до синонімів літературних ілюстрацій, бо тоді б Словник розрісся на багато томів. Згодьтесь, що одній людині така велетенська робота просто не під силу. Це потуга хіба що цілого наукового інституту. Та й видати такий багатотомний Словник нині практично не можливо.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ СЛОВНИКОМ

У реєстр Словника внесено понад півтори тисячі синонімічних гнізд.

Спершу йде *опорне слово*, напр. **"БАЛАКУЧИЙ"** або **"ГОВОРИТИ, СКАЗАТИ"**.

Далі йдуть слова-синоніми до них: напр. "балаболка", "пасталака", "балакати", "теревенити" і т. д.

По тому після трьох зірочок *** подано фразеологічні відповідники, які також передають різні відтінки *опорного слова*: напр. "говорити"... "точити ляси", "правити теревені"...

Насамкінець подаються приповідки й примовки на тему *опорного слова.*

СПИСОК ОСНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

виг. (вигук), військ. (військове), вульг. (вульгарне слово), груб. (грубе), див. (дивіться), дит. (дитяче), діал. (діалектне), ж. (жіночий рід), жарг. (жаргонне), жарт. (жартівливе слово), заст. (застаріле), зневаж. (зневажливе), ірон. (іронічне), іст. (історичне), і т.д. (і так далі), і т.п. (і тому подібне), лайл. (лайливе), мисл. (мисливське), напр. (наприклад), нар. (народне), н.с. (немає в словниках), перен. (переносно), пестл. (пестливе), поет. (поетичне), прик. (приказка), прост. (просторічне), риб. (рибальське), рідк. (рідковживане), розм. (розмовне), тот. (тоталітарне), т.с. (те саме), фольк. (фольклорне), церк. (церковне), ц-с. (церковно-слов'янське), ч. (чоловічий рід).

АБРИКОСА, абрикос, жерделя, мореля.

АБСОЛЮТНИЙ, повний, цілковитий.

АВАНТЮРИСТ, авантурник, пройдисвіт (розм.);

АВТОКЕФАЛЬНИЙ, незалежний, непідлеглий, непідпорядкований, самостійний.

АГОВ (вигук), агу, гов, гу.

АГОНІЯ, конання, часування (рідко).

АГУКАТИ, агуськати, агуленьки (дит.); агулі, агунечки, агуні, агусеньки, агусі.

АЖУРНИЙ, ажуровий (розм.), прозірчастий, прозористий.

АЗБУКА, абетка, абеточка, азбучка, алфавіт.

АКТИВНИЙ, бсручкий, дійовий, діяльний, діяч, енергійний, жвавий, завзятий, ініціативний, ініціатор, моторний, наполегливий, невтомний, непосидющий, непосидячий.

АКТОР, артист, лицедій.

АКЦЕНТ, вимова, наголос, наголошування (т.с.).

*** зробити наголос (на чому).

АМБІЦІЯ, амбітність, гонор.

АНАЛОЙ, поставець, стілець.

АНАРХІЯ, безвладдя, безлад, безладдя, беззаконня, незорганізованість, неорганізованість, стихійність, хаос.

АНГЕЛ, ангел-хранитель, анголя, анголятко, архангел (головний), благовісник, вісник, глашатай, небожитель, оповісник, покликач, провісник, провіститель (церк.), херувим, херувимчик, янгол, янголя, янголятко, янголяточко,

*** Божий угодник; небесне створіння; небесний послушник.

АНГЕЛЬСЬКИЙ, янгельський, янголиний.

АНЕСТЕЗУВАТИ, знечулювати, обезболювати.

АНУЛЬОВУВАТИ, відміняти, ліквідовувати, скасовувати.

АПЕЛЬСИН, помаранч, помаранча, померанець.

АПЛОДИСМЕНТИ, аплодування, овація, оплески, плескання,

*** бурхливі оплески; оплески, що переходять в овацію; плескання в долоні.

АПЕТИТНИЙ, апетитненький, смачненький, смачний,

АПОСТОЛ, богомільник, богомолець, вірник, засновник, оповісник, основоположник, первоучитель, першоучитель, поборник, поводар, поводатар, подвижник, провідник, проводар, проводир, проголосник, проповідник, пророк, світоч, святильник, споборник, сподвижник, сурмач, учитель,

*** Божий прибічник; Божий прихильник; Божий речник.

АРГУМЕНТ, аргументація, довід, доказ, резон, факт, фактаж,

*** незаперечний аргумент; незаперечний доказ.

АРЕШТАНТ, арештований, в'язень, заарештований, забраний (розм.), засуджений, ув'язнений.

АРТИЛЕРИСТ, гарматник, гармаш.

АСТМА, диханиця (діал.), `ядуха і яд`уха.

АТЛАСНИЙ, атласовий, єдвабний.

АУКЦІОН, торг, торги,

*** продаж з молотка.

Б

БАБА, баба-знахарка, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-сповитуха, баба-яга, бабега, б`абисько і баб`исько, бабиця, бабище, бабка, бабойка, бабонька, бабочка, бабуленька, бабулина, бабулиня, бабуля, бабуманця, бабуненька, бабунечка, бабусина, бабусонечко, бабуся, бабуська, бабуцюля, бабучатко, бабця, бабченька, бабчина, бабчинка (за І. Драчем), карга, козир-баба, повитуха, сповитуха, стара, старенька, старушенція, яга.

*** кам'яна баба; скіфська баба; снігова баба; стара баба, стара карга, стара печериця.

Баби (збірне), бабня, бабота, жінота, жіноцтво.

Приповідки: Де баб сім, там торг зовсім. В баби язик — як лопатень. Господи, благослови стару бабу на постоли, а молоду на кожанці. Старій бабці добре і в шапці. Баба надвоє ворожила: або вмре, або буде живий.

БАВИТИ (ДИТИНУ), агуськати, люляти, пестити, тішити.

БАГАТИЙ, багатенний, багатенький, багатин`я, багатир, багатирський, багатій, багатющий, багатько, багач, багачик, безбідний, глитаєнко, глитай, глитайчук, глитаюка, глитаяка, гнойоїд (сільська кличка багатих), господарний, грошовитий, домовитий, домовладика, домовласник, дук, дука, дукар, дукач, забезпечений, заможненький, заможний, заможняк, заможнянин, капіталіст (власник капіталу), крез, куркуленко, куркулик, куркуляка, куркуль, маєтний, майновитий, м`аючий, м`ожний, мохнач, найбагатший, найгрошовитіший, найзаможніший, найстатечніший, небідний, нувориш, пан, пан-гаман, паненко, панок, панюга, пребагатий, розбагатілий, розкошолюб, салогуб, скоробагатько; статечний, товстосум, хазяйновитий, хазяїн, худібний (про селян), щонайбагатший, якнайбагатший,

*** аж з горла багатство лізе; аж протух від грошей; багатий — ого!; багатого коліна; багатого роду; багацького роду; багач на все село; бере гроші огр`ебом; бряжчать карбованці; весь вік багатіє; в нього гроші гниють; все є; горлом пхає; гребе гроші лопатою; грошей без ліку; грошей більше, ніж здоров'я; грошей і кури не клюють; грошей і свині не їдять; грошики бряжчать; гроші ковшем міряє; гроші самі в пельку лізуть; грошовий мішок; грошовитий чоловік; дім — повна чаша; домовитий хазяїн; живе на всю губу; живе на широку ногу; живе по-панськи; живе по-панському; живе, як нирка в салі; живе, як у раю; жирний кіт; завжди бряжчить у кишені; з багатирів; з багатих; з багатої сім'ї; з багацької сім'ї; з багачів; з того ситий і п'яний; є копійчина; є копійчина за душею; є в нього і пере`є; і густо, і копно; йому все як з води йде; йому чорт гроші носить; казиться з жиру; кишеня не сходиться (від грошей); копійка в кишеню пливе; купається в золоті; купається в меду; купається в молоці; купається в розкошах; купається в сріблі-злоті; купається в щасті; купається, як бобер у салі; купається, як варсник у маслі; купається, як сир у маслі; лантух з грішми; набитий гаман; набитий гаманець; натрамбував ощадкнижку; над панами пан; не знає, що то немає; не мала ягода; обріс багатством; обсипаний золотим дощем; опливає в достатках; пан на всю губу; паном діло; панюга панюгою; плаває, як пампух в олії; повна калитка; повна кишеня; повний черес; потопає в розкошах; при багатстві; при грошах; при достатку; сидить, як за тином (у достатках); ситий і вкритий; спить на грошах; тільки пташиного молока нема; у достатках (при достатку); хазяїн на повну губу;

Примовки: Зарився в добрі, як свиня в багні. Сидить на грошах, як чорт на товарі. Клади на книжку, та спльовуй нишком. Достатки до хатки, мов лопатою хто гребе. Добра зібрав — з чортами накладав. Грошви має, що чортам на піч не завдати. Такий багатир, що не знає, що то нема. Умре багатир, то йде за ним увесь мир, а вмре храпак — тільки піп та дяк. Йому помагають гроші. Може собі дозволити... (так кажуть про багатого).

БАГАТІТИ, багатішати, багатшати, багатитися, багатійшати, гараздувати, забогараджуватися, заможніти, заможнішати, збагатшуватися, озолочуватися, розкошувати, статкувати,

*** бавитися в гроші; брати гроші огребом; вбиватися в гроші; вбиватися в колодочки; вбиватися в силу; вибиватся в люди; вибиватися з нестатків; гребти гроші жменею; гребти гроші лопатою; гребти гроші під себе; гріти руки на чужому; гроші ковшем міряти; гроші міркою міряти; жити в достатках; жити в

розкошах; жити в статках; жити на всю губу; жити на широку ногу; жити, як мед лити; загрібати гроші; збивати копійку; збирати статки; качати гроші; купатися в золоті; купатися в розкошах; купатися в сріблі-злоті; купатися, як бобер у салі; купатися, як вареник у маслі; купатися, як сир у маслі; мати добрячий навар; мести до воріт; набивати калитку золотом; набивати капшук; набивати кишені золотом; наживати статки; обростати багатством; обростати землею (про селян); обсипатися золотим дощем; опливати в достатках; пливти молоком і медом; постолом добро возити (жарт. закінчення казок: "Живуть і хліб жують, постолом добро возять"); потопати в багатстві; робити гроші; сидіти, як за тином (у достатках); спати на грошах; ставати багатим; ставати багатшим; ставати на ноги; тертися біля грошей; тертися біля корита з грішми; тонути в розкошах; ходити в золоті.

БАГАТО, аж-аж-аж, багатенько, багатувато, багацько, безлік, безліч, безлічно, безмір, безмірно, бозна-скільки, валява (діал.), вволю, вдосталь, вдостачу, в'елико, в'идимо-невидимо і вид'имо-невидимо, всебільше, вщерть, гибель, годі, густо, добіса, добісяки, доверху, доволі, догибелі, дон'есхочу, донехочу (їсти), доситу, досить, доста, досталь, достатньо, достача, достобіса, достогаспида, достогибелі, достоката, достолиха, достоту, досточорта, досхочу, забагато, завізно, задосить, зайве, зайвин'а, занадто, заповно, збиран'иця, здобіль (діал.), кишить, кишма-кишить, лишнє, лишняк, лишок, максимум, многість, многота, множінь, навалом, надлишок, надомір, надміру, надсилу, надто, назавмір'я, назауміру, найбільше, напасть (напасть харчів треба), напхано, напхом, насипчасто, невидимо, невлічимо, невпоїд (страв), невпрогорт, незліченно, незлічимо, незримо, незчисленно, немало, несусвітньо, нетрохи, ніврокy, ого-го, ого-го-го, пересит, побагато, побагату, повнеча, повним-повнісінько, повниця, повнісінько, повно, повно-повнісінько, повнота, повночка, повня, повнява, подостатком (діал.), подостатньо (т.с.), понад (що), пребагато, пребагацько, предосить, премного, прірва, розмай, розповня, рясненько, рясно, ряснота, сила, сила-силенна, сила-силецька, силенна-сила, силеча, сонмище, стокрот, страх (страх багато), суми-суменні, тьма-тьменна, тьма-тьмуща, уволю, удозвіль, удостатку, удостачу, умнозі (церк.), ущерть, хтозна-скільки, чималенько, чимало, щедро, щонайбільше, якнайбільше,

*** аж геть; аж два зразу (ірон.); аж замного; аж з горла лізе; аж з горлянки пре; аж кишить; аж надто; аж пре; аж через вінця; аж через край; без кінця і краю; без ліку; без ліку-міри; без лічби; без рахунку; без числа; без всякого числа; битком набито; більше, як много; більше, ніж досить; більше, як шмат;

бозна-скільки; буде й голому поза пазушшю (ірон.); буде чим Кузьмі награтись; буде ще й батька женити; велика многа; видимо й не видимо; вистачить з головою; від пуза; віз і маленька тачка; в коліно (сміття); все більше; все більше і більше; в три коліні; дедалі більше; до бісового (бісячого);батька; до бісової (бісячої); матері; до гаспида; до дідька; до дідька лисого; до дзябла; до дуру; до зволу; до злидня; до ізволу; до ката; до лиха; до лихої години; до напасті; до сина; до смутку; до стобісового батька; до стобісової матері; до хріна; до чорта; за день не перевішати (жарт.); за сім п'ятниць не перелічити; з верхом; з вершечком; з гаком; з гоголом; з горою; з довісом; з душі верне; з лихвою; з лишком; з надлишком; з н`аспою; з причепом; з хвостиком; з чохом; і в сотню не вбереш (про гроші); і в тисячу не вбереш; і в торбу не вбереш; і землі важко; і кием не протиснеш; ім'я їм — легіон; і на віз не забереш; і обіруч не піднесеш; і оком не згледиш; і очима не скинути (напр. пшениць); і перепелиці нікуди пропхатися; і пером не списати; і свині не їдять; і собаки не їдять; і хату можна закидати; і шилом не повернеш; кишеня не сходиться (багато грошей); кишма кишить; кінська доза (про ліки); коняча доза; кінця-краю не видно; кінця-краю немає; кругла дата (про роки); кругла цифра (про гроші); кругленька цифра; купа купою; купа на купі; кури не клюють; кучугура й три оберемки; ложкою не поїсти; мільйон мільйонів; міх, торба й три оберемки; на всю губу (гріха); на воловій шкурі не спишеш; на лікоть (у прик. " Скажи слово на ніготь, а підросте на лікоть"); над усе; на повні очі (дива); напхом напхано; не в міру; не злічено; не злічити; не знати ліку; не лічено; немає відбою (багато охочих); немає ліку; немає числа; немала д`оста; нема ні міри, ні ваги; не міряно; не можна перелічити; не обкидаєшся (так багато); не перелічити; не переказати й не переслухати; не перенос`ити (що грибів, що ягід — не переносити); не перескочиш; непочатий край (роботи); не розминешся; ними поле засіяно; ні в казці сказати, ні пером описати; ніде голці впасти; ніде курці голову прострмити; ніде курці клюнути; ніде пальця просунути; ніде яблуку впасти; ні зміряти, ні злічити; ні кінця, ні краю; ні ліку, ні числа; обіруч не піднести; під зав'язку; по вінця; повна доста; повна повня; повна торба; повна хата; і т.п. (див. також нижче іменники, що опосередковано вживаються на означення слова "багато": повне відро; повний короб; повний лантух і т. п.); по вуха; по горло; по зав'язку; поза лічбою; по кісточки (якщо йдеться про сміття і т.д., але води по кісточки — мало); по маківку; по очі (роботи); по саме нікуди; по саме тпруті; по самий край; по самі (самісінькі); вінця; роєм діло; роєм роїться; скільки завгодно; скільки влізе; скільки душа забажає; скільки душеньці запрагнеться; скільки

душа захоче; скільки хотя; скільки хоч; скільки хочеться; скільки хочеш; сорок святих (ірон.); сорок сороків; старе й мале; сто з оком; торба лиха й мішок біди (неприємностей); тисяча й один; тисяча тисяч; у двері не потовпляться (багато гостей); у дві пригорщі не захопиш; у міх не вбереш; у неймовірній кількості; у пельку не лізуть (гроші); у п'ять лантухів не вбереш; хмара хмарою; хоч відбавляй; хоч віником мети; хоч возом вози; хоч гать гати; хоч греблю гати; хоч залийся (про випивку); хоч косою коси (гриби); хоч купайся (про хмільне); хоч лопатою вигортай; хоч лопатою загрібай; хоч лопатою горни; хоч ногою заткни; хоч перервись надвоє (багато роботи); хоч розірвись (т.с.); хоч розпережися (багато їжі); хоч руки розірви (про роботу); хоч списа встромляй (багато риби); хоч хурою на ярмарок вивозь; хоч човном плавай (випивки); ціла вічність (про час); цілий ворох (базар, оберемок, натовп і т. д.) — див. також нижче іменники, що опосередковано вживаються на означення слова "багато"; через верх; через вінця; через край; через міру; через силу; чимраз більше; чого душа праге; чого душа хоче; чого там тільки немає; чортів тиск; щораз більше; що хоч; що хочеш; як бджіл по весні; як бджіл у вулику; як будяків за городом; як буков у газеті; як води; як гною; як горобців на соняшниках; як грибів після дощу; як за гріш маку; як зірок на небі; як з мішка; як з рукава; як із рогу достатку; як комашні; як листу на дереві; як майового цвіту; як маку; як мішок розв'язався; як мошкари; як мошок навесні; як мурашви; як мурашні; як мух на липучці; як мух у чорнильниці; як мушви; як наслано (шкідників); як оселедців у бочці; як піску морського; як на гусакові пір'я; як попелу; як пороху; як псів (панів, як псів); як пшона; як реп'яхів; як роси; як ряски на ставку; як сарани; як сміття; як снопів на возі; як собак; як того маку; як трави; як у зайця ломів; як у зайця стежок; як у решеті дірок; як у Сірка бліх; як цвіту в городі; як хмари; як черви; як чорт з рукава витрусив.

Іменники, які опосередковано вживаються на означення слова "багато":

армада, армія, базар (люду), банда, братія, братва, брашка, бурса, валка, ватага, велелюддя, вервечка, верета (верета горобців у просі), віз, волоток, волоть, ворох, галайстра (діал.), гарба, гирилиця (діал.), глота (т.с.), гора, громада, гроно, група, гурба, гурма, гурт, демонстрація, жмуток, жужмо, збіговисько, збіговище, зборисько, зборище, зграя, кагал, кагала, кавалькада, караван, китиця, кім'ях, клубок (проблем), клуб'я (хмар), ключ (пташиний), когорта, колона, компанія, копа, копиця, косяк (риби), купа, кумпанство, кучугура, лавина, легіон, ліс (рук), міріади, мітинг, море (сліз), моток, набрід, навала, натовп, незліченство,

низка, оберемок, океан (пшениць), орава, отара, палата (розуму), півміток, полукіпок, процесія, прірва (люду), сила (т.с.), скирта, стадо, стіг, стлумисько, стлумище, стовпиько, стовпище, стовпотворіння, стоковисько, стоковище, стрій, сходка, сходьбище, табун, тиск (людей), тижба (т.с.-діал.), тичба (т.с.), тічка, тічня тлум, товпа, товпище, толока (взаємовиручка), товариство, тьма, фіра, хмара (сарани), хура, черга, череда, шайка, шатія, шеренга, шлейф, юрба, юрма, юрмисько, юрмище, ярмарнок.

Дісслівні відповідники до слів "багато","забагато": переборщити, перевитратити, перевтомити, перев'ялити, перегвинтити, перег`идити, перегірчити, перегодувати, перегострити, перегріти, перегустити, передержати, передешевити, пережовтити, перезеленити, перезволожити, переїсти, переїстися, перекислити, перекрутити (крути, та не перекрути), перемаслити, переморозити, перемудрити, перемудрувати, перенавантажити, переповнити, перенапружити, перенаселити, перенаситити, перенатужити, перенедопити (ірон.), переобтяжити, переобтяжитися, перепарити, перепаритися, переперчити, перепечалитись, перепити, переплатити, переповнити, перепоїти, перес`алити, пересиропити, пересолити, пересолодити, пересинити, переситити, пересититися, пересмажити, пересмалити, перестаратися, перестругати (стругав і перестругав), пересушити, перетонш`ити, перетренувати, перетренуватися, перетривожитися, перетримати, перетрудити, перетрудитися, перехолоджувати, перехолоджуватися, перехвалювати, перехвилюватися,

*** взяти лишку; дати перехопу; перебрати зайвого; перебрати лишку; перебрати через край; перебрати через міру; перегнути палицю; перетягти струну.

Примовки: Дешево й сердито (іронічно про "багато"). Миру було! (кажуть про велелюддя). Найшло, як по воду святую. Народу, як дим іде. Наче рій вироївся. Розвелося, як собак недорізаних. Сього дива, аби хіть. Дав, аби доніс. В обидві руки набрав, ще й сиплеться. І так багато всякого лиха, а Бог ще й жінок наплодив. Сього цвіту по всьому світу. Проживи з моє! (себто багато). Тепер баб по сім за цибулю. Чого багато, того й свині не хочуть. Чого тільки немає! Є і знаєм, де взяти (жартують, як чогось багато). Кинь на собаку, попадеш у ... (кажуть, коли чогось багато). Менше чи більше — все не гірше.

БАГАТСТВО, багатирство, б`атьківщина, братівщ`ина, д`обра, добро, добробут, достаток, достатки, майно, материзна, надбання, набуток, нерухомість, пишнота, пишність, пожиток, розкіш, рухомість, спадок, спадщина, статки, статок,

*** надбане майно; спадкове майно.

БАГОР, гак, `ості.

БАЖАНИЙ, вельмишановний, довгожданий, дорогенький, дорогесенький, дорогесечкий, дорогий, дорогунький, дорогусенький, дорогусічкий, жданий, любенький, любесенький, любий, миленький, милесенький, милий, очікуваний, сподіваний, шанований, шановний,

*** бажаний гість; давно очікуваний; давно сподіваний; довгожданий гість; дорогий гість.

БАЙДУЖИЙ, апатичний, байдуженький, байдужісінький, байдужкуватий, байдужливий, байдужний, бездушний, безпр`истрасний, безтурботний, зачерствілий, збайдужілий, збайдужнілий, індиферентний, кисло-байдужий, наплювака, наплювацький, незворушний, неуважний (до когось), нечулий, розмнямлений, товстошкірий, товстошкурий, холодний, черствий, черстводух, черстводухий, черств'як,

*** аби день до вечора; відвертає носа (вдає, що не бачить); в одне вухо впускає, в друге випускає; все пропускає повз вуха; держиться осторонь; дивиться крізь пальці; душа заросла полином; живе, аби лихо тихо; живий труп (до всього байдужий); закрився очима й плечима; замість серця грудка глини; замкнувся в панцир байдужості; заплющує очі (на щось); за смішки приймає (чуже горе); зачерствіле серце; і бровою не веде; і бровою не звине; і в ус не дме; і в ус не дує; і вусом не рушить; і вухом не веде; і гадки мало; і гадки не має; і за вухом не свербить; і кривим оком не гляне; і на п`одзвін не дбає; і оком не веде; і пальцем не ворухне; і пальцем не кивне; його діло сторона; його хата скраю; йому байдуже; йому байдужки; йому байдужісінько; йому все дарм`а; йому все до бульби; йому все до лампочки; йому все до одного місця; йому все одно; йому все по барабану; йому все по боку; йому всерівно; йому все тринь-трава; йому й за вухом не свербить; йому й клопоту мало; йому на все наплювати; йому на все начхати; йому ні гаряче, ні зимно; йому ні гріє, ні знобить; йому ні свербить, ні болить; йому ні холодно, ні жарко; йому однако; йому однаковісінько; йому однаково; йому хочби хни; йому хочби що; йому хай хоч вовки заведуться; йому хоч вовк траву їж; йому хоч трава не рости; йому, як з гуся вода; махнув на все рукою; мотузяна душа; не в голові (не в голові йому наші турботи); не вдаряє (у прик. "Москва на сльози не вдаряє"); недвига серцем; обріс жиром; обріс мохом; оглух серцем; плювати він хотів; поза вухом пускає; пропускає мимо уваги; пропускає мимо ушей; пропускає повз вуха; пропускає повз слух; пускає з вуха в вухо; серце кам'яне; серце мохом обросло; серце остюками обросло; спопелілий серцем; стоїть осторонь; тримається

осторонь; ходячий мертвець (живий труп); хочби бровою моргнув; хочби вусом повів; черства душа; черстве серце; чхав він (на когось); чхати він хотів (т.с.); шкіра, як на дубі; як не до нього (під час звертання).

Приповідки байдужих: Дарма! Наплювати! Начхати! Після нас хоч потоп. Наше діло півняче: прокукурікай, а там хоч не розвидняйся. Наше діло мірошницьке: запусти та й руки опусти. Наше діло теляче: наївся та й у хлів. Не моє горить, не буду й гасить. Не моє просо, не мої горобці, не буду й відганяти. Моя хата скраю, нічого не знаю. Про мене, Семене, аби я Іван. Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху. Про мене, Семене, як Гапка скаже. Про мене, Мартин, хоч головою об тин. Про мене, синку, бери хоч свинку, аби не рохкала. Знать не знаю, кому як угодно, а ми — як знаєм. З богом, Парасю! З богом, Марусю, по морозцю! Дуже мені тее в голові! А мені велика турбація — то твій клопіт! Мені аби місяць світив, а зорі як хочуть. От мені великий клопіт! Та він мені й за вухом не свербить! Хай тобі й риба, й озеро!

Приповідки про байдужих: Від нього, як від барабанної шкури все одскакує. Дбає, як пес за п'яту ногу. Хочби бровою моргнув, Хочби тобі вусом повів. Сонне царство (про байдуже суспільство). Царство сну (т.с.).

БАЙДУЖІСТЬ, байдужність, безпристрасність, знеохота, знеохоченість, нечулість, холодність.

БАКЕНБАРДИ, бакени, бурці, пейси.

БАКЛАЖКА, баклаг, баклага, баклажок, боклаг, боклага, боклажок.

БАЛАКАНИНА; антимонії, базікання, базіки, балакання, балачка, балачки, балачн`я, баляндраси, баляси, белевені-вені, белькіт, белькотання, белькотіння, верзякання, верзіння, лепет, лепетання, лепіт, патякання, теревені, теревені-вені,

*** баляси з баляндрасами; дитячий лепет (ірон.); порожня балаканина; пусті балачки.

БАЛАКУЧИЙ, багатомовний, багатослівний, базіка, базікало, байк`ий, байчар (діал), балаболка, балабон, балабонистий, балагула, балагур, балакайло, балакало, балакливий, балаклій, балакослівний, балакуватий, балакун, балакучий, балакушко; балалай, балалайка, балалайкало, баляндрасник, балясник, баробон, бевкало, белькотун, бесідливий, бовкало, бовкун, болтай, болбот, болботливий, больботун, бомкало, бонкало, брехачка, брязкало, буркотливий, буркотун, буркун, бурмак, бурмака, бурчій, велемовний, велеречивий, великомовний, воркіт, воркун, вуркітливий, вуркотун, гавкач, гавкун, гала-балай, галай-балай, галакливий, гелготливий,

гелготун, говіркий, говірливий, говірний, говорильник, говорливий, говорун, говорушко, говорючий, гомінкий, гомінливий, гомонливий, гомонуха, гомонючий, губошльоп, двоязикий, дереберя, джеркотун, дзвонар, дзявкало, дзявкун, довгоязикий, долдон, дудра, дудрак, дудрик, дудрош, дурноляп, замелуватий, замелюха, зікратий, златоуст (ірон.), калатайло, квоктун, квочка (про жінок), клеветун, краснобай, красномовець, красномовний, кукуріка, кукурікало, кукурічка, лембур (діал.), лембуристий, лементливий, лепетайло, лепетень, лепетливий, лепетуль, лепетулька, лепетун, лепетушко, лепетючий, леп`етя, лепетянь, лепотій, лепотяч, лопотайло, л`опотень, лопот`ин, лопотун, лотока, ляпагуз, ляпало, ляскітливий, ляскотливий, ляскун, ляскучий, льопало, марнослов, марнословець, мелун, мимрій, мимря, миркотило, миркотій, миркотун, мівний, мовний, мовлячий, муркітливий, муркотило, муркотун, муркотючий, муха-говоруха, невгомонний, невмовкаючий, невмовчний, незакрийрот, незмовкаючий, немовчний, патякало, пасталака, пасталакуватий, пащекуватий, перепендя, пишномовний, підгавкувач, підтакувач, плетун, проречистий, просторіка, просторікуватий, пустобрех, пустограк, пустодзвін, пустомеля, пустомолот, пустослов, речистий, ротатий, салабон, салабонистий, скоромовний, слизькоязикий, словокрут, словолюб, словолюбний, словоплинний, словоохочий, словохітний, сорока, стоустий, стоязикий, суєслов, талалай, талалайкало, талалайко, тарахкало, теліпайло, теліпатор, теревенистий, теревеня, теркотливий, толобонистий, торохкало, торохтій, торохтілка, торохтун, точиляс, тріпач, тріпло, тріполог, трибунщик, триндикало, триндичиха (про жінок), тулумбасистий, туркітливий, туркотливий, фанфарон (зарозумілий базіка), хававкало, цвеник, цвіркотливий, цвіркун, цокотливий, цокотун, шарманка, швидкограй, шевкало, шепітливий, щебетливий, щебетун, щебетушко, язикань, язикатий, язиколяп, язикуватий ,

*** багатий на слово; базарна баба; балакає без порядку; балакучий, як радіодинамік; балакучка напала; балачкою знайде на двох халепу; без балакні, як без хліба; бідовий на язик; виграє на словах, як на цимбалах; вихає язиком; власним язиком розтовк собі носа; вся сила в рот пішла; вулицю язиком підмітає; гарячий на язик; говорить стрічному й поперічному; говорить у перемішку; говорить у пересипку; говорить, як з рукава сипле; говорить, як шовком гаптує; голінний до балачки; губа, як на коловороті гуляє; гуде, як вітер у порожньому димарі; гуде, як вода в лотоках; гуде, як чотири вітри в лісі; два роти має: одним їсть, другим бреше; з його язиком тільки полумиски лизати; зуби й губи говорять; кидає словами, як пес хвостом; клепаний на язик; клепа язиком; легкий на слово; лепетливий Савочка; ляпає язиком, як

по воді батогом; має губи, як халяви; має губу від уха до уха; має довгий язик; має неледачий язик; має язика не в кишені; має язик з підкладкою; масний на язик; меле, як з гарячки; меткий на слово; меткий на язик; мозолі на язиці; на словах, наче на кобзі; на слові не спіткнеться; недерзкий на язик; не рот — ціла верша; одна голова на десять язиків; орудує язиком, як циган пужалном; пащекує, як ворона на відлигу; під язиком горошина муляє; пробалакає й царство небесне; проворний на язик; робить з писка халяву; розстрілює кулеметною чергою; рот, хоч возом заїжджай; рясно сипле словами; сверблячка язика; сипле словами, як пшоном; сипле слова, як зерно на кіш; стрекоче, мов сорок сороків сорок; торохтить, як бубон; торохтить, як вітряк; торохтить, як чорт на коробці; торочить, як дратвою строчить; тримає язика в себе за поясом; у язика щодня свято; хапкий на мову; швидкий на язик; шпаркий на язик; щебече, як соловейко; язика аршином не зміряєш; язиката Феська; язик без кісток; язик добряче підвішений; язик до вух дістає; язик із прив'язі спущений; язик із собачого хвоста; язиком гори ворочає; язиком, мов ціпом молотить; язик на припоні не вдержить; язик не має спочинку; язик повертається на порожньому ходу; язик поза вухами літає; язик поза ушима теліпається; язик працює, як терниця; язик розв'язався; язик, як дзига; язик, як калатало; язик, як литовський ціп; язик, як лопатень; язик, як млин; язик на коловороті гуля; язик, як помело; язик, як у соборного дзвона; язик, як у хлопчака диркавка; язик, як у чорта хвіст.

Приповідки про балакучих: Отакого язицюру на підошву — зносу б не було! Заторохтіла Солоха, наче діжка з горохом. Леська та Феська хоч якого дзвона перегудуть. Нащо нам музики, коли довгі язики? Говорила сама в хаті, бо ні з ким було. За вашим торгом нашого ярмарку не чути. Отакі, матінко, лихі люди: як напало на мене семеро перекупок, то ледве одгризлась. Говорила-балакала до самої смерті, перед смертю взяла мазницю, пішла по мед. Говорила покійниця, поки й пуп розв'язався. Балакай, пане Свириде, побачимо, що з того вийде. Балачки-триндички що в матері, що в дочки. В язиці ціп — де схочу, то змолочу. Аж до діброви чути ваші розмови. Хоч варила, не варила, аби добре говорила. Дві губи й тридцять два зуби одного язика не вдержать. Хоче разом бути і за попа, і за дяка. Така, що постав сім терниць, то переб'є. Це млин тільки чортам табак молоти. Не в попи, так у дзвонарі пішов. Шелестить, як віник по хаті. Як говорить, то собаці не дасть гавкнути. Язик лепече, а голова не знає. Язик свербить, мов бік у коростявої коняки. Язик у роті скаче, як градом по шибці. Що на гадці, те й на язиці. Наговорить міх, торбу ще й два оберемки. Наговорить стільки, що й за пазуху не сховаєш.

Наговорить на цілий тиждень. Наговорить стільки, що й у шапку не збереш. Цокотить, наче взяв у рот гарячої каші. Не підріж собі горла язиком! (жартома застерігають балакучого). Такий щебетливий, ніби гороб'ячу голову з'їв.

БАЛУВАТИ (ДИТИНУ), викохувати, возюкатися, возькатися, годити, голубити, догоджати, загодовувати, заголублювати, задобрювати, задобряти, зап`анькувати, запещувати, засюсюкувати, захвалювати, зацілювати, зманіжувати, зніжувати, леліти, леліяти, мазати, мазькати, маніжити (кого), маніжитися (з ким), нюнькати, нюнькатися, нянькатися, няньчитися, панькати, панькатися, п`естити і пест`ити, пестувати, перехвалювати, підтакувати, попускати (кому), потакати, потакувати, потоляти, потурати, розбещувати, розкохувати, розніжувати, розпещувати, розпонаджувати, розпотворювати, розпускати, спонаджувати, спотворювати, сюсюкати (до кого), церемонитися, цяцятися, цяцькатися,

*** балувати подарунками; виконувати всі забаганки; викохувати мазунчиком; викохувати маминим мазунцем; викохувати маминою доцею; викохувати мамієм; відгукуватись на всі "хочу"; відпускати гальма (кому); гладити по голівці; годити, як болячці; годити, як хирі; давати поблажку; давати попуск; давати попуст; давати потачку; давати потолю; давати потур; давати розпусту; заглядати в зуби; іти на поблажку; мазати зверху пирогом; мазати пирогами; на пташиному молоці викохувати; не давати пилині впасти; не давати порошині впасти; панькатися, як кіт з оселедцем; перехвалювати на один бік; підносити на блюдечку; підносити на тарілочці; попускати віжки; потурати всім забаганкам; потурати примхам; робити сю-сю; розпускати віжки; ставитися поблажливо; тримати біля маминої спідниці.

БАНКА, баночка, бутель, бутлик, слоїк, слоїчок.

БАРАБАНИТИ, порощати, порощити, тарабанити.

БАРВИСТИЙ, багатобарвний, квітчастий, кольоровий, строкатий,

*** так очі і вбирає.

БАРИТИСЯ, баблятися, бабратися, бавитися ("Ой, їдь, милий, та не бався"), баньдатися (діал.), валандатися, везькатися, вижидати, вичікувати, вовтузатися, вовтузитися, вожжитися, возжатися, возитися, возюкатися, возькатися, войдуватися, волинити, волинитися, воловодити, воловодитися, волочитися (поволі йти), ворожити (над чимось), вошколупитися, вошколупкатися, в'язолитися, гайнуватися, гаятися, гузатися, гуздратися, гузятися, дармувати (час), длубатися, длятися, довбатися, довбитися (діал.), довганитися, дрімати (над роботою), дядлитися, забавлятися, забарюватися, забарятися, загавлю-

ватися, загапкуватися, загаюватися, замешкуватися, затримуватися, затягувати (час), збиратися (довго), зволікати, зволікатися, зряхуватися, кандибити, канітелити, канітелитися, кантуватися, капаритися, кичматися, ковбасити, ковблятися, (діал.); колупатися, копатися, копирсатися, корзати (діал.), короводитися (т.с.), корогодитися, корпатися, кублитися, кудовчити (роботу), кудовчитися, куйовдитися, кукублитися, кундоситися, кухторитися, кушкатися, кушторитися, мамлятися, марнуватися, маринуватися, марудити (діло), марудитися, мимрати, мнихатися, мньохатися, момсатися, монятися, морочитися, мотузатися, мошкородитися, мудохатися, мудоситися, муляти (діло), мулятися, мусолити, мусолитися, м'ятися, наддержувати, наминатися, носитися (з чимось довго), огинатися, отягатися, отягуватися, пазатися, панькатися, позіхати (над роботою), порпатися, порплитися, порплятися, пристоювати, ритися, розкачуватися, слинити, соватися, совгатися, спати (за ділом), суткуватися, тертися-м'ятися, товктися, тупцяти, тупцятися, тягти, угаювати, угаюватися, цяцькатися, чикатися, човгатися, човптися, чухатися, чухмаритися, шпотатися, шпортатися, шупортатися, ялозити, ялозитися,

*** бити бомки; вибиратися, як за море стріляти; вибиратися, як чайка за море; відкладати в довгий ящик; відкладати в довгу шухляду; відкладати до грецьких календ (календул); відкладати на безрік; відкладати на дно довгого ящика; відтягати час; відтягувати час; відсувати на б`езрік; вовтузитися, як кіт із салом; возитися, як кіт з оселедцем; волочити клешні; волочитися, як Борисів бик; волочитися, як голодне літо; волочитися, як солоний заєць; волочитися, як Хведькова корова; волочитися, як хвіст; гаятися за вчорашнім днем; гаятися, як щось учепило; гаяти час; держати під сукном; жувати жуйку; жувати клоччя; збиратися, як за смертю; збиратися, як злидень на обід; збиратися, як пес до роботи; збиратися, як свекор пелюшки прати; збиратися, як старець на свічку; збиратися, як убогий на кисіль; злазитися, як мухи після морозу; іти ваги-переваги; іти за море по зілля; іти, мов не своїми; іти, наче бабуся сниться; іти не своїм ходом; іти, ніби не ївши; іти нога за ногою; іти ступа за ступою; іти так, що бабуля сниться; іти, як бендюжна хльорка; іти, як гріх без душі; іти, як назавтра; іти, як неживий; класти до шухляди; класти під сукно; класти у ящик; ламатися, як гречаний бублик (навмисне зволікати); марнувати час; м'яти, як святий онучу; м'яти, як сліпий торбу; м'яти, як сліпий ханьки; не квапитися; не лізти поперед батька в пекло; не поспішати; не поспішати з козами на торг; не спішити; перевівати полову; переливати з порожнього в неповне; переливати

з порожнього в пусте; переливати з пустого в порожнє; переливати у чортів голос; переминатися з ноги на ногу; повертатися, як муха в сметані; повзти черепахою; поспішати, як чорт на утреню; приходити в порожній слід; приходити на розбір шапок; приходити на шапкобрання; приходити перед розбором шапок; приходити по трушені груші; приходити у свинячий голос; приходити у чортів голос; робити без посіху; робити без спіху; робити за пухлого душу; робити гайку (гаятися); робити з холодком; робити проволоку; робити спроквола; робити, як мерзле горить; робити, як мокре горить; робити, як у воловім вусі; спину чухати; тертися та м'ятися; товкти воду в ступі; трихи та мнихи справляти; тягти волинку; тягти гуму; тягти зайця за яйця; тягти за печінки; тягти кота за хвіст; тягти куцого за хвіст; тягти резину; тягти сірка за хвіст; тягти час; тягти, як за за кишки; тягти, як невід з моря; ханьки м'яти; ходити поза Уманню; ходити, як багачеві по смерть; ходити, як рак по дріджі; чортів сліпити (У примовці: "Що він там чортів сліпить чи що? " — себто гається); шукати вчорашнього дня.

Примовки забарливих: Встигнемо з козами на торг. Не горить. Поспішиш — людей насмішиш. Спішити треба повільно. А нам куди спішити? Нам за комір не капає.

Приповідки про забарливих: Сидить, надувається, три дні в чоботи взувається. Одкладає, як лях свято. Збирається колядувати, а вже щедрувати пора. Поки збереться, то Матвій пообіда. Кресав Денис та й на гіллі повис. Пішов посол та й упав у розсол. Пішов глечик за водою та й пропав там з головою. Трихи-мнихи, нема оддихи. Улита йде, колись то буде. Поки пан маляр Бога змалює, то й чорта з'їсть. Міняється, поки й "святий Боже" заспівають. Поки зряхається, то й мед поп"ють. Ходив рак сім год по воду та прийшов додому, та став поріг переповзати, розлив воду та й каже: "Отак чорт скору роботу бере!" Поки найде, сонце зайде. Це довга пісня. Тебе тільки по смерть посилати, то нажитися можна (жартома кажуть про забарливого).

БАРИШ, гендель, зиск.

БАРИШНИЦТВО, баришування, гендель, гендлювання, гендлярство, ліверанство, менджування, менжування.

БАРЛІГ, барлога, гавра, гайно, гніздище, гніздо, кублисько, кублище, кубло, лігвисько, лігвище, лігво, маточник, тирлисько, тирлище, тирло, тирловисько, ск`ота (діал.), ск`отище (т.с.),

*** насиджене гніздо; насиджене кубло; насиджене місце.

БАС, басисько, басище, басюка, басюра.

БАТІГ, арапій, арапник, байбара, батіжок, батожище, батура, батюга, батожисько, батожище, батурмен, бич, ванда, висвищака (жарт.), гарапа, гарапій, гарапник, гарапничок, джигуха,

дротянка (нагайка), жигуха (тонкий батіг), камча, камчук, канчабура (довгий батіг), канчук, карбач, карбун, кнут, кусачка (нагайка), куцка (т.с.), лулускавка, лускавка, лутина, ляска, ляскавка, малахай, малахайка, нагаєчка, нагай, нагайка, нагайка-канча, нагаяка, поганяйло, поганялка, поганяло, поганяльник, поганяльничок, пуга, пугавій, ременнак (діал.), сваргій, с`ергій ("Ох, жінко! Як почну я тебе отсим с`ергієм латати, то вся шкура на тобі буде тріщати!"), тріпачка (канчук), файда, фанда, хвайда, хванда, хлист (батіг для верхової їзди), хлистик.

БАТЬКІВЩИНА, вітцівщина, вітчизна, вотчина (іст.), дідизна, материзна, ойчизна (діал.), отчизна, предківщина, ріднозем'я, рідноземля, рідний край, родовина,

*** мала батьківщина; рідна земля; рідна сторона; рідний край; своя сторона; своя сторононька.

БАТЬКО, бадьо (діал), батенько, батечко, батіночко, батонько, батуньо, батусь, батусьо, батьо, батя, вітець, дєдик (діал.), дєдьо (т.с.), дядик, дядичок, дядюсь, дядьо, лелі (діал.), лелька, лелько, лєлька, лєльо, нанашко (хрещений батько), неньо, няньо, отець, панотець, паночтенько, родитель (рідко), татенько, татечко, татко, тато, татонько, таточко, татуленько, татульо, татунь, татуньцьо, татуньо, татусенько, татусик, татусь, татусьо, татценько, татцьо,

*** весільний батько; вечернишний батько; головатий батько (на весіллі); названий батько; наречений батько; нерідний батько; хрещений батько.

Приповідки: Не купив батько шапки, хай вуха мерзнуть.

БАЧ, ач, диви, ич, іч, ов, овва,

*** чи ба; чи бач; чи ти ба; чи ти бач.

БАЧИТИ, ПОБАЧИТИ, видати, видіти, вздрівати, забачувати, завважувати, загледжувати, зазирювати, запримічати, зріти, набачувати, набачитися, навидатися, навиджувати, навидітися, нагляджувати, наглядітися, назирити, назорити, побачити, повидати, повидатися, розгледжувати, розглядіти, роздивлятися, спостерігати, угледжувати, уздрівати,

*** бачити ві сні; бачити власними очима; бачити в рожевому світлі; бачити далі свого носа; бачити на власні очі; бачити на два аршини під землею; бачити наскрізь; бачити краєм (краєчком); ока; бачити назирком; бачити світ; бачити сон рябої кобили; бачити сонце; бачити у сні; бачити у спину; бачити, як крізь густе сито; бачити, як крізь сито; бачити, як у тумані; видом видати; впадати в очі.

Приповідка: Де це бачено (видано)!

БАЧИТИСЯ, вбачатися, верзтися, здаватися, привиджуватися, убачатися, увиджатися, уздрівватися.

БДЖОЛА, бджілка, бджілонька, бджілочка, гудимка, гудимонька, гудимочка, джмола (лісова бджола), пташечка (у загадці), пчола, пчілка, пчілонька, пчілочка, чмола,

*** Божа комаха; Божа комашка; Божа муха; Божа пташка; Боже створіння; Боже створіннячко; дика бджола.

БЕЗБАРВНИЙ, безколірний, безкольоровий, знебарвлений, небарвистий.

БЕЗБОЖНИК, атеїст, невірник, невіруючий.

БЕЗВИННИЙ, безневинний, невинний, неповинний.

БЕЗВІЛЬНИЙ, безвладний, безвольний, безвільник.

БЕЗВІТРЯ, затишок, затишшя, тиша.

БЕЗВІТРЯНИЙ, безвітрий, з`атишний і зат`ишний, тихий.

БЕЗВОЛОСИЙ, бритоголовий, гирявий, голений, лисий, лисісінький, обголений, облисілий, обпатраний, острижений, стрижений,

*** лисий, як бубон; стрижений наголо; стрижений під нулівку; стрижений, як вівця.

БЕЗГОЛОСИЙ, безгучний (рід.), беззвучний, безмовний, безсловесний, німий, німин`а, німотний,

*** безголоса істота; німа істота.

БЕЗДОМНИЙ, бездомий, бездомок, безпритульний, безпритульник, безприхатній, безприхатник, безприхатько, безприхильний, безприхильник, блудяга, блудящий, бродяга, бурлак, бурлака, бурлаченько (нар.), волоцюга, нетяга.

БЕЗДОРІЖЖЯ, багнище, багно, багнюка, бездоріж, бездорож, бездорожжя, безпуття, болітце, болотисько, болотище, болото, вир'я, грязило, грязище, грязюка, грязь, драгва, драглина, драгно, жижа, калюка, месиво, місиво, моква, непролаззя, непролазні, непрохіддя, непрохідня, розкаль, розквась, тванюка, твань, трясавина, трясавиця, трясовина, трясовиння, трясовиця, хляга, хлягоза, хляда, хляка, чвакотнява, шаруга (діал.),

*** насмолена дорога (грязь липне, як смола); невилазна грязюка; непролазна грязь; розбита дорога; розверзла дорога; розгасла дорога.

БЕЗЗ`АХИСНИЙ І БЕЗЗАХ`ИСНИЙ, безборонний, безоборонний, безпорадний, безрадний.

БЕЗЛАДДЯ, безвладдя, безлад, безладки, безначальність, безначалля, безуряддя, кавардак, незлагода, н`елад, путанина, плутаниця, плутанка, різноголосся, розгардіяш, розруха, хаос, шарварок,

*** не в злагоді; не в лад; не в дружбі.

БЕЗЛИКИЙ, безвиразний, безлиций, невиразний.

БЕЗЛЮДНО, анікогісінько, анікого, безлюддя, відлюддя,

відлюдно, нікогісінько, нікого, одиноко, окремішньо, самітно, самотинно, самотно, самотньо, порожньо, пусто,

*** ані душі; ані живої душі; ані лялечки не видно; ані рудої миші; все наче вимерло; жодної душі; і голосу живого не чути; нема живої душі; нема ні духа; не чутно гласу людського; не чутно голосу людського; ніде ні оселі; ні духа; ні духа живого; ні душечки; ні душі; ні живої душі; ні лялечки; пусто, як у жнива в селі; пусто, хоч голий біжи; хочби жива людина; хочби тобі лялечка; хочби тобі одна людина.

Примовки: Юрба, коли нікого нема.

БЕЗМЕЖНИЙ, безберегий, безбережний, безгранний, безкінечний, безконечний, безкраїй, безкрайній, безмір, безмірний, безмір'я, безнемірний, безосяжний, всеземний, всеобіймаючий, всеохоплюючий, всепланетний, всесвітній, невимірний, незміренний, незмірний, незмірняний, неміряний, необмежений, неоглядний, неозорий, неозорний, неокраїй, неокрайній, неомірний, неосяжний, неохопний, нескінченний, несходимий, широкополий,

*** без кінця і краю; без меж; безмір всесвітній; безмір космічний; безмір'я світове; де лиш око сягає; куди око дістає; куди око не сягає; не обняти оком; немає берегів; нема кінця-краю; ні перейти, ні перелетіти; ні початку, ні краю; скільки оком захопиш; скільки оком зглянеш; скільки оком скинеш; скільки око сягає; як далеко око сягає.

БЕЗМОВНІСТЬ, безгомін, безгоміння, мовчання, німота, німотність, тиша, тишінь,

*** німа тиша.

БЕЗОДНЯ, бездоння, безодень, безоднява, бурчак (яруга), вертеп, відхлань, глиб, глибина, глибінь, глибочина, глибочінь, дебра, (діал.), дебриця, диберка, дибир, дибрив, дибря, завіс (круча), зверть, звор, зворище, змійовина, зривисько, зривище, з'ява, ізвір (діал.), кізівер (круте узгір'я), кеда, кедина, кеття, крутизна, крутобережжя, крутовизна, крутовина, крутояр, крутяк, круча, кручина, незглибимість, незглибиння, нурта (у воді), обвалище, обірвище, одхлань, прірва, провал, провалля, пропасна, пучина (в морі), розпадина (між горами), строма, стромовина, урвисько, урвище, уривище, ущелина, хлань, чорторий, чортория, яруга,

*** жахаюча глибина; жахлива глибина; жахна глибина; запаморочлива глибина; незмірима глибина; незмірна глибина; непроглядна глибина; страшна глибина; чорна глибина; чорна котловина.

БЕЗПЕРЕРВНО, безнастанно, безпересталь, безперестанку, безперестанно, безперестану, безперестанці, безпер`естань, безугавно, безугаву, безупинно, безустанно,

безустанку, всякчас, завжди, завше, завсігди, завсіди, заповсігди, нащоденно, невгаваюче, невгавуче, невгавучо, невгамовно, невгомовно, невгомонно, невмовчно, невпинно, невтримно, неперервно, неперервно, непогамовано, непогамовно, нескінченно, неспинно, неугавно, повсігди, повсякчас, повсякчасно, постійно, усякчас, щогодини, щоденно, щодень, щодня, щомиті, щомить, щохвилі,

*** без відгалу; без зупинки (зупинок); без перестанку; без спину; без угаву; без упину; день у день; доки світ сонця; за разом раз; і нині, і повсякчас; і нині і прісно; кожен день; кожну годину; кожну мить; не вгаваючи; не вщухаючи; не зупиняючись; не перестаючи; не спиняючись; не стихаючи; одно в одно; раз за разом; раз- по раз; раз-у- раз; рік у рік; скільки й сонце світить; що Божий день.

БЕЗПЕРЕШКОДНИЙ, безборонний, беззаборонний, безсуперечний, вільний, незаперечний,

*** без перепон; без перешкод.

БЕЗПЛАТНИЙ, безвідплатний, безкоштовний, безоплатний, дармовий.

БЕЗПОМИЛКОВИЙ, безпомильний, вірний, непохибний, несхибний, нехибний, правдивий, правильний.

БЕЗРОГИЙ, гулий, комолий, шутий.

БЕЗСИЛЛЯ, безвладність, знесиленість, знесилення, знесилля, нездатність, неміч, немічність, несила, неспромога, неспроможність, хиренність.

БЕЗСМЕРТЯ, безсмертність, невмирущість, несмертельність, несмертність.

БЕЗТУРБОТНИЙ, погідливий, погідний, спокійний.

БЕЗУМОВНО, беззаперечно, безперечно, безсумнівно, вочевидь, допевне, достеменно, запевне, запевно, звичайно, обов'язково, неодмінно, нестеменно, певне, певно,

*** без сумніву; видима річ; відома річ; немає сумніву; очевидна річ; певна річ; поза всяким сумнівом; поза сумнівом; природна річ; цілком імовірно; цілком можливо; як видно; як пить дать; ясна річ.

БЕЗХМАРНИЙ, погідливий, погідний, погожий, сонячний, ясний.

БЕРЕГ, бережечок, надбережжя, надмор'я (біля моря), побережжя, прибережжя; примор'я (берег моря); узмор'я (біля моря),

БЕРЕГТИ, глядіти, зберігати, пильнувати, стерегти, ховати, хоронити, шанувати, шкодувати, щадити.

БЕРЕГТИСЯ, глядітися, начуватися, оберігатися, остерігатися, стерегтися, шануватися,

Народні остерігання: Бережися! Будь обережним! Глядися! Остерігайся! Пильнуй! Почувайся! Стережися! Шануйся! Щадися!

БЕРЕЖЛИВИЙ, бережливець, бережний, дбайливець, дбалець, дбалий, запасливий, збережливий, кукібливий (діал.), кукібний, надбайленко, ощадливий, ощадний.

БЕШКЕТНИК, архарівець, архаровець, баламутник, башибузук, безпардонник, безпутний, безпутник, бешкетливий, бешкетний, бешкетуватий, босил, брикун, брикунець (про дітей), брикунчик (т.с.), бузотер, бузувір, буцмар, буян, варивода, витівник, вітрогон, гайстур, гайстуряка, гастур, гастуряка, гайдабура, гуляй-вітер, гультяй, дзіндзівер-зух, дряпічка, жирун, жирунець (дит), жирунчик (т.с.), забіяка, забіякуватий, задерика, задерій, задирака, задиракуватий, зайдиголова, заводій, заводіяка, збитошний, збитошник, зірвивітер, зірвиголова, каламут, каламутник, капосний, капосник, кармалюк, кармалюкуватий, левенець, лихотворець, лоботряс, лобур, лобуряка, махомет, надзигльований, неврівноважений, недисциплінований, некерований, неотеса, неотесаний, непутній, непутящий, н`еслух, нечестивець, оглашенний, одірвиріг, опришок, паливода, печихвіст, підчихвіст, пошкодерник, поштуркач, пусти-вирвусь, пустій, пустун (дит), пустунець (т.с.), пустунчик (т.с.), розгардіяшник, розхристанець, розхристаний, сибіряка, скажений, урв`иголова, урв`ипола, халамидник, харциз, харцизяка, химород, хуліган, хуліганистий, шалапут, шалапутний, шалапутник, шалапутько, шаливір, шалиган, шелихвіст, шибайголова, шибеник, шибеникуватий, шибеняк, шибиткуватий, шкода, шкідливий, шкодливий, шкодник. (Див. також "задерикуватий").

БИЛО, бич, бияк, калатайка, калатайло, клепач, клепачка, ляда (у ткацького верстата), мечик, стукало, товкач, язик (у дзвона).

БИТИ, ВДАРИТИ, бабахати, бабахкати, байбарити, бамбурити, банити, бат`ожити і бат`ож`ити, батурити, бахати, бахкати, бичувати, боксувати, бузанити, буцати, буцкати, ватлати, витіпувати, в`ихрити, відшмагати, волочити (за чуба), вохрити, гамселити, гатити, гахкати, гвоздити, гепати, гехкати, гилити, голомшити, гріти, двигати, деркачувати, дзизкати, довбати, драти, дрючкувати, дубасити, дубцювати, дуксати, духопелити, каменувати, качалкувати, кібчити, кнутувати, колінчити, колошкати, колошматити, копати (ногою), кресати, куделити, кудлити, кудовчити, кудом'ячити, кулакувати, кулачити, лигнути, лискати, локшити, ломигати (бити ломакою), лупасити, лупити, лупцювати, лушпанити, лушпарити, лущити, ляскати, макогонити, маніжити, мантачити, молосувати, молотити, молотувати,

мотлошити, мотолошити, м'яшкурити, настьобувати, нахльостувати, окладати, парити (різками), періщити, підгилювати, п'іжити, п'ірчити, побивати, пороти, потрошити, пужити, репіжити, ретязувати, розправлятися (з ким), садикати, сікти, смажити, смалити, смугувати, стусати, стусувати, стьобати, супонити, талапати, тарарахкати, тарахкати, телепкати, телехкати, тигипнути, тіпажити, тіпати, товкмачити, товкти, торохати, торохкати, тріскати, трощити, тузати, тузити, тузувати, тусати, тюжити, угріти, хвацкати, хвиськати, хвицати, хвицькати, хвоїти, хвоськати, хвоцькати, хворостинити, хворостити, хвощити, хлискати, хлиськати, хляпати, хльоскати, хльостати, хрестити, хряпати, хрьопати, чварахкати, чесати, чинбарити, чистити, чихвостити, човпти, чубарити, чубити, чустрити, чухрати, шарахати, шваркати, шкварити, шкулити, шмагати, шмалити, шморгати, шпарити, штирхати, шторхати, штурляти, штурхати, ямликувати,

*** бити вербою (у Вербну неділю), бити в одну ціль; бити до живого тіла; бити з маху; бити з усього розмаху; бити мимо; бити навідлі; бити навідліг; бити на відмах; бити навідмаш; бити наодмаш; бити напевно; бити шибнем; бити, як гороховий сніп; бити, як кат Микиту; бити, як Сидорову козу; бити, як снопа; бити, як снопа в голодовку; брати в батоги; брати в нагаї; брати в обмолот; брати за барки; брати за петельки; вирівнювати ребра; вцідити з правої; гладити проти шерсті; гладити ребра; гладити спину; годувати бебехами; годувати буханцями; годувати лящами; годувати потиличниками; годувати штурханами (штурханцями); давати буханів; давати кия; давати по хряпах; давати почубеньків; давати пуду; давати субітки (школярам — заст.); давати тирси; давати ціпка; давати чубровки; давати щигля (щиглика); дерти за вуха; дерти за чуба; дерти лико; дерти шкуру; докладати воза (жарт.); змішувати з гряззю; кидати за очкур приску; кидати приску за пазуху; кресати кременем; наділяти запотиличниками; налітати шулікою; наминати боки; наминати чуба (чуприну); переганяти на гречку; переганяти на росу; піднімати руку (на когось); показувати, по чому ківш лиха; показувати, по чому лікоть кваші; полосувати різками; пороти на всі боки; пускати мазку з носа; пускати юшку з носа; розпускати руки; розтирати в порошок; святити лозиною; сікти на м'ясо; сікти на м'ясосічку; сікти на січку; смажити на вушкварки; соватися з кулаками; спускати сім шкур; ставити синяки; товкти на пшоно; частувати березовою кашею; частувати березовою кашею з дубовим салом; чесати кулаки; як шуляк налітати.

Приповідки: "Я чув, що тебе цілу ніч били?" "Яка там ніч у Петрівку!". "Одягай, бабо, кожуха, бо буду воловим батогом

бити!" Бив циган маму, щоб жінка боялась. Бий верхнього, щоб аж нижній почув. Бий свій свого, щоб чужий духу боявся. Дай, Боже, вам побитись, а нам подивитись. Бито, щоб не лазив у чуже жито. Твої діти й мої діти били наших дітей. Чортзна-хто кума б'є, а мені не доведеться. Як кого б"ють, то й його зовуть. Не по чім і б'є, як не по голові! Подай держак від лопати свата привітати. Ходить, як овечка, а буцає, як баран.

Звукове наслідування биття: бабах, бац, бебех, лусь, лясь, торох, трісь, тьоп, хвись, хльось, хльость, хряп, хрясь.

(Див. також синонімічні гнізда до слів "вдарити" і "побити").

БІГАТИ, ВИБІГТИ, басувати (про коней), в`ибігати (щось); і вибіг`ати, (куди), відбігати, гайсати, галайгасити, галасати, ганяти, ганятися, гасати, заб`ігати, літати, лопотіти, ляпотіти, метатися, мотатися, носити (коні поносили), носитися, побігати, погайсати, погаласати, погасати, попобігати, попогайсати, попогаласати, попогасати, попоскакати, проб`ігати і пробіг`ати, прогайсати, прогаласати, прогасати, рисити, шататися-мотатися,

*** бігати по колу; бігати, висолопивши язика; бігати наввипередки; бігати, спідницю задерши; бігати, як Марко у пеклі; бігати, як на пожарі; бігати, як на пожежі; бігати, як Настя в конопельки; бігати, як Сивко по пеклу; бігати, як Сірко на прив'язі; бігати, як цуцик (невідступно); бігма бігати; відбігати ноги; ганяти вітер; літати кулею; літати метеором.

Приповідки: Злітати на одній нозі.

(Див. також синонімічний ряд до слова "бігти").

БІГОВИЙ (СТОСОВНО ПЕРЕГОНІВ), гоновий, перегоновий,

*** бігова доріжка; біговий рисак.

БІГОМ, алюром, бігцем, бігц`і, біжка, біжкома, вибриком, вискоком, вистрибом, вистрибцем, вскач, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, навскач, навскоки, підстрибом, скоком, скокомбоком, скочака, скочки,

*** з вибриком; з вискоком; з вистрибом; з вистрибцем; з підскоком; з підстрибом; з підстрибцем; з прискоком; з пристрибом.

БІГТИ, ПОБІГТИ, вбігати, вибігати, вилітати, випурхувати, відбігати, влітати, гайнути, галопити, гнати, гнатися, гун`ути, доганяти, драти, дременути, дрепенути, дризнути, друмхнути (діал.), заб`ігати, залопотіти, засвистіти, захурчати, здоганяти, зірватися, кинутися, копотіти, курнути, лепенути, летіти, лопотіти, ляпотіти, майнути, махнути, метнутися, мотнутися, мчати, мчатися, наздоганяти, нестися, перемчатися, перхнути, підбігати, покопотіти, полетіти, полонути, полопотіти, поляпотіти,

понестися, пороснути, припускати, пужнути, пуститися, рвонути, трюхати, трюхикати, тюпати, устюжити, ушкварити, чвалувати, чкурити, чкурнути, чухрати, шарахнутися (від кого), шаснути, шатнутися, шатнутись-мотнутись, шмигнути, шмигонути, шуміти (У приповідці: "Шуми до куми!"), шурувати (У примовці: "Шуруй на всі лопатки!"), югнути, юркнути,

*** аж рвати ногами землю; бігма бігти; бігти, аж горять п'яти; бігти, аж дух випирає; бігти, аж земля стугонить; бігти, аж курява з-під ніг зривається; бігти, аж п'яти губити; бігти, аж спотикатися; бігти, аж шкопертати; бігти безвіч; бігти безоглядно; бігти без пам'яті; бігти без тями; бігти вибриком; бігти видрібцем; бігти вискоком; бігти, висолопивши язика; бігти вистриба; бігти вистрибом; бігти вистрибцем; бігти врись; бігти вскач; бігти вухо в вухо (про звірів); бігти галопом; бігти дриндом (риссю); бігти з вибриком; бігти з вибриком та вискоком; бігти з вискоком; бігти з вистрибом; бігти, землі не торкаючись; бігти з усіх ніг; бігти — конем не здоженеш; бігти кругаля; бігти, куди ноги понесуть; бігти, куди очі поведуть; бігти, мов біснуватий; бігти, мов дурень з гори; бігти, мов собаки женуться; бігти, мов хто в шию жене; бігти наввипередки; бігти навмання; бігти навпереганячки; бігти навперегін; бігти навперегона; бігти навперегони; бігти навперейми; бігти навпростець; бігти навпрошки; бігти на всі лопатки; бігти навскак; бігти навскач; бігти навскоки; бігти навтрюхи; бігти назирці; бігти назустріч; бігти наосліп; бігти наперегін; бігти наперегінки; бігти наперегони; бігти напереріз; бігти, нап'явши вітрила; бігти насліпачки; бігти не своїми ногами; бігти, не тямлячи себе; бігти, не чуючи землі; бігти, не чуючи підошов; бігти осліп; бігти п`ідбігцем; бігти підстрибом; бігти підтюпцем; бігти пригинцем; бігти прожогом; бігти риссю (ристю); бігти світ за очі; бігти сліпма; бігти скоком; бігти собачою риссю; бігти стрімголов; бігти сторчмаголов; бігти стрибки; бігти тінню; бігти хто в горох, а хто в сочевицю; бігти, хто куди; бігти чвалом; бігти, як байбас на весілля; бігти, як без голови; бігти, як буря понесла; бігти, як вітрів батько; бігти, як дурний до образів; бігти, як дурний топитися; бігти, як звір, спущений з припону; бігти, як з лука вистрілили; бігти, як з шибениці зірвався; бігти, як із цепу; бігти, як кіт загорений; бігти, як кропивою попечений; бігти, як метеор; бігти, як на крилах; бігти, як на пожежу; бігти, як опарений; бігти, як опечений; бігти, як пес, спущений з ланцюга; бігти, як попарений; бігти, як Синякова чустря; бігти, як собака на посвист; бігти, як собака, спущений з прив'язі; бігти, як солоний заєць; бігти, як цаплений; бігти, як шалений; бігти, як швець з чобітьми на торг; відбігати на другий бік; брати з копит (про коней); брати ноги в руки; брати

ноги за пояс; брати ноги на плечі; вітром мчатися; гнати, як дідько вітри; гнатися по п'ятах; гопки скакати (ірон.); дуймом подути; забігти безвісти; забігти світ за очі; і ходу; кидатися з усіх ніг; летіти вихором; летіти вітром; летіти кулею; летіти метеором; летіти, мов на крилах; летіти на крилах; летіти стрілою; летіти, як з лука; летіти, як колісниця; летом летіти; податися бігцем; податися на всіх парах; пороснути врозтіч; прибігти в один дух; проноситися вивертом; пускатися біжка; рвати землю; рвати ногами землю; трусити клусом (про коней); трусити риссю (ристю); ударити з копит; ударити чвалом.

Спонукання до бігу: Алюр три хрести! Анумо, біжка! Ану, дай Боже, ноги! Одна нога тут, друга там! (коли просять швидко збігати). Анумо, біжком! Збігай на одній нозі! (себто швидко).

БІДА, безвихідь, безголів'я, безголов'я, бездолля, безнадія, безталання, безталаннячко, безщастя, б`іди, б`ідка, б`ідога, б`ідонька, б`ідочка, бідування, горе, горево, горенько, горечко, гризота, жалі, жаль, злигодні, знегіддя, знегода, кривда, лихо, лихоліття, лишенько, лишечко, н`апасть і нап`асть, напуст, напусть (напусть напустилася), наруга, наслання, невезуха, невзгодина, негаразди, недоленька, недоля, незгода, незгодонька, непереливки, неталан, нещастя, пекло, пеня (лучилась пеня), півбіди, півгоря, півлиха, півнещастя, поневіряння, потуга (діал.), прибідок ("До біди та ще прибідок"), пригода, пригодонька, прикрість, притуга, причина (сталась йому причина), скрут, скрута, фрасунок ("Не поможе трунок, як прийде фрасунок"), х`алепа і хал`епа, хиря,

*** безвихідне становище; бездольна година; болячка на серці; важка година; вічний біль; гірка чаша; гірке горе; глухі часи (лихоліття); живий жаль; лиха година; лиха доля; лиха напасть; лиха пригода; лихі часи; лихо та ще з лихом; нагле лихо; не з медом; непозбутна біда; непритомна напасть; непроглядне горе; нещаслива доля; пекуча журба; пекучий жаль; проклята біда; солона доля; скрутне становище; стихійне лихо; сто лих; триклята біда; тяжка біда; тяжка година; тяжкі часи; чорний день.

Народні бідкання в нещасливий час: вже і в пеклі гірше не буде; ні звернуть, ні сплигнуть; ні круть, ні верть; хоць до Бога реви; хоч "ала" кричи; хоч божу мать співай; хоч вішайся; хоч вовком вий; хоч в ополонку; хоч в холодну копанку плигай; хоч гвалт кричи; хоч головою в стінку бийся; хоч гопки скачи; хоч давися, хоч топися; хоч до чорта в зуби; хоч живим у землю лізь; хоч живим у домовину лягай; хоч живим у яму лягай; хоч живому в могилу лізь; хоч живцем помирай; хоч живцем у землю лягай; хоч забийся; хоч зав'яжи очі та вниз головою; хоч з гори та в воду; хоч здохни; хоч з мосту та в бігущую воду; хоч з

мосту та в воду; хоч з мосту та в шум; хоч з хати тікай; хоч з шапки вбийся; хоч камінь на шию та в воду; хоч караул кричи; хоч криком кричи; хоч кричи; хоч крізь землю провалися; хоч кулю в лоб; хоч лобом у стінку товчи; хоч лягай та вмирай; хоч лягай та вмирай і "пробі" не кричи; хоч на бантину; хоч на бігущую воду; хоч на гілляку; хоч на край світу тікай; хоч на кубанські степи; хоч на місці погибай; хоч на стінку лізь; хоч на шибеницю; хоч об комин головою; хоч петлю на шию; хоч під греблю; хоч повісся; хоч "пробі" кричи; хоч провалися в безодню; хоч просто в шум; хоч "рятуй" кричи; хоч сирої землі хватайся; хоч сядь та й плач; хоч сядь та плач, хоч стоячи кричи; хоч сядь та й руки згорни; хоч ти Божу мати пій; хоч ти криком ізійди; хоч ти лусни; хоч ти сказися; хоч топися; хоч тюкай; хоч у воду скачи; хоч у Дніпро з мосту; хоч у домовину лягай; хоч у зашморг лізь; хоч у кулак труби; хоч у могилу лягай; хоч у петлю лізь; хоч у прірву йди; хоч утікай; хоч у яму лягай; хоч що хоч роби; хоч що хоч, те й роби.

Приповідки: На вибір дають: хоч гинь, хоч живцем у могилу лягай. Коли б так до лиха, як до біди. Насунулось лиха до бісового батька. Господи, злізь та подивися! (яке нещастя). Біда біду перебуде, одна згине, десять буде. Біда найде, хоч сонце зайде. Не йде на ум ні їда, ні вода, коли перед очима біда. Впав у біду, як курка в борщ. Туди мах, туди мах, та все біду по зубах! Йому горе штани поре. Від напасти не пропасти. То не лихо, як одно, а два та три! Друзі признаються в біді: в пригоді пізнавай приятеля.

БІДНИЙ, банкрут, безгрішний (без грошей), безгрунтий, бездомний, бездомник, бездомок, безземельний (про селян), безземельник, безкінний (т.с.), безкорівний, безмаєтний, безможний, безприданиця (про дівчат), безпритульний, безхатник, безхатній, безхатченко, безхатько, безштанний, безштанник, безштанько, бідага, бідак, бідар, бідаха, бідачисько, бідненький, бідн`ота і біднот`а, біднуватий, біднук, бідн`я, бідняга, бідняжечка, бідняжка, бідняк, бідняка, бідовище, бідолага, бідолак, бідолака, бідолах, бідолаха, бідолашечка, бідолашка, бідолашний, бідолашник, бідорака, бідоряга, бідоряжечка, бідяга, бідяжка, бідяжечка, бобиль, босак, боско, босяк, бурлак, бурлака, гиря, голан, голеча, голиш, голобок, голодраб, голодрабець, голодрабий, голодрабія, голодранець, голодраний, голодранція, голозадий, голоколінець, голоколінний, голопуз, голопузий, голопузик, голопузько, голопуцько, голопуцьок, голоп'ятий, голоп'ятко, голоп'ятник, голоп'ятько, голота, голоштан, голоштанець, голоштанний, голоштанник, голоштанько, голяк, голяндрасник, гольтіп`а, гольтіпака, гультіпука, горопаха, горопашний, дід

(жебрак), драб, драбуга, дранець, драник, дрант, дрантогуз, дрантюх, дрань, драпак, драпачина, жебракуватий, занепалий, заробітчанин, збіднілий, злигодній, злидар, злидаренко, злидарчук, злиденний, злиденник, злидень, злидні (переносне), злиднявий, злидняк, злидняцький, злидюк, злидявий, злидяк, зубожений, зубожілий, капцан (діал.), квак (знев.), комзлидень, комнезало (лайл.), комизах (т.с.), комнезамівець, комнезамщик, ланець, лапотон, лахмай, лахмидник, лихолата, личак, личакар, малоземелець, малоземельний, малоімущий, митар, мізерак (діал.), міхоноша ("З розкоші не йдуть в міхоноші".), найбідніший, найзлиденніший, наймит, найнужденніший, найубогіший, небагатий, неборак, негрошовитий, незаможний, незаможник, неімущий, немаєтний, немаючий, неможний, неплатоспроможний, нетяга, ніхто (а він — ніхто), нужда, нуждар, нужденний, нужденник, обголілий, обдертус, обіднілий, обідранець, обірванець, обстарчений, обшарпанець, онучкар, ошарпанець, панголота, передрантус, підстріпанець, підстріпаний, підстріпаник, плохута, постоляр, пребідний, пролетар, простолюдець, простолюдин, прошак, сарака (діал.), сирота, сиротина, сірома, сіромаха, сіромашний, сіромашник, сіромашня, смерд (іст.), старець, старцюга, старча, старчатко, старченя, старчечий, терпибіда, торбар, торбешник, торботрус, торботряс, убогий, убоженко, халупник, харлай, харлак, харлань, харлачок, харпак, харпачина, чорномозолець, чорномозольний, чорномозольник, шарпак, штупак, шурпак,

*** ані же, ані на мотузочку; ані печі, ані лави; багатий на лати; багатий тільки на дітей; багатий, як пес кудлатий; багатий, як чорт рогатий; без гроша; безпросвітні злидні; без статків; без шеляга за душею; без шеляга при душі; бідний, аж синій; бідний, як мак начетверо; бідний, як нитка; бідний, як турецькитй святий; бідний, як церковна миша; більше має боргів, як волосся на голові, босий і голий; босий і простоволосий; босини справляє; в боргах по самі вуха; в боргах, як ворона в сажі; в боргах, як пес у реп'яхах; в боргах, як у шовках; в борги по коліна заліз; вітер в кишенях свистить; в кишені аж гуде; в кишені вітер гуляє; в кишені пусто; в кулак трубить; голий, босий і простоволосий; голий голяниця; голий і босий; голий, як бич; голий, як бізун; голий, як бубон; голий, як долоня; голий, як кістка; голий, як миш; голий, як палець; голий, як пень; голий, як пляшка; голий, як пучка; голий, як руда миш; голота з голот; голота нещадима; гол, як сокол; голь нещадима; голь нужденна; гроша нема за душею; грошей, як у жаби пір'я; дома горобці свищуть; драпям світить; живе на пташиних правах; живе, як нагаєць (бідно); зав'яз у боргах; зачухель чорноробоча; з боргів не вилазить; зійшов на пси; зійшов

на пшик; зламаної копійки нема за душею; злидень полатаний; з торбою не свариться (жебракує); його злидні заїли; його позички з'їли; йому купило притупило; і хвоста нема (про худобу); і кішки в хаті нема; йому не йде на лад; карманні вітри гудуть; кишеню павук заснував; козак-пуха без кожуха; кошеняти з запічка нічим виманити; латка на латці; латку латкою латає; ледве кінці з кінцями зводить; ликом кожух шиє; на всі свята одна лата; на зуб нічого покласти; на чотири частки сірник коле; не гурт грошей; не знає, яку діру латати; нема об що й рук зачепити; нема що в коляду класти; ні в горшку, ні в мішку; ні за що й зачепитися; ні зернини,ні пилини; ні копійки за душею; ні писне,ні висне (брак худоби); ні хліба куска,ні солі дрібка; нічим ока запорошити; ні шерстини в дворі; обідає собачою радістю (дешевою ковбасою); обріс боргами, як камінь мохом; одна рубашка та перепирашка; одні пучки голі; перебивається з дранки на перепиранку; перебивається з копійки на копійку; перебивається з того на се; перебивається з хліба на воду; перебивається з хліба на квас; перебивається з юшки на воду; перебивається то сим, то тим боком; позичає на вічне віддавання; поли крає, а плечі латає; порожня кишеня; порожня скриня (про дівчат); пустий гаманець; репана мужва; рогатої скотини — вила та граблі; руб руб кличе; свищі в борщі; святим духом живе; серед бідняків бідняк; сіра рвань; старі борги новими латає; стільки має, як голодний за зубами; тільки десять пальців на руках має; трусить драntям; трусить злиднями; тягни рядно на двох одно; у дворі сама стежка (нема ні птиці, ні худоби); у нього щодня піст; хіба що плотам не винен; цвяхована гиря.

Приповідки про бідних: Багатий: багато дечого нема. Багатий, має дві стодоли: в одній мак, а в другій так. Багатий на латки та на дрібні слізки. Багач: гола спина, а на плечах торбина. Багач: його сусід чотирма волами оре. Дожився до того, що нема нічого. Дожився: хоч серед хати орати. Дожився: штани одні, а сорочок ще менше. Їсть хліб з кригою — дешево й смачно. Молодець: ні кіз, ні овець. На липу лізе босим, а з липи взутим. На оборі ні шерстини, а в коморі ні пилини. На одному покосі сіє жито, гречку й просо. Не має нічого, крім сорочки, в якій мати народила. Нема йому ні від місяця, ні від сонця. Ні кола, ні двора, ні рогатого вола. Ні коняки, ні вола та нема чого й на віз класти. Ні сідла, ні вузди, ні того, що на нього вузду надівають. Одежі, що на ньому, а хліба, що в ньому. Одна сорочка на спині, а друга на бантині. Багачі на гречані калачі. Багачі по три на копійку. Одна нога взута, друга роззута, а якби третя була — не знаю, як би пішла. "Чим ви, хлопці, дома втираєтесь?" "Батько рукавом, мати подолом, а я на печі й так сохну". Із Божої волі продав

штани, купив солі. У Києві і в Харкові всюди злидні однакові. Пив би пиво,та в кишені диво. Біда бідному і без наймита. Був у мене колись халат — сімдесят сім лат, можна було ще латать, та ніде було голкою хватать. У Відні теж люди бідні. Сам голий, а сорочка за пазухою. У нашого свата всім одна хата. Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці. Не було в Кузьми грошей і не буде, хіба хто підкине. Хоч немає ні гроша,та походка хороша. В піст їсть хрін, а в м'ясниці кислиці. "Чого бідний?" "Бо дурний". "А чого дурний?" "Бо бідний". Не багат, та нікому не винуват: в одного візьме та другому оддасть. Женімося, небого, ти не маєш нічого, а я й того. Пекла б мати млинці, та не сходяться кінці. Діток, як бобу, а хліба ні дробу. Розступіться, лахміття, дайте місце лоскуттям! Не журись, що нема чобіт, а то ще мазати треба та взуватися. Пішов без підошов. Голяк-масти, черва світить. Пан — порваний жупан. З нього пан, як з сіряка жупан. Два пани — одні штани, котрий раньше встав, той ся і вбрав. Пан — соломою напхан. Пан — в чоботях ходить, а слід босий. Пани на цілі сани та ще й ноги висять. Ми люди не горді: нема хліба, давайте пироги. Спасибі Богу всього є: хліба ма, а грошей нема. Розжилась голота коло болота. Вбився в хазяйство: тільки бриль та паличка. Збувся тато лиха: збувся грошей з міха. Добре маюся: внизу обрізаю, вгорі латаю. В однім кармані пусто, а в другім нема нічого. В одній кишені світає, а в другій смеркає. Його злидні всюди видні. Такий нужденний, що в піст нігті гризе. Такий убогий, що землю держалном міряє, а худобу ложкою. Такі злидні, що й дихнути нічим. Такі злидні, що й миші не заводяться. У нього злидні по хаті навприсядки жарять. У нього в кармані таракан та блоха. У нього в постолах гречка родить. У нього миша з розуму зійшла, бо їсти не знайшла. У нього й миші подохли з голоду. Казав дід бабі: якби сир та масло, то вареніків наварила б. Так що ж — борошна нема. Як є на мед, тоді пий пиво, а як є на пиво, тоді пий воду. На бідного Макара всі шишки летять. Бідному Савці нема долі ні на на печі, ні на лавці. Злидні та ще з перцем (кажуть про гоноровитого бідняка).

БІДНІСТЬ, злиденність, злидні, мізерність, убогість, убозство.

Приповідки: Злиднями очі не колють.

БІДНІТИ, біднішати, мізернішати,

*** впадати в бідність.

БІДОЛАХА (ДИВ. НЕЩАСЛИВИЙ), безталанний, безталанник, бідага, бідаха, бідака, бідненький, біднесенький, бідняга, бідняжка, бідняка, біднятко, бідолага, бідолах, бідолашечка, бідолашний, горопаха, горопашний, горопашник, н`ебіж і неб`іж, небога, неборак, неборака, неборачка (ч. і ж.), нетяга,

побіденник, сарака, сердега, сердека, сердешний, сірома, сіромаха.

БІДУВАТИ, бідити, горювати, жебракувати, животіти, злидарити, злидарювати, кавпіти, каландити, каланити, капарити, капцаніти (діал.), наймитувати, нидіти, поневірятися, потерпати (від чого), скніти, старцювати, убожствувати,

*** битися з нуждою; біду бідувати; біду переживати; загрузати в злиднях; загрузати в позичках; зводити кінці з кінцями; калатати вік; перебиватися з копійки на копійку; перебиватися з хліба на воду; перебиватися з юшки на квас; переходити на капар; сходити на біду; сяк-так перебиватися; терпіти злигодні; терпіти злидні; терпіти нестатки; тягти біду за хвіст; убиратися з дранки в перепиранку; ходити босим; ходити голим; ходити, як лапко (без чобіт).

Приповідки: Живемо добре: горя в людей не позичаємо. Хата багата, та нічого й собаці дати. У нас сьогодні Луки: ані хліба, ані муки.

БІЙ, баталія, битва, бійня, бойня, бойовисько, бойовище, боротьба, брань (заст.), братовбивство, вбивство, герць, двобій, двоборство, зіткнення, змага, костоломня, кровопролиття, пальба, перебійство, переборство, перестрілка, побій, побоїще, побойовисько, побойовище, погромище, поєдинок, протиборство, протистояння, пря, ралець (заст.); різанина, різня, рубанина, січ, січа, стрілянина, сутичка,

*** бій биків; бій не на життя, а на смерть; кривава баня; кривава змага; кривава костоломня; кривава оргія; кривавий бенкет; кривавий ралець; кулачний бій; лобове протистояння; північний бій (ірон.); свинцева хвища; смертельний бій; смертна пря; смертний бій.

Приповідки: Після бою кулаками не махають.

БИЙКА, баталія (ірон.), бешкет, биття, бійня, борюкнява, буча, двобій, дебош, дешпет, довбанище, драча, дрячка, дряпанина, заваруха, заварушка, кавардак, колошмарня, кудля, мордобій, навкулаччина, наминачка, передрачка, побоїсько, побоїще, поволочка, потасовисько, потасовище, пря (ірон.), різанина, різня, рукоприкладство, скуботн`я, струсанина, стусанина, стусанка, сутичка, чубанина.

БІЛИЙ біластий, білесенький, білісінький, білопінний, білосніжний, білуватий, білющий, білявенький, білявий, біляк, б`іляний (про полотно), білястий, вибілений, відбілений, вибілуваний, забілений, збілілий, побілений, побілілий, сліпучо-білий, сніговобілий, сніжнобілий,

*** білий, як кипень; білий як крейда; білий, як лебідь; білий, як молоко; білий, як піна; білий, як примара; білий, як сметана;

білий, як сніг; білий, як стеаринова свічка; білий, як стіна; як біль білий.

БІЛЯВИЙ, білявенький, білявець, біляночка (ж.), блондин,

*** як у сметані; як сметаною облитий.

БІЛЬМО, луда, полуда, скалка.

БЛАГО, благовоління, добро, доброзичливість, зичливість, ласка, ласкавість, прихильність.

БЛАГОПОЛУЧЧЯ, благополучність, гаразд, гаразди, щастя,

*** щаслива доля; щасливе життя.

БЛАГОРОДНИЙ, добропристойний, шляхетний.

БЛАГОСЛОВЕННЯ, благословенство, благословіння.

БЛАЖЕНСТВУВАТИ, благоденствувати, богувати, вдовольнятися, виніжуватися, гараздувати, кайфувати, насолоджуватися, ніжитится, потішатися, раювати, розкошувати, тішитися, ублаготворятися, умиротворятися, усолоджуватись, утішатися,

*** бути в блаженному невіданні; бути в ситій благодаті; бути в солодкій знемозі; бути в солодкій млості; бути на горі блаженства; бути на сьомому небі; жити безтурботно; жити в достатку; жити в повнім достатку; жити в розкошах; жити собі на втіху; жити, як у Бога за дверима; жити, як у Бога за пазухою; жити, як у раю; зазнавати втіхи; зазнавати насолоди; мліти від задоволення; поринати в райське блаженство.

Приповідки: Лихо вовкові — зачинили його між вівці. Замкнув вовка межи вівці — нехай тюрму знає.

БЛИЗНЯТА, близнюки, близнятка, двійнята, двійнятка, двійчата, двійчатка.

БЛИЗЬКИЙ, близенький, близесенький, ближній, ближчий, п`облизький, п`оближній, прилеглий, сусідній,

*** близькі сусіди; через дорогу навприсядки.

БЛИЗЬКО, біля, блигомо, близ, близенько, близесенько, близісінько, близюсінько, ближче, вколо, впритул, довкіл, довкола, довкруг, довкруж, довкруги, докола, зблизька, коло, край (чого), круг, круга, кругом, кружала, кружилом, кружка, кружком, кружкома, меж, (чим), межди, междо, межи, між (чим), міждо, навкіл, навкола, навколо, навкруг, навкруги, надокола, надукола, накидь (відстань, на яку можна кинути), наокіл, наоколо, наокруг, наокруги, навпроти, напроти, нап`охваті, напохопі, невдалеки, невдалеку, невдалік, недалеко, недалечко, неподалеки, неподалеку, неподалечку, неподалік, неподалки, неподальці, неподаль, обабіч, обік, обіч, `одвір (біля дверей), околяса, околясом, окрай, окрайки, округ (чого), округи, он (показують, коли щось близько), онде, ондечки, оніно, оно, ононо, опліч, опобік, осторонь, ось, осьде,

осьдечки, осьо, осьосьо, осьосьочки, осьочки, отам, отамечки, отамки, отамо, отамого, оттам, отут, отутеньки, отутечки, перед (чим), під, підспіль (поруч), підряд, побік, побіля, побіч, поблизу, помеж, помежи, помежно, поміж, понавкруги, попід, попідбіччю, попліч, поруч, поряд, посеред, посередині, при (чому), промеж, промежи, проміж, проміждо, серед, сумеж, сумежно, суміж, там, тамечки, тут, тутенька, тутеньки, тутечка, тутечки, тутка, тутки, уколо, упритул, щільно,

*** бік у біч; біля носа; докинути можна; за крок (за два,три кроки і т.д. від чого); за плечима; коліно в коліно (про вершників); лицем до лиця; лицем у лице; лікоть до ліктя; лікоть у лікоть; лоб до лоба; лоб у лоб; на вершок; на витягнуту руку; на волосок (від чого); на кидок; на кидьок; на під'їзді (хтось близько і от-от має під'їхати); на очах; на тричі розставлені руки, ніс до носа; ніс у ніс; носом до носа; не за горами; не за морями; не за тридев'ять земель; один крок; око в око; он той; ось той; он цей; ось цей; отам он; палицею кинути; палкою докинути; перед носом; перед очима; перед самим носом; під боком; під носом; під руками; під рукою; під самим носом; під самісіньким носом; плече в плече; плече до плеча; плече з плечем; плечем до плеча; плечем повз плече; пліч-о-пліч; по сусідству; при боку; раз ступнути; рамено до рамена; рукою подати; руч об руч; трохи віддалік; цигарку викурити (близько йти); через дорогу; як грудкою докинути; як цурупалком докинути; як шапкою докинути; як штихом докинути.

БЛИСК, блискання, блискірка, блискітка, блискотіння, блищик, виблиск, виблискування, вилиск, вилискування, висрібки, відблиск, відблискування, зблиск, іскорка, лелітка, переблиск, поблиск, полиск, скалка, спалах, сполох, яскринка,

*** переливання барв; переливання відтінків; переливання кольорів; переливи барв; переливи барв веселки; переливи кольорів, переливи всіх кольорів райдуги.

БЛИСКАВКА, блимавка, блискавиця, блисканка, блискання, блискучка, вогневиця, громовиця, громовиця-блискавиця, зиховиця, зіхавка, зіховиця, лигушка, лискавиця, лискавка, маланка (блискавка без грому), мигавиця, мигавка, миговиця, мигушка, мля (млі б"ють), мовля, мовня, молодня, моргавиця, моргавка, моргла (моргли грають), моргуха,

*** батіг Перуна; вогняна змійка; вогняна стріла; горобина ніч; громова блискавиця; золота нагайка (в загадці); золота різка .

Приповідки: Бозя свариться. Бозя сердиться. Господь золотою різкою свариться.

БЛИЩАТИ, блимати, блискати, блисконути, блискотати, блискотіти, блистіти, виблискувати, вилискувати, вилискуватися,

леліти, лиснитися, лисніти, лиснітися, мерехтіти, мигкотіти, миготіти, мигтіти, мріти (про зірку), переблискувати, переливатися (кольорами), поблимувати, поблискувати, полискувати, помигувати, ряхтіти, сі`яти, с`яяти, яріти, ярітися.

Приповідки: Буває, що й черепок блищить. Не все те золото, що блищить.

БЛІДИЙ, безкровний, блідавий, блідастий, бліденький блідесенький, блідісінький, блідолиций, бліднуватий, блідуватий, зблідлий, знекровлений, поблідлий, пополотнілий, сполотнілий,

*** бліда неміч (мед.).

Приповідки: Побілів на лиці. Сполотнів на лиці.

БЛУДИТИ, блудитися, блукати, бродити, виблуджуватися, заблуджувати, заблукувати, микати, петляти, тинятися,

*** блудити блудом; блудити манівцями; блудити навмання; блудити по задвірках; блудити поза Уманню; блудити, як із зав'язаними очима; блудом ходити; збиватися з дороги; іти галасвіта; іти манівцями; іти околяса; іти поза Уманню; потрапляти не в ті двері; ходити із зав'язаними очима; ходити кругом та навколо; ходити кружаля; ходити околяса; ходити по задвірках; ходити поза Уманню; ходити по колу; ходити по лабіринтах (по лабіринту); ходити по роздоріжжю; ходити по розпуттю; шукати п'ятого кутка.

Про блукання: анахтемська мара водить; відьма водить; мара водить.

БОВТАЛО (РИБАЛ.), бовт, бовтач, жердина, заганяйло, заганяло, полохач, полохало, хрокало, хрюкало.

БОГ, Безсмертний, Біг, Біженько, Біжечко, Благий, Богонько, Богочко, Бог-плодій, Боготворець, Боготворитель, Боженько, Бозінька (дит.), Бозюсьо (т.с.), Бозя, Великий, Владика, Всевидящий, Всевишній, Всевладний, Вседержитель, Всемогутній, Всеправедний, Всесильний, Всетворчий, Господь, Господь-Бог, Господь-Вседержитель, Добрий, Єдиний, Єдинорідний, Єдиносущий, Жалісливий, Животворящий, Заступник, Люблячий, Милосердний, Милостивий, Миролюбний, Отець, Пан-Бог, Прабог, Праведний, Праотець, Предвічний, Премудрий, Пресвятий, Примиритель, Промислитель, Святий, Серцевидець, Сотворитель, Спаситель, Створитель, Творець, Творитель, Утішитель, Чоловіколюбець, Чоловіколюбний,

*** Верховний Судія; Високий Творець; Володар природи; Всевидяще око; Всеможний Бог; Джерело святині; Найвища Сила; Найвищий Учитель; Небесна Влада; Небесна Воля; Небесна Сила; Небесний Князь; Отець небесний; Подавець добра; Прадід природи; Пресвятий у Тройці Святій; Святий Владика; Святий Безсмертний; Святий Кріпкий; Святий

Святостей; Хліб життя; Цар всесвітній; Цар небесний; Цар царів.

Приповідки: Одному Бог дасть ситце, а другому решітце. Одному Бог дась так, а другому овак. О Боже-батьку, дай грошей шапку! Який Бог змочив, такий і висушить. Прости, Боже, сей раз та ще десять разів, а там — побачимо. Бозя калачі везе (кажуть дітям, коли гримить).

БОГОМАТИ, Богоматір, Богородиця, Покрова, Пречиста, Пріснодіва,

*** Божа Діва; Божа Мати; Божа Матір; Діва Марія; Пречиста Діва; Пречиста Мати.

БОЛОТО, багва, багнисько, багнище, багно, багновисько, багновиця, багновище, багнюка, баговина, баговиннисько, баговиння, багрина, болітце, болотечко, болотище, болотюга, в'язень, в'язило, гнилиця, гниловід, гниловод, гниловоддя, гружавина, грузота, грузявина, грузь, двигнява, драгва, драглина, драгно, драговина, драговиння дрегва, дріще (діал.), дрягва, дряговина, жабар, жабовина, жабокряківка, жабокряч, здвиж, здвижжя, здвижовина, здуховина, иржавець, имшина (невелике болото), імшара (мохове болото), іржавець, кабушка, калабатина, калабушка, каламаш (рідке болото), калуга, ключевина, колобатина, кущовик (болото, поросле чагарями), лава (торф'яне болото), лісняк (болото, поросле дрібним лісом), лужки (т.с. що кущовик), маринка (заболочена низовина), мароква, мерва, мереч, мерліх (мертве болото), мертвиця (т.с.), месиво, млака, млаковина, млачка, млевінь, мокрина, мокряк, моржола (діал.), мороква, морочня, морошня, мох, мохняк, моховик, моховина, моховник, моховище, мочарі, мошки, мошник, мошняк, мошок, мразниця, непролазні, непрохіддя, нетеч, нетеча, нетечина, омшара, охаба, охабина, перемулина, плав, потопні, потязь (довге болото), прогній, прогної, прогноїна, ржавець, ржія, руда (іржаве болото), рудка, рудявина, скригавка, солотвина (болотяні солонці), твань, тонь, топленина, топля, топляк, трістє (трясовина), трістя, трісця, трясавина, трясавиця, трясина, трясовина, трясовиння, трясовиця, трясявина, хлань, цмоковина, чвакота.

*** болотна прірва; болотна синь; болотні пельки; гибла земля; глевка низина; топке місце.

Приповідки: Було б болото, чорти знайдуться.

БОРОДАНЬ, бородай, бородач.

БОРОНУВАТИ, борознувати, волочити, дряпати (зневаж.), заволочувати, приволочувати, розгрібати (граблями), розпушувати, скородити, черкати (зневаж.), шкрябати (т.с.).

БОРОТИСЯ, битися, борюкатися, воювати, змагатися, різатися,

*** боротися за мир; боротися з забобонами; боротися зі

сном; боротися з самим собою; боротися з собою; боротися по ярмарках (істор.); вести боротьбу; вести війну; вести вогонь; виступати на боротьбу; виступати на прю.

БОРОШНО, крупчатка, мливо, мука, питель, питлівка, питльованка,

*** питльована мука; питльоване борошно.

Приповідки: Де борошно, там і порошно.

БОСИЙ, босісінький, босоногий, голоногий, невзутий, роззутий.

БОСОНІЖ, босака, босо,

*** босими ногами; на босу ногу.

БОЯЗКИЙ, боягуз, боягузливий, боягузкуватий, боязкуватий, боязливий , боязний, боюн, варівкий (діал.), гріхобоязливий, жахляк, заляканий, легкодух, легкодухий, лякливий, лячливий, наляканий, насторожений, нашорошений, несміливий, несмілий, обережненький, обережний, оглядистий, панікуватий, перегинщик, переляка, переляканий, перестраховщик, перестрахувальник, перестрашко, полохкий, полохливий, пригорблений, присутулений, сторожкий, страхополох, страхопуд, страхопудливий, страхопудний, страшкий, страшко, страшуля, тороплений (кінь), трус, трусій, трусливий, трусько, трясогуз, харапудливий,

*** боїться власної тіні; боїться й своєї тіні; боїться й утікаючого; боїться й хвоста коров'ячого; боїться кожного куща; боїться, як заєць бубна; боїться, як чорт ладану; боїться, як чорт свяченої води; горобина душа; дає дулі в кишені; заяча душа; заяча кров; з лякливих; з лякливого десятка; з полохливого десятка; з полохливого роду; з ляку вмирає; із заячого пуху; мишача душа; не з хоробрих; не з хороброго десятка; ніби громом прибитий; підшитий трусом; полохана ворона; полоханий заєць; полохлива ворона; полохливий заєць; полохливий, як заєць; полохливий, як миша; скляний дух; смілий, як за плотом; страшків син; труситься, мов Каїн; труситься, мов осичина; труситься, мов пес у мокрому мішку; ховається, як зозулька по кропиві.

Примовки: Боїться, аж в очах двоїться. З телячим хвостом у вовки сунеться. Сміливий: на лежачу березу в сам верх заліз. Сміливий, як святий Петро. Сміливий Йось: крізь засувку гуджає (цькує собак). Сміливий, як жаба: плигає в воду й не хреститься. Молодець проти овець, а проти баранця і сам, як вівця. Герой — мов з клоччя батіг. Для миші й кішка звір. Так ся бою, ледве стою. Схилив хвіст та під міст. Хто від страху помирає, тому динями дзвонять. Ви утрьох та злякалися вовка, а ми в семи та тікали від сови. Трьом та кози боятися! Йому й

миша — ведмідь. Йому всяк час страх у вічі лізе. По ньому свині дзвонять (умирає від страху).

БОЯТИСЯ, ЗЛЯКАТИСЯ, вистерігатися, дрейфити (ірон.), жахатися, заклякнути, заціпеніти, лякатися, наколошкатися, налякатися, наполохатися, напудитися, настрахатися, настрахопудитися, настрашитися, нахарапудитися, обмирати, оніміти (від страху), остовпіти, остерігатися, острашкуватися, острашуватися, перелякатися, переполохатися, переполошитися, перепудитися, перестрашитися, побіліти (з ляку), побоюватися, побоятися, полотніти (від страху), полохатися, полошитися, сахатися, спуджуватися, старапатіти, стерегтися, сторопитися, страхатися, страхопудитися, страшитися, стривожуватися, схарапуджуватися, тетеріти, торопитися (кінь тороплений, себто лякається), тремтіти (з переляку), труситися, харапудитися, хреститися (з ляку), ціпеніти (т.с.), шарахати (від ляку), шарахатися, шарахкатися, ягнятіти,

*** боятися власної тіні; боятися гріха; боятися за своє життя; боятися і за поріг вийти; боятися і за тин показатись; боятися своєї тіні; боятися смертельно; боятись, як вогню (яко вогню); боятись, як заєць бубна; боятись, як скаженої собаки; боятись,як чорт ладану; боятись, як чорт свяченої води; боятись, як чорт хреста; боятись, як чуми; вбирати голову в плечі; вгрузати головою в плечі; вибивати зубами третяка; вигравати третячка на зубах; вкриватися гусячою шкірою; жахатися у сні; забути язика в роті; завмирати з ляку; зложити лапки; злякатися на смерть; злякатися не на жарт; і духу боятися; мліти від страху; обливатися холодним потом; обмирати від страху; пар`и в галіфе пускати; переполошитися на смерть; підгинати хвоста; полотном сполотніти; сікти від страху зубами; стригти вухами (про тварин); терпнути від страху; тремтіти за свою шкуру; тремтіти, як недорізана курка; тремтіти, як треп`ета; труса празнувати; труситися за себе; труситися за шкуру; труситись, як Каїн; труситись, як осичина; труситись, як телячий хвіст; труситись, як у пропасниці; труситись, як юдине дерево; умирати від страху; уникати двобою; ховати голову в пісок; ховати голову, як страус; ходити навшпиньки; ходити на пальцях; ходити на пальчиках; ходити нижче трави; холонути від страху; штаньми трусити; щулити вуха.

Примовки: У лісі вовки виють, а на печі страшно. Всіх би перегнав, та бігти боюсь.

БРАТ, братан, братець, братечко, братик, братік, братічок, братко, браток, братонько, браточок, братуга, братуня, братуньо, братусик, братусь, братуха, братчик, побратим, побратимчик,

*** ваш брат; названий брат; наречений брат; наш брат; наш братчик; свій брат.

Приповідки; Ні брат, ні сват. Чорт йому не брат.

БРАТНІЙ, братерський, братський,

*** братерський привіт; братська могила.

БРАТОВБИВЕЦЬ, братовбивця, братогубець.

БРЕНЬКАТИ (НА МУЗ. ІНСТРУМЕНТІ), бренькотати, бренькотіти, бреньчати, бриньчати, побренькувати, триндикати, тринькати. (див. "грати".).

БРЕХЛИВИЙ, аршинник, аферист, безчесник, бреха, брехака, брехало, брехач, брехач- деркач, брехачка (ч.), брехлій, брехло, брехля, брехняк, брехтя, брешко, брехун, брехунець, брехунчик, брехуняка, брешко, вертій, викрутень, віроломний, двоєдух, двоєдушний, двоєдушник, дволикий, дволиций, дворушний, дворушник, дудра, дудрак, дудрик, дурисвіт, жулик, жуліман, залудливий, залудник, зух, інтриган, казуїст, кляузник, кривоприсяжник, крутар, крутивертень, крутихвіст, крутій, крутійко, крутійкуватий, крутійський, крутяга, крутяка, крюк, крючкотвор, крючкотворець, крючкотворний, лгар, лгач, лжедмитрій, лжепророк, лжесвідок, лживий, лицемір, лицемірний, лукавець, лукавий, лукавник, лукавохребетний, марнословець, масалига, масний, махер, махир, махінатор, махірант, махляр, моталига, мотюга, мотяга, мошенник, мошенникуватий, мутій, наклепник, наперсточник, напрасник ("Відчепися, напраснику, я не була на празнику."), нашіптувач, неправдивий, нещирий, облудливий, облудний, облудник, обманщик, обмовник, окозамилювач, олживий, оманливий, ошуканець, ошукач, ошуста, перебрех, перебреха, перебрехач, переплут, підбрехач, підбріхувач, підкопистий, підступний, плетюга, пліткар, плутократ, плутяга, показушник, провокатор, пройда, пройдисвіт, псевдопророк, псевдосвідок, пустобрех, пустограк, самобрех, скоробрех, скоробреха, слизькоязикий, словоблуд, словокрут, фальшак, фальшивий, хамелеон, хараман, чистобрех, чистобреха, чистобрьоха, шаливір, шаливіра, шалиган, шальвір, шальвіра, шарлатан, шахер-махер, шахрай, шахраюватий, шахраяка, шахруватий, шептун, штукар, шулер,

*** безбожний брехун; брехнею дише; бреше безбожно; бреше в живі очі; бреше й не заікнеться; бреше й не моргне; бреше на всі заставки; бреше на всю губу; бреше на всю обихідну; бреше на чім світ стоїть; бреше не в одно; бреше та й дивиться; бреше у вічі; бреше що божий день; від брехні зуби переточилися; губа брехлива; дволикий Янус; з Брехунівки родом; на брехні язика поламав; неправдивий пророк; неправдивий

свідок; неправдою дихає; одірви й покинь; продувна бестія; світовий брехун; фальшивий пророк; фальшивий свідок.

Приповідки: Бреше, аж вуха в'януть. Бреше, аж зубами креше. Бреше, аж йому з-під носа куриться. Бреше, аж очі жмурить. Бреше — язик не терпне. Бреше, як з книжки читає. Бреше, як із-за корча. Бреше, як лисого чеше. Бреше, як пес. Бреше, як попова собака. Бреше, як рудий собака. Бреше, як собака на вітер. Бреше, як три цигани вкупі. Бреше, як циганський ціп. Бреше, як шовком гаптує. Бреше, як шовком шиє. Губа брехлива, як у старого цигана. Не любить правди, як пес мила. Не ступне, як не брехне, і не дихне, як не брехне. Чисто бреше, що й віяти не треба. Щастя, що в нього один рот, бо й той забагато бреше. Раз ступне — тричі брехне. І три брехуни не зложать однієї правди. Хіба помилиться та правду скаже. Він зажди правду каже, коли не бреше. У нього стільки правди, як у кози хвоста. Він раз на рік правду каже та й то кається. Правду скаже лиш тоді, як на той світ переставиться. Гарно пише, та брехнею дише. Пес бреше, бо співати не вміє. Брехали твого батька сини та й ти з ними. Бреше, як гребінцем чеше. Під брехунами й міст тріщить. Бреше та не вперше. Бреше та й дивиться — хочби очі заплющив. У нього на вербі груші ростуть. Він каже правду тільки по коліна.

БРИЗКАТИ, збризкувати, кропити, пирскати, примочувати, прискати, порскати, скроплювати, сприскувати, спорскувати, хлюпати, чвиркати.

БРИКАТИСЯ, брикати, вихатися, хвицатися.

БРОВА (БРОВИ), брівка, брівки, брівонька, брівочка, бровенята, бровенятка.

БРОНЬОВИК, бронемашина, броненосець (мор.), бронепоїзд (іст.), бронетранспортер, панцерник, панцирник, танк.

БРУДНИЙ, б`аброш, бабруля (ж.), бабрун (ч.), вимазаний, вимащений, забабраний, забадляний, забазграний, забарложений, забейханий, забейканий, забирдзаний, забовтаний, заболочений, забризканий, забриндзяний, забруднений, забрьоханий, завазьканий, заваляний, завезьганий, завезьканий, завожений, завозюканий, завозьканий, загиджений, задрипаний, закаляний, закаптурений, заквацяний, заквецяний, закльоцаний, закушпелений, залапаний, заляпаний, замазаний, замазура, замазуха, замазурсний, замазюканий, замарганий, замацаний, замацьканий, замаюсений, замизганий, замизканий, замузьганий, замурза, замурзаний, замурзюканий, замусолений, замухраний, замуцьований, занехаяний, запакощений, запаскуджений, запилений, запилюжений, заплямлений, заплямований, запльовaний, запоганений, зароблений, засалений,

засмальцьований, захватаний, захвиськаний, захвойданий, захезаний, захлюндрений, захлюпаний, зачумузаний, зачучвирений, зашльондраний, зашмарований, зашмуляний, зашмульганий, заяложений, заялозаний, заялозений, заялозяний, збагнючений, каламутний, невмивака, невмиванець, невмиваний, невмитий, немитий, нечепура, нетіпанка (про жін.), нетіпаха, нечупара, нечупарний, обквацаний, обквацяний, обляпаний, обмазаний, обмурзаний, обшмарований, перемазаний, покаляний, поплямований, скаламучений, шмаровоз,

*** брудний, як мазничка; брудний, як мазниця; брудний, як мара; брудний,як марюка; брудний, як сажотрус; брудний, як шмаровоз; тільки очі та зуби блищать.

Приповідки: Руки мив ще тоді, як мати в кориті купала. Не буду вмиватись, а то ще собаки вхоплять. Поганець, ніби з кагли виліз. Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, такий Грицько поганець.

БРУНЬКА, бібка, бібляшок, біб'яшок, брост, бростина, бростинка, бростя, брость, брунечка, бубляшок, буб'яшок, бульбашка (діал.), бутон, бутончик, вічко (у картоплі), забрость (квіткова брунька), зав'язок, зав'язь, з`акон (від законятися), зарід, зародок, зеленочка, очко, паросток, паросточок, пупінок, пуплишок, пуплянок, пуплях, пуп'янок, пуп'яночок, пуп'яшечок, пуп'яшок.

БРЯЗКАЛЬЦЕ , балабон ("У нашої попаді балабони на заді".), балабончик, брязкало, брязкілка, брязкітка, брязкіточка, брязкотало, брязкун, бубонець, гуркало, гуркальце, калатало, калатальце, побрязкач, тарахкавка, тарахкало, торохтілка, черкавка.

БРЯЗКАТИ, бренькати, бренькотати, бренькотіти, бринькотати, бринькотіти, бриньчати, бряжчати, брязкотати, брязкотіти, вибренькувати, дзеленькати, дзенькати, дзенькотати, дзенькотіти, перебренькувати, побренькувати, теленькати, триндикати (на муз. інструменті).

БУБНА, барабан, бубник, бубнило (жарт.), бубон, бухало.

БУБНЯВІТИ, брунитися, набрякати, набухати.

БУВАЛИЙ, битий, бувалець, всезнайко, всезнайкуватий, вушлий, дійшлий, дойда, дока, досвідний, досвідчений, знаюк, клепаний, клепаний-переклепаний, ляканий, метикований, метиковитий, навчений, наметаний, натренований, обізнаний, обстріляний, обтесаний, пересвідчений, підкований, полоханий, пробувалий, пройда, пройдисвіт, рубаний, старий, стріляний, стріляний-престріляний, тертий, товчений, учений, шаткований,

*** бачив і горох, і чечевицю; бачив і лози, й верболози; бачив і смалених зайців, і смалених сов; бачив немало світу; бачив

смаленого вовка; бачив смаленого зайця; бачив смалену сову; бита голова; бита собака; бите око; битий жак; битий жук; битий козир; бувала людина; бувалий у буваличах; був і в ступі, й поза ступою; був і за столом, і під столом; був і на воді, й під водою; був на бувалицях; був на буваличах; був на буваличах і видав видаличі; був на морі й за морем; був у ступі й за ступою; видав видаличі; всякого хліба скуштував і твердого, і м'якого; гнули його, як лозу на каблучку; де вже його ноги не носили; дуло і в спину, і в лице; зазнав і спеки, і холоду; звідав на віку й по спині, й по боку; звідав на власній спині; звідав на своїй спині; звідав на своїй шкурі; звідав, почому корець лиха; звідав, почому пуд лиха; звідав, почому фунт лиха; з'їв вовка (на чомусь); з'їв зуби; з'їв муху; з'їв слона; з'їв собаку; знає, від чого пси здихають; знає віск і воскобоїни; знає всі ходи й виходи; знає, де вовк, а де лисиця; знає, де козам роги правлять; знає, де лице, а де виворіт; знає, де раки зимують; знає, де цар піхотою ходить; знає, де чим пахне; знає за кобилячу голову; знає, з котрої бочки починати; знає і шите, й пороте; знає, на чім світ стоїть; знає, почім ківш лиха; знає, почім Савчин дьоготь продається; знає, почому коряк бобу; знає, почому коряк дьогтю; знає, почому лікоть кваші; знає, почому хліб і сіль; знає, свистять раки взимку чи ні; знає ціну життю; знає, що в Кузьми є гроші; знає, що кий, що палиця; знає, що король обідає; знає, що в Хіврі нема очіпка; зуби проїв (на чомусь); з усякої печі хліба пробував; круто тертий; лякана ворона; має пристріляне око; молодий, та ранній; набачився світу; навидався світу; навчений гірким досвідом; навчений життям; на м'якині не проведеш; на обидві кований; на терниці битий; на тертці тертий; на чотири копита кований; на чотири ноги підкований; на шатківниці шаткований; не з однієї печі хліб їв; не близький світ топтав; не з лика шитий; не ликом шитий; не личком шитий; не раз нюхав порох (про фронтовиків); не сьогоднішній; обглянувся по світі; об'їжджений кінь; пережив сто директорів; переміряв голими п'ятами світ; поварився в котлі; полоханий заєць; потерся між людьми; пройшов вишкіл; пройшов крізь вогонь і воду; пройшов крізь сито й решето; пройшов Крим, Рим і мідні труби; пройшов школу; пройшов школу життя; пролітав крила наскрізь; просидів штани (на чомусь); протер штани; протер сто штанів; пуд солі з'їв; сам тому дізнавець (по собі знає); сивий оселедець; сім пар личаків стоптав; сім пар підметок стоптав; сім пар підошов стоптав; сім пар черевиків стоптав; сім пар чобіт стоптав; старий вовк; старий лис; старий сич; стріляна ворона; стріляна людина; стріляна птиця; стріляний вовк; стріляний горобець; стріляний птах; сьорбнув лиха; сьорбнув лиха і кривди; сьорбнув солоної водички; тертий калач; у макітрі макогоном

гнаний; у м'ясорубці рубаний; у тім'я битий; хліба спитав із семи печей; шилом уміє голитися.

Приповідки: Не першина сивцю війна. Треба рано вставати, аби його ошукати. "Коли ти, бабусю, ворожити стала?" "Тоді, мій голубе, як хліба не стало". Сова знає, де кури ночують. Йому дісталося перцю з квасом. На ньому тільки піч не була. Нахапався стусанів долі і в спину, і в зуби. Він не з лопуцька й не перший рік живе. Пив воду дунайську, їв кашу козацьку. Поспитав уже і пня, й колоди. Такий, що не встромить пальці в двері. Такий, що не дасть наплювати в жменю. Уже вміє свиню в коноплі загнати (жарт.).

БУВАЛЬЩИНА, билиця, імовірниця, оказія, оповідка, оповістка, переповіст, переповістка, пер`еповість.

БУДЕННИЙ, будень, буденщина, будній, звичайний, одноманітний, повсякденний, робочий (про графік роботи), сірий, щоденний,

*** буденний день; буденний одяг; будній день.

БУДИТИ, збуджувати, пробуджувати, пробуркувати, розбуджувати,

*** будити думку (думки); будити совість.

БУДКА, буда, будочка, халабуда.

БУДУВАТИ, виводити, зводити, мурувати, підводити (з руїн), споруджати і споруджувати, ставити.

БУЛЬБАШКА, банька, булька, бульочка, пухирець, пухирчик,

*** мильна бульбашка; мильна булька.

БУРКОТУН, буркун, бурчак, бурчака, воркіт (кіт-воркіт), воркотун.

БУРУЛЬКА, висулька, смоктавка (дит.).

БУР'ЯН, бур'янець, бур'яни, бур'янище, бур'янчик, бур'янюка, хопта (діал,).

БУТЕЛЬ, балцанка, балцаня, сул`ія і сулі`я.

БУХ (ВИГУК), бабах, бах, бех, бубух, лулусь, луп, лусь, ляп, лясь, тарарах, тарах, торох, трах, трісь, хруп.

В

ВАБИТИ, манити, приваблювати, приманювати, принаджувати.

ВАБИК, (МИСЛ.); , ваблик,

*** мисливська дудочка; мисливський пищик.

ВАГА, вантаж, грузило, ноша, тягар.

**В`АГИ,** бедзвін, в`ага, важниця (з коромислом -застар.), терези.

ВАГІТНА, важка, жеребна (про кобилу), забрюхатіла, завагітніла, завагоніла, заваготіла, запузатіла, затяготіла, затяжіла, кітна (вівця, коза, кролиця), надіжна (про тільну корову), понесла (про тварин), пасна (свиня), порослива (т.с.), поросна , тільна (корова), тяжка,

*** в делікатному стані; в очікуванні; в тяжі; в тязі; на останніх днях; при надії; у ваготі; у вазі; ось-ось розсиплеться; скоро буде мамою; увійшла в тяж; у стані; у поважному стані; у тяготі; у тяжі; у тяжу; ходить важкою; ходить дитиною; ходить на вазі; ходить на останніх днях; ходить при надії; ходить тяжкою.

Примовки: Корова значить (скоро отелиться).

ВАДА, брак, брачок, ганджа, ганж, ганжа, дефект, недолік, недоробка, недосконаліть, огріх, помилка, похибка, прачервоточина (із скоромовки), прогріх, проточина, хиба, червивина, червивинка, червинка, червоток, червоточина, червоточинка, чорнуха (перен.).

ВАЖІЛЬ, важниця (застар.), підойма.

ВАЖКИЙ, ваговитий, важезний, важелезний, важенний, важенький, важкелезний, важкенький, важколенний, важкуватий, важучий, важчий, заважний ("Продажне — заважне"), найважчий, найтяжчий, нелегкий, непідсильний, непосильний, обважнілий, обтяжілий, освинцевілий, преважкий, претяжкий, пудовий, стопудовий, стотонний, стоцентнерний, тисячотонний, тягар, тяжезний, тяжелезний, тяженний, тяжкий, тяжкуватий, центнерний, щонайважчий, щонайтяжчий, якнайважчий, якнайтяжчий.

*** аж землі важко; важкий метал; важкий, мов ковадло; важкий, як гиря; важкий, як гріх; важкий, як каменюка; важкий, як камінь; важкий, як свинцем налитий; важкий, як сіль; важкий, як чавуном налитий; камінь на шию.

Приповідки: Як іде, то під ним аж земля двигтить. Як іде, то під ним аж земля угинається.

ВАЖКО, важкенько, важкувато, ледве, ледь-ледь,

*** з великими (величезними); труднощами; з горем пополам; з останніх сил; на велику силу; на превелику силу; перз силу; через силу.

ВАЙЛУВАТИЙ, базал`а, байтал`а, байталуватий, бамб`ула, бамбулуватий, бандуруватий, бахматий, б`ецман і бецм`ан, бець, бурмило, бухало, вайло, вайлюка, валанд`а, вахлай, вахлак, вахлакуватий, ведмедикуватий, ведмедкуватий, вислогузий, гергепа, глевкий, глевтяк, глевтякуватий, годороба, грипа, грипище, дзямля, длявий, доробало, доробло, дрімайло,

дрімотник, забара, забарливий, загайко, загайний, заглевкуватий, зателепа, зателепко, зателепкуватий, зателепуватий, капшук, капшукуватий, кваша, кендюх, кипа, книпоть, кніох, кнюхало, кнюхедло, ковбля, копотун, копоша, копуша, кунделистий, лайба, лантух, лантухуватий, лахмануватий, легейда, лемеха, лемехуватий, лемішка, магуля, макакуватий, маклакуватий, макулуватий, макуха, макухуватий, малайда, малимон, малорухливий, малорухомий, мамра, мамравець, мамря, мамула, мамулуватий, маруда, марудник, мацапура, мацапуристий, мішкуватий, мішок, млявець, млявий, мниха, мньоха, моня, моняло, момса, момся, монька мунька, м'яло, недодеря, неенергійний, незграба, незграбний, неквапа, неквапенко, неквапливий, неметушливий, немоторний, неоковирний, неотеса, неотесаний, непоквапа, непоквапливий, неповороткий, непоспішливий, неспішний, неспритний, нюнька, одороба, одоробало, одоробливий, опудало, ослимачений, повільний, помалюх, путькало, рептух, розвалькуватий, розлапистий, розмагнічений, розмазня, розсолода, розтапша, розтелепа, розтелепкуватий, розтелепуватий, рохля, слимак, слимакуватий, телепало, телепень, тетеря, тихоплав, товба, товпига, торбинуватий, торопа, торопало, тютя, тютя-матютя, тюхтій, тюхтійкуватий, тюхтіюватий, тюхтя, тяптя, флегма, флегматичний, хаботя (ж.), хамула, хамулуватий, чвалай, чулинда (опудало), черепаха,

*** гирі на ногах; горохова копиця; довбня неотесана; жвавий, як ведмідь за горобцями; жвавий, як ведмідь за мухами; жвавий, як ведмідь за перепелицями; жвавий, як віл у плузі; жвавий, як лопата; жвавий, як муха після морозу; жвавий, як опецьок; жвавий, як рак на греблі; жвавий, як черепаха; звивається, як ведмідь у танці; качан качаном; ковпак під ковпаком; кров устоялась; куль очерету; лантух з половою; мішок мішком; мокра курка; мокра курниця; мокрий валянок; неповороткий, як ведмідь; неповороткий, як вивалене з діжі тісто; неповороткий, як мішок з вовною; неповороткий, як снігова баба; неповороткий, як сніп гречаної соломи; опудало горохове; пеньок головатий; сніп околоту; тютя з полив'яним носом; тюхтій тюхтієм; чурбак неотесаний.

Приповідки: Бере, як не своїми руками. Диба, як муха в сметані.

Про забарливих: Чи ти в лісі загубився? Чи ти голову згубив? Тебе тільки за смертю посилати!

ВАЛУВАТИ (про дим, пару і т. д.), бовдуритися, каблучитися, клуботатися, клуботітися, клубочіти, клубуватися, ковбаситися, кужелити, кужелитися, кушпелити, кушпелитися.

ВАЛЯНКИ, валяночки, валянці, повстяники, повстянички, повстяки.

ВАЛЯТИ (ПОВАЛИТИ), завалювати, звалювати, кидати, кидонути, перевертати, перекидати, підсікати, скидати, турляти, штургонути, штурлятри,

*** брязкати об землю; збивати з ніг; ударяти об землю; хряпати об землю.

ВАРИВО, варене, варка, страва.

ВАРТОВИЙ, бекетник (вартовий у запорожців), варта, вартівник, вартівниченько, вартівничий, вартник, вартовець, вартовик, вартовничий, вартовник, вартовничок, вахтар, вахтовий, вахтовик, вперед зорець, годинний, доглядач, дозорець, дозорник, дозорця, караульний, конвойний, нагл`ядач і нагляд`ач, об'їздчик (у колгоспах), обстежувач, остерігач, охорона, охоронець, охоронник, пильнувач, погодинний, спостережник, спостерігач, страж, сторожа, чата, чатовий, чатуючий,

*** козак на чатах; почесна варта.

ВАТАГА, артіль, аула (шумливий натовп), блетениця, братія, брашка, валка, ватажка, велелюддя, вервечка, галайстра, герелиця (діал.), герилиця, глота (діал.), громада, гурба, гурма, гурт, гуртик, гурток, демонстрація, збіговисько, збіговище, збори, зборисько, зборище, кагал, кагала, ключ (птиць), кодло, колона, компанія, кортеж, кумпанія, кумпанство, мітинг, набрід, навала, натовп, низка, орава, отара, панство, процесія, ряд, рядок, скопище, стлумисько, стлумище, стовписько, стовпище, стоковисько, стоковище, стрій, сходка, сходьбище, тичба, тлум, товариство, товпа, товписько, товпище, товчія, толока, черга, шайка, шатія, шеренга, юрба, юрбисько, юрбище, `юрма і юрм`а юрмисько, юрмище,

*** збір богородиці; стадо баранів (знев. про людей); стадо овець.

ВДАРИТИ, бацнути, бацьнути, бризнути (бризнув по зубах), брязути (т.с.), брьохнути (т.с.), буцнути, вмазати, врізати, гахнути, гехнути, гилонути, гильнути, двигнути, дзигнути, дзизнути, довбнути, довбонути, дризнути, жахнути, загилити, затопити, зацідити, зацупити, зачілябити, з'їздити, креснути, кресонути, лиснути, лулуснути, лупонути, луснути, лусонути, ляснути, огріти, оперезати, оперіщити, смалнути, смалонути, стьобнути, стьобонути, талапнути, тарарахнути, тарахнути, торохнути, тріснути, туснути, тусонути, усмажити, усмалити, уперезати, уперіщити, упороти, ушкварити, ушмалити, ушпарити, хлиснути, хльоснути, хряпнути, хрьопнути, чварахнути, чеснути, чесонути, шарахнути, шваркнути, шелеснути, шмагнути, шмагонути, шморгнути, шморгонути, штурнути, штурхнути, штурхонути,

*** відважити запотиличника; відважити зуботичину; відважити ляпаса; відважити потиличника; відважити стусана, дати бухана; дати запотиличника; дати копняка; дати ляпаса; дати ляща; дати мордаса; дати налисника; дати наляпасника; дати намордянця; дати намордника; дати під ребро; дати під сьоме ребро; дати по гамалику; дати по губах; дати по загривку; дати по зашийку; дати по зубах; дати по кирпі; дати по кумполу; дати поляпаса; дати по мармизі; дати помордаса; дати по морді; дати по писку; дати по пиці; дати по потилиці; дати потиличника; дати по сапетці; дати по соплях; дати по тикві; дати пуду; дати тусана; дати штовхана; дати штурхана; дати щигля (дит.); загилити в потилицю; заїхати по зубах; заїхати у вухо; затопити ляпаса; затопити в пику; засвітити свічку; зсукати хука; колупнути в карточку; мазнути по губах; мазнути по морді; мазнути по писку; мазнути по пиці; одважити києм; одважити киякою; оперезати бичем; оперезати кийком; перелічити зуби; полічити зуби.

Див. також синонімічні гнізда до слів "бити", "побити".

ВДІВЕЦЬ, овдовілий, удівець, удовий,

*** без жінки.

ВДОВА, вдівонька, вдівочка, вдовичка, удова, удовиця, удівонька, удовичка,

*** без чоловіка.

ВЕЖА, башта, дзвініця, стражниця.

ВЕЛИКИЙ, велет, велетенський, велетень, в`елик і вел`ик, великан, великанський, великуватий, величезний, величенний, величенький, грандіозний, громадина, громадище, громило, громіздкий, доробало, доробло, завеликий, здоровезний, здоровенний, здоровецький, здоровий, здоровило, здоровлючий, махина; найбільший, неабиякий, немаленький, немалий, огрядний, одоробало, одоробло, отакезний (з жестом), отакелезний, отакенний, отакецький, оттакезний, оттакелезний, оттакенний, оттакецький, оттакий, превеликий, прездоровий, такелезний, такеленний, такелецький, такенний, титан, чималенький, чималий, щонайбільший, якнайбільший,

*** великий, як гора; в маховий сажень; громіздкий, як піч з припічком; занадто великий; і решетом не накриєш; і собака не перескочить.

Приповідки: Великому велика й яма. Великому кораблю велика й дорога.

ВЕЛИЧИНА, великість, величінь, завбільшки (з кого, з чого), розмір.

ВЕЛИЧНІСТЬ, велич, величавість, величчя, пишність, пишнота.

ВЕЛІТИ, айгакати (на птиць), гейкати (на худобу), загадувати (на роботу), змушувати, казати, кусікати (цькувати собаку з наказом "кусі!"), навертати, наказувати, нацьковувати, нокати (на коней), ньокати (т.с.), повелівати, поганяти, погейкувати, понокувати, понукувати, примушувати, розпоряджатися, собкати (на волів), спонукати, спонукувати, цабекати (на волів), цобкати, цькувати (собак),

*** давати вказівку; давати директиву; давати загад; давати наказ; давати наряд; давати розпорядження; давати указ.

Вигуки-спонукання в різних регіонах України:

до волів: гей! цабе! (праворуч), сабе! цоб! (ліворуч), ксо! соб! собі!

до індиків: кура!

до качок: атась! гиля!

до кіз: а кез! кез! коз! крьо-не! (коли завертають назад), ці! (коли гонять).

до коней: вйо! ігіне! (гуцули зупиняють коней і вертають назад), кось! (підкликають), коськи! но! (поганяють), ньо!

до котів: а дзус! а дзуски! а кет! дзус! дзуски! дзусь! кату! кет! кота! прісь! псу! тпрус! тпрусь!

до курей: агуш! агуш на банта! агуш на сідало! а киш! а куш! киш! киша!

до овець: акуш! ариш! атиш! бир! бирр! бирь! гісь! коту! траш! треш! куш! тиш!

до птиць: айга! гай-гай!

до свиней: аля! аря! аса! асаля! ачу! ксі! куцю! куць! лю! люлю-сі! люлю-сю! урю! чучу!

до собак: аціба! машир! машір! ціба! цібе! чіпа! ату його! (цькування), бери! гець! гиджа! катя! (на зайців), кусі! кусь! куш! (мисливський вигук, за яким собака має залягти й замовкнути), улюлю!

до телят: акец! алуч! бишки! бриць! куть! куч! лишки! луч! луча! лучка! люшки!

ВЕПР, дик, іклань,

*** дикий кабан.

ВЕРБА , вербинка, вербиночка, вербиченька, вербиця, вербник, вербняк, верболіз,

*** вербна неділя; вербна субота.

ВЕРЕДЛИВИЙ, баламут, баловник, варивода, вереда, вередій, вередливець, вередник, вередовний, вередуля, вередун, вередунець (дит.), вередунчик (т.с.), вередушечка, вередушка, верзуха, викобенистий, викобенька, викобенько, вимисливий, витребенько, витребенькуватий, єрепенистий, єрепенуватий, каверзний, каверзник, каверзун, каприза, капризний, капризуля,

капризун, капризунчик, ковиза, ковизун, коверза, коверзний, коверзун, коверзяка, комиза, комизуватий, кочевряга, кочевряжка, мазаний, мазун, мазунець, мазунчик, мамій, норовистий, перебірливий, перехочливий, привереда, привередливий, примхливий, принділ, принділ, принда, химород, химородливий, химородний,

*** баловник у батька; баловник у матері; батьків синочок; вередує, як кожухом по печі; вередує, як по душі дере; вередує, як по шиї пиляє; з гедзиком; з лівої ноги встав; командує, як свиня мішком; куражиться, як голий на їжакові; має мухи в носі; мазана паляниця; мазаний пиріжок; материн мазун; материн мазунчик; не з тієї ноги встав; сам не знає, чого хоче.

Приповідки: В нього сім п'ятниць на тиждень. Його кортячки напали. Йому завжди в голови низько. Йому подушка мулить голову. Йому хіба гробар догодить. Дайте такого, що не знаю й якого. Хоч з-під нігтя виколупай та дай. Дав яєчко та ще й облупи. Йому облупи та ще й у рот поклади. І каші не хочу, й по воду не піду. Бий кота, не бий кота! Сип борщ, клади кашу, подай пить! Піди туди, не знаю куди. І сяк, і так, а все не так. Хоч того самого, аби з другої миски. Нехай книш, аби не паляниця. Все недогода бабиній дівці. Телись, ялова, давай молока! Я не хочу, а ви мене буцім просіть. Захотілося — запрягайте, відхотілося — випрягайте. І той ходить, і тамтой ходить, а ніхто їй не догодить. Сирого не їм, печеного не хочу, вареного терпіти не можу. Де піде Теря, все їй гірка вечеря. Хоч миску з пирогами, хоч дідька з рогами. "Хочу пирогів, а нема." "Та он на печі, бери їж". "Не хочу, я думав, що нема". Іще той ся не вродив, щоб йому догодив. Не хоче в ворота, розбирайте тин. Хоч з коліна вилупи та дай. Хоч із душі вийми. Хоч із землі викопай. Хоч із шкури вилізь. Вередлива коза — вовку користь.

ВЕРЕДУВАТИ, баламутити, біситися, викобенюватися, випендрикуватися, випендрюватися, витребенькувати, гедзатися, гедзкатися, дуріти, закомандувати ("А він закомандував борщу".), заприндитися, захимерити, єрепенитися, казитися, каламутити, капризувати, коверзати, коверзувати, ковизитися, командувати, комезувати, комизитися, кочевряжитися, куражитися, норовитися, примхувати, примхати, принditися, розвередуватися, розкапризуватися, розковерзуватися, розкомизитися, розприндитися, химерити, химерувати, химородити,

*** бити каламут; біситися з жиру; варити воду; вередувати, як у греблі біс; вигадувати витребеньки; вимагати, чого ліва нога забажає; вимагати, чого лівій нозі забажається; дуріти з жиру; дуріти з розкошів; жувати голову; забажати в Петрівку льоду; забажати в Петрівку мерзлого; забажати в

Петрівку печеної криги; забажати вчорашнього дня; забажати клопоту на здорову голову; забажати пташиного молока; забажати торішнього снігу; казитися з жиру; крутити носом; крутити, як циган сонцем; крутити, як циган решетом; мати муху в носі; переганяти на гречку; показувати норов; показувати примхи; робити примадюри; строїти комизу; химородити химороду; шукати з-під дохлого коня підкову; шукати кістки в молоці.

Приповідки: Забажалось від бика молока, а від жука меду. Того бажається, чого дома не мається. Людські забаганки, як поле неозоре. Забажати троякого, коли нема ніякого. Вереду, вереду та пасла дівчина череду.

ВЕРТАТИСЯ (ДО ЧОГО), вертати, повертати (до чого), повертатися,

*** вертатися в минуле; вертатися до минулого; вертатися думками назад.

ВЕРХНІЙ, верховий, горішній, горовий,

*** верхній одяг; верхові злаки.

ВЕРХОВОДА, верховник (істор.), верховод, орудар.

ВЕРШИНА, верх, верхівка, верхівочка, верхів'я, верховершя, верховина, верховинка, верховіти (на дереві), верховіття, верхогір'я, верхотура (жарт.), вершак, вершечок, вершок, виш, вищ, вінець (гори), вістря, горбовина, гостряк, гострячок, гребінь (хати), грунь, кичера (гора з лисою вершиною, а сама гора поросла лісом), когутик (верхівка смереки), коньок (на даху), кряж, кудерець (кичера і вершечок дерева), кудер, кудрик, кумпол, купол, маківка, маковиця, недея (діал. — дика вершина гори), пік, прочіл, прочолок, стрімчак, тім'я (на голові), узвиш, узвишшя, узвище, цюприк, чолопок, шапка (снігова), шишак (на башлику), шпилень, шпилик, шпиль, шпильок, шпильочок, щовб (діал.), щовбик, щовбок, щогла (на паруснику), щолопок, щолопочок,

*** узвишне місце.

ВЕРШНИК, верхівець, верховий, верховик, верхоляк, вершнюк, жокей, їздець, кіннотник, конармієць, наїзник, об'їздник (той, хто об'їжджає молодого лошака).

ВЕСЕЛИЙ, безжур, безжурливий, безжурний, безклопітний, безнапасний, безпечальний, безсумний, безтурботний, бравадний, бравурний, веселенький, веселесенький, веселоголосий, веселоокий, веселун, весельчак (рідко), вигадливий, вигадник, видум, видумця, видумщик, грайливий, жартівливий, жартівний, жартливий, жартобливий, життєрадісний, звеселілий, комедіант, комедійний, кривляка (знев.), кумедіант, найвеселіший, нежурбливий, нежур-голова, нежурливий, нежурний, незапечалений, несумний, окрилений, пересмішник, повеселілий,

погідливий, погідний, превеселий, просвітлений, просвітлілий, раденький, радесенький, радий, радий-раденький, радісний, реготливий, реготун, реготуша, реготушко, сміхач, сміхотвор, сміхотворець, сміхотливий, сміхотуля, сміхотун, сміхотунчик, сміхун, сміхунець, сміхунчик, смішковитий, смішкуватий, смішливий, сміюн, сміюнець, сміюнчик, усміхнений, усмішливий, чудопал, штукар,

*** аж душа вгору росте; бісики в очах; бісики горять в очах; бісики грають; бісики іскряться; бісики стрибають; вибрикує гопки; все співає; душа радіє; душа співає; завжди зуби на продаж; завжди на реготах; з усмішкою до вух; і мертвого розвеселить; на десятому небі; на сьомому небі; чує крила за плечима.

Примовки: Його в сонячний день мати народила. Весела мати родила і син веселий. Вміє у веселу дірочку свиснути.

ВЕСЕЛОЩІ, вечірки, вечорниці, витівки, витребеньки, галай-балай, грай-пустощі, грища, гулі, г`улянка і гул`янка, гульба, гульбища, гульбище, гульбощі, гуляння, гулятика, гульки, гульня, дозвілля, досвітки, забава, забави, забавки, засидини, ігрища, колодки, пиятика (знев.), погостини, погуківщина, погулянка, погуляння, посиденьки, пустощі, пустування, розвага, розваги, розважання, розважаннячка, розгул (знев.), треньки-бреньки, утіха, швиглі-миглі,

*** веселе дозвілля; веселі вечорниці; веселі грища; веселі гулі; веселі гульбища; веселі гульки; веселі досвітки; веселі забави; веселі забавки; веселі засидини; веселі ігрища; веселі колодки; веселі погостини; веселі посиденьки; веселі пустощі; веселі розваги; веселі розважаннячка.

ВЕСІЛЛЯ, свайба, шлюб.

ВЕСНА, весна-красна, весногрій, веснонька, весносяй, провесіння, провесінь, провесна, розвесіння,

*** поворот на весну; подих весни.

ВЕЧІР, вечірко, вечоріє, вечорок, вечорочок, завечір'я, надвечірок, надвечір'я, померк, померки, поночіє, примерхи, присмерк, присмерки, смерк, смеркається, смеркання, смерканнячко,

*** вечір вечоріє; вечорова година; вечорова пора; вечоровий час; захід сонця; кінець дня; проти ночі; скон дня; сонце йде на захід; сонце на обрій хилиться; спадень дня; схилок дня.

ВЕЧОРНИЦІ, вечірки, досвітки.

ВЗУТТЯ, взувачка, взувка, взувки, вз`увочка, обувачка.

ВИБАЧАТИСЯ, виправдуватися, звинятися, перепрошати, перепрошатися, перепрошувати, перепрошуватися, пробачатися,

*** брати свої слова назад; просити вибачення; просити пробачення; просити прощення; просити та перепрошувати.

Слова вибачення: Будьте вибачні! Вибачайте! Вибачайте на слові! Вибачайте на цім слові! Вибачте! Даруйте! Даруйте на слові! Звиняйте! Перепрошую! Пробачайте! Пробачте! Простіть! Простіть великодушно! Прошу вибачити! Прошу пробачити!

ВИБОЇНА, баюра (з водою), вибій, ковдобина, колодовбина.

ВИВІДУВАТИ, вивуджувати, винаджувати, випитувати, допитуватися, запитувати, перепитувати, розпитувати, розпитуватися, цікавитися,

*** витягати живцем (вісті).

ВИГАДКА, байка (байки), брехня, вигад, вимисел, вимрійка, домисел, казка, казна-що, казочка, легенда, міф, міфологія (ірон.), небилиця, небувалиця, обман, плітка, побрехенька, слава (погана), словоблуд, словоблуддя, хараман, химерія,

*** бабські байки (байочки); бабські казки (казочки); бабські теревені; казочка про білого бичка.

ВИГАНЯТИ, ВИГНАТИ, виводити, вивождати, вигонити, видворяти, викидати, викишкувати, викурювати, вимітати, випирати, випихати, випроваджувати, випроводжати, випроторювати, виряджати, виставляти, витручувати (звідси "витрутень" — остання страва при частуванні), витурляти, витурювати, витуряти, вишпурювати, виштовхувати, виштурляти, виштурхати, виштуряти, відправляти, відпроваджувати, відшивати, гетькати, гнати, гонити, кишкати, налагоджувати (геть), наладжувати, попрогаяяти, попрогонити, попудити, потурити, проганяти, прогонити, спроваджувати, турити, турлити, турляти, шугнути,

*** буком виносити ("Кого не просять, того буком виносять".); вести за двері; вибивати в потилицю; вибивати в шию; виганяти в загривок; виганяти в зашийок; виганяти в плечі; виганяти в потилицю; виганяти в спину рогачем; виганяти в три вирви; виганяти в шию; виганяти в шияку; виганяти з-під лави ("Як кого, то й за стіл саджають, а як кого, то й з-під лави виганяють."); виганяти на всі чотири; виганяти на всі чотири боки; виганяти на чотири сторони; виганяти потиличниками; виганяти стусанами; виганяти у потилицю; виганяти у три вирви; виганяти у три шиї; виганяти утришия; виганяти, як пса; виганяти, як пса коростявого; виганяти, як собаку; виганяти, як цуцика; викидати з усім гамузом; викидати на вулицю; вимітати, як сміття; виставляти швиргома (за руки й ноги); виставляти за ворота; виставляти за двері; виставляти за поріг; виштовхувати у спину; вказувати на двері; гнати гоном; гнати брудною мітлою; гнати

мітлою; гнати турлом; давати коліном під зад; давати під сідало коліном; давати по шапці (Та по шапці!); з хати шапку викидати ("Просили, запрошували, з хати шапку викидали, ледве живим зостався."); нагнати в безвість; показувати дорогу; показувати на двері; показувати на двері зажері; показувати одвірки; показувати поріг; показувати шлях; посилати до бісового батька; посилати до всіх чортів; посилати до чорта; посилати до чортової мами; посилати к чортам свинячим; посилати к чортам собачим; посилати на всі чотири боки; проганяти з двору; проганяти з двору, як блудного собаку; проганяти з очей; проганяти з-перед очей; проганяти к нечистій матері; проганяти к чортовій матері; проганяти під три нетрі; прописати подорожню; просити геть; просити за двері; просити за поріг; просити на виступці.

Найбільш уживані слова, що кажуть в Україні до небажаного гостя: Алюр три хрести! Ану, вимітайся! Ану, виносьтесь! Ану, відчалюй! Ану, змотуй вудочки! Валяй звідси! Вибачай та голоблі завертай! Вимітайся живо! Вимітайся з хати! Виносся звідси! Вишкрібайся звідси! Вишнуровуйся геть! Відчалюй звідси! Ворушися з хати! Гайда звідси! Геть звідси! Геть з моїх очей! Геть з очей! Геть з-перед очей! Геть з оселі! Геть з хати димом, з двору вітром! Геть на виступці! Геть лишень до ката! Гі на тя, гі на тя, пек тобі осина! Гуляй з нашої хати! До чортів на виступці! Драпай звідси! Дуй звідси! Є квас, та не для вас! Жми на всі педалі з хати! Забери́ть його геть з одежею! Забирайся! Забирайся геть! Забирайся живим, поки не пізно! Забирайся, поки цілий! Забирайся, поки цілий та здоровий! Забудь сюди дорогу! Залиш мене! Залиш на милість! Зачини двері з того боку! З батьком на вірьовку! З батьком на вірьовку, там і матір знайдеш! З батьком на шибеницю! З батьком на шлях! З батьком на шлях ворон драти! З батьком на шлях, я й торбу дам! З Богом, Парасю! Згинь з очей! Іди геть! Іди геть, іди проч, голівоньки не мороч! Іди до біса! Іди до дідька! Іди до лиха! Іди до чорта! Іди за добра ума! Іди з миром! Іди к бісовому батькові! Іди к лихій годині! Іди к лихій матері! Іди к монахам! Іди к нечистій матері! Іди к свиням! Іди к свиням собачим! Іди к чортовій матері! Іди к чортовому батькові! Іди к чорту! Іди на всі чотири вітри! Іди на всі чотири сторони! Іди на штири вітри й на п'ятий шум! Іди під три чорти! Іди під три чорти, де й ті два! Іди, поки не битий! Іди пріч! Іди, ринде, де инде! Іди собі! Іди собі з Богом! Із прощайлом вас! Їжджай звідси! Катай додому! Киш звідси! Киш із сідала! Ковбаскою дорога! Котись ковбаскою! Котись покотьолом! К чорту помаленьку! Марш звідси! Мети звідси! Мотай звідси! Он Бог, а он порог! Ось Бог, а ось порог! Ось де шапка, а онде двері! Пішов ти лісом! Повертай голоблі! Полотном

дорога! Пора з двора! Приходь учора! Пріч! Прошу на виступці! Скатертиною доріжка! Скатертю дорога! Ступай з двору! Ступайте назадгузь! Та йди ти! (з паузою). Тобі дорога сюди заказана! Тобі стежка в наш дім заказана! Три вирви в шию і міх кулаччя! Туди й дорога! Ушивайся геть! Хитай звідси! Ходи з нашої хати! Цур тобі, пек тобі! Чеши звідси! Шкутильгай звідси! Шуруй звідси! Щезни з моїх очей! Щоб і дух не смердів! Щоб і дух твій не пах! Щоб і духу твого не було! Щоб твоєї ноги тут не було! Щоб мої очі тебе не бачили! Що ти тут забув? (кажуть, когось виганяючи).

Приповідки: Його клином не виженеш. Просять покорно, наступивши на горло. Женеш його в двері, а він сунеться крізь вікно. Не літай, вороно, в чужі хороми! Не нашого полку, іди собі к волку! Прийшли некликані, ідіть недякувані! Прийшов з лісу — іди собі к бісу! Вітали, але сідати не просили. Красно гостили — ледве живого пустили. Посиділи в гостях на покуті знадвору. "Так просили! Так не пускали!" "Куди?" "У хату." Так у гості звали, аж рукави зірвали. Милості просим на своїх харчах. Так просили, так не пускали, а я таки вдерся! Просили на дорозі, щоб не були на порозі. Сказав йому "дякую" по спині ломакою. Добре його прийняв, аж носом заорав!

Див. також синонімічний ряд до слова "небажаний".

ВИГИН, виверт, викрут, викрутас, заворот, заворотень, закругленість, закруглина, закруглення, закрут, закрутень, закрутина, заокругленість, заокруглина, заокруглення, залом, заломлення, згин, злам, злом, коліно, кривина, кружляк, перегин, перелам, перелом, поворот, прогин.

ВИГОДА, бариш, вжиток, виручка, виторг, гендель, дуван (діал.), здобич, зиск, користь, лафа (жарг), набуток, навар, надбіжка, нажиток, пайда (жарг.), пожива, поживність, поживок, прибуток, пожиток, хосен (діал.).

*** тепле місце; тепленьке місце.

ВИДАТНИЙ, визначний, відомий, всевизнаний, всесвітньовідомий, геніальний, геній, най-най-най (ірон), знаменитий, славний, талант, талановитий.

ВИДЕЛКА, виделочка, видельце.

ВИДНІТИСЯ, бовваніти, видніти, даленіти, майоріти, мріти, мрітися.

ВИКАЗУВАЧ, докажчик, нашіптувач.

ВИКОНУВАТИ, здійснювати, справляти.

ВИКОХАНИЙ, вигодуваний, випестуваний, випещений, виплеканий, вирощений, вихований (про дитину), злеліяний.

ВИЛА, бірм`ак (тризубі вила), в`илка і вилк`и, габлі, двойчаки, двойчата, ріжняки, трійчаки, трійчата, трійчатка, четверики.

*** вершильні вила (з довгим навильником, якими вивершують стіг).

ВИЛАЗИТИ, ВИЛІЗТИ (НА ГОРУ), видиратися, видряпуватися, висмикуватися, в`итеребитися, вихвачуватися, вихоплюватися, здиратися, здійматися, підніматися, стеребитися, сх`одити.

ВИЛАЗОК (НА ПЕЧІ), вилаз, вилазка.

ВИМАГАТИ, визуджувати, домагатися, допоминатися, наповратитися, наполягати, напосідати, напосідатися, насідати, настоювати,

*** вимотувати душу; в одну душу вимагати (а він в одну душу: дай); домагатися, як москаль медалі; наступати на горло; наступати на горлянку; правити своє; стояти на своєму.

ВИМАЛЬОВУВАТИСЯ, визначатися, визначуватися, вирисовуватися, вирізблюватися, означуватися, окреслюватися, позначуватися.

ВИМОГЛИВИЙ, вибагливий, немилосердий, немилосердний, суворий.

ВИНАГОРОДА, аванс, відплата, віддяка, заробіток, заробок, зарплата, оплата, плата, платня.

ВИНИКАТИ (ПРО ДУМКУ), вироюватися, зринати (в уяві), поставати, роїтися, уявлятися.

ВИННИЦЯ, винарня, винокурня, гуральня.

ВИНОЧЕРПІЙ, виночерпець, підчашний (іст.), чашник.

ВИПЛИВАТИ (В`ИПЛИВТИ І ВИПЛИСТ`И), виплинути, виринати, зринати.

ВИПОГОДЖУВАТИСЯ, вияснюватися, прояснішати, прояснюватися, прояснятися, розгодинюватися, розпогоджуватися, розхмарюватися.

ВИПРЯМЛЯТИ, виправляти (дріт, цвях), випрямлювати (напр. дорогу), вирівнювати, розпрямлювати, розпрамляти, розпрямляти.

Приповідки: Дерево виправилося. Людина виправилась (умерла).

ВИР, бур`а (бура б'є), бурун, вервітня, вервітнява, веремій, веремія, вернивода, вертіж, вертія, вертун, викрут, викрутень, вировисько, вировище, водовертіж, водоверть, водокрут, водокрутень, водомий, водорий, говбур (діал.), закрут, закрутаси, закрутина, закрутоси, кавер, коловертень, коловерть, коловорот, колокрут, колубах, котловина, кругаверть, круговерть, крут, крутель, крутень, крутило, крутіж, крутія, крутливець, крутливиця, крутоверть, крутовир'я, крутоплин, крутоплинь, крутяк, круча, кручаниця, кручина, кручиня, кручиняк, кручія, курбало, нурт, нурта, нуртина, нуртисько, нуртище, нуртія, нуртовиння,

нуртовисько, нуртовище, обміть, стромовина, струміння, струмінь, струмовиння, топіль, чортовир, чортовир'я, чорторий, чортория,

*** водяний викрутень; водяний вир; водяний вихор; водяний струмінь, водяні викрутаси.

Народний вислів про вир: яворіться вода.

ВИР`АЗНИЙ І ВИРАЗН`ИЙ, вимовний, виразистий, значущий, зрозумілий, промовистий, рельєфний, розбірливий, розб`ірний, чіткий, ясний.

*** багатозначний погляд; виразне лице; виразні очі; виразні рухи; промовистий погляд.

ВИРОК, присуд, присудження.

ВИРУВАТИ, бурхати, бурлити, бурувати, бушувати, буяти, вихорити, вихоритися, вихрити, завихрювати, завихрюватися, кипіти, кишіти, клекотати, клекотіти, комашитися, копошитися, кружеляти, кружляти, кушпелити, кушпелитися, лютувати, метелитися, миготіти, мигтіти, мурашитися, несамовитіти, нуртувати, хурделити, хурделитися, шаленіти, шпувати (діал), шуміти, шумувати, яворіти (яворіться вода).

*** аж кишіти; кипенем кипіти; кипнем кипіти; кишма кишіти; роєм роїтися.

ВИСОКИЙ, бардадим, боцюн, бреус (високий і вайлуватий), буйнорослий, буйний (про рослини), велет, велетенський, велетень, верста, вигончастий, високенький, високорослий, високостанний, високуватий, височан, височезний, височенний, височенький, вищий (від...), гамалія, гігант, гінкий, гінчакуватий, голінчатий, гулівер, дилда, дримба, дринба (висока тонка жінка), довгаль, довгань, довгела, довгеля, довгий, довжезний, довжезний-предовжезний, довжелезний, довжелезний-предовжелезний, довженний, довгов'язий, довгоногий, довготелесий, довготелесія, довгошиїй, донебесний, донкіхотистий, драбинистий, драбинястий, дуба, жердинистий, журавлистий, зависокий, здоровезний, здоровенний, здоровецький, здоровило, каланча, кандибистий, козарлюга, колос, костур, костуряка, найвищий, отакезний (із жестом), отакенний, отакецький, оттакезний, оттакенний, оттакецький, перерослий, перероток, піднебесний, поставний (високий і стрункий), превисокий, превисочезний, превисоченний, предовжезний, предовжелезний, предовженний, рославий, рославенький, рославленький, рослий, рослявий, титан, цибань, цибатий, цибик, цибилатий, чолов'яга, щонайвищий, якнайвищий,

*** аж під небо; Бог ростом не обидив; буцім конем їде (високий, як вершник на коні); верста келебердянська; верста мальована; верста пирятинська; верста чугуївська; виріс під стелю; виріс, як на дріжджах; високий, аж до неба; високий

станом; високий, як бур'янина; високий, як варяг; високий, як вежа; високий, як дзвініця; високий, як дуб; високий, як дуга; високий, як драбина; високий, як журавель; високиий, як каланча; високий, як ломака; високий, як луківський осокір; високий, як перещепинська чапля; високий, як семисотна верства; високий, як стрелет; високий, як тополя; високий, як хмарочос; високий, як щогла; високого зросту; високого росту; виріс під сволок; виріс під стелю; виріс, як на дріжджах; витягло вгору; вуха стирчать вище хати; головокружної височини; дістає лобом до одвірка; довгий, як дремайлівська гребля; довгий, як дрюк; довгий, як жердина; довгий, як жердка; довгий, як жердь; довгий, як костур; довгий, як хвоя; довгий, як швабра; довгоногий, як чапля; до неба виріс; до хмар; з води пішов; здоровенного зросту; лохвицька ряхта; на голову вищий (від кого); незвичайного зросту; підпирає головою стелю; підпирає плечима покрівлю; підпирає плечима стелю; під сволок виріс; під стелю вимахав; під хмари виріс; постать, як грім; ростом напоказ; у сажень зросту; як луківський осокір заввишки; як мокрого літа ріс.

Приповідки: Бог міру на той шанець загубив. Велика Педора,та дурна. Виріс до неба, а дурний, як треба. Виріс з поліського злодія. Виріс, що батькові штани короткі. Ріс у великому лісі та ще й при воді. Рости, сину, хоч дурний, та високий. У солдатах давали по дві порції (за зростом). Як зігнеться, то два здається. Великий рости! (побажання дитині).

ВИСОТА, верхи, верхів'я, верховини, вершини, височина, височінь, вись, вишина, горбовина, згір'я, підвищення, узвиш, узвишшя, узгір'я,

*** висока вись; орлина висота; яструбина висота.

ВИСОЧИТИСЯ, височіти, підноситися.

ВИСТРИБОМ, вибриком, вискоком, вистрибцем, підстрибки, п`ідстрибом і підстр`ибом, підстрибцем, прискоком, стрибки, стрибки-рибки,

*** з вискоком; з вистрибом; з підскоком; з прискоком.

ВИСУВАТИ І ВИСОВУВАТИ (-СЯ), видаватися, висолоплювати (язик), висолопляти, висовуватися, вистромлювати і вистромляти, виступати, витикати, вихилювати (рідко), вихиляти.

ВИТИСКУВАТИ, вигнічувати, видавлювати, видушувати (олію), вижимати (прання), викручувати (білизну), витискати, вичавлювати, віджимати.

ВИТІВАТИ, виробляти, витворяти, коїти, чинити.

ВИТІВКА (ВИТІВКИ), безпардоння, вибрик, викрутаси, витребеньки, вихватка, вихватки, виходка, виходки, жирування,

збиткування, каверза, капость, коники ("Ти мені коників не викидай!"), примхи, пустощі, штучка (встругнути штучку).

ВИТЮВАТИЙ, візерунчастий, візерунчатий, дивовижний, кумедний, незвичайний, пречудесний, пречудовий, чудернацький, чудовий.

ВИТКИЙ, батожистий, бгачкий, гнучкий, в"юнистий, в"юнкий, кручений, ліанистий;

*** як хміль; як кручений панич.

ВИТРИМКА, витриманість, самовладання.

*** володіння собою.

ВИТРІШКУВАТИЙ, балухатий, банькатий, банькуватий, булькатий, вибалушений, вирлатий, вирлоокий, вирячений, вирячкуватий, лупатий, окатий,

*** очі бульками.

ВИХОВАНИЙ, благородний, благополучний (напр.син), благопристойний, благоприхильний, благорозсудливий, ввічливий, виважений, видержливий, високоінтелігентний, висококультурний, вишколений, галантний, гречний, делікатний, джентльмен, дисциплінований, доброзвичайний, добронравний, добропорядний, добропристойний, зважений, здержаний, здержливий, інтелігентний, компанійський, комунікабельний, коректний, культурний, непогрішимий, непогрішний, непорочний, обхідливий, обхідчастий, порядний, пренепорочний, пресвятий, розсудливий, стриманий, тактовний, уживчивий, услужливий, услужний, учтивий, чемний, шляхетний,

*** дотримується етикету; дотримується китайських церемоній; дотримується манер; дотримується пристойностей; дотримується реверансів; дотримується церемоній; дотримуться японських реверансів; з гарними манерами; не виходить за рамки пристойного; не виходить за рамки тонкого ладу; тримається в рамках пристойності; уміє тримати нерви в руках.

ВИХОЛОДЖУВАТИСЯ, вивітрюватися, вистуджуватися, вихолоняти, вичахати.

ВИХОР, віхтелиця, завихрення, задимок (сніговий вихор), згарб (т.с.), кружелиця, кружеляння, кружляка, крутіж, крутій, крутінь, крутько, кужелина, кужіль, куревиця, куриво, курія, курнява, куря, курявиця, куряниця, літавиця, повітриця, повіхтериця, смерч, сплічник, шуря-буря,

*** відьмацький вихор; нечистий жениться; подих Стрибога; сніговий вихор; троянда вітрів; чорт відьму крутить; чорт жениться.

ВИШИВАТИ, гаптувати, мережати, мережити.

ВИШКРІБАТИ, вивіхтювати, видраювати, вимивати, вискоблювати, вишкрябати, вишкрябувати, драіти.

ВІДВЕРТО, правдиво, привселюдно, прилародно, сердечно, чесно, щиро, щиросердно, щиросердо,

*** без бре; без брехні; без обману; від щирого серця; при людях; прямо в очі; у вічі; у вічі дивлячись.

ВІДДАЛІК, віддалек`и, віддал`і, віддал`я, далеко,

*** в далечині; в далечі; в далині.

ВІДЛИГА, відволога, відволода, відволож, відельга, відліж, відталь, відтеплінь, відтепло, розталь, таловиння, таловиця.

ВІДЛЮДКУВАТИЙ, анахорет (книж.), безлюдень, безлюдник, безлюдько, бовкун, відлюдень, відлюдник, відлюдок, відлюдько, відлюдькуватий, вова, вовк-самітник (про людину), вовкуватий, вовкулака, вовкулакуватий, вовчкуватий, дикий, дикун, домонтар, домосід, домувальник, затворник (церк.), мурмило, невлюдний, невлюдник, недолюдний, недолюдько, незлюдний, незлюдник, нелюда, нелюдим, нелюдимий, нелюдний, нелюдник, пічкур, пустельник, пустинник, самітник, хо, хоха.

ВІДМОВЛЯТИ, ВІДМОВЛЯТИСЯ, відбалакуватися, відбрикуватися, відбиватися, відгавкуватися, відгарикуватися, відгейкуватися, відгетькуватися, відгиркуватися, відговорюватися, відгризатися, віджартовуватися, відкараскуватися, відкидати, відкрикуватися, відкручуватися, відмагатися, відмахуватися, відмежовуватися, віднікуватися, відпиратися, відпручуватися, відрікатися, відскіпуватися, відступатися, відхиляти (щось), відхрещуватися, заперечувати, зрікатися, єрепенитися, спекуватися, цуратися,

*** відбиватися руками й ногами; відмахуватись обома руками; відхрещуватися, як чорт од ладану; давати одкоша; підносити гарбуза.

ВІДПОЧИВАТИ, ВІДПОЧИТИ, випочивати, віддихувати, віддихуватися, відлежуватися, відсапувати, відсапуватися, відхакуватися, відхекуватися, відходити (після втоми), оддихати (серцем оддихаю), одсоптися, опочивати, передихувати, перепочивати, пересапувати, розслаблюватися, розслаблятся,

*** давати тілу перепочинок; зводити дух; одводити дух; переводити віддих; переводити дихання; переводити дух; переводити подих; провітрювати голову; сідати на відпочинок (перепочинок).

ВІДПОЧИНОК, випочивання, випочинок, віддихання, віддишок, відпочивання, відпочивок, відпочин (рідко), опочивка, опочивок, опочинок, передишок, перепочивок, перепочинок, спочив, спочивання, спочивок, спочин, спочинок.

ВІДРО, бадейка, баддя, відеречко, відерко, відерце, кінва, кінвочка, конівка, коноб, конов, коновець, коновка, коновля,

коновок, коновонька, коновочка, конопка, путня (діал.), цебер, цеберка, цеберко, цеберчина, цебрик, цебро.

ВІДРОДЖУВАТИСЯ, ВІДРОДИТИСЯ, відновлюватися, відтворюватися, возродитися, воскресати, оживати, окрилитися, оновлюватися,

*** воскресати з мертвих; вставати з колін; вставати з попелу; оживати, як рана; підводити голову; підніматися з попелу; поставати з попелу; розправляти плечі; розривати пута.

ВІДШКОДОВУВАТИ (ЗБИТКИ), вертати, оплачувати, повертати, покривати.

ВІЗЕРУНЧАСТИЙ, візерунчатий, узористий, узорчастий, узорчатий.

ВІЗНИК, візниця (ч.), возильник, возій, кучер, поштар (іст.), фірман (діал.), фурман, хурман, хурщик.

ВІК (ВІКИ), вічність, доба, епоха, століття, сторіччя,

*** атомний вік; бронзовий вік; вік (чий, напр. хмельниччини); геологічний вік; кам'яний вік; середні віки; цілий вік (прен. напр. не бачити).

ВІЛЬНИЙ, вільненький, вільнесенький, вільновідпущений, вільнолюбний, вільнонароджений, вольний (поет.), незалежний, розкріпачений, самостійний, свободолюбний,

*** вільна птаха (пташка); вільне місто (в сердньовіччя); вільний козак.

ВІНИК, віничок, деркач, деркачик, дряпак, метілка, метілочка.

Приповідки: До нових віників пам'ятатиму!

ВІНОК, вінець, віночок, в`інце, вінчик, корона,

*** весільний вінок; лавровий вінок; ритуальний вінок; терновий вінок; царська корона; царський вінець.

В`ІНЦЯ, верх, вершечок, вершок, зазубні, зазубрини, облямівка, обрамлення, о́каймина, окаймлина, рамка, рамці, цямрина.

ВІРИТИ, ПОВІРИТИ, вірувати, довіряти, довірятися, звірятися (на чиюсь доброту), надіятися, покладатися (на кого),

*** брати на віру; вірити в Бога; вірити кожному слову; вірити на слово; вірити, як собі самому; йняти віри; мати довір'я; надіятися, як на кам'яну гору; не вірити своїм (власним) вухам; не вірити своїм (власним) очам; покладатися, як на твердий мур; самому собі не вірити.

ВІРНИЙ, відданий, вірненький, вірнесенький, вірняк, незрадливий, певний, щирий,

*** вірний друг; вірний своєму слову.

ВІРЬОВКА, бечівник, бичівка, бичівочка, вервечка, вірьовочка, вужівка, джгут, джгутик, жгут, жгутик, зав'язка, канат,

канатик (діал.), корда (довгий мотуз, на якому ганяють коней), кодʼола, крутеник, крутень, кукан, лина, линва, линвочка, линівка, линовка, ляма, лямка, мотов'яз, мотов'язок (шпагат), мотуз, мотуззя (збір.), мотузка, мотузок, мотузочка, мотузочок, мотузяка, налигач, налигачка, оривок, орчик, очкур, повід, поводок, поводочок, повороз, поворозка, поворозочка, припиначка, притаганка (вірьовка, якою прив'язують на березі човна), ретязок, ретязочок, ретязь, скрутень, скрутінь, трос, тросик, тятива, ужисько, ужище, ужівка, уривок, шворка, шворочка, шнур, шнурівка, шнурівочка, шнурок, шнурочок, шпагат, шпагатик.

ВІСНИК, вістовець, вістовий, вістовик, герольд (іст.), гінець, глашатай, гонець, оповісник, покликач.

ВІСТКА, вістонька, вісточка, вість, звідомлення, звістка, новина, повідомлення.

ВІСТРЯ, гострячок, жало, жальце, колючка, лезо, шпилик, шпиль, шпильок, шпильочок, шпичак, шпичка.

ВІТАТИ, ВІТАТИСЯ, аплодувати, величати, віншувати, вклонятися, вшановувати, гратулювати, добринькати, добринькатися, здороватися, здоровити, здоровкати, здоровкатися, здрастуватися, кланятися, козиряти (військ.), новолітувати, новолітуватися, обійматися, обніматися, переручкуватися (з багатьма), перездоровкуватися, перекланюватися (передавати поклін), повеличати, повеличатися, повітати, повітатися, поздороватися, поздоровкати, поздоровкатися, поздоровляти, поздрастуватися, познамуватися, поклоняти (з чужої землі поклоняю), поклонятися, порукатися, пошановувати, привітатися, привітувати, розкланюватися, розшаркуватися, рукоплескати, ручкатися, салютувати (вітати салютом), христосатися (на Великдень), христосуватися, цілувати, цілуватися, цьомати, цьоматися, цьомкати, цьомкатися, чоломкатися, шанувати, шапкувати, шапкуватися, шаркати (перед ким).

*** віддавати шану; вітати бурею оплесків; вітати зливою оплесків; вітати овацією; вітати оплесками; давати честь; кланятися в пояс; піднімати картуза; плескати в долоні; приймати в обійми; робити честь; робити шану; складати шану; тискати руки; тиснути пальці; тиснути правицю; тиснути руку; трусити руку (вітаючись); уклонятися до землі; уклонятися доземно; хапати в обійми; чолом давати; чолом оддавати.

Слова вітання: Бажаю добра! Бог на поміч! Бог у поміч! Боже,помагай! Боже, поможи! Віват! Вітаю! День добрий! Добривечір! Добрий вечір! Добридень! Добридень вам у хату! Добридосвіток! Добрий день! Доброго дня! Доброго здоров'я! Доброго ранку! Здоровенькі були! Здорові! Здорові були! Здорові в хаті! Здорові були у хату! Здрастуйте! Здрастуйте вам у хату!

Зі святом! З легкою парою! З неділею! З новим роком! З поверненням! (кажуть тому, хто повернувся в рідні краї.); З Різдвом Христовим! З святою неділенькою! З сим днем, що сьогодні! Кого я бачу! Магайбі! Мир вам! Мир дому сьому! Мир сьому дому! Моє вам поважання! Моє вам шанування! Моє вам шануваннячко! На моїх п'ять, щоб було десять! Наше вам од самого неба аж до землі! Наше вам шануваннячко! Помагайбі! Помагай Біг! Поможи Бог! Привіт! Радий вас бачити! Салют! Скільки літ, скільки зим! Слава! Слава Ісусу Христу! Слава Йсу! Слава Україні! Слихом слихати, видом видати! Фізкульт-привіт! Хай Бог помагає! Хай живе! Хліб-сіль! Хліб та сіль! Христос воскрес! Честь праці! Чолом! Чолом вам! Як ведеться! Як живеться! Як воно нічогенько!

Приповідки: Бідний вітається, на щось сподівається. Кланяйтесь, голово з вухами, а потилиця сама схилиться. Хто на поріг, тому пиріг, а хто від порога, тому щаслива дорога. Вітали, а за здоров'я не питали. Вітали, але сідати не просили. Вітають, як дорогого гостя, а женуть з хати, як пса. Який привіт, такий і одвіт.

ВІТЕР, бігун, біловій (під час цвітіння садів), бриз (солоний вітер), борвій, буйненький (поет.), буйнесенький, буйний, буйновій, бур, буран, буревій, бурхайло, буря, валовик (верхній вітер узимку), верховик (півн.-сх.), вітер-верховій, вітер-гульвіса, вітерець, вітерка, вітерко, вітер-легкокрил, вітер-нечоса, вітеронько, вітер-пустун, вітер-чарівник, вітреня (поет.), вітренятко, вітрець, вітрик, вітрило-вітер, вітрисько, в'ітриця, вітр'ище, вітровисько, вітровиця, вітровище, вітровій, вітровіння, вітровінь, вітрюган, віхола, горішнець (півн. вітер), горішняк (т.с.), грозовій, гуляй-вітер, димен (від димати — дути), дмухач, дуєвій, завихіль, завій, завійник, завійниця, завія, задимка (зимою), заметіль (вітер зі снігом), зефір (теплий легкий вітерець), зірвидув, зола (холодний вологий вітер восени або напровесні), кімбур (східний вітер від Кінбурнської коси), круговик, кура (завія), курбениця (вітер зі снігом), курделиця, курделя, куревиця, куря, курява, ласкавець, легіт, легкокрил, легкокрилець, літняк (півд. вітер), лускавець, морян (півд. вітер з моря), морозовець (взимку), москаль (так козаки називали на Запорожжі північно-східний вітер), москота (холодний вітер з дощем восени), мусон (вітер, що взимку дме з материка на море, а влітку з моря на материк), накот (на морі), нижняк (півд. вітер), низовик (т.с.), низовка, обходисвітка (в загадці), павітер, пилюган, підвій, піша (вітер з ожеледдю), повітриця, поземка, поземок, половій (легкий весняний вітрець), помірок, посвистач (з нар. думи), продув, протяг, розвій-вітер, розгуляй-вітер, сіверкий, сіверко, смерч, сніговій, сумовій (осінній вітер), суховій,

суховітриця, суш-вітер, тепловій, тепляк, ураган, хаверя (буря), хвища, хмаролом, хуга (вітер з ожеледицею), хуговій, хурделиця, хуртовина, чвара (буря з грозою), чорноморко (півд.), чугайстер (із слов'ян. міфів), шарга (холодний вітер з дощем), шаркан (діал.), шарпун, шквал, шквиря (вітер з дощем і снігом), шторм, штормило, штормище, шугайстер, юга (гарячий вітер), южак,

*** береговий бриз; блакитний вітер (досвітній); верховий вітер; відбережний вітер; вітру вітровіння (поет.); горішній вітер; долішній вітер; зелений вітер (вечоровий); зустрічний вітер; лихий вітер; лукавий вітер; морський бриз; наскрізний вітер; низовий вітер; перепелиний вітер (легенький); пилова буря; попутній вітер; прозорий вітер (полуденний); противний вітер (зустрічний); роза вітрів; стрибожий онук; супротивний вітер; супрутний вітер; чорна буря (пилова); чорний вітер (т.с.); чужинський вітер.

ВІТРОЛОМ, бурелом, вітровал.

ВІЧНИЙ, безвічний, безнастанний, безперервний, безперестанний, відвічний, віковічний, вікопомний, вічнодіючий, вічнозелений, вічномолодий, всякчасний, довічний, завшній, невгасаючий, невгасимий, невгасний, невмирущий, невпинний, нев'янучий, нев'янущий, незабутній, незагасний, незгасаючий, незгасимий, незгасний, незгладимий, незгубний, незникомий, незнищенний, незнищимий, ненастанний, неперебутній, непереквітний, непов'янний, непогасимий, непогасний, непроминущий, неспинний, нетлінний, нетьмарний, неув'ядний, одвічний, поконвічний, повсічасний, повсякчасний, правічний, споконвічний, стовічний,

*** вічна ворожнеча; вічна загадка; вічна матерія; вічна слава; вічна таємниця; вічне перо; вічний у безчассі; вічний, як світ; вічний, як сонце; вічнодіючий вулкан; довічна слава; довічне користування; довічне поселення; розрахований назавжди; розрахований на віки.

ВІЧНО, безв`иводно, безнастанно, безперестану, безперестань, безугавно, відвічно, вік, вік-віків, віковічно, довіку, навіквіки, навік-віків, назавжди, незмовкно, одвічно, повік, повік`и, увік,

*** до віку вічноно; до скону віків; за всіх часів; на віки; на віки вічні; на вічні віки; на всі віки; поки віку; поки життя; поки світ; поки світу і сонця; скільки й світ стоятиме.

ВМИРАТИ, ВМЕРТИ, вивернутися ("Як дав по голові, то й вивернувся"), вигибати, випростатися, витягтися, відійти, відумерти (діал. — умерти, залишивши сиріт. Звідси "відумерщина" — спадок по смерті), впокоїтися, гегнути, гигнути, гинути, дригнути, загинути, задубіти, заков'язнути, здохнути (груб.), ізслизнути (бодай ти зслиз!), кавкнути, кикнути, конати, одляпатися, одубеніти, одубитися, одубіти, окачуритися, околіти,

опрягтися, перекинутися, перемирати (про багатьох), переставитися, повмирати, погинути, полягти, пощезнути, пропасти, простягтися, скапаритися (діал.), скапуститися, скапутитися (вульг.), скінчитися, сконати, скрутитися, спочити, упокоїтися,

*** бачити попереду вічну оселю; вволити душу Богові; виграти на Божу лотерею; вильнути наверх денцем; випростати ноги; випустити дух; вирушити в останню дорогу; вискалити зуби; витягнути ноги; витягтися вздовж лави; віддати Богові душу; віддати дідькові дух; віддати дідькові душу; віддати життя; віддати кінці; віддати останній подих; віддати чортові душу; відійти в безсмертя; відійти в легенду; відійти в минуле; відійти в небуття; відійти в царство пітьми; відійти в царство тіней; відійти за поріг; відійти за чорну межу; відійти у вічний затишок; відійти у вічність; відійти у довічний сон; відкинути копита; відкинути ноги; відкинути ратиці; відкинути ратички; відкрасуватися навік (про молодого покійника); відлетіти назавжди до вирію; відправитися на той світ; відправитися чортам на сніданок; вкритися землею; вкритися ногами; вмерти без пори (завчасно); вмерти наглою смертю; вмерти не своєю смертю; врізати дуба; дати вічного хропака; дати дуба; дати цурки навіки; дубом одубитися; дутеля з'їсти; задерти ноги; зайти за небосхил; закінчити свій вік; замкнути очі; замовкнути навік; заплатити життям; заплющити очі; заснути вічним сном; заснути навіки; згорнути руки; зіграти в ящик; зійти в землю; зійти в могилу; зійти зі світу; зімкнути уста навіки; зложити голову; зложити життя; зложити руки; знайти вічний спочинок; зробити останній привал; з сирою землею повінчатися; іти в безсмертя; іти в глину; іти в далеку дорогу; іти в домовину; іти в землю; іти від нас; іти в могилу; іти в небуття; іти в непам'ять; іти в сиру землю; іти до Бога; іти до рахманів (підземних людей); іти за занавіску, що білий світ від чорного відділяє; іти за райдугу; іти, звідки не вертаються; іти з життя; іти зі світу; іти з цього світу; іти на безвік; іти на Божий суд; іти на вічний покій; іти на вічні часи; іти на вічну пристань; іти на дно раків ловити (утонути); іти на небо; іти на той світ; іти під білу березу; іти у вічний час; іти у вічність; іти шкереберть; каменем лягти; канути у вічність; кістки зложити; кістьми лягти; лишати світ; лишатися живота; луня піймати; лягти в бою; лягти в гріб; лягти в домовину; лягти вздовж лави; лягти в землю; лягти в могилу; лягти в труну; лягти в яму; лягти головою; лягти костьми; лягти на вічний спочинок; лягти на лаву; лягти на смертній постелі; лягти на смертному ложі; лягти на столі; лягти під богами; лягти під образами; лягти трупом; навіки закритися від усього плечима й очима; навіки зімкнути очі; навіки

спочити у Бозі; наказати довго жити (ірон.); накласти головою; накласти життям; облягти на смертній постелі; одкидати гуркала; одкидати ноги; одкидати сурелі; перейти останню межу; перенестися у вічність; переселитись у вічну хату; переставитися на той світ; переступити на той світ; подубитися дубом; пожити смерті; позбутися голови; позбутися життя; покидати білий світ; покидати грішну землю; покидати цей світ; покласти голову; покласти життя; покритися землею; померти від страху; померти від чиєїсь руки; померти на пласі; померти під ножем; померти смертю хоробрих; поплатитися життям; попрощатися з білим світом; попрощатися з життям; посиротити дітей; почити одвічним сном; простягнути ноги; протягнути ноги; протягти ноги; пуститися духу; розквитатися з життям; розлучитися з життям; розлучитися зі світом; розпрощатися з білим світом; рушити в далеку дорогу; скінчити дні; скінчити життя; скінчити шлях; скласти голову; скласти руки на грудях; содухи спустити; спочити в Бозі; спочити вічним сном; спочити навіки; спустити дух; стати на вічну пристань; ступити на Божу дорогу; упасти бездиханним.

В народі про покійника: Бог забрав; Бог прийняв до себе; Бог узяв душу до себе; бенеря вхопила; біс узяв; вже вода йому відсвятилася; відтоптав свій ряст; ворон його прокрякав; вперед п'ятами понесли; вуста зімкнулися навіки; Господь прибрав до себе; грець ухопив; дідько вхопив; догоріла свічка до полички; дожив до судної дошки; доля увірвала нитку; доходились ніжки, доробились ручки; до свого берега причалив навік; дух виперло; дух вискочив; душа вилетіла; душа випурхнула; душа вискочила; душа відлетіла з тіла; душа відійшла до Аїда; душа втекла; душа з тілом розлучилася; душа переставилася; душа попрощалася з тілом; душа попрямувала до пекла; душа попрямувала до раю; душечка відлетіла; жаба цицьки дала (утонув хтось); життя обірвалося; заглянув ангел смерті; зайшло сонце навіки; замкнувся світ; згорнулися руки; зійшла душа на свічку; зімкнулись вуста навіки; кирпата свашка забрала; кирпата свашка переступила поріг; крутнувсь догори черева; лиха година взяла; лунь ухопив; могила покрила; могила взяла на останнє пристановище; над ним уже ворони закрякали; нитка обірвалася; обірвалось життя; одійшов, як маків цвіт облетів; одтоптав свій ряст; перервалося життя; перестало битися серце; пішов до Бога вівці пасти; пішов на дно раків ловити; пішов під лід воду пити; пішов у сиру землю; пішов у сиру землю спати; поклали в домовину; полетіла душа до раю; понесли вперед ногами; пороху на очі насипали; поставило правцем; поставило прямцем; розквитався з життям; присвятився: розквитався з життям; світ білий закрився; світ Божий закрився; світ Божий замкнувся; сира

земля накрила; сира земля прибрала; смерть вирвала; смерть в очі заглянула; смерть забрала; смерть скосила; смерть прибрала; смерть узяла; сонце зайшло навіки; трясця взяла; трясця вхопила; трясця зашморгнула; увірвалася нитка; ударив правець; чорт зашморгнув; чорти вхопили; як не бував; як косою скосило.

Приповідки: Аби до смерті не вмерти. Всім туди, тільки не всім разом. Хоч верть-круть, хоч круть-верть, а все одно смерть. Йому прихилище — сира земля приїмище. Його тіло не дасть уже тіні. Щоб був учора не помер, то ще й досі жив би. Якби люди не мерли, то б небо підперли. Як помирать, то з музикою! Не стерпіла душа, на той світ пішла. Жив довго, а помер скоро. Жив помалу, а помер нараз. Жив грішно, а загинув смішно. Поправився з покутя на лаву. Поправився попові в калитку. Вмерти ніколи не пізно. Вмирати, так вмирати — все одно день теряти. Коли б був помер торік, то був би вже рік. Не вмер Гаврило — галушка задавила. Обоє вмерли, мов за руки побралися. Взяв з собою чотири дошки й землі трошки. Хитрий Митрій — умер, а дивиться. Бебех у могилу! (в Шевченка). Ще рік-два, а там можна й пошабашити (старі про свою смерть).

ВНУК, внуча, внучатко, внучок, онучатко, онучечок, онучок, унук, унучечок, унучок.

ВОВК, вова, вовцюга, вовцюган, вовцюра, вовча, вовченя, вовченятко, вовчик, вовчик-братик, вовчисько, вовчище, вовчура, сіроманець.

ВОГНИЩЕ, багаття, багаттячко, ватра, ватрище, ватронька, жариво (багаття, що дотліває), жарище, костер, кострище, куриво, курище (вогнище, розведене для диму), огнище,

*** купальський вогонь.

ВОДА, бистра, вода-мати, водиця, водиця-єлениця (в замовлянні: "Помагай, Біг, водице-єленице."), водиця-студениця, водиченька, водичка, водонька, джерелиця, джерелянка, джерельвода, дощавиця, дощівка, жерелянка, зельтерська, їржоводдя (іржава вода), кирничина (джерельна вода), кип'яч (окріп), літепло, митель (тепла лужна вода для миття голови), мінералка, нетеч (стояча вода), нетеча, облій (вода поверх снігу), обходисвітка (в загадці), окріп, павідь, паводок, підмитва (вода, якою підмивають), плин-вода, повідь, повінь, полий (вода поверх льоду), полій (т.с.), правода, свіжиця, сельтерська, стріль-вода (швидка), студениця, таловиця,

*** бистра вода; благовіщенська вода; богоявленська вода; важка вода; висока вода; вічна вода (жива), вільна вода (протічна); газована вода; грунтова вода; дзвонкова вода; дистильована вода; дощова вода; дружина Сонур (з легенди — мати всього живого); жива вода (в казках); живильна вода; живлюща вода; живодайна

вода; живодайна волога; животворна вода; живуща вода; жорстка вода; здорова вода; зелена вода; зельська вода; зельтерська вода; зоряна вода (за нар. повір'ям вода у відрі, в яку заглядали зорі); зцілюща вода; іржава вода; йорданська вода; казкова вода; кринична прохолода; кислі води (лікувальні); купалівська вода; ломітна вода; мертва вода (в казках); мильна вода; міжнародні води; мінеральна вода; місячна вода; молода вода (взята на молодику); м'яка вода; наговорна вода (над якою проказав заклинання знахар); небесна вода (дощ); непочата вода (взята до схід сонця); непротічна вода; нетекуча вода; німа вода; оживляюча вода; паводкова вода; питна вода; підснігова вода; підсніжна вода; поверхнева вода; помічна вода (лікувальна); пречиста вода ("Ой ти вода пречистая"); прибутна вода (повінь); протічна вода; ритуальна вода; розкута вода (весняна); свіжа вода; свята вода; свячена вода; сельтерська вода; сліпа вода; снігова вода; сонна вода; сонячна вода; співуча вода (з водограю); стічна вода; стояча вода; тала вода; тверда вода; темна вода (глибінь); територіальні води; технічна вода; тиха вода; туалетна вода (парфуми); тюленяча вода (холодна); усепланетна вода; хрещена вода (взята на водохрещі); цілюща вода; чаклунська вода; чарівна вода; швидка вода; шовкова вода; ювенільна вода (підземна); юна вода; юріївська вода (взята на Юрія); ясна вода.

ВОДІЙ, водило (знев.), чиновоз (про персональних водіїв), шофер, шоферик, шоферюга (Мати про сина: "О, то росте шоферюга!"), штурман (військ.).

ВОДОРОСТІ, баговиння, баговіння, водорослини, жабур, жабуриння, жабуріння, кошур, кошуриння, куга, латахи, ряска.

ВОДОСТІК, водотік, жолоб, лотоки, ринва, риштак,

*** водостічний жолоб.

ВОЇН, армієць, бієць, боєць, бойчага, вартовий, великовоїн, вершник, витязь (поет.), військовий, військовик, вой (іст.), воїн-визволитель, войовник, вояк, вояка (ірон.), гвардієць, доброволець, дружинник (у Київській Русі), жандарм, жовнір (діал.), жовдак (найманий солдат), жолдак (т.с.), запорожець (іст.), захисник, козак (іст.), компанієць (козак-кіннотник), компанчик, кулачник (кулачний боєць — заст.), кумпан, латник (воїн у латах — іст.), лицар, некрут, новобранець, оборонець, ополченець, охоронець, ратник, ратоборець, реєстровик (іст.), рекрут, січовик, служивий, солдат, стрілець, червоноармієць,

*** ветеран війни; воїн УПА; гвардії рядовий; лицар волі; січовий стрілець; учасник війни.

Збірні назви: воїнство, вояцтво, козацтво, лицарство, некрутство.

Приповідки: Один у полі не воїн.

ВОЛОССЯ, баранці (кучері), буйночуб, буклі, бурці, вимудрішки (завитки), вихор, вихорець, вихри, власи (церк.-сл.), вовна, возлоб'я (волосся над лобом), волосінь (у тварин), волоссячко, ворса (ірон.), гай (волосся в нар. загадці), гичка (ірон.: ухопив його за гичку), грива, завивало, завитки, завиточки, завій, йоржик, китки (волосся над вухами), кичка (зібране в пучок волосся), ковтун (жмут збитого волосся), ковтуння, ковтяк, ковтях, коворя, коса, коси, космаки, косми, кошлатиннє, кошлатиння, куделиця, куделя, кудель, кудер, кудир, кудла, кудлай, кудли, кужелиця, купра ("Ти козак, тільки купра не так."), кустри, кустрі, кучер, кучери, кучерики, кучері, кучерявчики, кучма, куштра, куштри, липіш (зліплений жмут волосся), ліс (у загадці), локони, мичка (ірон.), муцики (волосся закручене й зачесане на скронях, начіс (волосся, начесане на лисий лоб), оселедець (козац.), пакоси (рідке волосся), патлашки, патли, пелехи, перманенти (жарт.), перука (штучне волосся), селезень (діал.), трава (в нар. загадці), чалма, чілка, чілочка, чуб, чубайка, чубар, чубець, чубик, чубисько, чубище, чублик, чубок, чубочок, чубчик, чупер, чуприк, чуприна, чупринка, чупринонька, чуприночка, шевелюра, шерстка (в тварин), шерсть, шиньйон (накладне волосся), щетина,

*** їжачок на голові; копиця волосся; копиця на голові; левина шевелюра; лев'яча шевелюра; мишачий хвіст (тонка кіска); сніп волосся; стіжок волосся.

ВОЛОЦЮГА, блудяга, блудько, бродяга, заблуда, забрьоха, заволока, зайда, мандрьоха, нетяга, приблуда.

ВОНЬ, випари, вонище, вонота, гнилятина, гниль, дух (поганий), душить, душок, запах (поганий), запашок, затхлість, здохлятина, злодух, зловоння, перегар, смердота, сморід, чад, ядуха, ядушливість, ядушність,

*** задушливий запах; задушливий сморід; поганий дух.

ВОРОГ, агресор, басурман, басурманець, басурмен, бесур, бузувір, бусурман, бусурманин, воріженько, вражина (заст.), гнобитель, грабіжник, завойовник, загарбник, зайда (чужинець), злонапасник, колонізатор, конкіскадор, лиходій, лиходійник, наїзник (заст.), нападник, напасник, недруг, ненависник, нехрист, нищитель, окупант, ординець (іст.), підкорювач, покоритель, поневолювач, превражина, пригноблювач, приплентач (чужинець), противник, розбійник, руйнівник, скоритель, супостат, супротивець, супротивник, уярмловач, уярмник, чужак, чужинець.

*** заклятий ворог; запеклий ворог; іноземний зайда; приплентач з чужих країв.

ВОРОЖІННЯ, ворожба, загадування, заговори, заклинання, заклички, замовляння, молитва, моління, прокльони (на адресу темних сил), шептання,

*** ворожіння на кавовій гущі; ворожіння на картах; ворожіння на пелюстках ромашки.

ВОРОТА, арка, брама, ворітечка, ворітця,

*** міська брама (іст.); міські ворота (т.с.); тріумфальна арка; тріумфальні ворота; футбольні ворота; шлюзні ворота.

ВОРУШИТИСЯ, борсатися, борушкатися, вовтузитися, войдуватися, вошколупитися, здвигатися, перевертатися, перегортатися, перегортуватися.

Наказова форма: ворушись! мерщій! хутчій! швидше!

ВОЧЕВИДЬ (СТВЕРДЖЕННЯ), авжеж, атож, відомо, звичайно, звісно, зрозуміло,

*** відома річ; звісна річ; цілком зрозуміло.

ВРОДЛИВИЙ, бездоганний, благовидий, благовидний, благоліпний (заст.), благообразний, божественний, виплеканий, випещений, витончений, вишуканий, вродливець, гармонійний, гарненький, гарнесенький, гарний, гарний-розгарний, гарнісінький, гарнюсінький, гарнюпусінький, гарнюпусічкий, гарнюпуський, гарнюющий, гарняк, геройський (гарний), гожий, граціозний, дивовидний, дивовижний, дивогарний, дивоглядний, жіночна (про жінок), заворожливий, зграбний, знадливий, зугарний, ідеальний, красен, красень, красивий, красний, красовитий, красовиця (ж.), красочка (ж.), красуля (ж.), красун, красунець, красунчик, красунь, красуха (ж.), ладненький, ладний, лепський ловкенький, ловкий, луччий, миловидий, миловидний, милолиций, незрівнянний, ненадивний, ненаглядний, непоганий, нівроку, нічогенький ("Вона нічогенька, тільки довго роззувається."), подобень ("Убери пень, буде подобень."), подобний, показний, превродливий, прегарний, прегожий, предивний, премилий, прехороший, пригожий ("Пригожа, як рожа."), принадний, розгарний, розкішний, симпатичний, славний, справний, файненький, файнесенький, файний, хорошень ("Убери пень, буде хорошень."), хорошуля, хорошун, хорошунчик, хупавий, чарівливий, чарівний, чудовий, чудовний,

*** **про жінок:** вродлива, як пава; всім красуням красуня; гарна, аж за очі хапає; гарна, як богиня; гарна, як Бондарівна; гарна, як великодня писанка; гарна, як Венера Мілоська; гарна, як зірка зійшла; гарна, як зірка ясна; гарна, як квітка гайова; гарна, як королівна; гарна як маківка; гарна, як намальована; гарна, як пава; гарна, як пані намальована; гарна, як пишна ружа; гарна, як повна ружа; гарна як рожа; гарна, як сарна; гарна, як сироїжка; гарна, як сонечко; гарна, як тополька; гарна, як травнева квітка; гарна, як у лузі калина; гарна, як у саду вишня; гарна, як червона калина; гарна, як яблуко; гарна, як ягода; гарна, як ясна зоря в погоду; гарна, як ясочка; мальована пташка; писана краля; як маківка; як маків цвіт; **про жінок і про чоловіків:** блищить

красою; вищий клас; гарний до біса; гарний з виду; гарний з лиця; гарний і не сказати, і не списати; гарний, куди твоє діло!; гарний на славу; гарний, ні в казці сказати, ні пером описати; гарний, очей не відірвеш; гарний, пошукати треба; гарний собою; гарний, хоч води з лиця напийся; гарний, хоч воду пий; гарний, хоч за раму клади; гарний, хоч картину малюй; гарний, хоч малюй, хоч цілуй; гарний, хоч на підошви глянь; гарний, хоч у рамці вправ; гарної вроди; гарно скроєний; гідний подиву; достойний пензля художника; з лиця, мов ікона; іконописної вроди; краса невиписанна; красиво збудований; красою взяв; кругом гарний; молоко та кров; на весь світ красою; на всі сто; на диво гарний; найкращий у світі; напрочуд гарний; на ять; небесної краси; непоганий з лиця; непоганий з себе; непоганий на вроду; непрганої вроди; один одного кращий (про багатьох); писана краса; пишної вроди; погідний з лиця; показний із себе; сама сонячність; сама юнь; такий, що вдень з вогнем пошукати треба; такий, що не зоглянеш; такий, що пошукати; такий, що при сонцці зі свічкою шукати треба; такий, що сюди дивись!; такий, що тільки хитхить; удатний на вроду; хоч видивись; хоч куди; як з кров"ю молоко; як на підбір (про багатьох); як у молоці скупаний; **про чоловіків:** гарний, як Аполон; гарний, як Аполон Бельведерський; гарний, як барвінок; гарний, як Бова Королевич; гарний, як Бог; гарний, як гетьманського роду; гарний, як змальований; гарний, як линок; гарний, як любов; гарний, як мак городній; гарний, як маків цвіт; гарний, як мак у полі; гарний, як молодий місяць; гарний, як молодик; гарний, як пензлем написаний; гарний, як сокіл; гарний, як у барвінку купаний; гарний, як у любистку купаний; хоч куди козак.

Приповідки: Ладна баба без єдваба. Не те гарне, що гарне, а те, шо кому подобається. Кому, як болото, а мені, як золото. Кому, як мара, а мні, як зоря. Людям, як повітка, а мені, як квітка. Кому, як постіл, а мені, як сокіл. Вбери пенька, то стане за Панька. Краса, як майова роса. Глянь та й в'янь! Був би ще кращий та нікуди. Краля така, що тільки гм! Молодиця, як тихе літо. Молодиця — подивиться! Перед її красою шапки скидають. Хрін його не взяв — гарний!

ВСТАВАТИ, ВСТАТИ, підводитися, підійматися, підніматися, підхоплюватися, скочити, схоплюватися, уставати,

*** звільняти місце; уставати з місця.

ВТРУЧАТИСЯ, встрявати (в щось), влазити, вмішуватися, залазити, лізти, мішатися, потикатися, присерблюватися, присуседжуватися, пхатися, рипатися, соватися, сунутися, тикатися, тицятися, ув'язуватися,

*** встромляти носа; встромляти носа в чуже просо; встро-

мляти свій писок; втручатись у внутрішні справи; заглядати в чужі горшки; залазити в душу; лізти в душу; лізти в чужий горох; лізти з чобітьми в душу; лізти, куди не слід; лізти нахрапом; лізти не в своє; лізти не в своє діло; лізти рахма; ніс сувати; носа встромляти; потикати носа; пхати носа; пришивати пришви (втручатися в розмову); рипатися в чужі двері; совати носа в чуже просо; совати свого носа; совати свого носа в чужий город; совати свого носа в чужі горшки; соватись у чужий монастир; сувати носа; сунути носа; сунути носа, куди не слід; сунути свого носа; сунутися з своїми козами на торг; тикати носа; тикати свого носа в чуже просо; тикати свого носа в чужий город; тикатись у чужі справи; тицяти носа.

Приповідки: Нате вам п'ятака, прийміть мене, штурпака. Нате й мій гріш на ладан, щоб і моє перед Богом курилось. Нате й мій галун до церкви. Нате й мій стовбун, щоб і я там був. Нате й мій гріш та купите дьогтю, бо в мене паршива голова. Нате й мій глек на капусту. Нате й мій глек на капусту, щоб і я була Вівдя (Гапка, Настя, Пріська, Риндя, Химка, Хівря). Нате й мій глек на сироватку, щоб і моя була масниця. Нате й моїх п'ять, щоб було десять. Нате й мої штани в жлукто, нехай визоляться.

Застереження тим, хто втручається: Без тебе вода не освятиться! Твій номер восьмий. Не до тебе п"ють. Не до тебе п"ють, не кричи "будь здоров." Не до тебе п'ється. Не твоє діло. Не твого ума діло. Не твоя копа молотиться. Не твоє засипано. Не мішайся в чужі лика!

ВУЛИК, борть, вулій, колода, колодка, улій.

В'ЯЗКИЙ, болотистий, в'язучий (рід.), глевкий (хліб), глейкий, глеюватий, глизявий, грузлий, грузький, драглистий (грунт), клейкий, липкий, липучий, мулистий, мулкий, мулкуватий, мулуватий, намулистий, прилипистий, причепистий, причіпливий, розгаслий (про дорогу), тягучий, чіпкий.

В'ЯЗНИЦЯ, абахта (нар. гауптвахта), арештантська, бомжарня, буздигарня, бупр (будинок примусових робіт), буцегарня, гауптвахта (військ.), держка, допр (рос. варіант "бупр", поширений в народі), живодерня, задротованка, запертя, застінки, застінок, затвор, каземат, казниця, казня, казнь, капезе, карцер, каталажка, каталузка, катівня, катуш (від "кат"), коза, концтабір, куна, кутузка, лагпукт, людоморка, мучилка, мучилисько, мучилище, острог, придержниця, сибірка, схованка, табір, темна, темниця, турма, тюрма, тюряга, тюряка, ув'язнення, фурдига, холодна, холодниця, хурдига, хурдигарня, цюпа, чорна, яма (посадили в яму),

*** виправна колонія; дармове мешкання; дідова хата; дядькова хата; казенний дім; казенні хліба (посадити на казенні

хліба); казенні харчі; пересильна тюрма; романова хата; татова хата (ірон.); темниця темна.

Приповідки: Турма не дурна: без людей не бува.

В'ЯЛИЙ, в'яленький, в'ялісінький, в'ялуватий, зав'ялений, зав'ялий, зів'ялий, перев'ялений, перев'ялий, підв'ялений, підв'ялий, підсушений, прив'ялений, прив'ялий, пров'ялений, ял`ений.

Г

ГАВКАТИ (ПРО СОБАК), брехати, валувати, дзявкати, дзяволіти, дзявуліти, дзявчати, перегавкувати, перегавкуватися, підгавкувати, погавкувати.

ГАЗЕТА, газетка, стінгазета, стіннівка, часопис, чтиво (зневаж.),

*** бульварна газета; бульварне чтиво (зневаж.); жива газета; світлова газета; стінна газета; усна газета (ірон.); ходяча газета (т.с.).

ГАЛОПОМ, навскач, учвал, чвалом.

ГАЛУЗИТИСЯ, гілкуватися, розгалужуватися.

ГАЛЯВИНА, гало (діал.), галява, галявна, гальовина, залісок, лисина, лоб, лобик, моховичка (галявина, вкрита мохом), мошнина (т.с.), полявина, поляна, полянка, поляночка, польовина, прогалявина, прогайвина, прогаймина, перелісанка, перелісся (галявина між ділянками лісу), підліс, проліс, прол`ісок.

ГАМІР, алярм, базар, балалай, бурло, буча, вакханалія, веремій, веремія, вереск, верескотнява, виск, вискотнява, галас, гам, гармидер, гвалт, гелгіт, говір, гомін, гризня, гуканина, гуркіт, гуркотнеча, гуркотня, гуркотнява, джергіт, калабалик, колотнеча, крик, крикотнява, лемент, перекори, регіт, регітня, реготня, сварка, суперечка, тарарам, шарварок, шваркіт, ярмарок.

*** пташиний базар.

ГАНЧІРКА, ГАНЧІР'Я, ганчірочка, ганчіряка (Як візьму ганчіряку!), дрантя, лахи, лахміття, мотлох, шмати, шматина, шматка.

ГАНЬБА, безслава, безчестя, глум, глумління, неслава, осудовисько, осудовище, поглум, посміх, посміховисько, посміховище, стидовисько, стидовище.

ГАНЬБИТИ, ЗГАНЬБИТИ, безславити, безчестити, бруднити, блюзнити, вибріхувати, габзувати (діал.), ганблювати, ганджувати, ганити, ганьбувати, глумитися, грубіянити, гудити, дискредитувати, дискримінувати, єхидничати, занапастити, збезчещувати, знапастити, зневажати, зневажувати, знеславлювати, інсинувати, каляти,

каркати, клеймити, клеймувати, клепати (на кого), компрометувати, коренити, костити, лихословити, мерзенити, набріхувати, навушничати, наговорювати, наклепувати, намовляти, натуркувати, нашіптувати, неславити, оббріхувати, обгуджувати, обезславлювати, обезчещувати, обзивати, облихословлювати, обмовлювати, обмовляти, обносити, обпаскуджувати, обплескувати, обпльовувати, ображати, обчорнювати, оговорювати, окарикатурювати, опаплюжувати, оплюгавлювати, опльовувати, опоганювати, опорочувати, опошлювати, опошляти, освистувати, оскверняти, ославлювати, ославляти, осміювати, осоромлювати, осуджувати, очорнювати, очорняти, падлючити, паплюжити, паскудити, перебріхувати, переінакшувати, переіначувати, перекручувати, пересуджувати, пліткувати, плямити, плямувати, плюгавити, поганити, понижувати, поносити, порочити, потріпувати, принижувати, рити ("Риє та й риє на мене."), сквернити, славити (пускати погану славу), судити-гудити, точити (на кого), узивати, упосліджувати, фабрикувати (проти кого), хулити, чорнити, шкалювати, шкилювати, шельмувати, ябедничати, язичити,

*** брати на голодні зуби; брати на зуб; брати на зубки; брати на решето; брати на язики; брати під ноги; брехню точити; бруднити репутацію; важити на честь (чию); валити з хворої голови на здорову; вводити в славу; вибивати очі (чим); виволочувати в багні; викидати на очі (що); виливати помиї (на кого); виливати шаплики бруду; виносити сміття з хати; виставляти на позорище; висувати компромат; вішати собак; вішати ярлики; давати ганьбу; гнати чорнуху; дим у вічі пускати; доїжджати ябедами; доточувати своє (погане); залишати в славі (дівчину); зводити наклеп; зводити наругу; зводити пеню; зіпхнути в помийну яму; зложити неславу (на кого); зложити смоляну кобилу; змішувати з болотом; змішувати з брудом; з отакунького робити оттаке (жест); квацяти дьогтем; кидати болотом; кидати каменем; кидати камінь; кидати пляму; кидати тінь; класти тавро; клеїти ярлика; котити бочку; кривити на честі; кувати недобрі речі; лити огуду; ляпати грязюкою; мазати ворота дьогтем; малювати темними фарбами; мати кривий рот; навішувати ярлики; наводити полуду на очі; наводити тінь; наволікати пеню; назбирати глек брехні й розбити; накладати каїнову печать; накладати тавро; наплювати в душу; наробити слави; натягати скверну; нести хулу; носити сміття під чужу хату; оббріхувати з ніг до голови; обзивати останніми словами; обзивати поганими словами; обкидати багном; обкидати болотом; обкидати брудом; обкидати всякими словами; обкидати гряззю; обкидати найгіршими словами; обливати помиями; одягати ярмо ганьби;

осоромлювати перед людьми; паскудити, як свиня кабак; перебирати кожну жилочку; перебирати по кісточках; перекладати з хворої голови на здорову; перемелювати до кісток; перемивати кісточки; перетирати всі кісточки; перетирати на зубах; перетирати язиками; під'їдати на кожному кроці; підмочувати репутацію; піднімати на поглум; піднімати на поглумки; підпускати гусей (пліткувати); покривати ганьбою; покривати соромом; поливати брудом; пошивати в брехню; пошивати в пересуд; пошивати в пересуди; прив'язувати до ганебного стовпа; прикидати напасть; прикладати своє (погане); приковувати до ганебного стовпа; прилюдно роздягати; присолодити язика (зводити наклеп); пускати бляхману; пускати брехні; пускати гадючку; пускати лиху славу; пускати облуду; пускати перегуди; пускати поговір; пускати поговірку; пускати поголос; пускати поголоску; пускати славу; пускати туросу; пускати чутку; пускати ясу; рити яму; робити з білого чорне; робити з мухи слона; робити паскудство; робити підлоти; робити славу (недобру); розпускати вигадки; розпускати небилиці; розпускати нісенітниці; сіяти чутки та підозри; складати поговори; спихати в помийну яму; ставити в дурне становище; ставити до ганебного стовпа; стидом повивати голову; собак вішати (на кого); сточувати брехні; суди-пересуди чинити; суди та пересуди робити; таврувати ганьбою; теребити зуби (на кому); топтати в багно; топтати в багнюку; топтати в болото; топтати в грязь; топтатися ногами; тріпати ім'я; уводити в славу; уводити в неславу; укривати ганьбою; часник гризти (на кого); чинити наругу; ямку гнати (на кого); ярличок вішати.

Примовки: Його люди в зубах носять. Хоч через люди — тиць лихом у груди. Хочеш знати, що в тебе дома, сходи та в людей спитай. Сорока — сороці, ворона — вороні, так і пішло: одна збрехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала. Плети, плети, я чув таких, як ти. Крутими дорогами ходиш! (кажуть тому, хто когось обмовляє).

ГАРИЩЕ, вигар, гариво, гарисько, горіле, згарисько, згарище, печище (після спаленої хати), попелище, спалище.

ГАРНО, гарненько, гарнесенько, гарнісінько, гарнюсінько, добре, добренько, довершено, досконало, досконально, лепсько, ловкенько, ловко, прекрасненько, прекрасно, хороше, хорошенько,

*** до дзуги; не абияк, хіба ж так; ще й як.

ГАСНУТИ, згасати, погасати, потухати, пригасати, притухати, тухнути, угасати.

ГАТКА, гат, гата, гать, гребелька, гребля, загата, пригата.

ГИДКИЙ, брид, бридак, бридаль, бридас, бридень, бридій, бридкий, бридовисько, бридовище, бридота, бридуля, бридя,

бридь, видра (ж.), видря, відворотний, відражаючий, відразливий, відразний, відштовхуючий, гидомир, гидомира, гидомирний, гидомиря, гидомора, гидосний, гидота, гидючий, жахливий, кислоокий, мерзенний, мерзотний, миршавець, миршавий, мокутира, мокутиря, муренький, мурий, невродливий, негарний, негідь, незугарний, некамузний (діал.), некрасивий, некрасний, неоковирний, неоковиря, неподоба, неподобний, непоказний, неприваблив, непривабний, непринадний, нефоремний (діал.), обридлий, обридливий, огида, огидливий, огидний, опудало, осоружний, паскудний, плюгавенький, плюгавець, плюгавий, плюгаш, поганенький, поганий, поганкуватий, поганючий, поганющий, погань, потвора, потворний, потворище, потороча, почвара, почварливий, почварний, препоганий, препаскудний, пригижкуватий, рябомизий, страхітливий, страховидло, страховидний, страхолюд, страхолюддя, страхолюдина, страхопуд, страхопуддя, трапний, химорода, хиренний, хирий, хирний, хирявий, шолудивець, шолудивий, шолудяй, шпетний,

*** ані з плечей, ані з очей; баба з кованим носом; білолиця, як мазниця; гидка, як жаба; горох на ньому молочений; глянути гидко; довбня неотесана; з обличчя негарний; і в ярмарку ніхто не вподоба; крізь решето загоряв (рябий); на виду негарний; непоказний із себе; не іконописної вроди; ні на що й подивитись; ні спереду, ні ззаду; пика, хоч пацюків бий; пика, хоч цуценят бий; поганий з виду; поганий з лиця; поганий собою; поганий, як смертний гріх; сім гривень — таких сотня; таке пхе!; тричі рябеньке; тяжко поганий; уродила й не облизала (про негарне дитя); як Беркові штани навиворіт; як відьма; як гречаник порепаний; як з товкача вмивався; як комин навиворіт; як Микитина свита навиворіт; як паплюга; як поплазка; як руде теля; як свиня в болоті; як свиня в дощ; як свиня в наритниках; як свиня в порошу; як собака в ярмулці; як сова; як сорочаче яйце (рябий); як хибча; як червива ріпа.

Приповідки: Не показуй пугачеві дзеркала, бо він і так знає, що гарний. Коли бігли по вроду, він ногу підвернув. Гарний, як спить та ще й лицем до стіни. Такий гарний, що краще на нього не дивитися. Красивий, як кабан сивий. Ні мара, ні мана, а чистий сатана. Ні в тин, ні в ворота сударіня криворота. Пика — за три дні не одполощеш. Сотворив Бог та й висякався. Сотворив Бог та й розкаявся. Утулив Бог душу в пень. У нього на виду чорт сім кіп гороху змолотив. Така хороша, що не варта й гроша. Такий поганий, що й жаби б не їли. Такий, що стань, подивися, плюнь та й одступися. Якби собаки побачили, то три дні брехали б. Як вигляне у вікно, то три дні собаки брешуть, а одна, як придивилась, то й сказилась. Не поможе ні мило, ні вода, коли

така врода. Як не маєш краси, у чорта не проси. Не кожна Ганна гарна. Як нікудишній сам Микита, то не поможе й гарна свита. Якби не скверний, то був би гарний. Хоха, що людей полоха. Він кращий, якщо до нього повернутися задом.

ГИДУВАТИ, бридити (ким), бридитися, відвертатися, ганьбувати (ким), гербувати (полтавське), гидитися, гидливитися, гребати, гребувати, кривитися, морщитися, цуратися (кого), шкаредитися,

*** вернути морду; вернути ніс (носа); вернути пику; вернути рило; вернути фізіономію; відвертати носа; відвертати пику; відвертати рило; кривити губи; кривити рот.

Приповідки: Сахається, як воші від трупа. Після нього й верблюд не питиме.

ГІЛКА, ГІЛКИ, березина ("У три березини потягали"), бережина (заплава з гілочок), бросток, бросточок, відгалуження, віднога, відросток, відросточок, віта (рід.), віти, вітка, віточка, віття, галуза, галузка, галузонька, галузочка, галуззя, галузь, гілечка, гілля, гілляка, гіллячка, гілляччя, гілонька, гілочка, ключчя, конар (груба гілка, що росте від стовбура), конара (основне відгалуження дерева), літорасль (однорічні пагони), літорасть (т.с.), літоріззя, літоросль, літорост, літоросток, літорость, лоза (у винограду), лозина, луття (гілки лози), маршалка (гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі), молодина (молоді пагони), накорінок (коренева паросль), обмолодь, одмолодь, павіть, пагіль, пагін, пагінець, пагіння, пагінчик, пагони, памолодина, памолодок, памолоддя, памолодь, паросток, паросль, порість, пруття, розсоха (суха гілка).

ГІРКИЙ, гіркавий, гіркенький, гірко-солоний, гіркотнявий, гіркуватий, гірчак, гірчакуватий, гірчичний, горенуватий, загіркий, загірклий, загірчений, згірклий, клятий (про перець), нагірчений, перегірклий, перегірчений, підгірклий, полиновий, полинний, прогірклий,

*** гіркий, як гірчиця; гіркий, як перець; гіркий, як полин; з гіркотою; з гіркуватістю; з гірчинкою; з гірчиною.

ГЛАДКИЙ, бабухатий, баклажанистий, бамбухатий, барилкуватий, барилькуватий, бокастий, бокатий, бочкуватий, буматий, бодня, брезклий, важкоплечий, вгодований, викоханий, випасений, вислозадий, відгодований, відкоханий, воластий, габаритний, гамаликуватий (товстошиїй), гладезний, гладенький, гладимаха, гладун, гладуха (ч.), гладюзний, гладько, годований, громіздкий (жарт.), грубезний, грубий, дебеластий, дебеленний, дебеленький, дебеленькуватий, дебелий, дебелувастий, дебелуватий, дебелькуватий, дебеляка, діжкуватий, дорідний, жирненький, жирний, жирнючий, жирнющий, задистий, заживний,

зажирілий, затовстілий, зачереватів, кабанистий, кабанкуватий, кабануватий, кавдун, канкуватий, ковбасистий, ковбасуватий, клубкуватий, козубатий, кренделястий, крижастий, кругленький, круглий, крутобокий, кубушка (ж.), лантухуватий, лапуза, мармизатий, мидзатий, мизатий, мордань, мордастий, мордатий, мордодзвін, м'ясистий, натоптаний, натоптуватий, обдемкуватий, обдимкуватий, оберемистий, оберемкуватий, обрепок, огрядненький, огрядний, огряднуватий, огузкуватий, одутлий, одутлуватий, ожирілий, окадкуватий, окадькуватий, окладистий, окладкуватий, оклецькуватий, окомелкуватий, окомелок, окоренкуватий, опецькуватий, ошинкований, пазухаста (ж.), пампух, пампушечка, пампушистий, пампушка, пампушкуватий, пещений, пикань, пикатий, пишний, пишнотілий, повненький, повний, повнявий, повнобокий, повновидий, повнолиций, повнотілий, повнощок, повнощокий, поповнілий, пудофет, пузан, пузанець, пузанок, пузань, пуздратий, пуздрань, пузатенький, пузатий, пухкий, пухленький, пухливець, пухлий, пухтій, пухлявенький, пухлявець, пухлявий, пухлявчик, розвезистий, розгодований, роздобрілий, розжирілий, роз'ївся, розкоханий, розморділий, розпампушений, розповнілий, рохля, салганистий (обріс салом), салогуб, ситий, тельбатий, тельбухатий, тельбухуватий, тілесистий, тілистий, тлустий, товстезний, товстелезний, товстелющий, товстенний, товстенький, товстий, товстобок, товстобокий, товстобрюх, товстобрюхий, товстозадий, товстолиций, товстомордий, товстопикий, товстоплечий, товстопузий, товстотілий, товстошиїй, товстуватий, товстуля, товстун, товстунець, товстуха, товстушка, товстюх, товщенний, торбинуватий, трембухатий, туша, угодований, утоптаний, черевань, череваньчик, череватий, широкозадий, широкопузий, широкоформатний (ірон.), щокатий,

*** аж шкура репає; аж шкура тріщить; бублик з'їси, поки обійдеш; бочка горілчана; важкий тілом; важкуватий тілом; в'язи аж через комір; воло одвисає; в тілі; гладка, як волоська ріпа (ж.), гладкий, аж із шкури преться; гладкий, аж репає; гладкий, аж розплився; гладкий, аж шкура тріщить; гладкий, трохи не лусне; гладкий, що й миш не вдержиться (упаде); гладкий, як баклажан; гладкий, як балабуха; гладкий, як барило; гладкий, як бочка; гладкий, як верша; гладкий, як гора; гладкий, як горгопка; гладкий, як горохова копиця; гладкий, як діжа; гладкий, як діжка; гладкий, як жлукто; гладкий, як кабан годований; гладкий, як качан; гладкий, як кишинівський кавун; гладкий, як кнур у загороді; гладкий, як кухва; гладкий, як слимак; дорідний тілом; дорідний, як карахонька; дорідний, як піч; живіт, як барило; живіт, як бордюх; живіт, як жлукто; живіт, як кормозапарник; за його спину

двоє сховається; заплив жиром; і в двері не потовпиться; іде — ворота вузькі; і конем не об'їдеш; його забагато; кабан кабаном; конем за день не об'їдеш; круглий, як горгонка (гарбуз); кендюх, салом набитий; легше перескочити, ніж обійти; лоб — ціле відро; мішок з половою; мордатий, як бульдог; морда як не лусне; морда як не тріснe; набивне воло; набрався тіла; нагуляв жир; наїв воло; наїв живіт; наїв жлукто; наїв мармимзу; наїв морду; наїв пику; наїв подвійне підборіддя; наїв пузо; наїв ряшку; наїв тілеса; наїв черево; наїв щоки; не протовпиться в шкуру; ніби накачаний насосом; обріс салом; од'їв морду (мордяку); околоту сніп; очі жиром позапливали; пика, хоч їжаків бий; пика, хоч пацюків бий; пика, хоч цуценят бий; пика як не лусне; пика, як у комлика; пицура — решетом не накриєш; при тілі; рило, як барило; розпирає людину; роздався ушир; рознесло, як утопленика; розпливається від жиру; розплилий, як тісто; рясний тілом; сало костюм напинає; талія, як балія; тлуста пика; трясе курдюком; трясе салом; убився в сало; у двері не влазить; у навстіж розчинені ворота ледве пролазить; утратив талію; у три пілки (широкий); у шкуру не втовпиться; фігурою — карась; хоч від пики прикурюй (червоноповний); худенький, мов різницький стовпчик; черево в два обійми; черево в два обхвати; шия, хоч обіддя гни; щоки по плечі вивалюються; щоки, як кавуни.

Приповідки: Як пірне, то вода через греблю перехлюпується. Два бублики з'їси, поки її кругом обійдеш.

ГЛЕЧИК, банька, галадущик, гладишка, гладунець, гладуш, гладущик, глек, глечатко, глеченя, глеченятко, глечичок, горлач, дзбан, дзбаник, дзбанок, дзбанятко, жбан, жбанець, жбанок, жбанчик, жбанчичок, збан, збанка, збанок, збаночок, збаня, збанятко, корчага (глечик з вузьким горлом), кринка, криночка, куплянка, лагун (високий глек), лагунка.

ГЛИБОКИЙ, бездоній, бездонний, безодня, глибезний, глибоководий, глибоководний, глибокуватий, глибочезний, глибоченний, глибоченький, заглиблений, заглибокий, крутояр, крутоярий, незглибимий, поглиблений,

*** глибока могила; глибоке небо.

ГЛИНА, глей (річкова глина), глейовина, глеюватиця, глинка, кавкан (глиниста земля), каолін, квацок (м'яка глина), кил (вибільна глина в Криму), лепарка (глина на цеглу), липарка, липковатиця, липковиця, липоватиця, маслянка, мисчівка (синя глина, з якої виробляють миски), припадь (в'язка глина вперемішку з чорноземом), суглинок.

ГЛУП`ОТА І ГЛУПОТ`А, безглуздість, безглуздя, безголовість, безголов'я, безрозсудність, безрозсудство, безтолковість, безтолков'я, безтямність, безум, безумність,

безумство, благоглупість, божевілля, глупство, дур, дурість, дурощі, нерозважливість, нерозважність, нерозсудливість, нерозсудність, недоумкуватість, нісенітність.

ГЛУХИЙ, глухань, глухар, глухенький, глухісінький, глухонімий, глухуватий, глушець, глушко, глушман, недочувайло, приглухуватий,

*** глуха тетеря; глухий, як пень; тугий на вухо.

Приповідки: Розуміється, як глуха в танцях. Немає більше глухого од такого, що не хоче слухати.

ГЛУХОМАНЬ, безлюддя, відлюддя, глуш, глуша, глушина, глушиня, глушня, дірка (ірон.), задвірки, закутень, закутець, зак`ути, закутина, з`акуток, закуття, нетрі, трущоба,

*** ведмежий куток; глухе місце; глухий закутень; глухий закуток; глухий хутір; глухоніме закуття; на відлюдді; на відчепі; на відшибі; на краю землі; на краю світу; на куличках; у безвістях безвістенних; у крайсвіті; у крайсвітті; у чорта в зубах; у чорта на болоті; у чорта на рогах.

ГНИЛИЙ, вигнилий, відгнилий, гнилезний, гниленький, гнилизна, гнилиця (про грушу), гниличка, гнилля, гнилобокий, гнилуватий, гнилючка, гнилючок, гниляк, гнилятина, гнилячча, гниль, гнильний, гниючий, гнійний, гноєподібний, гноєтворний, гноєточивий, загниваючий, загнилий, зігнилий, перегнилий, підгнилий, прогнилий, трухлий, трухлявий, трухлявина, трухлятина.

ГНУЧКИЙ, вигинистий, хибкий, хисткий, хитний.

ГОВОРИТИ, СКАЗАТИ, агакати, агукати (немовля), агусяти (до немовляти), агуськати, акати, атожкати, базікати, балабаїти, балабонити, балабосити, балабошити, балагурити, балалайкати, балакати, баляндрасити, барабанити (відбарабанив вірш), баранчати, барашкувати, басити, басувати, баяти, бовкати, бекати, бекати-мекати, белебенити, белендіти, белькотати, белькотіти, бесідувати, благовістити, блевузнити, блеяти, бовкати, болботати, болботіти, болобонити, бубнити, бубніти, бубоніти, буботати, буботіти, буркати, буркотати, буркотіти, бурмотати, бурмотіти, бурчати, бухтіти, варзякати, варнякати, варнячити, вевекати (про німих), верзти, верзюкати, верзякати, вернячити, виголошувати, виговорювати, виказувати, викобдзенькувати, вимовляти, виповідати, виронити (про слово), висказуватися, висловлювати, висловлюватися, витіювати, витійствувати, вихриплювати, відбривати, відворковувати, відгукуватися, відзиватися, відмуркуватися, відповідати, відрікати, відрубувати, воркотати, воркотіти, воркувати, вуркотати, вуркотіти, галайкотати, галайкотіти, галайкати, галакати, галамагати, галдикати, галдіти, гаркавити, гарчати, гелготіти (не по-нашому), герготати, герготіти, глаголити, гласити, гомоніти,

городити, губошльопити, гугнити, гугнявити, гудіти, гумкотати, гумкотіти, гундикати, гундосити, гунявити, густи, гуторити, дейкати, декламувати, джерготати, джерготіти, джеркотати, джеркотіти, дзвяньгати (говорити плаксиво), дзекати (про білорусів), дзигорити, дзижчати, дзявуліти, диркотати, диркотіти, дискутувати, диспутувати, добалакуватися, договорюватися, долдонити, егекати, жебоніти, жеркотати, жеркотіти, забалакуватися, заікатися, заникуватися, затуркувати, затюкувати, зацитькувати, зудіти, інтимничати, каверзякати, какати (від рос. "как"), каламбурити, калантарити, казати, калякати, каркати, квоктати, киргикати, кирготати, кирготіти, краснобаїти, курзо-верзюкати, лепетати, лопотати, лялякати, ляскотати, ляскотіти, лящати, мамляти, мамрати, марнословити, медословити, мемікати, мимрити, миркати, миркотати, миркотіти, мнякати, мовити, мовляти, молоти, момотати, момотіти, москотати, москотіти, мрукати, мугукати, мудрагелити, мудракувати, муркати, муркотати, муркотіти, мурмотати, мурмотіти, мурчати, набурмотувати, натуркувати, нашіптувати, недорікувати, обзиватися, огризатися, озиватися, окати, описувати (словами), оповідати, ораторствувати, ословлюватися, паркотати, паркотіти, пасталакати, патякати, пащекувати, перебалакувати, перебалакуватися, перебаранчати, переговорювати, переговорюватися, перекривляти, перемовлятися, перефразовувати, перешіптуватися, писклявити, пищати, підбріхувати, підказувати, підтакувати, плескати, плести, плямати, плямкати, побрехеньк увати, повідувати, повістувати, поговорювати, погомонювати, подейкувати, порощати, потакувати, правити (про що), приговорювати, приказувати, примовляти, провадити (далі), проголошувати, промовляти, проріка ти, просторікати, просторікувати, прохоплюватися, пустомелити, пустословити, пшекати (про поляків), пшикати (т.с.), ректи, розбазікувати, розбалакувати, розводитися (багато говорити), розглагольствувати, роздабарювати (ірон.), роздебендювати, розжовувати, розказувати, розмовляти, розпатякувати, розповідати, розсусолювати, ропотати, ропотіти, сверготати, сверготіти, секретничати, сичати, скавуліти, скавучати, сказувати, сквернословити, скрекотати, скрекотіти, слебезувати, слебізувати, слюнявити, сокоріти, сокотати, сокотіти, спікати (жарт. по-англ.), такати, талабанити, талабонити, талалайкати, талалакати, талдичити, таляпати, тарабанити, тарабарити, тарараката, тараторити, твердити теленькати, телепкати, теревенити, теремкотати, теремкотіти, тикмикати, тиририкати, тирликати, тирличити, товкмачити, товкти, товкувати, толкувати, толобонити, торорочити, тороточити, торочити, торохкотіти, торохтіти, тралялякати, триндикати, триндичити, триндіти,

тріпатися, тріскотіти, трубити, туркати, туркотати, туркотіти, турувати, турчати, фафрати, філософствувати (ірон.), фірчати, фолькотати, фолькотіти, форкати, форкотати, форкотіти, хавкотати, хавкотіти, хамаркати, хамкотати, хамкотіти, харамаркати, хилити (до чого); хрипіти, цваркати, цвенькати, цвікати, цвірготати, цвірготіти, цвірінькати, цвіріньчати, цвіркати, цвіркотати, цвіркотіти, чеберчати, чебурчати, чурукати, шавкати, шавкотіти, шамкати, шамкотати, шамкотіти, шамотіти, шамрати, шварготати, шварготіти, швандрикати, шегерявити, шекерявити, шекеряти, шепелявити, шепотати, шепотатися, шепотіти, шепотітися, шептати, шептатися, шикати, шипіти, шкабарчати, шкирготати, шкирготіти, шокати, шпрехати (жарт. по-німецьки), штокати (по-російськи), шушукати, шушукатися, щебетати, щокати, язикувати, якати, янчити,

*** бити в точку (говорити правду); блудити словами; блягузкати язиком; вертіти язиком; вертіти, як корова хвостом; вести галу-балу; вести далі; вести мову; вести своєї; вести слово; вести річ; виклалати побачене; викладати почуте; випускати слова на вітер; висіти на телефоні; відводити голос; відводити душу в балачці; відводити душу в розмові; вкидати слівце; в обидва вуха шептати; вставляти слівце; вставляти слово; встрявати в балачку, встрявати в говірку; втручатися в балачку; втручатися в розмову; говорити, аби даром пара з рота не йшла; говорити, аби сказати; говорити баса; говорити без обиняків; говорити без обрізків; говорити безугаву; говорити в бороду; говорити вивагом; говорити вивертом (кумедно), говорити високим трибуналом; говорити високим штилем; говорити від щирого серця; говорити віч-навіч; говорити в лад; говорити в лице; говорити в лоб; говорити в ніс; говорити в обличчя; говорити в очі; говорити впереміш; говорити впересипку; говорити впоперек; говорити все, що слина до губ принесе; говорити в одно; говорити в тон; говорити в третій особі; говорити в чотири ока; говорити гробовим голосом; говорити, давлячись сміхом; говорити далі; говорити для порядку; говорити до ладу; говорити до прикладу; говорити до пуття; говорити до речі; говорити єлейним голосом; говорити завчено; говорити загадками; говорити загробним голосом; говорити за очі; говорити, заплітаючи язиком; говорити з бакса; говорити з високої трибуни; говорити з гарячки; говорити з голови; говорити з оприском; говорити з перебивками; говорити з придавцем; говорити з притиском; говорити з п'яних очей; говорити з п'ятого на десяте; говорити з серцем; говорити крізь сльози; говорити крізь сон; говорити кучеряво; говорити манівцем (манівцями); говорити масно; говорити медовим голосом; говорити, мов з гарячки; говорити, мов лемеша до піднебіння почеплено; говорити

мовою жестів; говорити на весь язик; говорити на вітер; говорити навмання; говорити навпростець; говорити на всіх перехрестях; говорити на вухо; говорити на галай-балай; говорити на догад; говорити наздогад; говорити наздогад буряків; говорити на мигах; говорити наодинці; говорити на підвищених нотах; говорити на підвищених тонах; говорити на повний голос; говорити нарозтяг; говорити на самоті; говорити насторч; говорити натяками; говорити, наче нік`ому; говорити не в лад; говорити не до ладу; говорити не по-наськи; говорити не по-нашому; говорити на різних мовах; говорити не своїм голосом; говорити ні в тин, ні в ворота; говорити обиняками; говорити один на один; говорити одне й те ж; говорити око в око; говорити під ніс; говорити по душах; говорити поміж собою; говорити позагорідно (натяками); говорити поза очима; говорити поза очі; говорити по пам'яті; говорити по секрету; говорити потоком слів; говорити по-чорному (згадуючи чорта); говорити прикладно; говорити прілим голосом; говорити про позаторішні вишкварки; говорити про себе; говорити просто з мосту (відверто); говорити прямо; говорити ребусами; говорити різними мовами; говорити руба; говорити сам на сам; говорити собі під ніс; говорити солодкі слова; говорити спотикачкою; говорити спросоння; говорити стрибкувато; говорити такої самої; говорити те саме; говорити у відповідь; говорити у вічі; говорити у ніс; говорити у спину; говорити цвітасто; говорити через п'яте-десяте; говорити, що на рот налізе; говорити, що слина на язик принесе; говорити, що на язик набіжить; говорити, що на язик понесло; говорити, як батогом сікти; говорити, як душа до душі; говорити, як за руку вести; говорити, як з бочки; говорити, як з гарячки; говорити, як з духової бочки; говорити, як з книжки читати; говорити, як з пустої бочки; говорити, як колядувати; говорити, як мед на хліб намазувати; говорити, як млин меле; говорити, як на сповіді; говорити, як ножем різати; говорити, як під лавкою (тихо); говорити, як піп з євреєм (нехотя); говорити, як по зорях читати; говорити, як по писаному; говорити, як ріпу гризти (гаркавити); говорити, як сніг сипати; говорити, як три дні не ївши; говорити, як у дзвони дзвонити; говорити, як у рот класти; говорити, як ціпом молотити; говорити, як шовком гаптувати; гнути бандигу; горох на стіну кидати; горохом сипати; грати на словах, як на цимбалах; грати словами; давати відповідь; давати волю словам; давати волю язикові; держати слово (на трибуні); дзигорити язиком; ділитися думками; докидати слівце (слово); доточувати слівце (слово); дріботіти язиком; жувати вовну; жувати жуйку; жувати клоччя; жувати слова; жувати солому солом'яну; забивати баки; заводити Лазаря; заводити пластинку; заводити своє; заводити своєї; загинати слівце; заговорювати

зуби; займатися тріпологією; закидати слівце (слово); закручувати одну й ту ж пластинку; заминати розмову; захлинатися словами; з губи слова виймати (підхоплювати розмову); зимувати на кожнім слові (говорити повільно); кидати слова не вітер; кидатися словами; кидатися фразами; клепати язиком; клямкати язиком; клямцати язиком; ковтати слова; колядувати бісову коляду; ламати язика; лопотіти язиком; ляпати язиком; ляскати язиком; мазати медом речі; мазати медком по губах; мазати медком по півслівця; марнувати мову; марнувати слова; мастити словами; махати язиком; метати бісер перед свиньми; мозолити язики; молоти язиком; молоти, що тільки язиком натрапить; молотити язиком; м'яти слова; наговорити повні вуха; наговорити повну хату; накручувати язиком; наторохтіти у вуха; натуркувати вуха; натуркувати голову; начухувати язики; обмовлятися двома-трьома словами; озиватися словом; орудувати язиком, як гайдамака ножем; отверзати уста; пережовувати жуйку; пережовувати слова; перекидатися живим словом; перекидатися кількома словами; перекидитися словами; переливати з пустого в порожнє; перемовлятися слівцем; перемовлятися словом; перехоплювати слова з рота; підвищувати голос; підпрягатися до розмови; підхоплювати розмову; плескати язиком; плигати у вічі (говорити грубощі); порушувати мовчанку; починати мову; правити відсебеньки; правити своє; правити теревені; правити теревені-белевені; правити теревені-вені; притишувати голос; приточувати слово; пришивати пришву (втручатися в чужу розмову); прохоплюватися словом; пускати в хід слова; пускати пару з рота; пускати слова на вітер; рвати слова; різати правду в очі; різати правду-матку у вічі; робити з губи халяву; розводити андрони; розводити антимонії; розводити базікання; розводити базіки; розводити балачки; розводити бали; розводити боби; розводити демагогію; розводити філософію; розводити химині кури; розв'язувати вуста; розв'язувати губу; розв'язувати мову; розв'язувати рота; розв'язувати язика; розжовувати і в рот класти; розжовувати слова; розказувати своїми словами; розкидатися словами; розмикати уста; розмовляти, як рівний з рівним; розпускати губи; розпускати слину; розпускати пащеку; розпускати теревені; розпускати ханьки; розпускати язика; розсипати горох; розсипатися горохом; розтікатися мислями по древу; розтягувати слова; ронити слівце; ронити словечко; рубати з плеча; сипати вогнем (говорити гнівно); сипати словами; сипати словами, як горохом; сипати словами, як з рукава; сідати на свого коника (говорити на улюблену тему); слова, мов з-під землі викопувати; слова, наче з дуба зривати; словом займати; снувати павутину балачки; співати соловейком; справляти галу-балу;

спускати тон (говорити спокійніше); сто раз говорити; таляпати язиком; теленькати язиком; теліпати язиком; товкти воду в ступі; товкти своє; точити баляси, точити баляси з баляндрасами; точити бари; точити ляси; точити розкази; точити язики; травити баланду; тріпати язиком; тріскотіти скоромовкою; тягти волинку; тягти за печінки; тягти слова з рота; увертати слово; укидати слівце; цідити крізь зуби; цідити слова; цідити слова крізь зуби; цідити слово за словом; цідити слово по слову; чесати язиком; шептати собі в тряпочку; шептати, як батогом сікти; шептати, як медом по губах мастити; шептати, як рак у торбі.

Приповідки: Побалакакй, попе, з медом. Кума з кумою тирири, а свині моркву порили. Балу-балу та й розбалакались. Гали та бали, а кіт з'їв сало. Говорила — балакала! Розбалакався, як свиня з гускою. Гали та бали, а день далі. Говорив газда псові, а пес хвостові. Гомони стара, люблю слухати. Що там говорити, коли нічого балакать. Бодай не казати, а говорити можна. Встань, жінко, будемо говорити, бо люди про нас давно говорять. Каже, як з листу бере. Скаже — як сніп зв'яже. Хамаркає, наче дяк на криласі. Чорт за язика смикнув!

Звуконаслідування розмови: балу-балу, бу-бу-бу, гали та бали, галу-балу, курзю-верзю; тинди-ринди, тару та бару, тирири; тринди-ринди, шу-шу-шу.

ГОДИННИК, будильник, годинничок, дзигар, дзигарі, ходики,

*** настільний годинник; настінний годинник.

ГОДІ (ВИГУК), амба, буде, вистачить, доволі, досить, кінець, кінчай, край,

*** і годі; і доволі; і досить; і край; та й годі; та й край.

ГОЛКА (на дереві), глиця, голочка, колючка, хвоїна, хвоїнка, шпилечка, шпилька, шпичак, шпичечка, шпичка.

ГОЛОВА, балабашка, баняк, гарбуз, гиря (голена голова), голівка, голівонька, головешка, головизна (риб'яча голова), головище ("Упав з дуба комарище, розбив собі головище."), головка, голівонька, головонька, головочка, голомозина, довбеха, довбешка, довбня, кабак, казан, казанок, ковбешка, кудла, куштра, макітра, макотиря, мозгівня, мокотиря, тиква, черепок, черепушка,

*** безсила голова; буйна голівонька; голова для картуза; голова для того, щоб комір з шиї не злітав; голова з вухами; голова зі свистом; голова й два вуха; голова клоччям набита; голова кляпом; голова половою набита; голова соломою набита; голова тільки для картуза; голова тільки для шапки; голова, як столова нога; дубова голова; дуплиста голова; дурна голова; дурна

головешка; дурна довбешка; дурна довбешка на в'язах; заплішена голова; капустяна голова; кобиляча голова; куряча голова; нерозумна голова; осляча голова; порожня голова; садова голова; слабка голова; те місце, яким думають (жарт.); цвіла голова; ялова голова.

Приповідки: Піду до голови по розум.

ГОЛОД, без'їжжя, безхліб'я, голодівка, голоднеча, голодовка, голодомор, голодування, голодуха, голокост.

Примовки: Голод — не свій брат. Голод — не тітка.

ГОЛОДНИЙ, голодненький, голоднісінький, голоднуватий, голоднючий, голоднющий, голодуючий, зголодалий, зголоджений, зголоділий, зголоднілий, негодований, ненагодований, охлялий,

*** вечеряв пересмішниками; в животі бурчить; в животі вовк кишки догризає; в животі жаби квакають; в животі пищики грають; вовчий голод; в череві музики грають; голодний, аж за живіт тягне; голодний, аж кишки болять; голодний, аж кулаки гризе; голодний, аж перепався; голодний, аж печінки тягне; голодний, аж під грудьми смокче; голодний, аж під ложечкою ссе; голодний, аж шкура труситься; голодний, як вовк; голодний, як пес; голодний, як собака; голодний, як циркачів пес; жеритія напала; живіт до спини приріс; живіт до хребта присох; живіт підвело; живіт притягло; живіт судомить з голоду; за печінку тягне; з голодного краю прийшов; з'їв би й вола; з'їв би й каменя; з'їв би й коня з копитами; з'їв би й собаку; зуби на мисник поклав; зуби на полицю поклав; і горобець в роті не наслідив; їв би й свічки; їсти, аж душа болить; їсти — очі злипаються (жарт.); кишки грають; кишки грають голодний марш; кишки єгипетський марш грають; кишки марш грають; ковтає слинку; ковтає слину; крихти в роті не мав; макової росинки в роті не мав; не ївши, не пивши; ненажир напав; ні дрібки в роті не було; ні крихти в роті не було; ні ріски в роті не було; охляв, як в дощ щеня; перепався на смик; по животу мов коти лазять; п'яний од голоду; ріски в рот не брав; рісочки в роті не було; так виголодався, що й не забалакає; чемері затягло; як три дні не їв.

Приповідки: В животі буркоче, наче в небі гуркоче. Забув, що нині обідав. Найміть мене обідати. Надіявся дід на обід, та без вечері спати ліг. Стара й не відала, що вчора обідала. Не так їсти, як охота. День не їдять, два не їдять, а тоді знову не їдять. Хоч не їв, так бачив. "Дай, мамо, вечеряти." "Підожди, долото ще не вкипіло." Натщесерце і в коханні не освідчуються. Лакома душа — з'їв би й лоша. "Що ти вечеряв?" "Скрутні. Покрутився-покрутився та й ліг спати." Голодному кутя сниться. Голодній курці просо на думці.

ГОЛОС, голосина, голосисько, голосище, голосок, голосочок,

*** голос волаючого в пустелі; голос народу; не свій голос; свинячий голос (пізно); срібний голос; чужий голос.

ГОЛОСНИЙ, басистий, голосистий, гомеричний, гримкітливий, гримкучий, грімкий, громовий, гулкий, гучний, гучноголосий, гучномовний, дзвенячий, дзвінкий, дзвінковий, дзвінкоголосий, дзвінкучий, дзвінний, дзвоникуватий, дзвонний, дзвонистий, дзвонковий, дзвоновий, дзявкітливий, дзявкучий, дзявулистий, дзявулястий, звонистий, крикливий, лункий, пронизливий, стоголосий, стодзвонний, столунний,

*** єрихонська труба; ієрихонська труба.

ГОЛОСНО, басисто, голосисто, гримкітливо, гримкучо, громово, гучно, гучномовно, дзвінко, дзвінкоголосо, стодзвонно,

*** аж виляски розходяться; аж гай гуде; до хрипоти; на весь голос; на весь рот; на все горло; на всі заставки; на всю горлянку; на всю пащеку; на всю пельку; на підвищених тонах; не своїм голосом; як труба єрихонська.

ГОЛУБИЙ, агатовий, бірюзовий, блаватний, блакитний, блакитнуватий, блакить, васильковий, вол`ошковий і волошк`овий, голубенький, голубесенький, голубизна, голубінь, голубісінький, голубуватий, лазуритовий, небесний, світло-голубий, світло-синій.

ГОРБ, бугор, бугорець, бугорок, бугорочок, бур, бурта, вал, горбик, горбина, горбинка, горбовина, горбок, горбочок, гряда, згірок, згірочок, курган, кучугура, могила, насип, пагір, пагорб, пагорбок, пагорбочок, пагорок, пагорочок, підвищення, пригір, приг`ірок, пригірочок, пр`игорбок, пр`игорок і приг`орок, сугорб, сугорбок, сугорбочок, сугорок, узвиш, узвишшя, узгірок, узгірочок, узгір'я.

ГОРІЛКА, аквавіта (заст.), аквіта, баламутка (з тютюном), бальзам (ірон.), барбосянка, біла, біленька, білогруда, білогрудка, блаженна, блондинка, блювода, бовтанка, бормотуха, бражка, варена, вареная, варенуха, варенушечка, варенушка, варьоха, весела, веселуха, веселушка, винополька, вистоялка, вистояна, вистоянка, відка (у припов. "Звідки ти?" "Я не з відки, а з доброї горілки."), вогненна, вогниста, вогнівка, вогняна, вогняниця, вогнянка, водяра, вонюча, втішниця, гаряча, генделикова (від генделик — буфет), гірка, горівка, горілка-злодійка, горілойка, горілочка, горілочка-дівочка, горілочка-кума; горіляка, гострогляд, грішна, грішниця, дармограй, двійна (міцна), джин (ірон.), домашня (самогон), дурега (випив чарегу дуреги), живиця, живиця-водиця, живиця-дурниця, животкова, журилиха, запеканка, запікана, запіканка, запридух, захмелянка, захмелючка, захмелячка, зело, зіллє, зілля (сіє зілля всяк уживає),

злодійка, казенка, каламанка, каламутниця, киндибал (погана горілка), кипуча, кипучка, кирина, кислушка, клята, козак (кислушка), колінвал (на коліна валяє), кріпачка, кусака (з перцем), лавушна, лавушня, ледача, ледащиця, лепетуха, луцига, любительська, марнополька (жарт.), мастило (як могорич), медовуха, медота ("Медота — не відведу від рота."), міцна, мокра, мокруха, монополька, мочануха (приперчена), мочена, настоянка, нежурилиха, нежурниця, нектар (ірон.), окаянна, оковита, оковитка, паленуха, паленка, палінка, палянка, пальонка, пекельна, пекуча, пекучка, первак, первачина, первачок, підпінок (горілка з медом), підступниця, пінна, порадниця, потішниця, преподобниця, причинна, проклята, розрадниця, самогон, самогонка, самограй, сатанівка, свят-водичка, свячена, сивуха, сивушка, синьоцвітна (горить синім вогнем), сірко (хильнув сірка), скажена, скаженівка, скаженюка, смаковита, смердюча, смердючка, сорокаградусна, сороківка, спотикайло, спотикач, стандартна, старка, стоклята, суміш (заправлена тютюном), триклята, трунок, хмелівка, хмільна, хмілянка, цуйка (діал.), чемерівка, чемеруха, чикилдиха, чикилдишка, чиста, чімеруха, чімируха, чмелюга, чмелюка, чмелючка, шабатівка, шалена, шаленівка, шаленюка, шаленючка, шпагатівка, шумівка,

Народні назви горілки, що зустрічаються в українській художній літературі: абрикосівка, агрусівка, айвівка, березівка, бодянівка, буряківка, бурячанка, бурячиха, вишнівка, вишняк, ганусівка (анісівка), горобинівка, деревійка (настояна на дерезі), деренівка (настояна на кизилі), дереняк (т.с.), дулівка, житнівка (самогон із жита), зубрівка, инбирівка, інбирівка, кавунівка, калганівка, калганка, калинівка, картоплянка (самогон з картоплі), кислицівка, кминівка, корінна (настояна на корінні), корінькова (т.с.), лимонна, малинівка, малиняк (т.с.), медівка, мелясівка, морелівка, м'ятна, опішнянська (із слив), перцівка, перчаківка, полинівка, порічківка, рябинівка, сливовиця, слив'янка, смородинівка, стрихнінна, тернівка, тютюнова, шапранівка, шипшинівка, ялівцівка,

*** адамові слізки; біла сатанюка; біла сатанючка; бісівська кров; блаженна вода; блакитний змій; божа роса; бурякова фантазія; високоградусні краплі; гірке зілля; грішна вода; грішні краплі; домашньої закваски; душеспасительні краплі; еліксир з перцем; заправлена горілка (настояна на травах); з буряка; зелений змій; з золотою безкозиркою; зілля для похмілля; з пшениці; з тютюнцем; кляте зілля; людська біда; марки "самжене"; марки "три гички"; молоко з-під скаженої корови; молочко від скаженого бичка; небесна водиця; ота сама; ота, що від кашлю; ота, що в пляшках; ота, що з вогнем; паленуха з

димом; прощай, розуме; радісна сорокаградусна; роса перчена; свята водичка; свячена вода; скажене молоко; скляний бог; та сама (любитель тієї самої); трикляте зілля; хмільна вода; хмільна волога; хлібне вино; христова сльоза; цілюща водичка; чортове зілля; чудодійні краплі.

Приповідки про горілку: Така добра, як дідова торба. Лучче їдну каплю в рот, як дві на землю. Пішла по животу, як брехня по селу. Пішла, як сучка попід тином. Гірко ковтати, та жалко вертати. Коли б сього добра та ще піввідра. Добра юшка, та мала кружка. Горілка — не дівка, не треба її цілувати. Горілка, як та дівка, кого хоч підведе. Прощай, розуме, як з горілкою зустрівся. Святий понеділку, не сварись на мене, що я п"ю горілку. Горілочка кап, а з кишені хап. Горілочка- наша тіточка. "Хто ти є?" "Оковита." "З чого ти?" "З жита." "Звідки ти?" " З неба." "Тебе випити треба."

ГОРІТИ, ЗГОРІТИ, бухтіти, ватріти, вигорати, вигоряти, відгоряти, вогневіти, вогніти, гоготати, гоготіти, гуготіти, диміти, догорати, догоряти, дотлівати, жаріти, жахтіти, жевріти, жеврітися, загоратися, загорятися, зажеврюватися, займатися, запалати, запалюватися, затлівати, затліватися, згорати, згоряти, іскритися, іскріти, палати, палахкотати, палахкотіти, палахнути, палахтіти, перегорати, перегоряти, перетлівати, підгорати, підгоряти, пломеніти, полуменіти, полум'яніти, потріскувати, розгоратися, розгорятися, роздмухуватися, розжеврюватися, розіскрюватися, розпалахкуватися, розпалюватися, розпалятися, розсвічуватися (про зорі), розтліватися, світитися, сичати (про мокрі дрова, що погано горять), спалахувати, спопеліти, тліти, фахкотіти, яріти,

*** братися вогнем; братися палом; братися полум'ям; братися попелом; вигорати до тла; викидати язики; горіти, як очерет; горіти, як порох; горіти, як свічка; горіти, як сірник; горіти, як солома; горіти, як хмиз; займатися полум'ям; здійматися полум'ям; іти вогняним валом; іти димом; іти з димом; не гаснути; не згасати; не погасати; перетлівати на попіл; сипати іскрами; шугати полум'ям.

Приповідки: Горить, як сліпий дивиться. Як мокре горить.

ГОРІХ, горішечок, горішок, лузан, лусканець, лущак, лущик, мокляк (пустий горіх), пустиш (т.с.), пустогоріх, , пустуш, свистун, снітяк (заплісняві горіх).

ГОРЛО, верло, горлечко, горляка, горлянка, гортань, пелька, хавка.

ГОРЩИК, варівник, варійка, варінник, варінча, варінчатко, горщатко, горщеня, гощенятко, горщечок, горщичок.

ГОСПОДАРЮВАТИ, возитися (з чим), ворочатися (я

ще ворочаюсь), газдинити (ж.); газдувати, господарити, доглядати (за чим), доматарствувати, клопотатися (чим), крутитися (біля чого), мастакувати, мастикувати, орудувати (біля чого), падкувати (коло чого), піклуватися (про що), порати, поратися, порядкувати, справувати, статкувати, товктися, хазяїти, хазяйнувати, ходити (біля чого), шапарювати,

*** впадати біля хазяйства; вправлятися по господарству; давати лад; давати порядок; давати раду; доводити до ладу; доводити до порядку; заправляти господарством; наводити лад; наводити порядок; орудувати справами; ходити біля хазяйства. (Див. також синонімічне гніздо до "працювати").

ГОСТРИЙ, вигоздрений, вигострений, відгострений, відклепаний (про косу, сапу), відмантачений, відточений, гострезний, г`острений, гостр`енний, гостренький, гоструватий, гострозубий (пилка), гострокінцевий, гостроконечний, гостролезий, гострючий, гострющий, гострякуватий, загострений, застругапий (олівець), клепаний, колючий, колький, наведений (бритва), нагоздрений, нагострений, намантачений (коса), направлений (бритва, пилка), наточений, погострений, помантачений, поточений, проклепаний (коса, сапа), точений, шпильчастий,

*** бритвенно гострий; вигострений на бритву (на бритвенно); гострий, як бритва; гострий, як кинжал; гострий, як спис; гострий, як штик.

ГОСТРОЗОРИЙ, бистроокий, бистрозорий, гостроокий, швидкоокий.

ГОТУВАТИСЯ, збиратися, лагодитися, ладитися, ладнатися, лаштуватися, налаштовуватися, підготовлятися, приготовлятися, рихтуватися, споряджатися.

ГРАБІЖ, гарбання, грабіжка, грабування, грабунок, здирство.

ГРАБУВАТИ, гарбати, грабастати, гребти, дерти, драти, заграбастувати, загрібати, мародерствувати, нахапувати, оббирати, оббіловувати, обдирати, обкрадати, облапошувати, обчищати, привласнювати, прикарманювати, розграбовувати, розкуркулювати, тягти, хапати,

*** вивертати кишеню (чию); витрушувати кишеню (т.с.); горнути до себе; горнути під себе; грабувати до останнього зеренця; грабувати до останньої нитки; іти на відбереньки; оббирати до голої кості; оббирати до нитки; оббіловувати, як білку; облуплювати живцем; обчищати до нитки; обчищати, мов липку; обчищати, як білку; підчищати під віник; підчищати під мітлу; тягти огребом.

ГРАТИ (НА ІНСТРУМЕНТІ), бренькати, бреньчати,

бринькати, бринькотати, бринькотіти, бриньчати, вигравати, витинати, затинати, награвати, нашкварювати, пиляти, підгравати, програвати, різати, тнути, тяти, утинати, цигикати, чиргикати, шкварити,

*** грати "свині в ріпі"; перебирати клавіші.

ГРЕБТИ (НА ЧОВНІ), веслувати, загрібати, кермувати, кормувати.

ГРЕБТИ (ГРАБЛЯМИ), вигрібати, горнути, громадити, догрібати, догромаджувати, загрібати, огрібати, перевертати (сіно), перегортати (валки, покоси), перегортувати, перегрібати, перетрушувати, підгортати, підгрібати, скородити, шкромадити.

ГРИМІТИ, бабахати, бабаххати, бахкати, бухкати, бухкотати, бухкотіти, варавити (варавить грім), вигримкочувати, вигримувати, вигримляти, вигуркувати, горголити, горготати, горготати, горготіти, гримати, гримкати, гримкотати, гримкотіти, гримотати, гримотіти, гримчати, грімкотати, грімкотіти, грюкати, грюконути, грюкотати, грюкотіти, грякати, грякотати, грякотіти, гуготати, гуготіти, гурготати, гурготіти, гуркати, гуркотати, гуркотіти, гурчати, двигоніти, двиготіти, двигтіти, лунати, ляскати, погримувати, погримкувати, погрохкувати, погрохувати, погрюкувати, погуркувати, поторохкувати, розгримлятися, розгуркатися, розгуркотатися, розгуркотітися, роздаватися, розлягатися, рокотати, рокотіти, стугоніти, тарахкати, тарахкотати, тарахкотіти, тварахкати, тварахкотати, тварахкотіти, торохати, торохкати, торохкотати, торохкотіти, торохкотати торокотіти, торохтіти, трахкати, трахкотати, трахкотіти, цьвахкотати, цьвахкотіти, цьвохкотати, цьвохкотіти, чутися,

*** гриміти, аж луна стогне; гриміти, як у пеклі; гудом густи; розкочуватися по небу.

ГРІШНИК, атеїст, безбожник, безвірник, блюзнір, боговідступник, богохульник, бузувір, великогрішник, гріховодник, невіра, невірник.

ГРОЗА, громовиця, буря, чвара.

ГРОЗИТИ, грозитися, загрожувати, насварятися, нахвалятися, погрожувати, похвалятися, пригрожувати, сваритися, страхати,

*** погрожувати кулаком; сваритися пальцем.

ГРОНО, волоток, волоточок, волоть, гронечко, гронце, качан, качанчик, кетяг, кетяжок, китиця, китичка, султан (в очерету), кім'ях, шипах (гроно горіхів на ліщині).

ГРОШІ, асигнації, бабки (жарг.), багатство, бакси, бринькач (дзвінка монета), валюта, готівка, грошаччя, грошва, грошенята, грошики, грошина (монета), грошшя, добові (у відрядженні), дрібняки, дрібнячки, дріб'язок, золото, калитка

(переносне), капітал, капітальчик, копійка (копійка водиться), копійки, копійчина, кошт, кривавиця (важко зароблені гроші), купило (купило притупило), купюри, куш (велика сума), мідняки, мідяки, мідь, монета, мошна (переносне), папірці (зневаж.), побренькачі ("Аби були побренькачі!"), побрязкачі, срібло-злото, срібники, срібняки, фантики (зневаж.), червінці, червінчики, червонці, чистоган,

*** асигновані гроші; брудні гроші; великі гроші; готові гроші; гулящі гроші; дерев'яні гроші (знецінені); дзвінка монета; довгий карбованець; добові гроші; дрібні гроші; дурні гроші (незароблені), жива копійка; живі гроші; зайві гроші; золотий телець; золоті гроші; іудині срібняки; кревні гроші; конвертована валюта; кругленька сума; кругленькі достатки; лежані гроші; ліві гроші; мертвий капітал; мідні гроші; погорджений метал; презренний метал; розмінні гроші; свіжа копійка; скажені гроші; слизький карбованець; срібні гроші; тридцять срібняків; хитрі гроші; шалені гроші; щербата копійка; щербаті копійки; юдині срібняки.

Приповідки: Гроші — річ наживна. Гроші всім рідні. Один гроші складає, а другий мішок шиє. Утішеніє, коли в кишені є. Грошей кури не клюють. Грошей, як сміття. Плакали грошики! Ляснули грошики! Грошей тонко. Гроші лік люблять.

ГРУБИЙ, брутальний, грубань, грубіян, грубіянський, грубуватий, зухвалець, зухвалий, зухвальний, зухвалуватий, зухвалькуватий, зухвальний, зухвальник, мужлай, мужлан, мурло, мурмило, нахабний, нахрапистий, нахрапник, неввічливий, невихований, негречний, неделікатний, неінтелігентний, некультурний, необтесаний, неотеса, неотесаний, непоштивець, непоштивий, нетактовний, нецеремонний, нечема, нечемний, нешанобливий, сиволап, сиволапий, хам, хамло, хамлюга, хамовитий, хамула, хамулуватий, цинік, цинічний.

ГРУНТ, весноораНка, грунтець, грунтик, дерба (цілина або переліг, покритий дерном), дербина, дерван (дерняста земля), дерн, дернИння, дерновина, дерняг, дерняк, душівка (заст. — наділ землі на душу), жерства, жорства, жорствИння, жорост, жорста, займанка (земля, що вклинюється в чужий наділ), займанщина, займань, займище, зяб, невдоб (неугіддя), невдоба, невдоб'є, невдобка, неугіддя, переліг, цілик, цілина.

ГРЯЗЬ (НА ДОРОЗІ), багно, багнисько, багнище, багнюка, болото, грязило, грязище, грязюка, калюка, квашня, моква, мокравина, мокреча, мокрин`а, мокрінь, мокровиця, мокрота, мокряччя, перезволога, р`озквась, розталь, сльота, тванюка, твань, хляпавка, чвань,

*** грузька дорога; розгасла дорога; розгрузла дорога.

Приповідки: Таке, що й ноги не витягнеш. Таке, що й чоботи погубиш.

ГУБАТИЙ, варгатий, вислогубий, товстогубий.

*** отакенні губища.

ГУЛЬБА, гулі, г`улянка і гул`янка, гуляння, гулятика, гульбисько, гульбище, гульбощі, гульки, гульня.

ГУРТОМ, авулом, артіллю, артільно, бандою, братією, брашкою, вайлом, валкою, ватагою, велелюддям, вервечкою, виводком, вкупі, вкупочці, вкупці, впереміж, впереміжку, впереміш, впередішку, впоміж, впоміш, вселюдно, всенародно, гал`айстрою, гоп-компанією, громадою, громадкою, гужем, гурточком, гурбою, дружно, єдино, заєдно (діал.), заодно, зграєно, зграйно, згуртовано, кавалькадою, кагалом, кагалою, капелою, ключем (про птиць), кодлом, колгоспом, колегіально, колективно, колективом, компанією, копою, котлом, кружкома, купно, купою, лавою, миром, мішма, мурашником, огулом, п`оспіль, посп`олу, разом, роєм, сукупно, укупі, укупочці, укупці,

*** в єднанні; в один голос (співати); в один гуж (тягти); в одній упряжці; в одну дудку (грати); в одну руку (тягти); всією бражкою; всією зграєю; всією гоп-компанією; всією компанією; всім товариством; всі, як один; в супрязі; єдиним фронтом; живою чергою; за компанію; за руки взявшись; зімкнутою лавою; один в один; одним котлом; одною ковбанею; одною купою; плечем до плеча; плечем у плече; родинним колом; сімейним колом; спільними зусиллями; спільними силами; тісним колом; у змичці; у гурті; у купі; усім виводком; усім гамузом; усім миром; усім скопом; у складку; у складчину; у складщину; у спілці; у супрязі; цілим скопом; як за командою; як на команду; як один.

Приповідки: Гуртом і батька легко бити. Гуртом і каша краще їсться. Гурту і вовк не страшний. Що громаді, те й бабі. В гурті і дощ за борщ, і злива — півдива.

ГУРТУВАТИСЯ, ватажитися, групуватися, збиратися (до гурту), згуртовуватися, к`упитися, купчитися, отаритися, таборитися, табунитися, юрбитися, юрмитися, юртуватися.

ГУСТИ, гоготати, гоготіти, гугоніти, гуготіти, гудіти, гурчати, дудніти, стугоніти.

ГУСТИЙ, густенький, густесенький, густісінький, густобровий, густовітий, густововний, густолистий, густонаселений, густонасаджений, густоростучий, густошерстий, густочубий, густуватий, густющий, загущений, корчастий, непролазний, непрохідний.

ГУЩАВИНА, бурелом, в`иліски, густвина, густощі, гуща, гущава, гущавінь, гущак, гущик`и, гущина, гущінь, гущ`овина, дебра, дебрі, джунглі, загар, загарник, з`апуст, зарості, кар`ачі

(густий чагарник), м`ереч (непролазний ліс), мер`еча, непр`оглядь, непролазні, непрохіддя, непрохідні, нетрища, нетрище, нетрі, плетиво, хабник, хамник, хащ, хаща, хащин`а, хащі, хмереччя, чагарииння, чагарі, чагаровиння, шалин`а,

*** лісова трущоба; непролазна гущавина; непролазні хащі; непрохідний ліс; непрохідні нетрі; непрохідні хащі; чорна гущавина.

Д

ДАВИТИ, РОЗДАВИТИ, видавлювати, видушувати, витискати, витискувати, вичавлювати, гнітити, душити, задавлюватити, затоптувати, мулити (про взуття), муляти, надавлювати, натискувати, пригнітати, пригнічувати (переносне), придавлювати, причавлювати, роздушувати, розквашувати (щось мокре), розм'якшувати, розплескувати (на пласке), розпліскувати (т.с.), розплющувати, розтоптувати, розчавичувати, розчавлювати, розчавучувати, розчавушувати, розчавчувати, стискати, стискувати, тиснути, топтати, утискувати, чавити, чавучити, чавчити,

*** давити колесами; давити копитами; давити траками; робити блин (з кого); робити плескач; робити пляму; робити мокре місце; топтати потоптом.

ДАВНИНА, вікодавність, давність, древність, задавнення, прадавнина, предковіччя, стародавність, старовина, старовинність,

*** давня давнина; сива давнина; сива сивиiа; сива старовина.

ДАВНО, богвість-коли, бозна-коли, віддавна, давненько, давним-давно, давнісінько, давнісньо, давніш, давніше, давнішньо, давно-давно, колись, колись-заколись, колись-колись, повік-віків, повік-віку, удавні, хтозна-коли,

*** багато віків тому; багато води спливло; багато води утекло; багато років тому; багато століть тому; багато тисячоліть тому; в глибині віків; в глибині століть; в глибоку давнину; в давні-давна; в давність недозриму; в давніх давнах; в давні часи; в давнішні віки; в давнішні часи; в давноминулі віки; в давноминулі дні; в давноминулі роки; в давноминулі часи; в давню давнину; в далекій давнині; в далекому минулому; в далеку давнину; в далечі віків; в добу льодовикову; в доісторичні часи; в мороці минулого; в они дні; во врем'я оно (жарт.); в позачассі; в сиву давнину; в старовину; в старосвітчину; в час оний; давним давно; давно колись; давньою порою; дуже давно; за давніх-

давен; за давніх часів; за давнішніх літ; за давнього часу; за давньої давнини; за дідів; за попередніх часів; за прабатьків; за прадідів; за пращурів; за старих часів; за старого режиму; за товщею літ; за товщею століть; за царату; за царя Гороха; за царя Горошка; за царя Митрохи; за царя Панька; за царя Саса; за царя Тимка; за царя Хмеля; з давніх давен; з давнього-давна; з плином часу; на зорі людства; не в наші часи; не за нас; о давнім давні; о давнішнім давні; свого часу; у глибині віків; у глибині століть; у предковічні літа; у предковічні часи; у свій час; у середні віки; у старий режим; у старину; у старі часи; у старовину; у стародавні віки; у стародавні часи; у тьмі віків; ще в бутність (чию); ще за миколаївських часів; ще за Польщі (в зах. областях України); ще за потопу; ще за праслов'ян; ще за сарматів; ще за скіфів; ще за солом'яного бога; ще за потопу; ще не за нашої пам'яті.

ДАЛЕКО, богвість-де, бозна-де, віддалі, віддалік, віддалеки, віддаля, відсторонь, ген-ген, геть-геть, далеко-далеко, далеко-предалеко, далекувато, далеченько, зоддалеки, зоддалік, зоддаля, казна-де, крайсвіту, неблизько, недосяжно, оддалеки оддалік, оддаля, оподалік, оподаль, осторонь, ото-то-де, поодалік, поодаль, хтозна-де, чимдалі, чортзна-де, чортій-де, щодалі,
*** аж-аж-аж ген; аж ген; в далечині; в далечі; в далечіні; в далині; в чорта на запічку; в чортибатька за пазухою; гукай- не догукаєшся; де ведмідь рогачки замикає; де вже і перець не росте; де козам роги втинають; де козам роги правлять; де лиш око сягає; де Макар телят пасе; де світ дошками забитий; де Сидір козам роги править; де чорти навкулачки б"ються; де чорти навкулачки не б"ють; де чорт колесо загубив; за дев'ятьма глибинами; за морями-океанами; за плечима, за очима; за синім морем; за сточужих земель звідси; за тридев'ять земель; куди ворон кісток не заносить; куди дістає око; куди Макар телят не ганяв; куди око сягає; куди очі світять; куди очі спали; куди північний голос не доходить; кричи — не докричишся; на віддаленні; на віддалі; на відлюдді; на відльоті; на відстані гарматного пострілу; на відчепі; на відшибі; на краю землі; на краю світу; на куличках; не обняти оком; скільки зглянеш оком; скільки оком захопиш; скільки сягає око; у безвістях безвістенних; у безкраїй далині; у безмежжі; у безмежній далечі; у крайсвіті; у крайсвітті; у неозорій далі; у неосяжній далечині; у пеклі; у тридев'ятому царстві; у тридев'ятому царстві, у тридесятому володарстві; у тридесятому королівстві; у чорта в зубах; у чорта на болоті; у чорта на куличках; у чорта на рогах.

Приповідки: Очам видно, та очам обридло.

Про далеку дорогу: Близенький світ! Не близько!

Блигомий світ! Близомий світ! Не близький світ! Блигом світ! Далекий світ! Близький світ! Неблигомий світ.

ДАЛЕКОГЛЯДНИЙ, винозорий, далекозорий, далекосяжний, завбачливий, передбачливий, прозірливий.

ДАЛЕЧІНЬ, безберегість, безбережжя, безкінечність, безконечність, безконеччя, безконешшя, безкрай, безкраїсть, безкрайність, безмежжя, безмеженність, безмежність, безмір, безмірність, безмір'я, безокрай, віддалина, віддаль, гони, далекість, далеч, далеча, далечина, далечиня, далина, далиня, даль, дальнина, дальність, даль-хитавиця (з маревом), невимірність, надосяжність, незмірність, неозорість, неомірність, неосяжність, нескінченність, обшир, огром, привілля, простір, просторінь, просторість, роздалля, роздаль, роздол, роздоли, роздолля, розліг, розлоги, розпростор'я, шир, широчінь,

*** безкрая далина; безмежна далина; вільний простір; всесвітня далина; голубина даль (поет.); далека віддалина; далека далечінь; даль — де лиш око сягає; даль доріг; даль — куди око дістає; даль — куди око сягає; даль — не обняти оком; даль — скільки видно; даль — скільки ока; даль — скільки оком захопиш; даль — скільки оком зглянеш; даль — скільки оком кинеш; даль — скільки оком окинеш; даль — скільки оком сягнеш; даль — скільки око сягає; даль — як далеко око сягає; космічна даль; космічний простір; навстіжний простір; небесні краї; невиміряна даль; невиміряна просторінь; неоглядна даль; неперелітна даль; ні кінця, ні краю; ні початку, ні кінця; океанна далеч; простора просторінь; простора просторість; світове безмежжя; туманна даль; широкий світ; шир широкий.

ДАР, дарівщина, даровизна, дарунок, даруночок, подарунок, подаруночок, пожертва, пожертвування,

*** Божий дар; дар природи; святі дари.

Приповідки: Дар — не купля: не гудять, а хвалять.

ДАРЕМНО, даремне, д`арма і дарм`а, дармо, марне, марно, надаремне, надаремно, надармо, по-пустому,

*** марна річ; шкода заходу.

ДАРОМ, безкорисливо, безкоштовно, безплатно, вдармицю, гарма-дарма, дарма, даремне, даремнісінько, даремно, дармо, дурнички, дурничкою, дурнісінько, дурно, завдарім, задаремно, задарма, задармо, задаром, задурно, запівдарма, запівдурно, здарма, надаремне, надаремно, надармицю, надармо, ударmицю, узадар, уздар,

*** без винагороди; за безцінок; за безцінь; за будь здоров; за дірку від бублика; за дулю з маком; за дулю собачу; за дурничку; за здоров будь; за здоров живеш; за зламаний п'ятак; за красиві очі (віддати); за куценьке спасибі; за ледабриню; за

масляні вишкварки; за миску сочевиці; за ніщо; за нюх табаки; за позаторішні вишкварки; за понюх табаки; за понюх тютюну; за понюшку тютюну; за прекрасні очі; за простибі; за простибіг; за пухлого душу; за пухлу душу; за солом'яні швидкоступи; за сочевичну юшку; за спасибі; за п'ятак; за так; за так грошей; за так-гроші; за три огляди; за тьху; за чортів пляшку; на бугая; на даровизну: на дуринку; на дурника; на дурницю; на дурничку; на дурняк; на дурняка; на громадських засадах; на халяву; на шармака; ні за ламаний гріш; ні за позір; ні за понюх; ні за понюшку; ні за собаку; ні за цапову душу.

Приповідки: Заробив на сіль до оселедця. Заробила Гапка бісового батька. Виґрав, як Хома на булках. Виграв, як Шльома на оренді. Заробив, як та у татар. Лишився, мов на цідилку (ні з чим). Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили. Заробив на воду до хліба. Підробив, як Марко на вовні. Заробив три вирви в шию і міх кулаччя. Три дні молотили — шеляг заробили. Не варта шкурка вичинки. Не варто й тин городити. Шкода й свічку світити. Шкода й воску псувати. Удвічі дешевше, ніж задарма. Соб, бицю, коло плота — яка плата, така й робота. Даремно й чиряк не вискочить.

ДАХ, дашок, крівля, купол, навіс, накриття, напинало, покрив, покришище, покришка, (у вулику), покрівець, покрівля, полубка (у вулику), стріха (рідко), укривка, шопа, шопчина.

ДБАТИ, (ПРИМНОЖУВАВАТИ), грабастати (про жадних), гребти, добувати, заготовляти, заробляти, здобувати, множити, набувати, нагендльовувати, надбавати, наживати, намножувати, наношувати, напташувати, настаратися, настягувати, наторговувати, придбавати, примножувати, старатися,

*** гребти до воріт; гребти до себе; гребти під себе; гріти руки на чужому горі; заробляти мозолями; збирати з пучок та з ручок; набивати пельку; старатися, як бджола; старатися, як мурах; старатися, як мурашка.

ДБАТИ (ПРО КОГО), клопотати, клопотатися, піклуватися, товктися (біля кого), турбуватися, упадати (біля кого).

ДЕНЬ, будень, Великдень, Великодень, деньок, деньочок, днина, днинка, днинонька,

*** Божий день; буденний день; вихідний день; від зорі до зорі (час); від зоряниці до зоряниці; від рана до зорі (вечірньої); від рана до ночі; від ранку до вечора; від ранку до пізнього вечора; від самого ранку до самого вечора; від світання до смеркання; день відкритих дверей; з ранку до вечора; з ранку до ночі; з ранку до смеркання; з ранку до смерку; з ранку до темна; з рання до вечора; з рання до смеркання; з рання до темряви; рахманський

день; робочий день; русалчин день; світлий час; світловий день; святковий день; цілий день; цілісінький день, ціліський день.

ДЕРЖАК, антаба, антабка, багрище, батожилно, бильце (в колисці), брачка (у сковороди), вудлище, вудилище, вушка (в каструлі, кошика), гамірка (в поздовжньої пилки), гантабка, грабевно, грабилно, граблина, граблисько, граблище, деревище (дерев'яна ручка), держа, держалка (в ложки), держално (у дзвоника і в мітли), держало, держальник, держальце, держан, держанка, держанце, держачка (бильця в колиски), держачок (у ножниць), держівно (у мотовила), держук, димавка (в ковальського міха), добні (у весла), древко (у прапора), дрин (у волока), другар (рукоять кермового весла на плоті), дуга (в сака), дужка (у відра), ефес (у меча, шаблі), ємка (в сковороди), жорнівка (в ручного млинка), жорнятка, заступень, заступило, заступильно, истичилно, істичилно (істик — залізна паличка для чищення плуга, заст.), йомка (у сковороди), кайловище (у кайла), калічка (друга ручка на кінці кісся), кісся, кісце, косовище, кляч (у невода), клячник кляшник, кнутовище, кобилка (ручка весла, перпендикулярна до лопатки), кобильниці (поручні), ковилка (весла), колітка, колодка, колодочка (в ножа), копистник (у щітки), корба (в колодязя), корда (в ручного точила), корогвище (у прапора), косилко, косилно, косило, косильно, косовисько, косовище, коцюбник, кочережник, кочержаник, кочержилно, кочержильно, кульпак (у воза), липка (у серпа, бо робили з липи або верби), лопатилно, милін (у жорнах), милниця (ручка на кінці весла), мильон (милін), мітлище, мулявка (у весла), мульга (т.с.), мотичивно (в мотики), мотичина, навилок, навильник, ожог, ожуг (у кочерги, рогача), оскипище (у граблів), поковзень (рукоятка), поручень, поручні (в невода), пужак (рідко), пужално (в батога), ратище (у списа), рискалина (у заступа), рискалиско, руків'я (у меча), рукоятка, рукоять, ручиці (у воза), ручка (в товкача), ручки (у струга для оббілування дерева), сапилко, сапилно, сковородник, сокирище, топориско, топорисько, топорище, хватки (в сковороди), хрест (у шаблі), ціпилно, ціпів'я, чаплиїлно, чаплія (в сковороди), чепіга (у плуга), черемушки (в перочинного ножика), черенок (у весла, ножа), черешок (у ножа), шпинь (у веретена), щітник.

ДЕШЕВИЙ, дешевенький, дешевина, дешевинка, дешевняк, недорогий,

*** дешева річ; дешева ціна; дешевий розпродаж; ні по чім.

Приповідки: Дешевий товар.

ДЖЕРЕЛО, бурчак, бурчачок, вирун, вирунець, джерельце, живограй, животік, родень.

ДЗВЕНІТИ, бренькати, бринькати, бринькотати,

бринькотіти, бруніти, бруньчати, брязкотати, брязкотіти, брязчати, вибрязкувати, видзвонювати, видзеленькувати, видзенькувати, дзвякати, дзеленкотати, дзеленкотіти, дзеленчати, дзеленькати, дзенькотати, дзенькотіти, дзинкотати, дзинкотіти, дзинькати, дзуреміти, передзвонюватися, піддзвонювати, підбрязкувати, піддзенькувати, побрязкувати, подзвенькувати, подзвонювати, подзвякувати, подзеленькувати, подзенькувати, сюрчати, цокати, цокотати, цокотіти.

ДЗВІН, ДЗВІНОК, балаболька, балабон, балабончик, брезкулька, бубонець, бубоночок, бубончик, дзвіночок, дзвоник, дзвоночок, калатайло (дзвінок на шиї в корови), калаталка, калатало, калатальце, клокичка (діал.), тронка.

ДЗВІНКИЙ, баламкучий, дзвінковий, дзвінкоголосий, дзвінкострунний, дзвонковий, дзявкучий, дзявулючий, міднодзвонний, стоголосий, стострунний.

ДЗВОНИТИ, баламкати, бамбелити, бамбеляти, бамкати, бевкати, бевхати, бовкати, брязкати, брязкотати, брязкотіти, брязчати, вибрязкувати (шпорами), видзвонювати, видзеленькувати, видзенькувати, дзвякати, дзеленчати, дзеленькати, дзенькати, дзенькотати, дзенькотіти, дзинькати, дзинькотати, дзинькотіти, калатати, клепати (в рейку), передзвонюватися, передзенькуватися, побрязкувати, подзвонювати, подзеленькувати, подзенькувати, потеленькувати, потенькувати, теленькати, теленькотати, теленькотіти, теренькотати, теренькотіти,

*** дзвонити передзвонами; дзвонити у великодні дзвони.

ДЗЕРКАЛО, верцадло, глядило, дивник, дзеркальце, зеркало, зеркальце, люстро, люстерко, прозирало, свічадо, свічадко, трюмо.

ДЗИЖЧАТИ, брунчати, джикати, джмеліти, дзвинчати, дзенькотати, дзенькотіти, дзиготати, дзиготіти, дзизкотати, дзизкотіти, дзикотати, дзикотіти, дзимкотати, дзимкотіти, дзинчати, дзудіти, дзуменіти, дзуміти, дзуреміти, зудіти, зумкотати, зумкотіти, подзизкувати.

ДИВИТИСЯ, ПОДИВИТИСЯ, бликати, блимати, блимкати, вдивлятися, вибалушуватися, вибанчуватися, видивляти, видивлятися, визвірятися, визирати, вилупитися, вирячуватися, вискалюватися, вистежувати, виторопитися, витрішкуватися, витріщатися, вишкірюватися, вишкірятися, вищирятися, втелющуватися, втуплюватися, гледіти, глипати, глядати, глядіти, доглядатися, додивлятися, заглядати, заглядатися, зазирати, зазиратися, зглядатися, зглядуватися, ззиратися, зирити, зиркати, зорити, кліпати, косувати, лицезріти, липати, лупати, надивляти, надивлятися, назирати,

нащетинюватися (дивитися звірувато), обдивлятися, обзирювати, оглядати, оглядатися, озирати, озиратися, оскалюватися, оскалятися, оскірюватися, оскірятися, ошкірятися, ощирятися, пантрувати, перебликуватися, переблимуватися, переглипуватися, переглядати, переглядатися, передивлятися, перезиратися, перезиркуватися, перекліпуватися, пильнувати, підбликувати, підглядати, піддивлятися, підзирати, підзиркувати, поглипувати, поглядати, подивлятися, позирати, позиркувати, попогледіти, попоглипати, поподивитися, приглядатися, придивлятися, прискалюватися, проглядати, продивлятися, розглядати, розглядатися, розглядувати, розглядуватися, роздивлятися, роззиратися, слідкувати, сліпати, споглядати, спозирати, спостерігати, стежити, таращитися, уп'ялюватися, ушниплюватися,

*** бігати очима; блимати очима; блискати очима, блудити очима; блукати очима; брати очі в руки (пильнувати); вбирати поглядом; вдивлятися до болю в очах; вертітися на всі боки головою; вибалушувати очі; вивалювати очі; вивертати білки; виглядати німо; виглядати всі очі; видивляти очі; визирати очима; вилупляти очі; вирячувати очі; витріщати баньки; витріщати білки; витріщати більма; витріщати вирла; витріщати зіньки; витріщати очі; витріщати очі, як жировий туз; влипнути очима; водити очима; впиватися очима; впинати очі; встромляти очі; втоплювати очі; втуплювати очі; гострити очі; грати очима; гривеники збирати (дивитися вниз); дерти косяка; дерти очі; дивитися басом; дивитися бистрим оком; дивитися бистрим розумом; дивитися бісом; дивитися боком; дивитися в душу; дивитися великими очима (здивовано); дивитися визирцем; дивитися виторопнем; дивитися відлюдьком; дивитися в корінь; дивитися власними очима; дивитися вовком; дивитися вовкувато; дивитися вовчим оком; дивитися вовчкувато; дивитися вовчуком; дивитися в очі; дивитися впівока; дивитися вслід; дивитися в спину; дивитися в сто очей; дивитися в упор; дивитися в четверо очей (удвох); дивитися в чотири ока; дивитися гарячими очима; дивитися голодними очима; дивитися гостро; дивитися гульком; дивитися дзизом; дивитися добрими очима; дивитися до червоних сліпів; дивитися зажерливим оком; дивитися заздрим оком; дивитися закоханими очима; дивитися зашмургом; дивитися зверхньо; дивитися зверху вниз; дивитися звисока; дивитися звіром; дивитися згорда; дивитися зизим оком; дивитися зизом; дивитися зі спокійною совістю; дивитися з оглядкою; дивитися з-під лоба; дивитися з-під настрішених брів; дивитися з-під насуплених брів; дивитися з підморгом; дивитися з подивом; дивитися з прижмуром; дивитися іншими очима; дивитися іменинником;

дивитися козирем; дивитися косо; дивитися краєм ока; дивитися кривим оком; дивитися криво; дивитися критичним оком; дивитися крізь (кого, що); дивитися кудись у вікно (відводити погляд); дивитися ласим оком; дивитися липкими очима; дивитися лисицею; дивитися лихим оком; дивитися, мов би хмарить; дивитися, мов кислицю з'ївши; дивитися на все око; дивитися на свіже око; дивитися на світ; дивитися на світ крізь дно чарки; дивитися на світ ясними очима; дивитися невеселим оком; дивитися невидющими очима; дивитися не далі свого носа; дивитися недобрим оком; дивитися незмигно; дивитися некліпно; дивитися риб'ячими очима; дивитися неситим оком; дивитися нескіпливо; дивитися нескіпно; дивитися обома; дивитися одним оком; дивитися оком бувалого; дивитися оскілками; дивитися остовпіло; дивитися побожно; дивитися поглядом Горгони; дивитися привидом; дивитися приязним оком; дивитися прямо в очі; дивитися п'яними очима; дивитися розімлілим оком; дивитися розширеними зіницями; дивитися ротом (дорікають тому, хто не бачить); дивитися свіжим оком; дивитися ситими очима; дивитися сичем; дивитися скрива; дивитися собакувато; дивитися собачими очима; дивитися совком; дивитися совою; дивитися спідлоба; дивитися стооко; дивитися сторч; дивитися тверезими очима; дивитися теплими очима; дивитися усіма очима; дивитися хазяйським оком; дивитися хоч одним оком (побіжно); дивитися через плече; дивитися чиїмись очима; дивитися чортом; дивитись, як баран на нові ворота; дивитись, як борсук з нори; дивитись, як вовк на козу; дивитись, як вовк на ягницю; дивитись, як дурень на каганець; дивитись, як злодій з-за тину; дивитись, як кіт на сало; дивитись, як коза на різника; дивитись, як козел на нові ворота; дивитись, як кошеня в каганець; дивитись, як миша на крупу; дивитись, як півень на тік; дивитись, як піп на ризи; дивитись, як Сірко на пасльон; дивитись, як сліпий; дивитись, як собака на висівки; дивитись, як сорока в кістку; дивитись, як теля на мальовані двері; дивитись, як теля на нові ворота; дивитись, як циганча на сало; дивитись, як чорт на кадило; дивитись, як чорт на попа; жерти очима; заглядати в очі; зазирати в очі; закидати оком; зводити очі; знизувати очима; зривати очі; зупиняти погляд; зустрічатися поглядом; їсти облизні (заздрісно дивитися); їсти очима; кидати блискавиці; кидати косяки; кидати погляд; кліпати очима; ковзати очима (поглядом); колоти очима; косувати очима; кресати очима; ласкати очима; липати очима; липнути очима; лічити грудки на дорозі (дивитися під ноги); лічити піщинки на долівці; ловити очима; лупати очима; лупити балухи; метати громи і блискавки; микуляти очима; міряти з голови до п'ят; міряти поглядом з ніг до голови; мружити очі;

націлюватись очима; не відривати очей; не зводити очей; не зрушити очей; не спускати очей; низати очима; никати очима; нишпорити очима; оббігати поглядом; обводити поглядом; обдавати поглядом; обдаровувати поглядом; обіймати поглядом; обіймати щасливим оком; обмацувати очима обмацувати цікавими очима; обмінюватися поглядами; обмірювати очима; обміряти поглядом; обпікати поглядом; оглядати з голови до п'ят; оглядати на всі боки; оглядати очима; огортати поглядом; окидати поглядом; охоплювати поглядом; ошпарювати поглядом; пасти витрішки; пасти очима; пасти очима ластів'ят (дивитися бездумно); пасти очима пташок; пекти очима; перебігати поглядом; перемовлятись очима; пестити очима; пити очима; поблискувати очима; поглинати очима; поглядати між собою; полоснути очима; прикипати очима; приковувати очі; прилипати очима; примірятись очима; припадати очима; прицілюватись оком; проводити очима; прогледіти очі; прогледіти всі очі; продивляти очі; проймати очима (поглядом); промацувати очима; пронизувати очима; пропікати очима; просвічувати очима; простромлювати очима; простромляти очима; прошивати очима; прясти очима; пускати бісики очима; п'ястися очима; рити очима землю; рикошетити поглядом; роздягати очима; свердлити очима; свінути очима; свіркнути очима; світити білками; скидати очима (на кого); скидатися очима (потай перезиратися); скліпувати віями; сковзати очима; скособочувати очі; спопеляти очима; стерегти очима; стрибати очима; стригти очима; стріляти очима; схрещувати погляди; уп'ялювати очі; упинатися очима; шарити очима; шпигати поглядом; шукати очима.

Вигуки на означення "дивитися": блик, блим, глип, глядь, гульк, зирк, луп, ник (очима).

Приповідки: Від одного його погляду молоко кисне. Водить очима, як злодій по ярмарку. Гляне, як карбованцем обдарує. Гляне, як квачем мазне. Гляне, як окропом ошпарить. Гляне, як п'ятака дасть. Гляне, як холодною водою обіллє. Дивиться, мов з очей голубів пускає. Дивиться рідко, та густо бачить. На чужий коровай очей не поривай. Чого ти Касяном дивишся?

ДИВАК, дивацький, дивачок, дивний, проява, химерний, химерник, чудакуватий, чудар, чудасія, чудацький, чудачок, чудернацький, чудило, чудій, чудний, чуднуватий.

ДИВО, дива, дивація, дивизія, дивина, дивинка, дивище, дивниця, дивовежа, дивовиддя, дивовижа, дивовижжя, дивовизія, дивовіжа, дивовина, дивовисько, дивовище, дивогляд, дивоглядця, дивоглядія, дивоглядь, диво-дивина, дивота, дивощі, дивце, диковина, диковинка, здиво, кумедія (веселе диво), курйоз (т.с.),

подивина, продиво (велике диво), прочудо, сміховина, сміхота, чортовина, чортовиння, чуд, чудасія, чудерство, чудеса, чуднота, чудо, чудо-юдо, штука ("Оце так штука!"), штукерія, штуковина,

*** дивна дивина; дивна річ; диво в решеті; диво дивенне; диво дивне; диво з див; чудеса в решеті; чудо з чудес; чудо краси.

Приповідки: Велике диво — опеньки!

ДИВУВАТИСЯ, зачудуватися, подивуватися, чудуватися,

*** дивом дивуватися; робити великі очі.

Слова здивування: Батечки мої! Батечку мій! Де це видано! Диви! Диви-но! Дивись! Ти диви! Дивина та й годі! Дивіться на нього! Дивна річ! Дивовизія та й тільки! Дій його батькові! Дій його кату! Леле! Лелечки! На тобі! Ненько моя рідна! Нечувана річ! Ніколи б не подумав! Ну, ви бачили таке? Ну й ну! Овва! Ов, а се що таке? Он як! Отака ловись! Отакої! Ото маєш! От так дива! От тобі й маєш! От тобі й на! От тобі й раз! Отуди до біса! Отуди к бісу! Отуди к лихій годині! Отуди к манахам! Оце так! Оце так да! Оце так так! Оце так штукерія! Оце так штуковина! Піди ж ти! Подумати тільки! Те-те-те! Ти диви! Ти дивись!Тричі дивно! Туди до лиха! Тю! Хто б подумав! Чи ба! Чи бач! Чи всім таке буде! Чи ти ба! Чи ти бач! Чудеса та й годі! Що за біс! Що за дивина! Що за знак! Що робиться! Що тільки робиться! Що я бачу! Що я чую! Як то можна! Яка це тебе муха вкусила?

ДИКИЙ, дик (дикий кабан), дикар, дикарський, дикезний, дикенький, диковезний, диковенний, дикуватий, дикун, дикунський, дич, дичак, дичина, дичковий, дичок, діч, задичавілий, задичавлений, здичавілий.

ДИМАР, бовдур, верх, вивід, витяжка, демня, диминець, димник, димниця, димня, димокур, довжик, духниця, душник, комин, комін, курінь (від куріти).

ДИТИНА, бабинець (дитя, народжене від жінки в старому віці), безштанько, бігунець (вже бігає), бігунчик (т.с.), біднятко (дит. бідних батьків), близнюк, близня, близнятко, босоніжко, брикун, брикунець, брикунчик, відмінча (за нар. повір'ям чортеня, яким підмінено дитину), внуча, внучатко, двійня, двійнятко, дитинка, дитинонька, дитиночка, дитинча, дитинчатко, дитиня, дитинятко, дитиняточко, дитя, дитятко, дитяточко, дитятухно, дітвак, дітлак, дітлах, дітлашок, дітонька, дітонько, дошкільня, дошкільнятко, єдинчик, заморух (худе, хворобливе дитя), зведенюк, зведеня, зведенятко, зело, знісок (остання дитина в матері), лялечка, ляля, лялька, любчик, люлятко, мале, маленя, маленятко, маленьке, малишко, малишок, малоліток, малюк, малюта, маля, малявка, малятко, маляточко, манушечка, мізинок (найменша дитина в сім'ї), мізинча, мізинчик, младенець (церк.),

наймитча, наймитчук, нарордженець, небожа, небожатко, недоліток, немовля, немовлятко, немовляточко, новонароджене, падчереня, первеня, первенятко, перволіток, первонароджений, перворідець, писклята, писклятко, підмінок (підмінене дитя), підмінча, повзуня, повзунятко, потерча (дитина, що вмерла нехрещеною), потерчатко, приведеня (дитя, народжене від першого чоловіка й приведене в сім"ю другого), пригрудча, селіток (дитина, народжена цього року), селіточок, сиропташечка, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, сиротуля, сиротя, сиротятко, сиротяточко, сисуня, сисунятко, сопулько, сопусько, старча (бідне дитя), старченя, старченятко, трійнятко, чадо, чадонько, школярча, школярчатко.

Про дитину-дівчинку: внуця, внученька, внучечка, дівега, дівча, дівчатко, дівченя, дівченятко, дівчинка, дівчисько, доня, донейка, донечка, доця, мала, малолітка, мізиночка (найменша в сім'ї), первіночка, первісточка, первіточка, піддівок (підліток), піддівча, піддівчатко, сосулечка, сосулька.

Про дитину-хлопчика: внучечок, внучок, козачок, малий, малоліт, малюк, малючок, одиначок, одинчик, пацан, пацаня, пацанятко, пацанчик, пацанчатко, пахолик, пахолок, пахоля, пахолятко, первінчик, первісник, первісничок, первісток, первісточок, плаксивець, плаксивчик, плаксун, плаксунок, плаксунчик, повзун, повзунок, повзунчик, синаш, синеня, синенятко, синойко, синуля, синулька, синятко, сисун, сисунець, сисунчик, смоктун, смоктунець, смоктунчик, сосун, сосунець, сосунок, сосунчик, хлоня, хлопеня, хлопенятко, хлопеняточко, хлопійко, хлопко, хлопча, хлопчак, хлопчатко, хлопчачок, хлопченя, хлопчик, хлопчина, хлопчинка, хлопчисько, хлоп'я, хлоп'яга, хлоп'як, хлоп'ятко, хлоп'яточко.

Пестливі про хлопчиків і дівчат: анголя, анголятко, анголяточко, бігунець, бігунчик, богданочка, богданчик, голубчик, горобеня, горобенятко, горобчик, дриндулечка, дриндя, дрібулечка, дрібушечка, живулечка, живушечка, зайчик, зайчик-побігайчик, зайчик-стрибайчик, зайчик-чеберяйчик, зозулька, зориночка, кокотень, кокотунчик, колобочок, котеня, котенятко, котичок, коточок, крихітка, крихітонька, крихіточка, крихотулечка, крихотулька, кровинка, кровиночка, ластів'я, ластів'ятко, ластовиня, ластовинятко, огірочок, пестунець, пестунчик, плигунець, плигушечка, пострибунчик, пуп'яночок, сонечко, сонценя, сонценятко, співунчик, співушечка, телесик, хорошуля, хорошунчик, цяця, цяцінка, чаєня, чаєнятко, чаєняточко, щебетунчик, щебетушечка, янголя, янголятко, янголяточко.

Іронічні: безштанько, блазеня (балувана дитина), блазня, виніженочка (ж.), голопупик, голопуцько, голопуцьок, голуцван,

голуцванок, голуцвинок, гопка, дикунча, жалдак, жовтобдзюб, жовтодзьобик, жовторотик, карапуз, карапузик, карапузчик, карапузятко, кашоїд, ковзун (дитя, що вже повзає), коношок, короткоштанько, кувіря, куцоштанько, мазунець, мазунчик, мамзій, мамій, молокосос, невтриніс, опецьок, пестій, пестун, пестунчик, пестя, пузанчик, пупсик, пухтя, пуцьвірінок, пуцьвірок, рачкун, рачкунець, рачкуня, рачкунятко, розмазень (розпещена дитина), сатаня, сатанятко, свистунець, свистунчик, смаркач, смаркачик, соплій, стрибунець, стрибунчик, чортеня, чортенятко, шкет, шмаркатий, шмаркля, шмаркач, шмарогуз, шпінгалет.

Зневажливі: байстер, байстрюк, байстрюченя, байстрючище, байстрючок, байстря, бахарча, бахурня, бахурнятко, безбатченко (ч.), добудча (незаконно народжена дитина), здобудча, знайда, знайденя, знайдух, копеля, копил, копилець, копилча, копиляк, копильчук, нагулянець, нагулянка, підкидьок.

Грубі, лайливі: викидень, вилупок, вилупча, виплодок, вишкварок, вишкребок, дристун, дрищик, задрипанець, задристанець, недоносок, щеня.

*** дитина-самосійка; дитя в сповитку; дитя в сповиточку; жирова дитина (нагуляна); запазушне дитя (немовля); кістка від кості (рідна дитина); кров від крові; кров і плоть; мала дриндя; мала гопка; мамина доця; мамина донечка; мамине телятко; мамин лизун; мамин лизунець; мамин лизунчик; мамин мазунець; мамин мазунчик; мамин пестій; мамин синочок; набігана дитина; нагуляна дитина; первородна донька; первородний син; передчасна дитина; підбічна дитина (ще спить під боком у матері); позашлюбна дитина; пригрудна дитина; пригуляна дитина; прижита дитина; прижитна дитина; принесена у приполі дитина; пташа жовтороте; пташеня жовтороте; хлібна дочка (незаконно народжена).

Множина і двоїна: близнята, близнятка, дитинята, дитята, дитятка, двійняшки, двоєшки, дівчатка, дітва, дітваки, дітва, дітваки, дітвачки, дітвиська, дітворня, дітворнята, діти, дітиська, дітки, дітлахи, дітлашки, дітлашня, дітоньки, діточки, дрібнота, дробина (малі діти), жалдашки, жалдашня, кашатня (гурт дітей), кашкала (малі хлопчаки), кашкалда (т.с.), княжата (тільки множина), маленькі, малеча, малишва, малі, малолітки, малюки, малючки, малята, малятка, мальва, мальга, малька, мальки, мальочки, народець (в О.Гончара), пацанва, пацанята, писклята, піддерихвости, трійнята, трійняшки, троєшки, царята (тільки множина), чемерва (жарт.), четвірнята, хлопчаки, хлопчашня, хлопчики, шантрапа, шпана.

*** пасльонові діти (селянські).

Примовки: Ще без штанів під стіл бігає. Ще мамине молоко на губах не обсохло. Ще в колодочки не вбилося. Ще тім'я не заросло. Ще під стіл пішки ходить. Ще через поріг перелазить. Ще за мамину спідницю держиться. Ще на припічку кашу їсть. Ще в ляльки бавиться. Ще смокче мамину цицю. Ще йому в хатки гратись. Ще горобців попід стріхами ганяє. Ще мак росте в голові. Ще мак цвіте в голові. Дитина, а татова сорочка по коліна.

ДІВЧИНА, діва, дівана, дівася, діваха, дівиця, дівище, дівка, дівогоренько, дівонька, дівоха, дівочка, дівувальниця, дівулиня, дівуля, дівуся, дівуха, дівця, дівч'а, дівчатко, дівчатонько, дівчина-вірнянка, дівчина-вірняночка, дівчина-незайманка, дівчинина, дівчинисько, дівчище, люблянка, невістойка, невісточка, шістнадцятилітка, шістнадцятка, юнка, ясонька, ясочка,

*** дівчина на виданні; дівчина на відданні; дівчина на порі; літня дівка; стара діва; стара дівка.

Українські лагідні звертання до дівчат: галонько, галочко, голубко, голубонько, голубочко, душко, душечко, зіронько, зірочко, киценько, кізочко, кішечко, куріпочко, лапотулечко, лапочко, ласочко, ластівонько, ластівочко, ластонько, лебедонько, лебідонько, лебідочко, лисичко, любко, любонько, любочко, перепілко, перепілонько, перепілочко, рибонько, рибочко, серденя, серденятко, серденько, сердечко, сироїжечко, сонечко, ціпонько, ціпціпонько, ягідко, ясонько, ясочко.

ДІД, дідище, дідок, дідочок, дідуга, дідуган, дідунечко, дідуня, дідунь, дідуньо, дідусечко, дідусик, дідуся, дідусь, прадід, прапрадід, стариган, стариганище,

*** Дід Мороз; різдвяний дід; ялинковий дід.

ДІЖКА, баддя, балія, баривка (діал.), баривочка, баривчина, барилечко, барилка, барилко, барило, барилочка, барилочко, бариляка, барильце, барильчина, бариньчата, бодня, боденька, боденьч'а, водник (діжка для води), водянка, діж (з непарним числом клепок), діжа (з парним числом клепок), діжечка, діжниця, діжун (діж), діжчина, золійник, золіннник, кадіб, кадібець, кадівб, кадка, кадоб, кадобець, кадов (для зерна), кадовб, кадуб, кадубець, капустянка (діжка на капусту), квасник (для квашення), кибель (діал.), кухва, куховка, лаганець, лаханка, липівка (діжка з липових клепок для меду), липовник, лип'янка, лоханка, лохань, мацька (діжка для сиру), поливалник (діжка, в якій золять білизну), полібічок, полібочок, полубочок, помірниця (діжка, в яку сиплять зерно мірошникові), топчило (діжка, в якій топчуть виноград), чан, шаплик, шапличок, шерітвас (заст.).

ДІМ, ХАТА, барак, білогородок (хата в загадці), буда (про

дім зневажл.), будигарня (стара хата), будинок, будиночок, буждигарня (стара хата), бурдей, бурдея, бурдія, вілла, господа, домаха (житло рибалок), домина, домисько, домище, домівка, домівля, домок, домочок, замок, зимарка (зимова хата на полонині), зимівник (козацький), зимниця, зимовник, зімовник, камениця, кам'яниця, келія (ірон.), кешта (зневаж.), кибитка (дім на колесах), килиця (діал.), колиба (зимова хата гуцулів-лісорубів), колибка, колоп'єна (хата-мазанка з конопель у гуцулів), котедж, кужделеба (стара хата), курінь (запорозький), кутина, лебурдейка (убога хатина), ліплянка, ліп'янка, лісничівка (хата лісника), лупаня (обдерта, запущена хата), мазанка, оселя, особняк, особнячок, палата, палац, розвалюха, розвалюшка, стріха (перен.), терем, теремок, хавіра (зневаж.), халабуда, халабудка, халупа, халупина, халупка, халупчина, хата, хатина, хатинка, хатинонька, хатиночка, хатка, хатонька, хаточка, хатусенька, хатуся, хатчина, хворостянка (мазанка), хмаросяг (жарт.); хмарочос, хороми, хоромина, хр`амина і храм`ина,

*** батьківська стріха; батьківська хата; будинок відпочинку; будинок престарілих; будинок торгівлі; будинок щастя; дитячий будинок; посидкова хата (в якій гуцул живе з сім'єю — на противагу зимарці); рідна домівка; родинне вогнище; торговельний дім; хата стріхівна (І.Драч); хатка на курячих ніжках; хатка на курячій ніжці; чорна хата (зимарка в гуцулів); шевченківська хата (убога).

ДІРЯВИЙ, диркавий, дирковатий, діравий, діристий, діркатий, діркуватий, дірчавенький, дірчавий, дірчастенький, дірчастий, дірчатий, драненький, драний, дюравий, здірявлений, зрешечений, подірчавлений, подірявлений, подраний, порваний, продірявлений,

*** весь у дірках; весь у діромахах; весь у діромашші; дірка на дірці; з дірками; одне діромашшя; одне дір'я; одні дірки.

ДІЯ, вчинок, діло, діяння, доброчин, доброчинок, злочин.

ДІЯТИ, ВДІЯТИ, вершити, вкоювати, встругнути, втіяти, добродіяти, злодіяти, коїти, орудувати, робити, розвертатися ("Тут він розвернувся!" — починати діяти), творити, чинити,

*** вершити діла (справи); орудувати справами; творити діла.

Приповідки: Нічого не вдієш. Нічого робити. Нічого діяти.

ДНО, денце, днище, піддон, піддоння.

ДОБАВКА, добавок, д`оважка і дов`ажка, довісок, доданок, додаток, додача, доклад, доплата, надбавка, приважок, приварок (перен.), приплата.

ДОБРЕ (ОЦІНКА ЗРОБЛЕНОМУ), гаразд,

гараздечком, гарненько, гарно, добротно, добротньо, доладно, доладньо, нічогенько, нічого, хороше, хорошо,

*** до дзуги; до діла; до ладу; до місця; до пуття; до цуги; до шниру; за добрим звичаєм; за звичаєм; і голки не підточиш; комар носа не підточить; належним чином; на совість; під ранжир; чин по чину; чин чином; як годиться; як і годиться; як і належить; як і повинно; як і повинно бути; як і потрібно; як і треба; як належить; як повинно; як повинно бути; як слід; як треба.

Приповідки: От і добре. От і гаразд. Отак і треба. Отак і слід. Яка чиста робота! Хорошо, як хорошо, а як — не дай Бог!

ДОБРИЙ, ангельський, беззлобний, благовірний, благовісний, благовісник, благодар, благодатний, блгодатник, благодатній, благодійний, благодійник, благодушний, благосердий, благосердний, благостинний, благочесний, благочестивий, благочинець, благочинний, благочинник, братолюбний, великодушний, вибачний, відхідливий, всепрощайко, всепрщайло, всепрощаючий, втішливий, голубливий, голублячий, гуманний, дитинний, добрега, добрезний, добренний, добренький, добресенький, добродій, добродійний, добродійник, добродіяч, добродумний, добродушний, доброзичливець, доброзичливий, доброзичний, добролюб, добролюбивий, добролюбний, добромисний, добросердечний, добросердий, добросердний, добросовісний, добростливий, добросусідський, добротворець, доброт\ивий, доброчесний, доброчин, доброчинець, доброчинний, доброчинник, добрун, добряга, добряк, добряка, добрякуватий, добрячий, добрячок, добрящий, довготерпеливий, догідливий, допоміжник, друголюб, дружелюб, дружелюбний, дуся, душа-чоловік, душевний, жалібний, жалібник, жалісливець, жалісливий, жалісний, жалобливий, жалобник, жалостивий, жичливець, жичливий, задобрий, задушевний, задобрілий, зичливець, зичливий, злагідливий, злагодливий, змирний, лагідний, ласкавець, ласкавий, любий-милий, люб'язливий, люб'язний, людинолюб, людинолюбний, людяний, милосердий, милосердний, милосердник, милостивець, м\илостивий і милост\ивий, миролюбний, миротворець, миротворний, м'якосердий, м'якосердний, незлий, незлобивий, незлобливий, незлобний, незлостивий, нелукавий, неодмовний, несварливий, ніжний, одхідливий, одхідчивий, опікун, пестливий, поблажливий, погладь-голова, подобрілий, подружний, подружній, покладистий, предобрий, привітливий, привітний, пригладь-голова, примирливий, прихильний, прихильник, приязний, простосердий, прямосердий, роздобрілий, святий, сердечний, сердобольний, сердолюбний, сестра-жалібниця, (ж.), совісний, совістливий, співчутливий, сприйнятливий, товариський, турботливий, уважний, уживчивий,

уразливий, услужливий, услужний, христолюбивий, христолюбний, христосик, чуйний, чулий, чутливий, щедрий, щирий, щиросердечний, щиросердий, щиросердний, янгольний, янгольський,

*** ангел небесний; ангельський характер; благородна душа; брат-жалібник; велике серце; відкрита душа; відкрите серце; вродився в добру годину; всесвітній кум і сват; голуб миру (ірон.); голубом туркоче; дав би з себе останню сорочку; добра душа; добре серце; добрий від народження; добрий від природи; добрий з натури; добрий, хоч до зубів прикладай; добрий, хоч до зубів притуляй; добрий, хоч до рани клади; добрий, хоч до серця прикладай; добрий, хоч на хліб намазуй; добрий, хоч у пазуху клади; добрий чоловік; добрий чолов'яга; добрий, як мед з цукром; добрий, як мед ще й медом намазаний; добром нагріте серце; добряча душа; душа м'яка, як подушка; душа навстіж; душа наросхрист; живе під Богом; з голубиною благородністю; з душею; золоте серце; з теплом у душі; лагідний, як дитина; ладен неба прихилити; легкий на руку; має Бога в животі; має Бога в серці; має душу; має м'яке серце; має серце; має усердя; має Христа в душі; мухи не скривдить; м'який серцем; ніжніший шовку; праведна душа; ріже вареником до подушки; сахар медович; світла душа; туркітливий, мов голуб; ходить чистим робом; ходяча доброта; ходяча совість; християнська душа; хробака даремно не розтопче; цукор медович; широка душа; широке серце; шовком шиє; щира душа; щире серце; як Бог свят; як горличка (ж.); як голуб; як рідний; як родич; янгольська душа.

Приповідки: Добрими намірами встелено шлях до пекла. Лагідним словом можна слона водити на волосині. Не лицем вродливий, а серцем. На тім світі буде зайців пасти. Такий добрий, що камінь з дороги йому б оступився. Світло у віконці (кажуть про добру людину). За батька ("Він мені за батька."). За брата (т.с.). За дочку. За матір. Серця вколупнув би та дав.

ДОБРОВІЛЬНО, волею, доброхітно, доброхіть, доброчесно, самохітно, самохіттю, самохіть,

*** власним бажанням; власним спонуканням; власною волею; за власним бажанням; з власної волі; з власної охоти; з доброї волі; із своєї волі; із своєї охоти; своєю волею.

ДОБРОТА, благодіяння, благодушність, благодушшя, добрість добродіяннння, добродушність, доброзичливість, добросердість, добросердність, добросердя, доброчесність, доброчинність, зичливість, ласка, ласкавість, милосердність, милосердя, м'якосердість, м'якосердя, прихильність, співчуття.

ДОБРОТНИЙ, високосортний, високоякісний, відбірний, гарний, годящий, добренний, добрий, доброякісний, добрячий,

елітний, моцний, незавалящий, першосортний, пригодний, путній, путящий, хороший,

*** вищого гатунку; вищого класу; вищого сорту; екстра класу; першого сорту.

ДОВГИЙ (У ПРОСТОРІ), видовгуватий, видовжений, довгавий, довгалецький, довганастий, довганястий, довгастий, довгелезний, довгелецький, довгелючий, довгелющий, довгенезний, довгенний, довгенький, довгиленнний, д`овгісний, довгобородий, довгобразий, довговастий, довговатий, довговистий, довговолосий, довговусий, довговухий, довгоголовий, довгогривий, довгокрилий, довголиций, довголінійний, довгоногий, довгоносий, довгонястий, довгополий, довгорукий, довгоствольний, довготелесий, довгохвостий, довгочубий, довгошерстий, довгошиїй, довгуватий, довжастий, довжезний, довжелезний, довженезний, довженний, задовгий, задовгуватий, задовжений, подовгуватий, предовгий, продовгуватий, цибатий,

*** довший за китайську стіну; до п'ят (про одяг); непропорційно довгий; по самі п'яти.

ДОВГИЙ (У ЧАСІ), г`айний, довговічний, довгограючий, довгожданий, довголітній, довгоочікуваний, довгостроковий, довготерміновий, довготерпеливий, довгочасний, затяжний, тривалий.

ДОВГО, вечорами, віками, довговічно, довготривало, довгочасно, днями, задовго, мільйоноліттями, місяцями, ночами, ранками, роками, століттями, тижнями, тисячоліттями, тривало, предовго, щонайдовше, якнайдовше,

*** впродовж віку; впродовж життя; впродовж років; впродовж століть; впродовж тисячоліть; довгий час; довгими роками; тривалий час; цілими днями; цілими місяцями; цілими тижнями.

ДОВІКУ, вічно, вовіки, довічно,

*** до Божої постелі; до гробової дошки; доки білого світу; доки мене; доки наших дітей; до складу рук (чиїх); до смерті; поки світ-сонця; поки сонце світить.

ДОЗРІВАТИ, визрівати, вилежуватися (про фрукти), доспівати, достигати, жовтіти (про абрикоси), м'якшати (про груші), наливатися, половіти (про хліба), поспівати, рожевіти (про черешні), синіти (про ожину,сливи), спіліти, спілішати, спіти, стигнути, твердіти (про горіхи), улежуватися (про фрукти), червоніти (про ягоди),

*** наливатися соком; наливатися спілістю; наливатися вощаною спілістю.

ДОКУЧЛИВИЙ, докучний, зануда, занудливий, набридливий, нав'язливий, надоїдливий, надокучливий,

надокучний, настирливий, настирний, маруда, марудний, обридливий, прив'язливий, причіпливий, ув'язливий, уїдливий, улазливий,

*** як реп'ях; як смола; як спасівська муха; як шевська смола.

ДОЛОНЯ, длань (црк.), долонечка, долонька, ладка (дит.), ладонька, ладочка, ладуся, м'яшкурка, п'ятірня, тосі (дит.), тосіньки.

ДОМОВИК, біляпічник, віщун, господар, дідо, застережник, оберіг, опікун, охоронець, пожилець, хатник, челядник,

*** дід роду; добрий дух; домашній оберег; охоронець оселі; охоронець родинного вогнища; охоронець хатнього вогнища; побудник півня; покровитель роду; той, що живе в каганці.

ДОПОМАГАТИ, благоволити, благодійничати, благодіяти, богарадити, бути (з ким), вболівати, взаємодіяти, виручати, дбати, (про кого), добродійничати, добродіяти, забогараджувати, запомагати, зараджувати, зарятовувати, заступатися, клопотати (за кого), клопотатися, обрятовувати, обставати (за ким), обстоювати, окрилювати, окриляти, опікуватися, опікунствувати, пектися (про кого), підбадьорювати, підмагати, підпомагати, підпрягатися, підрятовувати, підсобляти, підспівувати (кому), підтримувати, піклуватися, помагати, пособляти, працювати (на кого), прислужуватися, приставати (до кого), прихилятися (до кого), протегувати, розпинатися (за кого), рятувати, слугувати, співпрацювати, спомагати, спонсорувати, сприяти, ставати (за кого), старатися (за кого), турбуватися, уболівати, услуговувати, услугувати, шефствувати,

*** брати бік (чий); брати лінію (чию); брати на буксир; брати під захист; брати під крильце; брати під оборону; брати під свій захист; брати під своє крило; брати під свою опіку; брати чужі клопоти на себе; бути на боці (кого); бути прибічником; вболівати серцем; вести за руку; виводити в люди; виручати в біді; виручати з біди; витягати за вухо; віддавати останню сорочку; в один гуж тягти; в одну дудку грати; грати на руку (кому); давати допомогу; давати підтримку; давати пораду; давати пособу; давати раду; давати руку допомоги; давати рятунок (порятунок); держати руку (чию); ділити горе; ділити горе і радість; ділити горе навпіл; ділити лихо пополам; ділитися останнім; ділитися останнім шматком; ділити труднощі; ділити хліб-сіль; допомагати і словом і ділом; за вуха з грязі витягати; замовляти слівце (за кого); замовляти слово; зараджувати лихові (чиєму); іти на виручку; іти на допомогу; іти назустріч; іти на підмогу; мати їден дух (з ким); наставляти на вірний шлях; наставляти на

добрий розум; наставляти на добру путь; наставляти на пуття; наставляти на путь; наставляти на розум; оточувати увагою; перейматися турботами; підкладати руки (під кого); підставляти голову (за кого); підставляти плече; подавати братню руку; подавати помічну руку; подавати руку допомоги; приходити на виручку; прихиляти неба (для кого); прихиляти небо; прихиляти світ; прихиляти сонце; пробивати грудьми дорогу (для кого); простягати братню руку; простягати руку; простягати руку допомоги; робити добро; робити ласку; робити милість; робити послугу; розчищати шлях (кому); серцем прилягати; скидати останню сорочку (для кого); ставати в пригоді; ставати в ряди (кого); стояти стіною (за кого); тримати руку (за кого); триматися купи; тягти руку (за кого); тягти сторону (чию).

ДОПОМОГА, благодійництво, взаємовиручка, взаємодія, виручка, запомога, підмога, підпомога, підтримка, піклування, поміч, співпраця, турбота.

ДОРІКАТИ, бештати, виговорювати, виказувати, вимовляти, вичитувати, відчитувати, ганити, гризти, дозоляти, докоряти, журити, завзятися (на кого), заїдати, золити, зудіти, картати, корити, лаяти, накидатися, нападатися, напосідатися, пиляти, під'їдати, піпчити (діал.), попрікати, порікати. порікувати, приставати (з докорами), пробирати, совістити, точити, цабанити (діал.), шпетити,

*** без вогню варити; без ножа різати; брати в молотки; вибивати очі; виїдати очі; випікати очі; вкривати мокрим рядном; гризти голову; давати нагінку; давати накачку; давати науку; жерцем пожирати; живцем заїдати; жувати голову; засипати кропив'яним сім'ям; знімати стружку; золити голову; їдом їсти; їдьма їсти; їсти живцем; їсти поїдом; їсти, як іржа залізо; кидати їжачка в пазуху; крийма вкривати; мокрою онучею очі забивати; накидатися з мокрим рядном; нападатися з мокрим рядном; не давати життя; приставати з короткими гужами; протирати з пісочком; сипати докорами; сипати солі на рани; скребти редьку; ставити на карб; точити, як шашіль дерево; цвікати в очі; цвіркати в очі; цвірінькати в очі; читати лекцію (переносне), читати молитву, читати мораль; читати нотації; читати "отче наш"; читати проповідь.

ДОРОБЛЯТИ, добивати, добілювати, добіляти, доважувати, доварювати, довивати (вінок), довершувати , довівати, довіювати, довозити, доволочувати, дов'язувати, догоювати, догрібати, догрівати, догромаджувати, додоювати, дожинати, дозбирувати, дозолочувати, доквашувати, докінчати, докінчувати, докладати (воза), доковувати, доколювати (дрова), докошувати, докраювати, докривати (дах), докроювати,

долагоджувати, долатувати, доліплювати, доловлювати, долущувати (горох), домазувати, домальовувати, домелювати, домивати, доминати, домітати, домолочувати, домочувати, домощувати, домуровувати, доорювати, допатрувати, допилювати, дописувати, допікати (хліб), доплітати, допорювати, допрядати, доривати (ягоди), дорізувати, дорублювати, дорубувати, досинювати, досівати, доскороджувати, доскрібати, досмажувати, досмалювати, досмикувати (коноплі), досмолювати (човен), досновувати, достригати, доструговати, досукувати, дотирати, дотісувати, доціджувати, дочісувати, дошаровувати, дошивати, дошкварювати, дошкрібати, дошпаровувати,

*** доводити до божого вигляду; доводити до кінця; доводити до краю; доводити до ладу; доводити до пуття.

ДОРОГА, автобан (платна автодорога), автодорога, автомагістраль, автострада, асфальтівка, багаш-дорога (якою ходять у полонинах вівці на пасовище), вигаш (т.с.), безконечниця (далека дорога), бетонка, бруківка, вагаш (дорога, якою гонять овець на полонину), вурма (дорога, протоптана худобою), гася (в загадці), гостинець, грейдер, грунтівка, грунтовиця, гудронка, доріженька, доріжка, зимник (дорога на болоті, якою їздять лиш узимку), зімняк (т.с.), кам'янка, кружин`а (кружна дорога), лася (в загадці), літняк (літня дорога), магістраль, манівець (об'їзна дорога), мурованець (бруківка), мурованка, первопуток (дорога по першому снігу), первопуття, пішник (вузенька дорога), плай (доріжка на горі), прожон (дорога, прокошена в очереті), простець-дорога, прямик, путивець, путівець, путь, путь-доріженька, путь-доріжка, путь-дорога, роздоріжжя, розвилка, слід-дорога, соша, соше, сошівка, тракт, траса, узвіз (дорога в яру), хайвей (підвісна дорога), ходка, ходня, централь, чиненник (діал.), чорнотроп, шлях, шлях-дорога, шляшок, шосе, шосейка, шосівка,

*** бита дорога; битий шлях; блакитна дорога (по воді); блакитне шосе; Богів шлях (Чумацький); великий шлях; верстова дорога; верстовий шлях; водний шлях; голуба дорога; голуба траса; грейдерна дорога; грейдерний шлях; грунтова дорога; далека дорога; дальня дорога; дзвінка дорога (залізниця); дорога з першим снігом; дорога життя (іст.), затоптана дорога; зоряний шлях; крижова дорога (перехрестя); кружна дорога; мощена дорога; небесна дорога (Чумацький шлях); несходима дорога; перехресна дорога; підземна дорога (метро); поштовий тракт; проїзний шлях; пряма дорога; прямий шлях; санна дорога; санний шлях; сталева магістраль; стелена дорога; стовпова дорога; стовповий шлях; уторована дорога; уторований шлях; хресна

дорога; Чорний шлях (іст.), Чумацький шлях; шлях із варяг у греки; шосейна дорога.

ДОСКОНАЛИЙ, викінчений, взірцевий, довершений, доскональний, досконанний, завершений, зразковий, зразково-показовий, ідеальний, справжній, точний, цілковитий,

*** зроблений на совість; на рівні світових стандартів; не сором людям показати; хоч на виставку; хоч на показ.

ДОСТАТОК, багатство, гаразди (живе в гараздах), розкіш, розкоші, статки, статок.

ДОТЕПНИЙ, вигадливий, вигадник, вигадько, винахідливий, гострий, гострослов, гостроязикий, довтіпний, достіпний, дотепник, дотіпний, дошкульний, жигуватий, забавник, зубастий, зубатий, крутоязикий, стіпний, ущипливий, шкулький, язикатий,

*** бідовий на язик; влучний на слово; вміє підсипати аттічної солі (витончений дотеп); вміє приліпити латку; вміє приставити латку; всякому відбриє; всякому відріже; гострий на речі; гострий, як на бритві сталь; за словом в кишеню не лізе; за словом у пазуху не лізе; з перцем; з перчиком; клепаний на язик; крепкий, як махорка (дошкульний), має язика не в кишені; мастак відбрити; меткий на слові; на вигадки та прикладки жвавий; на слові не промахнеться; на слові не спіткнеться; проворний на язик; слово, як свердел; язик прив'язаний добре; язик причеплений непогано; язик, як бритва.

Приповідки: У нього такий язик, що ним тільки живопліт підстригати. Говорить рідко, та їдко. Золоті уста (кажуть про дотепного).

ДОШКУЛЯТИ, діймати, дозолювати, дозоляти, допікати, дотинати, збиткуватися, шпигати,

*** брати за печінки; доїжджати ябедами; допікати до душі; допікати до живих печінок; допікати до живого; допікати до печінок; допікати до серця; доходити до живого.

ДОЩ, дощавиця, дощик, дощик-накрапайчик, дощисько, дощичок, дощище, дощовиця, дощолий, дощопад, дощ-прийшлик, дощура, дощуряка, залива, злив, злива, імжа, капіж, капота, капотіж, капусняк (дрібний дощ), леля, лептавиця (сніг з дощем), лея, ливень, мгичка, мжа, мжиця, мжичка, мерява (холодний дощ), мигичка, моква, мокреча, мокровиця, мраки, мря (густий дрібний дощ), мряка, мряння, мряч, мрячка, мускола (дощ із снігом), мусон, накрапайчик, облівень (ожеледь), ожеледь, плюта, поледиця (дощ з крупою), поливайчик, потоп (перен.), проливень, пролій, руда (дощ крізь сонце), сльота, улива, уливень, хвища (сильний дощ з вітром), хлющ, хлюща, чичмаря (мжичка -діал.), щедринець,

*** бучний дощ (з великим вітром); глухий дощ; грибний дощ; громовий дощ; дощ із сонцем; жслізний дощ (з крижинками); забивний дощ; заливний дощ; затяжний дощ; золота зіновать (щедрий дощ); золотий дощ (вчасний); зоряний дощ; кислотний дощ; курячий дощ; ливний дощ; мачкатий дощ (дрібний); небесна вода; небесна волога; обліжний дощ; облоговий дощ; свинячий дощ; сліпий дощ; справжній потоп.

Синоніми до "іде дощ": дощ, аж пищить; дощить; дощ, як крізь сито; задощило; ллє дощ; ллє, як з бочки; ллє, як з відра; ллє, як з коновки; ллє, як з луба; ллє, як з ринви; ллє, як з цебра; люжить (іде сильний дощ); люшить; лющить; плющить; сіється, мов крізь сито; справжній потоп; тільки покрапало; щіткастий дощ.

Приповідки: Дощ іде не там, де ждуть, а там, де жнуть. Без лопати не можна з хати (така злива). Дощ іде не там, де просять, а там, де косять. Коромислом сонце — ситом дощ. Дощ іде не там, де чорно, а там, де вчора. Нехай іде дощ — наловим риби, буде борщ. Щоб тебе дощ намочив! (жарт. побажання).

ДРАБИНА, лазиво, лазило, лезиво (драбина з лика в бортників), литра, лізиво (лезиво), лізтвина, лізтниця, лісва, лісвиця, літорка, літра, літря, лойтра (драбина у возі), луйтра, лютра, східні, сходини, сходня,

*** розсувна драбина.

ДРАЖНИТИ, гатякати (на собак), дражнитися, дратувати, дрочити, кривити, передражнювати, передражнюватися, перекривляти, роздражнювати, роздратовувати, роздрочувати,

*** дражнити гусей; дражнити собак.

ДРАНИЙ, драненький, дранісінький, дрантливий, дрантюх, дрануватий, зношений, обдертий, обдертюх, обідранець, обідраний, обстріпаний, обтріпаний, обшарпанець, обшарпаний, латаний, латаний-перелатаний, подертий, подраний, пообдираний, порваний, потріпаний, пошарпаний, пошматований, роздертий, розідраний, розірваний, розстрьопаний, розтріпаний, розшарпаний,

*** латка на латці; просить каші (про дране взуття).

ДРЕСИРУВАТИ, вимуштровувати, вишколювати, муштрувати, привчати, приноровлювати, приноровляти.

ДРИЖАТИ, двигтіти, двиготати, двиготіти, дреготіти, дриголіти, дригоніти, дриготіти, дригуліти, дріготіти, дрігтіти, дріжати, дроготати, дроготіти, дряготіти, здвигуватися, здригатися, колотитися, миготіти (про світло), мигтіти, стенатися, стріпуватися, струшуватися, тіпатися, тремтіти, трепетати, трепетіти, трепетатися, тріпатися, тріпотати, тріпотатися, тріпотіти, труситися, трястися,

*** бити дрижаки; бити дроб; вибивати дрижаки; вибивати

дроб; вибивати зубами третяка; вибивати зубами чечітку; вигравати третячка на зубах; видзвонювати зубами; виляскувати зубами; вицокувати зубами; дзвонити зубами; дрижати за своє життя; дрижати над кожною копійкою; дрижати, як осика на вітрі; дрижати, як осиковий лист; дрижати, як собака в пилипівку; дрижати, як у лихоманці; дрижати, як у пропасниці; їсти дрижаки; кувати ухналі зубами; ляскати зубами; ходити ходором; ходити ходуном; цокати зубами; цокотати зубами; цокотіти зубами. (Див. також синонімічний ряд "мерзнути").

ДРІБНИЦЯ, абищиця, абищо, дещиця, дрібничка, дрібнота, дрібостка, дріб'язок, дробниця, дробоза, дурниця, дуринчка, маліч, марниця, мізерія, `одрібки, пшик, п'яте-десяте, те-се, тьху, юринда (нар.),

*** виїденого яйця не варте; десята вода на киселі.

ДРІМАТИ, дрімайлити (дит. звідси: дрімайлик), дріматися, куняти, кимати, кимати-дрімати, кимарити, напівдрімати, подрімувати, поподрімати, придрімувати, розпозіхатися,

*** боротися зі сном; бути в напівсні; давати дрімака; дрімати, як Рябко на прив'язі; клювати носом; ловити носом окунів; никони ловити; носом рибу вудити; позіхати на весь рот; покльовувати носом; позіхати в кулак; шпака ударити;

Стан дрімоти: голова, мов гиря, падає на груди; горло дереться; долає сон; дрімки напали; дрімливиці напали; дрімливість налягає; дрімота бере; дрімота клонить; дрімота морить; дрімота налягає; дрімота хилить; дрімотність налягає; зівота напала; морить на сон; налягає сон; ніби полудою очі затемнило; очі беруться дрімотою; очі беруться сном; очі злипаються; очі посоловіли; повіки злипаються; повіки склеплюються; позіхається; позіхачка напала; позіхи напали; позіхоти беруть; позіхоти змагають; позіхоти напали; розморило; рот дереться; сліпці напали; сон бере; сонливиці напали; сон ломить; сон очі склеює; сон налягає; сон почав бороти; соньки-дрімки напали; сплячки напали; тягне на боковеньки; ударило в сон; хилить до сну; хилить на сон; ховаються очки в мішечки.

Приповідки: Рот дереться спати не заманеться. Дереться горло — чи би спало, чи би жерло. Мислі в небі, а ноги в постелі. А в солому! (жартують, як хто розпозіхається). А надвір! (т.с.). Чіпа,чіпа, в солому!

ДРОВІТНЯ (ДЛЯ РУБАННЯ ДРОВ), древ`итня, древітня, др`иветинь, дриветня, дривотень, дрівітня, дрівотня, дрівутня, кльоцок, ковбан, ковбиця, колода, пень, пеньок.

ДРОВІТНЯ (ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ ДРОВ), дровітник, дровітничок, доровітниця, дровітничка, дровник, дров'яник, дров'яничок.

ДРУГ, дружище, дружок, друзяка, кореш, нерозлийвода, однодумець, побратим, побратимець, побратимко, приятель, симпатик, товариш, товаришок.

*** товариш по чарці.

Приповідки: Для милого друга і вола з плуга.

ДРУЖИНА, благовірна, газдинечка, газдиня, газдонька, господиня, дружина-вірнянка, дружинонька, жінка, жіночка, жона (фольк.), законна, мати, моя (в устах чоловіків), подружжечко, подружжя (рідко), половина, стара, старенька, супружниця, хазяєчка, хазяйка,

*** дорожча половина; краща половина; подруга життя; прекрасна половина.

ДРУЖИТИ, ПОДРУЖИТИСЯ, брататися, водитися, другувати, дружитися, дружитоньки (поет.), заприязнюватися, здружуватися, знатися, злигуватися (про погану дружбу), знюхуватися, коришувати, куматися, лагодити (з ким), лигатися, панібрататися, побратимствувати, подругувати (ж.), посестратися (ж.), посестритися (т.с.), приклеюватися (ірон.), приставати (до кого), прихилятися (до кого), приязнувати, приятелювати, родатися, родичатися, стоваришуватися, сябрувати, товаришити, товаришувати, чалитися (до кого), якшатися,

*** бути запанібрата; бути на дружній нозі (з ким); бути на короткій нозі; бути нерозлийводами; бути на "ти"; варитися в одному казані; вкриватися однією шинелею (про фронтовиків); водити компанію; водити хліб і сіль; водити хліб-сіль; вступати в спілку; входити в союз; двері ногами відкривати (се можливе тільки у друга); ділити горе і радість (з ким); ділити останні гроші; ділити хліб-сіль; дружити сім'ями; дружити, як риба з водою; жити душа в душу; жити в дві душі; жити, як одна душа; заглядати на вогник (до кого); заходити у приязнь; знаходити спільну мову; їсти з одного котелка (про фронтовиків); їсти з одної миски; мати дружні стосунки; підтримувати компанію; прихилятися душею; прихилятися серцем; разом в цурки бавитися (при запереченні: "Я з тобою в цурки не бавився."); разом свині пасти (т.с.); скидати останню сорочку (заради друга); ставати на дружню ногу; ставати на коротку ногу.

Приповідки: Я з тобою, як риба з водою. Рука руку миє. Ти — мені, я — тобі. Вони між собою — нерозлита вода. Вони між собою — нерозлий-вода.

ДРУЖНИЙ, дружненький, злагоджений, одноголосний, одностайний, одночасний, спільний.

ДРУЖНІЙ, доброзичливий, дружелюбний, зичливий, привітний, прихильний, приязний, сердечний, товариський.

ДРЯПАТИ, видирати, видраювати, видряпувати, вишкрібати, вишкрябати і вишкрябувати, дерти, драїти, драти, драяти, шкребти, шкрябати.

ДУЖЕ, аж-аж, аж-аж-аж, барзо (діал.), вельми, диявольськи, донезмоги, донікуди, жах (їсти хочеться — жах!), живо (живо цікавиться), занадто, конче, надмір, надмірно, надміру, надзвичай, надзвичайно, надто, назавміру, неабияк, небачено, неймовірно, нечувано, особливо, повелику (горів повелику й помаленьку), подужу, понікуди, по-особливому, розперетричі, страшенно, страшно (багато), украй, цілком, щодуху, щосили,

*** аж занадто; аж надто; до зарізу; до знетями; до краю; до неймовірності; до неможливості; до не можу; до нестями; до не хочу; до нудоти; до скруту (треба); з біса; з перебором; з перепонадміру; з усієї мочі; з усієї сили; з усіх сил; з чорта; на всі заставки; на всі спусти і заставки; над життя; над усе; не на жарт; понад усе; скільки мочі; так, що аж; через лад; що є духу; що є мочі; що є сил (сили).

ДУМАТИ, ПОДУМАТИ, варіювати, вигадувати, видумувати, вимірковувати, гадати, гадкувати, думати-гадати, додумувати, додумуватися, домислювати, домірковуватися, домудровувати, дорозумовувати, дотямковувати, задумуватися, замислювати, замислюватися, замишляти, кметити, кмітити, кмітувати, кумекати, маракувати, метикувати, микитити, мислити, мізкувати, міркувати, морочитися, мудрагелити, мудрагельствувати, мудракувати, мудрувати, мурдзюгувати, обдумувати, обмислювати, обмишляти, обмізковувати, обмірковувати, передумувати, подумувати, помишляти, продумувати, роздумувати, розмислювати, розмишляти, розмірковувати, химерити (У приповідці: "Химерить, химерить та щось і вигадає."), химородити, шулічити, шурупати,

*** брати дурня в голову; в голові длубатися; в голові копатися; в думках прикидати; в думках собі казати; взяти собі в думку; вкинути собі в голову; гадки гадати; гадкою літати; гадку закидати; голову ламати; голову морочити; голову смажити; голову сушити; губитися в гадках; думати глобально; думати думу; думати про себе; думати про своє; думки-гадоньки гадати; думкою багатіти; думку гадати; думу думати; забивати голову думками; забрати собі в голову; задню думку мати; залітати в думках аж...; занурюватися в думки; збирати думки; збирати думки докупи; збиратися на думці; зводити думки; зводити думки докупи; з думки не спускати; іти до голови по розум; копатися в пам'яті; крутити і сяк, і так; крутити мозком; крутити на всі боки; крутити розумом; ламати голову; линути думкою; ловити себе на думці; мати на думці; мізками ворушити;

мізками розкидати; мізки перетирати; мозком ворушити; мозком крутити; мозком ворушити; мозком повертати; морочити голову; морщити лоб (напружено думати); на думці мати; на думці себе ловити; напружувати думки; на розум класти; перебирати в пам'яті; перегортати в пам'яті; перетрушувати в пам'яті; питатися ума-розуму; підбирати ключ; підбирати ключик; повертати розумом; прикидати в голові; прикидати в думках; прикидати головою; прикидати і сяк, і так; прикидати на всі лади; прикидати на всякий лад; прикидати на різні лади; розкидати в умі сяк і так; розкидати думками; розкидати мізками; розкидати розумом; розкидати умом; розтікатися мислями по древу; розуму добиратися; розуму добувати; судити і рядити; сушити голову; сушити мізки; убгати собі в голову; убити собі в голову; узяти собі на думку.

Про думання: в голову влізло; в голову вроїлося; в голову збрело; в голову перейшло; в голову спало; в голову стукнуло; думка б'ється в голові; думка блискавкою мигнула в голові; думка влізла; думка вроїлася в голову; думка гвіздком стримить у голові; думка заворушилася; думка западає в голову; думка колом стирчить у голові; думка крутиться в голові; думка майнула; думка наклювується; думка не полишає; думка побиває; думка прийшла; думка стрілила в голову; думка сяйнула в голові; думка така, що...; думки в голову лізуть; думки обняли; думки обсіли; думки роєм; запало в голову; на думку збрело; на думці вертиться; на думці одне; не виходить з думки; не сходить з думки; стоїть на думці; тільки й думки, що...; уроїлося в голові;

Приповідки: Від думок аж шкура на голові болить. Голова від думок пухне. Він уже дірку в голові продумав.

ДУРНИЙ, байбас, баймуд, балахман, балда, бевзень, бевзь, безглуздий, безголовий, безкебетний, безклепкий, безклепочник, безмізкий, безмозкий, безмозклий, безрозсудний, безтолковий, безтямний, безум, безуман, безумець, безумний, бейбас, бейдан, бейла, бельбас, белебень, бемул, бецман, біснуватий, благуватий, блазень, блазнюк, бовван, бовдур, божевілець, божевільний, варіят, вар'ят, віслюк, вольтонутий, вузьколобий, глупак, глупень, глупий, глупко, глупуватий, головотяп, голомозий, дебіл, деґенерат, довбеха, довбешка, довбня, довбняк, долбак, дрімучий, дубоголовий, дудзуман, дулеба, дулебина, дунда, дундук, дундуля, дурак, дуракуватий, дурасій, дурацюга, дурба, дурбар, дурбас, дурбило, дурбиляка, дурельман, дуреман, дурень, дурепа, дурепенко, дуреписько, дурепище, дурепний, дурилай, дурило, дуринда, дуриндя, дурисвіт, дурище, дурка, дурко, дурковатий, дуркуватий, дурлига, дурмило, дурналюка, дурнас, дурнега, дурненький, дурний-дурнісінький,

дурник, дурнило, дурнісінький, дурноверх, дурноверхий, дурновіч, дурноголов, дурноголовець, дурноголовий, дурноколінний, дурноляп, дурнопуп, дурноп'ятий, дурносміх, дурнуватий, дуроган, дуроляс, дуроман, дуросвіт, дурундас, задундучений, залудуватий, залутуватий, зачемеричений, збезумілий, зеленоголовий, зрушений, зцапілий, йолоп, йолопега, йолопуватий, ідіот, ідіотія, кеп, кепа, ковпак, колпак, кочмолух, кретин, крикливиця (ж.), кукурічка, лавута, лапуця, листопадний, лопух, мазниця, макоцвітний, макуха, малахольний, мандерика, марнодумець, митутя, міднолобий, мідночолий, мунявий, муняковатий, навіженний, навісний, навісноголовий, навішений, надовбень, надолобень, налудуватий, намаханий, напівбожевільний, натовпень, недодума, недоколиханий, недорозвинений, недотепа, недотумкуватий, недотумок, недотямкуватий, недотямок, недоумкуватий, недоумок, незмислень, незмисль, неклепаний, немудрий, немудрячий, немудрящий, ненормальний, неприторенний, нерозважливий, нерозважний, нерозсудливець, нерозсудливий, нерозсудний, нерозумець, нерозумний, нескебетний, несосвітенний, нетеленькуватий, нетелепа, нетелепкуватий, нетелепний, нетяма, нетямкий, нетямковитий, нетямкуватий, нетямущий, обаранілий, обелешалий, обелешілий, оглашений, оглух, олух, осел, остолоп, остолопина, пінявий, помана, помрачений, прибацаний, пригурканий, придур, придуркуватий, придурманений, придурок, придуруватий, припадочний, присусуватий, прителенькнутий, прителенькуватий, прителепкуватий, притурканий, прицюцько, прицюцькуватий, прицюцьок, причинний, причинуватий, причмелений, причмеля, причуда, пришелепа, пришелепко, пришелепкуватий, пришелепок, пришелепуватий, пришиблений, пришибленик, пришибник, простак, простакуватий, простоволосий, профан, псих, психопат, психопатний, пустоголовий, розтелепа, розтрайда, слабоумкуватий, слабоумний, стріло-брело, стуманілий, ступа, струць, твердоголовий, твердолобий, телепень, тетеря, тіменний, тороплений, тумак, тумакуватий, тупак, тупар, тупець, тупий, тупиця, тупіяка, тупоголовець, тупоголовий, туподумний, туполобий, тупоумний, турок (У припов. "Ну ти ж і турок!" або: "От я турок!"), тютя, хворобний, цаплений, цимбал, цюкнутий, чмелений, чмур, чокнутий, чумлений, шалапут, шалапута, шалапутний, шалемонний, шалений, шелепа, шелепуватий, шиза, шолопай, шолоплений, штурпак, юродивий, яйцеголовий,

*** ані верша, ані ворітниця; багато вітру в голові; баран божий; баран віфлеємський; баранова рідня; бараняча шапка на баранячій голові; без голови; без клепки; без лою в голові;

безпросвітний дурень; безсила голова; без смальцю в голові; без тями в голові; без царка в голові; без царя в голові; бідний на розум; блазень всього світу; блекоти наївся; Бог до бороди розуму не прив'язав; Бог на розум не дав; Бог розум відняв; Бог розум забрав; Бог розумом зобидив; Бог розумом обділив; Бог розуму лишив; Бог розуму не дав; Бог розуму позбавив; боже телятко; божий бичок; борода більша за розум; був у дурного на весіллі; вавка в голові; в голові броня; в голові вітер гуляє; в голові вітер посвистує; в голові вороняче гніздо; в голові горобці цвіринькають; в голові йому вилами укладали; в голові капустяна розсада; в голові квашена капуста; в голові, мов у пеклі — нічого не видно; в голові неполадки; в голові непорядки; в голові олії не вистачає; в голові свистить; в голові сім літ не метено; в голові тінь; в голові хрущі хурчать; в дурного зимував; в дурного хаті ночував; великої руки дурень; вийшов з розуму; вискочили клепки; вистарів розумом; відбіг розуму; відняло розум і коваль не вкує; від світу дурень; вічний дурень; воно малим з печі впало; ворони в голові чубляться; вумцю за дурну вівцю; глузд за розум завернув; глузд за розум зайшов; глузд через розум перескочив; глуп, як пуп; голова для того, щоб комір з шиї не злітав; голова з вухами; голова зі свистом; голова й два вуха; голова клоччям набита; голова кляпом; голова не варить; голова не сповна розуму; голова половою набита; голова соломою набита; голова тільки для картуза; голова тільки для шапки; голова, як столова нога; дарданський осел; дев'ятої клепки не вистачає; диня на плечах; довбня неотесана; дуб дубом; дубова голова; дуплиста голова; дурень дурнем; дурень з великої літери; дурень із печі; дурень першого сорту; дурень царя небесного; дурману напився; дурна голова; дурна головешка; дурна довбешка на в'язах; дурна Хвеська; дурний, аж гуде; дурний, аж крутиться; дурний, аж куриться; дурний, аж носом баньки дме; дурний, аж очі йому рогом лізуть; дурний, аж світиться; дурний до останньої крапки; дурний зверху; дурний і не журиться; дурний його піп хрестив; дурний по саму зав'язку; дурний розум; дурний салабай; дурний у горілці; дурний Харько Макогоненко; дурний, хоч довбнею вбий; дурний, хоч об дорогу вдар; дурний, хоч тюкай; дурний, як баран; дурний, як божий баран; дурний, як бубон; дурний, як вівця; дурний, як ворона; дурний, як двері; дурний, як довбня; дурний, як дірявий чобіт; дурний, як дрова; дурний, як задник чобота; дурний, як з блекоти вискочив; дурний, як з печі плигнув; дурний, як каністра; дурний, як квасоля; дурний, як коза; дурний, як колода; дурний, як курка-первомайка; дурний, як Омелько; дурний, як пень; дурний, як придорожний пеньок; дурний, як пробка; дурний, як сак; дурний, як сало; дурний, як сало без хліба;

дурний як сосновий пень; дурний, як сто баранів; дурний, як сто пудів диму; дурний, як сто свиней; дурний, як ступа; дурний, як тарабан; дурний, як теля; дурний, як товкач; дурний, як тростина; дурний, як турецький кінь; дурний, як цапина; дурний, як цурупалок; дурний, як чіп; дурних грибів наївся; дурні його куми тримали; дурніший дурного; дурного розуму; дурному рідний брат; жуки в голові; заворот в голові; загубив ключі від розуму; загубив розум; зайчики в голові стрибають; занепалий розум; заплішена голова; заплішений дурень; заскочила клепка за клепку; збився з пантелику; збився з плигу; звихнувся з розуму; звихнувся умом; з вітерем у голові; з вітряком у голові; з дуба впав; з дуринкою; з дуриною; з заскоком; з-за угла мішком намаханий; з-за угла мішком прибитий; зійшов з розуму; з'їхав з розуму; з кіндратиком у голові; змакоцвітнів на пшик; з мухами в голові; з прицюцьками; з пришелепинами; з пришелепинкою; з пунктиком; зсунувся з розуму; з тирси роблений; і в Києві розуму не купить; і за тридев'ять земель розуму не надбав; йолоп царя небесного; кабак на плечах; капустяна голова; каша гарбузяна в голові; кволий на розум; кебета догори дригом; кебета набакир; кількох клепок бракує; клепки не вистачає; клоччя в голові; кобиляча голова; контужений у голову; коронований осел (про можновладців); куряча голова; курячий розум; листопадний дурень; лобом нешироκий; лопушаний дурень; маковеї в голові; макуха в голові; мак цвіте в голові; метелики в голові; мідний лоб; мізки навиворіт; мішком з-за рогу вдарено; мішок, набитий всячиною; набитий дурень; на півдорозі до розуму; народився, як Бог спав; на розум не орано; на цвіту прибитий; на цвіту пришиблений; не варить баняк; не варить кеба; не варить макітра; невеликого розуму; не відрізнить Божий дар від яєшні; не всі дома; не в своїй льолі; не в своїй сорочці; не гурт розуму; недійшлий розумом; недоспілий розум; нездоровий на голову; неклепаний дурень; нема гоя в голові; нема лою в голові; нема розуму під чуприною; неповного розуму; непоправний дурень; не при розумі; неприторенний дурень; не при своєму розумі; не при своїх; не при собі; нерівний розумом; не родить у черепку; нерозумна голова; несповна розуму; несусвітній дурень; олух царя небесного; осляча голова; осляче вухо; ослячі вуха; останній дурень; пентюх з пальцем у роті; позбувся клепки; позбувся розуму; поїв усі розуми; поїхав дах; покинутий розумом; полова в голові; порожнеча в голові; порожній баняк; порожня голова; порожня макітра на в'язах; порожньо в голові; порохнею напханий; пороху не видумає; посніdав розумом; посунулася стріха; пуста макітра на плечах; пустий баняк носить; решето розуму; рідко розуму; рішився розуму; розгубив клепки; розгубив обручі; розгубив обручі від

макітри; розгубив ролики; розмишля хвостом; розсохлися клепки; розум догори дригом; розум миші з'їли; розум набакир; розумний, аж носом баньки дме; розумний як Беркове теля; розумний, як Беркові штани; розумний, як сало; розумний, як Соломонів патинок; розумний, як Хведькова кобила; розумово відсталий; розумом не світить; розуму за дитину не має; розуму ні ложки; розуму ні на волоса; розум у решеті носить; розум утік із хати; розуму, як у кози хвоста; садова голова; слабка голова; собачої блекоти об'ївся; солома в голові; спав з розуму; сплив з розуму; стратився розуму; стріха набік з'їхала; струць задеснянський; ступа довбана; сьомої клепки не вистачає; третьої клепки бракує; тричі дурний; тронувся розуму; тронутий на голову; туман вісімнадцятий (останній дурень); убогий умом; ума ні з шило нема; уманський дурень; у сусіда розуму позичає; у тім'я битий; у тім'я крук клюнув; хворий на голову; цар дурнів; цвіла голова; чемериці об'ївся; чорт за душу вдряпнув; шашіль голову поточив; що засиплять, те і меле; щось його вкусило; ялова голова; ярмарковий дурень.

У народі про дурного: Це той, що бороною по воду їздить, а ціпком рибу ловить. ~ що від дощу ховається у воду. ~ що в криницю воду ллє. ~ що готового борщу не вміє засмажити. ~ що лівого черевика на праву ногу взуває. ~ що йому розуму з кожуха не приточиш. ~ що ловить в небі журавлів. ~ що решетом у воді зірки ловить. ~ що палить одежу, щоб нагрітися. ~ що їхав у Казань, а заїхав у Рязань. ~ що лісом ішов, а дров не бачив. ~ що з вареної моркви клямки на двері робить. ~ що дивиться вздовж, а живе впоперек. ~ що хапає сонячні промені. ~ що ходить у ліс за рибою. ~ що ловить сонячних зайчиків. ~ що голкою криницю копає. ~ що дмухає проти вітру. ~ що лупить дуба кулаками. ~ що позичає в дурня розуму. ~ що проти вітру попелом кида. ~ що розкладає вогонь під озером. ~ що сильцем галушки ловить. ~ що на льоду хату ставить. ~ що ложкою з моря воду черпає. ~ що натяга маленьку латку на велику дірку. ~ що на шаєчку воздух вішає. ~ що ходить за сім миль киселю їсти. ~ що надіває хомута з хвоста. ~ що на свиню хомут надіває. ~ що борошно продає, а хліб купує. ~ що з бороною до гною, з шилом до греблі, а з макогоном палі бить. ~ що не зійде з ума, бо нема з якого. ~ що виїжджає верхом на палиці. ~ що огірком вогонь викрешує. ~ що на комаря з дрючком, а на вовка з швайкою. ~ що в очереті сучків шукає. ~ що на коні їде, а коня шукає. ~ що йому й черевик цяцька. ~ що заїхав йому віз сіна до голови. ~ що з мазницею по мед ходить. ~ що йому мухи в рот летять. ~ що йому треба напитувати другої голови. ~ що болото палить. ~ що лясь по воді батогом і дивиться, чи смуг не знати. ~ що берези

білить. ~ що на блискавці сало смажить. ~ що на бочці сидячи, вовка за хвіст піймав. ~ що шаблею пір'я рубає. ~ що макогоном вікна б'є. ~ що думає не головою, а черевиком. ~ що з ним останній розум загубиш. ~ що куди вітрець, туди й розумець. ~ що решетом зірки в небі ловить. ~ що ходить у ліс за рибою, а в воду за птицею. ~ що мислі оквислі, а ум розкарячився. ~ що розуму палата, та ключ від неї загублений. ~ що сім літ минуло, як музика грала, а він ще й досі скаче. ~ що сотворив його Бог і сім день після того сміявся. ~ що сотворив його Бог та й висякався. ~ що стань та подивися, плюнь та одступися. ~ що в нього не всі дома, половина поїхала на базар по розум. ~ що був молодий та дурний, а став старіший та ще дурніший. ~ що сидить під кручею, ловить раки онучею. ~ що такий розумний, аж дурний. ~ що розбирається, як глухий у танцях. ~ що розбирається, як ведмідь у зорях. ~ що розуміється, як свиня на перці. ~ що не дурний, тільки розуму не має. ~ що поперед невода рибу ловить.

Інші примовки та приповідки: Серед його розуму розсілася дурість. Не умен до двадцяти, не жонат до тридцяти, не богат до сорока — кругом дурак. Коли в тебе такий розум, то який же він у твоїх дітей? З тобою все ясно, дай Боже розуму твоїм дітям. Дурному Гаврилці усе чорнобривці. І була б дурна, та вже тричі дурна. Старі дурні дурніші за молодих. З нашого Захарка ні Богу свічка, ні чортові угарка. Літа йдуть, а ум на місці. Дурний його піп хрестив та в помийницю впустив. Видно ззаду Супрунаду. Велик пень, та дурень. Видно ззаду, що Пархім. І ззаду видно, що Хомою звать. Дай мені, Боже, дурних ворогів мати! Дурень до Києва, дурень і з Києва. Кума без ума, а в кума й того нема. Голівка, як маківка — лиш витрясти та вимести. Що він дурний, так про те й рідна мати скаже. Що вдаєш із себе дурня, коли й так дурний? Зібрались якраз під пару: одне дурне, а в другого розуму нема. Утулив Бог душу в пень! Не дурак, а від природи так. Нема дурних — поженились. Подивився дурний на дурного та й похитав головою. Дурний дурному купив корову, три дні доїли, а молока не їли. Дурний, дурне йому й сниться. Один дурний, а другий і того розуму не має. Багато є дурних, та не всі вкупі. Де ти був, як Бог розум роздавав? Скільки не живи, а все дурним умреш. Говори до неї, а в неї маковеї. Шалапута: одна нога боса, друга взута.

ДЯКУВАТИ, благосл`овити, віддячувати, відплачувати, вклонятися, завдячувати, кланятися, поспасиблювати, спасибити, *** виносити подяку; висловлювати благодарениКи (жарт.); висловлювати подяку; відплачувати по заслугах; возздавати осанну; возздавати хвалу; возносити хвалу; дякувати Богові; дякувати від усього серця; дякувати від щирого серця; дякувати

Всевишньому; дякувати долі; дякувати красненько; дякувати красно; дякувати своєму дурному розумові (ірон.); розсипати подяки; складати подяку; уклінно дякувати.

Слова подяки: Благодареники за варениками! (жарт.); Дякую! Красненько дякую! Сердечне спасибі! Сердечно дякую! Спасибі! Спасибі за ласку! Спасибі і простибі! Спасибі вам у шапочку! (ірон.); Спасибі за варениками, де ваші двері! (жарт.); Уклінно дякую! Щира вам дяка! Щира вам подяка! Щире спасибі! Щиро дякую!

Ж

ЖАБА, жабеня, жабенятко, жабка, криничка, кряк, крякуша, крякушка, ропавка, ропуха,

*** зелена жаба; земляна жаба.

ЖАДНИЙ, глитай, голінний, грошозаплод, грошолов, грошолюб, грошолюбець, грошолюбний, жабрій, жаденький, жадивий, жадібний, жадібнуватий, жадливець, жадливий, жадненький, жаднуватий, жаднюга, жаднючий, жаднющий, жадноротий, жаднорукий, жадюга, загреба, загребистий, загребущий, зажера, зажерливець, зажерливий, зажерний, зажирливий, заїдливий, залямистий, запопадливий, запопадний, захланний, каптій, когут, користолюбець, користолюбний, ласий, лічикруп, невситимий, ненажера, ненажерливий, ненажерний, ненаситець, ненаситний, ненатленний, ненатлий, ненатля, ненатний, неситий, пожадливий, прежаднючий, скнара, хапайленко, хаптура, хтивий,

*** бездонна кишеня; все під себе гребе; все під себе підгрібає; ганяється за копійкою; дере лико; дере по три шкури; дере шкуру; дере, як дурень за батька; дере, як за рідного батька; жадний в багатстві; жадний в гаразді; жадний в достатках; жадний в розкошах; за гріш повісився б; здере десяту шкуру; здере десяту шкуру з живого і мертвого; з рідного батька злупить; з рідного батька сорочку стягне; ласий на чужі ковбаси; має загребущі руки; має неситі руки; ненажерливий, як пекло; несита пелька; очі завидющі; під себе підгрібає; ручка — собі ганночка; ручка — собі карлючка; скнара скнарою; таківський з лоба; тягне все в пельку; утридорога лупить; хаптурний рід; як за вола править;

Приповідки: Бігає з одним ротом на два обіди. В нього завжди долоня свербить. В нього здачі, як у шевця остачі. В нього те око бачить, на яке дають. В свою норку тягне всяку корку. До себе обома руками, а від себе ні пальцем. За користю

біжить ристю. За шмат кишки піде сім верст пішки. І з блохи шкуру здер би й натопив лою. Йому хоч діжу з тістом, то все мало. Ласий на чужі ковбаси. Ласий, як кіт до сала. Ласий, як кіт на ковбаси. Найбільшу цигарку крутить з чужого тютюну. Очі завидющі, руки загребущі. Руками дивиться, а очима лапа. Сам не вжує, а другому не дає. Скоріше відхорує, а свого не подарує. Собачі недоїдки собаці дає. Це така, що не вступить і п'ятака. Чужим пивом хоче своє весілля відбути. Шкода лою — світить водою. Не того йому шкода, що з'їв, а того, що залишилось. Виліз кіт на сало та й кричить: мало! Наївся і в пазуху набрав. В обидві руки набрав, ще й сиплеться. (Див. також синоніми до "скупий").

ЖАРКО, варко, вогнедишно, жаркенько, жаркувато, задушливо, задушно, млосно, парить, парко, припарює, припікає, присмажує, смажить, спека, спекотно.

*** піт ручаями; піт струмком.

ЖАРТ, ЖАРТИ, баляндраси, баляси, веселощі, виверт, викрут, глузи, дотеп, дурносміхи, жартушечки, жартушки, зубоскальство, зубоскальці, кпини, насмішки, підколки, підкольки, прикладки, смішки, теревені-белевені, теревені-вені, хахи, хихички, шпилечки, шпильки,

*** личаки з підсмичкою; першоквітневі жарти; проплетені личаки.

ЖАРТІВНИК, артист (переносно-ірон.), баляндрасник, балясник, веселун, весельчак, вигадник, витівака, витівник, гострослов, гострословець, дотепник, жартівливий, жартливий, жартовливий, жартун, забавник, зубоскал, кепкун, комедіант, комік, кривляка, кумедіант, кумедник, лицедій, потішник, скализуб, скалозуб, сміховалець, сміхован, сміхованець, сміхотвор, сміхотворець, сміхотливець, сміхотливий, сміхотун, сміхун, смішко, сміюн, сміюха, сміян, фігляр, фігляристий, чмут, чмутник, чмутовитий, чудар, чудило, чудопал, чудопалистий, штукар. (Див. також синоніми до "веселий").

ЖАРТУВАТИ, балахрестити, баляндрасити, блазнювати (удавати дурника), веселити, віджартовуватися, гострословити, докладати (жарт), доточувати, зубоскалити, каламбурити, комікувати, мавпувати, приточувати, скалозубити, фіглювати, фіглярувати, хохмачити, хохмити, чмутувати, чудакувати, чудачити, штукарювати, шуткувати,

*** викидати фіглі; витісувати нетесаного тесана; відбуватися жартами; говорити жартом; говорити на жарт; говорити на сміх; гострити язика на жартах; грати словами; докладати д'окладки; жартома казати; заливати гусара; переводити на жарт; підкидати жарти; притворятися коміком; пускати віци (дотепи - діал.); сипати дотепами; сипати дотепи; сипати жартами; сипати

жарти; сипати каламбури; сипати перчисті нісенітниці; справляти фіглі; справляти фіглі-міглі; строїти смішки; строїти хахи; стріляти словами; торгувати зубами; точити ящика на дотепах.

Приповідки: Жартуй, глечику, поки не луснув. Жартушки-жартушечки: так жартують тільки під ковдрою. Дай,Боже, жартувати, аби не плакати. Пожартував злодій: у четвер умер, а в п'ятницю встав та коня вкрав. Жартуй, та не глузуй! Жартувала баба з колесом, поки у спицях застряла. Отакої чеберячки!

ЖВАВИЙ, азартний, алюрний, бадьорснький, бадьорий, бадьористий, бадьорненький, бадьорний, баский (кінь), бистрий, бистроногий, бистроокий, бідовий, бойковитий, бравий, бравурний (про музику), буйний, буйняк, верткий, вертливий, вертлявий, вертун, вертунчик, вертутій, вертуха, вертушка, видзігористий, вистрибайло, вистрибуха, ворухкий, ворухливий, ворушкий, ворушливий, всюдисущий, в"юнкий, гарячий, гарячковитий, гарячкуватий, гарцівливий, голінний, джигун, джинджуристий, дзига, дзигористий, доскоцький, емоційний, енергійний, жагливий, жвавенький, живий, живкий, живко, живохват, жигилій, жигун, живчик, жирун, завзятий, завзятющий, завоїстий, задерихвостий, задиристий (танець), задирливий, задьористий, запал`енний, запальний, заповзятий, заповзятливий, загонистий, заповзятий, заповзятливий, збадьорений, збадьорілий, звинний, ковбоїстий, ковбойський, крутілка, крутливий, крутько, меткий, метушкий, метушливий, молодечий, молодецький, моторненький, моторний, напористий, невгамовний, невгавучий, невгавущий, невгомонний, невдержимий, невдержний, невловимий, неквпокійливий, невпокійний, невсидливий, невсидючий, невсидющий, невтихомирний, невтишенний, невтишимий, невтишний, невтоленний, невтолимий, невтримний, непогамовний, непосида; непосидливий, непосидючий, непосидющий, непосидячий, непосидько, неспинний, неспокійний, нестримний, неугавний, нуртівний, нуртуючий, оглашений, огонь-петрович, палахкий, підбадьорений, побігайка, повороткий, пойда, поривний, поривчастий, пожвавлений, порский, порскливий, пострибун, похіпкий, похіпливий, похопливий, придзигльований, проворненький, проворний, промітний, пронозливий, пронозуватий, прудкенький, прудкий, пружинистий, пружинястий, пружистий, пружкий, пручкий, пусти-вирвусь, пустотливий, рвачкий, рвійний, рвучкий, реактивний, рухавий (діал.), рухливий, рухлявий, самоневгавай, свербигуз, скакелюха, скорий (щось робити), скорохват, скорохвацький, сновига, сновигайло, стрибучий, стрімливий, сум'ятливий, сум'ятний, танцюристий, темпераментний, товкущий, тороплений, турман (про голубів), увертливий, увертюра (жарт.), флюгер,

хапкий, хваткий, хвацький, хуткий, чустрий, шамкий, швидкий, шелевило (жарт.), шпаркий, шустрий, шустрик, юрливий,

*** аж іскри скачуть; аж шкіра грає; аж шкура говорить; аж шкура горить; аж шкура грає; буйна голівонька; в гарячій воді купаний; веретениться, як посолений в"юн; вертиться, як в"юн в ополонці; вертиться, як сорока на тину; вертиться, як чорт у баклазі; вертиться, як чорт у лотоках; вертке, як циганча; верткий, як бабине веретено; верткий, як біс; верткий, як вуж; верткий, як мотовило; верткий, як у петрівку теля; верткий, як чорт; верткий, як ящірка; вертляве, як бісеня (про дітей); вертлявий, як дзига; в ложці води не спіймаєш; вогонь-дівка; вогонь — не дівка; все на кивах та на мигах; ганя, як бик по череді; ганя, як Сірко по ярмарку; ганя, як чорт по болоту; жвава дитина; жвава натура; жвавий, мов шкіра на ньому злазить; жвавий, як біс його в ребра пхає; жвавий, як біс уночі; жвавий, як в"юн; жвавий, як живе срібло; жвавий, як риба в воді; жвавий, як розворушений мурашник; жвавий, як сто громів; жвавий, як торба бліх; жвавий, як чорт; жвавий, як чортяче кодло вночі; і в ложці не спіймаєш; і в окропі не спіймаєш; і в ступі товкачем не влучиш; і в ступі не втовчеш; і гору перескоче, як схоче; і кам'яну гору пересіче; і кіньми не стримаєш; звивається жвавій гадюки; звивається, як пес у сливах; з живчиком; з живчиком та перчиком; з молодечим завзяттям; з молодечим запалом; з молодечою жилкою; кров бісом грає; крутиться колесом; крутиться, як бляшаний півник на хаті; крутиться, як дурна вівця; крутиться, як медведик у млині (колесо, на яке падає вода); крутиться, як муха в окропі; крутиться, як прядка; крутиться, як сите порося; крутиться, як сміття в ополонці; крутиться, як собака на вірьовці; крутиться, як чорт у лотоках; крутить, як швець шкірою; литовський ціп: і сюди, і туди; меткий, мов іскра; меткий, мов заєць; меткий, як муха; метушливий, як курка з яйцем; молодець, хоч куди; молодість грає; молодчага хлопець; не макуха; не хлопець — вогонь; ніде місця не зігріє; переїжджа сваха; поверх дерева ходить; проворний, як вітер у полі; проворний, як собака чорний; скорий на руку; совається, як Ничипор по гарячій сковороді; товчеться, як Савка по пеклу; у кропиві купаний; хвацька душа; хлопець-вогонь; ходить навстрибки; ходить, як заведений; хоч куди козак; шастає, як миш по пастках; швидкий і пуги не треба; швидкий на руку; швидкий, як блискавка; швидкий, як мотиль; шибається, як чорт по пеклу; як на мечику літає (мечик — дерев'яне било в терниці, на якому буцімто відьми літають на Лису гору); як на пружинах; як на шарнірах; як на шрубах ходить.

Приповідки: Перед паном Хведором розходився

ходором. Дід за дугу, а баба вже й на возі. Жвавий Савка, аж шкура горить. Пішов тарани ганять. Все одно, що вітер в клітку замкнути (про жвавого). Спокійний, як порося в мішку (жарт.).

ЖВАВО, вибриком, вигибасами, вигибасом, видрібцем, виплигачем, виплигом, вискоком, вискочки, вистриба, вистрибом, вистрибцем, вихилясом, дрібушечками, дрібушками, к`умелем, напролом, підбігцем, підстрибом, потоптом, тарабаном, тюпцем, чвалаями, чвалом,

*** з вибриком; з виплигом; з вискоком; з перегінками; з підплигом; з підскоком; з підстрибом. (Див. також синонімічний ряд до "швидко").

ЖДАТИ, виглядати, вижидати, вичікувати, дожидатися, дочікуватися, дрімати (перенос.), ждати-пожидати, ждати-сподіватися, ждати-чекати (фольк.), заждатися, зажидати, наджидати, очікувати, перебути (дощ), перегодити, пережидати, перележувати (поки...), пересиджувати (т.с.), перестоювати (т.с.); перетерпіти (т.с.), пережидати, перечасувати, перечікувати, піджидати, попождати, сподіватися (сподівалася брата в гості), чатувати (на кого), чекати, чигати (на кого),

*** бути у сподіванні; видивляти всі очі; відстоювати стояни; гратися в жданики; гратися в жданця; ждати, аж нуд нападає; ждати битий час; ждати благодаті з неба; ждати господньої сурми; ждати дні і ночі; ждати до Божого суду; ждати до нового пришестя; ждати до страшного суду; ждати до суду-віку; ждати, дрімаючи; ждати жданого; ждати-ждати та й годі сказати; ждати з дня на день; ждати з моря погоди; ждати з хвилини на хвилину; ждати і жданики поїсти; ждати і жданики розгубити; ждати й не діждатися; ждати й рукою махнути; ждати манни небесної; ждати милостей від природи; ждати молочних річок і кисільних берегів; ждати нового пришестя; ждати, поки Бог на кисіль шкурку натягне; ждати, поки голова не посивіє (про дівчат, котрі перебирають нареченими); ждати, поки зозуля закує; ждати сигналу; ждати та й жданики погубити; ждати цілісіньку годину; ждати чуда; ждати, як Бога; ждати, як віл обуха; ждати, як грому й блискавки; ждати, як свята; ждати, як свяченої паски; пересиджувати в холодку; пересиджувати на печі; припадати до сліду (постійно ждати); сидіти на чемоданах (ждати від'їзду чи переїзду); стояти на воротях; стояти на причілку; стояти на хвіртці.

Приповідки: Ждала баба внукового книша, аж вилізла їй голодна душа. Підождіть, діти, поки на киселю шкура виросте. Там тебе ждуть з двома дрючками за дверима, на порозі. Двоє третього не ждуть. Жди, кум, пирогів, посіяла пшеницю. Чекай, собачко, здохне конячка, матимеш м'ясо. Ждуть у ржі на межі, на крутій березі (жарт.).

ЖЕБРАК, голобриш, дід, жебра, жебран, злидень, злидняк, канюка, ковдош, койдош, лабза (діал.), лазар, либець, лигир, лигиряка, прохач, прошак, рахман, старець, старцюга, старцюган, старчиха (ж.), торбей, торбешник, торботряс, харпак.

Приповідки: Торба мені жінка, кий у мене братом. Середній хазяїн: торби по боках, а сам посередині. Цілий вік з торбою не сварився.

ЖЕБРАКУВАТИ, жебрати, жебрачити, жебрувати, жеврувати, канючити, ковдовати (діал.), лабзюкати, лабзюкувати, л`иткати, миркати (ходити по миру), просити, прошакувати, старцювати, торбешити, торбешитися, торбичити,

*** гвалтувати собак попід вікнами; дратувати чужих собак; жити в старцях; жити з жебрацтва; жити на жебрацькому хлібі; заводити лазаря; їсти жебрацький хліб; канючити хліба шмат; лабзюкувати хліб; міряти ступені від села до села; піти до Бога з просьбою; піти за прошеним хлібом; піти з торбами; піти з торбами по миру; піти на випроси; піти на жебрання; піти на жебри; піти на побрідки; піти на проханий хліб; піти на прошений шматок; піти під монастир; піти під чужий тин; піти пішечком з мішечком; піти по жебрачий хліб; піти по людях; піти по миру; піти попідвіконню; піти по дворах собак дражнити; піти старцем по світу; поневірятись у прохачах; просити милостину; просити милостиню; просити на шматок хліба; просити п`опросом; просити хліба; просити хліб ласкавий; просити Христа ради; простягати руку за милостинею; простягати Христа ради; співати лазаря; тинятися попід вікнами; тинятися попідтинню; тинятися попід чужими дворами; топтати чужі дворища; ходити за проханим хлібом; ходити з довгою рукою; ходити з простягнутою рукою; ходити по шматки.

Примовки: Од суми й од тюрми не зарікайся. В старцях живши з перцем їсти.

ЖИРНИЙ, жирненький, жирнуватий, жирнючий, жирнющий, зажирений, засмажений, засмачений, пережирений, прожирений, просалений, скоромний,

*** заправлений жиром.

ЖИТЕЛЬ, бережак (прибережний житель), бережан (т.с.), біженець, верховинець, гірняк, горець, городянин, городянич, горянин, житець, лісовик, мешканець, мирянин, міщанин, передміщанець (житель передмістя), переселенець, поселенець, постоялець, селянин, селюк, степовик, столичанин (житель столиці), тубілець (корінний житель), узграничанин (житель прикордоння).

*** корінний житель; місцевий житель;

ЖИТИ, бідувати, вікувати, гибіти, горювати, доживати,

доживатися, животіти, жити-поживати, існувати, матися, маятися, мешкати, міститися, нидіти, обертатися, повертатися, поживати, проживати, раювати, тулитися (під дахом),

*** вік вікувати; вік калатати; горе микати; днювати й ночувати; доживати віку; доживатися, далі нікуди; жити, аби день до вечора; жити абияк; жити без розуму; жити буднями; жити в борг; жити вкупі; жити власним розумом; жити в мулі; жити вовками; жити вовком (на відлюдді); жити в старцях; жити в чеканні; жити вчорашнім днем; жити душа в душу; жити єдиним хлібом; жити завтрашнім днем; жити заднім розумом; жити замкнуто; жити з`аново; жити за спиною (чиєю); жити за чужою спиною; жити за широкою спиною; жити з жебрацтва; жити з пучок; жити з пучок та ручок; жити з розумом; жити й горя не знати; жити ким (живе нею); жити круто; жити кучеряво; жити, лиха прикупивши; жити минулим; жити на віру; жити навпроти; жити на всю губу; жити на всьому готовому; жити надією; жити на жебрацькому хлібі; жити на колесах; жити на пару; жити на повну губу; жити на пташиних правах; жити на свій розсуд; жити на світі; жити на широку ногу; жити не в ладах (з ким); жити не в ладах із власною совістю; жити не гірше від людей; жити, не горювати; жити не журитися; жити не з медом; жити не по кишені; жити непомітно; жити не солодко; жити не хлібом єдиним; жити новим життям; жити одним днем; жити охляп; жити паном; жити під ким (напр. під німцями); жити під ковпаком; жити під скляним ковпаком; жити по-давньому; жити позавчорашнім днем; жити по-панськи (по-панському); жити по правді (правдою); жити по-старому; жити при достатках (достатку); жити рука в руку; жити своїм розумом; жити собі (жив собі дід та баба); жити собі на втіху; жити собі та поживати; жити справно; жити, спустивши рукави; жити сьогоднішнім днем; жити та Бога хвалити; жити та долю хвалити; жити та хліб жувати; жити тин об тин (по сусідству); жити тільки собою; жити у вічному чеканні; жити у парі; жити чесним потом; жити чужим розумом; жити як брат із сестрою; жити, як вільна пташка; жити, як голубки; жити, як горох при дорозі; жити, як кіт із собакою; жити, як мед пити; жити, як на вулкані; жити, як одна душа; жити, як пан; жити, як равлик; жити, як риба з водою; жити, як сестра з братом; жити, як сир у маслі; жити, як у батька за пазухою; жити, як у Бога за дверима; жити, як у Бога за пазухою; жити, як у раю; жити, як у сні; жити, як у тумані; жити, як у Христа за пазухою; жити, як цар; заживати чужого віку (довго жити); їсти біду; коптити небо (жити бездіяльно); коротати вік; коротати літа; купатися, як вареник у маслі (жити в розкошах); маятися по світу; на бурк`у жити (напризволяще); небо коптити (зневаж.); нудити світом; світ

поганити (жити негідно); сидіти в запічку (жити безтурботно); сидіти на печі (т.с.); сяк-так перебиватися; тільки хліб переводити; топтати землю; топтати ряст; тягти життя (бідувати); тягти ярмо; ходити під Богом;

Приповідки: Живуть та хліб жують, та постолом добро возять. Живе — дай Боже кожному. Живе — співай душа. Прожив життя, як у ступі стовк. Живеться, як хочеться.

ЖМУТ, букет, букетик, верчик, віхоть, віхтик, віхтичок, в'язанка, в'язка, в'язочка, горстка (конопель), горсточка, дідух, жмутик; жмуточок, жужмо, кулик, куль, оберемок, оберемочок, охапок, охапочок, парка (для вкривання хати), пасмо (пряжі), пелех, пук, пучок, пучечок, сніп, снопик, снопок, снопочок.

ЖНИВА, дожин (кінець жнив), дожинки, жаття, жнивовиця, жнивування, зажин (початок жнив), зажинки, зернозбирання, косиря, косовиця, молотьба, обжин, обжинки (кінець жнив),

*** гаряча пора; жнивна пора; збір урожаю; зелені жнива; солодкі жнива.

ЖОВТИЙ, бурштиновий, вижовклий, жовклий, жовтавий, жовтлявий, жовтенький, жовтесенький, жовтісінький, жовтіський, жовтіючий, жовтковий, жовтлявий, жовтобокий (про птахів), жовтобрюхий, жовтоголовий, жовтогрудий, жовтожар, жовтожарий, жовток (у яйці), жовтокрилий, жовтолистий, жовтолиций, жовтоносий, жовточеревий, жовтуватий, жовтявий, жовтяк (про огірок), жовтяничний, жовтянистий, жовтястий, зажовклий, зажовтілий, зжовклий, канарейковий, лимонний, лимоно-жовтий, пережовклий, піджовклий, пожовклий, пожовтілий, пожовтявий, половий, половіючий, пополовілий, прижовклий, прожовклий, прозорожовтий, споловілий, світложовтий, темножовтий,

*** жовтий, як віск; жовтий, як вовчі зіниці; жовтий, як скринька від спортлото.

ЖОРСТОКИЙ, акула, бандит, бандитюга, бандюга, бездушний, безжалісливий, безжалісний, безжальний, безпощадний, безсердечний, безсердий, безсердний, братовбивця, бузувір, бузувірний, бузувірський, бурбон, бурбоняка, вампір, вандал, варвар, вішатель, вовкодав, вовкулак, вовкулака, вовкун, вовцюга, вовцюган, всепожерний, гвалтівник, гестапівець, гицель, гієна, глитай, глитаяка, гнобитель, головоріз, гонитель, горлоріз, горлохват, деридій, держиморда, держимордник, дерикожа, дерилюд, дерій, деспот, деспотичний, диктатор, дикун, дітовбивець, дітовбивця, дітогуб, дітогубець, драпіжний, драпіжник, драпіжка, драпіка, дряпіжний, дряпіжник, дряпріжка, дряпіка, душитель, душман, душогуб, душогубець, душогубник, душомотальник, душохват, душохватник, есесівець, живоглот,

живодер, живоїд, живолуп, жорстокосердий, задавій, задавійко, заріза, зарізака, зарізяка, звір, звірина, звіринячий, звіркуватий, звіролиций, звіруватий, звірюватий, звірюга, звірюган, звірюка, звіряка, знавіснілий, інквізитор, ірод, канібал, кат, катюга, козолуп, коновал, костолом, котолуп, кривдник, кровожер, кровожерний, кроволуп, кровопій, кровопивець, кровопивця, кровосос, лихочинець, лупир, лупій, луп'яр, людожер, людожерець, людожерний, людо-звір, людоїд, людоїдський, людолов, людоріз, людохват, лютвір, лютер, лютий, лютір, лютор, лютр, мироїд, мишопруд, монстр, мордуванець, мордун, мучитель, негуманний, недолюд, недолюдок, нежалісливий, нелюд, нелюдим, нелюдимий, нелюдський, нелюдяний, немилосердий, немилосердний, немилостивий, ненаситець, несамовитий, нечулий, нещадим, нещадимий, нещадний, нищитель, озвірений, озвірілий, опричник, павук, песиголовець, пірат, побийпес (гицель), погромник, посіпака, прежорстокий, різник, розбишака, розкуркулювач, самурай, сатана, сатаніст, сатрап, свавільний, тать, тварюка, тиран, тиранічний, троглодит, убивник, убивця, удушитель, узурпатор, упир, упир-дракула, упиряка, фашист, харциз, харцизяка, хижак, хижий, цербер, чмур, чмуряка, чортолуп, шакал, шкуродер, шкуролуп,

*** бандит із широкої дороги; бездушна людина; без жалю; без серця; вовчий зуб; гієна стервоїдна; звіряча вдача; з кощієвою душею; злий нелюд; їдь їдуча; камінне серце; кам'яне серце; кат з катів; кат катом; не людина — звір; не має Бога в животі; не має Бога в серці; не має душі; не має серця; не має Христа в душі; псом підбитий; серце з каменю; Хреста на ньому нема; через батька переступить; через рідну матір переступить.

Приповідки: Обдере чоловіка й виспиться на його ж таки шкурі. Його балачка кров"ю пахне. Захистив, як вовк овець. Розжалобився, як вовк над поросям. Пожалів яструб курку, поки не обскуб. Пожалів вовк кобилу — зоставив хвіст та гриву. Добра ти людина, та поганий чорт, що тебе не взяв! Добрі люди: поки хліба дадуть, наперед зуби виб"ють. Світ не без добрих людей: захочеш повіситись, помічники знайдуться. Добрий пан: взяв у сиріт хліб і кинув псам. Милує, як вовк барана. Милує, як вовк порося — від'їв ніжки та й уся.

ЖУРИТИСЯ, ЗАЖУРИТИСЯ, бідкатися, бідкуватися, горювати, досадувати, жалкувати, журитоньки (поетичне), журливитись, зажурити, засмучуватися, засумовитіти, засумувати, захандрити, зітхати, квилити, квиснути, киснути, матінкувати (часто говорити "ох, матінко!"), осмучуватись, печалитися, печалювати, побиватися (за ким), пожуритися, попожуритися, попосумувати, посмутніти, посмутнішати, посумніти, посум-

нішати, посумувати, похнюпитися, присмутитися, розсмутитися, розсумуватися, скиснути, скніти, скорбити, скорбувати, смутитися, смуткувати, смутніти, смутнішати, смутувати, сумувати, тужити, убиватися (за ким), хмаритися, хмуритися,

*** бути в зажурі; бути в засмуті; бути в осмуті; вішати голову; вішати носа; вдаватися в жаль; вдаватися в тугу; впадати в сум; впадати в транс; впадати в тугу; журбу годувати; журбу розводити; журбу сповивати; жур-голову схиляти; журитися журно; журу розводити; мати туск на серці; ніс на квінту повісити; носити печину на душі; опускати вуха; опускати голову; опускати крила; опускати руки; поночіти на лиці; посипати голову попелом; посипати коси попелом; похнюпити носа; прийматися сумом; своє серце їсти; серце надривати; стогоном стогнати; сум колихати; сумом сумувати; тумою туманіти; удаватися в тугу; хилити голову; хнюпити ніс; хнюпити носа; хнюпити ніс; хмурити чоло; хмурка хмурити; ходити тума тумою; ходити, як ніч; ходити, як тума.

Слова в хвилини журби: А тут на тобі! Батечку мій! Біда та й годі! Біда та й тільки! Горенько! Діла-а! І ось на тобі! Йоколимене! (жарг.); Йолки-палки! Матінко моя! Ну його! Ну його к бісу! Ну його зовсім! Ну його к манахам! Ну, що ти поробиш! Ну, що ти робитимеш! Ну, що ти скажеш! Ой, біда велика! Ой, горе, горе! Ой, горенько наше! От тобі й маєш! От тобі й на! Отуди к бісу! Отуди к лихій годині! Треба ж тобі! Треба ж тобі такого! Цього ще тільки бракувало!

Приповідки: Хай журиться кобила, бо вона велику голову має. Нехай той журиться, хто велику голову має. Нехай журяться ті, що заміж ідуть. Зітхає, ніби останнє змолов. Зітхає, ніби останнє спік. Як гадина коло серця в'ється. Суш сушить. Вже мені ні від місяця, ні від сонця (кажуть, сумуючи). Мов за стіну засунувся (дуже зажурився). Ой, смутку ж мій чубатий! Зібралися тучки в кучки. Згине туга — буде друга. Коти на серці скребуть. На душі миші шкрябають.

З

ЗАБУВАТИ , ЗАБУТИ, забуватися, занедбавати, занехаювати, підзабувати, позабувати, призабувати,

*** вибивати з голови (як наказ: вибий з голови), викидати з голови; викидати з пам'яті; викреслювати з пам'яті (свідомо забувати); вилітати з голови; вилітати з пам'яті; випускати з толку; забувати, відкіля й двері відчиняються; забувати про все на світі; загубити слова (забути, що казати); закинути гадку; закинути

гадку за грядку; затиратися в пам'яті; мати ледачу пам'ять; наїстися забудьків; покривати забуттям; померкнути в пам'яті; пускати в забуття; пускати в непам'ять; спускати з очей; спускати з уваги.

Примовки: Забув, мов заорало. Заріс шлях терном. Забув біду по своїм сліду. Забула, коли бита була. І помину немає. Заросло травою. Забудь-травою поросло. Як з очей, так і з думки.

ЗАБУДЬКУВАТИЙ, безпам'ятний, забувака, забувакуватий, забудько, забутливий, непам'ятливий, непам'яткий.

ЗАВАЖАТИ, застувати, перебивати, перебаранчати, перешкоджати,

*** вертітися під ногами; крутитися перед очима; плутатися під ногами; снувати перед очима; ставати на заваді; ставати на перепоні; ставати на перешкоді.

З`АВЖДИ І ЗАВЖД`И, завда, завди, завсігди, з`авсіди і завсід`и, завжде, завше, знай ("Знай іде та й іде."), повсякденно, повсякдень, повсякчас, повсякчасно, постійно, рік-річно, усякчас, щоденно, щодень, щоднини, щодня, щомісяця, щорік, щорічно, щороку, щотижня,

*** в минулому і в сучасному; денно і нічно; день від дня; день за днем; день крізь день; день по дню; день при дні; день проз день; день у день; за будь-якої погоди; завжди і всюди; завжди і скрізь; з вечора до вечора; з ночі до ночі; з ранку до ранку; і вдень, і вночі; і нині, і прісно, і повік; кожного дня; кожної днини; раз у раз; рік у рік; рік за роком; щодень Божий; що не день.

ЗАВЗЯТИЙ, напористий, напорскливий, настирливий, настирний, рішучий.

ЗАВОДІЙ, ватаг, ватажок, верховод, верховода, заводіяка, заспівач, заспівувач, зачинщик, ор`удар і оруд`ар, привідець, привідник, привідця, призвідець, призвідник, призвідця, причинник,

*** завжди перший; у всьому перший.

ЗАВЧАСНО, достроково, дочасно, завбачливо, завгодій, завгодя, завчасу, заздалегідь, заздалегоди, зарані, зарано, наперед, передчасно, передчасу.

ЗАГОРІЛИЙ, засмаглий, каштановий, підсмажений, смаглий, смальовий,

*** як негр; як циган.

ЗАГОРНЕНИЙ, вгорнутий, завернутий, завинений, завинутий, загорнутий, закачаний, закутаний, закутушканий, повитий, сповиваний, сповинений, сповитий, укутаний.

ЗАДЕРИКУВАТИЙ, агресивний, баламутний, баламутник, бешкетник, битливий, бійкуватий, бузотер, бузувір, буйний, бурли-голова, визивн`ий, войовничий, ворохобний, ворохобник,

галаб`урда, галабурдний, галабурдник, гармидерник, гарячий, головоріз, горлоріз, дебошир, драч, дришпак, дряпічка, єрепенистий, завоїстий, загризкуватий, задера, задерака, задеришка, задерій, задирака, задиракуватий, задирикуватий, задирачка, задирашка, задиристий, задиришка, задиркливий, задиркуватий, задирливий, задирчастий, задра, задьора, задьористий, зайдиголова, запальний, заривкуватий, зачепа, зачіпливий, зірви-голова, зухвалець, зухвалий, зухвальний, колотила, конопливий, кострикуватий, лотр, лупежник, навіженець, навіжений, напівнячений, неповздержливий, одірвиріг, придиристий, пробий-голова, розбишака, розбишакуватий, розбійник, розбіяка, сибірний, сибіряка, скандаліст, урвиголова, харциз, харциза, харцизник, харцизяка, хуліган,

*** гаряча кров; з живчиком та перчиком; з перчиком.

Примовки: На "здрастуй" кулаками відповідає. Вишкваркою плигає й сичить.

ЗАДИРАТИСЯ, в'їдатися, вчепірюватися, дзигатись, задирати, налазити, напускатися, очепірюватись, придиратися, присікуватися, присіпуватися, прискіпуватися, приставати, сікатися, сіктися, скіпатися, сукатися (з кулаками),

*** приставати з ножем до горла; хапати за петельки.

ЗАДОБРЮВАТИ (ХАБАРЕМ), дарувати ("Даруй суддю, не посадить у тюрму."), задобряти, замогоричувати, калимити, мастити, могоричити, обдаровувати, омилосерджувати, омилостивлювати, оплачувати, ощедрювати, переплачувати, приплачувати, піддобрятися, підкупляти, підкуповувати, підмазувати, підмазуватися, підмаслювати, підмаслюватися, підмащувати, підмащуватися, підмогоричувати, умилосерджувати, умилостивлювати,

*** блиснути золотом; брязнути капшуком; давати базаринку; давати бакшиш (з турец.); давати басаринку; давати вирву; давати відкуп; давати відчіпного; давати калим; давати кубан (діал.); давати куку в руку; давати куницю (іст. — давати викуп поміщикові за наречену-кріпачку); давати куш; давати могорич; давати на лапу; давати на чай; давати побір; давати побори; давати хабаря; давати хавтур; давати хавтурку; давати хавтуру (побори, які брало натурою духівництво); давати хапунця; давати шаньку; діяти через гастроном; діяти через ресторан; запивати могорич; засипати очі золотом; платити мзду; плюнути в долоню ("Умій начальству плюнути в долоню."); погріти руки (кому); позолотити ручку; робити принос; ставити могорич; тикати в руку.

Примовки: Як з нічим до млина, то впорожні й додому. Золотий обушок скрізь двері відчиняє. Золотий ключ кожен замок

відкриє. Немазана ложка рот дере. Немазаний віз скрипить. Всякого рот дере ложка суха. Без піджоги й дрова не горять. Треба "Приділе, поклонімося" (себто дати хабаря). За "дзенькує" тато маму не цілує. Не підмажеш — не поїдеш.

ЗАДОВОЛЕНИЙ, вдоволений, потішений, раденький, радесенький, радий, ублаготворений, умиротворений, утішений,

*** на десятому небі; на сьомому небі.

Приповідки: Раденький, що дурненький.

ЗАДУМУВАТИ, ЗАДУМАТИ, замислювати, замишляти, надумувати, намислювати, науявляти, нафантазовувати,

*** брати в думку; вбивати в голову; загадувати собі.

ЗАЗДРІСНИЙ, завида, завидливий, завидник, завидошник, завидущий, завидющий, завидько, зависливий, зависний, зависник, заздренний, заздрий, заздрівний, заздрісник, заздросний, недоброзичливець, недоброзичливий, ненависний, ненависник, ревнивець, ревнивий.

ЗАЗДРІСТЬ, завидки, завидування, заздрощі,

*** біла заздість; чорна заздрість.

ЗАЇКУВАТИЙ, заїка, мимрикуватий, мимря, папаїка, папаїкуватий.

ЗАЙВИЙ, залишній, лишній ("Господи вишній, чи я в тебе лишній."), непотребний, непотрібний, пришийкобиліхвіст,

*** для меблів; зайвий рот; потрібний, як більмо в оці; потрібний, як більма на очах; потрібний, як більмо на оці; потрібний, як глухому музика; потрібний, як дзюра в мості; потрібний, як діра в мості; потрібний, як зайцеві бубон; потрібний, як зайцю стоп-сигнал; потрібний, як кожух улітку; потрібний, як лисому гребінь; потрібний, як музика після весілля; потрібний, як позаторішній сніг; потрібний, як п'яте колесо до воза; потрібний, як п'ятий чиряк на животі; потрібний, як сироті трясця; потрібний, як сіль в оці; потрібний, як сліпому дзеркало; потрібний, як собаці другий хвіст; потрібний, як собаці п'ята нога; потрібний, як собаці чоботи влітку; потрібний, як сухій землі попіл; потрібний, як торішні бублики; потрібний, як торішній сніг; потрібний, як чорту лапоть; треба, як болячки на лобі; треба, як волосся в паністару; треба, як кобилі трясці; треба, як мені лиха.

ЗАКІНЧУВАТИ,ЗАКІНЧИТИ, вивершувати, викінчувати, довершувати, докінчувати, долати, дороблятися, завершувати, зав'язувати (напр. пиячити), змоцьовувати, кінчати, скінчати, упоряджати, упорядковувати, шабашити,

*** берега дати; класти кінець; класти край; ставити крапку; ставити крапку над "і"; ставити крючка; ставити останню крапку; ставити хрест.

ЗАЛАГОДЖУВАТИ, ЗАЛАГОДИТИ, заладнувати,

залаштовувати, обкрутити, облагоджувати, обтяпувати, улагоджувати, уладнувати, упорядковувати, упоряджувати,

*** обробити дільце; обкрутити діло; обкрутити дільце; обтяпати справу.

ЗАЛИЦЯТИСЯ, амуритися (з ким), амурничати, баламутити (кого), бігати (за ким), ватажитися (залицятися гуртом), видзігорюватися, витися ("Біля мене хлопці в"ються."), вихилясити, волочитися, воркувати, вчащати (до кого), горнутися, гульвісничати, дженджуритися, донжуанити, жартувати ("Жартували до зорі."), женихатися, жирувати, загравати, займати ("Нехай мене той займає, хто кохання в серці має."), іржати, кахикати (він до неї все кахикає), кокетувати, липнути (до кого), лицятися, ловеласити, ловеласничати, малюватися (перед ким), мартоплясити, моргати, набиватися (хитрощами), переморгуватися, піддобрюватися, піддобрятися, підкахикувати, підклинюватися, підкочуватися, підлещуватися, підморгувати, підмощатися, підмощуватися, підсипатися, підсокирюватися, підстрелювати (він за нею підстрелює), підсусіджуватися, покахикувати, прилюбляти, присватуватися, присусіджуватися, увиватися (біля кого), уганяти, уганятися, унаджуватися, упадати, фліртувати,

*** барвінком під ноги стелитися; бігати слідком; бігати хвостиком; бігати цуциком; бути на зальотах; вдаватися до флірту; вертіти хвостом (про жінок); вишкіряти зуби (до кого); вішатися на шию (ж.); гострити очі; грати бровами; грати очима; дух ронити (за ким); завойовувати серце; закручувати голову; закручувати любов; звиватися роєм (гуртом залицятися); зачіпати дівчину (хлопця); кидати гедза; клинці підбивати; клинці тесати; крутити голову; крутити любов; крутити тралі-валі; крутити роман; крутити шури-мури; липнути до жіночих спідниць; липнути шевською смолою; липнути, як шевська смола до кожуха; липнути, як шевська смола до чобота; литки присмалювати (біля кого); литки смалити; ліпити глечик; ліпити макітру; моргати на всі боки; мостом стелитися; м'яти ханьки; накидати оком (початок залицяння); нашіптувати солодкі слова; освідчуватися в коханні; підбивати клина; підбивати клинці; підбивати колодочки; підкочуватися бубликом; підпускати бісики; підпускати гедзиків очима; підпускати кукільмента; підпускати ляси; підпускати москаля (залицятися з обманом); поглядати, як кіт на сало; поглядати, як півень на тік; покоряти серце; пригортатися серцем; присмалювати литки; присмалювати халявки; пробивати дорогу до серця; пробивати стежку до серця; пробивати шлях до серця; прокладати кладку; прясти очима; пускати бісики; пускати гедзики очима; робити очка; робити очки; розводити шашні;

розводити шашні-мишашні; розводити шури-мури; розпускати слинки; розпускати пір'я; розпускати хвіст; сокорити у вічі; співати флейтою; справляти зальоти; справляти фіглі-міглі; стелити містки; стригти очима; стригти очицями; стріляти очима; стріляти очицями; строїти вихиляси та викрутаси; топтати доріжку; топтати слід; топтати сліди; топтати стежечки; туманити голову; утоптувати стежечку до серця; ходити, мов прив'язаний; ходити на прив'язі; ходити тінню; ходити хвостиком; ходити, як кіт біля гарячого вареника; чіплятися на шию; шмилити губки (ж.); шукати дорогу до серця; шукати шлях до серця.

Приповідки: Ахи, чорнявий, озирнись-бо, лукавий! Раз кахикнула — трьох прикликнула, вдруге кахикнула — п'ятьох прикликнула. Гонить дівка парубка, а сама від нього не йде. Сивина в бороду, а біс у ребро (кажуть про залицяння підстаркуватого). Вибийте собі хвіст об тин (жартують дівчата до нав'язливого залицяльника).

ЗАЛИШОК, бурелом, вибірки, вереття, вигребки, вигризок, вижимки, вижолобок (виїдений мишами залишок), висівки, вискребки, вичавки, вишкварки, вишкребки, відвійки, відламки, відломки, відрізки, відскіпок, відходи, вітролом, вітровал, вол`очини, гниль, грудка, грудомаха, грудочка, гуща (на дні), дрантя, дрібки, дрібок, дрібочка, дрізки, друзки, жемериння, жмаки, жмихи, жом, збоїни, зволочини, згарок, згріб'я, з'їди, з'їдини, зламок, змилки (вода після прання), змилок (залишок мила), змітки (залишки борошна на млиновому камені), кавалок, кавалочок, качалайки (залишки бадилля), кваслина (квасна гуща), кістриця, клапоть, клаптик, клоччя, костриця, крихти, кришиво, кусень, кусінь, кусіньчик, кусник, кусок, кусочок, лахміття, ломаччя, лузга, лушпа, лушпайка, лушпайки, лушпина, лушпиння, макуха, мерва, мервиця, метлиця, мотлох, м'якини, недобитки (армії), недогарок, недогризок, недоїдки, недокурок, недокусок, недоламки, недоломки, недоноски, недопалок, недопивки, недопитки, об'їдки, обметиця (залишки борошна в млині), обмолотини, обрізки, обрубки, огребини, огребки, огризки, одвійки, оденки, оденьці, одрібки, озадки, окравка (матерії), окраєць, окрайчик, окрушина, окрушка, осадок, осколок, оскребки, останки, останок, остача, острижки, отріпок, оцупок, очистки, очіски, ошіньки, ошкребки, ошмаття, ошмульгок (шерсті), ошурки, ощербок, п`азілки (рештки попелу після зоління), пазолки, патолоч, пачіски, п`ачоси і пач`оси, подріб, позадки, позолки, покидь, покидьки, полова, польопотини (залишки їжі), порохно, порохня, поскрібки, послід, послідок, потерть, потеруха, потерюха, потолоч, потрухи, рештки, різовини (тирса), різовиння (т.с.), сироватка, січка, скалки, скиба, скибка, скибочка, скіпа, сколотини, сміття,

стружка, суш, сушник, сушня, сушняк, тирса, тирша, трачиння (діал.), требуха, труха, трухня, уламки, уривки, хабоття, хмиз, хмизняк, цурпалок, цурупалок, шлак, шалупайка, шамушиння, шкаралупа, шкаралуща, шкурка, шмат, шматець, шматок, шматочок.

ЗАМЕТ, бархан, бурун, забоїна, занос, кучугура, намет, перевій (замет поперек дороги), перемет, переміть.

ЗАМЕТІЛЬ, вертячка, вертіж, вихола, вихолка, віхола, віхтелиця, дуявиця, заверуха, заверюха, завируха, завихіль, завійна, завійниця, завірюха, завірюшище, завія, заворуха, зав"юга, задимки (снігові вихори), задувка, задуявка, замета, заметія, заміт, заміть, засніжжя, куйовда, кура, курбелиця, курбельоха, курбениця, курделиця, курделя, куревиця, куревійниця, курія, курнява, кугура, курява, курявиця, куряниця, кушпела, кушпила, метелиця, метелюга, метіль, міть, охиза (мокра заметіль), поземка, поземок, пурга, свища, сипучка, сніговерть, сніговиця, сніговій, сніговійниця, сніговіч, снігопад, снігосіч, сніжниця, ферфела (діал.), ферфелиця, хвижа, хвирса, хвища, хвірза, хига, хуга, хуговій, хуговина, хурделига, хурделиця, хурделя, хурдига, хурдиста, хурія, хурта, хуртеча, хуртовина, хуртовиння, хуртуна, хуря, шаруга, шквиря, шувір, югра,

*** біла хвища; білий вир; снігова буря; снігова крутоверть; сніговий крутіж; хуга хуртовинна.

ЗАМІСТЬ, замісто, затомість, наміcто, намість, натомість, помість,

*** на заміну; на зміну.

ЗАМОРОЧЕНИЙ, забацаний, забитий, загавлений, зазіваний, затурканий.

ЗАНАВІСКА, завіса (на сцені), завіска, запинало, запона, куліса, лаштунки, портьєра, фіранка, фіраночка, штора, шторка.

ЗАНЕПАДАТИ, гнити, дичавіти, дичіти, дірчавіти, догнивати, коробитися, облуплюватися, пліснявіти, перегнивати, підгнивати, прогнивати, старіти, трухлявіти,

*** братися шашелем; заростати бур'яном (бур'янами).

ЗАПАЛЬНИЙ, буйний, бурливий, бурхливий, гарячий, гарячковитий, гарячкуватий, гарячосердий, гнівливий, кипучий, невитриманий, нездержаний, нездержливий, непогамований, несамовитий, неспокійний, нестриманий, нестримний, норовистий, оприскливий, опришкуватий, палений, палкий, поперхливий, розбурханий, розгарячений, розгарячілий, розжохканий, шалений,

*** гаряча голова; гаряча кров; гарячий на руку; гарячий серцем; горить полум'ям; дихає вогнем; з перцем; з перчиком; з півоберту заводиться; пашить полум'ям; купаний в окропі; у кропиві купаний; у кропиві народжений; як вогонь.

ЗАПАС, заготівка, заготівля, заначка, збереження, консервація, нагромадження, припас, приховок,

*** запас про чорний день; недоторканий запас; ховрашиний запас.

ЗАПАХ, аромат, дух, духмяність, запашистість, пах, пахніння, пахнінь, пахощ, пашіння.

ЗАПІЗНЮВАТИСЯ, ЗАПІЗНИТИСЯ, баритися, гаятися, гайнуватися, доваландуватися, довезькуватися, дововтузюватися, довозюкуватися, довозькуватися, доволоводжуватися, довошколуплюватися, дововтузюватися, дов'язолюватися, догайнуватися, догуздруватися, догузуватися, догузюватися, догузькуватися, додлятися, дозабарятися, дозагаюватися, дояложуватися, забарятися, загапкуватися, затримуватися, запізнятися, припізнюватися, припізнятися, спізнятися,

*** заставати лиш гарячий слід; поцілувати замок; поцілувати у ломаку; приходити в порожній слід; приходити на потрушені груші; приходити на розбір шапок; приходити на шапкобрання; приходити перед розбором шапок; приходити тоді, як ложки помили; проходити у свинячий голос; приходити у свинячі голоси; розмахувати кулаками після бійки.

Приповідки: Прийшов по хвилі, вже й ложки помили. Гості вже посходились, а ложки ще на миснику.

З`АСВІТЛА, вдень, завидка, завидна, повидному, повидну,

*** за днини; за дня; за світла; за сонця; серед Божого дня; серед білого дня; у білий день, ще до вечора.

ЗАСОРОМЛЕНИЙ, зніяковілий, знічений, сконфужений, спаленілий, присоромлений, пристиджений,

*** аж вуха займаються (від сорому); в очах чоловічки догори ногами стали; ганьба очі виїдає; дісталося стиду-бриду; залився кармазином; залився рум'янцем; залився фарбою; зашарівся, як маків цвіт; згоряє од сорому; згубив очі; і вуха почервоніли; кидає в жар (від сорому); кидає в пал; кров кинулась до обличчя; кров ударила в лице; ладен крізь землю провалитися; лице горить (од сорому); мов кропивою втерся; набрався сорому; наче хто кип'ятку линув; наче хто окропу линув; не знає, де очі дівати; не знає, куди очі подіти; не знає, на котру ступити; не знає, на яку ногу ступити; не може дивитися в очі; не сміє дивитися в очі; не сміє очей відвести; не по собі якось; ніби привезений; носик під себе тримає (від сорому); очі від сорому вилазять; почервонів, як рак; почуває себе, як привезений; почувається, як не в своїй тарілці; почувається, як пес після макогона; сидить, як на жару; сидить, як за тином; сидить, як кіт в салі; сидить, як сорока на сливах; сором заливає лице; сором їсть очі; сором криє очі; спаленів од сорому; стоїть і сором бере; стоїть ні в дві, ні в

п'ять; стоїть ні в дві, ні в три; стоїть ні в п'ять, ні в десять; стоїть ні в сих, ні в тих; стоїть ні в тих, ні в сих; страшно очей показати; тримається, як дівка на виданні (ж.); тримається, як засватана (т.с.); язик не навертається (сором говорити); язик не піднімається; язик не повертається; як мила з'їв.

Примовки: Микуляє очима як кіт на глині. Хоч під лаву лізь! Хоч під стіл лізь! Хоч крізь землю провалися! Стидно, аж вуха в'януть. Сором казати. Стидно й очі появити. Чи сором, чи два, треба щось робити. Йому пробігла собака між ногами (завдано сорому). Бобілів , як вільхова довбня (себто почервонів од сорому). Див. також синонімічне гніздо "соромитися".

ЗАСПОКОЇТИСЯ, вгамуватися, вгомонитися, відсердитися, охолонути, приспокоїтися, утихомиритися,

*** вгомонитися серцем; відтанути душею.

ЗАТ`ЕМНА, вечором, присмерком, смерком, смеркома, увечері, вночі, ніччю,

*** глупої ночі; до світанку; до перших півнів; до півнів; до третіх півнів; до світанку; до світання; до світу; пізнього вечора; пізньої ночі; серед ночі; у темну ніч; ще треті півні не співали.

ЗАТИХАТИ, вмовкати, завмирати, замовкати, змовкати, занишкати, притихати, принишкати, стихати, стишуватися.

З`АТИЧКА, заткало (в димаря), заткално, калга, корок, пробка, пробочка, чіп, чопець, чопик, чопок.

**З`АТИШОК,** безвітриця, безвітря, безгоміння, зат`ишок, затишшя, тиховина, тиховиння,

*** тиха тиховина.

ЗАХИСНИК, адвокат, заступник, заступничок (дит.).

ЗАХИЩАТИ, ЗАХИЩАТИСЯ, битися, боронити, виборювати, відстоювати, дужатися (з ким), заступатися (за кого), збороняти, обороняти, оборонятися, обстоювати, опиратися, поборювати, протистояти, хистити, хиститися,

*** виходити на герць; виходити на прю; відбивати атаки; відбивати напад; грудьми ставати; давати відсіч; долати смерть; заглядати смерті у вічі; захищати до останньої краплі крові; захищати кожну п'ядь землі; іти на бій; іти "на ви"; іти на прю; іти у битву; підніматися на ворога; ставати на боротьбу; ставати на ворога; ставати на прю; ставати стіною; ставити стіну; стояти горою; стояти грудьми; стояти за правду; стояти за праве діло; стояти муром; стояти на передовій; стояти на передовій лінії; стояти на смерть; стояти обороною; стояти стіною; чинити опір; чинити спротив.

ЗБЕРІГАТИ, берегти, держати, приберігати, придержувати, тримати, притримувати, хоронити.

ЗБИРАТИСЯ, ЗІБРАТИСЯ, готуватися, заколотитися, замірятися, затіяти, заходжуватися, злагоджуватися, зряджатися, зряхуватися, ("Поки зряхаєшся, й сонце зайде."), лагодитися, ладитися, ладнатися, ладнуватися, лаштуватися, моститися, нагострюватися, налагоджуватися, наладжуватися, наладнуватися, налаштовуватися, намірятися, нарихтовуватися, наряджатися, (нарядився їхати), нафундьорюватися, націлюватися (щось зробити), наюрмлюватися (саме наюрмилась корів доїти), підбиратися, пориватися, приготовлятися, ряхатися, споряджатися,

*** мати на думці; мати намір; нагострювати зуби (на що).

ЗВАБНИК, бабич, бабій, бабодур, баболюб, балагула, баламут, баламута, бугайкуватий, голуб-вабець, гульвіса, гультяй, дівчачур, дівчур, джигун, джигунець, домигун (ловелас), донжуан, дурисвіт, женихайло, женихливий, женишливий, жирун, заволока, закрутиголова, залицяльник, зальотний, зальотник, знадник, компліментник, коханець, крутиголова, крутиматня, крутиус, крутихвіст, лицяльник, ласогуб, ласогубий, ловелас, невловидуша, неоженьба, ночувака, обіцяльник, обіяльник (діал.), облесник, облудник, паливода, палисвіт, перелесник, перелюбець, перелюбник, підлесник, підночувальник, подупельник (діал.), полюбовник, прудивус, розбещувач, розлучниця (ж.), серцеїд, спідничник, спокуситель, спокусник, страстолюбець, хвіцігорний, хлопщур,

*** бабський празник; жіночий дядько; щорічний сватальник.

Приповідки: Гріхи його губаті. Де став, там і пристав. Ірже, як жеребець на стайні. На ньому чортова шкура горить. Христос воскрес, кумо, цілуваться нумо! Йому до обнімання, як грішникові до гарячої сковороди.

ЗВИВАТИСЯ, вив"юнювати, вив"юнюватися, вигинатися, визміюватися, викаблучуватися, виковбасюватися, викручуватися, витися, в"юнитися, гнутися, зміїтися, каблучитися, карлючитися, ковбаситися, крутитися, кучерявитися, плестися, скручуватися, сукатися.

ЗВИКАТИ, ЗВИКНУТИ, навикати, наламуватися, навелядіти, наловчитися, намуштруватися, насобачитися, натиратися, натренуватися, призвичаюватися,

*** набивати руку; набити навику; набути навику; наломити руку.

ЗВИЧАЙ, заведення, заведенція (жарт.), завичка, звик, звичайка, звичка, навик, навичка, поведенція, поведінка, пов`едія, повелачка, повичка,

*** заведений звичай; народний звичай; усталений звичай.

ЗВИЧАЙНО, видно, відомо, дійсно, звісно, найпевніш, сказано,

*** відома річ; знана річ; з усього видно; певна річ; певніше за все.

ЗВІСТКА, вістка, вістонька, вісточка, вість, звіщення, новина, оповістка, повідомлення, повістка, поголос, поголоска, поклін (листовний з чужини), привіт (т.с.), сповіщення, чутка.

*** добра вістка (вість); недобра звістка; недобра новина; погана вість.

ЗВУЧАННЯ, бамкання, бевкання, бемкання, бренькання, бренькіт, брязкання, брязкіт, булькання, булькіт, булькотіння, вереск, верещання, виляск, виляскування, виск, вискотнява, виторохкування, виття, вищання, гавкіт, гавкотня, гавкотнява, гагакання, галабурда, галас, галасня, гам, гамір, гармидер, гвалт, гвалтування (собак), гелгіт, гелгітня, гергіт, герготня, герготнява, гик, говір, гогіт, голосьба, гомін, грайвище, грайгомін, гримина, гримкотіння, гримкотнява, гримотіння, грім, грімкотня, грімкотнява, грюкіт, грюканина, грюкотнява, гугіт, гугітня, гук, гуканина, гул, гупіт, гупотнява, гуркіт, гуркотнеча, гуркотня, гуркотнява, гурчання, двигіт, двигтіння, дергання, деренчання, деренькотання, деренькотіння, джергіт, джеркіт, джеркотнява, дзвеньканння, дзвеньків, дзвін, дзвякання, дзвякіт, дзеленькання, дзеленькіт, дзенькання, дзенькіт, дзижчання, дзоркіт, дзумкіт, дзумкотання, дзумкотіння, дзумкотнява, дзюркіт, дзюркотання, дзюркотнява, дзявкання, дзявкіт, дзявкотнява, дренькіт, журкіт, зойк, зумкотнява, калатання, клекіт, клекотання, крекіт, кректання, крик, крикнява, криковиця, лемент, лементування, лепет, лепетання, лопотіння, лускіт, лускотнява, ляскіт, ляскотання, улюлюкання, фиркання, хлюпання, хлюпіт, хлюповиця, хлюпотання, хлюпотіння, хлюпотнява, хрускіт, хрущання, хурчання, цокіт, цокотнеча, цокотня, цокотнява, цоркіт, цьвохкання, чавкання, чвакання, чвакотнява, чмихання, човганина, човгання, шамотіння, шамотня, шамотнява, шарварок, шаркання, шарудіння, шелест, шелестіння, шемрання, шепіт, шепт, шептання, шерех, шипіння, шкваргання, шкрябання, шльопання, шморгання, шум, шумиха, шумлява, шумовище, шушукання, щебетання, щебетнява, щебіт.

Примовки: Засвайбилося! (кажуть жартома про якийсь шум, гамір).

ЗВУЧАТИ, бренькати, бринькати, бринькотати, бринькотіти, гудіти, гуркотати, гуркотіти, густи, деренкотати, деренкотіти, деренчати, дерчати, диркотати, диркотіти, дирчати, джикати, джмеліти, дзвеніти, дзвякати, дзеленчати, дзеленькотати, дзеленькотіти, дзенькати, дзуменіти, дзижчати,

дзизкотати, дзизкотіти, дзуменіти, дзуреміти, клацати, клекотіти, лопотіти, лунати, лущати, ляскати, ляскотати, ляскотіти, пирхати, пихкати, пихтіти, подзвенькувати, подзвякувати, подзеленькувати, подзенькувати, подзизкувати, поклацувати, полускувати, поляскувати, попирхувати, попискувати, попихкувати, попухкувати, порипувати, посвистувати, поскрипувати, постукувати, посюркувати, потатакувати (кулемет), потатахкувати (т.с.), постукувати, поторохкувати, потріскувати, похляпувати, похляскувати, похльоскувати, похрускувати, поцокувати, поцюкувати, поцьвохкувати, пошкрябувати, приклацувати, приляскувати, присвистувати, пристукувати, присюркувати, притататкувати, пухкати, рипіти, рокотати, рокотіти, свистати, свистіти, скверещати, скриготати, скриготіти, скрипіти, стугоніти, стукати, стукотати, стукотіти, сюркотати, сюркотіти, сюрчати, татакати (кулемет), татахкати (т.с.), тахкати (т.с.), теленькати, торготіти, торохкати, торохтіти, тріскотати, тріскотіти, тріщати, хляпати, хляскати, хльоскати, хрускати, хрущати, хряскотати, хряскотіти, хуркотати, хуркотіти, хурчати, цокотати, цокотіти, цюкати, цьвохкати, шамотіти, шамрати, шамротати, шамротіти, шамшавити, шарудіти, шелестіти, шемрати, шемротати, шемротіти, ширшикати, шкварчати, шкребти, шкрябатися, шорохкати,

*** гудом гудіти; гудом густи; звучати акордом.

ЗГАДУВАТИ, ЗГАДАТИ, здумувати, поминати, спам'ятати, спогадувати, спом'янути, пригадувати,

*** згадувати добрим словом; згадувати лихим (недобрим) словом; згадувати лихом; згадувати незлим тихим словом.

Приповідки: Не при людях згадувати (згадуючи). Не при хаті згадувати. Не проти ночі згадувати.

ЗГОДА, взаємодія, взаєморозуміння, взаємодомовленість, взаємодопомога, домовленість, злагода, одностайність, порозуміння,

*** взаємна згода; обопільна згода.

ЗГОДЖУВАТИСЯ, ЗГОДИТИСЯ, агакати, егежкати, егекати, підагакувати, підегежкувати, підегекувати, підтакувати, підтіктакувати, підтримувати, підугукувати, підугумкувати, погоджуватися, потакувати, притакувати, розумітися (в чому), угукати, угумкати, усміхатися,

*** давати згоду; згоджуватися одностайно; іти назустріч; кивати головою; приставати на думку; схвалювати одностайно.

Слова згоди: авжеж; авжеж, пак, не як; ага; атож; атож-то; а хочби й так; буде за цим; воля ваша; гаразд; добре; звичайно; еге; еге ж; звісно; згода; нехай; отож; отож-то; саме так; так;

так і бути; так таки так; так тому й бути; то ж то й воно; угу; хай буде так; хай так; хочби й так; як собі знаєте.

ЗГОРИСТО, бугористо, горбасто, горбато, крутенько, круто, крутувато, перекидисто, покотисто, похило, узвізно.

ЗДАВНА, бозна-відколи, відвіку, відвічно, віддавна, відроду, звік-віків, звіку, звіку-зроду, звіку-правіку, здавен, здавен-давна, здавну, здавня, здревля, зроду-віку, зроду-звіку, зстародавна, зстародавня, іздавна, ізпрежда (заст.), ізстародавна, ізстародавня, первісно, спервовіку, спозадавна, спозадавня, споконвік, споконвіків, споконвіку, споконвічно, справіку, спрадавен, спрадавна, спредвіку, спредковіку, спредкувіку, спреждевіку, спрежевіку, хтозна-відколи,

*** аж звідтоді; Бог-зна з якого часу; від Адама і Єви; від Адамового ребра; від віків і від світу; відколи й світу; відколи світ світом; відколи світ сонця; відколи світ у сонця; від потопу; від сотворіння світу; від царя Гороха; від царя Горошка; від царя Митрохи; від царя Панька; від царя Саса; від царя Тимка; від царя Хмеля; з безодні століть; з глибини віків; з глибини століть; з давніх-давен; з давніх пір; з давніх часів; з давнього давна; з давнього давну; з давньої давнини; з далекого з`агодя; з діда-прадіда; з дідів і прадідів; зі стародавна; з льодовикової пори; з мороку минулого; з незапам'ятних часів; з незапам'ятної давнини; з первовіку; з позадавнього давна; з праглибин; з прадавнини; з прадавнього давна; з пратовщ; з предка; з предку-віку; з сивини віків; з сивини століть; із стародавна; із тьми віків; не від учорашу; од роду-віку; як світ світом.

Приповідки: Від царя Гороха, як було людей трохи. Від царя Митрохи, як було людей трохи. Від царя Панька, як була земля тонка. Від царя Саса, як носили пироги за пасом. Від царя Тимка, як була земля тонка. Від царя Хмеля, як була людей жменя.

ЗДАЛЕКУ, віддалеки, віддал`і, віддалік, віддаля, звіддалеки, звіддалі, звіддалік, звіддаля, здалека, здалеку, здалі, здаля, зоддалеки, зоддаля, ізвіддалі, ізвіддаля, іздалека, ізоддаля.

ЗДЕБІЛЬШОГО, більш, більше, здебільш, здебільша, переважно, побільше,

*** головним чином; у більшості випадків; у переважній більшості.

ЗДИРСТВО, драпіжка, драчка, здирництво, здирщина, обдиралівка, обдиранка, обдирання.

ЗЕЛЕНИЙ, зазеленений, зеленавий, зеленастий, зеленистий, зеленіший, зеленкавий, зеленкуватий, зеленний, зеленорослий, зел`енуватий, зеленув`атий, зеленявий, зеленястий, малахітовий, найзеленіший, позеленений, позеленілий,

призеленкуватий, проземенкуватий, прозеленуватий, рутвяний, світлозелений, смарагдовий, темнозелений, трав'янозелений,

*** зелений, як лаванда; зелений, як рута.

ЗЕЛЕНЬ, врупа, зеленавість, зазелень, зеленець, зелениця, зеленість, зеленкуватість, зеленощі, зелен-рута, зелен-трава, зеленушка, зеленя, зелінка, зело, май (зелень, якою квітчають хати на зелені свята), май-зілля, обзелень, пазелень, празелень, призелень, прозеленець, прозелень, розмай, руна, рунь, рутвяність, смарагди.

ЗЕМЛЯ (ГЕОГРАФІЧНА), архіпелаг, гори, западина, Земля (планета), континент, коса, край, країна, материк, мис, нагір'я, невір-земля (не християнська), низовина, острів, острівець, півострів, плато, плоскогір'я, праземля, припай (піщана смуга біля крутого морського берега), пустеля, рівнина, ріднозем.ля, суходіл, суходілля, суша, твердь, терра, узвишшя, хребет,

*** земля обітована; земна твердь; земний паділ (поет.); земний світ; материзна земля; обітова земля; терра інкогніто; тридев'яте володарство (дуже далека земля); тридев'яте королівство; тридев'яте царство; тридесяте володарство; тридесяте королівство; тридесяте царство.

ЗЕМЛЯ (ГРУНТ), бурозем, дрібнозем, дрібноземля, жорства, піски, піщаниця, сірозем, суглинок, супісок, червонозем, чорнозем, чорноземля.

ЗЕМЛЯ (НАДІЛ), весноорапка, город, городець, грядка, грядки, дача, ділянка, займанка (зайнята земля), займанщина, займань, займище, залеж, земелька, з`емленька, землиця, земличка, земля-годувальниця, земля-мати, зяб, клин, копінь (земля без снігу), королівщина (земля, дарована королем - іст.), кругловина (сухе місце серед болота), лан, левада, лісовина (ділянка лісу), наділ, нива, нивка, обліг (незаймана земля), обліжок, пар, поле, помірка (присадибна ділянка), помірок (т.с.), присадибник, рілля, сінокіс, фазенда (ірон.); цілик, цілина, цілиця, чистополина,

*** безрідна земля; гульов`а земля; знічийнена земля; нічия земля; присадибна ділянка; чорний пар.

ЗІМ'ЯТИЙ, зжужмлений, зібганий, зіжмаканий, зм'яшкурений, м'ятий, м'ятий-перем'ятий, перем'ятий, пожмаканий, пожмакований, пожужмлений, пом'ятий, пом'яшкурений, прим'ятий.

ЗІПСОВАНИЙ, брезклий (про рідину), гниленький, гнилий, гнилуватий, закислий (про продукти), заплісняві.лий, зацвілий, збавлений, згірклий, зіпсутий, знівечений, зурочений, калічений, кислий (про продукти), ламаний, мерзлий (про овочі, фрукти), мерзлуватий, перекручений, перекапущений, перетоптаний, підгнилий, підморожений, пліснявий, приморожений, покалічений, поламаний, понівечений, покручений, потоптаний, пошкоджений,

скалічений, скислий, спартачений, спаскуджений, споганений, спорохнілий, трухлявий, ушкоджений, цвілий.

ЗІПСУВАТИ, знівечити, перекапостити, перекапустити, перековеркати, перековерсати, перепсувати, підпортити, спартолити, спотворити, схалтурити,

*** звести нанівець; звести на нінащо; звести на пси; звести на пшик.

ЗІРКА, зіра, зірниця, зірничка, зіронька, зірочка, зірочка-мигачка, зорениця, зоренька, зорина, зоринка, зориця, зориша, зорниця, зоря, зоря-зоряниця, зоряниця, яснозориця, яснозорочка, ясонька, ясочка,

*** Божа свічка (за нар. повір'ям); вечірня зірка; вечорова зоря; нещаслива зірка; чортова свічка (падаюча зірка, яку нібито скинув ангел); щаслива зоря.

ЗЛИЙ, бездушний, безжалісливий, безжалісний, безжальний, безсердечний, безсердий, безсердний, варивода, в'їдливий, вовкодух, вовкодухий, ворожий, гадина, гадюка, гаргара (зла баба), гадюшник (про багатьох), гієна (ж.), дзявулистий, єхидний, жовчний, заїдливий, заїлий (діал.), заклятий, запеклий, запрелютий, збарбосілий, зліснивий, злісний, злобитель, злобивий, злобливий, злобний, зловорожий, зловредний, зловтішний, злозичливець, злозичливий, злорадий, злорадісний, злоріка, злосливий, злословний, злісний, злосний, злосник, злостивець, злостивий, злюка, злючий, злючка, злющий, змія, зубатий, єхида, єхидний, єхидкуватий, єхиднуватий, капосний ("Усе на капость робить" — себто на зло), клятий, кобра, кусіка, кусливий, кусючий, крижаноокий, презлий, лихий, лиходій, лихоокий, лихороб, лихослов, лихочинець, людисько ("Є люди, а є й людиська."), лютенний, лютий, мордований, муха-цеце, недобрий, недоброзичливий, нежалісливий, нежалісний, незичливий, немилосердний, озлобленець, озлоблений, озлючений, оприскуватий, оскотинений, презлобний, презлючий, презлющий,

*** аж клекотить у нім злість; баба з кованим носом; баба сім миль з-за пекла; без вогню варить; без кочерги й ні приступу; без ножа ріже; без тепла в душі; бєєва собака; бісом підбитий; вдача собача; від злості мало на кусні не рветься; від погляду молоко кисне; вовча натура; вовче серце; вродився вовком; всім очі виїдає; відьма бериберівська; гад гадовитий; гадюче серце; гірш, як худобина; гляне — молоко кисне; готовий втопити в ложці води; готовий перегризти горло (горлянку); держить камінь за пазухою; добрий, як собака; добрий, як спить; душа рогата; душа чорна, як у ченця ряса; єгипетська мума (про злих бабів); жалить язиком, як оса; жалить, як кропива; жовчі забагато; жовчю налитий; з'їв би, не посоливши; зла, як відьма без кочерги; злий,

аж у роті чорно; злий від народження; злий від природи; злий з натури; злий, як вовк; злий, як гадина; злий, як гадюка; злий, як зіньське щеня; злий, як оса; злий, як пес; злий, як скажений хрін; злий, як собака; злий, як спасівська муха; злий, як та п'явка; злий, як хорт; злий, як шакал; злий, як шершень; злий, як чорт; зшитий з гадючих спинок; кована відьма (ж); кусючий, мов гад; личина люта; любитель солити чужі рани; мало очима не їсть; муха-цеце; натура вовча; не з доброї муки зліплений; ним зло править; осине гніздо; осою в очі лізе; пальця в зуби не клади; пескього ходу; підбитий псом; підколодна змія; підшитий собаками; повна торба злості; потайна гадина; потайна гадюка; потайна собака; пошився в собачу шкуру; радиий утопити в ложці води; семиголовий змій; собача вдача; спідтишка литки рве; темна душа; тільки хроном харчується; труситься в злобі; у ложці води втопив би; хибнув у чорти; чоловік без серця; чортом смердить; чорт чортом; Ядзя з пекла родом.

Приповідки: Він десь у вовчій школі був. Все в нього є, тільки рогів на голові не вистачає. Вовчий зуб, а лисячий хвіст. В нього з-за пазухи гадина сичить. До вовчого м'ясива вовча підлива. Де лисицею, а де вовком. І пес за ним не виє. Красавиця, що з-під стола кусається. На зелений ліс подивиться — ліс зав'яне. На що не гляне, те блідне. На що гляне — все погане. Не вір, бо то звір. Не чоловік — торба бліх. Не такий злий, як недобрий. Собачого трохи та ще й потайний. Добрий був чоловік, та собаками підшитий. Собаками підшитий, псом підбитий. Серце з перцем, а душа з часником. Такий, що тільки на Богові не їздив. У нього й коліна гострі (злий). Чоловік — чорт заволік. Шалена муха вкусила за вухо. Є тільки двоє добрих людей на світі і то один вже вмер, а другий ще й не народився. Не злий чоловік, тільки задовго живе. То таке добре, що якби пес з'їв, то здох! Добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить. Свій своєму тиць лиха в груди! Не бійся собаки — хазяїн на прив'язі. Його ласка тільки влітку гріє, а на зиму кожуха треба. Брови нависли — злоба на мислі. Сотворив Бог три зла: чорта, бабу і козла. Добра ти людина, та поганий чорт, що тебе не взяв. Це той пан, що в соломі спить, зубами ськається. Од злого духа летить і муха. Мав уродитися сатана, та півні заспівали, він уродився. Уродився б біс, та півень заспівав. Від злості болять кості.

ЗЛОДІЙ, викрадач, вікнолаз, вікноплиг, грабіжник, дерій, дерига, дерун, драло, зловмисник, злодієнко, злодійкуватий, злодійчук, злодіюка, злодіяка, злодіячий, злодюга, злодюжка, казнокрад, карманник (кишеньковий злодій), кіт-злизувач, короїд, крадіжник, крадій, крадюка, крадюкуватий, крадючий, крадящий

("Уроди, Боже, на трудящого, на ледачого, на просящого, на крадящого і на всяку долю."), крадько, курокрад, куролап, курохват, мазурик, обдирайло, підбирач, підтяга, розкрадач, торбохват, хапливий, хапко, хаповитий, хапуга, хапун, хватій, шаркарман,

*** має довгі руки; має липкі руки; на чуже рукастий; нечистий на руку; хапкий на руку; хваткий на руку.

Приповідки: Добрі люди: що положиш, то й не буде. Він богомольний: в церкву підкопається, а влізе. Вижу, що чорт москаля вніс у хижу. Для того й вуланчики, щоб запірали чуланчики. Мабуть, тоді москаль красти перестане, як чорт молиться Богу стане. Коли чорт та москаль украли, то поминай, як звали. На вовка помовка, а москаль кобилу вкрав. Не за те москаля б"ють, що краде, а за те, щоб умів кінці ховати. Ти, москалю, добрий чоловік, та шинеля твоя злодій. "...Махає до овець, до клуні, до стіжків, до стайні, до обори, то знов назад чимдуж, щоб часом москалі (а їх тоді було до хріна на селі), щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори". (Г.-Артемовський). "Рябку й не сниться, й не верзеться, що вже москалики в коморі й на дворі — скрізь нишпорять, мов тут вони господарі". (там же).

ЗЛЯКАНИЙ, заляканий, застраханий, застрашений, зацькований, ляканий, нажаханий, наколошканий, наляканий, наполоханий, напуджений, настраханий, настрахопуджений, настрашений, нахарапуджений, нашорошений, острашений, отетерілий, ошелешений, переляканий, переполоханий, переполошений, перепуджений, перестрашений, приголомшений, принишклий, пристраханий, пристрашений, розгублений, розполоханий, сколошканий, сполоханий, сполохнутий, сполошений, сторопілий, схарапуджений, тороплений (кінь), тремтячий (від ляку),

*** бігає, як упісяна миша; бігає, як упісяний таракан; дрижаки напали; душа в п'ятах; жижки дрижать; душу тіпає дріж; жижки трусяться; закляк від страху; зляканий на смерть (у смерть); і пенька боїться; куща боїться; ледве серце не вискочить; має страх на душі; мов громом прибитий; мов не при собі; мов причмелений; напав зляк; напав ляк; напав переляк; напав переполох; напав перестрах; ні живий, ні мертвий; носить страх у душі; очкур з переляку луснув; переляканий на смерть; переповнений страхом; під грудьми холодець труситься; побілів, як полотно; подерев'янів од страху; став білим, як смерть; став білим, як стіна; став білим, як хустка; чуб дибом став; як крейда став;

Народні вислови про переляк: аж волосся вгору полізло; аж волосся дибки стало; аж волосся на попа встало; аж дух духа

прошибає; аж з-за плечей берс; аж мороз пішов поза шкірою; аж морозом подрало по шкурі; аж моторошно стало; аж мурашки забігали по спині; аж поза шкурою подрало; аж серце обірвалося; аж снігом сипле за шкуру; аж сорочка пополотніла; аж у животі похолонуло; аж у литках застигло; аж у п'ятах похололо; аж у п'яти захололо; аж циганський піт пройняв; аж чуб дубом став і шапка спала; аж шкура отерпла; в грудях наче грудка закрижаніла; в животі тьохнуло; взяли трусаки; волосся дротом стало; всередині тенькнуло; дзигарі б"ють; дух у п'яти заліз; душа в паністарі опинилася; душа в п'яти сховалася; душа в п'ятки утекла; комашки забігали по спині; кров крижаніє в жилах; кров у жилах холоне; серце обірвалося; стало жаско; стало жасно; страшно до холодного в душі; у дріж кинуло.

ЗМАЛКУ, відмалку, змаленьства, змалечки, змалечку, змалу,

*** від маленства; від маленьку; від маленьства; від малечку; від пелюшок; від самого малечку; від самого малку; від самого роду; від роду; з дитинства; з жовтого дзьоба; з малих літ; з малих років; з малолітства; з малоліття; з молоком матері; з пелюшок; з повивача; з повитку; з повиточку; з пупка; з пуп'янка; з пуп'яшка; з самого малку; з самого повитка; із сповиточку; із сповитку.

ЗМІНЮВАТИ, видозмінювати, міняти, перевтілювати (на що), перегравати, переиначувати, переінакшувати, переіначувати, перекрашувати, перелицьовувати, переміняти, перетворювати (на що), перефарбовувати, переформовувати, поинакшувати, поінакшувати,

*** змінювати на гірше; змінювати на краще; змінювати на очах.

ЗМІЯ, гад, гадина, гадюка, гадючка, зміюка, зміючка, кусіка, куска, куслій, куся, куська, лазюка, лазя,

*** змія підколодна.

ЗМОРШКА, бр`ижа, брижечка, брижик, брижка, зморшечка, зморщечка.

ЗНАТИ, відати, знавати, знатися (на чому), кумекати, петрати, розумітися (на чому), тямити, чувити ("Може, ви чувили?" в знач. "знали"),

*** бути обізнаним; бути поінформованим; знати батька свого лисого; знати від "а" до "я"; знати "від" і "до"; знати в лице; знати в обличчя; знати всі ходи і виходи; знати до ладу; знати до пуття; знати з перших рук; знати міру; знати навпомацки (землю); знати на зубок; знати напам'ять; знати наперед; знати по собі; знати своє місце; знати собі ціну; знати тільки з миски та

в рот; знати п'яте через десяте; знати толк; знати, як лисого; знати, як лихого шеляга; знати, як мідний шеляг; знати, як облупленого; знати, як свої долоні; знати, як свої п'ять пальців; знати, як свої п'ять пучок; знати,як свою власну кишеню; знати, як таблицю множення; знати, як чоботи на своїх ногах; мати відома.

Приповідки: Знаєш ти багато, уночі родившись та ще й у погребі. Кому, як угодно, а ми, як знаєм. Знаю од краю і до краю, а всередині не знаю. Ти тільки й знаєш, що з миски та в рот. Я вже більше забув, ніж ти знаєш. Дечому вчилися, то дещо й знаєм. Самі знаємо, що "цоб" — до себе, а "цабе" — від себе. Це навіть ярмаркові кури знають. Знає, що вчора їв. Знає, що люди забули. Все знає, тільки нічого не вміє. Дай, Боже, все знати, а не все робити. "А знаєш?" "Знаю." "А догадався?" "Кий біс!" Багато знає, а ще більше забув. Знає, що в людей у горшках кипить. Знає кінь, навіщо голоблі б'є.

ЗНАЧНИЙ, великий, визначний, відомий, впливовий, вражаючий, значливий, знатний, значущий, іменитий, переконливий, поважний, показний, промовистий, солідний.

ЗНЕВАЖАТИ, бридитися (ким), ненавидіти кого, нехтувати (ким),

*** ані в гріш не ставити; ані в гріш не цінити; не вважати за людину; не мати за Боже пошиття; мати за абсолютний нуль; мати за боже пошиття; мати за десяту спицю в колесі; мати за невіщо; мати за ніщо; мати за нуль без палички; мати за поштурхача; мати за поштурховисько; мати за хвіст собачий; не вважати за людину; не вважати за чоловіка; під ноги топтати; руки потирати (ким); скидати з рахівниці; скидати з рахунку; списувати з рахунку.

Примовки: Ти тут ніхто, десята спиця в колесі. Не вартий виїденого яйця. Не варт гроша. Гріш ціна йому. Мізинця не вартий.

ЗНЕВІРЮВАТИСЯ, знебуватися, знеохочуватися, панікувати, розкисати, розчаровуватися,

*** вішати голову; вішати носа; впадати в розпач; втрачати грунт під ногами; занепадати духом; здаватися на милість долі; миритися з обставинами; на дно сідати; опускати вуха; опускати крила; опускати носа; опускати руки; опускатися на дно; падати духом; розпускати нюні; руки піднімати; спускатися на дно.

Приповідки: Не трать, куме, сили. Не трать, куме, сили та сідай на дно.

ЗНИКАТИ, ЗНИКНУТИ, безвіститися, викоренюватися, вигибати, вимирати, вищезати, відвогніти, відмирати, гаснути, гигнути, гинути, загибати, занепадати, запропадати, запропадатися, запроторюватися, збезвіщуватися,

згайновуватися, згасати, здиміти, здимніти, здимчитися, зіслизати, згнити, зотліти, никнути, канути, нечогіти, нічогіти, одвіюватися, переводитися, ляснути, минати, попеліти, порушуватися, послизнути, пощезнути, пролітати, пропадати, руйнуватися, рушитися, спливати, спопелятися, стуманіти, танути, хлянути, щезати,

*** билицею пороси; биллям пороси; вилітати в трубу; відходіти в безвість; відходити в забуття; відходити в минуле; відходити в небуття; відходити в непам'ять; гинути на очах; гинути ні за пси; гинути, як джмелі в диму; гинути, як роса на сонці; догори димом іти; зазнавати краху; за мак-зерно пропадати; зводитися ні на що; згасати назавжди; згинути з-перед очей; згладитися з світу; зникати в імлі; зникати в небуття; зникати з горизонту; зникати з господи; зникати з двору; зникати з очей; зникати з хати; зникати на віки-вічні; зникати, як відьмине помело; зникати, як вранішня роса; зникати, як голка в снігу; зникати, як голка в соломі; зникати, як камінь у воду; зникати, як лід в окропі; зникати, як мана; зникати, як мильна банька; зникати, як мильна бульбашка; зникати, як мильна булька; зникати, як привид; зникати, як тать; іти в безвість; іти вману; іти в непам'ять; іти в нівець; іти в прірву; іти в розор; іти в тань; іти до чорта; іти за вітром; іти за водою; іти з вітром і димом; іти з вогнем і димом; іти з димом; іти з н`іворотом; іти на дно; іти нанівець; іти на поталу; іти на пси; іти під шум; іти поміж пальцями; іти порохом за вітром; іти прахом; іти шкереберть; іти, як поза хмару; канути в безвість; канути в забуття; канути в лету; канути в небуття; канути у вічність; лопатися, як мильна бульбашка; лопатися, як мильна булька; лопнути, як обруч на діжці; минати б`езрік; на вухналь згнити; нівцем переходити; обертатися в нівець; обертатися в ніщо; обертатися в попіл; обертатися в порох; обертатися в прах; обертатися в тлін; переводитися в ніщо; переводитися на нінащо; переводитися на порох; перетлівати на вугіль; перетлівати на попіл; покриватися забуттям; полетіти прахом; потекти світами; порохом припасти; потонути, як муха в окропі; пропадати безвісти; пропадати без вороття; пропадати безслідно; пропадати за п'ятак; пропадати ні за копійку; пропадати ні за понюх табаки; пропадати ні за понюшку тютюну; пропадати ні за пухлу душу; пропадати ні за собаку; пропадати ні за цапову душу; пропадати ні за що; пропадати ні за що, ні про що; пропадати пропадом; пропадати, як дим із комина; пропадати, як руда миш; пропадати, як сіль у воді; пропадати, як Сірко на базарі; розвіятися в пил; розвіятись, як дим; розвіятись, як мана; розлетітись, як липове клиння; розсипатися порохом; розтектись, як слина по воді; сокрушитися навіки; спливати з рук; сходити геть; сходити на бугаї; сходити на жуки та блощиці; сходити нанівець; сходити

нінавіщо; терном порости; тільки хвостом мелькнути; щезати у безвісті; як у воду канути.

Фразеологічні синоніми до "зникло": ані видом видати, ані відом відати; ані слихом слихати, ані видом видати; ані чутком не чувати; був, та загув; був, та збув; був, та поплив; була м'ята, та пом'ята; було діло, та полетіло; було, та билом поросло; було, та за водою спливло; було, та загуло; було, та збрело; було, та мохом поросло; було, та попливло; було, та травою поросло; вибито до крила; вибито до ноги; вибито до серця; все на вугіль перетліло; все ніч покрила; все пішло догори дном; все пішло прахом; все пішло шкереберть; вхопила лунь; вхопили вхопини; де й поділося; зійшло на ковальський пшик; зійшло нанівець; зійшло на ніщо; зійшло на пси; зійшло на пшик; зійшло на хух; зійшло на циганський пшик; зійшло ні нащо; і духу не зосталося; і згадки нема; і місце застигло; і насіння не лишилося; і признаку нема; і слід запав; і слід захолонув; і слід пропав; і слід простиг; і слід прохолов; і слід прохолонув; і слід прочах; і слід терном заріс; і слух запав; і слухи загули; і спомину не зосталось; і спомину нема; і чорт зі свічкою не знайде; і чутка пропала; каменя на камені не лишилось; мов вітром здуло; мов вітром змело; мов хапій ухопив; мов язиком злизало; мокрого місця не лишилося; мохом поросло; насіння не лишилося; наче звіяло; наче злидень злизав; нема й помину; немає й чутки; немов чорт злизав усякий слід; ніби й не було; ніби чорти на бубон ухопили; ні вістки, ні призвістки; ні гласу, ні послухання; ні духу, ні слуху; ні одвіту, ні привіту; ні слуху, ні вісті; ні слуху, ні духу; ні слуху, ні прослуху; ні чутки, ні вісточки; поглинув пан-час; поминай, як звали; поросло биллям; поросло мохом; слухом не чули і видом не бачили; терном поросло;тільки жмурки пішли; тільки тепле місце залишилось; травою поросло; хап ухопив; хапун ухопив; хап хапонув; як би кат втяв; як відрубало; як відьми вкрали; як вітром здуло; як вітром розвіяло; як вода змила; як вузлом зашморгнуло; як в яйці завмерло; як земля проглинула; як з лука спрягло; як і не було; як корова язиком злизала; як крізь землю пішло; як крізь землю провалилося; як лизень злизав; як лизя злизала; як май майнуло; як мана пойняла; як мітлою змело; як ножем одрізало; як пійма пойняла; як різцем одрізало; як сон пройшло; як у воду кануло; як у воду шубоснуло; як у річку пірнуло.

Приповідки: Еге, побігли вже кози в лози! Минулася коту масляна. Минулися тії роки, що розпирали пироги боки. Були коралі, та пішли далі. Плюснуло, луснуло та й нема. Не стало тії курочки, що несла золоті яєчка. Були в кози роги, та стерлися. Були перли, та ся стерли. Скисла царева каша. Що з воза впало, те пропало. Звідки прийшло, туди й пішло. Бог дав, Бог і взяв.

Пропав і собаки вслід не гавкнули. Пропав, як не було (не бувало). Пішов глечик за водою та й пропав там з головою. Пішов по канун та там і втонув. Пиши "пропало", а читай "не вернеться". Зникло, чорт його з собаками не знайде. Сім літ пам'яті ніт. Був батько, та одубів. Був мед, та гості попили. Був кінь, та з'їздився. Був, та загув, як поліський ясен руб. "Соб, тпру" до ярма, оглянувся — аж нема! Тут було, вертілося, чорт знає, де ділося. Бовть, як камінь у воду. Пропав козак з дудами. Пішов з блеску світа. Пропав, тільки хвіст мельнув. Пропало, мов хто собаці в зуби сунув. По сьому вже й клямка запала. Поминай, як звали! Пиши письма через Бердичев! Шукай вітра в полі. Митькою поминай! Кружало, де лежало (кажуть, як щось зникне).

ЗНОВ, заново, знову, ізнов, ізнову, наново, натомість, по-новому,

*** за другим (третім і т.д.); заходом; за черговим заходом.

ЗОВНІ, ззовні, знадвір'я, знадвору, зокола, іззовні.

ЗОВСІМ, вщент, геть, геть-чисто, дотла, доч`иста, дочист`а, дощенту, остаточно, повністю, поголовно, п`оспіль, н`аголо, нагол`о, підряд, сп`овна, сповн`а, суцільно, украй, упень, уряд, ущент, ущерть, цілковито, цілком, чисто, щільно,

*** без останку; від "а" до "я"; від гори до споду; від і до; все до одного; все поголовно; геть усе; геть чисто; геть- чисто все; до дна; до кінця; до краю; до ноги (вибито); до одного; до останку; до пня; до решти; до цурки; з потрухами; з потрухом; на всі сто відсотків.

ЗОПАЛУ, згарячу, згаряч`а, зістрибу, знепам'яті, знепам'ятку, зрозгінці, спохватку, спохвату, стрибки, стрибком,

*** з гарячих; з гарячого; з розгону; під гарячу руку (руч). (Див. також "швидко").

ЗРАДНИК, батькопродавець, безбатченко, братопродавець, братопродавця, викажчик, виказник, виказувач, відступник, відступця, відщепенець, віровідступник, дворушник, дезертир, запроданець, здрайця, зрадець, зрадливець, єретик, іскаріот, каїн, клятвопорушник, недовірок, перебіжчик, перевертень, перекидько, перекинець, перекинчик, перекиця (ж.), перекиньчик, перекотиполе, пер`екрутень, пер`екупень, перекупник, переломщик, перепр`оданець, перерод женець, пер`ехрист, п`окрут, покруч, посіпака, потурнак (потурчений), продажник, продай-душа, ренегат, скаріот, чужанич, чужбенко, яничар,

*** іудине коріння; іудине плем'я; іудине поріддя; каїнове кодло; людина без роду і племені; продажна душа; продажна шкура; скаріотове поріддя; юдине коріння; юдине плем'я; юдине поріддя.

ЗРОЗУМІТИ, вкумекати, втелепати, второпати, втямити, втямкати, втямкувати, добрати, доглупатися, додути, докумекати, докумекатися, домізкувати, домізкуватися, доміркувати, доміркуватися, домудрувати, домудруватися, домурдзюгувати, допетрати, допойняти, дорозумітися, дотумкати, дотумкатися, дотямити, дошпортатися, дошурупати, збагнути, зметикувати, змикитити, змізкувати, зміркувати, кебати, осмислити, осягнути, осягти, понямкати, постерегти, прирозуміти, розгадати, розжвакати, розжувати, розібрати, розібратися, розкумекати, розмізкувати, розплутати, розплямкати, розтелепкати, розторопати, розчовпати, розчолопати, розчумати, розчурукати, розшнипорити, розшолопати, розшолопити, розшулічити, розшушукати, стямкувати, унюхати (зарані зрозуміти), усвідомити, утелепати, уторопати, утямити,

*** взяти в розум; взяти в толк; взяти в тямки; взяти до толку; взяти до тями; взяти до ума; вхопити тропу; дійти власним розумом; дійти глузду; дійти ладу; дійти рахуби; дійти розуму; дійти своїм розумом; дійти толку; дійти тями; дійти ума; добрати глузду; добрати діла; добрати рахуби; добрати розуму; добрати толку; добрати ума; збагнути до пуття; збагнути серцем; збагнути чуттям; здати собі справу; зловити нитку (головне); знайти кінці; знайти ключик; знайти розгадку; зрозуміти з натяку; зрозуміти з першого слова; зрозуміти з півслова; зрозуміти нутром; зрозуміти п'яте через десяте; зрозуміти серцем; осягти розумом; осягнути розумом; підібрати ключ; побачити наскрізь; прийти по ниточці до клубочка; розгризти горіх (горішок); розкусити горіх; розлущити горіх; розкусити горіх; розкуштувати полин (ірон.); розмотати клубок (клубка); розплутати вузол; розплутати нитки.

Примовки: Відкрилися очі. Розвиднились очі. Зварила макітра. Пойняв, чим дід бабу пройняв. Розвиднилось у голові. Тут без півлітра не розбереш.

ЗУСТРІЧ, відвідини, здибанка, навідини, перевідування, побачення, погостини, провідини, рандеву (ірон.), спіткання, спітканнячко (фольк.), стріт, стрітення, стріть, стріча, стрічання, стрічаннячко (фольк.), стр`ічань, стрічення.

*** зустріч Нового року; перша зустріч; остання зустріч.

І

ІГРАШКА, виграшка, гральце, забава, забавлянка, забавка, цяцечка, цяця, цяцька.

ІМЕНИНИ, менини, річниця, роковини, ювілей,

*** день ангела; день народження; день повноліття; кругла дата; річниця з дня народження.

ІНІЙ, заморозь, іней, намерз, наморозь, паморозь, повись, поморозь, приморозь,

*** сніговий пух.

ІНОДІ, бува, вряди-годи, вряди-часи, деколи, десь-колись, здерідка, зінкола, зрідка, інколи, коли-не-коли, незавжди, нечасто, нема-нема, ні-ні, подеколи, рідненько, рідесенько, рідко, часами, часом,

*** від часу до часу; нема-нема та й...; ні-ні та й...; ні та й ні; по великих святах; час від часу; через раз.

ІСКРА, іскорка, іскринка, лелітка, скалка, скалочка, циндра (ковальське), циндря, яскрина, яскринка.

ІТИ, ПРИЙТИ, байдикувати, байдати, бейкатися, бичуватися, блендати, блудити, блукати, бовтатися, братися (на гору), брести, бриндзати, брикати, брьохати, брьохатися, валандатися, валасатися (діал.), валити (гуртом), валькувати (хитаючись), вандрувати, верстати, вештатися, вибиратися (з хащів), виляти, випливати (повагом), вистрибувати, виступати (поважно), виходжати, вишивати (про п'яного), воліктися, волоктися, волочитися, гайнути, гарувати, гицати, гоцати, гупати, гупотіти, гуцикати, дефілювати (ірон.), двигати, дибати, дибуляти, дибцяти, дилибати, диндати, диндигиндати, доволікатися, дрибзати, дригати, дримбати, дриндуляти, дриндяти, дринзяти, дрібати, дріботати, дріботіти, дрібушити, дрібцювати, задкувати, ітибрести, кандибати, кандиляти, кіптюжити, клешняти, клигати, клишати, ковилгати, ковиляти, коливати, колобродити, копотіти, котитися, крастися, кренделяти, кресати, кривулити, кривуляти, крокувати, кружеляти, кружляти, кульгати, кушпелити, лемзати, лепенути, линдати, линдзяти, линдяти, линути, лізти, лопотати, лопотіти, ляпотіти, льондати, майнути, мандрувати, маневрувати , маршировати, махати, маширувати, метляти, микатися, мотати, мотатися, наближатися, накульгувати, направлятися, начовгувати, никати, нипати, ниця ти, нишкати, нишпорити, передувати (іти попереду), перетинати (що), пертися, петлювати, петляти, пихнути, підійматися (на гору), підніматися (сходами), піхтурити, пішадралити, пішкувати, плентати, плентатися, плестися, плуганитися, плужитися, плутати, пнутися, пльондратися, підкрадатися, повзти, податися, подризати, покивати, попр`остати, посовуватися, посуватися, потюритися, почовгувати, пошаркувати, правитися, прикволати, провадитися, простувати, просуватися, протовплюватися, проходити, проходжуватися, прошкувати, проштовхуватися, прямувати, прямцювати, пхатися, рачкувати, рухатися, рушати, салабонитися, скитатися, сл`іпати (іти наосліп), слонятися, сновигати, снувати, соватися, совганити,

совгати, совдати, совманитися, спотикатися, спускатися (сходами), стрибати, ступати, сунути, сунутися, сурганитися, сходити, сходитися, талапати, талапатися, тарабанитися, тараганитися, тарганитися, телембатися, телепати, телепатися, теліжитися, теліпатися, тинятися, тиритися, трусити, трюхикати, трюхтювати, тупати, тупкати, тупотати, тупотіти, туптупати, тупцювати, тупцяти, тупачити, тюпажити, тюпати, тюпорити, тюпотати, тюпотіти, тягнутися, тягти, тягтися, тьомбати, тьопати, тьопатися, уточуватися (про п'яного), хилитати, хилятися, хитати, цибати, цуганитися, цурганитися, цюпати, чалапати, чалапкати, чалапкотіти, чапати, чапчалапати, чвалати, чеберяти, чепуляти, чимчикувати, чімхати, човгати, човгикати, човпти, чургати, шаландатися, шалатися, шамотатися, шаргати, шаркати, шаркотіти, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швиндяти, шевдатися, шевкатися, шейкатися, шелепати, шелепатися, шибатися, шкандибати, шкандиляти, шкатильгати, шкитильгати, шкинтати, шкітильгати, шкопиртати, шкорбати, шкрьобати, шкутильгати, шлямбати, шлямпати, шлятися, шльопати, шмагати (швидко йти), шмаляти, шмигати, шмигляти, шнирити, шниряти, шпацірувати (ірон.), шугати, югнути (швидко піти).

Пестливі дитячі: гуп-гуп, дибуні, дибуночки, дибусеньки, дибусі, ковиль-ковиль, тпрутеньки, тпруті, туп-туп, тупу-тупу, тупці-тупці, хить-хить,

*** бити ноги; бити чоботи; валити валом; валкою валити; верстати дорогу; верстати путь; верстати шлях; вибиратися, куди очі світять; вибиратися на дорогу; вибиратися світ за очі; виписувати мисліте (про п'яного); відбивати крок; відбивати ногу (іти строєм); волокти ноги; волочити ноги; гаптувати стежку; гопки скакати (іти швидко); держати крок; держати путь; добиратися на парі власних; добиратися на своїх власних; добиратися пішечком; добиратися пішечком з мішечком (жарт.); долати відстань; збиватися з ноги; іти батьківськими; іти безбач; іти бокаса; іти боком; іти бочком-бочком; іти ваги-переваги; іти валькувато; іти вибриком; іти видрібцем; іти виплигачем; іти вистриба; іти вистрибом; іти вистрибцем; іти вискоком; іти виступцем (плавно); іти взабрід (стежкою); іти в колосок (під гору вузькою стежкою або на лижах); іти в нікуди; іти в ногу; іти геть; іти довколами; іти дрібушки; іти задом наперед; іти з вибриком і вискоком; іти з вискоком; іти з вихилясами й вигибасами; іти з доброго дива (охоче); іти з доброго миру (т.с.); іти, землі під собою не чуючи; іти з паличками; іти з перегінками; іти з передишками; іти з підскоком; іти королівським кроком (дит. гра); іти крізь бурю; іти крізь ніч; іти крок за кроком; іти кроковкою; іти крок у крок; іти, куди ноги несуть; іти к`умелем; іти лавиною;

іти лавою (рядами); іти ледачим перевальцем; іти лобом у лоб; іти мисливською ходою (поволі); іти, мов не своїми; іти, мов не своїми ногами; іти на батьківських; іти навгадь; іти на виглядки; іти на виступці (геть); іти навкарачки; іти навмання; іти навперейми; іти навпомацки; іти навпростець; іти навпрошки; іти навпрямки; іти навпрямці; іти навспинячки; іти навшпиньки; іти назад; іти назгинці; іти н`азирці; іти на край світу; іти на милицях; іти наосліп; іти на пальцях; іти на пальчиках; іти напролом; іти напростець; іти н`апруго; іти наче в повітрі; іти, наче ступа; іти, ніби не ївши; іти нога в ногу; іти нога за ногою; іти осліп; іти перевальці; іти підбігцем; іти під дурного хату; іти під руку; іти під ручку; іти підтюпки; іти підтюпцем; іти пішохідь; іти по гарячих слідах; іти по живих слідах; іти помацки; іти попаски (про худобу); іти попліч; іти поруч; іти по свіжих слідах; іти по теплому сліду; іти потоптом; іти потьопки; іти пробоєм; іти прямцем; іти пустопаш; іти розвальцем; іти світ за очі; іти своїм ходом; іти семимильними кроками; іти слід у слід; іти сліпцем; іти строєм; іти ступ`а за ступ`ою; іти тарабаном; іти тюпцем; іти у тропі (слідом); іти ходірком; іти чвалаями; іти шеренгою; іти, як бендюжна хльорка (поволі); іти, як вальок; іти, як віл до ярма; іти, як гріх без душі; іти, як дурень по ярмарку; іти, як злодій по ярмарку; іти, як з маслом; іти, як кручена курка; іти, як на шнурочку; іти, як неживий; іти, як не своїм ходом; іти, як пес по ланцюгу; іти, як по молодому льоду (обережно); іти, як по струні; іти, як по шнуру; іти, як приблудна вівця; іти, як припутень; іти, як п'яний з буфету; іти ярчаком; іти ярчуком; карбувати крок (кроки); накидати круг (іти в обхід); плавом пливти; плестися, як воли; плутати ногами; повзти, як черепаха; сунути хмарою; уповільнювати ходу; юрбою сунути.

Приповідки: Іде, наче всі шляхи погубив. Іде, ніби три дні не їв. Іде так, що бабуля сниться. Іде, як сьогодні привезений. Пішов батько навпростець, назад не вернеться. Не доходя минаючи, де рябі ворота й новий собака. Так тобі й треба, не ходи, де не треба. (Див. також синонімічний ряд до "ходити").

Ї

ЇДА, варево, вариво, зажива, заживок, закуска, їдло, їжа, їство, їстиво, їст`ина, їстовня, жрання (грубе), квашенина, корм, лагомина, ласощі, наїдок, недоїдки, пайок, перезимівок, перекуска, пісне, піснятина, пожива, поживок, покорм, потрава ("Ріжуть на потраву птицю".), припас, приправа, приправка, пр`исмажка,

присм`ака, провізія, продовольство, продукти, прожиток, прокорм, ситощі, скоромина, скоромне, смаженина, солодощі, солонина, споживок, спрожиток, страва, "тормозок", харч, харчі, ядь.

ЇДАЛЬНЯ, бар, бар-ресторан, буфет, вагон-ресторан, варенична, випий-закуси (нар.), буфет, забігайлівка (зневаж.), закусочна, кав'ярня, кафе, корчма (заст.), монополька (ірон.), пивниця, пивничка, пиворізня, підвальчик (ірон.), ресторан, харчевня, харчівня, чайна, чайхана, юшкарня .

ЇСТИ, ПОЇСТИ, бабрати (погано їсти), балув`ати (на балу), барложити (погано їсти), барложитися, бенкетувати, благословлятися, бревкати, брусувати, вечеряти, виїдати, вилизувати, вилущувати ("Вилущив вареники."), висьорбувати, від'їдати, від'їдатися, вкуш`ати, гамати, гамкати, гламати, глидати, глитати, годуватися ("Говори та годуйся"), гризти, дегустувати, джвакати, джвякати, доїдати, допастися (до їжі), жвакати, жвакувати, жвахтати, жвякати, жмакати, жмакувати, желепати, жерти, живитися, жмакати, жнякати, жолопати, жувати, жумрати, заживати, закусювати, закушувати, запихатися, заправлятися, згамкати (дит.), згламати, з'їдати, змегелити, їдати, їстки, їстоньки, їсточки, їстуні, їці (дит.), ковкати, ковтати, комкати, кормитися, кусати, кутуляти, кушати, куштувати, ласувати, лигати, лизати, лизькати, лимзати (повільно їсти), лупити, лямзати, маламурити, мамляти, мегелити, молотити, мотати, мотузувати, мутузувати, над'їдати, надкушувати, нажиратися, наїдатися, наминати, напертися, напихатися, напузюватися, нарепкуватися, насичуватися, насищатися, натоптуватися, натріскуватися, начастуватися, обжиратися, обідати, об'їдатися, облизувати, обсмоктувати, перевечерювати, пережирати, переїдати, переїдатися, перекусувати, перекушувати, переобідувати, переполуднувати, пересичуватися, переснідувати, перехоплювати (їсти нашвидку), підвечерювати, підвечіркувати, підгодовуватися, підживлюватися, підживлятися, підкормлюватися, підкріплюватися, підкріплятися, підобідувати, підполуднувати, підснідувати, підхарчовуватися, плямкати, повечіркувати, поживати, пожирати, пожовувати, полуденькувати, полуднати, полудникати, полуднувати, понад'їдати, поплямкувати, посьорбувати, потчуватися, потягати ("Потягай, Мартине, мати ще підкине"), похлебтувати, похрумкувати, похрумувати, пригощатися, пригублювати, призволятися, приймати ("Приймай, Хведьку, то хрін, то редьку".), причащатися, пробувати, прожовувати, ремигати, рубати (жарг.), смакувати, смоктати, снідати, солодщювати, солонцювати, споживати, суслити, сьомити, сьорбати, тлити (жадібно їсти), трапезувати, тріпати ("Тріпай, Мартине, мати ще підкине".), тріскати, трощити, трубити,

тьоп`ати, убирати ("Обідаючи, убрав дві миски"), умаламурювати, уживати, укутати,умегелювати, умережувати, уминати, умолоти, уперезати, уплітати, упороти, утирати, ухекати, хавати, хавкати, хамати, харчитися, харчуватися, хламати, хлебтати, хлестати, хлиськати, хльобати, хрумати, хрумкати, хрумкотати, хрумкотіти, хрумсати, хрупати, хрумтіти, хрумчати, частуватися, чвакати, чвякати, чичморіти (їсти багато й жадібно), чмакати, шамати, шеретувати, щипати (напр. хліб), ялозити (погано їсти),

*** водити хліб-сіль (з ким); глитати гірше саранчі; глитати, як індик зерно; глитати, як попове мурло; глитати, як сарана; длубатися в тарілці (знехотя їсти); допастись, як віл до браги; допастись, як віл до корита; допастись, як дурень до мила; допастись, як Мартин до мила; допастись, як муха до меду; допастись, як ужака до молока; жерти без пам'яті; жерцем пожирати; задушити комара в животі; закроплювати душу; заморювати гробачка; заморювати черв'ячка; і миску вилизати (їсти з апетитом); їсти, аби кишка не бурчала; їсти, аби кишка не кавкала; їсти, аби шкура видержала; їсти, аж давитися; їсти від пуза; їсти в розорву; їсти в три горла; їсти гиги; їсти до стогону; їсти за двох дурних; їсти за трьох дурних і за себе четвертого; їсти з вовчим апетитом; їсти, мов голодний кіт; їсти, мов дурень на весіллі; їсти, мов за себе кидати; їсти на обидві осади; їсти на весь рот; їсти у дві гулі; їсти хліб з чужим смаком; їсти через силу; їсти, щоб рот не гуляв; їсти, як за себе кидати; їсти, як з голодних очей; їсти, як не в себе; їсти, як сарана; їсти, як тля; їсти ячне, як смачне; кидати на зуб; класти на зуби; молоти, мов на жорнах; молотити біля миски; набивати воло; набивати живіт; набивати живіт, як барабан; набивати живіт, як бубон; набивати живіт, як жлукто; набивати кендюх; набивати кишки; набивати пельку; набивати рот; набивати черево; наїдати живіт; налітати, мов голодна татарва; налягати на живіт; не розминатися з ложкою; об'їдати вуха; об'їдати, як сарана; перебивати голод; перемелювати зубами; потіти над миской; присолоджувати душу; пробувати на зуб; пробувати на смак; пробувати на язик; проквашувати душу; прокислювати душу; просолоджувати душу; пхати в пельку; пхати в рот; теребити зубами; укладати в копи (жарт.); уминати за дві щоки; уминати за обидві щоки; уминати на всі заставки; уплітати за дві щоки; уплітати на всі завертки; уплітати на всі заставки; уплітати ще й попихати пальцем.

Приповідки: Їсть, аж виляски йдуть. Їсть, аж за вухами лящить. Їсть, аж ніс гайдука скаче. Їсть, аж ніс гайдука танцює. Їсть, аж ніс угинається. Їсть, аж ніс ходором ходить. Їсть, аж

пальцями попихає. Їсть так, що й за вуха не відтягнеш. Їсть м'якушки завбільшки в подушки. Їсть кусочки з волові носочки. Наївся, аж лоб твердий. Людина — не скотина, більше відра не з'їсть. Два дні не їдять, два дні перегодять і знов не їдять. Добра кванька, та нема лоньки, хіба буду пальком. Не їж у шапці, бо твоя жінка матиме дурного чоловіка. Очі б їли, та губа не хоче. На ласий шматок знайдеться куток. Наївся, хоч під лавку підкоти. Наївся і в пазуху набрав. З не хочу порося з'їв. Із нехотя три миски впоров. Як перед смертю тре. Хоч губи набиті, так пупків наївся. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає. Що стрів, то з'їв. Оці ще з'їм та ще сім, та ляжу, полежу, та ще сім умережу, та гляну на сволок, та ще сорок, а як не полегшає, значить, пороблено. Я така ворожка: аби хліб та ложка. Нема гірше, як індик: одного мало, а двох не з'їсти. Давай, жінко, перцю мед закушу. Робітник до повної миски. Напав нежить — ніде кусок хліба не влежить. Борщ з'їмо, а за кашу поцілуймося. Їв би борщ, та жалко: вчора дома пообідав. Виїли, як вимели. Сього-того по макітерці та й годі з мене. З нехотя піп порося з'їв. Дайте води напитися, бо так їсти хочу, що переночувати ніде. "Що це ти, бабо, ополоником їси?" "Десь сподару діти корець занесли." Поволі, хлопчику, раз хліба, два рази борщику. Наша Гаша не розбираша: їсть пряники й не мережані. Наша невістка, що не дай, тріска. "Збудіть мене завтра раненько." "Для чого?" "Бо сьогодні я не можу всіх вареників з'їсти." Покликали обідати, а він почав об'їдати. Тут тії сидять, що добре їдять. Де сісти, то сісти, аби було що їсти. Їв, не їв, а за столом сидів. Не те що наївся, а й у пазуху набрав. До рота дібрав ложку, а в миску не лізе. Козаки, як діти: хоч мало, то наїдяться, хоч багато, то поїдять. Козак не гордун, що дістав, то ковкнув. Наш Хомка і хліб комка. Як не наївся, то не налижешся. Москалики-соколики, поїли ви наші волики, а як вернетесь здорові, то поїсте й корови. Наївся, як кіт качалки. Лежи в піску та їж луску. Прийшов з голодного краю (кажуть про ненажерливого). На нього ненажир напав (т.с.). Це в нього їстовець (хвороба). Треба трохи полежати, щоб сало зав'язалося (жартують після їди). Петлює за трьох свиней.

Припросини: Їжте! Призволяйтеся! Споживайте! Годуйтеся! Просимо до столу! Покуштуйте! Покушайте! Пожийте! Їж, хай тобі здоров'я прибуде: у ручки, у ніжки, у животик трішки (до дитини). Їжте: черево — не дерево, роздасться. Їжте на здоров'я (на здоров'ячко). Їжте: в животі, як на вечорницях — де сто потісняться, знайдеться місце й сто першому. Їжте, гості, а ви, діти, джа! (ша!). Їжте, кумасю, хліб, хоч прозичений. Їжте борщ, капусту, бо пироги несуть. Їж, коза,

лозу, коли сіна немає. Їжте тепер, бо вночі не дамо. Призволяйтеся, що Бог послав.

Звуконаслідування до "їсти": гам-гам, джвяк-джвяк, жвак-жвак, плям-плям, сьорб-сьорб, хлам-хлам, цмак-цмак.

К

КАБЛУК, задник, задничок, закабло, закаблук, закаблучок, каблучок, общас, `усп'яток.

КАВУН, кавунець, кавунисько, кавунище, кавунчик, кавуня, кавуняра, кавунятко.

КАГАНЕЦЬ, бликун, бликунець, бликунчик, блимавка, блимак, блимакчок, блимчак, г`асник, гасн`ик, гасниця, гасничка, гасничок, жмурок, каганець-п'ятерик, каганчик, кадилка, кадильник, кадильниця, кадильчик, керосинка, коптилка, мигавка, мигавець, мигавчик, мигунець, моргавка, моргай, моргалик, моргавчик, моргун, моргунець, моргунчик, мургай, мургайчик, нічник, нічничок, світець, сліпак, сліпачок, сліпун, сліпунець, сліпушка, сліпчик, ч`опень (у загадці).

КАЙДАНИ, закови, кайданики, кайданки, кайданиці, кайдання, колодки, ланцюги, наручники, н`аручні, окови, пута, прикови, скови, тенета, триноги, цепи, чинчерії (діал.), ярмо.

КАЛАМУТНИЙ, брудний (про воду), збаламучений, збитий, збовтаний, збродженій (про заводь річки), змулений, каламутнуватий, калам`утуватий, м`утний і мутн`ий, нечистий (про воду), перебовтаний, перекаламучений, розбовтаний, розкаламучений, розколочений, скаламучений, сколочений, ("Прилетіли гуси з броду, сколотили мені воду"), сколошканий,

*** з домішками; з осадком.

КАЛАТАЛО (ОПОВІСНА ДОШКА), било, бияк, довбенька, довбешка, калатайло, калаталка, калатало, калатачка, калаташка, клепало, клепачка, колотівка, серце (у дзвона), стукалка, стукало, стукачка, язик (у дзвона).

КАПАННЯ, капіж, капкання, капкапання, к`апливо, капотання, капотіння, капотнява, крапання, накрапання, накрапаннячко, накрапування, скапування.

КАПЕЛЮХ, брилик, бриль, головка (у гриба), кап`елюш, капелюшик, капелюшок, шапка (у гриба), шапочка (т.с.).

КАПОСТЬ, зло, каверза, підлість, підніжка, шкода.

КАПЦІ, виступці, кімнатні, пантофлі, човганці, чопанці, шкрьобанці,

*** кімнатні пантофлі.

КАРА, відплата, догана, запотиличка, запотиличник, ляпас, мста, наганяй (нар.), нахлобучка, отченаш (перен.), покара, покарання, покута, помста, потиличник, почубеньки, прочухан, розплата, скарання, укарання,

*** Божа кара; гнів Божий; кара Господня; небесна кара; тілесна кара; тілесне покарання.

КАРАТИ, ПОКАРАТИ, вбивати, вішати, закатовувати, замучувати, засуджувати, збиткуватися, знущатися, калічити, каменувати (біблійне), катувати, колесувати, мордувати, мучити, нівечити, обезголовлювати, провчати, розправлятися (з ким), розстрілювати, страчувати, судити, терзати, ув'язнювати, чвертувати, четвертувати,

*** брати в нагаї; брати в нагайки; брати в роботу; брати за жабра; брати за зябра; брати на цугундер; витерти ворсу (кому); відправляти на смерть; відтяти пелену (покарати жінку за подружню невірність); вкручувати хвоста; всипати березової каші; всипати на галушки; всипати на горіхи; всипати на гостинці; всипати по перше число; всипати по шосте число; давати в хвіст і в гриву; давати дрозда; давати жару; давати на бублики; давати на горіхи; давати перегону; давати перцю; давати по шапці; давати прикурити; давати прочухана; давати розсолу на похмілля (ірон.); держати в їжачих рукавицях; дерти паси; дерти ремені; дубити линварі; забивати в диби; забивати в кайдани; забивати в колодки; забивати в скрепицю; закопувати живцем у землю; запроторювати до білих ведмедів; знімати голову; карати на горло; карати на смерть; карати розчерком пера; кидати за грати; кидати на муки; краяти душу; краяти ремені зі шкіри; леп з голови здирати (давати перцю); милити холку; накручувати вуха (дитині); накручувати в'язи; накручувати хвоста; наламати хвоста; намилювати голову; намилювати шию; нам'яти холку; насипати жару за халяви; насипати приску в пазуху; насипати солі на хвіст; натерти перцю в ніс; не давати спуску (часто карати); переганяти через гречку; перекривати кисень; підкувати на всі чотири; показати, де козам роги правлять; показати, де раки зимують; показати кузьчину матір; показати, на чому горіхи ростуть; показати, по чому ківш лиха; показати, по чому лікоть кваші; припирати до стіни; прищемити хвіст; проганяти крізь стрій; продрати з пісочком; прокотитися гарманом; прописати іжицю; протерти з пісочком; робити вишкварки (з кого); робити кашу; робити юшку; рознести до пищиків; розпинати на хресті; сипонути жару за халяву; сипонути жару під хвіст; спускати сім шкур; утнути по саму ріпицю.

КАРЯЧКУВАТИЙ, каракуватий, карачкуватий, каряку-

ватий, карячка, карячконогий, кором`исляний, корсоногий, краканастий (діал.), криволап, криволапий, кривондяга, кривоніжка, кривоногий, кривунда, розкаряка, розкарякуватий, розкарячений, розкарячка, розчепіра, розчепірений, розчепіркуватий, чеверногий, шеверногий.

КАШЛЯТИ, бухикати, викашлювати, кашельнути, кашлянути, підкашлювати, покашлювати, розкашлятися,

*** викашлювати хворбу; задихатися від кашлю; заходитися кашлем; надсадно кашляти; синіти від кашлю.

КАЯТИСЯ, ПОКАЯТИСЯ, жалкувати, каратися, переживати, покутувати, похватитися, розкаюватися, сповідуватися, спохватитися, шкодувати,

*** відмолювати гріхи; відмолювати грішки; відмолювати провини; волосся на собі рвати; гризти кулаки; гризти лікті; гризти нігті; гризти пальці; гризти пучки; дерти на голові волосся; дерти на собі волосся; кулаки гризти; кусати лікті; лікті гризти; лікті собі кусати; пускати душу на покуту; спокутувати гріхи; чухати потилицю.

Слова каяття: Вибачайте, не вашій честі, дурний був! І надала ж мені лиха година! І надала ж мені нечиста сила! І надав мені чорт! І надало ж мені! І смикнув мене чорт за язик! І смикнуло мене за язик! І потяг мене біс! І надала ж мені морока! І повело ж мене! І надала ж мені трясця! І штрикнув мене біс під бік! А щоб тобі ладу не було! А щоб тобі та бодай тобі! А бодай ти луснув! Потягнув чорт за язика! Смикнуло мене за язика!

КВИТОК, білет, білетик, картка, карточка, квиточок,

*** екзаменаційна картка; екзаменний білет; членський квиток.

КЕЛИХ, бокал, келех, келешок, келишок, красовуля, кубок, кухоль, кухлик, кухличок, чара.

КЕРІВНИК, бос, в`атаг і ват`аг, ватажк`о, ватажний, ватажок, верховик, верховник, верховод, верховода, вождь, володар, вседержитель, галіфетник (ірон. назва начальника на селі), голова, головний, глава, главар, загадувач (загадує на роботу), заправник, зверхник, керманич, кермач, кермовий, керовничий, керуваль (діал.), керуючий, кормчий, можновладець, наднамник (той, що над нами), начальник, начальство (про окрему особу), номенклатурник, отаман, підганяйло (ірон.), підкерманич, підкермич, поганяйло (ірон.), посадовець, провідник, проводир, розпорядник, старший, стерничий, стерновий, управитель, управляючий, чільний, чільник, шеф,

*** бог і цар; високопоставлений зверхник; керівна особа; класний керівник; номенклатурна особа.

Обрядова приповідка: Твоя хата, а мій верх! (каже молода, коли під'їджає до хати молодого і збирається там верховодити).

КЕРМО, бублик (ірон.), весло, корм`а (корабельне стернове весло), корманка, кормань, корманька, кормига, кормило, руль, стерно, штурвал,

*** стернове весло; стернове колесо.

КЕРУВАТИ, бригадирствувати, ватагувати, ватажити, ватажкувати, верховодити, відати (чим), владарювати, влад`ати (рід.), владичити, владувати, володарювати, вол`одати (рід.), ворочати (він усім ворочає), галіфетити (ірон. про сільське начальство), гетьманувати, главенствувати, головувати, директорствувати, диригувати, завідувати, заправляти, керманичувати, кермувати, княжити, князювати, командувати, наднамничати, начальствувати, орудувати (ким), отаманити, отаманувати, очолювати, партєйничити (ірон.), поводирувати, правити, правувати, розпоряджатися (ким), секретарювати, старшинувати, старшувати, управляти, урядувати, царювати,

*** брати гору (над ким); брати силу (т.с.); бути ватагом (ватажком); бути владним (над ким); бути за старшого; вести за собою; віддавати команди; віддавати наказ; віддавати розпорядження; водити на мотузці; водити на налигачі; водити на поводку; водити пер`ед; грати не останню скрипку; грати першу скрипку; давати команди; давати накази; давати розпорядження; держати віжки в руках; держати в поводах; держати під собою; дориватися до влади; забирати владу; задавати свої порядки; замовляти музику; за отамана ходити; керувати, як вітер перекотиполем; командувати, як свиня мішком; крутити, як циган кіньми; крутити, як циган сонцем; мати верх (над ким); мати владу; мати волю (над ким); мати в своїй руці; не попускати віжки; не попускати гайки; не спускати віжок з рук; орудувати, як віхтем; орудувати, як чорт грішними душами; підбирати віжки; підкручувати гайки; під ноги топтати; правити бал; робити погоду (в чому); сидіти в кріслі; стояти біля керма; стояти на чолі; тримати віжки в руках; тримати в їжачих (їжакових); рукавицях; тримати в покорі; тримати кермо в руках; тримати, як мак у жмені.

КИДАТИ, КИНУТИ, брязкати (брязнув об землю), брьохати (т.с.), бурхати (виливати рідину), вергати, вивергати, вергти, викидати, вишпурювати, вишпурляти, вкидати, гилити, докидати, жбурляти, жбурлятися, загилити, закидати, кидонути, метати, накид`ати, обкидати, перекидати, підгилювати, підкидати, повкидати, пожбурити, пожбурнути, позакидати, пошпурити, прикидати, прокидати, пудити, розкидати, розкидатися, скидати,

укидати, швирг`ати, швиргатися, швиргонути, шибати, шурляти, шпурити, шпуряти.

КИПІТИ, булькати, булькотати, булькотіти, википати, викип'ячуватися, докипати, докип'ячуватися, закипати, закип'ячуватися, кип'ятитися, клекотати, клекотіти, перекипати, перекип'ячуватися,

*** кипіти в ключ; кипіти ключем.

КИСЛИЙ, закислий, квасний, квашсний, кисленький, кисло-солодкий, кислуватий, кислючий, кислющий, кислятина, перекислий, прикислий, прокислий, скислий, укислий.

Приповідки: Такий кислий, що й Москву видно.

КІМНАТА, горниця, горничка, кімнатина, кімнатинка, кімнатка, кімнаточка, кімнатчина, покій, покоїк, покоїчок, світелка, світлиця, світличка.

КІНЕЦЬ, амба, амбець, амінь, армагадон, все (вигук у знач. кінець), гамба, гаплик, завіса (прийти під завісу), завершення, закінчення, капець, капука, капурис, капут, каюк, кінцівка, конець, конт (і конт йому), кінчина, кончина, копець, край, кранець, крапка, крес (діал.), кришка, кук, межа, омега, останок, перестан, перестання, перестанок, перестань, поконець, поконеччя, посл`ідок, потуха (на потуху...), приконеччя, приостанок, припослідок, рехт, решт, розв'язка, саксаган, скін, скінча, скінчення, сконець, сконеч, смерть, труба, фінал, фініш, хана, хандрець, хепі-енд, хрест, цурка (тепер йому цурка), шабаш, шапкобрання,

*** все позаду; все сказано; всьому кінець; гараздливий кінець; дійшов до ручки; доспівана пісенька; заключний акорд; закрилась лавочка; запала клямка (кінець чому); і вже; і все; і вся каністель; і вся розмова; і годі; і кабиця; і каюк; і квит; і кінець; і клямка; і край; і кришка; і на тому точка; і по всьому; і риска; і справі кінець; і точка; і труба; крайній крок; лебедина пісня; лебединий спів; на цьому й кінець; на цьому й крапка; нещасливий кінець; останній алілуй; останній акорд; остання крапка; остання межа; проспівана пісенька; скінчена пісенька; та й буть по тому; та й по всій справі; та й решта; та й тільки; та й уже; труба з димом; увесь хвесь; увірвалася вудка; увірвалася нитка; увірвалося лико (личко); урвався бас; урвалася лавочка; урвалася удка; цурка навіки (кінець кому); щасливий кінець.

Дієслівні відповідники до слова"кінець": відбуло, відбулося, вимерло, вищезло, вмерло, гигнуло, загинуло, запропастилося, згинуло, згнило, зітліло, зникло, кануло, минуло, минулося, перебуло, перегинуло, перегнило, перейшло, перемерло, перетрухло, перещезло, погинуло, погнило, померло, поминуло, потрухло, пощезло, пропало, щезло.

Приповідки: Стук, грюк і каюк. Кінець — ділові вінець.

Круть-верть — у черепочку смерть. Шерть-верть — під черепочком смерть. Прийшлось Іванцю к їдному кінцю. Попався, жучку, панові в ручку! Тут тобі й жаба цицьки дасть! Співай "трубу з димом"! Пиши пропало. Не трать, куме сили, спускайся на дно. Не все коту масниця (масничка).

КІНЬ, бахмат (бойовий кінь), білогривець, білогривий, буйногривець, буйногривий, буланий, ваговоз, вороненький, воронець, вороний, воронько, вороньок, гетька (зневаж. про поганого коня), гнідак, гнідан, гнідаш, гнідий, гнідко, горбоконик (казк.), гривань, гривач, густогривий, дереш (чалий кінь), дерешка, дериш, дивокінь, дичак (дикий кінь), дичко, дичок, драгуля (в загадці: "Хороша драгуля біжить, як куля."), жеребець, жеребчик, кандиба (поганий кінь), кандюга, кляча, кобила, коб`илиця, кобил`иця, кобилка, кобильчина, коктейль (кінь з підрізаним хвостом), комонь (застар.), коненя, коненько, коник, кониченько, коничок, коняга, коняка, конячина, конячинка, конячка, конько, корінний (середній кінь у трійці), кося (дит.), кось, коська, косько, ломовик, лоша, лошак, лошатко, лошачок, лошиня, лошиця, лошичка, лошук (молодий кінь), лошун, маштак, маштачок, мустанг (здичавілий кінь америк. прерій), муц (малорослий і товстий кінь), муштай (мохнатий кінь), огер, огир, огиряка, пакінь (шкапа), пегас (крилатий кінь), пристяжний (у трійці), рисак, румак (бойовий кінь), сиваш, сивець, сивець-воронець, сивко, сивогривець, сивогривий, скакун, стригун (однорічне лоша), стригунець, ступак, тарпан (дикий кінь), хабета (діал. — кляча), чистокровець, чорногривець, чорногривий, шкапа, шкапеня, шкап'є, шкапина, шкапинка, шкапиняка, шкапійка, шкапійчина, шкапіка, шкапка, шкінька,

*** кінь, як змій; ломовий кінь.

КЛАДОВИЩЕ, гробки, гробовисько, гробовище, дідинсць (місце навколо церкви, де поховані предки), катакомба (підземне кладовище), кл`адобище, клад`овисько, курган, мавзолей, меморіал, могила (насип над похованням), могилки, могильник, моглиці, некрополь, погост, поховальня, поховання, саркофаг, усипальня, цвинтар,

*** братська могила; вічний покій; місце поховання.

КЛИКАТИ, ПОКЛ`ИКАТИ, викликати, викликувати, гукати, гукнути, гуконути, дзвонити (скликати в церкву), догукуватися, докликатися, заваблювати, загукувати, зазивати, закликати, залигувати (силоміць), заманювати, занаджувати, запрошувати, звати, згалакувати, згукувати, згукуватися, ззивати, кахикати ("Раз кахикнула — трьох ляшків прикликнула".), манити, нагукувати, накликувати, накликати, оклик`ати, переваблювати, переказувати (через кого), переманювати, перемовляти, пере-

наджувати, підкликати, пригукувати, прикликати, приманювати, принаджувати, припрошувати, просити ("Просили батько, просили мати і ми просимо..."), скликати, тюгукати (про парубків на вулиці), тягти (силоміць),

*** брати за петельки (ірон.), вдарити у дзвін; вдарити у скликанчик; викликати на бій; викликати "на біс"; викликати на дуель; викликати на змагання; викликати на кулачний бій; викликати на розмову; викликати поіменно; гукати на аврал; гукати на склик; закликати до злагоди; закликати до миру; калатати в дзвони; кликати до столу; кликати до хати; кликати на весілля; кликати на заручини; кликати на поміч; кликати на толок`у; кликати на хліб-сіль; кликати у куми; скликати на раду.

Запросини: Будь ласка! Зробіть ласку! Ласкаво просимо! Просимо! Просимо завітати! Милості просимо! Просимо до господи! Просимо до хати! Здорові в хату! Будьте гостем у хаті! "Налітай! Хазяїн у хаті, а гості, як мають щось у кишені і не скажені, нехай заходять, будемо раді!".

Заклички до домашніх тварин і птиці в різних регіонах України:

до голубів: гулі-гулі! гуль-гуль! лю-лю!

до гусей: гусь-гусь!

до індиків: кур-кур! куть-куть! лю-лю! пуль-пуль! пульч-пульч!

до качок: вуть-вуть! тась-тась!

до кіз: кедзі-кедзі! кіз-кіз! кізу-кізу! кізю-кізю! кізь-кізь! козю-козю! козюсю-козюсю! козь-козь! маньки-маньки!

до коней: кесь-кесь! кось-кось! ксьо-ксьо! ксьов-ксьов! сьовк-сьовк!

до корів: бинь-бинь! мала-мала! мань-мань! маньки-маньки! миню-миню! миня-миня! миньки-миньки! мленька-мленька!

до котів: кицю-кицю! кицюсю-кицюсю! киць-киць! котусь-котусь! кс-кс! куцюсь-куцюсь! маць-маць! миць-миць! міць-міць!

до кролів: трусь-трусь!

до курей: тю-тю-тю!

до курчат: ціп-ціп! ціпоньки-ціпоньки! ціпу-ціпу!

до овець: базно,бе! безю, бе! бе! бирю-бирю! бирь-бирь! куці-куці! куцу-куцу! куцю-куцю!

до свиней: аця-аця! а-ця-ця! вац-вац! вацю-вацю! ваць! вацьо! вец-вец! вець-вець! ець-ець! кабась-кабась! кацю-кацю! кець-кець! коцю-коцю! коць-коць! коцьо-коцьо! кудзю-кудзю! куцю-куцю! куць-ко! куць-кой! куцьку-гов! куць-куць! мальось-

мальось! маш-маш! маша-маша! пацик-пацик! пацю-пацю! паць-паць! цюку-на! цюнка-на! цюня-на! цьку! чке-чке-чкоу!

до собак: нах-нах! цю-цю-на!

до телят: бицю-бицю! биць-биць! бичусь! бичуш! бичушка! малеха-малеха! малешка-малешка! мали-мали! малусь-малусь! малянки-малянки! маню-маню! маня-маня! мань-мань! меньки-меньки! тізю-тізю!

до цапів (що пасуться разом з вівцями);: гей-цо-балабій! цо-цо- балабій!

до цуценят: кутю-кутю! куці-куці! куцу-куцу! куцю-куцю!

до ягнят: базь-базь! бирьки-бирьки!

КЛЮВАТИ, видзьобувати, викльовувати, дзьобати, додзьобувати, докльовувати, докльовуватися, прокльовувати, прокльовуватися (про курча), розкльовувати.

КЛЯТВА, заприсягання, зарік, обітниця, обіцянка, присяга, присягання, слово (дав тверде слово),

*** військова клятва; воєнна присяга; присяга на Біблії; присяга на хресті; цілування хреста; хресне цілування.

КОВАДЛО, бабка (до якої клепають косу чи сапу), коваленьки (трикутне ковадло), наковадло.

КОЖУХ, дублянка, кожушанка, кожушина, кожушище, кож`ушок і кожуш`ок, шуба, шубка,

*** критий кожух; некритий кожух.

КОЛИСКА, вихалка, вихалочка, гойдалка, гойдалочка, загойдалка, заколисалка, колисалка, колисалочка, колисочка, ор`елі, ореля, орель.

*** яворова колиска.

КОЛИХАТИ (ДИТИНУ), вихати, вигойдувати, виколихувати, гойдати, заколихувати, колисати, люляти, пригойдувати, приколихувати, розгойдувати, розколихувати.

КОЛИШНІЙ, давнезний, давній, давновідбулий, давновідбутий, давнозабутий, давноколишній, давноминулий, дотеперішній, дотодішний, дотодішній, минулий, позаколишній, позатеперішній.

КОЛО, бублик (жарт.), бубличок, кільце, колечко, круг, кругляк, круглячок, кружечок, покотьолечко, покотьоло,

*** електричне коло; зачароване коло; махове коло; полярне коло; розгонисте коло (для літака).

КОЛОТИ, ВКОЛОТИ, буцати (рогами), буцкати, буцькати, виймати (напр. очі), виколупувати, виколювати, викопирсувати, виштрикувати, виштрикати, заколювати, застромляти, колупати, кольнути, настромлювати, настромляти, натикувати, натикати, нашпиговувати, нашпилювати,

наштрикувати, підколювати, підшпигувати, підштрикувати, поколювати, поштрикувати, пробивати (гострим), проколювати, пронизувати, простромлювати, простромляти, протикати, протинати, прохромлювати, прохромляти, прошивати, прошпилювати, проштрикувати, розколювати, стромляти, устромляти, утикати, ушпилювати, уштрикувати, шеменути, шименути, шиминути, ширяти, широнути, шпигати, шпигатися, шпигонути, шпортати, шпортонути, штрикати, штрикатися, штриконути,

*** очі виштрикувати; шпигати в серце; штрикати в серце; штрикати пальцем (пальцями).

Приповідки: Коли б свині роги, усіх поколола. Не дай, Боже, свині роги — всіх людей поколола б.

КОЛЮЧИЙ, вустюкуватий, голчастий, їжакатий, їжакуватий, їжачкуватий, колючезний, колюченький, колючкуватий, костричуватий, наїжачений, накостричений, ощетинений, устюкуватий, шпичакуватий, щетинистий.

*** з колючками; колючий, як акація; колючий, як будяк; колючий, як їжак; у колючках.

КОЛЮЧКА, гак, гачечок, гачок, колючечка, ость, остюк, скабка, скіпа, скіпка, скіпочка, шип, шипак, шипик, шпилечка, шпилька, шпичак, шпичачок, шпичечка, шпичка.

КОМОРА, комірка, комірочка, комірчина, прикомірок, хижа, хижка.

КОПАТИ, ПОКОПАТИ, вибурковувати, вибуртувати, викопувати, вкопувати, вкопуватися, докопувати, докопуватися, закопувати, закопуватися, колупати, колупатися, копирсати, копирсатися, надкопувати, обкопувати, обкопуватися, перекопувати, перелопачувати, підкопувати, підкопуватися, покопирсати, прокопувати, прокопуватися, рити, ритися скопувати, шкрябати (знев.),

*** ритися рилом.

КОПИСТКА, кописточка, лопатка, мішалка.

КОПТИТИ, задимлювати, задимляти, закурювати, кіптити, підкопчувати, прокопчувати,

*** в'ялити в диму.

КОРА, кірка, коричя (засушена кора), корк (кора пробкового дуба), кожа, кожка, корга (хлібна скоринка), курлушка (верхня шкірка чогось), лико, луб, луб'я, лупина (кора берези), лут (лико з липи або з лози), лутє, лутина, луток, луття, оболона, оболонка, оболоночка, окрива, окров, окрова, окровець, покрив, покрива, покриття, скорина, скоринка, шкаралубанці, шкаралупа, шкаралупина, шкаралупинка, шкаралупиння, шкаралущина, шкіра, шкірка, шкірочка, шкірчина, шкора, шкорина, шкоринка, шко-

риночка, шкура, шкуратина, шкураток, шкуринка, шкурлат, шкурка.

КОРИТИСЯ, гнутися (перед ким), годити (кому), здаватися, зменш`атися, капітулювати, м'якшати (про характер), піддаватися, підкорятися, поволятися, покорятися, схилятися, упокорюватися, хилитися,

*** бути тихшим води, нижчим трави; викидати білий прапор; волити волю (чию); гнути карк; гнути спину; годити, як болячці; годити, як лихій болячці; годити, як тій болячці; годити, як хирі; здаватися на волю переможця; здаватися на милість (чию); здаватися на милість Божу; іти в ногу; іти дорогою смирення; іти за течією; іти на поводі; іти на поводку; іти на прив'язі; іти на припоні; іти шляхом найменшого опору; падати в ноги; падати ниць; падати тінню; піднімати лапки; піднімати руки; підписувати капітуляцію; пливти за течією; поволятися в усьому; потрапляти в ногу; слатися листом; хилити голову; ходити на вуздечці; ходити на задніх; ходити на лапках; ходити на поводі; ходити на узді.

КОРОСТА, свербіж, сверблячка.

КОРОТКИЙ, закороткий, коротенький, коротесенький, коротісінький, короткуватий, куций, куценький, отакусінький (жест), отакусічкий, отакуський, оттакусінький, оттакусічкий, оттакуський.

Приповідки: Куціший заячого хвоста. Далеко куцому до зайця.

КОСО, кособоко, косувато, криво, кривувато, н`авкіс і навк`іс, н`авскіс і навск`іс, навкос`и, навкосин`ю, навкосяка, навперекоси, навперекосяк, наперскосяк, скісно,

*** з косинею; з перекосом.

КОТИТИСЯ, веретенитися, вертітися, вертухатися, дзиглитися, качатися, перевертатися, перескочуватися, підкочуватися, розкочуватися, скочуватися,

*** котитися викрутасом; котитися викрутасами; котитися клубком; котитися клубочком; котитися колесом; котитися колобком; котитися колобочком; котитися котьки; котитися навкотьки; котитися мемелем; котитися м'ячиком; котитися навперекотінки; котитися покотьолом; котитися сторчма.

КОХАНА, білозірка, білозірочка, коханка, коханочка, люба, любавка, любанка, любаночка, любаска, любенька, любесенька, любесечка, любимиця, любимочка, любка, любленицяя, люблянка, любовниця, любойка, любонька, любочка, любуненька, любунечка, любусенька, любусечка, любуся, любця, любчина, мила, миленька, милесенька, милесечка, милоданка (заст.),

облюбениця, полюбовниця, полюбовничка, пригорниця, пригорничка, серденятко, серденько, серце.

Хлопець про кохану: галонька, галочка, голубонька, голубочка, лебедонька, лебідонька, лебідочка, рибонька, рибочка, ясонька, ясочка. (Див. також синонімічний ряд "дівчина").

КОХАНИЙ, бажаний, білозор ("Козаченьку-білозору, говори зі мною"), возлюбениий (застар.); возлюбленик, коханець, коханок, ладо, люб, любас, любасник, любасок, любенький, любесенький, любець, любий, любик, любимець, любимчик, люб`ина, любич, любиш, люб`ище, любко, любленець, люблений, любов`ець, любовник, любойко, люб`онько, любосний, любощний, любуненько, любусь, любцьо, любчек, любчик, милленький, милесенький, милесечкий, милий, милодан (застар.), наречений, облюбленець, облюбленик, перелюбець, полюбовник, предречений, серденько, серденятко, серце, розлюб, укоханий, улюбленець, улюблений, улюбленик,

Дівчина про коханого: голубонько, голубчик, коток, коточок, котульчик, кохання, коханнячко, лапчик, лебедик, лебедонько, мурчик, орлик, орличок, пухтик, соколик, соколичок, хвостик-пухтик.

КОЧЕРГА, коцюба, кутач (кутати жаром), куташ, погрібач, погрібачка.

КОШИК, кіш, козуб, козубень, козубенька, козубець, козубка, козубня, кор`аби (корзина для носіння на спині), кораблі (т.с.), корз`ун, короб, коробен, кор`оба (з липової кори), коробок, корзина, корзинка, корзиночка, кошар, кошель, к`ошіль, кош`іль, кошовка, плетениця, плетінка, сапет, сапета, сапетка, солом'яник (із соломи).

КОШЛАТИЙ, вихрастий, вихратий, волохастий, волохатий, гривань, гривастий, закудланий, закуздраний, закуйовджений, закустраний, закуштраний, зап`овстяний, зачубрений, кашкатий (діал.), кожухуватий, косматий, коструб, коструба, кострубань, кострубатий, кострубач, кошманиця (про льон), кошманка (т.с.), кошматий, коштрубань, кудла, кудлай, кудлань, кудластий, кудлатий, кудлач, кудл`о, кудловатий, кудлуватий, куйовда, куйовдя, кустра, кустратий, кучман, кучманистий, кучмань, кучматий, кучмій, куштратий, лахмануватий, лахматий, наїжачений, наїжений, начучмачений, незачесаний, нерозчесаний, нечеса, нечесаний, нечоса, патлань, патлатий, пелех, пелехастий, пелехатий, перекошланий, перекошлачений, перекудланий, перекуйовджений, покошланий, покошлачений, покудланий, покудовчений. покуйовджений, розвихрений, розколошканий, розкотурханий, розкотурчений, розкошланий, розкошлатий, розкошлачений, розкудланий,

розкудлатий, розкудлачений, розкудовчений, розкуйданий, розкуйовджений, розкустраний, розкучманий, розмачулений, розпатланий, розпатраний, розтріпаний, розчубрений, розчухраний, сколошканий, скошланий, скошлачений, скомшений, скудланий, скудовчений, скуйовджений, сплутаний, страпатий, тирхатий (діал.), чіхратий (діал.), шерхлий, шершавий.

КРАМНИЦЯ, балаган, балаганчик, кіоск, крамничка, магазин, магазинчик, універмаг, універсам, ятка, яточка.

КРАПКА, крапина, крапинка, крапочка, цятка, цяточка.

КРАПЛЯ, дощинка, капка, капочка, крапелина, крапелинка, крапелинонька, крапелиночка, крапелюшечка, крапелюшка, крапелька, краплина, краплинка, краплинонька, краплиночка, росина, росинка, росиночка.

КРАСА, врода, красота, ліпота, пишність, пишнота, розкіш (перен.), чудо,

*** невимовна краса; несказанна краса.

КРАСТИ, УКРАСТИ, викрадати, гарбати, горнути, грабастати, грабувати, загарбувати, загрібати, злодіювати, злодіячити, нагарбати, награбастати, накрасти, нахапати, нацибрити, нацупити, оббирати (напр. квартиру), обкрадати, облапошувати, обчищати, окрадати, перекрадати (злодій у злодія), переполовинювати, підвихнути ("Чи не підвихнули чогось москалі?"), підкрадати, підг`ибати, підц`апати, підц`апити, підц`обрити, підцуплювати, підц`ябрити, позичати (ірон.), поцупити, привласнювати, прикарманювати, прикрадати, прикрадувати, прихватизовувати, розкрадати, розікрадати (рідко), розтягати, розтягувати, свиснути (перен.), спроворювати, стибрити, укарамш`ити, хапати, ц`апнути, цибрити, цупити,

*** брати все, що криво лежить; брати, все що легко лежить; брати, все що погано лежить; брати шабашку; виносити лівим ходом; виносити підчист`у; гріти руки (на чому); закидати вудочку в чужу будочку; запускати лапу; запускати руку; купити за три огляди; лазити в чужі кишені; лазити по кишенях; лазити, як лис по віднорках; мати довгі руки; набивати кишені; нагрівати руки (на чому); накладати лапу; накладати руку; оббирати до нитки; під гребінку вичищати; позичати назавжди (ірон.); тягти огребом.

Приповідки: Позичив на вічне оддавання. Самі чесні, а сокира таки пропала! Я вам, куме, не кажу, що ви вкрали, але таки верніть те, що взяли! Купив, та насилу втік! Бито, щоб не лазив у чуже жито. Панич, що украв бич. Цуп-луп та й у кишеню! Цяця-цяця і в кишеню!

КРАЩАТИ, вилюднювати (про молодих), вилюднюватися,

вродливішати, красивішати, ліпшати, покращуватися, поліпшуватися.

КРИВДИТИ, СКРИВДИТИ, висобачуватися, глумитися, гнітити, гнобити, діймати, дозолювати, дозоляти, допікати, досаджати, дотинати, дошкулювати, дошкуляти, драконити, завгорювати, загризати, заїдати, зашкоджувати, збиткуватися, збитошничати, знущатися, їздити (на кому), кататися (т.с.), катувати, мордувати, мстити, мучити, надзолювати, надзоляти, назолювати, назоляти, переслідувати, помщатися, пригноблювати, принижувати, притискувати, сваволити, утискувати, ущемляти, шкодити,

*** без мила голити; без ножа різати; брати в роботу; брати в стоси; брати за жабри; брати за зябра; брати за печінки; брати за ребра; варити без вогню; варити воду (з кого); вганяти в сльози; вибивати із сідла; видавлювати соки; видирати душу з тіла; вимотувати душу; вимотувати жили; вимотувати кишки; вимотувати нерви; вити линви; витирати ворсу; витрясати душу; віддавати на поїд; впиватися п'явкою в серце; в тісні руки брати; гладити проти шерсті; гнути в дугу; гнути в сук; гнути в три дуги; гнути в три погибелі; грати на нервах; давати підніжку; давати прикурити; дерти лико; дерти останню шкуру; діймати до живого; добиратися до печінок; доїжджати ябедами; допікати гірш сирої кваші; допікати до живих печінок; допікати до живого; дотикати до жирця; жерцем пожирати; жерцем поїдати; завдавати душевні рани; заводити в безвихідь; заводити в бєзодню; заводити в блуд; заводити в прірву; заводити на бездоріжжя; заводити на манівці; заганяти в глухий кут; заганяти в сліпу вулицю; заганяти в шурш`у; заганяти на слизьке; заганяти на слизьке і вузьке; заїдати вік; заливати сала за шкуру; затягати в сильце; зачіпати за живе; зводити на слизьке; згонити оскому; здирати шкуру; знімати сім шкур; знімати стружку; знімати три шкури; їдом їсти; їдьма їсти; їздити верхи; краяти серце на шматки; ламати до коліна; лій топити; лупити шкуру; милити холку; наганяти холоду; накручувати хвоста; насипати приску за очкур; насипати солі на рану; насипати солі на хвіст; наступати на горло; наступати на пальці; наступати на хвіст; на шию сідати; ніж до горла приставляти; пити кров; пити сльози; підкладати свиню (свиняку); підносити гірку пілюлю; підносити перцю; підносити пілюлю; підносити тертого хрону; підсувати халепу; підставляти підніжку; підстроювати каверзу; поїдом їсти; прикладати вогню до печеного; прикладати до жару вогню; припікати до живого; проймати до живця; протирати з пісочком; псувати кров; ранити душу; ранити серце; реп'яхи в пазуху класти; рити яму (на кого); руки потирати (ким); саджати в калошу; сідати верхи; солити

рани душі; справляти парню; ставити підніжку; терзати душу; топити живцем; топтати під ноги; точити кров з серця; тріпати нерви; тягти жили; шарпати нерви; шкребти луску; шматувати серце; штовхати в прірву; ятрити душу; ятрити серце; ятрити старі рани.

КРИВИЙ (ПРО РЕЧІ), вигнутий, викривлений, вігнутий, гачкуватий, гнутий, гнутий-перегнутий, горбатий, горбастий, гудзуватий, дугоподібний, загнутий, закамаркуватий, закарлючений, закривлений, зигзагоподібний, зигзагуватий, зігнутий, кандзюбистий, карлючкуватий, карчамакуватий, ковискуватий, ковінькуватий, колінкуватий, кордубастий, кордубатий, корокулюватий, кором`исляний, корчамакуватий, корчомакуватий, корчуватий, корцюбатий, кособокий, кривенький, кривісінький, кривобокий, кривувастий, кривуватий, кривулястий, кривулькуватий, кривульчастий, кручений, крюкуватий, крючкуватий, лучковатий (зігнутий), набокуватий, найзакарчамакуватіший (із скоромовки), найкорчакуватіший, нерівний, перегнутий, перекособочений, перекривлений, пожолоблений, покарлючений, покороблений, покорчений, покривлений, покривулений, покручений, розкарякуватий, розкарячений, розкарячкуватий, розчепірений, розчепіркуватий, скандзюблений, скарлючений, скорчений, скособочений, скоцюрблений, скрючений, сукуватий, сучкуватий.

Іменники на означення "кривий": гак, гачок, горб, дуга, жолоб, жолобок, закарлючка, зигзаг, згин, кандзюба, каракуля (криве дерево), карлюк (ціпок), карлюка, карлючка, карчамака, каряка, карячка, ковиска, ковінька, коромисло, корч, корчак, корчомака, кривак (криве дерево), кривина, кривизна, кривинка, кривуля, кривулька, крюк, крючок, лук, покруч, розкаряка, розчепіра, сук, сучечок, сучок.

Приповідки: Прямий, як свинячий хвіст. Прямий, як дуга. Правий, як кочерга. Правий, як вірьовка в мішку.

КРИК, вигук, вигуки, викрик, викрики, волання, голосіння, голосьба, зойк, зойки, лемент, покрик, покрики, покрикування, репет, репетування, скрик, скрики, скрикування.

КРИКЛИВИЙ, айкало, алілуйко, аяйкало, бурлій, верескливий, верескун, верещака, верлань, верлатий, визига, вищака, гавкуватий, гавкучий, гавкущий, галайко, галайкуватий, галасай, галасайко, галасливець, галасливий, галасуватий, гарикало, гарикливий, гарікливий, гаркун, гарюкало, голосистий, голосний, горлай, горлань, горластий, горлатий, горлач, горлодер, горлопан, горлопанистий, горлястий, гризюка, громовержець, громовик, гучноголосий, дзявкун, жаборот, желіпало, зіпа, зіпака, зіпун, клеветучий, крикач, крикливець, крикун, крикунчик (дит.),

крикуняка, крикучий, крикущий, ревун, ротатий, сварливий, скавл`о, чварливий,

*** базарна баба; баба Палажка; баба Параска; Кайдашева сім'я.

Приповідки: Ну й тиха: постав на воротях і гони череду — не піде!

КРИЧАТИ, РОЗКРИЧАТИСЯ, агикати, айкати, алалакати, алілуйкати, аллялякати, атукати, аукати, ахати, ахкати, аяяйкати, аякати, балалаїти, балясувати, бейкати (на звіра), бутіти (про тварин), вайкати, вевкати, верескати, верещати, вигикувати, вигукувати, викрикувати, вискотати, вискотіти, вищати, вівкати, вйокати, волати, вопіяти, гагакати, гавчати, галайкати, галайкотати, галайкотіти, галакати, галалакати, галасати, галасувати, галдикати, галдіти, галякати, гаморити, гарикати, гаркати, гарчати, гвалтувати, г`егати, гегекати, геготати, геготіти, г`елгати, гелготати, гелготіти, гиготати, гиготіти, г`икати, гиркати, гогокати, гоготати, гоготіти, голосити, горлати, горланити, горлопанити, гримати, гриміти, громічити, грохати, грохкати, гукати, дешпетувати, джерготати, джерготіти, догукуватися, докрикуватися, єрепенити, жабокрячити, желіпати, зверескувати, згукуватися, зикати, зіпати, зойкати, іржати, йойкати, калаганити, каркати, кр`икати (про крик птахів), кудкудакати, кудкудачити, кукурікати, кукурічити, лалакати, лементіти, лементувати, люлюкати, лялякати, ляскотати, ляскотіти, лящати, мітингувати, накричатися, ойкати, ойойойкати, пащекувати, перегукуватися, перекрикувати, перекрикуватися, підгарикувати, погарикувати, погримувати, погукувати, покрикати, покриконути, покрикувати, прикрикувати, пугукати, репетувати, рикати, ричати, розверещатися, розгайкатися, розгаласуватися, розгалдикатися, розгарикатися, розгарчатися, розгарюкатися, розгвалтуватися, розгорлатися, розголопанитися, розгриматися, розгукатися, роззіпатися, розкричатися, розлементуватися, розлящатися, розпорощатися, розрепетуватися, рокотати, рокотіти, скандувати, скрикувати, тарарамити, телесуватися, трубити, тужити, тулумбасити, тюгукати, тюкати, улюлюкати, урякати, шварготати, шварготіти, шваркотати, шваркотіти,

*** брати горлом; брати криком; брати криком та гиком; брати на горло; возвишати глас; волати на поміч; галасувати на всіх перехрестях; голосити гвалт; гукати гук; дерти горло (горлянку); дерти пельку; дерти рота; заходитися криком; здіймати (збити, зчиняти, піднімати); базар; здіймати базарний галас; здіймати балалай; здіймати бучу; здіймати вакханалію; здіймати веремію; здіймати галас; здіймати гармидер; здіймати гвалт; здіймати колотнечу; здіймати лемент; здіймати сварку; здіймати

суперечку; здіймати тарарам; здіймати шарварок; здіймати ярмарок; криком кричати; кричати, аж із шкури вилазити; кричати баса; кричати ведмежо; кричати в обидва вуха; кричати в одну душу; кричати гвалт; кричати дико; кричати до хрипоти; кричати до хрипоти в горлі (горлянці); кричати дриком; кричати з усієї сили; кричати караул; кричати мов на свого батька; кричати, мов оглашений; кричати, мов чорти лико живцем видирають; кричати навздогін; кричати навздогінці; кричати на весь голос; кричати на весь рот; кричати на весь світ; кричати на все горло; кричати на всі з`аводи; кричати на всі заставки; кричати на всіх перехрестях; кричати на всю вулицю; кричати на всю губу; кричати на всю пельку; кричати на всю хату; кричати на гвалт; кричати на живіт; кричати наздогін; кричати наздогінці; кричати на найвищих нотах; кричати на пуп; кричати на ціле горло; кричати, наче ріжуть; кричати на чім світ; кричати на чім світ стоїть; кричати нелюдським голосом; кричати не своїм голосом; кричати не своїм матом; кричати німо; кричати пробі; кричати ревма; кричати рятуйте; кричати у вухо (глухому); кричати ура; кричати услід; кричати, як бугай у болоті; кричати, як ворона над курчам; кричати, як гава; кричати, як дідько; кричати, як єфрейтор перед генералом; кричати, як на живіт; кричати, як на пожежу; кричати, як на пожар; кричати, як на пуп; кричати, як недорізаний; кричати, як опечений; кричати, як осавул; кричати, як прищикнуте кошеня; кричати, як пугач на біду; кричати, як свиня в тину; кричати, як скажений; кричати, як у бочку; кричати, як фурман; кричма кричати; надривати горло (горлянку); накричати повні вуха; наробити галасу; наробити крику; наробити шелесту; рвати горло (горлянку); рвати пельку; рвати пуп; робити з губи халяву; робити тарарам; розкукурікатись, мов півень на просі; розмовляти на високих нотах; сходити криком; тюки й гуки справляти.

Приповідки: Кричить, аж виляски розлягаються. Кричить, аж вікна дрижать. Кричить, аж гай гуде. Кричить, аж двері дрижать. Кричить, аж земля трясеться. Кричить, аж луна розлягається. Кричить, аж стіни дрижать. Кричить, аж у вухах лящить. Кричить, аж хата трясеться. Кричить, аж шибки дрижать. Кричить, мов за в`ола вхопили. Кричить — на десятій вулиці чути. Кричить, ніби паси деруть. Кричить, хоч вуха затикай. Кричить, як найнявся. Кричить, як чорт лико дере. За вашим шепотом нашого крику не чути. Пищить, як дідько в градовій хмарі. Великий крик за малий пшик. За вашим торгом нашого ярмарку не чути. Криком і трави не вкосиш. Криком дуба не зламаєш. Аж гарчить, так на меншого кричить. Кричи, хоч на гору вилазь! (кажуть крикливому).

КРОВ, кривавиця, крівця, мазка, нежить, п`асока, па`юха руда (У прик. "Руда — не вода"), червона, юха,

*** блакитна кров; голуба кров; дворянська кров; жива кров; панська кров; песька кров; червона юшка.

КРУГЛИЙ, банеподібний, випуклий, дископодібний дугастий, закотистий, закочистий, закруглений, заокруглений заокруглий, кільцюватий, кільчастий, кільчатий, клубкуватий колечковатий, колечкуватий, колобкуватий, коткий, котючий кочалистий, кочилястий, кочілистий, круглавий, кругленький круглесенький, круглобокий, кругловидий, круглоголовий круглолиций, круглоокий, круглощокий, круглуватий, круглявий круглястий, кругляш, кругляшок, круговатий, кругуватий кружковатий, кружлястий, кулистий, кулястий, куполоподібний об`одистий, овальний, округлий, округлуватий, опуклий перекотиполистий, покотистий, покотющий, покочистий, сувоїстий

*** зігнувся в дугу; круглий на вид; круглий, як бочка круглий, як гарбуз; круглий, як діжа; круглий, як кавун; круглий як калач; круглий, як калачик; круглий, як клубок; круглий, як клубочок; круглий, як куля; круглий, як м'яч; круглий, як огірочок круглий, як око; круглий, як тиква; кругліший за горіх; скрутився калачиком; скрутився козючком; хвіст бубликом; хвіст кандибобером.

КРУТИЙ, крутенький, крутоберегий, крутобережний крутобокий, крутогірний, крутогорбий, крутолобий, круторогий круточолий, крутоярий, крутуватий, обривчастий, стрімкий стрімкуватий, стрімчакуватий, стрімчастий.

КРУТИТИСЯ, веретенитися, вертітися, видзиговувати видзіговувати, викрутасити, викручуватися, вихоритися вихритися, дзигувати, завихрюватися, закручуватися, колесити колесувати, колувати, кружеляти, кружляти, крутитися-вертітися мемелитися, обертатися,

*** в`ертю закрутитися; виписувати кола; вихритися трояндою вітрів; давати кружаля; їздити кружним шляхом; їздити околяса (околясом); крутитися в божевільному танці; крутитися в дикому танці; крутитися викрутасами (викрутасом); крутитися дзигликом; крутитися дзигою; крутитися клубком (клубочком) крутитися колесом; крутитися колобком (колобочком); крутитися метелицею; крутитися млинком; крутитися м'ячиком; крутитися навколо своєї осі; крутитися по колу; крутитись, як білка в колесі об'їздити кругаля; об"іздити кружним шляхом; об'їздити околяса (околясом); обходити кругаля; обходити кружним шляхом обходити околяса (околясом); ходити кругаля; ходити кружним шляхом; ходити околяса (околясом); ходити трояндою вітрів.

КУБЛО, гніздечко, гніздо, кишло, кубелечко, кубельце, лігво.

КУДЛАТИЙ, кодлатий, кудластий, лахматий, пелехатий, чубатий.

КУЛЬГАВИЙ, клишавий, кривенький, кривий, кривоніжка, кривонога, кривоногий, кривуватий, кривуля, кривулястий, кривулька, кульга, кульгавець, кутерногий, чеверногий, шеверногий, шиверногий, шкандиба, шкандибайло, шкит`ильга, шкут`ильга,

*** крива нога.

КУМ, кумась, кумець, кумочок, кумцьо, кумчик, кумчичок, нанашко (хрещений батько), хрещений.

КУМА, кумасенька, кумасечка, кумася, кумаська, кумка, кумонька, кумочка, кумця, нанашенька (хрещена мати), нанашечка, нанашка, хрещена.

КУТОК, закапелок, закутень, закуток, закуття, заходенки, кут, куточок, покуття, покуть, прикуток, суточк`и,

*** глухий кут; тихий куток; тісний кут.

КУЧЕРЯВИЙ, вихрастий, вихрястий, закручений, закучерявлений, колечковатий, колечкуватий, кручений, кудеревенький, кудеревий, кудерець, кудерний, кудерявий, кудра, кудрастий, кудрявець, кудрявий, кудрявчик, кучерявець, кучерявчик.

Л

ЛАВА, л`авиця і лав`иця, лавка, лавочка, лавчина, перелавка (лава для прання), ослін, ослінець, ослінчик, ослона, поміст (на річці).

ЛАГОДИТИ, залатувати, заштопувати, латати, підлатувати, підремонтовувати, підрихтовувати, ремонтувати, рихтувати, штопати,

*** доводити до ладу; доводити до кондиції; затикати дірки; ставити на лінійку готовності.

ЛАЗ, викрут, вилаз, в`илазка, в`илазок, вил`азочка, вилом, відтулина, лазівка, лазівочка, лазка, лазок, пролаз, пролазка, пролом, проломина, щілина, щілинка,

*** потаємний вихід; потаємний хід; потайний лаз; потайний хід.

ЛАМАТИ, ПОЛАМАТИ, виламувати, виломлювати, виломляти, витрощувати, відбивати (частину), відкришувати, відламувати, відлуплювати, відлущувати, доламувати, доломлювати, доломляти, заламувати, заломлювати, заломляти,

зруйновувати, кришити, колоти (на частки), крушити, лупати ("Лупайте сю скалу"), лускати, лущити, надколювати, надкришувати, надламувувати, надломляти, надлущувати, наламувати, наломлювати, наломляти, налущувати, натрощувати, оббивати, обламувати, обтрощувати, переламувавати, переломлювати, переломляти, перелупувати, перетрощувати, проламлювати, проламувати, проломлювати, проломляти, розбивати, розколювати, розкришувати, розламувати, розломлювати, розломляти, розлупувати, розлускувати, розлущувати, розтрощувати, розчахувати (дерево), руйнувати, трощити,

*** ламати до коліна; ламати на пні; ламати у накоренку.

ЛАНЦЮГ, кайдани (перен.), ланц (діал), ланцюжок, ретязок, ретязь, ретязок, цеп, цепок, цепура,

*** якірний ланцюг.

Приповідки: Як з ланцюга зірвався. Як з цепу зірвався.

ЛАСУН, ласий, ласій, ласогуб, ласолюб, ласолюбець, ласолюбний, ласохлист, ласощохлист, ласунець, ласунчик, гурман, юшкоїд (в О. Гончара).

ЛАЯТИ, ЛАЯТИСЯ, банітувати, батькувати, батькуватися, б`ештати (діал.), бузанити, вибештувати, виговорювати, в`издрастувати (ірон.), висвячувати ("Добре висвятила!"), в`исповідати (т.с.), в`ихрестити, вичитувати, відгризатися, відзолити, відчитувати, від'їдатися ("Заледве від сімох від'їлась"), в'їдати, в'їдатися, воювати, воюватися, ганити, гарикати, гарикатися, гаркати, гарчати, гиркати, гиркатися, гризти, гризтися, гримати, диркатися, дозоляти, докоряти, допікати, дорікати, жучити, загризати, загризатися, заїдати, заїдатися, з'їдати, заклинати, зудіти, їсти (кого), каркати, картати, клясти, кобенити, коренити, контрувати, корити, костити, крити, лайнути, лихословити, лоточити, материти (лаяти по-московськи), матюкати (т.с.), матюкатися, мерзенити, мерзенитися, нажучувати, накидатися (на кого), обзивати, обзиватися (поганими словами), ображати, перегиркуватися, передиркуватися, перекорятися, пересварюватися, пиляти, потріпувати, поязичитися, проклинати, псякувати, розкудкудахкатися, розлаюватися, розпікати, розпльовуватися, розсваритися, сварити, сваритися, сваритоньки ("Як ти будеш сваритоньки, то я буду журитоньки."), скандалити, сквернословити, скромадити, сперечатися, струнчити, суперечитися, триюдити, узиватися, цабанити, чваритися, ч`еркати (згадувати чорта), ч`еркатися, честити (ірон.), чихвостити, чортинити, чортихати, чортихатися, чортувати, шельмувати, шерстити, шкилювати, шкунтуватися, шпетити, шпиняти, шпувати, шустрити (кого),

*** брати в молотки; брати в обмолот; брати в роботу;

брати за печінки; брати на зубки; брати на зубок; бути на ножах; вергати громи на голову; вилаятись чорним словом (згадати чорта); відповідати міцними словами; в'їдатися в печінки; в'їдатися в шкіру; вкрити мокрим рядном; влаштувати головомийку; впадати в пасію; гарчати, мов собака з підворітні; гаспидом дихати; голову жувати; голову їсти; гризти голову; гризтися за сухий кізяк; давати в хвіст і в гриву; давати гарту; давати гастролі; давати дрозда; давати духу; давати жару; давати здачі; давати концерт; давати копоті; давати на галушки; давати нагінку; давати на горіхи; давати пам'ятного; давати перцю; давати прикурити; давати припарки; давати тирси; давати прочуханки; давати цибульки під ніс; давати чортів; давати чосу; добиратись до живих печінок; дозолювати до живих печінок; доїдати до живих печінок; доїдати до живого; допікати до живих печінок; допікати до живого; доходити до живих печінок; дошкуляти до живого; жалити язиком; жерцем пожирати; живцем заїдати; живцем їсти; жувати голову; заливати сала за шкіру; засипати кропив'яним сім'ям; збивати бучу; зганяти злість; зганяти оскому; зганяти серце; золити голову; зривати досаду (на кому); їдом їсти; їдьма їсти; їсти, як іржа залізо; кресати словами; крити матюками (матюччям); ламати списи; лаяти всякими словами; лаяти за очі; лаяти на всі боки; лаяти на всі завертки; лаяти на всі заставки; лаяти на всю губу; лаяти найгіршими словами; лаяти на чім світ стоїть; лаяти останніми словами; лаяти по-батьківськи; лаяти по-доброму; лаяти по-материнськи; лаяти прикладно; лаяти, скільки в пельку влізе; лаятися в батька-матір; лаятися в душу й матір; лаятися за масляні вишкварки; лаятися матом; лаятися матом-перематом; лаятися по-московськи (матюкатися); метати блискаки (блискавиці), метати грім і блискавку; метати громи; метати громи й блискавки; милити шию; набити скла; накидатися мокрим рядном; на ножах бути (часто лаятися); наступити гадюшник; обкладати лайкою; обкладати матом; обкладати словами, як компресами; переминати на зубах; перетирати на зубах; посилати до біса; посилати до бісового батька; посилати до всіх чортів; посилати до чорта; посилати к чортам; посилати к чортам свинячим; посилати к чортам собачим; посилати к чорту; посилати подалі; посилати прокльони; посилати сто чортів на спину; посилати сто сот чортів на спину; прочитати молитву (кому); прочитати "отче наш"; робити сцену (кому); розбити глек (із ким); розбити горщика; розбити макітру; розворушити осине гніздо; розворушити осине кубло; розкидатися прокляттями; розносити в пух і прах; садити чортами; сипати прокльони на голову; сипати чортами (чортів); сказати пару гарячих; сказати тепле слівце;

скребти моркву; скромадити моркву; скубти моркву; стругати моркву; тикати кислиці; тикати під ніс кислиці; шукати з-під дохлого коня підкови.

Приповідки: Лаяла, лаяла, насилу все село перелаяла. Як напалося на мене семеро перекупок, ледві відгризлась. Як напало на мене сім зарічанок, а я сама, то насилу відгризлась. Напало на мене сім сіл, та всім дала одпір. Коли б сім собак, то від усіх сімох одгризлась. Така, що постав сім терниць, то переб'є. За онучу збити бучу. За Марка не була сварка, а за Мися взялися, зуб за зуб стялися. Від їхньої лайки й свічка гасне. Розходився, що й хата тісна. Без перцю дійде до серця. На собаці не хотів би слухати таких слів! Лаятимуть, то не битимуть, а як битимуть, то не лаятимуть. Хто зі мною заїться, того заїди нападуть. Живуть, як кіт із собакою (часто лаються). Гарна година, з ким би полаятись? Ото гризуться — і хвостів не зостанеться! Усіх батьків з того світу вивертає.

ЛЕГКИЙ, безтілесний, легенький, легесенький, легесечкий, легісінький, легісічкий, легковатий, легковий, легкокрилий (птах), легкуватий, легонький, легунічкий, легунький, легусінький, легусічкий, легший, надлегкий, невагомий, полегкий, полегшений, прелегкий,

*** легкий, як вітерець (вітер); легкий, як лебедине пір'я; легкий, як пір'їнка; легкий, як пелюстка (пелюсточка); легкий, як пушинка; легкий, як сніжинка.

ЛЕГКО, безборонно, вільно, граючись, забавки, завиграшки, запросто, навзабавки, недовго (їм недовго це зробити), п`ограйки, просто, тринь-трава ("Багатому йти на суд — тринь-трава".),

*** в забавку; дешево й сердито (жарт.); за іграшки; за іграшку; з кондачка; кивком пальця; не штука; ні під шапку; по второваній стежці; по наїжденій колії; по протоптаній стежці; по торованій стежці; по щучому велінню; протоптаною стежкою; раз-два й готово; раз плюнути; торованою стежкою; утороваою стежкою; як Богові помолитися; як горіхи (горішки); лущити; як з гори бігти; як з гори котитися; як з маслом; як насіння лузати; як плюнути; як по маслу; як три пальці замочити.

Приповідки: Гора з плечей звалилася. Камінь із серця звалився.

ЛЕГКОВАЖНИЙ, байда, байдикар, байдур, балагула, баламут, баламута, баламутник, баляндрасник, безалаберний, безалаберник, безклопітний, безклопітник, безклопотник, безличник, безпутний, безпутник, бельба, бельбас, блудниця (ж.), вертипорох, вертихвіст, верхогляд, видзігористий, видзігорний, викрутистий, відзігористий, відзігорний, вітровійка (ж.), вітрогон, вітруватий, вітряний, галайда, гонивітер, гуляка, гулянда, гулящий,

гульвіса, гультіпака, гультяй, дармограй, дженджерун, дженджик, дженджикуватий, дженджуристий, джигун, джигунець, джинджик, джинджурастий, дзига, дурисвіт, жевжик, жевжикуватий, жирун, заблуда, зайдисвіт, збоченець, зубоскал, каламутник, кокетка (ж.), кокетуха (т.с.), кокотка, коханка, краля (ж.), кручений, кручений-верчений, латана (про легковажну дівчину), легкобит, легковажниця (ж.), легкодум, легкодумний, легкодух, легкомисний, метелик, моргайло, моргайленко, моргуха (ж.), надзигльований, невловидуша, неморальний, неперебірливий, непутній, непутящий, н`епуть, нерозбірливий, нерозважливий, несерйозний, піжон, піжонистий, перекотиполе, перелюбець, перелюбник, полегкар, пройда, пройдисвіт, пудроноса (про дівчат), пурхавка, пурхало, пустий, пустобяка, пустовій, пустодзвін, пустодомко, пустопорожній, пустослов, пустоцвіт, пустоцвітний, свистун, сіяний-шеретований, розгуляний, розхристанець, розхристаний, скализуб, скалозуб, хлюст, фат, фентифлюшка (ж.), ферт, фертик, фигляр, фігляр, фінтокрут, фінтіклюшка (ж.), фінтіфлюшка, фіфа, фіфочка, фраєр, фраєристий, фривольний, хват, хверцюватий, хлистик, хлистикуватий, хлюст, хлюстуватий, цвиндрик, шалапут, шалапута, шалапутний, шаливір, шаливітер, шалифір, шаляй-валяй, швидколюб, шел`ейдик, шел`ихвіст, шпакльована (ж.),

*** багато вітру в голові; бовтається, мов колесо без загвіздка; в голові вітер гуляє; в голові треньки-бреньки; в голові цвіркуни тріщать; з вітерцем у голові; кручений панич; перелітна птаха; перелітний птах; підбитий вітром; підшитий вітром; продувна бестія; пустився в забрід; пустився в ледащо; пустий вітер; розхристана душа.

Примовки: З голови дівка, а далі не знаю. Пішов, набравши підошов. Пішла душа по руках. Пішов у чортову шкуру. Все гульки та гульки, а про смерть нема й думки. У нашої Катерини весілля і родини.

ЛЕДАЧИЙ, бабак, баглай, байбак, байда, байдачище, байдачок, байдич, байтало, байтулуватий, баляндрасник, безділля (У пісні: "Доню ж моя доню, яке ти безділля"), бездільний, бездільник, безпутник, белбас, бельбас, бецевал, бецман, білоручка, валюка, валяка, вбоїще, ведмега, гаволов, гайдура-байдура, галапас (діал.), галган, гільтяй, голан, гольтіпака, гуляка, гульвіса, гультіпака, гультяй, дармоїд, дармовіс, дармолежа, дармолежка, дербак, деребак, дрімайлик, дрімайло, дрімайленко, дрімлюга, дрімолей, жак-полежак, засоня, захребетник (нероба), зледачілий, зледащілий, калабай, куняйленко, куняйло, лабайдак, лайдак, лайдакуватий, ланда, ландига, ланець, лацюга, лаштабай, лаштабей, лега, легавий, легар, легейда, легкуль, легкун, легмас, легун, лед`ай, лед`ака, ледар, ледарний, ледаркуватий, ледацюга,

ледач, ледаченний, ледаченький, ледачина, ледащий, ледащиця (ж.), ледащо, лежебок, лежебока, лежебокий, лежень, лейба, лейбашниця, лежан, лежінь, лежнюха, лежняка, лежун, лежух, лентюх, лінивенький, лінивець, лінивий, ліногуз, лінуватий, лінюга, лінюх, лінько, лінькуватенький, лінькуватий, ліньтюга, логир, ломбиш, лотр, ляга, м`ирявий (діал.), нероб, нероба, недбайливець, недбайлиця (ж.), недбайло, недбалець, недбаха, недвига, нехлюй, нехлюя, некукібниця (ж.), нехтолиця (ж.), опішілий (діал.), опішний, паразит, перинос пал, пічкур (багато лежить на печі), полежай, полежак, полежака, полежаха, полежій, полінивець, полінивий, преледачий, прелінивий, пустопляс, розледачілий, розледащілий, сидень, симулянт, сновида, сонливий, сонюга, сонько, соня, спанько, сплюга,сплюх, сплюха, трут, трутень, трутень-споживач, тунеядець, убоїще, шаляй-валяй, швендя, швендяло, ярига, ярижка, ялоза, ялозний,

*** байдаки гонить; байдики гонить; безпросвітне ледащо; білі ручки; всесвітнє ледащо; до діла кульгавий; до роботи — кривий осел; з віку ледащо; коптитель неба; коптильник неба; ледача шкапа; ледаче стерво; ледачий до безкраю; ледачий, як мізинець; ледачий, як сонний; ледащо великої руки; ледащо з цілого світу; ледащо на ледащо; ледащо неприторенне; ледащо нінащо; ледащо, хоч покинь; не бий лежачого; нетола й невара (про ледачу жінку); ні грач, ні помагач; ні до печі, ні до речі (про ледачу жінку); паном діло; родом з Дармолежівки; руки в брюки; сплюга опівнічна; чортова ледач.

Народ про ледарів: баглаї вкинулись; баглаї в паністару налізли; баглаї напали; биндюгом на роботу не виважиш; в будень святкує; він аби їсти та спать; в нього найкращий день — завтра; в нього рукави болять; в роботі "ох"; все робить навсидячки; встав на лінивий бік; за вік собі й на шапку не заробив; зійшов на ледащо; знає з миски та в рот; з нього води не вивариш; з нього коваль холодний; йому за лежнею ніколи й посидіти; йому щодня неділя; і в своїй хаті змокне; і за холодну воду не береться; лежма лежить; лігма лежить; ліньки напали; лоском лежить; мати його до сну родила; на роботі руки мерзнуть; ні за що рук не зачіпає; ні кує, ні меле; піч до спини пристала; пішов у ледащо; працює як за провину; робить за пухлого душу; робить, як за напасть; робить, як собі на безголов'я; робить, як собі на лихо; сидьма сидить; сім вихідних на тиждень справляє; скільки вб'єш, стільки в'їдеш; тільки дні тре; тільки штани підсмикує; уміє поспати; шильники тре; шильники-мильники тре.

Приповідки: Все робить лівою рукою, тільки їсть правою. Куди йде, то й постіль за собою несе. То такий, що повечеряє, а не прокинеться. Сюди ник, туди ник — та й день невелик. Багато

робить, щоб нічого не робити. Так робить, як піп через ріку паски святить. Ховається від роботи, як пес від мух. Живе, аби землі важче. На їду — мастак, а на роботу сяк-так. Не так не може, як не хоче. Сидячи спить, лежачи робить. Ніхто не бачив, щоб він хоч соломину переламав. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає. Як їсть, так нагріється, а як робить, змерзне. Ледачий двічі робить. У ледачого й чоботи з ніг украдуть. Як до діла, так і спина заболіла. Рад би косити, так нема кому косу носити. Хоч ти йди в ліс по дрова, а я буду дома, хоч я буду дома, а ти й ди в ліс по дрова. На голові чиряк, а він на ногу шкутильгає. Ох піч моя, піч! Коли б я на тобі, а ти на коні — славний був би козак з мене! "Як тебе звуть?" "Михайло." "А робити хоч?" "Нехайно." Гуляй, тато, три дні свято. "Лежню, йди в затінок." "Затінок сам прийде." Хоч ледачий, аби комір стоячий. Вона нічогенька, тільки довго роззувається. Варися, борщ, а я побіжу москаля побачу. Якби хліб та одежа, їв би козак лежа. День гуляє, три слабий, а на п'ятий вихідний. Спиш, спиш, а спочити ніколи. Доця вельми спритна: доки дійде, молоко скисне. Ледаще на віник та на смітник годяще. До роботи "йой", а до їжі "гой". Хотів би рибки їсти й у воду не лізти. Захворів Іванко: аж опух від спанки. Іди, вовчику, іди, хвостику (жартують із того, хто замість себе посилає іншого). Три святі в хаті (говорять про трьох лінивих у сім'ї).

ЛЕДВЕ, всилу, заледве, замалим, замало, ледве-ледве, ледве-наледве, ледь, ледь-ледь, мало, наледво, насилу, насилу-силу, тільки-тільки, тіль-тіль,

*** від сили; за малим богом; з горем пополам; з натугою; над силу; на превелику силу; сила в силу;

ЛЕЖАТИ, ЛЯГТИ, валятися, вивернутися, вилежувати, вилежуватися, витягтися (на чому), відлежувати, відлежуватися, вкублитися, долежувати, долежуватися, залежувати, залягати, надлежувати, належувати, належуватися, напівлежати; обердюжитися, перележувати, перелягати (куди), підлежувати, повлягатися, полежувати, прилежувати, прилягти, пролежувати, простягнутися, простягтися, розвалитися, розкидатися, розкублюватися, розлежуватися, розлягатися, розправитися, укластися (на ніч), улежувати, улягтися,

*** вилежуватися в ліжку; вилежуватися в постелі; відлежувати боки; влежку лежати; легма лежати; лежати без діла; лежати без рук, без ніг (про втому); лежати бубликом; лежати галушкою; лежати догори черева; лежати колодою; лежати крижем (хрестом); лежати лежнем; лежати лоском; лежати молоченим снопом; лежати на ліктях; лежати плазом; лежати пластом; лежати покотом; лежати снопом; лежати

суплаш; лежати, як гнилиця; лежати, як куций у соломі; лежати, як на вугіллі; лежати, як на голках; лежати, як на грані; лежати, як на жаринах; лежати, як на терню; лежати, як на шпильках; лежати, як на шпичаках (на шпичках); лежати, як пан; лежати, як пес на стерві; лежати, як свиня в барлозі; лежати, як у холод мухи; лежма лежати; лежміть лежати; лежмом лежати; лезьма лежати; лігма лежати; ліжма лежати; облежувати боки; одкидати гуркала; одкидати сурелі; перекидатися з боку на бік; справляти лежі; справляти лежники; справляти лежні; спрввляти лежня.

ЛЕСТИТИ, благоговіти (перед ким), вертіти, вертітися, виляти (перед ким), вислужуватися, вилещуватися, виляти, влещуватися, витися, в"юнитися, годити, гнутися, догоджати, завилювати, загоджати, загоджувати, запобігати, звиватися (перед ким), знаменуватися (до кого), колінкувати, коритися, крутити, крутитися (перед ким), лабзюкуватися, лабузитися, лабузнитися, лакействувати, лакейчукувати, лакеювати, лакузатися, лакузитися, лакузувати, ластитися, лащитися, лебезувати, леститися, лизоблюдничати, лизоблюдствувати, липнути, лисичити, лисичитися, мазатися, маснословити, масткословити, моститися, низькопоклонничати, низькопоклонствувати, облещувати, огинатися (перед ким), пересмикатися, пересмикуватися, підбріхувати (кому), піддакувати, піддобрюватися, піддобрятися, підагакувати, підегекувати, підкочуватися, підлабузнюватися, підлагоджуватися (до кого), підладжуватися, підлазити, підлаковуватися (під кого), підламуватися, підлаштовуватися, підлащуватися, підлехверювати, підлещувати, підлещуватися, підлизуватися, підлипати, підлисичуватися, підліплюватися, підліплятися, підмаслюватися, підмощуватися, підсипатися, підслужувати, підслужуватися (до кого), підсобачуватися, підсокирюватися, підсолоджувати, підстроюватися (до кого), підтактакувати, підтакувати, підхамелеонювати, підхамелеонюватися, плазати, плазувати, повзати, покорствувати, покорятися, понижатися, понижуватися, потакувати (кому), приагакувати, приегекувати, придобрятися (до кого), прикукублюватися, приладновуватися, припасовуватися, присусіджуватися, притакувати, прилащуватися, прилещуватися, прислуговувати (кому), прислуговуватися, прислужувати, прислужуватися, пристосовуватися, раболіпствувати, стелитися (перед ким), угодовничати, улещати, улещувати, умизгувати, упадати, хамелеонити, холуйствувати, шестерити (жарг.), шилитися ("А він шилиться під начальника"),

*** баки світити (кому); бігати цуциком; бути на побіганках; бути на побігеньках; бути на побігачках; бути на побігашках; бути побігайчиком; бути побігачем; бути попихачем; вигинати карка;

вигинати шию; виливати єлей (на кого); виляти веслом; виляти хвостом; витися бісом; витися в"юном; витися крученим паничем; витися лисом; витися хмелем; витягатися в дугу; витягатися в струнку (струну); витягатися в шовкову нитку; гладити за шерстю; гнути карк; гнути коліна; гнути спину; гнутися в дугу; гнутися в три біди; гнутися в три дуги; гнутися в три погибелі; гнути хребет; гнути шию; говорити з медом та маком; говорити компліментарно; говорити компліменти; говорити медові речі; говорити медоточиві речі; годити, як болячці; дивитися лисом; дивитися собачими очима; дозволяти об себе ноги витирати; за версту шапку скидати; заглядати в зуби; заглядати в очі; заглядати в рот; закидати лестками; заливатися соловейком; запобігати ласки; звиватися, як гадюка; згинатися вперегин; згинатися навпіл; згинатись удвоє; згинатись утроє; згинатись учетверо; зі шкури вилазити; зі шкури пнутися; зі шкури рватися; з рота слова перехоплювати; кадити ладан; кадити фіміам; кланятися в пояс; кланятися до п'ят; кланятися у п'яти; крутитися дзигою; крутитися лисом; крутитися, як дзига; крутити хвостом; кубцем-кубцем підходити; курити фіміам; курити фіміам у вічі; ламати бриля; ламати карк; ламати шапку; лизати зад; лизати передки; лизати п'яти; лизати руки; лизати халяви (халяву); лизати черевики; лизати чоботи; лізти без мила в душу; лізти межи очі; мазати медом; мазати медом слова; мазати по губах; мазати по душі маслом; мало в пазуху не вскакувати; мастити салом по губах; мастити словами по губах; мати медоточиві уста; махати кадилом; м'яко стелити; м'яти шапку; набиватися в друзі; набиватися в приятелі; не піднімати голову вище підошви; обзиватися на солодкім меду; обливати словесним медом; облизувати зад; облизувати передки; облизувати п'яти; облизувати руки; облизувати черевики; облизувати чоботи; підбавляти меду словам; підгинати хвіст; піджимати хвіст; підкурювати ладаном; підсипати горошком; підсолоджувати розмову; повзом повзати; по кривому шляху їхати; помадити слова; присолоджувати язика; пудрити слова; пускати хвиглі; робити приємність (кому); розливатися соловейком; розсипатися бісером; розсипатися бісером в компліментах; розсипатися бісером в похвалах; розхвалювати до небес; світити в очі; скакати на задніх; скакати на лапках; слати словом, як листом; слатися килимом; слатися килимом під ноги; слати язик під ноги; співати гімн; співати дифірамби; співати осанну; співати солов'єм; стелитися барвінком; стелитися листом; стелитися листом під ноги; стелитися шовком; стояти на задніх лапках; танцювати під дудку (чию); упадати листом; у три погибелі перегинатися; хвалити на всі боки; хвалити на всі заставки; ходити бочком;

ходити на задніх; ходити на задніх лапках; ходити на здибочках; ходити на лапках; ходити на поводку; ходити на циглях; шовковим шовком стелитися; шовком шити.

ЛИСИЙ, лисавий, лисак, лисань, лисенький, лисіючий, лисуватий, обл`ісілий і облис`ілий, облізлий, плішивий,

*** лиса гора; лисий дідько; лисий чорт; лисий, як бубон; лисий, як коліно.

ЛИТИ, ЛИТИСЯ, барабанити (про дощ); блекотати, блекотіти, ("Беру воду з переводу, а вода блекоче".), бризкати, булькати, булькотати, булькотіти, бурлити, бурхати, бурхотати, бурхотіти, виливатися, випліскуватися, виплюскуватися, вирувати, витікати, вихлюпуватися, вищіджуватися, джерготати, джерготіти, джерелитися, джеркотати, джеркотіти, дзюрити, дзюріти, дзюркати, дзюркотати, дзюркотіти, дзюрчати, капати, капотіти, клекотати, клекотіти, крапати, линути, лллятися, ляпотіти, накрапати, накрапувати, обливати, переливатися, перепліскувати, перепліскуватися, переплюскувати, переплюскуватися, перетікати, перехлюпувати, пирскати, підпливати (чим), підтікати, піжити (про дощ), плескати, плескатися, пливти, плинути, плюскати, плюскотати, плюскотіти, побулькувати, подзюркувати, покапувати, покрапувати, порскати, похлюпувати, прискати, проливатися, просотуватися, просочуватися, протікати, пурскати, репіжити (про дощ), ринути, розбризкуватися, розкапуватися, розливатися, розляпуватися, розплескуватися, розпліскуватися, розплюскуватися, розхлюпуватися, стікати, струмити, струмотати, струмотіти, струмочити, текти, точитися, уперіщити (дощ); учистити (т.с.), ушкварити (т.с.), фонтанувати, хлинути, хлюпати, хлюпостати, хлюпотати, хлюпотіти, хлюскати, хлюскотати, хлюскотіти, хлющати, цвіркати, цебенити, цебеніти, цідитися, цюркотати, цюркотіти, чвиркати, чуркати, чуркотати, чуркотіти, шваркати, шумувати, шуміти, юшити (про кров),

*** бити джерелом; бити струменем; бити фонтаном; бити цівкою; крапати дощем; ливцем литися; лити леєю; литися дощем; литися дощем-крапотинням; литися дунаями; литися кришталями; литися ливнем; литися ріками (рікою); литися слізьми-бризками; литися цівкою; литися цівочкою; литися через вінця; литися через край; литись, як з бочки; литись, як з відра; литись, як з луба; литись, як з переповненої посудини; литись, як крізь сито; литись, як через решето; плавом пливти; текти морями; текти ріками (рікою); текти ручаями.

ЛИХОМАНКА, гарячка, грець, дрижаки, зимниця, лихомайка, лихоманьця, мандраж, огневиця, пропасниця, тетюха ("Най тя бере тетюха!"), тіпавка, трусниця, трясавиця, трясовиця, трясучка, трясця, хиндя ("Хай тебе хиндя потрясе!").

ЛИЦЕ, барило, будка (будку наїв), бузя (дит.), вид, видок, видочок, диня (вульг.), ікона (жарт.), іпостас (т.с.), карточка (жарт.), лик (святого), личенько, личечко, личина, личко, личчя, мармиза, мармос, мармосяка, мармуза, мацапура, машкара, мигза, мидза, миза, мизя, мимра, мурза, морда, мордоп`описок, мордяка, морща, обличчя, обличчячко, парсуна, пика, писок, письо, пицура, пицюра, пичка, поличчя, рило, ринка, ряшка, сапатка, сапетка, сурло (пика і в'язи разом: наїв сурло), твар, фізіономія, фізія, чорнильниця (чорне лице).

*** звірине обличчя.

ЛІВША, левшун, лившун, лівак, лівака, лівас, лівацун, ліваштан, лівкун, лівкут, лівкутник, манькут (діал. від манька — ліва рука), манькута, манькутник.

ЛІЗТИ, ЛАЗИТИ, вигр`абуватися (лізти на гору), видиратися, видряпуватися, вилазити, вилізати, виповзати, вирачковувати, відлазити, відповзати, відрачковувати, дертися, догрібатися, долазити, доповзати, дорачковувати, дратися, дряпатися, звиватися, здиратися, налазити, налізати, наповзати, плазувати, повзати, повзти, подертися, пролазити, пролізати, проповзати, рачкувати, рачкуватися, розлазитися, розлізатися, розповзатися, совганити, совганитися, сунути, сунутися, теребкатися,

*** звиватися вужем; звиватися гадюкою; звиватися по землі; іти на чотирьох (ірон.); лазити рака; лізти задки; лізти карачки; лізти навкарачки; лізти навкарячки; лізти на животі; лізти назадгузь; лізти на карачках; лізти наосліп; лізти на стіну; лізти на чотирьох (рачки); лізти по-пластунськи; лізти рачки; лізти через усі двері і вікна; лізти, як карась у вершу; лізти, як сарана (навально); лізти, як таргани; плазувати, як черв'як; повзом повзати; повзти, як муха.

ЛІНИТИСЯ, байдикувати, байдувати, баляндрасити, валятися (без роботи), вилежуватися, витребенькувати, відлежуватися, відсиджуватися, гайнуватися, гульправити, гультяювати, дармоїдничати, дармоїдствувати, дармувати, залежуватися, запаніти, зледащитися, зледащіти, кородитися (у припов.: "Як прийшли жнива, то жінка й крива, як прийшла косовиця, то жінка й кородиться"), лайдакувати, лайдачити, ледарювати, ледачити, ледачіти, ледачкувати, ледащіти, лінивіти, лінуватися, лінькувати, ломбишувати (діал.), марнуватися, неробствувати, пити-гайнувати (у припов.: "Він не хоче газдувати, тільки пити-гайнувати"), розгулювати, розгультяюватись, розледачіти, розледащитися, розледащіти, розлінюватися, тинятися, філонити (жарт.),

*** баглаї бити; баглаї годувати; байдаки гонити; байдики

гонити; бити баглаї; бити байди; бити байдики; бити бомки; бити бурла; бити гандри; бліх лякати; бурла бити; валяти дурня; валятися дровинякою; вигріватися на печі; вилежуватись на перинах; вилежуватись на печі; випорожні ловити; витрішками торгувати; витрішки їсти; витрішки купувати; витрішки ловити; витрішки продавати; витрішки справляти; відкладати на завтра; відкладати на колись; в носі колупатися; ворон лічити; г`айдура-байдура справляти; гави ловити; галок лічити; ганяти бліх; ганяти вітер по вулицях; ганяти вітер по світу; ганяти дурня; ганяти мух; ганяти собак; гнути баглаї; горобцям дулі давати; горобцям дулі тикати; грати в пошивая; гульки справляти; гульма гуляти; дармувати, аби день до вечора; дурних у решето ловити; дурно хліб переводити; заіржавіти від неробства; клеїти дурня; коптити небо; коптити чортів; легейди справляти; ледаря корчити; лежати, відкидавши ноги; лежати галушкою; лежма лежати; лежники справляти; лежні справляти; лігма лежати; ловити випорожні; ловити витороπні; ловити вітрів; ловити зівак (зіваків); ловити метеликів; ловити мух; ловити никони; ловити решетом у воді зірки; лоском лежати; лупити балухи; лупити баньки; лякати бліх; лякати собак; марно харч переводити; мишей топтати; м'яти ханьки; на витрішки ходити; на легкий хліб переходити; на лежачий хліб переходити; не прийматися й за холодну воду; ні до холодної води не братися; ні за холодну воду не братися; нудити світом; нудитися світом; нудьгувати світом; облежувати боки; одлежувати боки; обтирати спиною стіни; отирати кутки; пальцем не ворухнути; паном бути; підпирати плечима одвірок; підпирати плечима стіни; підпирати плечима стовпи; поза хахоньками ховатися; по-санаторськи жити; посиденьки справляти; по сім вихідних на тиждень справляти; по сім неділь на тиждень справляти; походеньки та посиденьки справляти; пускати в небо дим (від цигарок); пускатися в ледащо; пурхати метеликом; робити, аби день до вечора; робити, аби робилося; робити гірше теляти; робити з холодком; робити, спустивши рукави; робити через пень-колоду; робити, як за напасть; робити, як мерзле горить; робити, як мокре горить; родзинки продавати (роззявляти рота); ротом мух ловити; руки в брюках носити; руки в кишенях носити; сидіти без діла; сидіти за чужою спиною; сидіти, склавши руки; сидіти та хліб переводити; сидні справляти; сидьма сидіти; святого гайдура-байдура та легейду справляти; спочивати на лаврах; справляти охи (вдавати хворого); стояти без діла; тертись та м'ятись; тинятися без діла; тинятися дарма; тинятися з кутка в куток; тинятися, мов злодій по ярмарку; тільки очима лупати; тільки штани підсмикувати; тринди-ринди справляти; трихи та мнихи справляти; ханьки м'яти; ходити льондом

(байдикувати); ходити, посвистуючи; ходити, як дурень по ярмáрку; шаляй-валяй справляти; шильники терти; шильники-мильники терти; штаньми вулиці замітати; шукати вчорашнього дня; шукати вчорашнього дня, що добрий був; шукати пустого вітра в полі.

Приповідки: Не так лінь, як не хочеться. Якби так хотілось, як не хочеться. Сидить, надувається, вперед п'ятами взувається. Сьогодні свято нероба: хто не робить, того не візьме хвороба. Як до діла, то й у кущі. У роботі "ох", а їсть за трьох. До їжі рачки лізе, а до роботи кием не загнати. Сюди ник, туди ник, та й день невелик. Робота не ведмідь, у ліс не втече. Уморився, лежачи. То снідаю, то обідаю і погуляти ніколи. За лежнею ніколи й посидіти. П'ять день нічого не робимо, а шостий відпочиваємо. То туди, то сюди і є робота. У всякої Федорки свої одговорки (від роботи). У колгоспі гарно жить: один робить сім лежить.

ЛІНОЩІ, дрімання, дрімки, дрімливиці, дрімота, лежники, лежні, лінивиці, лінивці, лінивство, лінишки, лінок, лінь, ліньки, мнихи, неохота, нехіть, нехотінки, нехотячка, нехотячки, оханка, охання, охкання, позіхання, позіхи, сидні, сон-дрімота, сонливиці, сонливці, трихи, трихи-мнихи.

ЛІС, байрак (ліс у яру), байрака ("З-за байраки ідуть гайдамаки".), байраченько, байрачок, бір, бірник, гай, гайок, гайочок, діброва, дібровонька, лісок, лісочок, підлісок, праліс, пуща, рідколісся,

Різновиди лісу: березин`а, березник, березничок, березниця ("Бігла телиця та з березниці".), березняк, берестник, берестняк, дубник, дубровиця, дубровище, осичник, сосняк,

*** мішаний ліс; незайманий ліс; одвічний ліс; хвойний ліс.

ЛІТАТИ, вилітати, випурхувати, долітати, залітати, линути, перелітати, перепурхувати, підлітати, прилітати, пролітати, пурхати,

*** літати кулею; літати, як метеор.

Приповідки: Не все те літає, що хвостом махає.

ЛОЖКА, вареха, варешка, варишка, жиця (діал.), жичка, ківш, кірка, ковшик, корка, кривулечка (в загадці), кривулька, лижиця, лижка, лизя (дит.), лишка, лозя (дит.), лонька, ополоник, половник, черпак, черпачок.

ЛУНА, абомовня, видзвін, видзвони, виляск, виляски, відголос, відголоси, відголосок, відголоски, відгомін, відгук, відгуки, відзвін, відзвони, відзвук, відзвуки, відклик, відклики, відлуни, відлунок, відлуння, відляск, відлясок, відляски, одзвук, одзвуки, одлунь, одлуння, перегомін, перегомони, перегук, перегуки, перегул, перегули, передзвін, передзвони, перезва,

переливи (звуків), перелунки, перелунок, переплеск, переплески, пересвист, пересвисти, перестук, перестуки, перешепт, перешепти, подзвін, подзвіння.

ЛУНАТИК, місяшник, сновида, сновій, снохода.

ЛУШПАЙКА, каралуща, лузга, лупесиння, луска, луспа, луспина, лушина, лушпа, лушпак, лушпалини, лушпелина, лушпина, лушпиння, лущина, лущиця, шкаляруща, шкаралупа, шкаралуща, шкаралюпа, шкарупа, шкиралупа, шкиралупина, шкиралуща, шкиралущина, шкиралюща, шкорба, шкоролупа, шкоролупайка, шкорупа, шкорупка, шолупайка, шолупина.

ЛЮБИТИ, влюблятися, вподобувати, закохуватися, залюблюватися, залюблятися, кохати, кохатися, кудкудахкати (над ким), любитися, полюбляти, упадати,

*** влюблятися до безумства; влюблятися з першого погляду; вподобувпати, як весільну пісню; душі в собі не чути; душі не чути; калатити в усі дзвони (про свою любов); кричати на кожному перехресті (т.с.); любити без краю; любити без пам'яті; любити без ума; любити над життя; мати слабинку (до кого); мати слабість; носитись, як баба з ступою; носитись, як дурень їз ступою (любити даремно); носитись, як з писанкою; носитись, як з писаною торбою; носитись, як курка з яйцем; носитись, як старець з писаною торбою; носитись, як циган з писаною торбою; носитись, як чорт із грішною душею; носитись, як чорт із ступою; прилипати всією душею; прилипати всім серцем; прилипати душею; прилипати серцем.

Приповідки: Не любить, як кіт сала. Бридиться, як кіт салом.

ЛЮДИНА, душа, людинка, особа, чоловік, чоловічина, чоловічисько, чоловічок, чолов'яга,

*** бувала людина; маленька людина; свіжа людина; своя людина; стріляна людина; терта людина;

ЛЮТЬ, гарячка, гнів, каз, лютість, лютощі, несамовитість, нестям, нестяма, нест`ямка, нестямність, н`естямок, оскаженіння, палкість, скаженина, скаженіця, скаженівка, скаженість, сказ, шал, шаленість, шаленство.

ЛЯКАТИ, жахати, залякувати, застрашувати, налякувати, настрашувати, перелякувати, переполошувати, підлякувати, підстрашувати, полохати, розполохувати, сполохувати, сполошувати, страхати, схарапуджувати, харапудити,

*** наганяти ляку; наганяти страху.

ЛЯПАС, запотиличник, запотилишник, зашийник, зуботичина, л`ичман, ляпанець, лящ, мордас, намордень, ошийник, поляпас, помордас, потиличник, спотикач, стусан, товченик.

ЛЯПАТИ, лопотати, лопотіти, лулускати, лускати, луско-

тати, лускотіти, ляскати, ляскотати, ляскотіти, плескати, хльоскати,

*** ляскати в долоні; плескати в долоні.

М

М`АБУТЬ І МАБ`УТЬ, ачей, бачити, бува, буває, видати, видать, видко, видно, відай, вочевидь, десь (розм.), довідне, допевне, достеменно, достоту, достотно, запевне, запевно, здається, здовідно, знати, імовірно, ймовірно, либонь, мабіть, мабудь, майбуть, майть, мать, мо", може, можливо, надійсь, надісь, напевне, напевно, нестеменно, очевидно, очевидячки, очевидьки, певне, певно, правдоподібно, сподівано, схоже, чей, чень,

*** а може; а може таки; бува й таке; видима річ; може бути; може статися; можлива річ; на вигляд; чого доброго; таке як... (таке як розвидняється); треба гадати; цілком імовірно; чого доброго; як видно.

МАЙБУТНЄ, будуч`ина і будучин`а, будучність (рід.), будущина, грядуще, грядущість, майбутність, майбуття, майбуть, прийдешнє, прийдешність,

*** завтрашні дні; завтрашній день; майбутні віки; майбутні роки; майбутні тисячоліття.

МАЙБУТНІЙ, грядущий, наступаючий, наступний, прийдешній, черговий,

*** майбутній час.

МАЗАТИ, білити, білувати, валькувати, вапнувати, везяти, везькати, вибілювати, вибіляти, вимазувати, вишмаровувати, віхтювати, возюкати, возькати, гладити (мазане), єлозити, замазувати, квацати, квацювати, квацяти, мазюкати, мастити, накваць овувати, намазувати, намащувати, нашмаровувати, наяложувати, перемазувати, розвозити, розмазувати, розтирати (стіни), сіркувати (перед побілкою), шмарувати, шпаклювати, шпарувати, щіткувати, ялозити.

МАКІТРА, макартет, макатьор, макітерка, макітрик, макітря, макортет, макортетик, макортеть, макортик, макортит, макотер, макотерть, макотра, макотря.

МАЛИЙ, замалий, коношок, крихітний, малезний, маленецький, маленечкий, маленький, малесенький, малесечкий, малечий, малісінький, малісічкий, малуватий, малюпунечкий, малюпунький, малюпусенький, малюсенький, малюсінький, малюсічкий, малюхний, малюцький, маненький, манесенький,

маніпусінький, наніпуський, манісінький, манісічкий, манюній, манюнький, манюпуній, манюпунький, манюпусінький, манюпусічкий, манюсенький, манюсінький, манюсічкий, м`асінький, масюненький, масюпуній, масюсенький, масюсінький, м`аценький, мацінненький, мацінький, маціцький, мацюпенький, мацюпусінький, мацюпусічкий, маціпонький, мацюнький, мацюпінький, мацюпоський, мацюпоцький, мацюсінький, м`ацьонький, мікроскопічний, невеликий, невеличкий, отакенький (з жестом), отакесенький, отакінький, отакісінький, отакісічкий, отакічкий, отакунечкий, отакунький, отакусінький, отакусічкий, отакуський, оттакенький, оттакесенький, оттакінький, оттакісінький, оттакісічкий, оттакічкий, оттакунечкий, оттакусенький, оттакусінький, оттакусічкий, оттакуський, такінький, такісінький, такісічкий, такіський, такунічкий, такунький, такусічкий,

*** з мачинку; з наперсток; з піщинку; не Бог зна який; ось тіцький; як макове зерно (зернятко); як наперсток; як піщинка.

МАЛО, абищиця, будь-стільки, всього-навсього, горстка, горсточка, грамина, граминка, грамулечка, грамулька, декілька, де-не-де, дещиця, дрібка, дрібок, дрібочка, дрібочок, жменечка, жменя, жменька, жмінечка, жмінька, жмутик, жмутичок, замало, капелечка, капелина, капелинка, капелиночка, капелька, к`апилочка, капина, капинка, капка, каплина, кілька, кількоро, крапелина, крапелинка, крапелиночка, крапелька, краплина, краплинка, краплинка, крапля, криха, крихітка, крихіточка, крихічка, крихота, крихотулечка, крихотуля, крихотулька, крупиця, кусцілько, ледь-ледь, маленько (Припов.:"Чого маленько, того криши міленько"), мало-мало, малувато, мізер, мізерія, мізерн`я, мізерота, найменше, наперсток, наперсточок, небагатечко, небагато, небагаточки, небагаточко, небагатько, небагацько, негусто, невеличко, недостатньо, обмалкувато, обмаль, омаль, остілечки (з жестом), остільки, отакусінько, отакусічко, пок`ус, покусцічка, понюх (напр. тютюну), понюшка, пучечка, пучечок, пучка, рідко (чогось у страві), ріска, рісочка, стільки-небудь, тільтіль, тіль-тілечки, тонко (грошей), трінечки, тріні, трінюні, трінюсі, тріньки, трінь-трінечки, трісі, тріханки, тріханочки, тріханьки, тріхотулечки, тріхотульки, трішечки, трішки, троні, троньки, троньки-тронечки, троха, трохась, трохи, трохи-трохи, трошечки, трошиця, трошка, трошки, усього-на-всього, усього-но, цяточка, щіпка, щіпочка, щонайменш, щонайменше, якнайменш, якнайменше,

*** багато, як за гріш маку; багато, як за шаг часнику; багато, як у гирявого чуприни; багато, як у голомозого чуба; багато, як у голомозого чуприни; багато, як у карася вовни; багато, як у лисого волосся; без року тиждень (мало часу); без

року три дні; без тижня день; без сорока снопів копа (в копі 30 снопів); в обріз; всього лиш (разом з числівником означає мало); двадцять без сімнадцяти; із заячий хвіст; і котові на сльози нема; і котові на сльози не набереться; з Антонову слізочку; з горобину душу; з комарине крило; з макове зерно (зерня, зернятко); з мишачу бідницю; з наперсток; з пучечку; з пучечок; з пучку; кіт наплакав; краплина в морі; крапля в морі; крапля в річці; крихітлива крихта; маленька шопта; на волосинку (волосину); на волосок; на копійку; на горобиний скік; на гороб'ячий скік; на гран; на гріш; на денці (чого), на дні; на заячий скік; на змиг ока (про час); на зуб собаці; на ковток; на комарову ніжку; на крапелину; на крапелинку; на крапельку; на краплину, на краплинку; на курячу п'ядь; на ламаний гріш; на макове зерня (зернятко), на макову росинку; на мишачу бідницю; на мізинець (мізинчик); на ніготь (нігтик); на один зуб; на одну затяжку (тютюну); на одну понюшку (т.с.); на палець (пальчик); на пальцях легко полічити; на пальцях можна полічити; на пальцях однієї руки можна полічити; на пальцях можна порахувати; на півмізинець (мізинчик); на півпальця; на п'ятак; на щербатий шаг; не гук (діал.); не гурт; не густо; нема й котові на сльози; нема й на сміх; не поле засіяно; не розженешся; не як багато; ось скілечки (жест); ось стілечки; ось скільки; от скілечки; от стілечки; от скільки; от стільки; от тілечки, от тільки; пара-п'ятак; півтора тора; півтори каліки (про людей); пучкою взяти; сорок лопат снігу (про снігопад напровесні); старій жабі по коліна (мало води); сутужно мало; тільки горобцеві по коліна (води); тільки й того; тільки під нігтями (землі); увесь Хвесь; у сім раз трішки; усього лише; усього тільки; у тонкий притир; чортів скриня (ірон.); щось із... (далі мале число); як за гріш маку; як за шаг часнику; як кіт наплакав; як коза поскочила; як комар надзижчав; як на шило вхопив; як нігтик; як під мікроскопом; як собаці муха; як у голомозого чуприни; як у карася вовни; як у комара носа; як у кота сліз; як украли (мало дали); як у лисого волосся; як шилом юшки вхопив.

Приповідки: Один-два та й по тому. Один-другий і кінець. Один-другий і всі. Стільки, що й миші нічого вкрасти. Ціна — п'ятак. Багато два гриби в борщ. Набрав у долоні, ще й у пальчики. Не так то й щиро: раз-два й рахувати нічого. Дві копійки без копійки і копійку здачі. Хоч небагато, та на тарілочці. Юрба, коли нікого нема.

МАРЕВО, видиво, видіння, габа, димка, ілюзія, ілюзорія, імла, мана, міраж, мла, мрево, плиниво, примара, примарність, серпанок, туман, фата-моргана, юга, химера,

*** манливе видиво; оманливе видиво; оманне видиво.

Приповідки: Святий Петро сиві вівці жене (нар.).

МАРЕННЯ, верзіння, маріння, маячення, маячіння, маячня,

*** хворобливе видіння.

МАРНІТИ, засихати, миршавіти, мізерніти, нидіти, сохнути, хиріти, чучверіти.

МАРНОСЛІВ'Я, базікання, базіки, балаканна, марнословство, словоблудство, словоблуддя, теревені.

МАРНОТРАТИТИ, базарити, витрачати, витрачатися, втелющувати (гроші), вхайдакувати (кошти), вхойдорювати, гайнувати, гробити (здоров'я), загирювати, здармовувати, змарновувати, марнотравити, марнувати, мотати, пробазарювати, прогайдовувати, прогайновувати, програвати, програватися (в карти), прогулювати, прогульбанювати, прогультяювати, продуватися (в карти), проїдати, прожирати, прокурвувати (ж.), пролафарювати, промантачувати (гроші), промогоричувати, промотувати, пропивати, просаджувати, просандалювати, просвистувати, прохвиськувати, прохвицькувати, проциндрювати, розбазарювати, розкидатися (грошима), розпарцелювати (діал.), розпозичувати, розпродувати, розтикувати, розтранжирювати, розтрачати, розтринькувати, розхвиськувати, розхвоськувати, розхвітькувати, сипати (грішми), сіяти (т.с.), транжирити, тратити, тринькати, угроблювати, фітькати, хвиськати, хвицькати, цвиндрити, циндрити,

*** брязкати кишенею; бухнути всі гроші (половину і т.д.); вбухати шалені гроші; вгатити не одну тисячу; вивертати кишені; викидати на вітер; виторговувати чортів пляшку; витрачати (витрачатися) до останнього; витрушувати кишені; гробити здоров'я; збувати за циганську шкапу; зводити на пси; кидати гроші (грошима); кидати на вітер; кидати собаці під хвіст; кидати, як у безодній колодязь; мести від воріт; переводити гроші; прогулювати батьківські гроші; проживати останні гроші; пропускати крізь горло (пропивати); пропускати крізь пальці; пускати в трубу; пускати за вітром; пускати на вітер; пускати на хух; решетом гроші міряти (про п'яного); розв'язувати капшук; розмаювати по вітру; розпродувати за так; розтрушувати гроші; сипати грішми (грошима); сипати грішми, як половою; сипати гроші; сипати золотом; сипати катеринками; сипати сороківцями; сипати червінцями; смітити грішми (грошима); сіяти грішми (грошима); сіяти гроші; тринькати гроші; тринькати наліво й направо; трусити гаманцем; трусити калиткою; ціп-ціпати грошенятами; шинкувати грішми (грошима); шпурляти грішми (гроші, грошима).

Приповідки: Переводить гаманець на тютюнець. Гроші течуть крізь пальці. Доки єсть, то й шелесть. Приніс із бублика

шнурочка. Пішли гроші на розкоші. На гроші косовиця. Шеньці-веньці — чорт у кишеньці (кажуть про марнотратного).

МАРНОТРАТНИК, марнотрав, марнотравець, марнотрат, марнотратець, мотяга, небережливий, неощадливий, неощадний, перевідець, перевідник, пустодом, пустодомок, розтрайда, розтратник, розтринькало, розтринькувач, транжира, тринькало,

*** кишеня з діркою; марнотратник життя. (Див. також "недбайливий").

МАТИ, Богородиця, Богоматір, ма, мам, мама, мамеха (знев.), мамка, мамойка, мамонька, мамочка, мамулечка, мамуля, мамулька, мамунечка, мамунийка, мамунцуня, мамунця; мамуня, мамусенька, мамусечка, мамуха (жарг.), мамуюсь (при звертанні), мамця, мамця-зірка, мати-героїня, мати-зозуля (негат.), матінка, матінойка, матіонька, матіночка, матір, матка, матонька, маточка, матуня, матунька, матусенька, матусечка, матуся, нанашка (хрещена мати), ненечка, неня, ненечка, ненька, паймати, пайматуся, паніматка, паньматка, паньматуся, породжениця, прамати, праматір, Пречиста, родителька (рідко),

*** бісова мати; Божа мати; Божа матір; врагова мати; вража мати; головата мати (на весіллі); лиха мати; Мати Божа; Матір Божа; Матір Божа милостива; названа мати; наречена мати; нечиста мати; прибрана мати; рідна мати; скарбова мати (монахиня, що відає монастирським господарством); старша мати (настоятелька монастиря); хрінова мати; чортова мати.

МАЦАТИ, лапати, лапатися, намацувати, нащупувати, облапувати, обмацувати, перелапувати, перемацувати, перещупувати, щупати,

*** глядіти курей (чи з яйцем); лапати в кишенях (шукати); лапати очима; лапати по кишенях; мацати пучками; перемацувати, як чоботи; нащупувати пульс; шукати в кишенях (мацати); щупати курей; щупати пульс.

МЕЖА, грань, кінець, край, краєчок, межень, межівок, межник, міта, обмежина, обміжок, окрайок, промежінь, промежник, пром`іжок,

*** прокрустове ложе.

МЕРЗНУТИ, ЗМЕРЗНУТИ, буряковіти (від холоду), вимерзати, вихолоджуватися, гибіти, дерев'яніти (від холоду), дживоніти (зубами), джигоніти (т.с.), дзенькотати, дзенькотіти, дзигоніти, дзикотіти, дзиркотіти, дриготіти, дрижати, дубеніти, дубіти, заклякати, закоціліти, заледеніти, замерзати, їжитися (мерзлякувато), качаліти, качаніти, клякнути, ковизнути, ковізнути, ков'язнути, коліти, костеніти, коценіти, коциніти, коціліти, коцініти, коцюбнути, коцюрбнути, коцябнути, крижаніти, к`улитися (в холоді),

наїжачуватися, одубнути, перемерзати, переохолоджуватися, перестуджуватися, підмерзати, промерзати, простуджуватися, синіти (від холоду), тремтіти, холонути, ціпеніти, щулитися,

*** вимерзати до останньої жилки; зубами вибивати чечітку; зубами вигравати третячка; зубами видзвонювати; зубами вухналі кувати; зубами дзвонити; зубами цокати; зубами цокотати (цокотіти); зубами ляскати; зубами сікти; зуб із зубом не зводити; ловити дрижаки; мерзнути до зелених чортиків; мерзнути до чортиків; мерзнути на грудку; мерзнути на качан; мерзнути на кістку; мерзнути, як березова брунька; мерзнути, як зимою; мерзнути, як кінський кізяк; мерзнути, як собака; мерзнути, як собака в пилипівку; мерзнути, як шолудивий цуцик на морозі; перетворюватися на бурульку; покриватися гусячою шкірою; посиніти, як буряк; посиніти, як курячий пуп; посиніти, як пуп; сичати від холоду; сікти зубами; труситись, як мокре щеня; труситись, як у лихоманці; цокати зубами й закаблуками.

Відчуття холоду: аж холодок дере за шкіру; аж холодок ходить під сорочкою; аж холод побіг по спині; дрижаки б"ють; дрижаки напали; дрижаки пробирають; дрижаки пробігають по тілу; дрижаки проймають; дрож проймає; дюдя бере; зуб на зуб не попадає; мороз бере за плечі; мороз дере по спині; мороз дере по шкурі; морозець дере поміж лопатками; морозець дере по спині; морозець дере поміж лопатками; мороз з-за плечей бере; морозом дернуло по спині; морозом обдає; морозом обсипає; мороз поза спиною бере; мороз поза спиною ходить; мороз поза шкірою бере; мороз поза шкірою йде; мороз пробирає; мороз пробирається до тіла; мороз пробігає; мороз хапає; на дрижаки бере; озноб бере; пробирає до кісток; пробирає до самих кісток; проймає дрожем; проймає морозом; проймає холодом; пронизує до кісток; руки, як граблі стали; сироти на тілі повиступали; у дрижаки кидає; у дріж кинуло; холод пробирає від голови аж до ніг; холод пробирає все тіло; холод пробирає до кісток; холодом пройняло; циганський піт проймає; цубом стало (про руки, ноги, тіло).

Приповідки: Так тепло, як циганові під ятером. Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би. Краще почервоніти, як посиніти. Кожух лежить, а дурень дрижить. Що за холод, як козак молод. Як холод, то й кожушана лата за рідного брата. Тиди-денця! Дайте варенця! (приказують, коли зуби стукочуть від холоду).

МЕРТВИЙ, бездиханний, бездушний, дохлий (про тварин), захололий (про покійника), завмерлий (про рослини), засохлий (т.с.), мертвяк, мрець, неживий, покійний, покійник, померлий, холодний (Ми до нього — а він уже холодний).

*** переносні: мертва вода; мертва година; мертва голова (зображення черепа); мертва зона; мертва петля; мертва порода; мертва природа; мертва точка; мертва хватка; мертве царство; мертвий капітал; мертвий простір; мертвий сон; мертвий якір (у плавучого маяка); мертві хвилі.

Приповідки: Мертві бджоли не гудуть. Поможе, як мертвому припарки.

МЕТЕЛИК, літавка, літайка, літайча, метеличок, метіль, мотиляк, м`отиль, м`отуль, мутиль, п`ириця, пиричка.

МЕТУШНЯ, базар, біганина, біготн`я, біготнява, вакханалія, веремій, веремія, вовтуження, заворуха, колотнеча, паніка, рейвах, сновигання, сум'яття, товкучка, хапанка, хапанина, шамотн`я, шамотнява, шарпанина, шатанина, штовханина, ярмарок.

МИМОВОЛІ, автоматично, випадково, волею-неволею, волі-неволі, механічно, мимовіль, мимовільно, мимоїздом, мимолітно, мимохідь, мимохіть, мимоходом, н`абігці, невбачай, невільно, недоброхіть, ненароком, несвідомо, підсвідомо, побіжно, позасвідомо, самоволі, самохітно, самохіттю, самохіть, спозирка, хіть-не-хіть, хоч-не-хоч,

*** без примусу; без принуки; всупереч волі; краєм вуха (чути); краєм ока (бачити); мимо волі; між іншим; не думаючи; не задумуючись; проти волі; хочеш не хочеш.

МИНУЛЕ, давноминуле, минувшина, минулість, старе (хто старе згадає), старовина,

*** давнє минуле.

МИР, залагодини, замирення, згода, злагода, миров`а (запити мирову), миротворство, перемир'я, примирення, спокій, угода.

Приповідки: Краща солом'яна згода, ніж золота звада.

МИРНО, ладком, ладочком, по-божому, по-братськи, по-доброму, по-дружньому, по-хорошому, по-християнськи, по-чесному.

МИТИ, банити, вибанювати, видраювати, вимивати, виполіскувати, відмивати, домивати, драїти, замивати, заполіскувати, перемивати, переполіскувати, підмивати, полоскати, промивати, прополіскувати, споліскувати, шар`удити, ялозити (мити недбало).

*** мити в кількох водах; мити в трьох водах.

МИТЬ, мент, миттєвість, момент, секунда, хвилечка, хвилина, хвилинка, хвилька,

*** змиг ока; одна мить; одна секунда; один мент; якась мить; якась секунда; якась хвилечка; якась хвилька; якийсь мент.

МІЛИНА, відм`ілина, відміль, з`аміль, міл`изна, обмілина, обміль, пер`еміл, переміль,

*** горобцеві по коліна (води); за кісточки; за коліна; під руки; по кісточки; по коліна; по пояс; старій жабі по коліна.

МІСТКИЙ, гумовий (жарт.), ємкий, просторий, укладистий.

МІСЯЦЬ (СВІТИЛО), дитинча-молодик (поет.), місяць-місяченько, місяць-повняк, місяць-серп, місяць-срібноріг, місяченько, місячко, молодик, пастух (у загадці), півмісяць, срібнолиций,

*** бурлацьке сонце; козацьке сонце; місяць у повні; молодий місяць; повний місяць; супутник Землі; циганське сонце; щербатий місяць.

Примовки: Ой місяцю, місяцю! Світиш, та не грієш — даремно в Бога хліб їси.

МІШАНИНА, бовтанка (про рідину), бурда, вінегрет (ірон.); домішки, домішок, з'амішка, конгломерат, місиво, мішанка, мішаниця, мішма, підмішанка, полов'ичанка (жито з пшеницею), помісь, суміш, суржик, суропиця, с'успиця.

МІШАТИ, бовтати, вимішувати (тісто), добовтувати, доколочувати, домішувати, забовтувати (рідке), заколочувати (т.с.), замішувати, збовтувати, змішувати, перебовтувати, переколочувати, перелопачувати, перемішувати, підбивати (запарку), підбовтувати, підколочувати, підмішувати, помішувати, примішувати, промішувати, сколочувати.

МШИМА, впереміш, навпереміш, напереміш, упереміш.

МЛИН, вітряк, вітрячок, драчка, жорна (ручні), млинарня, млинок, кормилюд (у загадці), круподерня, крупорушка, плавак (водяний млин),

*** вітряний млин; водяний млин; колесо неволі (повоєнна назва ручного млинка); ручний млинок; ручні жорна.

МОВА, балакання, балачка, говір, говірка, говірок, гом'інка, гутірка, діалект, жаргон, наріччя, прамова, промівка, просторіччя, річ,

*** багата мова; барвиста мова; батьківська мова; безбарвна мова; бідна мова; бюрократична мова; говірна мова; державна мова; дипломатична мова; діалектна мова; ділова мова; друга мова; жаргонна мова; запашна мова; засмічена мова; засушена мова; зерниста мова (Гоголь); знакова мова; іноземна мова; калинова мова; калічена мова; канцелярська мова; ламана мова; літературна мова; материнська мова; мертві мови; мова жестів; мова калинова; мова колискова; народна мова; національна мова; неньчина мова; офіційна мова; писемна мова; проста мова; пташина мова; рідна мова; розмовна мова; своя мова; соковита мова; стисла мова; усна мова; чужа мова; чужинецька мова; чужинська мова.

МОВЧАЗНИЙ, безгласий, безгласний, безголосий, безгомінний, безмовний, безслівний, безсловесний, без'язикий, маломовка, маломовний, мовчазливий, мовчазник, мовчак, мовчакуватий, мовчаливець, мовчальник, мовчан, мовчкуватий, мовчливець, мовчливий, мовчун, мовчуня, мовчущий (заст.), небагатомовний, небагатослівний, небалакливий, небалакучий, невелемовний, невелеречивий, неговіркий, неговорючий, немарнослов, немівний, немова, немовливий, немовний, німак, німий, німин'а, німотний, примовклий,

*** безголоса істота; безсловесна істота; безсловесна риба; безсловесна твар (тварина); вкусив себе за язик; держкий на язик; мовчанки справляє; мов язика проковтнув; не видавиш слова; німа істота; німий язик; німий, як домовина; німий, як камінь; німий, як могила; німий, як риба; німий, як стіна; присох язик у роті; рот мов зашито; скупий на мову; скупий на слова (на слово); скупий у слові; слова обценьками не вирвеш; слова обценьками не витягнеш; язик дома забув у кочергах; язик приріс до піднебіння; язик присох до зубів; як гаву ковтнув; як занімів.

Примовки: Ані дзень, ані бом. Ані дзень, ані бом, ані кукуріку. Йому язик заціпило. Мовчить, ані цвірінь. Мовчить, ані чичирк. Мовчить, як у рот йому води налито. Мовчить, як відібрало мову. В нього кожне слово — пуд землі. Ні з губи мови, ні з носа вітру. Навік заціпило. Мовчить, мов гаву ковтнув. Добре глухому й німому — не скажуть нікому. Хотів щось сказати, та за язик вхопився. Галушкою вдавився (кажуть про того, хто перетнеться в мові). Залягли голосові клапани (теж про мовчунів).

МОВЧАТИ, ЗАМОВКАТИ, анітелень, анічичирк, відмовчуватися, замовкати, заніміти, заціпеніти, змовчувати, знемовлюватися, змовкати, недомовкувати, нишкнути, німувати, німотствувати, нітелень (у знач. дієслова), нічичирк (т.с.), оніміти, осіктися, перемовчувати, підмовчувати, помовчувати, примовкати, примовчувати, промовчувати,

*** ані мур-мур; ані півслова; ані слівця; ані слова; ані словечка; брати язика на гаплик (на гапличок); витримувати паузу; відповідати мовчанкою; втрачати дар мови; грати в мовчанку; гратися в тихона; держати рот на замку; держати язик за зубами; держати язик на гаплику (на гапличку); держати язик на зашморзі; держати язик на защіпці; держати язик на припоні; держати язик на прив'язі; дерти мовчака; забути язика в роті; зав'язати язика; загородити рота; закусити уста; замкнути уста; замок на рота повісити; замурувати уста; заплішити губу; зашити губи; зашити рота нитками; і дух притаїти; і не заїкнутися; і не писнути; і рота не розкривати; і слова не писнути; і словом не обзиватись; і словом не обмовитись; і словом не перекинутись;

мовчати, мов без'язикий; мовчати, мов заказало; мовчати, мов заціпило; мовчати мов камінь; мовчати, мов степова камінна баба; мовчати, наче земля німа; мовчати, наче язика заклинило; мовчати ніби вуста замуровано; мовчати, ніби язика прищикнуло між зубами; мовчати ні ге, ні ме; мовчати ні гу, ні му; мовчати придорожним каменем; мовчати совою; мовчати, хочби тобі "ха"; мовчати, як гроб; мовчати, як деревина (дерево); мовчати, як дзвін без'язикий; мовчати, як домовина; мовчати, як камінь; мовчати, як могила; мовчати, як овечка; мовчати; як пень; мовчати, як пеньок без'язикий; мовчати, як потурнак (потурмак); мовчати, як риба; мовчати, як риба під крижиною; мовчати, як сорока в гостях (недовго); мовчати, як стіна; набирати води в рот; не зронити ні звуку; не зронити ні слова; не розмикати вуста; ні беку, ні меку; ні гу-гу; ні мур-мур; ні пари з вуст; ні пари з рота; ні півслова; ні слівця, ні півслівця; ні слова; ні словечка; ні сякої, ні такої; осіктися на півслові; перетворитися на безсловесну рибу; підв'язувати язика; позбутися мови; позбутись язика; постуляти губи; прикушувати язика (язичка); проковтнути язика; рот на замок брати; сидіти, мов у-гаю (мовчки); сидіти мовчуком; сидіти пнем безсловесним; смолою губи заліпити; справляти мовчанку; ставати без'язиким; у мовчана грати; уривати розмову; язик на три вузли зав'язати; язик проковтнути.

Приповідки: І муха-говоруха об мені не муркне. Мовчи, глуха, менше гріха. Мовчи та мак товчи. Мовчи та свою біду товчи. Мовчи та потакуй. Мовчи, то подумають, що ти розумний. Мовчок на крючок. Ви мовчіть, а я буду слухати. Ви мовчіть, а ми будем потакувать. Мовчи, язичку, дістанеш паляничку. Мовчи, бо піч у хаті! Мовчи, язичку, кашки дам. Мовчок, що тато розбив горщок, мама розбила два, та ніхто не зна. Мовчи та диш, то буде бариш. Не знаєш, то мовчи, а знаєш, не кричи. Тихий ангел пролетів (кажуть, як усі раптово змовкли). Хочби півслова! Хочби півсловечка!

МОГИЛА, курган, могилка, могилонька, поховальня, поховання, склеп, усипальниця, усипальня,

*** братська могила; висока могила; сира земля (перен.); сторожова могила.

МОЖЛИВІСТЬ, змога, нагода, спромога, спроможність,

*** внутрішні можливості; добра змога; найближча нагода; необмежені можливості; перша нагода; творча спромога.

МОКНУТИ, ЗМОКНУТИ, вимокати, відсиріти, замокати, зароситися, зволожуватися, киснути, намокати, обкисати, обмокати, обмочуватися, переволожуватися, перемокати, підволожуватися, підмокати, примокати, промокати, просякати, розкисати, розмокати, сиріти,

*** змокнути до нитки (ниточки); змокнути до останньої нитки; змокнути до рубця (рубчика); змокнути до самої сорочки; змокнути до сорочки; змокнути наскрізь; перемокнути на хлющ.

МОКРИЙ, вимоклий, вільглий, в`одявий, в`одяний, водянистий, зволожений, замоклий, замочений, запотілий, змоклий, змокрілий, мокренький, мокресенький, мокрісінький, мокротний, мокруватий, намоклий, намочений, обмоклий, обмочений, переволожений, перемочений, підволожений, підмочений, підталий, провільглий, примочений, промочений, проталий, розмоклий, розмочений, росяний, росянистий, пітний (мокрий від поту), спотілий,

*** мокрий до рубця; мокрий до останньої нитки; мокрий, хоч вижми; мокрий хоч викрути; мокрий, як бирка (биря); мокрий, як з-під ринви; мокрий, як курка під дощем; мокрий, як на мочарях (грунт); мокрий, як хлющ (хлюща).

Приповідки: Обмок, як вовк, обкис, як лис. Сухої нитки не лишилося.

МОЛОДИЙ, безвусий, безусий, виросток, відданиця (дівчина на виданні), відмолоділий, вісімнадцятка (ж.), вічномолодий, голиборода (жарт. про старшокласників), головусий (ірон.), голоп`ик, допризовник, женило (ірон.), жених, женишенько, женишок, женчик, женчичок, жовторотий, жовторотик, замолодичена (ж.), зелений, кашоїд (молодик, якого ще не прийняли в парубоцтво), крутиус, легіник, легінь, молодайка (ж.), молодан, молоджавий, молоде-зелене, молоденок, молоденький, молодесенький, молодець, молодечий, молодий-зелений, молодик, молодистий, молодінький, молодісінький, молодуватий, молодший, молодюнький, молодюсінький, молодявий, моложавий, молокосос (зневажл.); наймолодший, наречений, невісточка (ж.), недоліток, неповнолітній, нестарий, нестаріючий, омолоджений, оюнений, парубець, парубило, парубій, парубійко, парубок, парубчак, парубчина, перероток, півдівок, півдівочка, півпарубок, півпарубочий (діал.), півпарубчак, піддівок, підліток, підмолоділий, підпарубеня, підпарубок, підпарубча, підпарубчак, підросток, повнолітній, призивник (в армію), салага (зневаж.), сімнадцятка (ж.), скороспілка (т.с.), сопливець, сопливий, шіснадцятка (ж.), щонаймолодший, юнак, юний, юнка,

*** бабин смик (парубок, що одружився з старою жінкою); безвусий юнак; в голові ще треньки-бреньки; вже під вусом ходить; дівчина на виданні; дівчина на порі; дівчина у порі; женити пора (ч.); зелений вік; молода кров; молода кров грає; молодий, як барвінок; молодий, як вода; молодий, як гарбуз у спасівку; на станочку стала (про дівчат); на стану стала; наче й роки не про нього (про літніх); парубком діло; ранок життя; рум'яна молодість;

серцем не зів'яв; у розквіті літ; у розповні літ; у цвіті; у цвіті літ; у цвіту; у чуб не заблукала жодна сивинка; ходить під вусом; ще в моху (під носом); ще в пушку; ще дівчат не цілував; ще зелено в голові; ще мало каші з'їв; ще мало квасу випив; ще на торг іде; ще на ярмарок йде; ще не шили, не пороли (без життєвого досвіду); ще тільки в колодочки вбивається; ще хлопці не цілували.

Приповідки: Хоч молодий, та ранній. Баба: ще дві дівки за пояс заткне! Як горіх, так і проситься на гріх! Що то за холод. як козак молод. Молодість і мудрість не сідають на однім стільці.

МОЛОКО, дійвечко, дійво, дійливо, з`абіл, з`абілка, завд`аванка (нагріте молоко з домішком сметани), кулястра (молозиво), молозиво (після отелу), молочко, моня (дит.), монька, н`абіл, подій, п`окорм (Мати занедужала, в неї не стало покорму.),

*** божа роса.

МОЛОТОК, бияк, біяк, біячисько, біячок, довбенька (дерев'яний молот), довбешка, довбня, клепалка, клепало, клепач, клевець, клепець, ковадло (молот для пресування шпал), кувадло, кувалда, молот.

МОРОЗ, зазимки (перші осінні морози), зазимчак (т.с.), кришиниця (лютий мороз), мороз`енко, мор`озець і мороз`ець, морозило, мороз`ище, морозонько (фольк.), морозяка,

*** водохрещенський мороз; козацький мороз; мороз, аж дух захвачує; мороз, аж зорі скачуть; мороз, аж іскри скачуть; мороз, аж скалки скачуть; мороз, аж скрипить; мороз, аж шпари заходять; мороз, як у забій б'є (день проз день); хрещенський мороз.

Приповідки: Оце мороз з очима!

МОРОКА, зволікання, канитель, кишкомотання, клопіт, маруда, тяганина,

*** бюрократична тяганина; ходіння по муках.

МОСТИТИ, брукувати, вибруковувати, викладати (плиткою), вимощати, вимощувати, вистеляти, забруковувати, замощувати, вистилати, настеляти, підкладати, підмощувати, підстеляти, стелити.

МОТОЦИКЛ, винищувач (жарт.), всюдихайка, деренкун, деренчун, диркало, диркун, диркунець, душогубка, кацаплет, мотороллер, мотоциклет, мотоциклетка, пахкун, пахкунець пердун (нар.), пердунець, пирдун, пирдунець, пчхикалка, пчхикало, торохтій, торохтійка, торохтілка, торохтун, трясогуз, трясогузка, чортопхай, чортопхайка.

МРІЯ, бажання, думка (про щось бажане), вимрійка, марення, мріяння, надія, прагнення, привид (перен.), примара (т.с.), уява, утопія, фантазія,

*** витвір уяви; мрія життя; недосяжна мрія; нездійсненна мрія; предмет бажань (прагнень); рожеві мрії.

МРІЯТИ, ВИМРІВАТИ, вимріювати, гадати, марити, намислювати, намишляти, помишляти (про що, об чім), розмріюватися, снити, химерити, химерувати, химородити, фантазувати,

*** бачити молочні ріки й масляні береги; блукати в небесах; будувати золоті замки на вітрі; будувати надхмарні замки; будувати повітряні замки; вимріяти в душі; вимріяти в казці; витати в емпіреях; витати в захмарних висях; витати в небесах; витати в небесних сферах; витати в позахмарному просторі; витати в хмарах; витати в хмарах фантазії; ганятись за синім птахом; ганятись за синьою птицею; гріти надію; давати волю фантазії; думками (думкою); багатіти; думками забігати вперед (наперед); жити у вимріяному світі; зазирати в майбутнє; залітати в думках; залітати думкою в майбутнє; залітати у мріях; заноситися за хмари; заходити в хмару; купатись у мріях; купатись у романтиці; літати гадками; літати думками; літати мислю; ловити журавля в небі; ловити ящірку за хвіст; мати блакитні мрії; мати золоті мрії; мати рожеві мрії; мрією (мріями); залітати; мріяти над водою про велику рибу; над зорі нестися; полинути мріями; поринути у мрії; потопати в безпредметних візіях; придумувати заласні картини; пускатись берега фантазії; пускатись у вигадки; пускатись у вимрійки; сипати зайцям солі на хвіст (уявно); снити медовими та молочними ріками; снити молочними ріками й масляними берегами; тішити себе мрією; тішити себе надіями; удаватися в химери; у мріях виношувати; химери ганяти; химороду ловити; ширяти в позахмарному просторі.

Приповідки: У нього золоті верби ростуть. У нього золоте верб'я росте. Мріє заробити, як Хома на качалках. Мислі в небі, а ноги в постелі. З великого розуму в хмари зайшов.

МСТИТИ, відомщати, відплачувати, мститися, помщатися,

*** зганяти злість (на кому); згонити злість; мстити ворогові; мстити сторицею.

МУРЧАТИ, воркотати, воркотіти, вуркотати, вуркотіти, муркати, муркотати, муркотіти.

М'ЯКИЙ, глевкий (про хліб), глизький (т.с.), зам'який, зам'яклий, м'ягенький, м'якенький, м'якесенький, м'якісінький, м'якісічкий, м'якотілий, м'якуватий, м'якуватенький, м'якуш, м'якушка, м'якушкуватий, м'яхуватий, м'яхуватенький, нетвердий, перем'яклий, підм'яклий, пом'яклий, прим'яклий, пром'яклий, пухкий, пухнастий, розім'яклий, розм'яклий,

*** м'який, хоч губами їж; м'який, хоч до серця прикладай; м'який, хоч до рани прикладай; м'який, хоч у вухо бгай; м'який, хоч у пазуху клади; м'який, як вата; м'який, як віск; м'який, як віхоть; м'який, як гума; м'який, як мамина постіль; м'який, як пампух (пампушка); м'який, як перина; м'який, як подушка; м'який, як пух; м'який, як свіжа пампушка; м'який, як свіжий хліб.

М'ЯТИ, бгати, жмакати, жмакувати, жужмити, жужмлити, м'яшкорити, м'яшкурити, переминати, підминати, приминати, проминати, розминати, терти (коноплі, льон), тіпати (т.с.).

Н

НАБРИДАТИ, НАБРИДНУТИ, дозоляти, докучати, досаджати, надоїдати, надокучати, настобісіти, настобриднути, настогиднути, настопроклятіти, насточортіти, обридати, огиднути, огрецiти, онавісніти, оприкритися, оприкріти, осоружитися, остобісіти, остогидіти, остогиднути, осточортиніти, осточ`ортіти і осточорт`іти, очортиніти, проїдатися (про страви), сприкрюватися, спротивлюватися, увірюватись ("Ох, і увірилась мені!"), увірятися,

*** брати за печінки; в'їдатися в печінки; даватися взнаки; даватися втямки; допікати гірш сирої кваші; дошкуляти до живих печінок; зав'язнути в зубах; кілком у горлі стояти; кісткою в горлі стриміти; лізти в очі (у вічі); лізти на очі; муляти очі; набридати гірш гіркої редьки; набридати гірш печеної редьки; набридати, як парена редька; набридати, як собаці редька; над душею стояти; перед душею стояти; перед очима стояти; сидіти в печінках; ставати сіллю в оці; ставати хріном у носі.

Примовки: Отут воно в мене сидить!

НАВАЖУВАТИСЯ, відважуватися, дерзати, зважуватися, насмілюватися, осмілюватися осмілятися.

НАВВИПЕРЕДКИ, навз`аводи, навипередки, навперегінки, навперегінці, наперегони,

*** один з-поперед одного; один перед другим.

НАВЗДОГІН, навздогінці, наздогін, наздогінці, наздогонк`и,

*** по гарячих слідах; по свіжих слідах.

НАВІДЛІГ, навідлі, навідмах, навідмаш, розмахнувшись,

*** з розмаху; з усього маху; з усього розмаху.

НАВІЩО, нащо, пощо, провіщо, чого,

*** для чого; за яким бісом; за яким дияволом; за яким чортом; на бісового батька; навіщо й провіщо; на греця; на дідька;

нащо й пощо; нащо й про що; на якого дідька; чого б то; чого б це; якого біса; якого греця; якого диявола; якого ідола; якого лиха; якого чорта; якої мари; якої чортової матері.

НАВКОЛО, вколо, довкіл, довкола, довкруги, довкруж, доокола, круг (чого), кругом, навкіл, навкруг, навкруги, наоколо, озір, округ, округи.

НАВМАННЯ, вилапцем, всліпу, втемну, навгад, навгадь, навдал`у, навкидки, навкидя, навкидяча, навкидь, навкидьки, навлюб, навман`а, навмани, навманки, навманці, навманя, навманяки, навмір, навпокинь, навпомацки, навпромацьки, навпрямки, намацьом, наомани, наоманяки, наосліп, напомацки, напомацьки, направц`і, напрямець, наугад, наумір, `облапки, обмацки, обмацьки, омаць, омацьки, осліп, полапки, полапцем, помацки, прямцем, сліпицею, сліпма, сліпцем, сліпуючи,

*** без вибору; без розбору; в темні очі; куди очі бачать; куди очі дивляться; куди очі світять; куди очі спали; на темні очі; не бачачи нічого; не дивлячись нікуди; не розбираючи дороги; не розбираючи стежки; світ за очі; як вийде; як доведеться; як попало; як прийдеться.

НАВМИСНО, зумисне, зумисно, навмисне, назнарошки, назнарошне, назнарошно, наумисне, наумисно, свідомо, умисне, умисно,

*** з далеким прицілом; з заміром; з наміром; з прицілом ; на зло.

НАВПАКИ, наверл`е, навиворіт, навспак,

*** вниз головою; догори ногами; догори раком; згори дригалом; згори дригом; на попа; у зворотньому напрямку.

НАВПРИСІДКИ, навприсідки, наприсідки, присядом,

*** у присядки; у присядку.

НАВПРОСТЕЦЬ, навпрост, навпрошки, навпрямець, навпрямки, навпрямці, напрямець, напрямк`и, напрямці, просто, прямо, прямцем,

*** найкоротшою дорогою; найкоротшою стежкою; не розбираючи дороги; не розбираючи стежки.

Н`АВСКАЧ І НАВСК`АЧ, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, скочака, ускач,

*** у галоп.

НАВСТІЖ, навстежень, нарозпаш, нарозтвір, нарозтіж, настіж, настяж`и.

НАВШПИНЬКИ, кузьком, куськом, куцьком, кучки, навдибки, навпочіки, навшпинячки,

*** на пальцях; на пальчиках.

НАВ'ЯЗЛИВИЙ, влазливий, влізливий, внадливий, дереза,

довадливий, довадний, доїдливий, докука, докучливий, докучний, докучник, заїдливий, зола, їдкий, їдучий, короста, марудливий, марудний, набридливий, навратливий, нав'язкуватий, надоїда, надоїдливий, надокучливий, надокучний, назол, назола, назолистий, назолуватий, нак`идач, налазливий, нападкуватий, напасливий, напасний, напосидливий, напосідливий, напосядливий, настира, настирливий, настирний, невідв'язний, невідчепний, обридливий, пеня ("От уже пеня московська!"), пенякуватий, прив'язливий, придиристий, прилепа, прилипистий, прилипливий, прискіпливий, прискіпучий, приставучий, причепа, причепенда, причепистий, причепливий, причіпливий, реп'ях, реп'яхуватий, реп'яшистий, сльота, смола, ув'язливий, уїдливий, улазливий, улізливий, унадливий, унадистий, учепистий, учепливий, циндра, циндря, чвара, чіпкий,

*** липуча короста; причіпливий, як гачок; причіпливий, як гедзь; причіпливий, як дереза; причіпливий, як реп'ях; причіпливий, як сльота; причіпливий, як смола; причіпливий, як спасівська муха; причіпливий, як шевська смола.

Приповідки: Пристав і ломакою не одіб'єш.Відчепися, гачок! Відчепись, дереза! Відчепися, реп'ях! Відчепися, смола! Та одкаснись, маро! Та одкаснись, марудо! Відбою немає. Його не збудешся. Його не спекаєшся. Лізе сліпицею. Лізе сліпма·у вічі. Лізе у вічі, як сновида. Лізе у вічі, як оса дратована. Лізе у вічі, як сатана. Лізе у вічі, як сліпий овад. Лізе у вічі, як сльота. Не дає проходу. Не дає проходу і просвітку. Прилип, як до Гандзі Пилип. Прилип, як до тіста Пилип. Як сіль в очі встряв. Куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею.

НАГОНИЧ (МИСЛ.), гукайло, гучок, загонич.

НАДБАННЯ, багатство, власність, добро, здобуток, кривавиця (важко нажите), майно, набуток, надбанок, нажиток, скарб, статки,

*** набуте кров"ю і потом; надбане мозолями; нажите власним горбом; нажите власною працею.

НАДІЯ, сподіванка, сподівання, сподіваннячко, сподія,

*** єдина надія; мала надія; остання надія; уся надія (на кого, що).

НАДМІРНО, н`адмір, надм`іру, понадміру,

*** через край; через міру.

НАЗДОГАД, навдогад, навманяки, навтямки, надогад, наобиняки, натаб`е, натяки,

*** в догади;

Приповідки: Наздогад буряків, щоб дали капусти. Це вже бал`и, щоб йому дали!.

Н`АЗИРЦІ, визирцем, навизирці, наглядом, наглядці, назирком, назирцем, наозирці, невідступно,

*** слід у слід; ступа в ступу.

НАКАЗ, веління, вказівка, директива, загад, інструкція, команда, н`авід (дати навід — вказівку), наряд, повеління, пок`аз ("Добре заходились по німецькому показу." Шевченко), постанова, розказ ("Горе дворові, де корова розказ волові".), розпорядження, указ, універсал (іст.), циркуляр.

НАКЛЕП, анонімка, балачка (пройшла балачка), бляхмана, бозна-що, брехні, брехня, вигадка, вигадки, вимрійка, вимрійки, гадючка (пускати гадючку), ганьба, донос, інсинуації, казна-що, кляуза, наговір, намова, направа, нашепти, небилиця, небилиці, неслава, облуда, обмова, обмовляння, огуда, осорома, осудовище, пасквіль, пасквілі, перегуди, підшепти, плітка, плітки, пляма (ставити пляму), побрехенька, побреханьки, поглум, поглумки, поговір, поговірка, п`оголос, поголоска, поголоски, поголосок, п`оклеп, почутка (діал.), розмови, слава (недобра), слава-поговір, судипересуди, тінь (наводити тінь), туроса, фабрикація, фабрикованка, хула, чутка (погана), чутки, шепіт, ябеда, ярлик, ярличок, яса,

*** глек брехні; каїнова печать; лиха слава; лукаві підшепти; людський поговір; недобра слава; неймовірні чутки; не знати що; облудне звинувачення.

НАМУЛ, грязюка, грязь, ил, илак, иловина, квасовина, моклавина, моклин`а, мул, муляка, намула, намулка, намулок, погній, примулина, примулок.

НА`ОПАШКИ І НАОП`АШКИ, наопаш, наопашка, наопашку, наохляп.

НАПЛЕЧНИК, речовик, рюкзак,

*** речовий мішок.

НАПРИКІНЦІ, наостанок, наостанку, наостанці, напослідку, напослідок, наприпослідок, насамкінець,

*** в кінці; на завершення; на завершення всього; під завісу; під кінець; під розбір шапок; під самий кінець; під самісінький кінець; після всього; по всьому; по всьому тому.

НАРЕЧЕНА, віддаництя, заручена, кохана, кохання, коханнячко, куниця (при сватанні), любов (чия), молода, невіста, невістонька, невісточка, перестарок (дівчина, яку не сватають), скрипула (т.с.), суджена,

*** дівчина на виданні; дівчина на віддані; дівчина на порі; стара діва; стара дівка; стара дівуля; Христова наречена; Христова молода.

НАРЕЧЕНИЙ, князь (при сватанні), коханий, кохання, коханнячко, любов (чия), молодий, молодожон, новоженець, оженьба, парубок, суджений,

*** бабин смик (парубок, який одружується зі старою жінкою).

НАРЕШТІ, врешті, врешті-решт, зрештою,

*** аж ось; аж от; і ось.

**Н`АРІЗНО**, врізнобіч, врозбивку, врозбрід, вроздріб, врозкид, врозкидку, врозкидь, вр`озріз і врозр`із, врозрядку, врозсип, врозтіч, нарозбрід, нароздріб, нарозкид, нарозкидь, нарозсип, нарозтіч, окремо, осібно, поодинці, п`орізно, різно, розбивкою, розрядкою, розкидано.

Примовки: Хто в горох, а хто в сочевицю. Хто в луг, а хто в плуг. Хто до лісу, а хто по дрова.

НАРІКАТИ, бідкати, бідкатися, винуватити (кого), враждувати (на кого), звинувачувати, нити, ойойойкати, ойкати, оскаржувати, охати, охкати, поойкувати, поохкувати, прибіднюватися (нарікати удавано), прибіднятися, приойкувати, приохувати, приохкувати, ремствувати, скаржитися,

*** гнівити Бога (марно нарікати); згадувати недобрим словом; клясти свою долю; нарікати на долю.

НАРІСТ, виріст, виступ, гуля, гургуля, мозоля, моргуля, нашар, потовщення, пухлина.

НАСАМПЕРЕД, найперш, найперше, передовсім, передусім, першочергово, попереду, спершу, щонайперш, щонайперше, якнайперше,

*** в першу чергу; перш за все; першим ділом; поперед усього.

НАСМІХАТИСЯ, НАСМІЯТИСЯ (З КОГО), висміювати, відбривати (кого), вшпигнути, глузувати, глумитися, гострословити, збиткуватися, зубоскалити, кепкувати, кпити, кпитися, наглумлятися, оглузовувати, оглумляти, осміювати, під'єхиджувати, підклинювати, підколупувати, підколювати, підкузьмити, підкушувати, підсміюватись, підшкилювати, підшпилювати, підштрикувати, під"юджувати, покучкурувати (над ким), посмішкуватися, потішатися (над ким), просміяти, сміятися (з товариша не смійся), шкилити, шкилювати, шкунтувати, щипати (словами),

*** брати (піднімати); на бас; брати на баса; брати на Бога; брати на глуз; брати на глузи; брати на глум; брати на зубки; брати на кпи; брати на кпини; брати на м`удрішки; брати на мушку (про сатиру); брати на поглумки; брати на посміх; брати на сміх; брати на шкилики; виставляти на загальне посміховище; виставляти на людський глум; виставляти на поглумки; виставляти на посміх; виставляти на посміховисько; виставляти на посмішище; вкидати гедзика (гедзя); вхопити на зуби; вхопити на кутні; вхопити на язик; гострити язик (на кому); гострити зуби;

допікати глузуванням; допікати насмішками; дотикати гострим язиком; жалити язиком; збити сміхи (з кого); зводити наругу; кидати наздогад (на кого); кисло шуткувати; колоти гострим словечком; кольнути гострим слівцем; на бас брати; насміхатися в душі; насміхатися в живі очі; насміхатися в очі; підкидати гедзя; підкидати гостре слівце (словечко); підсипати перцю; показувати язика; пошивати в дурні; приліпити латку (сказати щось дошкульне); пришити гаплик; пришити квітку; пришити латку; пришити пришву; пришпилити квітку; прищипнути язика; пускати стріли; пускати шпильки (шпильку); робити дурника (з кого); робити посміховисько; робити посміхом (кого); розкидатися насмішками; сипати наздогад; строїти підсмішки; строїти сміх; строїти хахи; теребити зуби; терти моркву; шпигати словами (словом).

Приповідки: Насміхався шолудивий з голомозого. Насміхався голий із стриженого. Гостре словечко коле сердечко. Посмійтеся спершу з себе, а тоді з інших.

НАСМІШКА, глуз, глузи, глузування, глум, глумління, кепкування, кпин, кпини, н`асміх, п`оглумки, посм`ішка, сміх, смішки.

Слова насмішки: Попав кулею в пліт! Попав пальцем у небо! Якраз батька в лоб, щоб не знав, куди соб! А що? Зловив зайця за хвіст? Піймав куцого за хвіст? Наставляй кишеню! Тримай кишеню ширше!

НАСМІШКУВАТИЙ, висмішкуватий, висмішик, глузій, глумильник, кепкувальник, насміхайленко, насміхайло, насмішливий, насмішник, пересміх, пересміхайло, пересмішкуватий, пересмішник, підсмішкуватий, підсмішливий, підсмішник, просмішник.

НАСТОВБУРЧУВАТИ, НАСТОВБУРЧУВАТИСЯ, випинати (напр. груди), віддимати, віддувати, віддудурювати, відквашувати, відковбасювати, відкопилювати, відкопирчувати, відпинати, відставляти, відстобурчувати, відстовбурчувати, відстовбурювати, відтепірчувати, відтопірчувати, відтопірювати, гороїжитися, дудуритися, копилити, набундючуватися, нагогошувати, нагогошуватися, нагороїжуватися, надимати, надиматися, надувати, надуватися, наїжачуватися, наїжуватися, напижуватися, напизюватися, напиндючуватися, напужуватися, настобурчувати, настобурчуватися, насторочувати (вуха), насторошувати, нащулювати.

НАХАБНИЙ, безпардонний, безсовісний, безсоромітний, безсоромітник, безсоромний, безсоромник, безстидний, безстидник, безтактний, безтактовний, безцеремонний, брутальний, грубий, грубіян, грубуватий, нахаба, нахабник,

нахабнуватий, неандерталець, невстидливий, некоректний, нечема, нечемний, розв'язний, свинорилий свинуватий, свиня, свинякуватий, сиволап, сиволапий, сором`ицький, соромітний, соромітник, страмний, страмнючий, хабалистий, хам, хамло, хамлюга, хамовитий, хамула, цинік, цинічний,

*** без ніякого; без сорому; великої кошари свиня; в сірка очей позичає; лізе з постолами в душу; лізе сопливими пальцями в душу; очі з нахабинкою; свиня свинею; свиняча совість; хам хамом.

Приповідки: Комусь ніяково, а йому однаково. Пхає свою ложку в чужу миску. Свиня рилом волокла і "добрий день" не рекла. Ти йому плюй межи очі, а він каже "дощ іде". Плюй йому в очі, а він каже, що роса. Його очам не первина: гірше було, та перелупали. Безсоромні очі все перекліпають. Хоч по-свинськи, зате здорово! Випхнуть його дверима, а він вікном лізе. Виглядали у димар, а він лізе в двері. Вліз у чужу солому, ще й шелестить. На людях Ілля, а дома свиня. Ти од його спиною, а воно до тебе рилом. Од свинячого полку не буде толку.

Приповідки-застереження: Не будь тією людиною, що догори щетиною. Не будь тим, що ворота підкидає. Не будь тим, що лізе в тин. Не будь тим, що моркву риє. Куме Андрею, не будьте свинею, коли вас люди хвалять. (Див. також "грубий").

НАЦІЛЮВАТИ, навертати, нагострополювати, налучати, направляти, напрямляти, нарихтовувати, наснажувати, націляти, підказувати, скеровувати, спрямовувати.

НАЧАЛЬНИК, бос, вельможа (перен.), верховенствуючий, владець, владник, владодержець, владоможець, всевладник, держиморда, держимордіє, можновладець, начальничок, начальство, правитель, престолоприслужник, столоначальник, шеф,

*** в дамках ходить; велике цабе; відповідальна особа; власть імущий; державний муж; керівна дамочка (про жінок); керівний прошарок; місцевий божок. (Див. також "керівник").

НАЧЕ, буцім, буцімто, гейби, гейбито, мов, мовби, мовбито, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито,

*** як буцім; як буцімто; як наче; як начебто; як ніби; як нібито.

НАЧИННЯ, амуніція, базалуччя, басамання, всячина (не конкретно), всяка-всячина (т.с.), знаряддя, інструмент, інструменти, ладунки, обладнання, обладунки, оснастка, оснащення, поладунки, приладдя, примусія, приналежності, приспособа, причандали, причандалля, реманент, справилля, упряж (у коней), устаткування,

*** необхідні речі; підручне приладдя; підручні знаряддя; підручні прилади.

НАЯВ`У, насправді, увіч,

*** не в сні; не у мріях; у дійсності.

НЕБАЖАНИЙ (гість), нав'язливий, надобридливий, надоїда, надоїдливий, надокучливий, невчасний, нежаданий, некликаний, нелюбий, нелюбимий, нелюб'язний, немилий, непередбачений, непередбачуваний, непроханий,

Про небажаного гостя. Небажаний гість не прийшов, а: втелебенився, втелющився, втеребився, втеребкався, забрів, заштепився, прибрів, привіявся, придзюндзяв, придюндюрився, приперся, присалабанився, присалабонився, присурганився, припхався, притарабанився, прителембасився, притарганився, притаскався, прителіпався, прителющився, притарганився, притаскався, прителебенився, притеребився, притирився, прититюрився, притюпав, притюрився, притьопав, притьопався, прихляпав, прицимбалився, причалапав, причовгав, причовпав.

Про прихід небажаного гостя: бенеря несе; біс наніс; біс несе; дідько йому рад; дідько несе; його розносило; ледащо носить; лиха година несе; лиха година приволокла; лиха личина несе; лихий несе; лихо несе; морока несе; на лиху годину принесло; на лиху личину приволокло; недобра година розносила; нетеча несе; нетеча тарабанить; нетри його несуть; нечиста сила несе; нечистий несе; пес його нагавкав; трясця несе; холера несе; чорт несе; чорти несуть; чорти приперли; чорти притаскали; чорт понаносив (багатьох); чортяка несе; чортяка притаскав.

Примовки: Гарні гості, та не в пору. Хороші гості, та в середу трапились. Хороші гості, та в п'ятницю трапились. Непроханий гість — гірше татарина. Незваному гостеві місце за дверима. Прийшли непрохані, підете некохані. Прийшов непроханий, пішов недякуваний. Посидять, посидять та й далі підуть. Бери, чорте, гостя, а музику посля. Гарні гості, та в двері не потовпляться. "Так просили! Так не пускали! Куди? В хату." Положили Савку на голую лавку. Як багатий, так "здоров будь", а як бідний — "бувайте здорові". Жене, аж коліном пре! І ладаном не викуриш. Прийшов гість, та на голу кість. Не піду, то випхнуть. Просили на дорозі, щоб не був на порозі. Не випхано, так виведено. Не хоч по-чеськи, то виженем по-песьки.

НЕБО, блакить, виш, вишина, захмар'я, надхмар'я, небеса, небовид, небовись, небовища, небозвід, небозвіддя, небозвідь, небопад, небосинь, небоспад, небосхил, оболоки, підзор'я, піднебесся, піднеб'я, підхмар'я, поле (в загадці), син`ява (поет.),

*** бездонна блакить; безодня неба; блакитна баня; блакитна безодня (безоднява); блакитний простір; блакитний тент;

Божа твердь; Божі небеса; високе небо; вічна блакить; віще небо; голубе бездоння; захмарна височінь; зоряне поле (нічне небо); криштальна блакить; лазуреве безмежжя; надхмарна височінь; намет неба; небесна баня; небесна блакить; небесна вись; небесна глибочінь; небесна звиш; небесна синява; небесна синявість; небесна синь; небесна твердь; небесна чаша; небесне прозор'я; небесне склепіння; небесне шатро; небесний безмір; небесний дзвін; небесний намет; небесний океан; небесний чертог; небесні шати; небо Батьківщини; небо України; неземна блакить; низьке небо; піднебесне верхів'я; позахмарна просторінь; прозора височінь; п'ятий океан; рідне небо; синя безодня; синє шатро; синій намет; синя вись; синя незмірність; склепіння небес; сонячна блакить; хмарна височінь; шатрище неба; шатро неба; ясна блакить.

НЕБУВАЛИЙ, безприкладний, казковий, надзвичайний, невиданий, небачений, незвичайний, неймовірний, несвітній (рід.), несвітський, нечуваний,

*** як у казці.

НЕВДАЧА, невезіння, невезуха, неталан, неуспіх, поразка, програш, фіаско,

*** невдалий хід; нещаслива розв'язка; нещасливий кінець; нещасливий фінал.

Про невдачу: вернувся з голими руками; вернувся з порожніми руками; вернувся з пустими руками; вернувся ні з чим; влип в історію; впіймав облизня; вхопив дулю; вхопив дулю під ніс; вхопив облизня; вхопив обметиці; вхопив ув обидві жмені; вхопив шилом меду; вхопив шилом патоки; вхопив шилом юшки; дістав гарбуза (при сватанні); дістав облизня; дістав одкоша; зірвав хвостом куряву; з'їв дулю; з'їв дулю з маком; лишився з нічим; лишився з носом; лишився при піковому інтересі; облизав макогона; облизав м'яло; перехитрив самого себе; пішов з облизнем; пішов з пустим міхом; пішов на порожні клуні; попав у лещата; попав на слизьке; попав на слизьку; попався в павутину; попався в петлю; попався в хомут; попався не в ті двері; попав чорту в зуби; потрапив на грузьке; потрапив на слизьке; потрапив у халепу; поцілував замок (про невдалі відвідини); поцілував ломаку; сів біля розбитого корита; сів на їжака; сів на мілизну (мілину); сів на міль; сів, як рак на мілині (на мілі); сів, як рак на мілкому; скуштував облизня; спіймав облизня; схопив облизня; ускочив в біду; ускочив вище халяв; ускочив в рахубу; ускочив в тарапати (тарапату); ускочив в халепу; ускочив у сливки.

Приповідки: Пішов на здобитки, підв'язавши литки. Пішов, не солоно сьорбавши. Пішов туди, де козам роги правлять (у Сибір). Поживився, як Сірко паскою. Ускочив у рахубу, як риба

в невід. Уївсь, як свиня в молот. Розжився, як сорока на лозі. Везе, як утопленику (утопленому). Заробив, як Хома на качалках. Заробив, як Хома на вовні. Виграв, як Хома на милі. Виграв, як Шльома на оренді. Покатавсь, як на їжаку. Поживився, як пес макогоном. Підлатавсь, як май грушами. Ухопив, як собака обметиці.

НЕВІДОМО, бігвість, бозна, бозна-де, бозна-звідки, бозна-звідкіля, бозна- звідкіль, бозна-коли, бозна -куди, бозна-хто, бозна-чий, бозна-що, бозна-як, казна-де, казна-звідки, казна-звідкіля, казна-звідкіль, казна-коли, казна-куди, казна-хто, казна-чий, казна-що, казна-як, невгадано, невгадайки, невгадно, незвісно, незорзуміло, неясно, побачимо, хтозна,

*** алах його знає; а чи буде решето до бобу; баба надвоє ворожила; біс його знає; Бог його знає; Бог його розбере; видно буде; вилами писано; вилами по воді; вилами по воді писано; враг їх знає; враг їх матір зна; враг його душу зна; враг його матір знає; врагова його мати зна; гаспид їх знає; диявол його знає; дідько його знає; життя покаже; іди знай; іди та знай; ірод його відає; і сам чорт не пізна; й дідько лисий не розбере; кат його батька зна; кат його голову знає; лиха його година знає; не знати; немає відома; один алах знає; один Бог знає; один чорт знає; одному Богові відомо; під великим сумнівом; під знаком запитання; погибель його знає; сам Бог знає; сам чорт не розбере; сатана його знає; святий його знає; там видно буде; там виясниться; то ще як сказати; хиндя його знає; хто його знає; хто його розбере; хрін його знає; хрін його батька зна; чорт його душу знає; чорт його знає; циганка надвоє ворожила; час покаже; чума його знає; як Бог на душу покладе; як знати; як сказати;

Приповідки: Казав сліпий: "Побачимо". Казав сліпий: "Побачимо", казав глухий: "Почуємо", казав німий: "Побалакаємо". Ну так дожидай їх! Ніхто не знає, чий чобіт муляє. Ніхто того не відає, коли кума обідає. Не знаєш, де знайдеш. Не знаєш, звідки на тебе впаде. Не знає, що, куди й до чого. Не знати, що і як. Як на гріх, то й курка свисне.

НЕВІЛЬНИК, арештант, бранець, виселенець, виселений, в'язень, галерник (іст.), заарештований, загнузданий, загнузданик, закайданений, закапканений, закріпачений, заложник, заручник, засланець, заславий, засланик, захомучений, захомученик, зек, кайданник, каторжаник, каторжанин, колодник, кріпак, острожник, підданець, підданик, підкайданник, підконвойний, підневільний, підневільник, підсудний, під'яремець, під'яремний, під'яремник, полонений, полоненець, полоненик, полоняник, полонянин, раб, репресованець, репресований, рештант, тюремник, тюряжник, уйм`ак (полонений), уярмлений, ясирник (іст.),

*** живий товар (невільники, якими торгували); людський товар.

Похідні: бути в татарських ликах (в неволі); бути під кормигою (т.с).

НЕВМІЛИЙ, бездар, бездара, безкебетний, горе-майстер, невдалий, невдалиця (ч.), невдатний, невдатник, невдаха, невтьопа, невтьопний, недоладній, недолугий, недотепа, недотепний, нездалий, нездаль, нездара, нездарисько, нездарище, нездарний, нездатний, непуть, нестулепа, нестулепний, нікчема, нікчемний, нікчемник, партач, попсуй-майстер, шелепа, шелепкуватий, шелепуватий,

*** вміє тільки з миски та в рот; ликом шитий; личком шитий; на один копил всім чоботи шиє; не вміє й шила загострити; нічого не тямить.

Приповідки: Квач притикою не буде. Торох — горох, вимолотили — квасоля. Ні в тин, ні в ворота. Ні грач, ні помагач. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга (коцюба). Ні Богу свічка, ні чортові ладан. Ні Богу свічка, ні чортові надовбень. Ні Богу свічка, ні чортові рогачилно. Ні Богу свічка, ні чортові угарка. (Див. також "нікчема").

НЕВОЛЯ, гніт, залежність, зашморг, іго, кайдани, каторга, колодки (взяти в колодки), кормига (бути під кормигою — чиєю), кріпацтво, лика (бути в татарських ликах), мука, налигач, підданство, полон, пригнічення, пута, рабство, стринога, тенета, уярмлення, хомут, ярмо.

НЕГОДА, негідь, негодиця, непогода, сльота, хвища, хлюща, хлягоза, хляда, хляка, хурдела, хурделиця, чвиря, шаруга (діал.).

*** нельотна погода; світа білого не видно; світа Божого не видно.

Приповідки: В таку погоду хазяїн собаку з двору не вижене.

НЕГОЖЕ, гріх, зле, негарно, недобре, погано,

*** великий гріх; не варто; не випадає; не випадало б; не годиться; не личить; не можна; не подобає; неподоба-річ; неподобна річ; не по-людськи; не по правді; не по-християнськи; не пристало; не слід; не треба; не шляхетно.

НЕДАВНО, допіру, недавненько, недавнечко, нещодавно, свіжо, тільки-но, тільки-тільки, щойно,

*** без ночі тиждень; без року тиждень; не далі, як (учора і т.д.), не дуже давно; не так давно; півтори п'ятниці, як... (жарт.); тільки що; ще сліди знати; ще слід не простиг; ще слід не прохолов; ще слід не прочах.

НЕДБАЙЛИВИЙ, марнотратець, марнотратник, недбай-

лець, недбайливець, недбайлик, недбайличок, недбайло, недбалий, недбалик, недбаха, нехазяїн, пустодом, пустодомок, розтрайда. (Див. також "марнотратник").

НЕДБАЛО, абияк, бездарно, бісибатьказна-як, будь-як, грубо, грубувато, калікувато, кепсько, косо-криво, махом-пахом, наверле, навзаплюшки, навкосиню, навмання, навпростець, навпростьки, навпрошки, накосиню, накосяк, наобум, наосліп, наперекосяк, наспіх, невдало, недобросовісно, недоладньо, недолуго, незграбно, незугарно, ніяк, поганенько, погано, поганюче, поспіхом, пришийкобиліхвіст, приший-пристьобай, спіхом, спіхома, стук-грак, стук-грюк, стук-гряк, стук-пук, сяк-так, так-сяк, тень-телепень, торох-горох, тяп-ляп, хапком-лапком, хватано, чортбатьказна-як, як-небудь, якось-накось,

*** аби не по-людськи; горобцям на сміх; з горем пополам; з гріхом пополам; з тень-телепень; куди крива вивезе; курям на сміх; на галай-балай; на галь- паль; на живу нитку (про життя); на око; на посміховисько; на посміховище; на посмішище; на сміх; на сміх людям; на сміховисько; на сміховище; на тяп-ляп; на хіп-хап; не до дзуги; не до цуги; не до чмихи; не до шмиги; ні в які ворота не лізе; пальці знати; п'яте через десяте; спустивши рукава; тяп та ляп; хто як уміє; через пень-колоду; як Бог на душу покладе (положить); як на сміх;

Приповідки: Ні в дрова, ні в тріски. Ні в тин ні в ворота. Ні те, ні се. Стук-грюк, аби з рук. Пічник додому, а піч додолу. Ні попу, ні наймиту. Склеїв чорта з рогом. Зробив на собаку мале, на кішку велике. Заплющ очі й покинь. Золоте залізце. Якось накось, а все, бач, не так. Зробив дядя, на себе глядя. Робив, на себе дивив. Стук- грак і є п'ятак. Стук-пук та й є. Стук-гряк та й свіжий. Воно, здається, й так та ба! Зробив з дуба сірника. Зробив з дуба шпичку. Зробив дірку до бублика. Зробив з лемеша пшик. Зробив сяк-так, а вийшло ніяк. Переробив порося на карася. Косо-криво, аби живо. Тук-грюк, аби з рук. Сяка-така межисітка (ні се, ні те). Кував, грів, та на пшик звів. Пшик собачий вийшов. Чи так, чи не так, а перетакувати не будемо. (Див. також "партачити").

НЕДОВГОВІЧНИЙ, недовголітній, недовгочасний, недовготривалий, нетривалий, скороминущий, тлінний.

НЕДОРЕЧНО, невгаразд, невлад, невлуч, невлучно, невпору, невчас, невчасно, недоладно,

*** не до ладу; не до речі; не до шмиги; ніби навмисно; як комусь на сміх; як на безголов'я; як на біду; як на горе; як на гріх; як на зло; як на лихо; як на сміх; як на те; як на теє.

НЕДОСВІДЧЕНИЙ, безперий, жовторотий, жовторотик,

недосвідний, незнайко, необстріляний, неоперений, нероззнака, салага.

НЕЗЛОБИВИЙ, беззлобний, незлобливий, незлобний, незлостивий.

НЕМАЄ (ПРО ВІДСУТНІСТЬ ЧОГОСЬ), аніскілечки, аніскільки, анітрішечки, анітрішки, анічогісінько, анічого, бракує, вийшло, виметено, нема, ніскілечки, ніскільки, нітрішечки, нітрішки, нітрохи, нітрошки, нічогісінько, нічого, порожнісінько, пропито, протринькано, розтрачено, скінчилось,

*** абсолютно нічого; ані крихітки; і в помині нема; і помину нема; немає й крихітки; немає й крихти; нема і заводу; нема й котові на сльози; нема й на показ; нема й на понюх; нема й око запорошити; нема й понюхати; нема чого в рот покласти; ні грама; ні гроша; ні на макову росину; ні крапелинки; ні краплини; ні крихітки; ні крихти; ні ось скілечки; ні ось скільки; ні ось стілечки; ні ось стільки; ні пилинки (борошна); ні цури; ні цурочки; хоч покоти; хоч покотись.

НЕНАВИДІТИ, зневажати, недолюблювати,

*** дивитися вовком; дивитися в пів-ока; дивитися скоса; ненавидіти всіма фібрами душі.

Приповідки: Любить, як сіль в оці. Любить, як кольку в боці. Любить, як пес дідька. Любить, як пси діда (старця). Любить, як кіт табаку. Любить, як собака палицю. Любить, як гірчиця мед. Любить, як пес редьку. Любляться, як вогонь і вода. Закохався, як чорт у суху вербу. Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу.

НЕНАВИСНИЙ, зненавиджений, зненависний, ненавидний, огидливий, огидний, осоружний. (Див. також "небажаний").

НЕНАЖЕРА, бревкало, бревко, бревтій, жеретій, жеретілка, жереті`я, жерун, жимоїдник, зажерливий, зажира, зажирака, зажиракуватий, зажирливий, ззідень, ззіжа, з'їдун, їдовитий, їстивний, їстинливий, їстівний, їстовитий, їстовний, маламура, нен`ажир, ненажерливий, ненажерний, ненажирний, ненаситець, ненаситний, обжера, обжерливий, обжерний, обжира, обжирач, обжирець, обжирливий, обжирний, облопа, п`ажера, пажерливий, пожирайло, пожирач, пожирливий, пожирний, пожорливий, поїдайло, прожера, прожерливий, прожерний, прожеря, прожир, пожра, проїстливий, проїстний, хавдій, хавкун,

*** жеритія напала; ненажерна утроба; ненажир напав; ненаситна утроба.

НЕОБАЧНО, здуру, зопалу, необачливо, необдумано, необережно, необмірковано, нерозважливо, нерозважно, несвідомо,

*** з великого розуму (ірон.); не подумавши.

НЕОСВІЧЕНИЙ, безграмотний, дикий, малограмотний, напівграмотний, напівписьменний, невіглас, невчений, неграмотний, недовчений, недоук, недоучений, недоучка, незнай, незнайко, незнаючий, ненавчений, необізнаний, неодукований, неписьменний, неспросвіщенний, неук, темний,

*** ані гич не знає; довбня неотесана (нетесана); на макове зерно не знає; ні аза не знає; ні бельмеса не знає; ні бум-бум не знає; ні в зуб ногою не знає; під школою ночував; розписатись не вміє; ходить з темними очима; хрестик ставить.

Приповідки: Два класи скінчив, а третій коридор. Дуже грамотний: слово "корова" пише з м'яким знаком. Не знає, в яку сторону й Запоріжжя. Розбирається, як баран в аптеці. Розбирається, як свиня в апельсинах. Розбирається, як свиня на перці. Розбирається, як ведмідь у зорях. Це для нього китайська грамота. Він ні бе, ні ме, ні кукуріку. Ніби в лісі родився — нічого не знає. Не знав, не знав, та як на те ще й забув! Знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита. Знається, як циган на пасіці. Знаєш ти курячу цицьку! І знать не знаю, і відать не відаю. То сеї, то тої, а сам не знає. Незнай гріха не робить (не чинить).

НЕОХАЙНИЙ, баброш, байдебура, дріпа, дріпанка (ж.), забайдебура, забовтанка (ж.), забовтюха (т.с.), забрьоха, задрипа, задрипанець, задріпа, задріпанець, закозяний (кози в носі), зальопа, зальопанка, зальопка, замазура, замазуха, замазушка, замазюра, замурза, замурзанець, замурзяка, занехайло, засера, зателепа, зателапанка (ж.), затьопа, захвойдаха (ж.), калний, кальний, капшивий (діал.), квачомаз, ковтьоба, к`оструб, мадзгалатий, мазамура, мазій, мазниця, мазуратий, мазуратний, марасуда, маргула, маримонда, мармуза, марузатий, м`урза, мурзатий, неакуратний, невмивака, невмиванець, невтриніс, неклеса, неклесий, неохайник, нетіпанка (ж.), нетіпаха (т.с.), нехарапутний, нехлюй (ч.), нехлюя (ж.), нечепура, нечепурний, нечепуруха (ж.), нечупайло, нечупанда, нечупара, нечупарний, підтіпанка (ж.), побовтюха, розстьоба, сажотрус (ірон.), свинуватий, свиня, таляпалка (ж.), таляпало (ч.), хвойда, цьора (ж.), чуверя, чупойда, чучвира, чучвиря, шмаровидло, шмаровоз,

*** котячим хвостом миску витирає; на шиї хоч гречку сій; невмитий писок; плисова нечупанда; свиня нескребана; чепурненький, як мазничка.

Приповідки: Чепурний, як свиня в дощ. Видно ззаду Супрунаду! Так ведеться, що три дні хата не мететься. У поганої баби й на печі ухаби. Ой дав мені Бог таку зателепу: коло вуха золотуха й на три вершки лепу. Їдять, як пани, а накидають, як свині. Вимети разком, та вивезу возком. Навіщо умиватись, коли

ні з ким цілуватись? Добра дівка тоді хату мете, коли старости йдуть. Видно, що Химка хліб пекла, бо й ворота в тістові. Знати Кулину, що пироги пекла: усі двері в тісті. Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті. Руки мив ще тоді, як мати в ночвах купала. (Див. також "брудний").

НЕОХОЧЕ, вимушено, віднехотя, відн`ехочу, змушено, знехотя, знехочу, нехотя,

*** з-під батога; з-під кнута; з понуки; з примусу; з принуки; із стусаном у плечі; не хотячи; проти власної волі; проти волі; рад чи не рад.

НЕПОДІЛЬНИЙ, безроздільний, єдиний, неділимий, нероздільний, цілий, цілісний.

НЕПОКІРНИЙ, анархіст, баламут, баламутний, баламутник, безкомпромісний, брикливець, брикливий, брикун, брикучий, бунтар, бунтівливець, бунтівливий, бунтівний, бунтівник, бунтівничий, бунтливий, буян, варакута, вільнодум, вільнодумець, вільнодумний, вільнодумник, вовчкуватий, ворохібний, ворохібник, ворохобник, гайдабура, гайдамака, галабурда, галабурдний, галабурдник, гайдуряка, гзивий, дейна, дейнега, дейнек, дейнека (іст.: нар. повстанець), дикий, драпежний, драпіжний, забіяка, забіякуватий, завоїстий, загонистий, задирака, задиракуватий, заколотник, заремба, заріч`аний, збитошний, збитошник, зухвалець, зухвалий, інакодумаючий, інакомислячий, їжачкастий, їжакуватий, йоршистий, карбонарій, клятий, колотило, комизливий, кострикуватий, крамольник, `месник, махомет, наїжачений, напористий, напришкуватий, настовбурчений, натуристий, невгамовний, невживчивий, невідпорний, невпокірний, невпокорений, невтримний, незагнузданий, незалежний, незгідливий, незговірливий, незживчивий, незлагідний, некерований, неминайло (той, що не поступається дорогою), необ'їжджений (про коня), непідвладний, непіддатливий, непогамований, непогамовний, неп`окір, непокірливий, непокірниця (непідвладна жінка), непокорний, непоміркований, непослух, непоступливий, неприборканий, неприручений, неслух, неслухнянець, неслухняний, несгримний, норовистий, норовливець, норовливий, оприскливий, опришкуватий, опришок, ослушенець, ослушник, пасмурник, партизан, пенякуватий, перекірливець, перекірливий, перекорище, підгарика, підгарикуватий, повстанець, протестант, путчист, рвучкий, революціонер, розбишака, розбишакуватий, розбійник, розбіяка, розгвинчений, розгнузданець, розгнузданий, розгнузданик, розгуляний, розгульний, розперезаний, рубака, самоволець, самовільний, самодур, самоправець, самоправний, свавілець, свавільний, свавільник, сваволець, своєум, своєумець, своєумний, своєумник, сибірний, сибіряка, убоїсько, убоїще,

угурний, урвиголова, халамидник, халамидро, чортуватий, чортула, чортулуватий, шаленець, шалений, шаловливий,

*** вихрастої вдачі; з норовом; з пекла родом; з характером; з чорта смушок; крутий серцем; крутого замісу; крутого характеру; купаний в окропі; кучерявої вдачі; любить показати норов; любить показати характер; на ньому не поїдеш; насупроти йде; не з плохих; не підступись; нікому в броду не постоїть; норовистий, як кінь; пальця в рот не клади; перцем приперчений; пливе проти води; пливе проти течії; серце з перцем; сіллю посолений; чорти на ньому гойдаються; чума бендерська; як необ'їжджений кінь.

Приповідки: Іде не вздовж, а впоперек дороги. Натура, як у тура. На такому, як на їжаку, не поїздиш. Вродила мама, що не прийма і яма. То Язя з пекла родом. Гілляка, на якій йому висіти, ще доростає. Росте на хаті кропива (про норовистих дівчат).

НЕПОХИТНИЙ (ПРО ЛЮДСЬКИЙ ХАРАКТЕР), всесвладний, людина-граніт, людина-кремінь, людина-скеля, невмоленний, невмолимий, незборимий, незборканний, незборний, незвитяжний, незгинний, незибл`енний, незламний, некивальник, необорний, непереборний, непереможний, непідвладний, непіддатливий, непідкупний, непідлеглий, непоборний, неподоланний, непокірниця (непідвладна жінка), непорушний, неприборканний, непримиренний, неприступний, нескора, нескоренний, нескоримий, несхитний,

*** граніт, а не людина; кремінь, а не людина; не з клоччя: не піддається на вудочку; скеля, а не людина; твердий характером; твердий, як граніт; твердий, як з каменю тесаний; твердий, як камінь; твердий, як мурований; твердий, як скеля; твердий, як статуя; твердої вдачі.

НЕПРИТОМНІСТЬ, безтямок, зн`естями, зн`естямки, непам'ять, нестям, нестяма, нестямка, нестямок, нестямц`і, нетяма.

НЕПРОБУДНИЙ, безпробудний, безпросипний, непросипний, непросипущий.

НЕРОЗСУДЛИВІСТЬ, беглуздість, безглуздя, безрозсудливість, безрозсудність, безрозсудство, глупство, необачливість, необачність, нерозважливість, нерозважність, нерозсудність.

НЕРУХОМИЙ, недвижний, недієвий, недіючий, нездвижний, незрушний, непорушний, нерушний, статичний.

НЕСПОКІЙ, гризота, занепокоєння, знепокоєність, знепокоєння, клопіт, клопотання, невпокій, непокій, непокоєння,

побивання, стурбованість, тривога, тривожність, турбота, турбування, хвилювання.

Про неспокій: мулько на душі (на серці); неспокійно на серці; тривожно на серці. (Див. також "хвилюватися").

НЕСТЕРПНИЙ, невимовний, невиносний, незносний, нестерпимий, нестерпучий, страшений, страшний, страшнючий.

НЕСТИ, ПРИНЕСТИ, волокти, носити, носитися, пиряти, перти, приносити, приношати, притарабанювати, притахтарювати, прителющувати, притеребенювати, притеребити, притирювати, притягати, підносити, розносити, розношати, розношувати, тарабанити, таскати, тахтарити, теліпати, телющити, теребенити, теребити, тирити, турити, тюрити, тягти, цупити, цуприкувати, цурпелити,

*** нести на власному горбі; нести на плечах; нести на собі; нести попереду себе.

НЕСХОЖИЙ, відмінний, неоднакий, неоднаковий, неподібний, непохожий, різний, розбіжний,

*** земля і небо; з іншого тіста; з різного тіста; небо і земля; не з такого тіста; не з того замісу; свояк з лівої щоки; як земля і небо; як небо і земля.

Приповідки: Однієї руки пальці, та не однакові. Одного тата-матки, та не однакові діти. Одного батька діти, та не одної натури. Хоч з одної печі, та не однакові калачі. Тілом схожий, а повадками ні. Схожий, як свиня на коня. Схожий, як свиня на великий піст. Схожий, як батіг на мотовило. Схожий, як макогін на ночви. Схожий, як колесо на оцет. Схожий, як цуценя на пиріг. Схожий, як хвіст на панахиду. Схожий, як олія на дзвінницю. Схожий, як сова на яструба.

НЕТЕРПЛЯЧКА, зуд, зудіння, нетерпець, нетерпіння, нетерпливість, нетерплячість, свербячка,

*** бере нетерплячка; жере нетерплячка; мучить нетерплячка; охопила нетерплячка; розбирає нетерплячка.

НЕТЯМУЩИЙ, безглуздий, безголовий, безладний, недогадливий (про дитину), недоладний, некмітливий, непутящий, нетямкий.

НЕУВАЖНИЙ, гава, гавря, ворона, зівака, мамула, невважливий, незосереджений, неуважливий, розвеза, розвора, розгамуза, розгуба, роззява, роззявкуватий, роззявляка, розтелепа, розтелепкуватий, розтяпа, розтяпака, солопій, тюхтій,

*** дає зівака; дає зівка; ловить гав (гави); ловить зівак; ловить ротом мух.

НЕЩАСЛИВИЙ, бездолець, бездольний, бездольник, безталанний, безталанник, безщасний, бідага, бідняга, бідолага, бідолайчик, бідолах, бідолаха, бідолашечка, бідолашка, бідоряга,

бідоряжечка, бідоряжка, горопаха, горопашний, горопашник, горювальник, зазнайбіда, знайдибіда, знедолений, знедольник, лебед`аха, мученик, набідований, нагорьований, неборак, неборака, невдаха, невезучий, недолець, нетяга, нещасний, нещасник, обездолений, побід`аш, побіденний, побіденник, сарака (діал.), сердега, сердека, сердешний, сердяга, сирота, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, сиротуля, сірома, сіромаха, сіромашний, сіромашня, страдник, страждалець, тімаха,

*** біда йому родич; виплакана доля; гірка доля; доля обділила; доля підставила ногу; життя не варт і печеної цибулі; життя солом'яне; знає, по чім ківш лиха; латаний талан; лиха доля; лихо на вірьовці водить; нещасна, як подільська корова (коровами там орали); обділений долею; побитий злою годиною; послідніший од усіх; торгує лихом; тягне біду за хвіст; упав у тісну діру; чорна доля; щербата доля.

Приповідки: Живе добре, горя в людей не позичає. Живе, аби світ не без нього. Живе з бідою, як з рідною мамою. Живе з бідою, як риба з водою. Живе, лиха прикупивши. Живе не так, як хочеться, а так, як можеться. Живе — нога за ногу не зачіпається. Живе по-старосвітському: раз добре, десять раз кепсько. Живе, як без лою каганець. Бог йому біду дав та й на плечі завдав. Впав у біду, як курка в борщ. Де не йде, а біду знайде. Свою долю в неділю проспідав, а в п'ятницю проспівав. Молод годами, та старий бідами. Його горя й сокирою не врубаєш. Його на кожнім кроці біда пасе. Його щастя за біду зачепилося. Йому завжди вітер в очі. Йому мається, як у терню. Йому світ клином зійшовся. На нього доля насварилася пальцем. Не живе, тільки дні одживає. Пішло щастя в ліс по пруття. Гаразду знести не може, а біду терпить. Туди мах, сюди мах та все біду по зубах. Кажуть, що з лиха вмреш — отже, ні! Був гаразд, але його не було дома. Погладила його доля, але проти шерсті. Нещасному. Макару нема ніде талану. (Див. також "біда").

НИЗОВИНА, балка, береговина, вибалок, видолина, видолинок, видолок, вилуг, впадина, діл, долець, долина, долинка, долинонька, долиночка, долок, заглибина, западина, западь, заплава, заплавина, зад`олинок, кітлина, котловина, логвина, логвисько, логвище, логовина, логовисько, логовивище, ложок, лощина, лощов`ина і лощ`овина, луг, лугов'є, луговина, лужжя, луж`ина, лужка (низовина, поросла лісом), лука, лягавина, м`аринка (заболочена низовина), міжгір'я, моква, моклавина, моклина, моклиця (місце, що заливає весняною водою), мокляк, мокрець, мокрина, мокровина, мокряниця, моріг, мочар, мочерет, мочиха (долина з водою), мур`ага (мокра низина, поросла травою), низ, низина, низинка, низиння, низовинка, низов'я,

низькоділ, оболоння, оболонь, озерявина (висохле озеро), падина, паділ, падол, падь, палука, пер'ебалок, під, підок, піскуваха (низьке піщане місце), плавля, плавня, побережжя, побережина, подина, поділ, поділля, подолок, поліг, полісся (низька лісиста місцевість), пониззя, понизов'я, поріччя, прид'олина, придолинка, придолинок, річище, розділ (у горах), роздол, розпадок, удоль, узлучина, улога, улоговина, уложина, уляговина, урочище.

Приповідки: Долом і горою. За горами, за долами. По горах і долах. Через гори, через доли.

НИЗЬКИЙ (ЗРОСТОМ), вузлуватий, гном, гномик, дрібний, дрібнорослий, дрібнуватий, замірок, замухришка, каракуць, каракуцька, карапуз, карапузистий, карапузкуватий, карапузуватий, карлик, карликовий, карликуватий, карло, карложа, карлуватий, карля, картан, кирдик, кирдичка (ч.), кирдя, кирик, кобик, ковба, ковтюх, коношкуватий, коношок, коротай, коротконогий, коротун, коротушко, коротюшка, корцюбатий, кургузий, кургуз-короток (у загадці про віник), курдик, курдупель, курдупелька, курдупельний, куцак, куцан, куцанчик, куценький, куций, куцилен, куцолапий, куцоногий, куцупердок, ліліпут, ліліпутик, маленький, малий, маломірок, малорослий, малюх, мацьопа, миршавий, мишастий, натоптуватий, невисокий, недогризок, недогризкуватий, недомірок, недоміркуватий, недоросток, недоросткуватий, низенький, низесенький, низькорослий, низькуватий, обрубкуватий, обрубок, огризок, одземкуватий, оклецькуватий (невисокий, але кремезний), окоренкуватий, опецькуватий, опецьок, осадкуватий, отакенький (із жестом), отакесенький, отакий, отакінький, отакісінький, отакісічкий, отакунький, отакусінький, отакусічкий, оттакенький, оттакесенький, оттакий, оттакінький, оттакісінький, оттакісічкий, оттакіський, оттакунький, оттакусінький, оттакуський, оцупок, оцупкуватий, ощербок, петелегузий, перестрибок, пиндюрка, пиндюрочка, пігмей, підсадкуватий, приземистий, приземкуватий, приземок, прикадкуватий, присадистий, присадкуватий, присядистий, пупс, пупсик, сморчок, хлоп'якуватий, чоловічок (зневаж. про низького), швигалка, щуплявий,

*** від горшка два вершка; з мізинець завбільшки; з наперсток; із трясцю завбільшки; коникові по коліна; коти недогризли; малий на зріст; мені по пояс; мов на корені градом прибитий; мужичок з кулачок; на зріст не вдався; на корч заввишки; не вдався ростом; невеликий на зріст; невеликого зросту; невеличкий на зріст; не вийшов ростом; низький, як полумацьок (полумисок); низького росту; низької постави; попід руки (кому); постояти нема біля кого; різницький стовпець; ростом з гвинтівку без штика; собачий недогризок; три пуди з одежею;

трохи не при землі; хлоп'я невеличке; як горстока (про жінок); як кіт навсидячки; як наперсток; як печериця.

Приповідки: Вбився в ріст, як заєць у хвіст. Підріс свині під хвіст. Росте вниз, як коров'ячий хвіст. Як з мішка показать, так скажуть: "Дядьку, йди косити". Маленька собачка — повік щеня. (Див. також "малий").

НИЩИТИ, вибавляти, виварювати (сморід), виводити (плями), вигублювати, вигубляти, викип'ячувати, викорінювати, викорчовувати, викошувати, виламувати, винищувати, випалювати, випарювати, виплішувати, виплюндровувати, виполювати, вирізати, вирізувати, вирубувати, витоптувати, витравляти, витруювати, губити, запропащати, запропащувати, збавляти, знищувати, корчувати, косити, нівечити, палити, плішити, плюдрувати, погубляти, полоти (бур'ян), пустошити, розбивати, розвіювати, розстрілювати, розтрощувати, спопеляти, спустошувати, страчувати, стріляти, тломити, тлумити, топтати, трощити, труїти, чавити, чавучити,

*** вибивати до ноги; виривати з корінням; вирубувати до ноги; збавляти віку; збавляти життя; збавляти світу; зводити зі світу; нищити до тла; пускати вогнем; пускати в розхід; пускати димом за вітром; пускати за вітром; пускати з вітром і димом; пускати з вогнем; пускати з димом; пускати під меч; пускати під ніж; пускати під укіс; пускати під шум; розбивати в пух; розбивати в пух і прах; розбивати вщент; розвіювати в пил; розвіювати на попіл; розвіювати на порох; роздавлювати, як муху; розмаювати за вітром; розмаювати по вітру; рубати впень; стирати на кабаку; стирати на мак; стирати на макуху; товкти на гамуз; товкти на пшоно; трощити на дрізки; трощити на друзки.

НИЩІВНИЙ, всеперемагаючий, всепереможний, всесильний, всерозтрощуючий (рід.), знищуючий, непримиренний, нещадний, переможний, різкий, руйнівний, сильний,

*** нищівний вогонь; нищівний удар.

НІЖ, ганджар (широкий татарський кинджал), дубас (великий ніж), запоясник, кинджал, кіска (ніж із шматка коси), колій, колодач, колодій, кончан, кончар, кончір, кортик (холодна зброя офіцерів флоту), косак (великий ніж, яким шаткують капусту), кос`ина (ніж з коси), коска, костура (ніж для забиття тварин), кравальник (ніж для розкрою), ножака, ножик, ножичок, обтинач, різак, сікач, скісок, тесак, фінка, цизорик (діал.), чепелик (ніж з відламаним кінцем), чепелина, чепеля, чепель, чепілик, чепіль, чика (дит.), чингал (кинджал).

НІК`ОЛИ, аніколи, відвік, вік, вовік, звіку, звіку-зроду, зрода, зроду, зроду-віку, зроду-звіку, нізащо, повік, увік,

*** ані Боже мій; в жодному разі; жодним способом; зроду

й звіку; лиха з два; микути та нікути; на маленького Юрія; на Миколи та ніколи; на рахманський великдень; на святого Миколи й ніколи; на скоромного Спаса; на Юрія о цій порі; ні в світі; ні в світочку; ні в якому разі; ні в якім разі; нізащо в світі; ні за яких обставин; ні за яких умов; ні за які блага; ні за які блага в світі; ні за які гроші; ні за які скарби; ні за які скарби в світі; ні за яку силу; ніколи в житті; ніколи в світі; ні під яким оглядом; ніяким побитом; ніяким світом; об Миколі та ніколи; після дощику в четвер; після Миколи та ніколи; поки світа (при подальшому запереченні: "Поки світа до вас не прийду"); поки сонця (т.с.); чорта волохатого!; чорта з два; чорта пухлого!; як бик отелиться; як бабак свисне; як виросте трава на помості; як дві неділі разом зійдуться; як жениться сич на сові; як камінь з води вийде; як мій татуньо з тамтого світу верне; як на вербі гарбуз виросте; як на долоні волосся виросте; як на камені пісок зійде; як півень на місяць скочить; як п'явка крикне; як рак на дуба вилізе та свисне; як рак свисне; як свиня на небо гляне; як свині з череди йтимуть (ірон.); як своє вухо побачиш; як свою потилицю побачиш; як сова світ уздрить; як ся догори вода оберне; як у куриці зуби виростуть; як у спасівку соловейко заспіває.

Приповідки: Тоді він буде багатий, як пес — рогатий. Тоді він буде женитися, як бички почнуть телитися. Тоді повернуться вони, як рак зодягнеться в штани. Ні тепер, ні в четвер. На другу пречисту, як візьме комара нечиста. Розрахуємось на тім світі уголлям. На п'ятій неділі вдовиний плуг вийде (а місяці чотири тижні). За царя Митрохи, як буде людей трохи. За царя Тимка, як буде земля тонка. За царя Хмеля, як буде людей жменя. Завтра, як сонце вгріє. Тільки через мій труп! Цьому не бувати! Наставляй кишеню! (ірон.); Хапай в обидві жмені! Чорта з два! Чорта лисого буде! Чорта пухлого буде!

НІКЧЕМНИЙ, абихто, абищо, бидло, бозна-що, жалюгідний, жалюгідник, заплішка, зносок, наволоч, невідь-що, нікчема, нікчемник, ніхто, ніщо, пізнехір'я, попихач, пшик, шантрапа, швигалка, шушваль,

*** абсолютний нуль; в підметки не годиться (кому); гріш ціна; гріш ціна в базарний день; десята спиця в колесі; за солом'яну устілку не вартий; і в слід не ступить (кому); і нігтя не варт (чийого); копійка ціна; не варт, аби на нього сонце світило; не вартий виїденого яйця; не вартий гроша; не вартий дірки з бублика; не вартий ламаного гроша; не вартий ламаного п'ятака; не вартий мізинця (чийого); не вартий нігтя; не вартий путнього слова; не вартий п'ятака; не вартий торби січки; не вартий фунта клоччя; не вартий щербатого гроша; не вартий щербатої копійки; не годен у слід ступити (кому); нікчемний раб; нічого не вартий;

нуль без палички; одна лиш назва; одне назвисько; пшик з бульбочкою; хвіст собачий; ціна — мідний гріш; як із квача притика; як із шила леміш.

Приповідки: На нього й плюнути ніхто не схоче. Це як горобець чхнув. Його й за людину не мають. Його не мають і за Боже пошиття. Ні Богу свічка, ні чорту кочерга (коцюба). Ні Богу свічка, ні чорту ладан. Ні Богові свічка, ні чорту надовбень. Ні Богу свічка, ні чортові рогачилно. Ні Богу свічка, ні чорту угарка. Ні се, ні те. Ні попові кадило, ні чортові сопілка. Ні риба, ні м'ясо. Ні врізати, ні доточити, ним тільки греблю гатити. З нього користі, як з козла молока. З нього користі, як з цапа вовни. З нього користі, як з цапа молока. У нас таких по сім за цибулю. Сякий-такий Пантелій, а все ж на душі веселій. Сяке-таке Тодося, аби в хаті товклося.

НІМИЙ, безголосий, безмовний, глухонімий, німина, німотний,

*** безголоса істота; безсловесна істота; безсловесна твар (тварина); німа азбука; німа карта; німа сцена; німе кіно; німий свідок; німий фільм; німий язик.

НІС, дзьоб, кандзюба, кибич (ірон. про горбатий ніс), кирпа, кирпочка, клонц (діал.), клювак, клюн, копил, носик, носюра, нося (дит.), носяка, носяра, нюхалка, нюхало, рохкало, сопай (у загадці), сопун (т.с.), хрюкало, шнобель.

*** козак Нюхайлик (у загадці); свиняче рило.

НІСЕНІТНИЦЯ, абищиця, абищо, абракадабра, абсурд, андрони, ахінея, байда (молоти байду), бандига, банелюки, безглуздя, безтямність, бендюлики, бермолой, благоглупість, благоглупота, бозна-що, бредня, бридн`я, буки-барабан-башта, в`ерзиця, верзіння, глупість, глупота, дрібниця, дуристика, дурниця, єрмолой, єрунда, єрундистика, ідіотизм, їрунда, казна-що, курзу-верзу, мандрони, маячня, недоладність, недоумки, неподобне, неподобність, несосвітенність, несусвітне, несусвітнє, нісенітність, нонсенс, плетеники, пришийкобиліхвіст, приший-пристьобай, пришийхвіст, пшик, хармани, харки-макогоники, химери, химороди, чортбатькazна-що, чортій-що, юринда (нар.),

*** дурні вигадки; казка про білого бичка; казка про рябого бичка; казка про солом'яного бичка; купи не держиться; курячий сміх; масляне масло; миляна банька; миляна булька; на вербі груші; на осиці кислиці; ні в тин, ні в ворота; ні на яку голову не налізе; пироги з таком; рябої кобили сон; сім бочок арештантів; сім мішків гречаного Гаврила; сім мішків гречаної вовни; сім раз дурниця; смажений лід; солом'яна солома; різдвяний сон вороної кобили; тарабарська грамота; три мішки гречаної вовни;

химині кури; химери химеричні; ялові гуси.

Приповідки: На вгороді бузина, а в Києві дядько. Це таке, що й на голову не налізе. Таке, що й у борщ не кришать. Таке, що в ніякі двері не не лізе. Таке, що й собака з маслом не з'їсть. Таке, що й мухи кашляють. Таке, що й у ступі не втовчеш. Таке, що й кінь би сміявся. Таке, що й у шапку не збереш. Таке, що й класти нікуди. Таке, що й у десять ятерів не зловиш. Е, чого б дурна й плакала!

НОВИЙ, новак, новачок, новенький, новесенький, новінький, новісінький, новітній, нововикладений, нововинайдений, нововиниклий, нововипечений, нововисвячений, нововідкритий, нововідремонтований, новозаселений, новозаснований, новозбудований, новознайдений, новозроблений, новоз'явлений, новомодний, новонабутий, новонавернений, новонароджений, новонаселений, новообраний, новоорганізований, новоосвоєний, новоприбулий, новопридбаний, новопризваний, новопризначений, новоприйнятий, новопрокладений, новорічний, новосаджений, новосел, новоселець, новоспечений, новоспоруджений, новостворений, новостворюваний, новосформований, новоутворений, новочасний, новоявлений.

НОГИ, батьківські (піти на батьківських), в`ерстала, вила (в загадці), голоблі, гуркала, драли (заячі ноги), дримбалі, дриндяла (дит.), жердини, кандиби, кілки (в загадці), клешні, клиби, клиги, кокоші, копита, кривинзі, кривулі, кривульки (в кульгавого), культаші (ноги без пальців), кульші, лаби, лапацони, лапи, лапки, лапища, ніженьки, ніжечки, ніжки, ноженята, ноженятка, ножиська, ножища, нозі (дит.), патички (в загадці), ракотиці, ратиці, ратички, розкаряки, розкарячки, розсохи (в загадці), розчепіри, стовпчики (в загадці), стояки (т.с.), стояни, ступаки, ступачки, ст`упні, сурелі, тпрутеньки (дит.), тпруті, т`упала, ходулі, циби, човгала.

*** нижні кінцівки; ноги, мов деревляччя.

Приповідки: Лапа, як у поліського злодія. (Щоб замести сліди, злодій обмотував ноги онучами).

НУТРОЩІ, бебехи, бельбахи, бельбехи, бельбихи, бельбухи, киші, кишки, печінки, потрухи, потрушки, тельбух, тельбухи, тельбушки.

НЮХАТИ, винюхувати, донюхуватися, занюхувати, нанюхувати, нюх-нюх (у знач. присудка: а він нюх-нюх), нюхнути, нюшити, нюшкувати, обнюхувати, перенюхувати, принюхуватися, пронюхувати,

*** нюхати наркоз; нюхати порох.

О

ОБГОРТАТИ, завивати, загортати, закутувати, закушкувати, запинати, кушкати, обкутувати, обповивати, обтулювати, огортати, оповивати, пеленати, перекутувати, переповивати, повивати, сповивати, угортати, укутувати, утушковувати, утушкувати,

*** обгортати коконом; обгортати, як лялечку.

ОБЕРЕЖНИЙ, бачний, бережкий, бережний, насторожений, недовірливий, обачливий, обачний, скрадливий, сторожкий,

*** з `озирками.

ОБІЙМАТИ, ОБІЙНЯТИ, обнімати, обповивати, пригортати,

*** брати в обійми; виснути на шиї; обнімати за стан; обнімати за плечі; хапати в обійми; обповивати руками.

ОБІЦЯТИ, божитися, божкати, божкатися, єй-єйкати, заклинатися, заприсягатися, зарікатися, клястися, клястися-божитися, клястися-хреститися, маткобожитися, обіцятися, обіщати, обнадіювати, обіщатися, присягати, присягатися, хреститися,

*** бити себе в груди; божитися Богом; божитися завтраками (від завтра); божитися небом; божитися собі; відбуватися обіцянками; відбуватися пустими обіцянками; годувати жданиками; годувати обіцянками, годувати пожданиками; голову на відріз давати; голову на відтин давати; давати обітницю; давати присягу; давати слово; давати слово честі; давати хреста (обіцяти, хрестячись); заправляти арапа; кидатися обіцянками; кидатися словами; класти зарік; м'яко стелити; обіцяти вийти (увечері до парубка); обіцяти г`оремитереми; обіцяти груші на вербі; обіцяти золоті гори; обіцяти масляні ріки й киселеві береги; обіцяти медові й молочні ріки; обіцяти молочні ріки й масляні береги; обіцяти обіцянки; обіцяти сто раз обіцяне; обіцяти тричі обіцяне; падати на коліна; підкріплювати слова присягою; подавати слово (обіцяти одружитися); присягати на біблії; присягати на євангелії; роздавати обіцянки; роздавати обіцянки-цяцянки; розкидатися словами; руку на відруб давати.

Приповідки: Казав, та не зав'язав. Обіцяє сім п'ятниць на тиждень. Казаному кінця немає. Завтраками циган коня годував, поки він здох. По обіцянку на скорій клячі поспішай. Дам тобі, діду, яйце, як курка знесе. Обіцяв Бог дати, тільки велів підождати. Поки хвалько нахвалиться, будько набудеться.

ОБЛЯМІВКА, берег (перен.), габа, кайма, каймочка,

кант, кантик, лямівка, обвідка, обкантівка, ободок, ободочок, оборка, оборочка, обрамка, обрамлення, обшивка, окантівка, окравка, окрайка, оперізок, опушка (хутром), оторочка, пруг, пружечок, пружок, смуга, смужечка, тасьма, торочки, шлярка (діал.), шлярочка.

ОБМАНЮВАТИ, баламутити (кого), біднитися (прикидатися бідним), брехати, бренькати (дит.), вибріхувати, вибріхуватися, видурювати, викривляти, викручуватися (на словах), вимантачувати, виманювати, вициганювати, відбріхуватися, дурити, дворушничати, дезінформувати, двоїти (раз каже так, другий інак), двойнити, дурити, жулити, жульничати, забаламучувати, забріхуватися, заговорювати, заговорюватися ("Говори, та не заговорюйся".), заговоряти, задурювати, зажулювати, заливати, замахорювати, затуркувати, здурювати ("Сим-тим баба ляха здурила".), здурн`яти, зсинобожуватися (прибіднюватись), інтриганствувати, інтригувати, клеветати, криводушити, криводушничати, кривосвідчити, кривотолити, крутити, крутійствувати, крючкотворити, крючкотворствувати, курзюверзюкати, лжесвідчити, лицемірити, лисичити, лукавити, маніпулювати, мантачити, мантилити (діал.), махлачити (в картах), махорити, махлювати, махлярити, махлярувати, махляти, милити, мошенничати, морочити, набріхувати, навушничати, надувати (кого), нажухувати, наобіцювати, оббріхувати, обважувати, обдурювати, об'єгорювати, обжулювати, обкручувати, облапошувати, обмаруджувати, обмахлярювати, обмахорювати, обраховувати, обшахраювати, обшахровувати, одбріхуватися, одурачувати, одурманювати, одурювати, оковпачувати, омамлювати, опаплюжувати, опростоволосювати, опростоволошувати, оступачувати, очорнювати, ошалапучувати, ошахраювати, ошукувати, пантеличити, перебріхувати, перекручувати, пересмикувати, підбріхувати, підковувати, підманювати, підневіджувати, підтасовувати, побрехенькувати, побріхувати, покривати (чиїсь гріхи), поплітати, поязичувати, прибіднюватися, прибіднятися, прибріхувати, придурюватися, прикидатися (ким), приплітати, проводити ("Мене не проведеш!"), слизькоязичити, словоблудити, словоблудствувати, темнити, фабрикувати, фальсифікувати, фальшивити, фальшувати, хараманити, химородити, хитрити, хитрувати, хімічити, фіктивничати, фіктивничити, шарлатанити, шарлатачити, шарлати, шахраювати, шахрувати,

*** блудити словами ("Ой ти, дівчино, словами блудиш".); бляхмана пускати; бляхманом очі заносити; брати зі стелі; брати на арапа; брати на Бога; брати на понт; брати на приманку; брати на пушку; брати обманом; брехати безбожно; брехати в живі

очі; брехати й не моргнути; брехати на всі заставки; брехати на всю губу; брехати на всю обихідку; брехати на чім світ стоїть; брехати не в одно; брехати у вічі; брехати чисто; брехати щобожий день; брехати, що кому в голову влізе; брехати, як із-за корча; брехати, як пес; брехати, як попова собака; брехати, як собака; брехати, як собака на вітер; брехати, як тільки можна; брехати, як три цигани вкупі; брехати, як циганський ціп; брехні (брехню); точити; вводити в оману; вдаватися в казуїстику; вдаватися до кривотолків; в дурні обувати; везти москаля; в живі очі брехати; видавати біле за чорне; видавати за своє; видавати себе за (кого); висмоктувати з пальця; відводити очі (кому); відливати кулі; взувати в постоли; водити за кирпу; водити за ніс; водити навманці; возити попа в решеті (обманювати на сповіді); втирати носа (кому); втирати очки; гнати Химині кури; гнути бляман-туман; гнути й туди, й сюди; гнути харамана; грати в кота-мишки; давати липу (щось фальшиве); дурити голову; жити на шахер-махер; забивати баки; заводити в безодню; заводити на манівці; заводити у безвихідь; заводити у прірву; заговорювати зуби; задурювати голову; займатися крутійством; заливати гусара (обманювати дівчат); залишати в дурнях; залишати з носом; замазувати очі; замилювати очі; замулювати очі; затуманювати очі; збивати з пантелику; збивати на фальшивий слід; з білого чорне робити; звалювати з хворої голови на здорову; зводити наклеп; зводити пеню; з кривої рушниці стріляти; з мухи слона робити; іти на викрутні; іти на побрехеньки; казати напівправду; казати на чорне біле; казати не все; казати не до кінця; казати неправду; кидати пісок у вічі; кози в золоті показувати; кошелі плести; кривити душею; крутити голову; крутити мізки; крутити харамана; лити крокодилячі сльози; лишати з носом; локшу на вуха вішати (навішувати); лудити очі; ману напускати (пускати); мати своє на умі; морочити голову; наводити більма на очі; наводити полуду на очі; на два криласи співати; на носі грати; напускати дурману; напускати ману; напускати оману; напускати словесного туману; напускати туману; наставляти носа; наставляти роги (обманювати в подружжі); натягати носа; не казати правди; нести Химині гуси; обводити кругом пальця; обводити кругом пучки; обертати круг пальця; обертати круг пучки; обіцяти золоті гори; обіцяти світле майбутнє; обкручувати навколо носа; ошукувати на рівній дорозі; перебиватися викрутнями; пересмикувати карти; перти тумана в очі; підводити під дурного хату; підводити під монастир; підводити під пень кашляти; підвозити візка; підвозити москаля; підпускати москаля; підпускати троянського коня; плести інтриги; плести смаленого дуба; плести сухого дуба;

плести, як на палилі; пошивати в брехню; пошивати в дурні (дурники); пришивати пришви; продавати кота в торбі; продавати пса за лиса; пудрити мізки; пускати бляхмана; пускати дим в очі; пускати димову завісу; пускати ману; пускати мильну баньку; пускати пилюку в очі; пускати туман в очі; роздувати міф (міфи); розігрувати роль; розігрувати фарс; розказувати байки; розказувати казку про рябого бичка; розказувати казку про солом'яного бичка; розказувати казочки; розминатися з правдою; словами блудити; справляти брехні; справляти липу; сточувати брехню; точити брехні; точити побрехеньки; троянським конем під'їздити; туманити голову; туманом тьмити; тяжко брехати; удавати з себе; утнути мелун`а; ухилятися від правди; чисто брехати; щільно брехати.

Приповідки: А ви часом не з Брехунівки? А ти часом не з Скоробрехів родом? І слово його тепле. На брехні світ стоїть. Розумний бреше, щоб правди добуть. Воно то правда, та брехнею дуже пахне. Брехали вашого батька сини і ви з ним. Всі люди брешуть, одні тільки ми правди не кажемо. Бреше не вперше. Бреше, як шовком шиє. Бреше як з книжки читає. Без драбини на небо лізе. Каже правду тільки по коліна. Брех, стара, на покуті. У нього на вербі груші ростуть. Чисто бреше і віяти не треба.

ОБОВ'ЯЗКОВО, беззаперечно, безперечно, безпремінно, безспірно, безсумнівно, безсуперечно, безумовно, будь-що, гарантовано, доконечне, доконечно, доконче, конче, надійно, небезпремінно, невідворотно, незаперечно, нейминуй, нейминуче, неминучо, неминуче, неодмінно, непримінно, явно,

*** без будь-яких сумнівів; без всякого; без сумніву; будь-якими засобами; будь-якою ціною; душа геть; за будь-яких обставин; за будь-яких умов; за всіх умов і обставин; за всяких обставин; за всяких умов; за всякої погоди; за всяку ціну; і говорити нема чого; і говорити нічого; кров з носа; на роду написано; на чім би не стало; незалежно від обставин; не зважаючи ні на що; не зважаючи ні на які перепони; не зважаючи ні на які труднощі; немає сумніву; не сьогодні так завтра; певна річ; поза всяким сумнівом; понад усякі сумніви; правдами й неправдами; раніше чи пізніше; рано чи пізно; сам Бог велів; так або інак; так або інакше; так чи інак; так чи інакше; так чи не так; у всякому разі; хай там як; хай хочби каміння з неба; хай хоч грім з неба; хай хоч камінь з неба; хай хоч камінь з неба падає; хочби каміння з неба; хочби там що ; хочби там що було; хочби там що не було; хочби там як; хочби трупом ліг; хочби що; хоч там що; хоч там як; хоч умри; ясна річ; що б там не було; що б там не коштувало; що б то не стало; як би там не було; як Бог

свят; як двічі по два; як з пушки; яким завгодно способом; як не тепер, то в четвер; як пить дати.

Приповідки: Як не крути, як не верти, а... Хоч круть, хоч верть. Хоч верть, хоч круть. Чи круть чи верть. Хоч верть, хоч круть. Хоч круть-верть, хоч верть-круть. Хоч так, хоч так... Як не тепер, то в четвер. Коли не тепер, то в четвер. Не тепер, то в четвер. Не тепер, так в четвер. Чи тепер, чи в четвер. Як воно вже не буде, а ... Чому бути, того не минути.

ОБОЖНЮВАТИ, благоговіти (перед ким), боготворити (кого), божествити, обоготворювати, обоготворяти, обожувати, схилятися (перед ким).

ОБРІЗ, відрізан, втинок, громобій, громобой, куцак, обрізан, обрізка, пукалка.

ОБРІЙ, виднокіл, видноколо, виднокрай, виднокруг, виноколо, горизонт, краєвид, крайвид, крайнебо, крайобрій, круговид, крутозлам, небогін, небокрай, небосхил, овид,

*** небесний пруг.

ОГОЛОШЕННЯ, об'ява, оповістка, оповіщення, сповіщення.

ОГОРОЖА, ворячиння, горожа, живопліт, загорода, загорожа, загорожка, огорода, огорожка, ограда (біля церкви), оградка (на кладовищі),

*** дерев'яна огорожа; жива огорожа; кам'яна огорожа; сітчаста огорожа.

ОДИНАК, єдинак, єдинець, єдиний, один, одиначок, одинець, одинчик, одинчичок,

*** єдиний син; лиш один; один єдиний; тільки один.

ОДИНОКИЙ, безприві́тний, бовкун, відлюдник, відособлений, відособленик, відрубний, відрубник, затворник, здичавілий, знелюднений, инок, інок, наодинці, одинак, одинець, один-єдиний, один-один, один-однісінький, один-одніський, одненький, однісінький, одніський, осамітнений, осамотілий, осамотнений, осамочений, пустельник, сам`ий-сам`ий, самітник, сам-один, самотина, самотинка, самотинонька, самітний, самотній, сам-самісінький, самісінький, самітник, самотин`а, самотинний, самотинник, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, увесь-хвесь,

*** без роду; без роду й племені; без роду і прароду; живе в одиноцтві; живе в одиночку; живе самотою; ні роду, ні племені; ні роду, ні плоду; ніхто не жде; ніякий чорт не жде; один одинцем; один одним; одинокий, як билина в полі; одинокий, як всесвіт; один, як билина; один, як зернятко; один, як палець; один, як перст; один, як пучка; одним один; одним однісінький; одні`є однота; сама самота; сам душею; сам на сам; сам на самоті; самота в

самоті; самотній, як вовк; сам самує; сам собі; сам у цілому світі; як порошина в оці.

Примовки: Ні від кого піти з дому, бо сама дома. Ні з ким словечка (слова); перемовити. Своїх багато, а як прийдеться топиться, то ні за кого вхопиться. Нема до кого голову прихилити, Нема до кого прихилитися.

ОДНОСТАЙНО, гуртом, дружно, злагоджено, одногласне, одноголосно, однодушно, одностайне,

*** всі разом.

ОДРУЖУВАТИСЯ, ОДРУЖИТИСЯ, брати (ч.), братися, бути (за ким — про жінок), вийти (за кого), випхатися ("Випхалась на троє дітей".), вискочити (рано вийти заміж), віддаватися (за кого), вінчатися, женитися, заручитися, звінчатися, зашлюбитися, зійтися (а восени вони зійшлися), іти (за кого), обвінчатися, обручитися, паруватися, перевінчатися, побратися, повінчатися, розписатися, рушникувати (подавати рушники), шлюбуватися,

*** брати до пари; брати за дружину; брати за жону; брати закон; брати за себе; брати шлюб; вести до вінця; випхатися заміж (про дівчат); вискакувати заміж (т.с.); відгуляти свайбу; влазити в сімейне ярмо; вступати в закон; вступати в подружнє життя; вступати в шлюб на віру (без вінчання); грати весілля; гуляти весілля; єднати дві одинокості; єднати долі; єднати сімейні узи; женитися на скору руку; зав'язати білий світ китайкою; зав'язати вік; зав'язати голову (ж.); зав'язати косу (т.с.); зав'язати світ; загубити вік (невдало одружитися); заквітчати старий вік (вийти молодій заміж за старого); запалювати сімейне вогнище; запропастити вік ; запрягатись у сімейного воза; зв'язувати руки (з ким — ж.); зв'язувати своє життя; зв'язувати свою долю; зійтися докупи; зійтися жити; іти до вінця; іти до шлюбу; іти заміж; іти заміж з вибриком та вискоком (охоче); іти на діти (одружуватися з удівцем); іти під вінець; іти у приймаки (ч.); іти у прийми; міняти чоловіків, мов рукавички (часто одружуватися); накладати на себе ланцюги (пута); Гіменея (жарт.); на рушники ставати; на рушничку стати; одягати пута Гіменея; поклонитись пані-матці хлібом (засвати); покривати голову; покривати косу ("Свята Покровонько, покрий мою головоньку". Але: покритка — покрита коса, покинута дівчина); приймати приймака; приймати старостів; приставати в прийми; справляти весілля (свайбу); ставати під вінець; ставати під вінцем; утопити голову (головоньку — за кого).

Приповідки: Побрались на чотири вітри й на п'ятий шум. Він так довго за нею ходив, що черевикам аж полегшало, коли

вони побралися. Де я родилася, де ти зріс, що нас дідько докупи зніс. Багато оженився: узяв жінку й троє дітей. Без мене мене женили. Женився, як на льоду обломився. Женімось, небого, ти не маєш нічого, а я й того. Забув, що оженився та й пішов у солому спати. Ненадовго старий жениться. Спарувалися двоє: одне дурне, друге нерозумне. Спарувалися віхоть з деркачем.

ОДУЖУВАТИ, ОДУЖАТИ, видуж`ати, видужувати, виздоровлювати, виздоровляти, вихворюватись, виходжуватися, вичуняти, вичухуватися, відволодатися, відклигати, відслабувати, відхворіти, відхорувати, здоровіти, здоровшати, вставати (після хвороби), огаламувати, оклигувати, остербуватись, оченьпати, очуматись, очуняти, підводитися (після хвороби), переболіти, перехворіти, перехворувати, перехорувати, підгоюватися, підліковуватися, поправлятися,

*** викашлювати хворобу; виписуватися з лікарні; вставати з ліжка; закривати лікарняний листок; іти на поправку; підніматися на ноги; повертатися до життя.

Примовки: Пішло на поправку. Йому полів`ило (кажуть про того, хто одужує). Уже на ряст виліз (остербав). Біда вмерла і ноги задерла. Наче світ свінув. Мов небо розтворилося.

ОДЯГ, барахло, білизна (спідній одяг), вберя, вбрання, вдіванка, вдяганка, вд`ягання, вдягачка, вереття, ганчіреччя (зневаж.); ганчірки, ганчір'я, гардероб, гноття, гуня (діал.), дівочча (дівочий одяг), дранка, драпина, дрантя, дрипи, дрип'я, зодів, зодяг, зодяга, зодяга́чка, капцан`и (обірваний одяг), куцик (короткий одяг), куцина (т.с.), латанці (латаний одяг), лат`иш, латоші, латянка, лаття, лахамендрики, лахаминдрики, лахи, лахмани, лахманка, лахманина, лахмаття, лахміття, лахно, лахуття, лоскуття, манатки, манаття, мотлох, надягачка, наряд, недоноски, новодранка ("Щовечора, щоранку та й одінеш новодранку".), ноша (гуцульське), облачення (жарт.), обмундировка, обмундирування, обнова, обновка, обноски, одежа, одежина, одежинка, одежка, одіж, одіння (рідко), одіяння, однострій, одяга, одягало, одяганка, одягачка, ошмаття, перевдяг, перевдяганка, перевдягачка, піддяганка, піддягачка, плаття (не сукня), плахіття, покриття, приод`іва, рам'я, рамтя, ризи, риззя, рубці, руб'я, семиряги, спецодяг, старизна, старовизна, страпки, страп'я, стрій, сукман, сукмана, сукманина, суплаття, тоги, уберя (гуцульське), убор, убр`ання і убранн`я, убраннячко, удіванка, удіння, уд`ягало, удяганка, удягачка, уніформа, фалаття (діал.), хабоття, хвантя, хламіття, цундра (драний одяг), шати (ірон.), шмати, шмаття, шматур'я, шмотки, шуплаття,

*** військова форма; парадна форма; робочий одяг; святешне вбрання; святковий одяг.

Приповідки: Розступіться, лахміття, дайте місце лоскуттям!

ОДЯГАТИСЯ, вбиратися, вдягатися, виряджатися, виряджуватися, зодягатися, наопушкуватися (одягатися тепло), наряджатися, переодягатися, підодягатися, приодягатися, принаряджатися, приопарачуватися (жарт.), удягатися,

*** напинати на себе; натягати на себе.

ОЖЕЛЕДИЦЯ, голомоззя, голомороззя, голоморозиця, голоморозь, ковз`елиця, ковзениця, ледиця, ледівка, лептав`иця, льодовиця, налеп, `обливень, ожеледа, оледиця, позл`итка, поледиця, поледівка, полед`овиця, полій, слизота, слизотнява, сніголом, совзениця, ховзкавиця,

*** намерзла крига; намерзлий лід.

ОЖИВАТИ, відновлюватися, відновлятися, відроджуватися, відтворюватися, воскресати, воскрешатися, оживлюватися, оживлятися, поновлюватися, поновлятися, поставати (в пам'яті), пробуджуватися (про природу).

ОКРЕМО, виокремлено, відмежовано, відокремлено, відрубно, нарізно, нароздріб, нарозпай, одноосібно, опріч, опрічно, осібно, поодиноко, порізнено, порізно, розмежовано, розпайовано,

*** незалежно один від одного; окремо один від одного.

ОКРІП, вар, кипень, кип'яток, кип'яч, кип'ячка,

*** кип'яча вода.

ОН, онде, ондечки, оніно, ононо, ононо-го,

*** аж он; аж онде; аж ондечки.

ОПІР, заперечення, незгода, опозиція, протест, противлення, протидія, протистояння, спинчання, спротив, супротив.

ОПОВІСНИК, герольд (іст.), глашатай, кликун, огласник, окличник, покликач, провісник, сурмар, сурмач.

ОПРИТОМНІТИ, очуматися, очутитися, очутіти, почутитися, почутися, прочуматися, прочунятися, прочутитися,

*** вернутися (повернутися); до чуття; прийти до тями.

ОПУДАЛО, заполоха, кава, лякайло, лякало, лякаяка, маняк, маняка, марена (опудало, яке роблять в ніч на Купала), `опуд, потороча, пухай, солом'яник, страховидло, страховисько, страховище, страхопуд, страхопудисько, страхопудище, страхопудло, химера, чулинда, чуперадло,

*** солом'яна баба; солом'яний дід.

ОРАНЖОВИЙ, вогнегарячий, вогняно-червоний, жарий, жаристий, жирий (діал.), жовтогарячий, жовтожар, жовтожарий, жовто-червоний, жовтоярий, огнегарячий, оранж, червоножовтий, яскравогарячий.

ОСВІЧЕНИЙ, вивчений, вишколений, вчений, грамотний, начитаний, письменний.

ОСЕЛЯ, апартаменти, барліг (зневаж.), барлога (т.с.), гніздечко, гніздо, госп`ода, господонька, двір, дворик, дворище, дідинець, дім, домівка, житво, житло, загуменя, загуменок, задвірки, задвірок, задвір'я, заїзд, заїмка, займище, зимівник (козацький), зимовище, зимовник, зімовник, к`ешта (зневаж.), кишло, кочів'я, кочовисько, кочовище, кубельце, кубло, лігво, надвір'я, нічліжка, обитель (ірон.), обійстя, осад, оседок, оселька, осідище, осідлисько, осідлище, осідок, п`адворок, пенати, подвір'я, подвір'ячко, пристанище, пристанівок, пристановище, пристань, притулисько, притулище, притулок, прихисток, прихилище, садиба, садибка, седлище, селитьба, стан, стійбище, стоянка, табір, тарганник (знев.), токовище, уздвір'я,

*** батьківська стріха; батькова стріха; вовче гніздо; вовче кубло; дах над головою; заїжджий двір; заїзний двір; насиджене гніздо (гніздечко); насиджене кубло; насиджене містечко (місце); осине гніздо (про ворогів); постоялий двір; рідна домівка; рідне гніздо; тепленьке містечко.

ОСНОВА, база, базис, бут (забутував хату), ж`иветень, закладини, засади (перен.), начала (т.с.), опертя, опори, основи, основина, першооснова, підвалини, підгрунтя, підклад, підмур, підмурівок, підмуровка, підмурок, підмур'я, підоснова, підошва, підпертя, підпора, підстава, сел`итва (діал.), поміст (хата на помості), тло (знищити до тла), фундамент, хундамент,

*** краєкутне каміння; краєкутний камінь; наріжний камінь; пробний камінь.

ОСОРОМЛЮВАТИСЯ, ОСОРОМИТИСЯ, осоромлюватися, сплохувати, уклепатися,

*** набиратися ганьби; набиратися сорому; пошиватися в дурні; сідати в калошу; сідати в калюжу; убиратися в дурні; ускочити в клопіт; ускочити в халепу; ускочити на слизьке.

Приповідки: Не знає, де стати, де сісти. Не знає, на який стілець сісти. Не знає, де дівати очі. Не знає, на яку ступити.

ОСТАТОЧНО, вкрай, геть, доконечно, зовсім, украй, цілковито, цілком,

*** до кінця; до краю; до послідку; до решти.

ОТВІР, вилазка, вилазок, в`илом, відтулина, вушко (в голки), дзюра, дзюрка, діра, дірка, діромаха, дірочка, душник, зашкалубина, лаз, лазівка, лазка, пробоїна, прогайвина, прогаймина, прогалина, пр`одух, продухвина, продуховина, пройма, пролаз, пролазка, пролам, пролом, проломина, проран, прорив, проріз, проріха, прорішка, проточина (від мишей), прощілина, розколина, розколинка, тріщина, тріщинка, ушко (в голки), ширінька, шірінька, шкалубина, шкалюба, шкалюбина, шкаруба,

шкарубина, шпара, шпарина, шпаринка, шпарка, щілина, щілинка.

ОТОЧУВАТИ, ОТОЧИТИ, обаранювати, обгортати, облягати, обпадати, обсідати, обставляти, обступати, оступати,

*** брати в зашморг; брати в кліщі; брати в лабети; брати в лещата; брати в облогу; зімкнути кліщі; облягати хмарою; обсідати з усіх боків; обступати хмарою; оточувати колом; оточувати півколом; оточувати з усіх боків; оточувати щільним колом.

ОТРУЙНИЙ, отруйливий, отрутний,

*** отруйна змія; отруйна комаха; отруйна рослина; отруйне дихання; отруйні гази; отруйні гриби; отруйні речовини.

ОТРУТА, блекота, даннє, дання, дурман, дурман-зілля, дурман-трава, дурноп'ян, зіллє, зілля, їд, їдь, мухомор, отрута-зілля, отрутохімікат, отр`уя, трійло, трута, трута-зілля, трут`изна і трутизн`а, трутин`а, трутівка, трутка, цикута, ядуха,

*** зміїна отрута; смертельна отрута.

ОХ (ЗАПЕРЕЧ. ВИГ.), ет, ех, ехе-хе, ой, ой-йой, ой-йо-йой, охо-хо, ха, ха-ха.

ОХАЙНИЙ, акуратист, акуратний, кукібний (діал.), підібраний, підтягнений, підтягнутий, хайний, харний, хупавий, чепуристий, чепурненький, чепурний, чепурун, чепуруха, чепурушечка, чепурушка, чистій, чистюля, чистюлька, шпетний.

ОХОЧЕ, безоглядно, добровільно, доброхіть, залюбки, заохотки, наввипередки, навперегін, навперегони, охітно, радісно, радо,

*** без задньої думки; без оглядки; з бажанням; з великим бажанням; з великою охотою; з величезним бажанням; з готовністю; з доброї волі; з дорогою душею; з охотою; з приємністю; собі на втіху.

ОЧЕВИДНО, безперечно, безсумнівно, в`идимо і вид`имо, вочевидь, зрозуміло, очевидячки, очевидьки,

*** без будь-якого сумніву; без жодних сумнівів; без сумніву (сумнівів); видима річ; видиме діло; з усього видно; поза всякими сумнівами; поза всяким сумнівом; як видно; ясна річ; ясне діло.

ОЧІ, балухи, баньки, більма, бульки, віченьки, зеньки, кароньки, кліпала, лупаї, лупай (у загадці), лупаки, мигала, моргаї, моргай (у загадці), очата, очатка, оченята, оченятка, оченьки, очиська, очиці, очички, очища, очі-зорі, `очка ("Там то очка, як терночок"), `очки, сліпаки, сліпи, сліпила, сліпні, фари (груб.).

*** завидющі очі; задумані очі; замріяні очі; злі очі; невидющі очі; погані очі; рідні очі; чужі очі.

П

ПАДАТИ, ВПАСТИ, бабахатися, бабехнути, бабехнутися, бабухнути, бабухнутися, бахатися, бацькати, бацькатися, бебевхнути, бебевхнутися, бебехнути, бебехнутися, беркицьнути, беркицьнутися, бехнути, бехнутися, бльовкатися (у рідину), бовтнути (т.с.), бовтонути, бризнути, брикнути, брязнути, брязнутися, брьохнути, брьохнутися, бубухнути, бубухнутися, булькнути (у воду), булькнутися, бухнути, бухнутися, валитися, вивертатися (з воза), гагаркнути, гагаркнутися, гегепнути, гегепнутися, гепати, гепатися, геп'онути, гергепнути, гергепнутися, гримнути, гримнутися, грюкнутися, грякнутися, гугуркнути, гугуркнути, гупнути (при падінні), гургукнути, гургукнутися, грюкнутися, грьопнутися, гургупнути, гургупнутися, гургуцнути, гургуцнутися, гуркнути, гухнути, жвакнути, жвакнутися, завалитися, загриміти, загудіти, загуркотати, загуркотіти, загурчати, загусти, заноричитися (падати ниць), засвистіти (різко падати), зашелестіти (т.с.), кандзибнути (впасти носом), капати (про рідину), капкати (про чайок, що ловлять здобич), капотіти, кицькатися (падати перекидя), колдибахнути, колдибахнутися, копирснутися, кувирдьнутися, ляпнутися, ляснутися, мелькнути, мельнути, мемелькнути, обембенитися, обемберитися, ошелепитися, падатоньки ("Ой ти казав, кленовий листоньку, що не будеш падатоньки"), перевертатися, перекидатися, плюснути, плюснутися, плюхнути, плюхнутися, повалитися, провалюватися, простягнутися, простягтися, розпластатися, ронитися, рухнути, скапувати (про рідину), скрапувати, сторчакнути, сторчакнутися, талапнутися, тарарахнутися, тарахнутися, торохнутися, трахнутися, тріскатися, ударятися, хряскатися, хряснути, хряпнути, хряпнутися, хрьопнути, хрьопнутися, чарарахнути, чварахнути, чварахнутися, чубовснути (у воду), чувбоснути, чульбохнути, шандарахнути, шандарахнутись, шарахати, шарахкатись, шелепнути, шелепнутися, шелеснути, шелеснутися, шелехнути, шваркнутися, шкваркнутися, шкопиртати, шубовстати, шубовстатися, шурхнути (провалитися), шурхнутися,

*** вкритися ногами; входити в піке; входити в штопор; дати совбул'а; дати сторчака; заорати зубами; заорати носом; заорати носом землю; зашкопертати ногами; іти беркиць; іти млинка; клюнути носом; летіти вихором; летіти в штопор; летіти кружаля; летіти кружка; летіти обвалом; летіти обваль; летіти сторч головою; летіти сторчма; летіти штопором; падати, аж виляски йдуть; падати дибула; падати добула; падати дощем;

падати дуба; падати дубала; падати дубалка; падати дубки; падати дубола; падати дубора; падати калаб`ульці (сторч); падати калабурці; падати каменем; падати каменюкою; падати коміть головою; падати крижем; падати кумельгом; падати лантухом; падати навзнак; падати навзніч; падати нагло; падати ниць (ницьма); падати опукою; падати паднем; падати перевертом; падати перекидки; падати перекидом; падати перекидя; падати перекидьки; падати пластма; падати прямоглядь; падати стійма; падати стовбула; падати сторч; падати сторчака; падати сторчаком; падати сторчголов; падати сторч головою; падати сторчма; падати стрімголов; падати уперекидь; падати шкереберть; падати, як вальок глини; падати, як груша; падати, як дощ; падати, як камінь у воду; падати, як косою підкосило; падати, як куль соломи; падати, як лин в ополонку; падати, як міх з воза; падати, як підкошений; падати, як підстрелений; падати, як пух; падати, як снігова лавина; падати, як сніп; падати, як сухий листок; піти в переверти; піти мельника; піти мемелем; піти обертасом; піти обертом; піти шкереберть; повалитися опукою; поздоровкатися з землею; простягнутися на весь ріст; простягнутися на долівці; простягнутися на дорозі; простягнутися на землі; простягнутися на підлозі; хапати сторчака (сторчаки).

Приповідки (при падінні);: Оце замалим не впав! Скачи здоров! Скачи, куме, траву видно! Держись за землю, вовка вбив! Геп об землю! А чом ти не впав? Ага, п'ятака знайшов!

Вигуки при падінні: бебесі (дит.), бебех, бендзь, беркиць, бех, бовть, бобовх, бризь, брязь, бубусі (дит.), бульк, бусі (дит.), буртись, бутусь (дит.), бух, геп, грюк, гряк, гуп, ляп, лясь, ляськ, плюсь, тарах, телеп, трях, тьоп, хляп, шелеп, шелесь, шльоп, шубовсть.

ПАЛИТИ (ТЮТЮН), диміти, кадити, кіптюжити, кіптити, курити, перекурювати, пихкати (люлькою), пихкотати (т.с.), пихкотіти, пихтіти, попихкувати, потягати, смалити, смикати, чадити, чадіти,

*** диміти люлькою; диміти самосадом; диміти сигаретою; диміти цигаркою; палити самокрутку; палити сигарету; палити сигару; палити табак; палити тютюн (тютюнець); палити цигарегу; палити цигарки (цигарку); палити цигарку за цигаркою; пахкати люлькою; пахкати цигаркою; пирхати димом; пихкати димом; пихкати люлькою; пихкати самокруткою; пихкати сигаретою; пихкати сигарою; пихкотіти люлькою; пихкотіти самокруткою; пихкотіти сигаретою; пихкотіти сигарою; пихкотіти цигаркою; попихкувати люлькою; попихкувати самокруткою; попихкувати сигаретою; попихкувати сигарою; попихкувати цигарками (цигаркою); робити перекур; смалити люльку; смалити

самокрутку; смалити сигарету; смалити цигарки (цигарку); смикнути люльки.

ПАЛИЦЯ, багамел (жарт. назва посоха), бендюг, бенд`юга і бендюг`а, бендюжина, бирнак (палиця з гачком, якою ловлять овець), бич, бичок, бияк, бук, бучок, герлига, говеза, дрин, дрюк, дрючага, дрючечок, дрючина, дрючище, дрючок, дубець, дубина, дубчак, дубчик, дубчичок, заколесник (кілок, яким утримують колесо у возі), заколісник (т.с.), истик, істик, кавеня (палиця для мішання соломи при горінні), карлюк, кий, кийок, кийочок, киржа (пастуша палиця), кирнак, киюра, кияка, киян, киянка, кияра, кій, кійок, кійочок, кіл, кілок, кілочок, клобук (церк.), клювака (сучкувата палиця), клюка, ключина, ключка, ковеза, ковезка, ковеня, ковизка, ковиска, ковінька, коза (дрюк для підпирання воза), колотушка (палиця для вибивання пилу), коляка, кондуряка, копистка, корбач (кийок), костар, костур, костурець, костуряка, коцюрга, лозина, лозинка, лозиняка, ломака, ломацюга, ломачище, ломачка, ломачок, ломіга, магула (палиця з потовщеним кінцем), магуля, малагавач (герлига), обрубок, огрібач (палиця, якою підгрібають жар), остроkіл, пакіл, пакілець, пакільчик, палетиця, палига, палимон, паличка, палюга, палюжка, паняло (прут), панялочка, патер, патерик, патериця, патик, патика, патичка, патичок, пацикілок, підтич (палиця, на яку розвішують рибальську сіть), посох, посошок, прикіл, прикілок, прикол, приколень, прикорень, прикорінь (кілок, до якого прив'язують худобу), притика, притикач, притичина, притичка, прут, прутик, прутина, різка, різочка, рожен, тичина, тичка, утринок, цурпалок, цурупалок, хвойдина, хворостина, хворостинка, хлудина, хлудинка, ціпок, ціпуга, ціпун, ціпура, ціпух, цура, цурбалок, цурка, цурочка, цурп`алок, цурп`алка, цур`упалок, цур`упалочка, шкопирстка, шкопирта, шкопиртка, шк`опирть, шпіцрутен, юрок (палиця для в'язання снопів),

*** барабанні палички; більярдний кий; гумовий кийок; гумовий дубець; диригентська паличка; палички-стукалочки; третя нога (жарт.); чарівна паличка.

ПАМ'ЯТАТИ, ЗАПАМ'ЯТАТИ, запам'ятовувати, затямити, згадувати, пам'ятувати, поминати, пригадувати, припоминати, споминати.

*** виринати з пам'яті; врізатися в пам'ять; врізатися в помку; даватися в помки; даватися в помку; даватися в тямки; держати в голові; держати в думках; держати на думці; зав'язати вузлик напам'ять; зарубувати собі на носі; зберігати в пам'яті; зберігатися в пам'ятку; згадувати вдячно; згадувати добрим словом; згадувати добром; згадувати лихим словом; згадувати лихом; згадувати незлим, тихим словом; згадувати з удячністю;

карбувати в пам'яті; мати в тямці; мати на пам'яті; назавжди запам'ятати; намотувати на вус; намотувати собі на ус; пам'ятати в усіх подробицях; пам'ятати до нових віників; пам'ятати себе; перебирати в пам'яті; перегортати в пам'яті; перетрушувати в пам'яті; поминати грішну душу; поминати добрим словом; поминати лихим словом; поминати недобрим словом; поминати незлим словом; поминати праведну душу; приходити на пам'ять; тримати в умі; удержувати в голові; удержувати в пам'яті; у памках тримати; у помках тримати.

Припровідки: Стоїть у голові, як карточка. Пам'ятаю, як нині, що торік десятий понеділок був у п'ятницю. Мені у помку. Як зараз бачу. Ніби перед очима стоїть. Не заросте стежка. Дай Бог пам'яті! Як пам'ять не дасть збрехати.

ПАМ'ЯТЬ, голова (тримати в голові), памки, пам'яток, помки, спогад, спомин, тяма (прийти до тями), тямка, тямки, тямок, ум (тримати в умі).

*** вічна пам'ять; добра пам'ять; коротка пам'ять; ледача пам'ять.

ПАН, добродій (звертання), паненя, панич, паній, панок, панюга, паня, панятко, підпанок, полупанок, товариш (звертання).

ПАНІКУВАТИ, дрейфити (жарг.), драматизувати, занепадати, здаватися, лякатися, налякуватися, перелякуватися, перепуджуватися, перестрашуватися, ускладнювати,

*** занепадати духом; здаватися на милість Божу; опускати вуха; опускати крила; опускати носа; опускати руки; падати духом: робити драми; робити трагедію; ускладнювати ситуацію.

ПАРТАЧИТИ, СПАРТАЧИТИ, б`азграти, бракоробити, варганити, зварганювати, зліпити, зляпати, капарити, ляпати, ніячити, партолити, парторити, переводити, перекапущувати, перекошувати, перепартолювати, перепарторювати, перепаскуджувати, перепоганювати, перехарамаркувати, перехиблювати, перехняблювати, поганити, скремсати, стулити, хомутати,

*** валити через пень колоду; зводити лемеші на швайку; зводити на нінащо; зводити нанівець; зводити на ніщо; зліпити докупи; наламати дров; орати клепкою; переводити шило на мило; робити, аби робилося; робити абияк; робити для (задля) годиться; робити з лемеша швайку; робити курям на сміх; робити на арапа; робити на галай-балай; робити на галай і балай; робити на гальпаль; робити наперекосяк; робити на тяп-ляп; робити на хіп-хап; робити на швидку; робити на швидку руч; робити про людське око; робити стук-грюк; робити стук-грюк, аби з рук; робити сяктак; робити так, що пальці знати; ступою латки до штанів

пришивати; товкачем хліб різати; утинати до гапликів; шити білими нитками.

Приповідки: То такий коваль, що уміє зробити з заліза пшик. Ремісник: старі коцюби направляє, а до нових майстра наймає. Пошив: на собаку мале, а на кота велике. Добрий з нього пастух: дає коровам виспатись. Стук-грюк, аби з рук. Утяв дядя, на себе глядя. Утяла, аж пальці знати.

Про несмачні страви: Такий хліб удався, що кіт би за шкуру сховався. Спекла Луця, не схоче їсти й цюця. Пекла — бодай катових рук не втекла! Місила — бодай трясця трусила! Борщ — хоч на собаку вилий, хоч голову мий. Добра каша: крупина за крупиною ганяється з дрючиною.

ПАСОВИСЬКО, вигін, випас, пасовище, п`астівень, пастівник, п`астовень, пастовище, полонина (гірське пасовище), полонинка, п`опас і поп`ас, поп`асище.

ПАСТКА, западня, зашморг, капкан, мишоловка, сильце, тенета, яма.

ПАСТУХ, ватажник (кіз), вівчар, волопас, гайдар (великої рогатої худоби), гусік (гусей), гусятник, козар, козопас, конопас, пастушеня, пастушок, підпасач, підпасич, підпасок, скотар, чабан, чабанчук, чередар, чередниченько, чер`едник і чередн`ик.

ПАХНУТИ, відгонити (чим), віддавати (запахом), дихати (чим), духмянити, духмяніти, душіти, пахніти, пахтіти, тхнути,

*** бити в ніс; вдаряти в ніс; видихати аромат; видихати запах; випускати дух; відгонити духом; відгонити пахощами; віддавати духом; дихати пахощами; дихати п'янким духом; обдавати ароматом; обдавати духом; обдавати пахощами; пахнути нафталіном; пахнути полинно; пахнути тліном; солодко пахнути.

ПАХУЧИЙ, ароматичний, ароматний, дурманний, духмяний, духмянистий, духовитий, запахучий, запахущий, запашистий, запашний, запашущий, надушений, наодеколонений, напахчений, паххий, пахущий, пашистий, перепахчений, підпахчений, припахчений, пряний,

*** так і пахкає; так і пашить.

ПЕНЬ, корнадка, корнак, корневище, корняк, корч, корчака, надовб, надовбень, пенечок, пеньок, пеньочок, штурпак.

ПЕРЕБІЛЬШУВАТИ, ПЕРЕБІЛЬШИТИ, обжиратися, об'їдатися, обпиватися, переборщати, переборщувати, перевитрачати, перев'ялювати, перегвинчувати, перегірчувати, перегодовувати, перегрівати, перегріватися, перегущувати, передержувати, передешевлювати, передешевляти, пережовчувати, перезволожувати, перезеленювати (при фарбуванні),

переїдати, переїдатися, перекислювати, перекисляти, перекручувати (занадто), перемаслювати, перемащувати, перемороження, перемудровувати, перемудрювати, перенавантажувати, перенавантажуватися, перенагрівати, перенагріватися, перенапружувати, перенапружуватися, перенаселювати, перенаселяти, перенасичувати, перенасичуватися, перенатужувати, перенатужуватися, перенедопивати (жарт.), переобтяжувати, переобтяжуватися, перепарювати, перепарюватися, переперчувати, перепечалюватися, перепивати, переплачувати, переповнювати, переповнюватись, перепоювати, пересалювати, пересинювати (при фарбуванні), пересироплювати, пересичувати, пересичуватися, пересмажувати, пересмалювати, пересолоджувати, пересолювати, перестаратися, перестругувати (занадто), пересушувати, перетоншувати, перетреновувати, перетреновуватися, перетривожуватися, перетримувати, перетруджувати, перетруджуватися, перехвалювати, перехвилюватися, перехолоджувати, перехолоджуватися,

*** взяти лишку; дати перехопу; згущувати барви; згущувати фарби; перебирати зайвого; перебирати лишку; перебирати через край; перебирати через міру; перегинати палицю; передавати куті меду; перетягувати струну; переходити межу; переходити міру; робити з мухи бугая; робити з мухи вола; робити з мухи слона.

Приповідки: На муху з обухом, на комаря з дрючком.

ПЕРЕВАЖНО, здебільша, здебільшого,

*** в основному; головним чином.

ПЕРЕВАЛЬЦЕМ, перевалюючись, перевальки, перевальком, перевальці перевальця, перехильцем, пер`ехильці, погойдуючись, похитуючись,

*** качиною ходою.

ПЕРЕВИЩУВАТИ, переважати, перевершувати,

*** стояти на багато голів вище; стояти на голову вище; стояти на першому місці; стояти на першому плані; стояти на сто голів вище; стояти на три голови вище.

ПЕРЕДБАЧАТИ, вістувати, віщувати, завбачати, завбачувати, накаркувати (лайл.), передбачувати, передвіщати, передрікати, провіщати, прогнозувати, пророкувати, пророчити,

*** віщуном віщувати; заглядати в завтрашній день; заглядати в майбутнє; заглядати наперед; знати прикмети; пророкувати майбутнє.

ПЕРЕДБАЧЛИВИЙ, далекоглядний, далекозорий, далекосяжний, запасливий, провидець, прозорл`ивий, угадливий.

ПЕРЕДНИК, опинка, передничок, попередник, попередниця, фартух, фартушина, фартушок.

ПЕРЕДНІЙ, започатковуючий, передніший, попередній, початковий, початкуючий.

ПЕРЕКИДЯ, вперекидь, калабульці, калабурці, калабуруц, клубком, кумельгом, мельника, мемелем, мемеля, навперекидь, обертасом, обертом, перевертом, перекидки, перекидом, перекидь, перекидьки, шкереберть, шкоперт`я. (Див. також "падати").

ПЕРЕКЛАДИНА, балка, б`альок, бантина (між кроквами), брус, жердка (в хаті), кладка, обніжок (між ніжками меблів), перебоїна, перекладка, перекриття, перехрестя, поперечина, поперечка, сволок, сволочок, сходина (у сходах), сходинка, розпірка, трям, трям`ок, щабель (у драбині), щаблина.

ПЕРЕКЛИК, агейкання, аговкання, перегомін, пер`егук і перег`ук, пер`егуки і перег`уки, перегукування, перезва, перекликання, перекличка, перекрикування, пересвист, пересвистування, перетьохкування, перешепт, перешіптування, пугукання (в запорожців).

ПЕРЕЛЮБСТВУВАТИ, багурувати, баламутити, бахурувати, безпутничати, блудити, блудничати, блудодійствувати, блудодіяти, блудствувати, вибасовувати, віятися, волочитися, гріховодити, гріховодствувати, гультяйствувати, гультяювати, зраджувати (в подружжі), легінити (західно-українське), молодичити, підгулювати, підночовувати (в чужих жінок), погулювати, прелюбодіяти, плутатися (з ким), розпусничати, розпутничати, розсобачуватися, хвойдати (ж.), хвойдатися,

*** бігати за жінками; бігати за жінками, мов собака за возом; брати шлюб у кропиві; впадати в блудство; вскакувати в гречку; ділити ложе (ж.), до інших іржати; до своєї гречки підпускати чужого баранчика (ж.), заглядатися на чужих жінок; заглядатися на чужих чоловіків; заплутуватися в жіночих спідницях (ч.), злигатися з іншим (іншою), зраджувати направо й наліво; крутити любов; крутити роман; крутити шури-мури на стороні; наставляти роги (ж.), міняти женихів, мов рукавички; міняти чоловіків, мов рукавички; піддаватися спокусам; піти на побіганки; піти на побігашки; піти на побігеньки; піти на побігуці; побігти з Лиськом; розділяти ложе (ж.); розділяти постіль; стрибати в гречку; стрибати в чужу гречку; стрибати через пліт; скочити через міст; тікати від домашнього вогнища; у корчі скакати; ускакувати в горох; учащати до куми; ходити блудними стежками; ходити наліво; ходити собачими стежками; ходити у блудниках (блудницях); чинити блуд; чинити перелюб; чинити перелюбство; шанувати чужу гречку.

Приповідки: Від Варки заблукав до Одарки. Коло пупа чортів купа. Їхав до Хоми, а опинився у куми. Хіба мало тих котів, що масло люблять. За бабою не побоїться полізти й до чорта на роги. Люлі-люлі, дитя, спать, мати одна — батьків п'ять. В чужу жінку чорт ложку меду кладе. В старій печі дідько теж топить (про подружню зраду старих). Свищи, попоньку, бо вже попадя помандрувала. Скік через попів тік та до Гапки в горох — ох як гарно удвох! Заграв журавля й зім'яв гречку в цвіту.

ПЕРЕМАГАТИ, ПЕРЕМОГТИ, бороти, видолати, видоліти, долати, долити, загарбувати, завойовувати, звойовувати, захомутати, здоліти, змагати, неволити, оволодівати, одолівати, одоляти, окуповувати, осилювати, переборювати, переважувати, перевершувати, перевищувати, пересилювати, підкоряти, побивати, поборювати, повоювати, пог`улати, под`олювати, под`олювати, подужувати, покоряти, полонити, поражати, приборкувати, справлятися,

*** біду пересилювати; брати верх; брати в полон; брати гору; брати реванш; брати штурмом; долати наругу; здобувати перемогу; класти на лопатки; класти на обидві лопатки; одержувати верх; одержувати гору; переборювати страх; перемагати себе.

Приповідки: Наша бере!

ПЕРЕМОЖЕНИЙ, невладущий, повержений, погромлений, розбитий, розгромлений, розтрощений, уярмлений,

*** покладений на лопатки.

ПЕРЕРОБЛЯТИ, ПЕРЕРОБИТИ, видозмінювати, видозміняти, змінювати, міняти, перебудовувати, переварювати, перевзувати, переінакшувати, переіначувати, перейменовувати, перековувати (у вихованні), переколпачувати, переконстуйовувати, перекопувати, перекошувати, перекраювати, перекривати (дах), перекріплювати, перекріпляти, перекутувати, перелагоджувати, переладнувати, перелатувати, перелаштовувати, перелицьовувати, перелінійовувати, переліплювати, перемазувати, перемайстровувати, перемальовувати, перемивати, перемірювати, переміряти, перемітати, перемонтовувати, перемотувати, перемощати, перемощувати, перемуровувати, перенавчати, перенизувати, перенумеровувати, переобговорювати, переобирати, переобладнувати, переобліковувати, переобмундировувати, переодівати, переодягати, переозброювати, переозвучувати, переокуліровувати, переопилювати, переорганізовувати, переоркестровувати, переорювати, переоснащувати, переоформлювати, переоформляти, переоцінювати, перепаковувати, перепирати, переписувати, перепідготовляти, перепланувати,

переполіскувати, переполювати, перепорювати, перепоховати, перепрасовувати, перепроектовувати, перепрягати, перераховувати, переревізовувати, перередаговувати, перереєстровувати, перерисовувати, перероблювати, перерозподіляти, пересвердлювати, пересівати, пересідлувати, пересіювати, перескладати (іспит), пересклити, перескрібати, перескубувати, пересмолювати, переснащати, переснащувати, пересновувати, перестеляти, перестригати, переструґувати, перестьобувати, пересуджувати, пересукувати, перетасовувати, перетворювати (на що), перетісувати, переупаковувати, переустатковувати, переучувати, перефабовувати, перефасонювати, переформовувати, переціджувати, перечищати, перешивати, перешнуровувати, перештопувати, перещеплювати,

*** докорінно міняти; змінювати на гірше; змінювати на краще; міняти шило на мило; міняти шило на швайку.

ПЕРЕСПІВ (ЛІТ.); епігонство (зневаж.), наслідування, переказ, перелицівка, перелицьовування, переспівування,

*** літературний протопт.

ПЕРЕЧИТИ, анікати, анінікати, баламутити, баламутитися, баскаличитися, бойкотувати, брикатися, бришкатися, бунтувати, бунтуватися, відгетькуватися, відкидати (напр. твердження), вільнодумствувати, ворохобитися, гедзатися, гедзкатися, гороїжитися, д`ибитися і диб`итися, єрепенитися, загетькувати, закомизитися, заперечувати, затинатися, зацитькувати, збаламучуватися, здиблюватися, зноровлятися, іритуватися, їжачитися, каламутити, к`озатися, комизитися, кор`одитися і кород`итися, костричитися, коцюбитися, критикувати, кусатися, ламатися (перед ким), наїжачуватися, накостричуватися, настовбурчуватися, нащетинюватися, н`ікати, норовитися, опенчатися, опинатися, опиратися, опротестовувати, оскаржувати, ослухатися, ощетинюватися, перечитися, перешкоджати, повставати, прискати, протестувати, противитися, протидіяти, протистояти, пручатися, розкомизитися, розноровитися, розпручатися, сперечатися, спинатися (проти кого), спинчатися, спростовувати, стовбурчитися, суперечити, суперечитися, супротивитися, упиратися, хвицатися, хвицькатися,

*** брати за горло; братися в ручки; вести своє; вести своєї; вести свою лінію; відбиватися руками й ногами; відмахуватися обома руками; вступати в супереки (суперечку); входити в суперечки; гладити проти шерсті; гнути своє; гнути своєї; гнути свою лінію; гладити проти шерсті; голосувати проти; давати відсіч; давати гарбуза (при сватанні); давати відкоша (одкоша); заступати дорогу (кому); затикати пельку; затикати

рота; зводитися дибки (на дибки); зустрічати в штики; іти врозріз; іти всупереч; іти навзавод; іти навзаводи; іти навпроти; іти наперекір; іти напроти; іти насупереки; іти проти; іти проти течії; іти своєю дорогою; іти своїм курсом; іти своїм ходом; іти своїм шляхом; казати н`акриво; казати слово впоперек; казати слово накриво; казати слово насторч; кидати виклик; кісткою в горлі ставати; кривити рота; крутити цуцика; на пеню робити; наступати на горло (кому); не давати згоди; не давати на поталу; не давати себе в образу; не згоджуватися; не піддаватися; не погоджуватися; не попускати (кому); не попускати обр`азу; не попускати свого; не поступатися; не поступатися ні на грам; не поступатися ні на крок; не поступатися ні на п'ядь; орати клепкою; палахнути вгору; перебивати дорогу; перебігати дорогу; переходити дорогу; переходити дорогу з порожніми відрами; перечити чортиці в очиці; повертати на своє; показувати зубки; правити своє; робити всупір; робити наперекір; робити напереріз; рогом упиратися; скакати цапа (цапки); ставати в опозицію; ставати гопки; ставати дибки; ставати дубала; ставати навдиба; ставати навкірки; ставати навперекір; ставати навперекори; ставати на диби; ставати на заваді; ставати на перешкоді; ставати на прю; ставати на путі; ставати `опір; ставати поперек; ставати поперека; ставати поперек горла; ставати поперек дороги; ставати попереки; ставати ставма; ставати сторч; ставати сторчака; ставати сторчаком; ставати сторчма; ставати цапа; ставати цапки; ставити питання ребром; ставити питання руба; стояти на одному; стояти на своєму; стояти поперек дороги; хапати за горло; чинити опір; чинити своїм робом; чинити свою волю; чинити спротив.

Приповідки: Не випадає москаля дядьком звати.

Слова заперечення: Авжеж! (з іронією); А дзуськи! Ану тебе! А таке ж! Гарним хвалишся! Дарма! Де в біса! Де в гаспида! Де вже! Де вже там! Де вже тут! Де в ката! Де ж пак! Держи в обидві жмені! Де там! Де тобі! Дідька лисого! Дідьку лисому розкажи! Дзуськи! Дідька лисого! Дурниці! Є коли! (як відмова). Завтра з мішечком! Зась! Заськи! Здрастуйте, я ваша дядина! Здрастуйте, я ваша тьотя! Знайшли дурня! Знайшов, чим хвастати! Знати не знаю! З якої радості! З якої речі! І знати не хочу! І не подумаю! Кий біс! Кий чорт! Кий чортів батько! Куди ж пак! Куди там! Куди тобі! Легко сказати! Наставляй кишеню! Не буде діла! Не діждеш! Не закудикуй! Нема дурних (дурнів);! Не скажіть! Не твоє діло! Не твого розуму (ума); діло! Ні в світі! Ні в якому разі! Ні за що в світі! Ні і ще раз ні! Ні-ні-ні! Нічого подібного! Нічого схожого! Ну знаєш! Осюди лишень слухай! (не по-твоєму буде!). Ото ще! Оце! Оце вигадав! Оце

ще вигадав! Прямо там! Пусте! Розкажи своїй дядині! Розкажи своїй тьоті! Спасибі вам у шапочку! Спасибі вашій тьоті! Спасибі вашому батькові! Та Бог з тобою! Таке скажете! Та куди ж пак! Та прямо! Та таке ж! (Полтавщина). Та так же! (т.с.). Телись, ялова! Тільки через мій труп! Це вже занадто! Цей номер не пройде! Цур, дурню, й масла грудка! Цур йому, пек! Цього ще бракувало! Через мій труп! Чорта з два! Чорта лисого! Чорта пухлого! Чорта смаленого! Чудак чоловік! Ще чого! Ще що вигадай! Ще що придумай! Що ти! Як би не так! Яке там! Якраз!

Приповідки: Воно то так, та трішечки не так.

ПЕРЕШКОДА, барикада, брама, брояк`и (назва порогів на Дністрі й Бузі), вал (земляний), воринння, вір'я, ворота, гат, гата, гатка, гать, горожа, грати, гребля, дамба, дзот, дот, забора, забороло, завада, завал, загата, завіса, загорода, загородження, загородка, загорожа, загороження, заковика, заковичка, закота (діал.), заліг, заморошка, замула (для човна), запона, запонка, запруда, засіка (в лісі), заслін, заслінка, заслон, заслона, застава, заставка (на всі заставки), засув, засувка, затримка, зачепа, защіпка, зруб, зупинка, кашиця (загата по берегах гірської річки), ліса, мур, надовб, надовба, надовбень, надолобень, огорода, огорожа, окоп, `опліт (з жердин), паркан, перебірка, перегата, перегатка, перегорода, перегородка, перегорожа, переділка, передпілля, пер`екалка (брудні ручаї через грунтову дорогу), пер`екалок (т.с.), перекат, перек`іп, перекоп, перемичка, переміл (мілина, що йде від берега), переміль, пер`епин, перепон, перепона, перепоня, пересип, пересічка, пер`етика, перетинок, перечепа, перечіпка, перило, поріг (пороги (на річці), поручні, притичина, притичка, решітка, січ, т`ама, тин, частокіл, ш`ипот (поріг на річці), щит,

*** вогненний (вогняний); вал; камінь спотикання; китайська стіна; китайський мур; міська стіна; міський мур; неперсборна перешкода; палиця в колесі; підводне каміння; підводні рифи; сніговий вал.

Приповідки: Мов чиряки на печінки.

ПЕРЕШКОДЖАТИ, барикадувати, барикадуватися, заважати, з`астувати, задержувати, затримувати, здержувати, перегачувати, перекривати (річку), перемикати, перепиняти, пересікати, перетинати, порушувати, торпедувати,

*** більмом стояти; бути кісткою в горлі; бути, як болячка на носі; бути, як запороха в оці; бути, як сіль в оці; бути, як хрін у носі; бути, як чиряк на боці; вставляти (встромляти); палиці в колеса; запиняти дорогу; заступати дорогу; заступати світ; заступати стежку; заступати шлях; зачіпати возом; не давати ходу; перебивати дорогу; перекривати кисень; перекривати

повітря; переорювати межу; перепиняти дорогу; перетинати дорогу; перетинати стежку; перетинати шлях; переходити дорогу; переходити дорогу з порожніми (пустими); відрами; підкошувати на пні; підрізувати на пні; підрубувати на пні; підрубувати під корінь; сидіти болячкою в серці; сидіти болячкою на тілі; сидіти, мов ворона в сливах; сидіти, мов чиряк на носі; совати дрючки в колеса; совати палиці в колеса; спалювати мости (перед ким); ставати каменем спотикання; ставати на дорозі; ставати на заваді; ставати на переметі; ставати на перепоні; ставати на перешкоді; ставати ножем поперек горла; сатавати поперек горла; ставати поперек горла кісткою; ставати поперек дороги; стирчати спичкою в оці; стриміти спичкою в оці; чинити спротив.

ПЕСТИТИ, викохувати, виходжувати, випестувати, відкохувати, голубити, мазати, ніжити, плекати, приголублювати.

ПЕСТУН, мазій, мазун, мазунець, мазунчик, пестій, пестунчик, плеканець, приголубник, приголубничок, улюбленець, щасливець.

*** мамин мазунець; мамин мазунчик; мамин пестунчик.

ПИЛ, з`апорош, кипоть, киптюга, к`иптява, киптюга, кипоть, кипть, кіптюга, кіптява, кіптяга, кужила, кура, курище, куря, к`урява, курявиця, куряниця, кушпела, кушпила, пилина, пилинка, пилинонька, пилиночка, пилок, пилочок, пил`юга і пилюг`а, пилюжина, пилюка, пилюра, пиляка, пилячка, порох, порохнява.

ПИРХАТИ, пирскати, порскати, прихати, фиркати, форкати, форкотати, форкотіти, чмихати.

ПИСЬМЕННИК, б`азграч, борзописець, боян, віршомаз, графоман (зневаж.), записувач, клацик (від клацати на машинці), лірохвіст, літератор, мазій, макулатурник, одописець, описувач, партач, передряп, переспівувач, пародряп, перошкряб, писак, писака, писарина, писарчик, писарчук, писарьок, писачка, писачок, письмак, підспівач (поганий поет), піїт, піснетворець, пописувач, початківець, римувальник, словотвор, словотворець, сміхотворець (про сатириків, гумористів), сонцепомагай (лірич.), сочинитель (знев.), співець, творець, трубадур (поет-лірик), фразувальник.

За жанрами: байкар, гуморист, документаліст, драматург, есеїст, казкар, критик, лірик, літературознавець, новеліст, перекладач, пісняр, повістяр, поет, публіцист, прозаїк, романіст, сатирик, фантаст,

*** вершник Пегаса; вічний раб пера; інженер людських душ; літературний критик; літературний молодик; майстер пера; майстер слова; працівник літературної ниви; придворний поет; розбійник пера; чорнильна душа.

Приповідки: Так пише, як муха дише.

ПИТАТИ, ПИТАТИСЯ, вивідувати, випитувати, інтересуватися, запитувати, напитувати, перепитувати, підпитувати, попитати, поспитати, розпитувати, розпитуватися, цікавитися,

*** питати навздогін; питати спрашуваного (ірон.); проявляти інтерес; проявляти цікавість.

ПИТИ, гольгати, дудлити, жлукт`ати, жл`уктити, ковтати (рідину), питки, питоньки, питусі, смоктати,

*** гамувати спрагу; тамувати спрагу.

ПИХАТИЙ, амбітний, амбіційний, бундючний, бундячний, бурмило, бурмилуватий, величайка (у припов.: "Ми думали, що то сито, а то обичайка, ми думали, що то хлопець, а то — величайка."), вельможний, верхогляд, верхоглядний, верхоум, верхоумний, вискочень, вискочка, вихваляка, вихватько, владовельможний, владоможний, вождьотип, гонористий, гоноровий, гоноровитий, гордий, гординя, гордівливий, гордівник, гордій, гордл'ивий, гордовитий, гордуватий, гордун, гордяк, гороїжистий, дериніс, думний, задавака, задавакуватий, задавачкуватий, задеригузнений, задеридзьобий, задеридзьобистий, задериніс, зазнайко, зазнайкуватий, зазнаний, замудрий (вважає себе мудрішим, ніж є насправді), запанілий, запишний, зарозумілець, зарозумілий, зарозуміха, зневажаючий, зневажливий, кокошистий, кокошний, коноза, конозистий, ламота (про молодих), мацапура, мацапуристий, мордодзвон, мугир, мугиряка, мурло, набакирений, набундючений, надутий, непендючений, напиндючений, напівнячений, напринджений, норовистий, норовитий, носодер, носодрал, пановитий, пиндючливий, пиндючний, пихань, пихливий, пиховитий, пихуватий, пишавий, пишний, погордий, погордливий, погордий, самовдоволений, самолюб, самолюбний, самохвал, самохвалець, сановитий, славолюбець, спесивець, спесивий, туз, туз-козир, фанаберистий, фанфарон, фанфаронистий, фон-барон, форсистий, фундульний (діал.), хвалько, хвалькуватий, хвастовитий, хвастун, хизливець, хизливий, хизуватий, хизун, хорохористий, чванливий, чвань, чванько, чваньковитий, чванькуватий, чинодрал, щоголь, якало, ямикало,

*** ані приступу; без бука не підступай; без ломаки не підступишся; без палиці ані приступ; без палиці не підступай; бундючиться, як циганська воша; вважає себе пупом землі; велика важниця; велика гуля на рівному місці; велика цяця; велика шишка; велика штучка; велике цабе; великий пан (ірон.); великий чоловік на малу одежину; великого болота кулик; великого пана цяця; великої кошари свиня; величається, як Берко в колоді; величається, як будяк на городі; велича.ться, як дурень латкою;

величається, як заєць хвостом; величається, як кобила до будяка; величається, як корова в хомуті; величається, як кошеня в попелі; величається, як куций бик у череді; величається, як попадя на весіллі; величається, як порося на орчику; величається, як свиня в барлозі; величається, як свиня в дощ; величається, як сучка в човні; величається, як теля в наритнику; величається, як умита свиня; величається, як чумацька воша; високо несеться; гне кирпу; гордий, як пузир водний; гордиться, як піп на вівтарі; гордовитий колосок (порожній); дере голову, як попова кобила; дере ніс; дере носа; дме губу; дметься, як жаба в болоті; дметься, як жаба на кладці; дметься, як жаба під пеньком; дметься, як жаба проти вола; дметься, як індик; дметься, як ковальський міх; дметься, як на вогні лопух; дметься, як на троні; дметься, як шкурат (шкураток); на вогні; дивиться звисока; дивиться чортом; дивиться, як піп на ризи; з апломбом; з гонором; индик кишкатий; і з `овсом не приступиш; і кирпа вгору; і на козі не під'їдеш; і не приступай; і не приступайся; і приступитися страшно; і хвіст розпустив; і через гріб не плює; і через губу не плює; керівна макітра; князьком почувається; корчить з себе великого пана; корчить з себе великого птаха; корчить з себе велику рибу; корчить з себе начальника; корчить з себе не останню спицю в колесі; корчить з себе непросту птицю; корчить з себе птаха високого польоту; корчить з себе птаха не нашого польоту; кулик на соколиному місці; кум королю і сват міністру; ламається на макарони; любується сам собою; мухи в носі грають; набрався панської юхи; надто високої думки про себе; надувся, як квочка на дощ; надувся, як сич на сову; нам нерівня; на сто рублів чвані; невидальце з фуркальцем; некоронований царьок; не нашого криласу; не нашого пера пташка; не нашого полку; не нашого села прихожанин; не приступитися; не чує пупа на череві; ніс вище губи носить; носа кочергою (коцюбою); не дістати; носить голову, як гуска; не дозволяє бути з ним запанібрата; пані на всі сані; пан на всю губу; паном діло; пан-соломою напхан; пуп землі; сидить, як морква в грядці; сидить, як рахмистриня; тільки зірок з неба не знімає; хизується, як на прист`ежці; ходить гоголем; ходить козирем; ходить королем; ходить павичем; ходить півнем (півником); ходить тузом; ходить, як індик переяславський; ходить, як пава; ходить ребром; чвань поросяча; через голови плює; через губу не плює; чхає по-панськи; широкого поля ягода; шляхтич з перевареної сироватки; щоголь — поросячі ноги.

Приповідки: Благородний, як кабан городній. Великий там, де маленькі вікна. Гонор такий, що граблями носа не

дістанеш. Дума, що Бога за бороду взяв (упіймав, ухопив). За великим носом нічого не бачить. Знайте нас: ми кислиці, з насто квас! Запишався, наче кобила до будяка. Запишалась, ніби засватана (про жін.). Надувся, ніби наперед п'ятами обувся. Перевчився на один бік. Панич, що украв бич. Помазався в пани. Так себе веде, що куди ж там! Хоч трісь, а пнись! Чи дурень, чи пишен. Гречана каша хвалилась, ніби вона з маслом народилась. Велика Стеха пані, що сіла в панські сани. Ти до неї косю-косю, а вона й голову дере. Вазявся під боки та й думає, що пан. Жаба свище, пана їсти кличе. Не так пани, як підпанки. Шляхтич кобеляцький: одна нога в чоботі, а друга в лапті. Загордилася свиня, що об панський тин чухалась. Розступіться, люди, бо в мене спідничка лопотить. Роздайся, море, жаба лізе! Подумаєш, корж з маком! Дивіться на нього сьогодні, бо завтра не дотовпитесь. Над тебе, Хома, і в світі нема. Запишався, що в нову свитку вбрався. На гріш амуніції, на десять амбіції. З цього шику не вийшло б пшику. Сидить, надувається, вперед п'ятами озувається. Куди ж пак! (кажуть про пихатого). Чи й не цяця! Чи й не пава! Чи й не пан!

ПИЯЧИТИ, ЗАПИЯЧИТИ, бенкетувати, бражитися, бражничати, бухати, бухарити, веселитися, випивати, вмазати, глушити, гольгнути, грякати, гуляти, гульбувати, гультяювати, гухкати, дерболизнути, добавляти, дудлити, жлоктати, жлуктити, закладати, запити, запортвейнитися, зап'яничити, киряти, клюкати, клопіти, кругляти, кружати, кружляти (пити по колу), кубрячити, лигати, набиратися, набльовкуватися, набражуватися, набудьздоровкатися, нажаблюватися, назюзюкуватися, накачуватися, наквашуватися, наклюкуватися, налигуватися, нализуватися, наликуватися, налимонюватися, налюрюватися (рідко), намогоричуватися, напиватися, напівлітрюватися (жарт.), нарізуватися, настаграмитися, нахлебтуватися, нахлистуватися, нахлюпатися, начастуватися, обпиватися, осушувати, перебирати, перехиляти, перенедопивати (жарт.); пити-гуляти, підвипити, підгулювати, піддавати (о, ми тоді піддали!), підпивати, підхмелюватися, підхмелятися, похмелятися, приголублювати (чарку), причащатися, пропивати, пропиватися, проспиртовуватися, розважатися, смалити, смикати (жарг.), смиконути, смоктати, телепнути, хилити, хиляти, хлебестати, хлебонути, хлебтати, хлепнути, хряпати, цмулити, цюкати, чабулькати, чаркати, чаркувати, чаркуватися, частуватися, чверткувати, черкати,

*** бути завжди третім; вживати грішне зілля; вживати грішну воду; вживати пекельне зілля; виглушити пляшку; випивати

з причепом; висушити пляшку; виціджити пляшку; вкидати чарку в рот; водити п'яну брашку; водити теплу компанію; вчащати до блакитного змія; вчащати до зеленого змія; гладити дорогу; глушити горілку; глушити чарку за чаркою; добряче піддавати; допиватися до чортиків; жлуктити, як віл воду; жлуктити, як корова воду; заглядати в пляшку; заглядати в чарку; задавати восьмуху; задавати літруху; задавати півлітра; задавати пляшку; зажирлювати очі; зазирати в чарку (чарочку); закладати за галстук; закладати за комірець; закроплювати душу; заливати за галстук; заливати очі; заливати памороки; заливати пельку; заливати сліпаки; заливати тугу горілкою; заливати хробака в серці; заливати черв'яка в серці; запивати на всю губу; зачмелювати голову; киснути в горілці; ковтати пальонку; купатися в горілці (у вині); курити орацію; лизнути скляного бога; лити в горлянку; молитися до скляного бога; набиратися, як жаба мулу; наливати повнії чари (з пісні); напиватися до нестями; напиватися до самісіньких риз; напиватися до чортиків; наступати на пробку; не визнавати сухого закону; не викапати; не викапати з горілки; не викисати; не вилазити з забігайлівок; не вихмелятися; не витверезуватися; не витверезятися; не виходити з хмелю; не дотримуватися сухого закону; не залишати на сльози; не знати міри в чарці; не мати просипу; не просихати; не розминатися з чаркою; омивати куплене; осушувати до дна; перебирати зайвого; перебирати через край; перебирати через міру; перехиляти чарки (чарчину); перехиляти чарку за чаркою; пити адамові слізки; пити, аж гай шумить; пити, аж небо вгинається; пити аж небові жарко; пити безпробудно; пити безпросвітно; пити безпросипно; пити без просипу; пити в три горла; пити входини; пити горілку, як воду; пити до дуру; пити до зволу; пити до ізволу; пити запоєм; пити змирщину; пити й гуляти; пити кругову; пити мирову; пити могорич; пити на брудершафт; пити на дорогу; пити на дурника; пити на дурничку; пити на дурняка; пити на дурнячка; пити на колісниці (на дорогу); пити на посошок; пити на потуху; пити на коня; пити на свої; пити на свої кревні; пити на халяву; пити н'ахилки; пити нахильки; пити нахильцем; пити нахильці; пити на чесно зароблені; пити обжинки; пити обмолотини; пити одрізне; пити по марусин поясок; пити по останній; пити по першій (по другій і т. д.); пити по-чорному; пити прощальну чарку; пити стременного; пити, щоб очі не западали; плювати на сухий закон; полоскати горло; полоскати зуби; полоскати повивач (пити після хрестин); полоскатися в вині; полоскатися в горілці; полюбляти чарку; потрапляти в лапи до зеленого змія; потягати спиртягу; приймати в кінських дозах; приймати стограмовича; прикладатися до чарки;

приливати покупку; припадати до чарки; пропивати останній розум; пропивати розум; пропиватися до копійки; пропиватися до нитки; пропиватися до шеляга; прополіскувати горло (ірон.); пропускати по маленькій; пропускати по гранчаку; пускати по колу гранчака; пускати по колу келих; пропускати по соцькому (по сто грамів); пускати по колу чарку; роздавлювати (роздушувати); літруху; роздавлювати півлітра; роздавлювати пляшку; смикати варенуху; смикати окаянну; смикати оковиту; смикати по сто грам; смикати сірка; смоктати горілку; спиватися з кругу; спиватися з пуття; спиватися на синьо; сьорбнути лишняка; споживати чортове зілля; тинятися по буфетах; тинятися по випивайлівках; тинятися по ресторанах; тинятися по чайних; тинятися по шинках; топити душу в хмелеві; топити розум у чарці; убивати муху; убивати чмеля; ударятися в горілку; уклонятися чарці; хилити красовулю (велику чарку); хиляти по маленькій; хиляти чортове зілля; ходити до чопа (в шинок); чхати на сухий закон.

Приповідки: Як ті п'яниці щодня п"ють, добре, що ми позвикали. Перше, що я горілки в рот не беру, друге, що день не такий, а третє, я вже дві випив. Не п"ють тільки телефонні стовпи, бо в них чашечки догори дном. У неділю: "Гой-я, гой-я!", в понеділок — "Голівонька моя!". За однією чаркою й наймит не закушує. Коли чхнуть, жартують: "Чи не на могорич чхається?". Коли ніс свербить, примовляють: "Мабуть чарку хтось наллє". (Інший варіант як продовження: "Або дулю хтось дасть".).

Українські припросини до випивки: Ану за вино, чи не скисло воно! Вип'ємо по череп'яній, щоб не були п'яні. Покажіть путь, як горілку п"ють. По наському звичаю треба пити горілку до чаю. Далі: Випийте по другій, щоб на одній не скакати. (або: "Як чарочку, так парочку"). Бог любить трійцю. (або: "Випий три та й вуса утри"). На трьох колесах не їздять. По чарці, по парці та вп'ять по п'ять. Давайте шестую прогнать тую. Усім по сім. Усім по сім, а мені вісім. По старинному обряду п"ють дві ізряду (коли наливають"штрафну"). Перед обідом не вадить, а по обіді загладить. Що потравка, то поправка. По отченаші напиймося по чаші. Поклавши ложки, напиймося трошки. Поставивши тарілки, напиймося горілки. Випийте на потуху. На потуху випийте четвертуху. Випий! Нубо, хоч подерж у руках. Візьміть хоч у руки. Хто не вип'є до дна, той не мислить добра. Хоч у губу візьміть: може, з отрутою даєте (гість до хазяїна). Торкни в губу. Випивай, щоб дід не ворчав. Випивай, щоб на сльозу не оставалось. Не зоставляй на кучері.

ПІВЕНЬ, будимир (у загадці), когут, когутик, кокош, кокошик, петя, петька, півник, півничок.

ПІДБУРЮВАТИ, ПІДБУРИТИ, баламутити, заохочувати, збунтувати, збурювати, каламутити, колотити, мутити, намовляти, настренчувати, настринчувати, настроювати, наструнчувати, наструнювати, натуркувати, науськувати, нацьковувати, нашіптувати (радити тайкома), нашпиговувати, нашпигувати, наштирувати, наштирювати, підбивати (на що), підводити (т.с.), підговорювати, підговоряти, піддражати, піддражнювати, піддрочувати, піджигувати, підмовляти, підмогоричувати, піднукувати, підохочувати, підстирювати ("Підстирила й мене стира."), підстроюджувати, підстрючувати, підцюкувати, підцьковувати, підштовхувати, під"юджувати, приохочувати, провокувати, спонукувати, спонукати, схиляти (до чого), юдити,

*** давати піддрочку; давати піджоги; збивати (зводити); з розуму; збивати з шляху; збивати на манівці; збивати на слизьке; збивати на хибний шлях; збивати з ума-розуму; натуркувати вуха; натуркувати повні вуха; підбивати (підводити); на гріх; підводити на слизьке; підштовхувати у плечі; порушувати спокій; призводити до гріха.

Приповідки: Хороше порадив, хоч покинь. Піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала.

ПІДВІС, завіс, кріплення, навіс, петля, підвіска, підвісок, підвісочок, шпуга.

ПІДДОБРЮВАТИСЯ, блазнювати, блюдолизити, вислужуватись, догоджати, запобігати, коритися, лабузнити, лакузити, лащитися, лестити, льокаювати, медоточити, низькопоклонствувати, підбріхувати, підгавкувати, піддобрятися, підкорятися, підлабузнюватися, підлещуватися, підлизуватися, підлягати, підмазуватися, підмащуватися, підмогоричуватися, підмощуватися, підсолоджуватись, підспівувати, підстилатися, підтакувати, підхвалювати, плазувати, плебействувати, повзати (перед ким), потакати, потакувати (кому), прикорюватися, присусіджуватися, притакувати, присябритися, улещати, улещувати, холуйствувати,

*** виляти хвостом; втиратися в довіру (довір'я); входити в довіру; запобігати ласки ; кадити фіміам; лизати зад; лизати п'яти.

ПІДКОРЮВАТИ, ПІДКОРИТИ, вгамовувати, вговтувати, впорувати, втихомирювати, вшорювати, гамувати, гнітити, гнобити, гнуздати, гнути, давити, долати, заарканювати, загнуздувати, закабалювати, закапканювати, залигувати, заневолювати, запрягати, заспокоювати, зацитькувати, звол`одати (найчастіш собою), здержувати, налигувати, неволити, об'їжджати (коня),

об'їжджувати, одомашнювати (дику тварину), одомнювати (т.с.), осаджувати, осмикувати, перемагати, підбивати (під себе), підгортати, підкоряти, поборювати, пог`улювати, подолувати, поневолювати, приборкувати, пригніздювати, пригнічувати, пригноблювати, придавлювати, прижучувати, прикайданювати, приневолювати, приручати, присмиряти, приструнчувати, притискувати, притлумлювати, приярмлювати, скоряти, стояти (на комусь), стримувати, стриножувати, тихомирити, топтати, укоськувати, упокорювати, усмиряти, утихомирювати, утишувати, уярмлювати, чавити, чавучити,

*** брати в лабети, брати в лещата; брати в руки; брати в свої руки; брати в тісні руки; брати в шори; брати за барки; брати за горло; брати за горлянку; брати за жабри; брати на прикіл; брати під ніготь; брати себе в руки; вдягати вуздечку; вживати грубу силу (грубої сили); вкручувати хвоста; вкувати в пути; водити на мотузку (мотузці); водити на налигачі; водити на уривку; вставляти очки ("Той йому очки вставить!"); в'язати линви (з кого); в'язати оберемки; в'язати шнурки докупи; гнути в баранячий ріг; гнути в дугу; гнути в каблук; гнути в три дуги; гнути в три погибелі; держати (тримати) біля запаски; держати біля свого пояса; держати біля спідниці; держати в кабалі; держати в кігтях; держати в кліщах; держати в кулаку (кулаці); держати в лабах; держати в лабетах; держати в лапах; держати в лещатах; держати в нашийнику; держати в пазурах; держати в поводах (поводі); держати в покорі; держати в покорі, як мак у жмені; держати в своїй кишені; держати в своїх тенетах; держати в шорах; держати в ярмі; держати на аркані; держати на вірьовці; держати на короткій вожжині; держати на короткому поводку; держати на ланцюгу; держати на мотузку (мотузці); держати на поводі (поводку); держати на прив'язі; держати на приколі; держати на припоні; держати на уривку; держати на цепу; держати під каблуком; держати у вузді; диктувати свою волю; діяти грубою силою; заманити в свої сіті; заплутати в свої тенета; загнати в стійло; запрягти в ярмо; застосовувати грубу силу; затиснути в кулак (кого); збивати пиху; збивати роги; зв'язувати по руках і ногах; згинати в баранячий ріг; згинати в дугу; згинати в три дуги; змусити танцювати під свою дудку; знаходити вуздечку (на кого); зробити як шовковим (кого); їздити верхи; їздити на горбі; кататися верхи; кататися на горбі; крутити віхті (з кого); ловити на гачок; наганяти жаху; наганяти переляку; наганяти страху; надівати вуздечку (вузду); надівати (накидати) петлю; надівати хомут; надівати ярмо; накидати намордник; наступати на горло (горлянку); не давати спуску; оббивати пір'я;

обламувати крила; обламувати роги; обламувати руки; переламувати норов; переламувати упертість; переламувати характер; підбивати під свою руку; підвертати під спід; підгортати під свою владу; підгортати під свою волю; підгортати під свою руку; підгортати під себе; підгортати під чобіт (чобіток); підгортати собі під спід; підібрати віжки; підкручувати гайку; підрізати крила; підрізувати крильця; підтинати крила (крильця); підхиляти під себе; поставити на місце; прибирати до лап; прибирати до рук; прибирати до своїх рук; приборкувати крила; пригинати до землі; прикорочувати язик; прикручувати гайку; притирати роги; сідати верхи; сідати на голову; скручувати в баранячий ріг; скручувати на гужа; сплітати постоли; укручувати в'язи; укручувати роги; укручувати хвоста.

Приповідки: Скрутив у баранячий ріг, ще й вузлом зав'язав. На мені покатаєшся, як на їжаку! Осадила, мов горщик від жару відставила. (Див. також "перемагати").

ПІДЛАБУЗНИК, агакало, алілуйщик, блазень, блюдолиз, викрутень, вислужник, вкрадливий, влазень, влазливий, влазюля, влезливий, влізливий, гнучкошиєнко, дзенькало, догідник, догоджай, догоджайленко, догоджальник, дог`одливий, донощик (нар.), доскакувач, забігайло, задолиз, залесливий, запобігайло, запобігливець, запобігливий, запопадливий, земнолаз, гекало (підтакувач), кадильник, лабузливий, лабузник, лабусь, лакей, лакеюватий, лакиза, лакізка, лакуза, лебезун, лестець, лестивець, лестивий, лестун, лигун, лизоблюд, лизогуб, лизозад, лизоп'ят, лис-микита, лис-смиренничок, ложкомий, льокай (заст.), масткословий, маріонетка, медоточивий, мисколиз, нашіптувач, низькопоклонний, низькопоклонник, облесливий, облесний, облесник, панібудьласка, перелесник, перескакувач, підбічник, підбрехач, підбріхач, підбріхувач, підгавкувач, підголосок, піддувайло, підлабуза, підлабузливий, пілабузний, підлазистий, підлазливий, підлепистий, підлепливий, підлепний, підлесливий, підлесний, підлесник, підлигач, підлиза, підлизайко, піллизач, п`ідлизень, підлизник, підлизиоокий, підлипайло, підніжка, підніжок, підскакувач, підсолоджувач, підспівайло, підспівувач, підстьобайло, підтакачка, підтакувач, підхвалювач, підхлібець, підхлібник, підхолуйник, підчинок, підчихвіст, підшивайло, плазун, плебей, полигач, полизач, попихач, поплічник, посібник, посіпака, потакайло, похлібець, превозноситель (кого), престолоприслужник, приклонник, прикоритник, приплічник, прислужливий, прислужник, притакувач, прихвостень, пролаза, п'ятолиз, раб, раболіпний, скиньшапка, смиренець, смирняк, солодкомовний, улесливий,

умизгувач, хвалебник, холоп, холуй, холуйський, холуяк, шавка, шаркун, шмарколиз, шмаровоз, шмаролиз,

*** без мила в душу лізе; в голосі патока; в очі Сірком заглядає; з медом на вустах; кожному барилові затичка; кожному барилові чіп; ледве в пазуху не вскочить; ледве в поклонах не переломиться; мало в очі не вскочить; на язиці медок; прислужливий козачок; собачі очі; сахар медович; трохи в очі не вскочить; ходить в ординарцях; хоч до болячки прикладай; хоч до зубів притуляй; хоч до рани клади; хоч мотузки крути; хоч у вухо бгай.

Приповідки: Куди вітер, туди й він. Що не слово — то медяник. Коли б міг, то очима б лизнув. Словом, як листом стеле. Підлеслива людина — гадюка під квітками. Повзком — де низько, тишком — де слизько. "Цигане, якої ти віри?" "А тобі якої треба?". "Помагай нашим!" "А котрі наші?" "Котрі подужають". Хто дужчий, той і луччий. Сюди — гав, туди — дзяв. "А біло?" "Біло." "А чорно?" "Чорно." Поможи, Боже, і нашим, і вашим! Де скоком, де боком, а де й рачком. Такий тихий, аж у вухо лізе.

ПІДНІМАТИСЯ, ПІДНЯТИСЯ, вибиратися, виважуватися, видиратися, видряпуватися, вилазити, витеребитися, вихоплюватися, дертися, добуватися, дратися, здиратися, здійматися, злітати, зноситися, підвищуватися, підійматися, підноситися, стеребитися, сходити, шугати, шугонути.

ПІДОЗРІВАТИ, винити, винуватити, враждувати (на кого), гадати, (т.с.), гріхувати (т.с.), грішити (т.с.), думати (на кого), запідозрювати, звинувачувати (кого), підозрювати, припускати (що),

*** вину покладати (на кого), підозру мати.

ПІДПОРА, колона, опертя, опора, підпертя, підпірка, підставка, пітримка, присішок, розсоха, сішка, соха, стовп, стоян, стоянок.

ПІДСТАРКУВАТИЙ (СЕРЕДНЬОГО ВІКУ), доходжалий, літний, літній, літ`ошній, літявий, молодиця (ж.), молодичка (т.с.), молодуха, немолодий, нестарий, остаркуватий, підстаркуватий, підтоптанець, підтоптаний, п`остарий, постарілий, пр`истарий, пристарілий, пристаркуватий, сивобровий, сивочолець, сивочолий, старкуватий, старуватий,

*** вже не першого наливу; вже прив'ялий; вийшов з комсомольського віку (ірон.); в літах; дійшливий вік; дійшов пенсійного віку; дожив до полудня; дозрілий вік; дозрілі літа; зрілий вік; зрілі літа; ледь припорошений сивиною; літа обсіли; мужні літа; на покоті віку; на схилі віку; не молодих літ (років); не перволіток; не першої молодості; не старих літ; перевалило за...

(називаються роки); перейшло за...; під літами; поважного віку; по полудні віку; пристойний вік; середніх літ (років); у літах; у роках; ще бадьориться; ще не вечір; ще не старий; ще ого-го!

Приповідки: Є ще порох у порохівницях. До нього вже прийшла осінь. Літа на осінь повернули. Ще на ярмарок іде. Його роки у спину вже женуть. Уже його переквітувало. Йому ще не пора одягати останню сорочку. Його смерть десь ще човга. Не до Петра, а до Різдва (кажуть про літню людину).

ПІЗНО, запізніло, запізно, непораненько, непораненьку, непорану, нераненько, неранесенько, нерано, опівдні (коли йдеться про день), опівночі (коли йдеться про ніч), пізненько, пізнувато,

*** вже й пізні ляги минули; вже ніде не світилось; глупої ночі; за північ; на розбір шапок (прийти); після перших півнів; після других півнів; у свинячий голос (починати робити).

Приповідки; Так рано встала, що аж на порозі розсвінуло. Так рано встала, що півень на смітнику заспівав. Ще його ворон не скоро прокряче.

ПІСНИЙ (ПРО СТРАВУ), незасмажений, незасмачений, нізчимний, обезжирений.

Приповідки: Крупина за крупиною ганяється з дрючиною.

ПЛАКАТИ, РОЗПЛАКАТИСЯ, виплакувати, виплакуватися, вити, відхлипувати, голосити, заводити, залиpватися, заплакувати, заплакуватися, засльозитися, кавнячити, кванькати (скиглити), квизнути, квилити, квисніти, квиснути, кувакати (про немовля), лелекати (голосити), наплакатися, наревітися, наревтися, нюнити, нюняти, обтужувати, оплакувати, переплакувати, підхлипувати, плакати-ридати, плакатися, поплакувати, попоплакати, попхинькувати, похлипувати, приплакувати, прихлипувати, проквиляти, проплакувати, прослъозитися, пхенькати, пхинькати, пхичкати, р`евати, ревіти, ревти, ридати, розголоситися; розжалоблюватися; розквашуватися, розквилитися (фольк.), розкисати, розкувакуватися (про немовлят), розкузьомитися (про дітей); розплакуватися, розпхикуватися, розревітися, розревтися, розридатися, розрюматися, розрюмсатися, розхлипуватися, розхникуватися, румати, румсати, рюмати, рюмсати, скавулити, скавуліти, скавчати, сквирити (діал.), сквиритися, скиглити, скіглити, скімлити, слинити (зневаж.), сльозитися, сльозувати, сплакувати, схлипувати, тонкосльозити, тужити, хлипати, цвилити,

*** вибухати плачем; виплакувати очі; витирати непрохані сльози; вмиватися гіркими; вмиватися гіркими сльозами; всі очі виплакати; голосити, ніби по мертвому; давати волю сльозам; давитися плачем; давитися риданням; давитися сльозами;

давитися хлипанцями; завити, як вовк; заливатися сльозами; засівати землю слізьми (сльозами); за сльозами світа не бачити; заходитися плачем; заходитися риданням; заходитися сухим плачем; заходитися сухим риданням; захрипнути од плачу; квасити губи; киснути, як солоний огірок; ковтати сльози (плакати потай); кропити слізьми слід; кулаками сльози втирати; ламати руки (ридаючи); лити слізки (сльози); лити сльози в три рівчаки; лити сльози в три ручаї; мити сльозами лице; не виставляти сльози напоказ (плакати тайкома); обливати душу слізьми; обливатися сльозами; обмивати сльозами (покійника); очищати душу сльозами; перемивати дорогу слізьми; плакати безслізно (без сліз); плакати безутішними сльозами; плакати безутішно; плакати від радості; плакати від щастя; плакати в кулак; плакати в хусточку; плакати гіркими сльозами; плакати до сухих очей; плакати до хрипу; плакати дрібними сльозами; плакати з вихрипом; плакати з радості; плакати кривавими сльозами; плакати, мов п'яна баба; плакати навзрид; плакати невтішно; плакати ревма; плакати ревно; плакати стома плачами; плакати, як дитина; плакати, як риба в неводі; плакати, як роба в неволі; плакма плакати; плачем себе умивати; поливати сльозами; проливати живі сльози (живу сльозу); проливати сльози (сльозу); пускати патьоки; пускати сльози (сльозу); пускати сльози з-під вій; реви підняти; ревище зчинити; ревіти ревою; ревма ревіти; ревма ревти; ревма ридати; реготати на пупа (у припов. "Реготав би на пупа" — себто плакав.); ридма ридати; розводитися в кислиці; розводитися у всесвітні плачі; розквашувати губи; розпускати нюні; розпускати патьоки; розпускати рюми; розпускати рюмси; розпускати слини (слину); розпускати слізки (сльози); ронити сльозу за сльозою; ронити сльозу покути; самими слізми заплакати; скімлити, як кривий цуцик; сльози литоньки; сльозитися зором; сміятися на кутні (т.с. що "реготати на пупа"); стікати слізьми; сушити очі ("Не суши очей" — себто не плач); сходити слізьми; сьорбати носом; терти сльози на кулаку; ударятися в плач (плачі); ударятися в сльози; удрати рюмк`а; умиватися гіркими; умиватися сльозами (слізьми); шморгати носом.

Приповідки: Реви насіли. Сльоза пройняла. Плаксивиця напала. Клубок стоїть у горлі. Заплач, дурню, по своїй голові. Розжалобився вовк над телям, від'їв ніжки та й плаче. Заплач, дурню, та дуже. Заплач, Матвійку, дам копійку. Нехай тії плачуть, що нам зле зичуть. Нехай тії плачуть, що заміж ідуть. Плачеш, плачеш та й ухнеш. Плачеш, плачеш та й чхнеш. Плачем лиха не виплачеш. Не плач, спечем калач, медом помажем, тобі покажем, а самі з'їмо. (жартують, як мале плаче). Поплач, кумо,

над моїм чоловіком. Хоч плач, не плач, а вийшло, як бач. Жінці плакати, як гусакові босоніж ходити. Треба йти на похорон — поможу людям плакати. Не жаль плакати, коли є за чим.

ПЛАКСИВИЙ, кванька, кваша (перенос.), кисля, ковеза, нюня, нюнявий, нюнька, плакса, плаксій, плаксун, плаксуня, плакун, плакучий, плачливий, рева, ревливий, ревун, рюма, рюмало, рюмса, скиглій, скигляк, слізливий, сльозивий, сльозливий, рюмса, тонкослізка, тонкосльозий, тонкосльозка,

*** кисла кваша; кисла Оришка (ж.); мішок сліз; на кулаку сльози тре; очі на мокрому місці; очі на мочарях; очі на солонцях; очі не висихають; очі сльозами сходять; тонкий на сльози.

Приповідки: Кисне, як солоний огірок. Кисне, як кваша. Плаче, як роба в неволі.

ПЛЕМІННИК, братан, братанець, братанич, братанчик, братунок, небіж, небір, небожа, племінничок, плем'яш, сестринець, сестрич, синовець (діал.).

ПЛЕСКІТ, виплеск, плеск, плескання, плескотання, плескотіння, плюскотання, плюскотіння, сплескування, спліскування, хлюпання, хлюпотання, хлюпотіння.

ПЛИВТИ, випливати, відпливати, запливати, перепливати, підпливати, плинути, плисти, припливати, пропливати.

ПЛЯМИСТИЙ, веснянкуватий, лишаюватий, поплямований, поцяткований, рябий, рябуватий, таранкуватий,

*** побитий віспою; у плямах; у ряботинні; у цятках.

Приповідки: Мов крізь решето загоряв.

ПЛЯМКАТИ, жвакати, жвякати, темкати, цямкати, чавкати, чвахкотати, чвахкотіти, чвякати.

ПОБИТИ, вибанити, вивихрити, вивохрити, видрати, викудлити, випарити (різками), випороти, випотрошити, висвятити (ірон.), висікти, висмугувати, витіпати, вихвоїти, вихвощити, вихрестити, вичесати, вичубити, вишкварити, вишмагати, вишустрити, відбайбарити, відбамбурити, відбатожити, відвихрити, відвохрити, віддрючкувати, відддубасити, віддубцювати, віддухопелити, відколошматити, відкудлити, відкудовчити, відлатати, відлокшити, відлупасити, відлупити, відлупцювати, відлушпарити, відшльопати, відмакогонити, відманіжити, відмантачити, відмолосувати, відмолотити, відмотлошити, відпірчити, відрепіжити, відретязувати, відстьобати, відтузувати, відхвоїти, відхлестати, відхліскати, відчихвостити, відчухрати, відшмагати, від'ямликувати, зсинити (побити до синців), набити, надрати (вуха), надсадити, наколошматити, налокшити, налупасити, налупити, нам'яшкурити (вуха), напірчити, настьобати, натіпати, натовкмачити, натовкти, натусати, нахліскати, начубити, начухрати, нашльопати, нашмагати,

одрепати, побанити, побатожити, поколошматити, попарити (різками), попобити, посмугувати, постьобати, потовкти, похрестити, почесати, почубити, пошмагати,

*** видавити олію; виправити щелепи; вирівняти ребра; висповідати від вух до п'ят; витерти ворсу; витрясти душу; відбити бебехи; відбити бельбахи; відбити печінки; відбити руки; відважити лантух кулаків; відважити міх кулаччя; відважити солі; вкинути гедзя за пазуху; вкоротити ікла; вкрутити в'язи; вкрутити хвоста; всипати березової каші; всипати бобу; всипати гарячих; всипати на галушки; всипати патиків; всипати перцю; всипати по перше число; всипати різок; втерти кабаки; втерти маку; втерти окуляри; дати (надавати/ бані; дати бебехів; дати березової припарки; дати буханців; дати висіканки; дати волю кулакам; дати волю рукам; дати в три шиї; дати гарту; дати гепаків; дати головищь; дати губки; дати джосу; дати диптю; дати дранки; дати дубового сала; дати духопеликів; дати духопелів; дати духопелу; дати духу; дати запарки; дати запотиличників; дати затірки; дати затьору; дати здачі; дати з п'ятака здачі; дати зуботичини; дати зуботички; дати кабаки; дати кецал`а; дати київ; дати киселю; дати кладі; дати кладу; дати книшів; дати копки; дати копоті; дати купки; дати кучми; дати лозанів; дати лупки; дати лупня; дати лушпи; дати ляпасів; дати лящів; дати макогона; дати матланки; дати маторженików; дати метелиці; дати молотьби; дати мордасів; дати нагінки; дати намината; дати наминачки; дати напальків (лінійкою); дати н`атруски; дати ошийника; дати пам'яткового; дати пам'ятного; дати перегону; дати під сьоме ребро; дати поляпасів; дати помордасів; дати по-московськи (шомполами); дати понюшки; дати потерухи (потерюхи); дати потиличників; дати почубеньків; дати пранки; дати прасу; дати припарки; дати притики; дати притиначки; дати прикурити; дати простір кулакам; дати простір рукам; дати прочухана; дати прочуханки; дати пуду; дати скубки; дати стуганів; дати стусанів; дати табаки понюхати; дати типцю; дати тирси; дати тіпачки; дати товкача; дати товчеників; дати три вирви в шию; дати тришия; дати тропарів з кондаками; дати тусанів; дати тюжки; дати тьху; дати хлости (хлосту); дати хльору; дати хльосту; дати цибульки під ніс; дати ціпка; дати чиньби; дати чортів; дати чосу; дати чубрія; дати чубровки; дати чуботруса; дати швабу; дати шкварки; дати штовханів; дати штурханів; дати щипки; дати щиглів (дит.); живого місця не лишити; збити на болото; збити на квасне яблуко; збити на пампушку; звернути в'язи; здерти шкуру; зіграти третячка на зубах; зім'яти на кабаку; зім'яти на порох; зім'яти на яєшню; зміряти від ніг до голови (ірон.); змішати з гряззю; зробити вишкварки (з кого); нагнати до голови розуму;

нагодувати цибулькою; нагріти боки; нагріти кучму; надавати по м'якушці; намилити пику; намилити шию; нам'яти парші; наставити синяків; натерти маку на голові (дит.); натерти перцю в ніс; натовкти боки; натовкти в морду; натовкти в пику; натовкти в потилицю; натовкти під боки; оббити пір'я; обламати боки; обламати віник; обламати кігті; обламати ребра; одідрати, як Сидорову козу; освятити воду в три батоги; побити до живого тіла; побити на яєшню; показати, де раки зимують; показати кузьчину матір; показати, на чому горіхи ростуть; показати ойойойкові яйця (дит.); поламати боки; полатати жупан; полатати каптан; полатати носа; полатати штани; полічити ребра; полоскотати ребра; помостити медалі під ніс; пом'яти боки; пом'яти ребра; порахувати зуби; порахувати кості; порахувати ребра; посвятити лозиною (жарт.); потовкти на пшоно; почастувати березовою кашею; почастувати колякою; почесати березовим віником; прописати ижицю; розмалювати під горіх; розписати під горіх; розписати, як Бог черепаху; розправитись, як Бог з черепахою; розчистити під горіх; сотворити перепічку (з кого); списати на спині тму-мно-здо-тло; списати спину; списати шкуру вздовж і впоперек; стерти на кабаку; стерти на мак; стерти на макуху; стовкти на гамуз; строщити на дрізки; строщити на друзки.

(Див. також синонімічні гнізда до "бити" і "вдарити").

ПОБОЖНИЙ, благовійний, благоговійний, благочесний, благочестивий, благочинний, богобоязливий, набожний, святий, святобливий, святовоскреслий, святоша, шанобливий, шанобний, шанувальник (Бога).

ПОВАЖНИЙ, авторитетний, важливий, вдумливий, величний, відомий, значний, поважливий, серйозний, статечний,

*** вартий поваги; користується повагою; сповнений гідності.

ПОВЕРНЕННЯ, вертання, вертаннячко, вороття, повертання, поворіт, поворот.

ПОВЕРТАТИ, вернути, звертати, обвертатися, обертатися, обкручуватися, повертатися, розвертати, розвертатися,

*** брати вліво; брати в ліву руч; брати вправо; брати в праву руч; брати лівобіч; брати ліворуч; брати правобіч; брати праворуч; брати соб; брати цабе; брати цоб; повертати на сто вісімдесят градусів; розвертатися кругом; розвертатися навколо своєї осі; розвертати на триста шістдесят градусів; розвертатися на триста шістдесят градусів.

Команди: "Вісьта!" — кричать на коней, щоб повернули наліво. "Вішта!", "Віштя!" (т.с.) "Гайта!", "Гайтта!", "Гетта!", "Готьба!" — при повороті коней направо. "Цабе!" — повертають

волів праворуч. "Соб!", "Цоб!" — повертають волів ліворуч. (Див. також синонімічний ряд до "веліти").

ПОВЗТИ, вилазити, вилізати, виповзати, виповзувати, вирачковувати, заповзати, лізти, плазувати, повзати, порозлазитися, порозповзатися, пролазити, рачкувати, розлазитися, сповзати,

*** лізти поповзом; повзти вужем; позти гадюкою; повзти плазом; повзти поповзом.

ПОВИТУХА, баба-повитуха, баба-пупорізка, баба-сповитуха, пупорізка, сповитуха.

ПОВІДОМЛЯТИ, благовістити, благовіщати, вістувати, дзвонити (по телефону), доносити, доповідати, застерігати, звідомляти, звіщати, інформувати, обнародувати, оголошувати, олюднювати, оповіщати, оприлюднювати, переказувати (ким, кому), перестерігати, попереджати, попереджувати, провіщати, розголошувати, сигналізувати, сповіщати, сурмити, трубити,

*** бити відбій; бити в тулумбаси; бити на сполох; бити тривогу; вдаряти аврал; вдаряти тривогу; вкладати у вуха; вносити у вуха; давати до відома; давати (робити) знак; давати знати; давати ознаку; давати пересторогу; давати сигнал; дзвонити в усі дзвони; доводити до громадськості; доносити до вух; доносити у вуха; калатати в дзвони; калатати в калатала; надавати розголосу; передавати від уст до уст; передавати з вуст у вуста; подавати звістку; ставити до відому; сурмити в сурми; у дзвони дзвонити; у труби трубити.

ПОВІЯ, блудниця, вулична, гетера, гріховодниця, гулянда, гуляща, давачка, димтянка (від "димен" — вітер), димчанка, дзюндзя, каламутниця, курва, ласота, латана, лошичка, лошиця, лярва, льондра, мандрьоха, наложниця, нашийниця, невірниця, паплюга, паскудниця, підложниця, підстелюшка, підстилка, побігайка, побігачка, побігуля, повійниця, посмітюха, пострибуха, потаскуха, потоптанка, приспанка, проститутка, потіпака, потіпаха, розпусниця, розтіпаха, розтрибуха, розтруха, телиця, теличка, трав'янка, торба, сука (груб.), сучка (т.с.), хабалиця, хабалка, хвойда, хвіндюрка, хвіцька, хляжниця, хльондра, хльорка, цвиндря, циндря, шалава, шлиндя, шлюха, шльондра, шльоха, шмондя,

*** берега пустилася; вулична краля; завжди готова взяти пелену в зуби; за кожними штаньми волочиться; коло пупа чортів купа; пішла у шльондри; продажна дівка; розмишляє хвостом; розпусна ляля; собаче весілля гуляє; ступає на гріховну стежку; у гріхах, як у реп'яхах; у кропиві шлюб брала; шлиндя коло порога; шукає кошачої любові.

Приповідки: Женихів, як горбців у стрісі. Знать по очах,

що гуляє по ночах. І по сьомій дитині не перестане дівочити. Їй чоловіки тільки й сняться. Кинула дівочу славу під лаву. Пішла душа по руках. Спарувати й чорту подарувати. Раз кахикнула — трьох прикликнула, вдруге кахикнула — п'ятьох прикликнула. Люлі-люлі, дитя, спать, мати одна, батьків п'ять. Побігла з Лиськом, чого в хижу, як усе в хаті!

ПОВНИЙ (НАПОВНЕНИЙ), виповнений, напханий, переповнений, повен, повненький, повнесенький, повнінький, повнісінький, повно-повнісінький, повнуватий, повнявий, сповнений,

*** в розповні; по вінця; напхом набитий; напхом найд'енний; напхом налізлий; по самі вінця; по зав'язку; по саму зав'язку; по зашморг; по цямрину.

ПОВОЛІ, бавно, вит'яжно, в'итягом, в'яло, г'айно, забарливо, забарно, загайно, звільна, злегенька, злегесеньки, кедінекеді ледве-ледве, лєлє-полєлє (дуже повільно), лєльом-полєльом, ліниво, лінькувато, млявко, млявкувато, мляво, невпоспіх, н'еквап, неквапливо, неквапно, неквапом, неметушливо, непоквапливо, непоквапно, непомітно, непоспіхом, непоспішливо, непоспішно, несквапливо, неспірно, неспіхом, неспішк'а, неспішк'и, неспішно, неспоро, несуєтно, нехапливо, нешвидко, переваги-ваги, плавно, повагом, поважки, поважно, повільненько, повільніше, повільно, поволеньки, поволі-волі, поквільно, покволо, покволом, полегенечки, полегенько, полегеньку, полегом, полегоньки, полегоцьки, помаленьку, помалесеньку, помал'и, помалу, помалумалу, помалюсіньки, помалюсіньку, помальше, п'оплавом, поступово, п'оступцем, п'осувом, потихенечки, потихенько, потихеньку, потихеньку-помаленьку, потихесенько, потихесеньку, потихесечку, потихусенько, потихусеньку, потихусінько, потихусіньку, потиху, потиху-тиху, по-черепашачи, по-черепашачому, по-черепашому, прокволисто, прокволо, прокволом, протягло, протяжливо, протяжно, протягом, розвалькувато (іти), розвальцем, скволу, спідтиха-тиха, спов'ага, спов'агом, спов'агу, споквол'а, спокв'олу, споквол'я, спокійненько, спокійнісінько, спокійно, спроволока, спроквола і спрокволу, тихенько, тихесечко, тихо, тихоплинно, тихо-помалу, трюхачк'а, тюпки (про коней), тюпцем, уповільнено, холодком,

*** без поквапу; без поспіху; без спіху; без спішки; без стрибків; без форсажу; дрібненькою (дрібною) ходою; крок за кроком; міліметр за міліметром; не кваплячись; не поспішаючи; не спішачи; не хапаючись; повільним кроком; повільною ступою; повільною ходою; п'ядь за п'яддю; сантиметр за сантиметром; черепашачою ходою; черепашачим кроком; черепашим ходом.

Про повільних: спить на ходу; як неживий; як рак; як слимак; як черепаха; йде, як з каменя; нога за ногою.

Приповідки: Дибає, як муха в сметані. Волочиться, як голодне літо. Ходить, наче три дні хліба не їв.

ПОГАНИЙ, абиякий, барахляний, барахольний, бісбатьказна-що, бісбатьказна-який, блідий (твір), бозна-який, бракований, бридкий, бузовий (вульг.), гидомирний, гирявий (п'ятак), глизявий, грубий (грубо зроблений), дефективний, дефектний, деформований, дрантивий, другосортний, єрундовий, жалюгідний, жахливий, завалящий, задрипаний, засмоктаний, зачуханий, зачучверілий, зачучвирений, зварганений, злиденний, їрундовий, казна-який, калікуватий, калічний, кепський, копійчаний, копіяшний, коростявий (перен.), ("Не тіш тещі коростявим зятем"), мерзенний, мерзопакосний, мерзосвітний, мерзотний, мигичкуватий, миршавий, мишастенький, мурий, нахіпхапівський, невдалий, невдатний, невдачливий, невдашній, невірний, невоздобний, негодящий, недобросовісний, недоброякісний, недоладний, недоладній, недолугий, недороблений, незавидний, незадовільний, незграбний, незугарний, некамузний (діал.), некондиційний, неоковирний, неповноцінний, непоказний, неоковирний, непотребний, непридатний, нехороший, нехорошкуватий, низькопробний, низькосортний, нікудишній, нікчемний, ніякий, обурливий, огидливий, огидний, остогидливий, остогидлий, остогидний, паршивий, паскудний, плюсклий, поганенький, поганкуватий, поганючий, поганющий, потворний, препаршивий, препаскудний, препоганий, препоганючий, препоганющий, примітивний, пришийкобиліхвіст, рахітичний, розляпистий, рябомизий, сіренький, сірий, сіро-буро-малиновий, скверний, споганілий, струхлявілий, стукгрюківський, сяке-таке, сякий-такий, таке-сяке, такий-сякий, тирчавий, фальшивий, халтурний, хіпхапівський, хухляний, чортзна-що, чортзна-який, шиворітнавиворіт, шкапуватий (про коня), шолудивий, шпетний (діал.),

*** аж пальці знати; без ладу й складу; ведмежа послуга (перен.); вітром підбитий; в підметки не годиться (кому); всерівно, що плюнь; галушки з попелу; гірше сирої кваші; годяще на віник та на смітник; гріш ціна; гріш ціна в базарний день; зроблений абияк; зроблений з тень-телепень; зроблений, куди крива вивезе; зроблений курям на сміх; зроблений навзаплюшки; зроблений навмання; зроблений навпристьобки; зроблений навпростець; зроблений на галай-балай; зроблений навкосин`ю; зроблений наперекосяк; зроблений наспіх; зроблений на хіп-хап; зроблений не до дзуги; зроблений не до цуги; зроблений не до чмихи; зроблений не до шмиги; зроблений пальці знати; зроблений сяктак; зроблений через десяте п'яте; зроблений, як-небудь; зроблений якось; мідного гроша не вартий; на голову не налазить; на пшик зведений; не варт виїденого яйця; не варт гроша; не

варт дірки від бублика; не варт доброго слова; не варт зламаного грейцара; не варт і печеної цибулі; не варт і річі; не варт і свині пасти; не варт і шкаралупи з яйця; не варт ламаного гроша; не варт ламаного шага; не варт ламаного шеляга; ; не варт на віхоть; не варт печеної цибулі; не варт путнього слова; не варт рожка табаки; не варт сухої галузки; не варт того, що чорне за нігтем; не варт фунта клоччя; не варт щербатого гроша; не вельми; не витримує жодної критики; не дуже; не з того кінця роблений; не лізе ні в тин, ні в ворота; не надто; нижче всякої критики; низької проби; ні Богові свічка ні чортові коцюба; ні Богові свічка, ні чортові кочерга; ні Богові свічка, ні чортові куришка; ні в кут, ні в двері; ні в тин, ні в ворота; ні для чого не годиться; ні до ладу, ні до прикладу; ні до чого не придатний; ні жарене, ні парене; ні к бісу; ні к лихій годині; ні к лихій годині не годиться; нікуди не годиться; ні к чортовій матері; ні к чорту; ні к чорту не годиться; ні лій, ні масло; ні на що не годиться; ні на що не придатне; ні се, ні те; ні тарантас, ні дишло; ні те, ні се; ні шень-пень, ні горохова каша; побитий цвіллю; поточений шашелем; сякий-перетакий; сякий-такий; сякий та перетакий; халатно зроблений; хоч кинь; хоч покинь; як галушки з попелу; як за денежку пістоль; як з висівок бублик; як з гречки лико; як з дишла гармата; як з рака соловей; як із клоччя батіг; як із собачого хвоста сито.

Приповідки: Воно б добре, та нікуди не годиться. Дунь та й плюнь. По ньому чорт плигав (кажуть про щось погано зроблене). Робив — на себе дивив. Почав, та не з того кінця і зробив дірку до бублика. Це гірше, ніж штани наверле надіти — ширінкою назад. Хвіц-міц — не буде з того ніц. Зробив з дуба шпичку. Чи й не діло учинив — на свиню хомут надів! Казна що і збоку бантик. Красна ціна — п'ятак. Мавп'яча робота. Мілка оранка. Голубеньким цвіте, жовтеньким пахне. На собаку мале, на кішку велике. Ціна — мідний гріш. Нуль ціна.

ПОГАНО, абияк, навпростець, недоладно, недолуго, сяк-так, так-сяк, як-небудь,

*** з горем попоплам; з гріхом пополам; не до ладу; через верхи.

ПОГРІБ, бджоляник (для зимівлі бджіл), бджолярня, бункер (ірон.) винарня, глибка, зимовик (погріб, куди ставлять вулики на зиму), квасник, лодярник, льодярня, льох, пивниця, підвал, підземелля, підземок, погребиця, погребник, погребня, погрібець, погрібник, погрібняк, поклінець, пригребиця, склеп, темник, темничок, холодник, холодниця, цюпа, яскиня (діал.),

*** винний погріб; пороховий погріб.

ПОГРОЖУВАТИ, громічати, громічити, загрожувати, нахвалятися, похвалятися,

*** гнати похвалки; метати громи; метати громи-блискавиці; показувати кулак (кому); сваритися пальцем (ірон.); сваритися мізинцем (т.с.).

ПОДАРУНОК, віддарунок, дарунок, даруночок, крижмо (подарунок новонародженому), подаруночок, презент, ралець,

*** весільний подарунок; новорічний подарунок; різдвяний подарунок; святковий подарунок.

Приповідки: Дарованому коневі в зуби не заглядають. Дарованому коневі зубів не лічать.

ПОДАТОК, данина, дань, мито, міркук (у млині), млинове (т.с.), оплать, оподатковування, оподаткування, осип (заст.), подать, стягнення, чинш,

*** податок на додану вартість.

ПОДИВ, дивування, зачудування, зачудування, здивування, здивування, почудування, чудування.

ПОДОВЖУВАЧ (ЕЛЕКТРИЧНИЙ), електроподовжувач, здовжувач, перехідник, продовжувач.

ПОДОРОЖНІЙ, блудяга, блудько, блукалець, блукач, бродник, бродяга, волоцюга, галайда, заброда, зайда, зайдисвіт, мандриха, мандрівець, мандрівник, мандрівничий, мандроха, мандруючий, мандрьоха, паломник, пілігрим, піша-пішаниця, пішоход, пішоходець, приблуда, приблудько, приплентач, прихідько, приходень, приходець, пройда, прочанин, путник (ц.-сл.), тиняйло, турист, швайкало, швендя.

ПОДЯКА, винагорода, винагородження, віддяка, віддячення, відплата, вшанування, дяка, нагорода, плата, похвала, пошанування,

*** грошова винагорода; грошове винагородження.

ПОЗБУВАТИСЯ, ПОЗБУТИСЯ, вивільнюватися, вивільнятися, визволятися (від чого), відбуватися, відкараскуватися, відмагатися, відхрещуватися, збуватися, звільнятися (від чого), здихуватися, позбавлятися, позбуватися, порятовуватися, скараскуватися, спекуватися, рятуватися, урятовуватися,

*** звільняти себе; здихатися раз і назавжди; позбуватися біди; позбуватися горя; позбуватися клопоту; позбуватися лиха; позбуватися мороки; позбуватися халепи; розв'язувати собі руки; скидати гору з пліч; полегшено зітхнути.

Слова полегшення: камінь із серця скотився; просвітліло на душі; скинув тягар з душі; скинув тягар з плечей; як гора з пліч; як на світ народився; як розвиднилось; як рукою зняло; як три баби пошептало.

ПОКАЗУВАТИ, виставляти, демонструвати,

*** виставляти на вселюдський сміх; виставляти на глум; виставляти на огляд; виставляти на очі; виставляти на показ.

ПОКІРНИЙ, безвідказний, безвідмовний, безголосий, беззаперечний, безконфліктний, безмовний, безпереч, безсловесний, безсуперечний, богобоязливий, боязкий, боязливий, догідливий, запобігливий, згідливий, зговірливий, згодливий, ісусик, компромісливий, лагідний, неспер`ечливий і несперечл`ивий, піддатливий, плохенький, плохий, покірливий, покірненький, покірний, покірник, покладистий, покладливий, половинчастий, поміркований, послушливий, послушненький, послушний, поступливий, потакайло, потакач, потаковник, прикористий, примирливий, приручений, ручний, слухняний, смиренний, смиренник, смирненький, смирняга, смирняка, сумирненький, сумирний, схильчивий, тихар, тихенький, тихий, тихомирний, тихонечка, тихоня, тихонька, тишко, уживчивий, ужиточний, услужливий, услужний, шовковий (перен.),

*** безсловесна істота; благий та божий; боже теля; боже телятко; води не помутить; води не скаламутить; живе тихо без плюскоти; за послуха (в кого); людина без заперечення; людина без перекорів; мухи не зачепить; мухи не зобидить; м'який, як подушка; плохий, як дитина; покірне дитя; покірне телятко; покірне ягнятко; простертий ниць; святий та божий; сметана на голові встоїться; сумирна дитина; упоперек слова не скаже; хоч мички з нього мич; хоч мотуззя крути; хоч проти шерсті гладь; хоч у вухо бгай; як святий; як шовковий.

Приповідки: Ніде нікому нічого. Тихіший від води, нижчий від трави. Ходить, як по струнці. Ходить, як по шворці. Ходить, як по шнурку. Ходить, як лин по дну. Я в Бога мина (себто нікого не займаю).

ПОКРИВАЛО, нак`идка і н`акидка, накривало, накривачка, накривка, накриття, намітка, покрива, покривка, покривайло, покр`ивало, покривачка, покривання, скривало (у нареченої), укривало, укр`ивачка.

**П`ОКРИШКА**, віко ( у скрині, труни і т.д.), кривка, кривочка, кришечка, кришка, ляда (у погреба), лядка , п`окришечка.

ПОМ`ИЛКА І П`ОМИЛКА, ганж, недогляд, огріх, погрішність, похибка, прогріх, прогрішення, промах, упущення, хиба,

*** випадкова помилка; затьмарення розуму; історична помилка.

ПОМИЛЯТИСЯ, ПОМИЛИТИСЯ, опростоволошуватися, прогадувати, промазувати, прораховуватися, прошибити,

сплохувати (отут я сплохував), спотикатися (на чому), схибити, хибити, хибувати,

*** давати зівака; давати зівка; давати маху; давати промаху; давати промашку; давати хука; допускати промашку; клювати на приманку; піддаватися на хитрощі; плутати грішне з праведним; плутати праведне з грішним; потикатися не в ті двері; притуляти горбатого до стіни; робити помилку; робити промах; спіймати гаву; стояти на невірному шляху; стояти на неправильній дорозі; сстояти на неправильній стежці; стояти на неправильному шляху; шпака вбити.

Приповідки: Відігрів змію біля серця! Пригрів гадюку на грудях! Пригрів гадину за пазухою!

ПОМІСТ, кін (в театрі), кладка, міст, місток, місточок, настил, підмостки, підмостя, помостя, похідня (кладка від берега до пароплава), примостка, риштування (в будівництві), сцена.

ПОМСТА, віддяка (ірон.), відплата, кара, мста, плата, покара, покарання,

*** кровна помста.

Приповідки: Зуб за зуб! Кров за кров! Смерть за смерть!

ПОНИНІ, досі, донині, дотепер,

*** до сих пір; до сьогодні; до сьогоднішнього дня; і досі; по цей день.

ПОНОЧІ, потемки, потемно (рід.), потемну, потемці, притемком,

*** у потемках; у темряві (темноті).

ПОПЕРЕДЖЕННЯ, застереження, засторога, заувага, зауваження, остерігання, осторога, пересторога, тривога,

*** завчасне попередження; сигнал тривоги; сто перше попередження.

ПОПІЛ, жужелиця, жужель, жужіль, жужлець, згар, зола, луг, пазілки (зола, що викидають після зоління), пазолки, попів (діал.), попілець, поташ, приск (гаряча зола з жаринами), суприсок (тс), шлак,

*** реактивний попіл.

ПОРАДА, намова, направа, наука, напучення, наущання, повчання, рада,

*** батьківська наука; батьківська порада; добра порада; доладня рада; мудра порада; мудре слово; хитра порада.

ПОРОЖНІЙ, незаповнений, порожнісінький, порожняк, пустий, пустісінький, пустопорожній, свистун (горіх).

ПОРЯТУНОК, визвіл, визволення, виручка, вирятування, допомога, поміч, рятунок,

*** живий порятунок.

ПО-СВОЄМУ, небачено, неоднаково, неординарно, несхожо, нечувано, новаторськи, новітньо, оригінально, по-новаторськи, по-новому, по-особливому,

*** на різні лади; на різні способи ; на свій копил; на свій кшталт; на свій лад; на свій манір; на свій штиб.

ПОСИЛЮВАТИ (ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СИНОНІМИ), до гарячого сипати приску; докидати хмизу в жар; піддавати жару у вогонь; підкидати жару; підкладати вогню до печеного; підкладати до жару вогню; підкладати дров до багаття; підливати лою; підливати лою в вогонь; підливати оливи; підливати олії в огонь; підсипати перцю; прикладати до жару вогню; роздмухувати кадило.

ПОСПІХОМ, поспішаючи, похапки, похапливо, похапцем, спішно, спохвату, спохватку, хапаючись,

*** за поспіхом; з поспіхом.

ПОСУХА, бездощів'я, засуха, суш, суша.

ПОТИЛИЦЯ, брижі, в'язи, гамалик, загривок, зашийок, карк, шия.

ПОТІМ, відтак, далі, другодні, затим, згодом, згодом-перегодом, небавом, невдовзі, опісля, перегодом, пер`егодя, пізніш, пізніше, після, потоді, потому, скоро, слідком, слідом, тоді, услід,

*** а далі; з бігом часу; з часом; після того; після цього; слідом за тим; слідом за цим; услід за тим; услід за цим. (Див. також "скоро").

ПОТІТИ, запотівати, запрівати, мокріти, пітніти, пріти, упрівати,

*** вкриватися потом; купатися в поту; обливатися потом.

**П`ОХАПЦЕМ,** х`апки, х`апко, хапк`ом, хапком`а, хап-лап, хапливо.

ПОХИЛИЙ, відрожистий, згористий, опадистий, покотистий, положистий, похилистий, похильний, похильчастий, походистий, розлогий, розложистий, спадистий, скосогористий, скочистий, схилистий, схильнистий, узвозистий,

*** з відрогами; з косогорами; з підгірками; з покотами; з узвозами; із спадами; із спадинами; із спусками; із схилами.

ПОХМУРИЙ, вовчкуватий, затьмарений, захмарений, мовчакуватий, мовчкуватий, мовчун, надутий, насуплений, насурмлений, насурмонений, нахмарений, неговіркий, понура, понура-понурою, понуристий, понуруватий, похмурний, спідлобень, спохмурнілий, хмарний, хмурий, хмурний,

*** надутий, мов індик; надутий, мов сич.

Приповідки: Упав з Дурної скелі (так говорили запорожці про похмурих).

ПОЧАТОК, альфа (перен.) витоки, дебют, закладини, започаткування, затія, заспів, зах`ід, зачин, зачинання, зачинок, начало, основа, першоджерело, першооснова, першопочаток, першопричина, початки (математики), початкування, почин, починання, причина, спроба,

*** життєве начало; начало начал; організуюче начало; перша спроба; перший блин; перший крок; пробна куля; пробний камінь; стримуюче начало.

Приповідки: Не знаєш початку — не гудь кінця. Пішла писати губернія! Пішли писати та відписувати.

ПОЧИНАТИ, братися (до чого), дебютувати, закладати, започатковувати, запроваджувати, засновувати, заспівувати (в чому), затівати, заходжуватися, заходитися (біля чого), зачинати, збиратися, зорганізовувати, ладнати, ладнувати, організовувати, підступати (до чого), підступатися, породжувати, приступати, прокладати, приступатися, розпочинати, розчинати, спромогатися,

*** брати початок; братися до роботи; братися за роботу; бути засновником (чого); бути першим; бути родоначальником; бути першопрохідником; бути першопроходцем; верстати шлях; відкривати шлях; готувати грунт; давати поштовх; забивати перший кілочок; закладати перший камінь; закладати підвалини; закладати фундамент; зрушувати з мертвої точки; іти попереду; класти початок; питатись броду; показувати шлях; починати від Адама і Єви; починати з азів; починати з нуля; починати з першого кілочка; починати з чистої сторінки; починати спочатку; пробивати шлях грудьми; прокладати лижню; прокладати першу борозну; прокладати шлях; пробувати щастя; ставати до роботи; ставати до справи; стояти біля витоків; стояти біля колиски; стояти на порозі (чого); танцювати від печі (жарт.); торувати шлях; указувати шлях; ходити біля колиски.

ПОЧУТТЯ, відчування, відчуття, почування, чуття,

*** батьківське почуття; буря почуттів; вихор почуттів; відчуття переляку; відчуття страху; почуття відповідальності; почуття голоду; почуття гордості; почуття гумору; почуття дружби; почуття ненависті; почуття нового; почуття обов'язку; почуття переляку; почуття страху; почуття туги; почуття туги за батьківщиною; шосте чуття.

ПОЩАСТИЛО, підвезло, повдачило, повезло, погаразділо, покозирило, попайдило, поталанило, похвартунило, пофортунило, пощасливилось,

*** випали козирі; доля маслом губи змастила; доля не обділила; доля послужила; закривляється на добре; зглянулася доля; на діло закандзюбилось; на діло закарлючилось; на добро наклюнулось; пішло в руку; пішло на везіння; пішло на добро;

пішло на лад; пішло на удачу; пішло на щастя; привалила до рук удача; прийшлось до ладу; усміхнулася доля; усміхнулося щастя.

Приповідки: Чого хотів, того й достав. Має до всякої масті козир.

ПОЯС, крайка (в жінок), окрайка, очкур, пас, пасок, підперезачка, підперезка, підперіз, підперізок, підтягач, попруга, попружка, ременяка, ремінник, ремінь, шитик (шкіряний пояс), шнурівка, шнуровиці.

ПОЯСНЮВАТИ, вияснювати, з'ясовувати, роз'яснювати, роз'ясняти, розтлумачувати, розтовмачувати, розтовкмачувати, розтолковувати, тлумачити.

ПРАВИЛЬНИЙ, безпомилковий, безпомильний, непомильний, непохибний, несхибний, нехибний, праведний.

ПРАПОР, завівало, знам`ено і знамен`о, корогва, корогов, майва, полотнище (з прикметником), прапірець, прапорець, стяг, хоругва, хоругов, штандар, штандарт,

*** білий прапор; бойовий прапор; державний прапор; прапори Запорозької Січі; прапори розцвічування.

ПРАЦЮВАТИ, возитися (з чим), ворочати ("Та ще ворочаю"), газдувати, гарувати (важко робити — діал.), горбанити, горбатитися, господарювати, господарити, дерзати, д`ілати, займатися, запрягатися (на весь день запрігся), ішачити, клопотатися, крутитися ("Не будеш крутитися, ніц не матимеш"), мантулити, мастакувати, мозолити, надриватися (в роботі), наймитувати, наймичкувати, напрацьовувати, обробляти (що), орудувати, перериватися (в роботі), підробляти, порати, поратися, порабляти (що ти поробляєш?), порядкувати, промишляти, робити, робитоньки, розриватися (в роботі), священнодіяти (працювати натхненно), співпрацювати, строкувати (заст.), творити, товктися (товкущий), трубанити, трудитися, хазяїти, хазяйнувати, чуміти (тяжко робити),

*** бути за старшого, куди пошлють; бути при ділі; брати горбом; братися за діло; вертітися на ногах; вимотувати жили; вимотувати сили; відбувати строк; волам хвости крутити; в поті чола хліб добувати; гнути горба; в ярмі ходити; гнути карк; гнути спину; гнути хребет; горіти в роботі; гору труда трудити; гріти чуба; гріти чуприну; губити здоров'я; давати лад; ділечко робити; добувати свій хліб; добувати хліб кривавими мозолями; доводити до пуття; докладати праці; докладати рук (руки); жити чесним потом; займатися ділом; закачувати рукава; заливатися потом; заробляти власним горбом; заробляти кривавими мозолями; заробляти на прожиток; заробляти на хліб; засукувати рукави; з пучок та ручок жити; зрошувати потом землю; кривавим потом обливатися; кров'ю і потом добувати; крутитись, як білка в колесі;

крутитись, як верстено в піст; ламати хребет (хребта); мати хліб з остюками (важко заробляти); мозолити руки; надівати на себе лямку; надривати жили; надривати пупа; наживати багатство; наживати статки; напинати пупа; натирати мозолі; натирати мозолі на руках; не бачити вільної хвилини; не давати рукам і ногам спочинку; не жаліти себе в роботі; не жаліти пупа; не жаліти рук; не жаліти сил; не жаліти хребта; не згортати рук (про старих); не знати ні дня, ні ночі; не знати просвітку; не знати сну й відпочинку; не ледарювати; не лінитися; не лінуватися; не мати коли дихнути; не мати коли вгору глянути; не розгинати спини; обливатися кривавим потом; обливатися сьомим потом; обривати руки (важко працювати); перериватися надвоє; перериватися начетверо; перериватися пополам; перти плуга; працювати без вогника; працювати від зорі до зорі; працювати від темна до темна; працювати в рукавичках; працювати денно і нічно; працювати до синього поту; працювати до сьомого поту; працювати за десятьох; працювати за паличку (в колгоспі); працювати за трьох; працювати з вогником; працювати з-під батога; працювати з холодком; працювати, мов каторжанин; працювати, мов чорний віл; працювти на холостому ходу; працювати не за страх, а за совість; працювати, не покладаючи рук; працювати, не розгинаючи спини; працювати по-волячи; працювати по-волячому; працювати самотужки; працювати, спустивши рукави; працювати, як чорний віл; проливати піт; просиджувати штани (на роботі); протирати лікті; протирати штани; рвати жили; рвати пупа; рвати руки на чужій праці; рвати силу; робити, аж із шкури вилузуватись; робити, аз із шкури виринати; робити, аж очі на лоба вилазять; робити, аж очі рогом вилазять; робити діло; робити доброділо; робити до десятого поту; робити до кривавого поту; робити до синіх жил на лобі; робити до сьомого поту; робити і вдень, і вночі; робити снажно; робити у три поти; робити у три поти лиця; робити, як верблюд; робити, як віл; робити, як віл мовчки, похнюпившись; робити чорнову роботу; робити, як віл у ярмі; робити, як гірський осел; робити, як проклятий; робити, як сірий віл; терти лямку; товктися, як у ката в стовпах; тягти власним горбом; тягти воза; тягти за двох; тягти лямку; тягти, як борозенний; ходити в плузі; ходити в пристібних; ходити по наймах; ходити в ярмі; ходити, як коняка в замісі.

Професійні синоніми-відповідники до слова "працювати" в українській мові: бджолярувати, бондарювати, бригадирствувати, воловникувати, вчителювати, головувати, гончарувати, городникувати, дояркувати, дякув`ати (бути дяком), дячити (т.с.), кашоварити, ковалювати, колгоспничати,

коніохувати, косарювати, кравцювати, крамарювати, кухарити, куховарити, лимарювати, лісникувати, лісничити, майструвати (працювати майстом), малярувати, мірошникувати, млинарювати, огородникувати, пасічникувати, пастухувати, пастушити, писарствувати (заст.), писарювати (тс.), плугатарювати, погоничувати, прасолувати (перепродувати худобу — заст.), ремісникувати, рибалити, рибальствувати, риболовити, секретарювати, слюсарювати, старшинувати, столярувати, теслярувати, хліборобити, чоботарювати, шевцювати, шорникувати, шоферувати.

Приповідки: Працює до синього поту. Робить — сорочка не висихає. Ні вихідного, ні прохідного. Знайшов муки на всі руки. За роботою ніколи носа втерти. Ніколи вгору глянути. Він товкач і помело (все робить). Од діла голова біла.Він у роботі — семиділуха. Як віл у ярмі: не випряжеш — не випряжеться. Вік ішач — заробиш орден Сутулова. Розірвись надвоє — скажуть, чого не на четверо. Працює, як не перерветься.

ПРАЩУР (ПРАЩУРИ), попередники, прабатьки, прадіди, прапращур, прапредок, прарід, прародитель, прародич, предки, родоначальник.

ПРИБУДОВА (ДОПОМІЖНА), баз, боковенька (бокова прибудова), бокс, буда, будка, ванькир, ванькирчик, веранда, галерея, гамазей, гамазея, гараж, д`аванка, загашник, загашничок, загорода, загородка, загорожа, закалабок, закамарок, закапелок, закоморок, закоморочок, закут, закута, закутень, закуток, закуточок, запічок, запіччя, засторонок, землянка, землянуха, катрага, кліть (діал.), клуня, комірка, комірчина, комірчинка, комора, конура, конурка, кошара, кружганок (зовнішня галерея), куреник, курінь, курінець, курінчик, мансарда, мшаник (для пасіки), навіс, нишпорка, обора, повітка, повіточка, повітчина, п`окліт, поклітець, пр`ибік (боковенька), пр`ибочок, придомок, прикалабок, прикалабочок, прикарабок, прикомірок, прикухенок, прикухеночок, приліпка, примурок, присінки, присіння, присінок, притула (сарай під одним дахом з хатою), прихалабок, прихалабочок, пр`ихатень, прихаток, прихисток, прихисточок, сараєць, сарай, сарайчик, сипанець, спішарня (діал.), стебка, сутк`и, суточки, флігель, халабуда, халабудка, халупа, халупка, хижа, хижка, хлів, хлівець, хлівинець, хлівчик, цюпа, чуланець, чуланчик, шопа, шпихлір.

ПРИВИД, видиво, видіння, замр`а (привид мерця), кошмар, мана, манія, маняк, маняка, мара, марево, марисько, марище, марюка, миня, монстр, мра, незримко, потвора, потворина, почвара, поява, привиддя, пригуда, примара, проява.

ПРИВ'ЯЗАНИЙ, залиганий, налиганий, приколений (взятий на прикіл), прикорочений (кінь), прикутий, припнутий,

*** взятий на вірьовку; взятий на короткий повідок; взятий на налигач; взятий на нашийник; в нашийнику; на ланцюгу; на мотузку; на повідку; на поводі; на прив'язі; на приколі; на припоні; на уривку; у вузді.

ПРИГОДА, випадок, історія, казус, курйоз, лучай, морока, непереливки, неприємність, оказія, подія, приведенція, пригодонька (пісен.), придибанка, придибачка, придибашка, придибенція, придибунок, приключина, приключка, прикрість, припадок, притичина, пр`итрапка, притрапунок, причина, причта, пришта, рахуба, тарапата, трапунок, фрасунок, халепа.

Приповідки про пригоду: Влип, як муха в липучку. Втікав від вовка, а попав на ведмедя. Зав'яз, як собака в тину. З ями виліз, у колодязь упав. Попав з вогню та в полум'я. Попав з дощу та під ринву. Попав між двох вогнів. Попав між молот і наковальню. Потрапив в історію з географією. Ускочив в халепу, як жаба в жар.

ПРИГОЛОМШЕНИЙ, закам'янілий, закам'янілий, закляклий, остовпілий, отетерілий, оторопілий, ошелешений, ошелешканий, сторопілий, шокований,

*** украй здивований; як громом прибитий; як громом уражений,

ПРИЗНАВАТИСЯ, ПРИЗНАТИСЯ, зізнаватися, розколюватися (під час слідства), сповідатися, сповірюватися,

*** видавати секрет; видавати таємницю; розкривати душу; сказати всю правду.

ПРИКАЗКА, мудрослів, мудрослів'я, помівка, помовка, почит`анка, пр`иговір, приговірка, приказочка, примова, примівка, примовка, прим`овля, примовлянка, примовляння, приповедінка, припов`іданка, приповідка, приповістка, приповісточка, пр`иповість, промовка.

ПРИКРАШЕНИЙ, вигранений, визолочений, вимережений, вицяткований, вишиваний, вишитий, візерунчастий, візерунчатий, гаптований, гравійований, декорований, забарвлений, заквітчаний, заклечаний, закосичений, зацвічений, змережаний, змережений, золочений, інкрустований, карбований, квітчастий, килимований (прикрашений килимами), китчастий (оздоблений китицями), лакований, лицьований, личкований, лямований, мальований, мережаний, мережений, мозаїчний, намарафечений, наряджений (по-святковому), нафабрений, нафарбований, обквітчаний, обкожушений (про хату), облицьований, облямований, обшитий, огранений, оздоблений, оквічений, оправлений (коштовностями), орнаментований, оторочений, оштукатурений, підбілений, під'єрифенений, підмазаний, підмальований, підсинений, підфарбований, побілений, позолочений, помережаний,

посріблений, поцяткований, поцяцькований, прихорошений, причепурений, проквітчаний, різьблений, різьбований, роззолочений, розквітчаний, розмальований, розмережаний, розмережений, розфарбований, розцвічений, розцяткований, розцяцькований, узірний, узірчастий, узорчатий, узористий, узорний, уквітчаний, цвітастий, цяткований, цяцькований, чічкатий (вишитий квітами), шліфований, шпакльована (зневаж. про жінок),

*** з архітектурними надмірностями; з викрутасами; з кандибобером; з кондібобером.

ПРИЛЮДНО, відкрито, гласно, привселюдно, принародно, публічно,

*** на видноті; на виду всіх; на очах у всіх; перед очима всіх; при відчинених дверях.

ПРИМРУЖЕНИЙ, прискалений (на одне око), прищулений, прищурений.

ПРИМУШУВАТИ, веліти, вимушувати, занаряджувати, змушувати, зобов'язувати, нажилювати, наказувати, накидати (примусово), переламувати (себе), перемагати (себе), підбивати (кого), приневолювати, принукувати, присилювати, силувати, спонукати, спонукувати, указувати,

*** давати наказ; давати наряд; давати розпорядження; давати указ; ставити за обов'язок; ставити перед фактом.

Слова спонукання: Ану! Ану ж! Ану ж бо! Вперед! Гайда! Давай! Давайме! Давайте! Даєш! Катай! Нум! Нумо! Нумте! Нуте! Починай! Рушаймо! Рушайте! Ура! Шквар!

Приповідки: Просять покорно, наступивши на горло.

ПРИМХА, в`еред, в`ереди, вередування, забаганка, каприз, капризування, комиза, химера,

*** примхи моди; химери моди.

ПРИПІЧОК, вилазок, виступ (на скелі), злаз.

ПРИТУЛОК, захисток, захистя, криївка, крийка, кров`ець, кубло, пристанище, пристановисько, пристановище, пристанок, прихилище, прихилля, прихистище, прихисток, скриток, схованка, сховище, сховок, схрон, укриття, хованка.

ПРИХИЛЯТИ (ДО СЕБЕ), вабити, голубити, заманювати, зманювати, знаджувати, манити, навертати, нахиляти, переманювати, приваблювати, привертати, приворожувати, пригніздювати, приговтувати, приголублювати, прикохувати, прилащувати, прилюблювати, прилюбляти, приманювати, примогоричувати, принаджувати, причакловувати, причаровувати, схиляти,

*** вкорочувати стежку; вкрадатися в довіру; влазити в довіру; втиратися в довір'я; входити в довір'я; завойовувати

серце; закохувати в себе; знаходити дорогу до серця; напувати приворотом; переважувати на свій бік; підбирати ключика до душі; підбирати ключика до серця; пригрівати біля себе.

ПРИЧИНА, підстава, привід, причинок.

ПРОБАЧАТИ, вибачати, дарувати (даруйте!), звиняти (звиняйте!), прощати,

*** відпускати гріхи; забувати давні гріхи; не ворушити колишнє; не носити зла за душею; не носити каменя за пазухою; не пам'ятати зла; списувати всі гріхи.

ПРОБКА, затичка, заткало, заткальце, корок, корочок, пробочка, чіп, чопик.

ПРОЗОРИЙ, ажурний, ажуровий, прозірний, прозірчастий, прозірчатий, прозористий, прозорний, прозорчастий, прозорчатий, просвітчастий.

ПРОКИДАТИСЯ (ВІД СНУ), пробуджатися, пробуджуватися, пробуркуватися, просинатися, просипатися,

*** продирати очі.

ПРОМІНЬ, блискіт, блискітки, жмури (на воді), промені, промінець, проміння, промінчик, ряхтіння,

*** гамма-промені (проміння); космічні промені; рентгенівські промені.

ПРОНИКАТИ, ПРОНИКНУТИ, вклинюватися, вклинятися, затісуватися, пробиватися, пробиратися, пробуравлюватися, прогризатися, продиратися, прокрадатися, пролазити, пропихатися, проповзати, прориватися, проскакувати, проскрібатися, прослизати, просовуватися, просуватися, протаранюватися, протискуватися, протісуватися, протовплюватися, протовплятися, проходити, проюркувати, прошкрябуватися, прошмигувати, шурхати.

ПРОРОСТАТИ (ПРО РОСЛИНИ), бростится, брунькуватися, бубнявіти, видзьобуватися, викльовуватися, виштрикуватися, кільчитися, ключитися, набрякати, набубніти (зерно), набухати, надзьобуватися, назублюватися, накільчуватися, наключуватися, накущуватися (проростати кущиком), оживати, продзьобуватися, прокльовуватися, пропукуватися, прорізуватися, розбухати, розпукуватися, розпускатися, рости,

*** пробивати шильця; пускати парості (паросль); пускати ростки; пускати росточки.

ПРОСИТИ, ПРОСИТИСЯ, благати, вговорювати, вговоряти, видайкувати, видурювати, визуджувати, виканючувати, виклянчувати, виманювати, вимантачувати, вимовляти, вимолювати, виплакувати (просити слізно), випрохувати, випрошувати, випрошуватися, висварювати (просити впереміш з лайкою), витуманювати (з обманом), вициганювати,

відмолювати (гріхи), відпрохуватися, відпрошуватися, допрохуватися, допрошуватися, жебракувати (просити милостиню), жебрати, канати, канючити, канькати, кландати, клопотати, клянчити, колінкувати, мантити, мантулити, молити, молитися, набиватися, напрохувати, напрошувати, напрошуватися, припрохувати, припрошати, припрошувати, прохати, прохатися, проситися, старцювати (просити милостиню), стріляти (жарт. просити цигарку), убалакувати, ублагувати, убовкувати, умовляти, упрохувати, упрошувати, усамобожувати, усинобожувати, циганити, шапкувати,

*** бити лобом; бити поклони; бити чолобитну; бити чолом; благом благати; Бога-ради просити; Богом благати; валятися в ногах; заклинати Богом; заклинати всім святим; кланятися в ноги; лазити в ногах; ламати шапку; молити Бога; молитися перед іконою; молитися перед престолом Господнім; м'яти шапку; оббивати пороги; падати в ноги; падати до стіп; падати навколішки; падати на коліна; падати ниць; падати ницьма; під ноги стелитися; повзати в ногах; повзати на колінах; просити аж розпинатися; просити благословення; просити Бога; просити Господа; просити дозволу; просити допомоги; просити до столу; просити з неба; просити милостиню; просити мороза вечеряти; просити мороза на кутю; просити п`опросом; просити пощади; просити ради; просити ради-поради; просити руки; просити слізно; просити слова; просити смерті; просити уклінно; просити Христа ради; пускати шапку по колу; розбивати лоби (просячи); сіпати за поли; слати чолобитну; сльозами молити; смикати за поли; стріляти цигарки (просити закурити); ударяти чолом; хапати за поли; хапати за стремена; Христом Богом благати; Христом Богом молити.

Приповідки: Милості просим на своїх харчах. Не дуже того просять, кого за чуб термосять. Ніяким богом не допросишся.

ПРОСТИЙ (ПРО ЛЮДИНУ), невигадливий, нехитрий, простак, простакуватий, простацький, простаченко, простачина, простачисько, простачок, простенький, простесенький, простецький, простин`я, простісінький, простіський, простолюдець, простол`юдин і простолюд`ин, простолюдний.

ПРОСТІР, обшир, привілля, просторище, просторінь, розгін, роздоли, роздолля, розліг, розлоги, розложище, розшир.

ПРОСТОРИЙ, запросторий, заширокий, обширний, привільний, просторенький, простористий, просторуватий (одяг), розгонистий, роздолий, роздолистий, розлогий, широкий, широкополий, широкуватий, широчезний, широченний, широченький,

*** є де розвернутися; є де розгорнутися; є де розгулятися; є де розгулятися оку; космічний простір; простора просторінь; простора просторість; просторий, як решетилівська толока; степова просторінь; степовий обшир; степовий простір; степовий розліг.

ПРОСТОРІКУВАТИ, базікати, балаболити, балабонити, баляндрасити, бевкати, белебенити, благузнити, блягузкати, бовкати, болобонити, варнякати, верзікати, верзти, верзюкати, верзякати, вернакати, зморозити, кавакати, каверзякати, карзякати, ковиртати, курзюкати, лялякати, ляпати, патякати, пащекувати, плескати, плести, простор'ікати, роздебендювати, розпатякувати, талабанити, талалаїти, тараторити, теревенити, тріпати (язиком), тріпатися, хляпати (язиком), цвенькати,

*** балакати без порядку; бовкати, як дурень з дуба; бовкати, як жаба в болото; бовкати як з печі; верзти в'ерзицю; верзти гиль-гуси; верзти дурниці; верзти казна-що; верзти на всю обихідку; верзти недоладнє; верзти неподобне; верзти несусвітне (несусвтнє); верзти несусвіття; верзти нісенітниці; верзти таке, що й мухи кашляють; верзти чортзна-що; верзти, як тільки можна; вивозити язиком, мов на лопаті; вигадувати бозна-що; вигадувати таке-сяке, ніяке; вигадувати таке, що в ніякі двері не лізе; вигадувати таке, що й волосся в'яне; вигадувати таке, що купи не держиться; вигадувати таке, що й на вуха не налізе; вигадувати таке, що й собака з маслом не з'їсть; вигадувати таке, що й у борщ не кришать; вискакувати, як голий з маку; вискакувати, як козак з маку; вискакувати, як Кузьма з маку; вискакувати, як Пилип з конопель; гнати химери; гнати химороди; гнати химині кури; гнути бандигу; гнути бандигу язиком; гнути бендюлики; говорити біс-зна що; говорити біс-знає що; говорити в пересипку; говорити дурниці; говорити курям на сміх; говорити на галай-балай; говорити ні в тин ні в ворота; говорити про сеє, теє і все невпопад; говорити таке, що й у шапку не збереш; говорити, що на рот налізе; говорити, що на язик понесло; городити дурниці; городити небилиці; з хвоста хомут надівати; кулі лити; ляпати півтора людського; молоти байду; молоти казна-що; молоти неначе з білої гарячки; молоти ні в дрова ні в тріски; наговорити сім бочок арештантів; наговорити сім мішків гречаного Гаврила; наговорити сім мішків гречаної вовни; наговорити три мішки гречаної вовни і всі неповні; наколотити гороху з капустою; наплести на вербі груші; наплести на вербі груші, а на сосні яблука; на свиню хомута надівати; не в ті ворота заїжджати; нести ахінею; нести верзоти; патякати язиком; плести байдиги; плести банелюки; плести все, що слина до губи принесе; плести гала-бала; плести дурниці; плести єрунду; плести лико; плести

мандрони; плести плетеники; плести смаленого дуба; плести солому солом'яну; плести таке, що й у ступі не втовчеш; плести таке, що ні пришить, ні прилатать; плести харки макогоники; плести хармани; притуляти горбатого до стіни; притуляти сліпого до тину; пускати миляну баньку; розводити андрони; розводити антимонії; розводити боби; розводити на бобах; розводити химині кури; розказувати різдвяний сон вороної кобили; розказувати сон рябої кобили; сказати, як з воза ляпнути; снувати химери; ускакувати в мак (сказати дурницю).

Примовки на дурниці: Бовть, як віл у калюжу! Бовть, як жаба в болото! Бовть, як козел у воду! Тир, зозуляста, з пір'ям здохла! Тири-ри, бабонько, я твій жених! Стринь, бринь — кічка з воза! Верзи верзище, поки верзеться! Ой гур, Марку, по ярмарку! Говорила небіжка до самої смерті та все щортзна-що. Прийшли з Борзни та чортзна-що й зверзли! Язиком зав'язав такого вузла, що й зубами не розв'яжеш. Як озветься, то й бовкне. Толкує про ялові гуси, що на псарню літають та потроху молока носять. Тринди-ринди, завтра Великдень! Торох, роди, Боже, горох! Набесідувала, наговорила: дайте жолобчистого Данила. І місячно, і зоряно, і дощ іде. Курзю, верзю, дайте на кутю гречки! Курзю, верзю, Борисихо, дай куті на гречку, а я тобі за це попасу овечку. Курзю, верзю — горох молочу! Курзю, верзю — горохова каша! Розказав Мирон рябої кобили сон. Тринди-ринди з маком борщ! Теренд`ю-парандю та ще й завтра прийду! Коцюба кудкудакала, помело яйце знесло. На Поділлю хліб по кіллю, а ковбасами хлів городять. Мели, Іване, поки вітер не стане! Плети, плети, я чув таких, як ти! Меле, хоч святих з хати винось. Держить язик далеко від розуму. У нього на вербі груші ростуть.

ПРОТАЛИНА, зализина (в річці), лисина, мії, промоїна, протавка, пр`оталь, сарма, тал, талов`ина і таловин`а.

ПРОТЯГ, наскрізняк, продих, продув.

ПРОЧУХАН, гарт (завдати гарту), духопел, духопелики, клад, кучми, нагінка, натруска, прочуханка, чос. (Див. бити).

ПРОЩАТИ, ПРОСТИТИ, вибачати, дарувати, проба́чати,

*** великодушно прощати; забувати кривду; прощати кривду; прощати по-християнськи.

ПРОЩАТИСЯ, ПОПРОЩАТИСЯ, проститися, розкланюватися, розлучатися, розпрощуватися,

*** давати на добраніч; казати останнє "прощай"; кидатися на шию; прощатися навіки; прощатися назавжди; проводжати в останню дорогу (небіжчика); розходитися по домах.

Слова прощання: Бувай! Бувай здороров! Бувай щасливий! Будь здоров! Будь щасливий! Поживай здоров! Іди

здоровий! Ходи здоровий! Зоставайтесь здорові! Живі бувайте! Будьте живі та здорові! Здоровенькі будьте! Здоровенькі бувайте! Іди в божу путь! З Богом! На все добре! На все краще! У добру путь! Дай, Боже, час добрий! У добрий час! До побачення! До зустрічі! Всього найкращого! Усього доброго! Усього кращого! Щасливо залишатися!

ПУРХАТИ, злітати, перелітати, перепурхувати, спурхувати, фуркати,

*** пурхати метеликом; пурхати пташкою; пурхати, як зозуля з гнізда в гніздо.

ПУСТУВАТИ, балуватися, басувати, бешкетувати, біситися, біснуватися, блазнювати, борушкатися, борюкатися, брикати, броїти, вибрикувати, викаблучувати, викаблучуватися, викобенюватися, викомарювати, викоювати, виробляти, вистрибувати, витворяти, витівати, витребенькувати, витриндикувати, вишебенюватися, відморозити, відчубучувати, вітрогонити, войдувати (діал.), встругнути, вчудити, гайдабурити, галабурдити, гарувати, гарювати, гарцювати, гірштикатися ("А дідова дочка гірштикається" з нар. казки), гратися, дебошити, дебошувати, дрочитися, дурачитися, дуріти, жирувати, забавлятися, заводитися ("Ану, не заводьтесь!"), заводіячити, збитошити, казитися, катавасити, кобенитися, коїти, колобродити, колоброїти, корзіти (діал.), лоботрясничати, лобурясничати, напрокуджувати, розбишакувати, розбишачити, розбійникувати, розбійничати, розгардіяшити, сваволити, скоювати, стрибати, тіяти, укоювати, учворювати, учудити, фокусничати, халаминдичати, химерувати, хунвейбінити, чудотворити, шибайголовити, шкодити, шкодничати, штукарити, шурубурити, шуткотворити, юрити,

*** вдаватися до витівок; викидати гедзика; викидати колінця; викидати коники; викидати кренделі; викидати фокуси; викидати фортелі; витинати фортелі; витівати витівки; витівати плутощі; витівати штукенції; відколювати колінця; відколювати номери; відколювати штучки; впрягатися в чоботи; встругнути хука; встругнути штуку; ганяти по хаті; давати дрозда; давати концерт (ірон.); давати копоті; давати чортам диму; за вухом не вести; збивати бурло; збивати бучу; збивати веселу бучу; збивати кучу малу; зчиняти галабурду; коїти неподобства; коїти шкоду; крутитися дзигою; на головах ходити; один одному на голову лізти; перевертати все догори дном; перевертати все догори дригом; перевертати все догори ногами; показувати викрутаси; показувати витівки; показувати витребеньки; показувати дурацькі (дурні) витребеньки; показувати штучки; піднімати балалай; піднімати бучу; піднімати гармидер; робити збитки; робити малу

кучу; робити шкоду; собакам хвости крутити; строїти фиглі; тралівалі крутити; трохи на головах (на голові) не ходити; удерти штуку; удрати штуку; устругнути штуку; утнути штукерію; утнути штуковину; утнути штуку; ходити догори ногами; ходити на головах (на голові); ходити ходором; чинити неподобства.

ПУХКИЙ, м'який, пухкенький, пухкесенький, пухнавий (рід.), пухнастенький, пухнастий, пухнатий, розпушений, розсипчастий, розсипчатий, рухлий (про землю), рухлявий, рухляк (про гірську породу), струхлявілий, трухлявий.

П'ЯНИЙ, забульканий, захмелений, захмелілий, зачумлений, набрався, набражений, набражився, набудьздоровкався, набулькався, набухарився, набухарений, надудлився, нажлуктився, накачався, накачаний, наклюкався, наклюканий, накубряченений, накубрячився, налигався, налиганий, налюрений, налюрився, налимонений, налимонився, намогоричений, намогогоричився, наперехилявся, напився, напитий, напівп'яний, напівтверезий, напідпитку, напричащався, насмоктався, насмоктаний, настограмився, настограмлений, нахлюпався, нацмулений, нацмулився, нетверезий, оп'янілий, охмелілий, очамрілий, підгуляв, піднапилий, підпилий, підпитий, підтоптався (ірон.), підхмелений, посоловілий, п'янезний, п'яненький, п'яний-п'янезний, п'яний-п'янісінький, п'янісінький, п'ятуватий, п'янюзний, п'янючий, п'янющий,

*** в голові джмелі гудуть; в голові, як у млині; геть розвезло; геть розморило; добряче ковтнув; зажирлив очі; залив за галстук; залив за комірець; залив очі; залив памороки; залив пельку; залив сліпаки; залив сліпи; з копитів збився; калюжі одежею вимочує; качки заганяє (заплітаються ноги); ледь-ледь тепленький; лизнув скляного бога; мисліте виписує; набрався до білих мух; набрався до блакитного змія; набрався до втрати пульсу; набрався до зелених чортиків; набрався до ригачки; набрався до самісіньких риз; набрався до самого підборіддя; набрався до чортиків; набрався — з вух капає; набрався — ледь язиком повертає; набрався — лика не в'яже; набрався — ложки до рота не донесе; набрався — море по коліна; набрався — море по коліна, а калюжа до пупа; набрався — на ногах не стоїть; набрався — падає з копит; набрався по самі вінця; набрався по самі ніздрі; набрався, що й чоловічки в очах догори ногами поперевертались; набрався, як лин мулу; набрався, як Мартин мила; набрався — язика не поверне; на бровах не стоїть; на бровах приповз; на кучері не зоставляв (тому й сп'янів); напився, аж чуприна курить; напився до пер`есипу; напився до положенія риз; на сльози не зоставляв; наступив на корок; наступив на пробку; обпився, як павук; оре носом; перебрав до прости

господи; перебрав зайвого; перебрав лишку; перебрав через край; перебрав через міру; перебрав халімерусу; перекинув лампадку; перекинув мерзавчика; перекинув чарку; під бухом; під газком; під градусами (градусом); під джмелем; під добрячим градусом; під добрячою мухою; під мухою; під повним градусом; під сороковим градусом; під хмелем; під хмільком; під чаркою; після випивки; після випивачки; пішов меж милі та меж любі; побачив скляного бога; прийняв з причепом; прийняв у кінських дозах; приклався до пляшки; приклався до чарки; п'яний, аж валяється; п'яний, аж очі побаклучились; п'яний, аж чуприна курить; п'яний в дупель; п'яний, вже й пісі не проситься; п'яний в устілку; п'яний до чортиків; п'яний — і стежки не бачить; п'яний у дим; п'яний у дрезину; п'яний у дошку; п'яний у цицьку; п'яний, хоч візьми та викрути; п'яний, хоч зуби вибери; п'яний, хоч зуби рви; п'яний, як барило; п'яний, як земля; п'яний, як зюзя; п'яний, як квач; п'яний, як ніч; п'яний, як свиня; п'яний, як хлющ; п'яний, як хлюща; п'яний, як чіп; п'яний, як чопик; п'яний, як чопок; п'яний, як швець; п'яніший п'яного; п'яніший п'яного вина; роздавив пляшку; роздушив півлітруху; світить п'яними очима; скляного бога поцілував; смикнув варенухи; смикнув цівкою; такий , як ясочка (ірон.); убив муху; убив чмеля; упіймав радощі до темряви в очах; у п'яти вступило; хильнув веселухи; хильнув окаянної; хильнув оковитої; хильнув самограю; хильнув сірка; хильнув чортового зілля; хміль бродить у голові; язик у горілці намочив

Приповідки: Напився до порядку: два ведуть, а третій несе шапку. Жінка люба: вела з корчми чоловіка за чуба. Розібрало, як вовка опеньки. Йому на кожнім кроці поворот. Випив дві неповних, а третю недолиту. Випив дві неповних, а третю через верх.Напала брага на врага. Ліктем закусив, рукавом утерся. Димом закусив, рукавом утерся. Випив і язиком закусив. Чоловік не скотина — більш відра не вип'є. Отак чорт п'яних бере! П'яному й Бог з дороги звертає. Голова каже: "Іди", а ноги — "Сиди". Гостю налив чарочку, а сам випив парочку. Ноги кажуть: "Ходім додому", голова каже: "Ходім до покою", калитка плеще: "Напиймося, за все заплачу". Дав Бог напитись, та не дасть проспатися. П'я ний, п'яний, а об угол не вдариться. Загубив ключі од заду (кажуть про п'яного,як він блює).

П'ЯНИЦЯ; алкаш, алкоголік, брагун, бенкетар, бухар, бухарик, барига, барижка, барижник, бражник, виночерпій (ірон.), випивайленко, випивайло, випийпляшка, випивака, випивоха, випивошка, гуляйбіда, гуляйгуба, гуляка, гулянда, гульвіса, гультяй, гультяюка, гультяяка, дудла, дудля, жлуктій, жлуктіяка, заалкоголений, забулдига, запивайленко, запивайло, запияка, запиячка, знепучений (горілка знепутила), зюзик, зюзя, каплій,

каплюга, каплюжка, каплюжник, кубрій, луць (діал.), неминайкорчма, ненапийба, непролийкрапля, обдерихата, обпивала, обпивало, обпиваха, опиус, опияка, опіяка, перепивайло, пиводер, пивоpіз, питець, пияк, пи`яка, пият`ика, пієць, полоскозуб, почарківець, пропивця, пропийбатько, пропийдуша, пропийматір, пропийхата, пропитий, пропияк, пропияка, п'яндига, п'яндиголова, п'яндилига, п'яндило, п'яниченька, п'яничка, п'янорило, п'янота, п'янцюга, п'янчуга, п'янчук, п'янюга, п'янюшка, п'янь, розпитий, розп'яниця, самогоночерп (ірон.), самогоночерпій, сивко, смоктій, спиртоправ (ірон.), спитий, споєний, ханига, ханурик, чарколюб, чарколюбець, шарамига, шарамижник, юшкоїд (про начальство), ярига, ярижка, ярижник,

*** бездонна бочка; безпробудний п'яниця; безпросвітний п'яниця; безпросипний п'яниця; в горілці усе б і мокнув; випивони справляє; випить мастак; випить не глупак; вічний п'яниця; втопив розум у горілці; гіркий п'яниця; горілка знепутила; дивиться на світ крізь дно чарки; добре питущий; завсідник забігалівок; записний гуляка; з Бухайлівки родом; з кругу спився; змієм підперезаний; навхильці (нахильці) п'є; не викисає; не вилазить з буфету; нема йому просипу; непросипний п'яниця; непросипущий п'яниця; не просихає; не розминається з чаркою; прегіркий п'яниця; п'яна пляшка; рови лічить; розпився до краю; розп'яниця з п'яниць; спитий на синьо; тротуар асфальтович (часто валяється на асфальті); ходить до чопа; чорна п'янота; чорно п'є.

Приповідки: Не в хату носить, а з хати. У п'яниці коли не очі сині, то спина в глині. П'є, як в лазні на піч ллє. Церкву обдирає, а корчму латає. Не п'є, а просто ковтає. Він п'яним і родився. Не п'яниця — тільки хліб у горілку вмочає. Не в одній чарці дно бачив. П'є від понеділка до понеділка. Спасається: щоденно напивається. Горілка його родила, горілка його хрестила, горілка його й у гроб зажене. Він би щодня в церкву ходив, якби свячена вода горілкою була. Він стільки п'є, що сивину йому не зачісувати. Прощай, розуме, завтра побачимось. У нього щодня празник — Іван Бражник. Тікай, дурню, п'янюга прийшов! П'яниці брязь-брязь — буде бігти через грязь. Він би й голову пропив, так од шиї не відділяється. Один день п'є, їсть, танцює, а двадцять дев'ять голодує. Не доведе Семена горілка до добра.

Р

РАДИТИ, відговорювати, відмовляти (до чого), відраджувати, відраювати, впливати (на кого), доводити, збуджувати (до чого), інструктувати, консультувати, навчати, надоумлювати,

налучати, напоумлювати, напоумляти, направляти, напрямляти, напучати, напучувати, нараджувати, нараювати, наставляти, настановляти, настренчувати, наструнчувати, наущати, націлювати, націляти, охотити, переконувати, підбивати (на що), підказувати, підохочувати, підуськувати, повчати, поохочувати, приохочувати, прираджувати, присовітувати, раїти, раяти, рекомендувати, розбакувати (відраджувати), розраджувати, розраювати, розохочувати, скеровувати, совітати, совітувати, спонукати, спонукувати, спрямовувати, схиляти, учити,

*** виводити на путь праведну; давати добрий совіт; давати пораду; давати раду; давати рецепт (рецепти); давати совіт; збуджувати цікавість (до чого); знімати більма з очей; навертати (наводити) на розум; навертати на ум; навчати добру; навчати розуму; навчати уму-розуму; наставляти (направляти) на вірний шлях; наставляти на добрий розум; наставляти на вірну дорогу; наставляти на вірну путь; наставляти на добрий розум; наставляти на праведну путь; наставляти на пуття; наставляти на путь істини; наставляти на розум; підбивати під лікоть руку; повертати на путь праведних; прислужуватися добрим словом; прислужуватися словом.

РАДІСНО, бентежно, великодньо, весело, по-святковому, празниково, різдвяно, святково, тьохкотно.

РАДІСТЬ, відрада, відрадність, відрадощі, втіха, приємність, радіння, радості, радощі, утіха,

*** велика радість (ірон.); теляча радість.

Приповідки: Така радість, така радість!

РАДІТИ, втішатися, потішатися, радітися, радуватися, тішитися, утішатися,

*** бути на коні; відчувати себе; ділити радість пополам; пити радість; радіти душею; радіти серцем; радіти, як маля.

Безособові: серце затепліло; серце потепліло.

Приповідки: Оце тобі на та радуйся!

РАЙДУГА, весела, веселиця, веселка, веселонька, веселочка, весівка, коркоб`ець (діал.), красавуля, крася,

*** чесний пояс.

РАНА, болячка, вава (дит./ вавка, вавонька, вавочка, виразка, в`еред, виразка, в`иразок, дряпак, дряпина, дряпинка, кривавка, кровоточиця, подряпина, подряпинка, пораза, поріз, прокол, ранка, раночка, роздряпина, садно, ураза, уразка,

*** виразка шлунка; вічна рана; колота рана; незагоєна рана; незагойна рана; рана на серці; рвана рана; різана рана; рубана рана.

РАНО, вдосвіт, вдосвіта, вранці, вранці-рано, досвітком, зарана, зараненька, зараненько, зарано, зарані, зарання, засвіт,

засвітло, засвіт-рано, зрана, зранку, зрання, зраночку, ізранку, надрання, нарозвидні, передрання, пораненьку, порано, порану, раненько, ранесенько, ранком, рано-вранці, рано-пораненьку, рано-раненько, рано-ранесенько, рано-ранісінько, рано-рано, раночком, ранувато, скоросвіт, спозарана, спозаранку, спозарання, удосвіта, удосвіта-порану, упівсонця (сонце ще лиш, сходить), чимсвіт,

*** близько день; в передранні; в ранковий час; в ранкову годину; в ранкову пору; до світ сонця; до схід сонця; з досвітком; з півнями; з третіми півнями; ледь світ; на заранні; на зорі; на розвиднянні; на розсвітанку; на р`озсвіті; на розсвітку; на світанку; на світанні; не світ, не тьма; ні світ, ні зоря; перед ранком; перед світом; під ранок; після третіх півнів; разом із сонцем; разом з півнями; разом з пташками; ранкової пори; тільки одспівали треті півні; у світанковий час; у світанкову годину; у світанкову пору; у треті півні; чи світ, чи зоря; чуть світ; ще до світа; ще й на достойні не`дзвонили; ще й на світ не благословлялося; ще й на світ не бралося; ще й на світ не заводилось; ще й на світ не зоріло; ще й не розвиднялося; ще й чорти навкулачки не билися; ще тільки розвиднялося; ще тільки сіріло; ще тільки сонце виймалося; ще тільки схід багровів; ще треті півні не співали; як світ.

Приповідки: Птахи й дзьобів ще не відкрили. Ще й чорти накулачки на билися.

РАНОК, досвіт, досвіток, зараннє, зарання, заранок, зарання, зоря, зоряниця, надрання, передрання, передранок, поранок, ранок-поранок, раночок, рань, р`озвидень, розвидн`я, розсвіт, розсвітання, розсвіток, світ, світання, світанок, світання, світаночок, світло, спозарання, сяєво, сяйво,

*** білий світ; білий ранок; Божий світ; вранішня (ранішня) зоря; досвітня рань; кінець ночі; пора світанна; ранкова зоря; ранкова пора; рання рань; світова зірниця; світова зоря; схід сонця.

РАПТОМ, безнарочито, відразу, вмить, водномить, враз, гвалтовно, знагла, знебачки, зн`явісти, знен`апа (діал.), зне`обачка, зне`обачки, знетельки, зненацька, знічевля, знічев'я, зопалу, ізнагла, нагально, нагло, нал`опом (діал.), нараз, наразі, невнарок, негадано, нежданo, нежданo-негадано, нежданo-несподівано, непередбачено, неспогадано, несподівано, одразу, пр`итьма, пр`итьмом і притьм`ом, прожогом, прикро, раз! (вигук), раз-два! рраз!, раптово, розполохом, спрожога, спрожогу, стеменно, стеменнісінько, ураз,

*** аж ба; аж глип; аж глядь; аж гульк; аж зирк; аж ось; аж раптом; аж от; аж якось; в один змиг ока; в один мент; де не взявся; де не візьмися; з бухти-барахти; з доброго дива; з

кондачка; з копит; з нальоту; з нестямки; і в снах не снилося; і в сні не снилося; і тут на тобі!; і тут на тобі та цить; коли це; коли раптом; мов стрель стрельнув; напівслові (раптово замовкати); не встиг оком кліпнути; не встиг оком моргнути; не ждано й не гадано; не зогледівся, як...; не зчувся, як...; не обиздрився, як (діал.); не стямився, як...; ні впало, ні думано, ні гадано; ні ждано, ні гадано; ні за що, ні про що; ні з сього, ні з того; ні з того, ні з сього; ні сіло, ні впало; ні сном, ні духом; як біда на голову; як вітром перенесло; як голий з маку; як здорово живеш; як горобець із стріхи; як грім з неба; як грім з ясного неба; як грім на голову; як грім серед ясного неба; як довбнею по голові; як дощ на голову; як заєць з-під куща; як за помахом чарівної палички; як за помахом чарівного жезла; як з гілля зірвався; як з кілочка; як з місяця звалився; як з-під землі виріс; як з хмари впав; як із землі виріс; як козак з маку; як Кузьма з маку; як Марко з пасльону; як на гвалт; як обухом по голові; як Пилип з конопель; як по-щучому велінню; як сніг на голову; як стій; як стій та бач; як стій та дивись; як стрель стрельнув; як холодний душ на голову; як хто махнув чарівною паличкою; як шершень з дупла.

Приповідки-вигуки од несподіванки: Чолом, тату, я вам хрещений батько! Добридень на Великдень, будьте здорові з новим роком! Здрастуй, Маріє, я твій Федір! Торох діда в кашу, слава Богу, що не в нашу! Тарах щастя в хату! (раптове лихо). Шелеп щастя в хату! (т.с.).

РВАТИ, брати (коноплі), вибирати (т.с.), видирати, виривати, вискубати, вискубувати, висмикати, висмикувати, витягати (коноплю, льон), вихвачувати, вихоплювати, вищипувати, відпанахувати, відривати, відскубувати, відщипувати, дерти (пір'я, кору), драти, жвакати (про тварин), жмакати, засмикувати, мотлошити, надривати, надскубувати, надщипувати, наривати, наскубувати, нащипувати, обпанахувати, обпатрувати, обривати, обскубати, обскубувати, обсмикувати, обшарпувати, обшморгувати, общипувати, одшабатати, оскубувати, осмикувати, ошарпувати; ощипувати, панахати, патрати (пір'я), передирати, переривати, підривати, пересмикувати, підсмикати, підсмикувати, підтягати, посмикувати, потрошити, пощипувати, проривати, рвицькати, рвонути, роздирати, розпанахувати, розпотрошувати, розривати, розсмикувати, розшарпувати, розшматовувати, розшморгувати, сіпати, сіпонути, с`іртати, скуб`ати, скубти, скубонути, смикати, смиконути, термосити, термошити, терзувати, торгати (двері), торсати, тріп`ати, уривати, чубити (смикати за чуба), шабатувати, шарпати, шарпонути, шматкувати, шм`атрати, шматувати, шм`оргати, щипати, щипатися, щипонути,

*** виривати з корінням; виривати з м'ясом; відривати з м'ясом; рвати зуби; рвати й метати; рвати на клапті; рвати на клоччя; рвати на шматки; рвати на шматочки; рвати на шмаття.

РВАТИСЯ, ПОРВАТИСЯ (ПРО ОДЯГ), випістрюватися, вистрьопуватися, витиратися, вичовгуватися, вишмулюватися, луснути, перериватися, розійтися (про шви), розпанахатися, розриватися, тріснути.

РИЗИКОВАНО, рисковано, напропал`е, напропал`у,

*** з ризиком; з риском; на в`ідчай і на відч`ай; на відчай душі; на одчай Божий; на одчай душі.

РИЗИКУВАТИ, важити (чим), відважуватися, відчаюватися, зважуватися, наражатися (на що), рискувати,

*** балансувати на грані життя і смерті; бути між молотом і ковадлом; бути на волосину (волосок) від смерті; важити головою; важити життям; встромляти голову в петлю; грати ва-банк; гратися з вогнем; дивитися смерті в лице; дивитися смерті в очі; жити на вулкані; зазирати в прірву; іти ва-банк; іти в атаку; іти на багнети; іти на відч`ай; іти на все; іти назустріч смерті; іти напропал`е; іти напропал`у; іти напропаще; іти на одчай; іти на одчай Божий; іти на ризик; іти на свій страх і ризик; іти на риск; іти під кулі; лізти в пазури; лізти в пащу; лізти в перепалки; лізти в пекло; лізти в петлю; лізти в саме пекло; лізти до біса на роги; лізти до всіх бісів у зуби; лізти до чорта (чортові) в зуби; лізти до чорта (чортові) на роги; лізти на голі шашки; лізти на роги; лізти на рожен; лізти проти рожна; лізти чортові на роги; наражатися на небезпеку; наражатися на провали; підставляти голову; підставляти голову під кулю; підставляти голову під ніж; підставляти голову під обух; підставляти себе; ризикувати власним життям; ризикувати головою; ризикувати життям; ризикувати усім; рубати гілку, на якій сидиш; рубати під собою сук; сидіти на бочці з порохом; сидіти на пороховому погребі; спокушати долю; ставити на карту; ставити себе під удар; ставити ставку; стояти край безодні; стояти над безоднею; стояти над прірвою; стояти на краю прірви; хапати кочергу з гарячого кінця; ходити коло смерті; ходити по вістрю ножа; ходити по лезу бритви; ходити по ниточці; шукати смерті; як по линві ходити.

Приповідки на ризик: Або пан, або пропав! Хоч пан, хоч пропав! Чи пан, чи пропав! Двічі не вмирати! Була не була! Біс біду перебуде! Обійдеться! Минеться! Якось воно буде! Хай буде, що буде! Будь що буде! Що буде, те й буде! Як буде, так буде!

РІВНИЙ, вигладжений, випрасуваний, вирівняний, гладенький, гладесенький, гладжений, гладісінький, гладкоствольний, гладюнький, гладюсенький, підрівняний, плавкий, порівняний,

правий, прасований, рівненький, рівнесенький, рівнінький, рівнюсенький, рівнюський, прогладжений,

*** під шнур; по ранжиру; як відлініяний; як по струні.

РІДКО (ПРО МІСЦЕ), вибірково, де-де, деінде, де-не-де, десь-не-десь, зрідка, місцями, подекуди, ріденько, рідесенько, рідісінько, сям-там,

*** не густо; не рясно; то там, то там; то тут, то далі.

РІЗАТИ, батувати, бити (птицю), викраювати, викроювати, виріз`ати, вирізблювати, вирізувати, відбатовувати, відкраювати, відріз`ати, відрізувати, відчикрижувати, дробити, забивати (свиней), застругувати, карбувати (робити нарізки), карнати, клинцювати, колоти (свиней), крамсати, краяти, кремсати, кроїти, кромсати, молосувати, надкраювати, надріз`ати, надрізувати, надтинати, накраювати, накремсувати, наріз`ати, нарізувати, настругувати, натинати, обкремсувати, обмакогонювати (низько стригти), обмакотирювати (т.с.), обріз`ати, обрізувати, обтинати, обчикрижувати, обчикувати, обчухрувати (гострим), перекраювати, переріз`ати, перерізувати, пересікати (чим), підріз`ати, підрізувати, підстригати, підстругувати, підчикрижувати, покрав`ати (різати на шматки), подрібнювати, потрошити, проріз`ати, прорізувати, різнути, різонути, різьбити, розбатовувати, розкраювати, розкремсувати, розкроювати, розполовинювати, розпотрошувати, розріз`ати, розрізувати, розсікати, розтинати, розчимисувати, сікти, смугувати (різати на смуги), стинати, стригти, стругати, уріз`ати, урізувати, чикати чикрижити, чимисувати, шаткувати (капусту),

*** пускати під ніж; різати під корінь; різати по живому.

РІЗНИЙ, багатозвучний, багатоголосий, відмінний, всілякий, всякий, неоднаковий, неоднорідний, несхожий, різнобарвий, різнобарвний, різнобіжний, різновеликий, різновидий, різновисокий, різновіковий, різноглибинний, різноголосий, різнодумний, різнозвучний, різнозначний, різнойменний, різнокаліберний, різнокольоровий, різноликий, різнолистий, різноманітний, різномасний, різномісний, різномовний, різноокий, різноперий, різноплемінний, різнополий (одяг), різнорідний, різносортний, різностатевий, різнотипний, різнотомний, різнохарактерний, різночасний, різношерстий, різноякісний, розбіжний, розмаїтий, розмаїтний, розмай (чого), суперечливий, суперечний, усяк, усякий,

*** різного віку; різного гатунку; різного розміру; різного складу; різного сорту; різної ваги.

Приповідки: На колір і смак товариш не всяк. На любов і смак товариш не всяк. Кожний Івась має свій лас.

РІЗЬБА, вирізьблювання, різьбарство, різьблення, різьбярство.

РОБОТЯЩИЙ, беркий, беручкий, важкороб, верблюд (ірон.), віл (т.с.), ділець, діловий, діловитий, дільний, дільник, завзятець, завятий, завзятущий, заповзятець, заповзятий, заповзятливий, звитяжник, мозолистий, мозоляк, мозолястий, невгамовний, невгамовник, невгомонний, невпокійливий, невсипущий, невтомний, невтомник, нелінивий, непогамовний, непосидючий, непосидячий, передній (у роботі), передовий, передовик, працелюб, працелюбець, працелюбний, працьовитий, робітливий, робітний, робітник (він — робітник!), роботайло, роб`отя, роботуха (жін.), роботяга, роботяжечка, робучий, старанний, старатливий, товкущий, трудар, трудівливий, трудівник, трудівничок, трудовий, трудовик, трудовитий, труд`овник, трудовничок (про дітей), трудолюб, трудолюбець, трудолюбивий, трудолюбний, трудяга, трудяжечка, трудяк, трудяка, трудженник, тружений, труженик, трудящий, ударник, упадливий, хазяйливий, хазяїновитий, хазяйновитий,

*** беркий до роботи; беручкий до роботи; впряжений у роботу; все на ногах; всяка робота йде в руки; до діла не треба приганяти; до роботи вдатний; до роботи жвавий; до роботи завзятий; до роботи запопадливий; до роботи клятий; до роботи меткий; до роботи охочий; до роботи прикидливий; до роботи спритний; до роботи хваткий; людина праці; мозольні руки; робота горить у руках; роботящий до впаду; роботящі руки; руки до роботи поприростали; чорний волик; як бджілка (як бджола); як мурах; як мурашва; як мурашка.

Приповідки: Працює, аж усім хочеться. Не знає слова "відпочинок". Як робить, десятьох у гріб зажене. Вергає, як дідько корчами.

РОДИНА, братва, братове, династія, дім (всім домом прийти), кущ (у селі), плем'я, рід, рідня, р`ідні, родинонька, родиночка, родичі, родовід, сімеєчка, сімейство, сім'я, посімейство,

*** рід людський.

Приповідки: Один рід, один плід. Одного роду, одного плоду. Ні роду, ні приплоду. Ні роду, ні племені. Чуття єдиної родини.

РОДИЧ, двоюрідний, єдинокровний, єдиноматірний, єдиноплемінник, єдиноутробний, кревний, кревняк, однокровний, однокровник, одноматірний, одноплеменець, одноплемінник, покревник, покревнілий, ріднак, рідний, рідня, рідняк, родак, рожденик (рідко), свій, свій-своїсінький, троюрідний,

*** близький родич; далекий родич; родич по батькові

(по матері і т.д.); родич по батьковій лінії (по материній і т.д.); родич (рідня)у перших.

Заперечення рідні. Українські жартівливі фразеологічні синоніми: Близька рідня — на одному сонці онучі сушили. Василь бабі сестра. Василь бабі сестра у перших. Василь бабі через вулицю бондар. Вона йому Василевому тітка, а він їй через вулицю бондар. Вона йому Василевому тітка, кумовому молотникові зять. Ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка. По Тупишиці гончар, а попросту — як там хочете. Десята вода на киселі. Десята шкурка на киселі. Двоюрідного бугая свояк. Дідового сусіда молотники. Його рід і мій рід ночували поруч. Його мати моїй матері двоюрідна Параска. Ковалів Гарасько та Химиній Парасці у первих Юхим. Куминої свахи наймичка. Кіндрат — свині брат, а кабана вуйко. Кіндрат — свині брат, а кобилі дядько. Ми-смо свояки: його мама і моя мама на одній воді хусти прали. Ми-смо свояки: його батько і мій батько біля одної печі грілися. Нашому тинові двоюрідний брат. Небіж дужці від казанка. Нашої кишені сестри. Нашим воротам двоюрідний сарай. Приший-пристьобай. Пень горів, а він руки нагрів, та й став йому дядьком. Рідня серед дня, а як сонце сховається, то й не родичається. Рідної тітки сучий син. Родичі: ваші собаки їли, а наші на ваших через тин гавкали. Родичі: через тин п`отичі. Родичі: кумина хата горіла, а твоя тітка руки нагріла. Родичі: поза городи ходячи. Родичі через дорогу навприсядки. Родина: кумового наймита дитина. Родина: кумової свахи наймичка. Родина: один біс по тітку їздив. Свояк з лівої щоки. Свояк нашої сокири. Сидір бабі — сестра в первих. Стрільної баби онук. Сьома вода на киселі. Така рідня, як через дорогу в перших Пазька брат. Такий родич, як чорт козі дядько. Твоя бабка й моя бабка продавали разом яйка. Ти мені не Тетяна, а я тобі не Савка. Ти мені через вулицю бондар. Ти мені через тин навприсядки. Якби в моєї тітки росла борода, то вона була моїм дядьком.

РОЗБИВАТИ, дрібнити, дробити, лупати, кришити, подрібнювати, розгепувати, роздрібнювати, роздроблювати, роздробляти, розклинювати, розкришувати, сокрушати (церк.-слов.).

*** повертати в нівець; розбивати на дрізки; розбивати на друзки; розбивати на скалки; розбивати на цурки; розбивати на черепки; розбивати на черепочки; розбивати у прах ; трощити на гамуз.

РОЗБІЙНИК, бандит, бандитюга, бандюга, башибузук (іст.), галабурдник, головоріз, добичник, зарізяка, збуй, (діал.), здобичник (фольк.), лотр, розбишака, розбіяка, сибіряка, харциз, харциза, харцизник, шибеник.

РОЗВИДНЯТИСЯ, РОЗВИДНИТИСЯ, видніти, виднішати, денніти, дніти, заднівати, засвітати, засіріти, засірітися, заутеріти, зорсвіти, зоріти, зорятися, мріти (рідко), обвиднюватися, обутрюватися, розвиднюватися, розсвітати, світати, світитися, світліти, світлішати, сіріти, утріти,

*** береться на досвіт; береться на ранок; береться на світ; береться на світанок; біліє день; благословляється день; благословляється на день; благословляється на зорю; благословляється на ранок; благословляється на світ; благословляється на світанок; вилонюється день; вікна посивіли; встає ранок; в шибках сіріє; досвіток заглядає у вікна; заводиться на світ; загоряється смужка на сході; займається на день; займається на зорю; займається на ранок; займається на світ; займається на світанок; замрів схід; заходиться на ранок; заходиться на схід; зашарілося небо; зоріє схід; зоря повернула на ранок; люди ніч розібрали; люди ніч по шматках розібрали; надходить досвіт; надходить досвіток; надходять досвітки; на ранок закандзюбилося; на світ закарлючилося; на світ зводиться; ніч спадає; повернуло на схід; повернуло на світанок; позначається на ранок; позначається на світ; посвітліло крайнебо; починає сіріти; прозирає східень; прокльовується на досвіт; світанок (світання), закрадається; світанок у вікна заглядає; світ світає; сонце виймається; сонце встає; сонце закрадається на сході; сонце здіймається; стає на зорі; стає на розвидні; схід багровіє; тільки видніє; тільки сонце витикається; тільки-тільки видніє; тіль-тіль розвидняється; у вікнах блакитно; у вікнах сіріє.

РОЗВІНЧУВАТИ, РОЗВІНЧАТИ, бичувати, викривати, засуджувати, осуджувати, таврувати,

*** виводити на свіжу воду; виводити на світло; виводити на світло денне; виводити на чисте; виводити на чисту воду; виводити на яв; витягати за вухо на сонце; докопуватися до правди; за хвіст та на вітер виводити; за хвіст та на сонце виводити; зривати маску; піддавати осудові; приковувати до ганебного стовпа; розкривати правду; таврувати ганьбою.

РОЗВОРУШУВАТИ, ворушити, зворушувати, перевалковувати, перегортати, перегрібати (валки), підворушувати, розпушати, розпушувати,

РОЗГОДИНЮВАТИСЯ, вигодинюватися, випогоджуватися, вияснішати, виясняти, погодитися, погоїти, прояснішати, прояснюватися, прояснятися, розпогоджуватися, розхмарюватися, роз'яснюватися, яснішати.

РОЗГУБЛЕНИЙ, зачманілий, зачумлений, онімілий, остовпілий, отетерілий, оторопілий, очманілий, ошелешений, сторопілий, стуманілий, торопл`ений, чмал`ений, чмелений,

*** бере з-за плечей; жижки трясуться; похололо (похолонуло) в грудях; похололо в душі; похололо в животі; похололо на серці; похололо у п'ятах; сам не при собі; сам не свій; серце похолонуло; як водою облитий; як громом прибитий; як громом приглушений; як громом ударило; як з-за вугла прибитий; як з-за рогу мішком намаханий; як карась ротом глипає; як кропивою попечений; як курчат погубив; як мішком з-за рогу вдарено; як попечений; як тертого хрону понюхав; як хто обухом по голові вдарив; як усі шляхи погубив; як чемериці понюхав.

РОЗДОРІЖЖЯ, відгалуження, віднога, перепуття, перехрестоk, перехрестя, розвилина, розвилка, розвилля, розгалуження, розгілля, роздорож, роздорожжя, розпуття, р`озстань, р`озстаньки, розтік, розтока, розхристя, середохрестя, середньохрестя,

*** крижова дорога; перетин доріг (шляхів); перехресна дорога; перехрестя доріг; розтік доріг; розтока доріг; розхристя доріг; середохрестя доріг ; схрещення доріг.

РОЗЛОГИЙ (ПРО ДЕРЕВО), бадратий, багатовітий, буйновітий, вітистий, вітластий, вітлатий, вихрастий, галузистий, гіллякуватий, гіллястий, гілчастий, гільчастий, гарджамакуватий, гірляндистий, довгорукавий (про ялину), закучерявлений, конаристий, коронастий, кощавий, кракатий (діал.), крисанистий, крисатий, крислатий, крисловатий, кронистий, кронястий, кудратий, кучерявий, лапастий, лапатий, ополистий, окучерявлений, патлатий, плакучий (плакуча верба), пелехатий, перегульчастий, пишний, пишновітий, підкучерявлений, розвилистий, розвихрений, розвітений, розвітлений, розгалужений, розгілкований, розгілчастий, розгільчастий, розгонистий, розкарякуватий, розкарачкуватий, розкидчастий, розкидчистий, розкошистий, розкрилений, розкрилистий, розкучерявлений, розкущений, розлапистий, розлогистий, розложистий, розльотистий, розмашистий, розпадистий, розпатланий, розполонений, розпросторений, розсохатий, розсохуватий, розстовбурчений, розсядистий, розхристаний, розчепірений, рясний, рясновитий, рясновітий, страпатий, тирхатий (діал.), тінистий, тінявий, тінястий, хіхлатий (гуц.), шатрастий, шатристий, шатруватий, широкий, широковітий, широкогалузий, широкогіллястий, широкогілчастий, ширококрилий, ширококроний, ширококронистий, ширококроновий, широкошумний.

РОЗМОВА, базі ("Пора й за роботу, а в нього все базі та базі!"), базікання, балабони, балагури, балаканина, бал`аканка, бал`аки, балакн`я, балакучка, балачка, балачк`и, бали (розмови), балу-галу, баляки, баляндраси, баляси, белькот, белькотання, белькотіння, белькотн`я, бельк`отнява, беседонька, бесіда, брехні,

бу-бу, бу-бу-бу, варнякання, варняки, вені-теревені, воркотання, вуркотання, гала-бала, говірка, говорільня, гутірка, джеркотання, (не по-нашому), джеркотіння, діалог, курзю-верзю, курзюверзю-кання, ляляканння, мова, натуркування, нашіптування, пастала-кання, патякання, пащекування, перебаранчання, переговори, перегуки, перезирки (розмова очима), перекахикування (в парубків з дівчатами), перекривляння, перемови, перемовляння, переморги (розмова на жестах), переморгування, перешепти, перешіптування, плітки, побреханьки, поговори, річ, розбазіки, розбазікування, розбалакування, розглагольствування, роздабари (ірон.), розмовини, розмовонька, розмовочка, розсусолювання, тарабари, тарабарщина, теревені, теревені-вені, тинди-ринди, тирири, тра-ля-ля, траляляки, тралялячки, тринди-ринди, шушукання, шу-шу-шу.

*** бабські балачки; бабські брехні; бабські побреханьки; бабські теревені; базарна розмова; бісер слів; дружня розмова; розмова на мигах; пуста розмова; пусті розмови.

РОЗПЛАЧУВАТИСЯ, виплачувати, віддавати (грішми, грошима), віддячувати, відплачувати, відшкодовувати, квитатися, квитуватися, платити,

*** віддавати плату; платити такою самою монетою; платити тим самим; платити тією самою монетою.

РОЗПУСНИК, аморальний, бабич, бабій, бабник, баболюб, бахур, бахуруватий, безпутний, блудень, блудливець, блудливий, блудник, блудняк, блудяга, блудяжка, блудь, буцехвіст, волоцюга, вуличний, гвалтівник, гріховод, гріховода, гріховодник, гріхоплут, гріхотворець, гуляка, гулянда, гулящий, гульвіса, гультіпака, гультяй, жирун, каламутник, курваль, курвалькуватий, курвач, курвій, курвінець, ласота (діал.), мандрьоха, мартопляс, многоженець, потіпака, потіпаха, проститут, розбещений, розбещувач, розгуляний, розгульний, розпадлючений, розпаскуджений, розпутний розпутник, розсобачений, скурвай, скурваль, скурвий, стулигуз, тягайло, х`абаль, хтивий, шалавий, шалавний, шалавник, шалобродний, шалобродник,

*** берега пустився; за бабою й до чорта на роги полізе; за спідницями бігає; ласий до адамових реберець; ласий до спідниць; ласий до хвартухів; ловець двоногих овець; розмишляє хвостом; собаче весілля гуляє; ступає на гріховодну стежку; у кропиві шлюб брав; шукає кошачої любові.

Приповідки: Знать по очах, що гуляє по ночах. Де став, там і пристав. Лелека, що літа далеко. У гріхах, як у реп'яхах. Болять старі кості за гріхи молодості. Пішов у чортову шкуру. Спарувати й чорту подарувати. Старий кіт, а масло любить! Сивина в голову, а біс у ребро.

РОЗПУСТА, блуд, блудливість, блудні, розпутність, розпутство,

*** будинок розпусти; кубло розпусти; притулок розпусти.

РОЗУМІТИ, ЗРОЗУМІТИ, збагнути, дібрати, добирати, знатися (на чому), розумітися (т.с.), розчухуватися, тямити, убагнути, урозуміти, утинати, утнути, уторопати, утямити, утяти, шурупати,

*** вхопити тропи; добирати розуму; узяти втямки; узяти до тями .

РОЗУМНИЙ, багатознай, бистроум, бистроумний, велемудрий, великовчений, великомудрий, великорозумний, великоумник, веломудрий, вельмирозумний, виг`адко, вигадливий, вигадько, винахідливий, винахідник, високорозумний, високоталановитий, високочолий (перен.), всевідаючий, всезнавець, всезнайка, всезнайко, всезнайкуватий, всезнаючий, вундеркінд (про дітей), геніальний, геній, глибокомудрий, головатий, грамотій, грамотний, далекоглядний, дивомудрий, додумливий, дрюкований (ірон.), ерудит, ерудований, змисленик, змисник, знавець, знаюка, знаючий, інтелектуал, інтелектуальний, інтелектуаліст, кебетливий, кебетний, кебітливий, кебітний, кмітливий, кумекаючий, кумекливий, лобастий, лобатий, любомудр, мастакуватий, мастаковитий, метикований, метикуватий, микитливий, мисливий, мислитель, мізковитий, мізкуватий, мудрагеля, мудрагель, мудрак, мудрація (ірон.), мудрець, мудрий, мудрик, мудрівник, мудрій, мудрований, мудровивчений, мудрознай, мудрохень ("Що день, то й мудрохень"), мудрячий, недурний, обдарований, планетуватий (по планетах все знає), понятливий, премудрий, проникливий (розумом), пророк, розважливий, розважний, розмисловий, розмудрий, розпромудрий, розсудливий, розсудний, розторопний, розумака, розумар, розумаха, розумненький, розумник, розумничок, самородок, сивомудрий, старий (про дітей), старун (т.с.), талановитий, тямкий, тямковитий, тямовитий, тямучий, тямущий,

*** баняк варить; бистрий на розум; бистрий на ум; бистрий розум; Бог в душу дмухнув; Бог розум послав; в голові палає свічка; в голові розуму — вилами укладали; велика голова; великої кебети; відрізнить Божий дар від яєшні (ірон.); всі розуми поїв; в сусіда розуму не позичає; вчена голова; голова варить; голова від розуму облізла (ірон. про лисого); голова не клоччям набита; голова не половою набита; голова не соломою набита; голова ціни не має; голова шурупає; для розуму голову носить; занадто мудрий (розумний — ірон.); є голова на плечах; є лій під чубом; є лій у голові; є олій в голові; є смалець в голові; є спичка в носі (жарт.); є щось від Бога; живий довідник; з головою;

здоровий глуздом; золота голова; золотий лоб; з розумом; із здоровим розумом; із хороби розумний; іскра Божа; казанок варить; кладезь мудрості (ірон.); кругом мудрий; кумеклива голова; має всі клепки в голові; має голову; має кебету; має олію в голові; має спичку в носі; має тяму; макітра варить; макітра розуму; моторна голова; мудра голова; мудрець за чужою спиною (жарт.); не в потилицю битий; не в тім'я битий; не гвіздком у тім'я битий; не з дурного десятка; не кабак на плечах; палата розуму; палата ума; повний лоб; розумна голова; розум не в п'яті; розум не в решеті носить; розумний до біса; розумний до решти; розумний до щирця; розумний заднім числом; розумний наче по коліна в біблії; розумний, як біс; розуму — на всіх начальників хватить; розуму — хоч лопатою греби; розуму, як маку в маківниці; старий на язик (про дітей); світла голова; швидкий на розум; ясний розум (розумом).

РОСТИ, ПРОРОСТИ (ПРО РОСЛИНИ), буяти, брунькуватися, виганяти, виганятися, визрівати, викублюватися, виростати, виспівати, вистигати, відростати, відрощуватися, вкорінюватися, галузитися, доростати, зазеленіти, заростати, заростатися, зарощуватися, з'являтися, квітнути, квітувати, ключитися, колоситися, коренитися, кущитися, набростюватися, набрунюватися, накільчуватися, наключуватися, накльовуватися, народжуватися, нарощуватися, одростати, одрощуватися, оживати (навесні), переростати, перехрещуватися (про розсаду городніх культур, коли вона після сім'ядолля викидає навхрест два листочки.), підростати, порости, приживатися, приживлюватися, прийматися, прокльовуватися, пропарощуватися, проростати, пророщуватися, розгільчуватися, розкущуватися, розполинюватися, розростати, розростатися, розпросторюватися, розпускатися, стрілкувактися,

*** викидати волоті; викидати колос; викидати листочки; викидати стрілки; виходити в стрілку; вкриватися листом (листям); давати пагони; змикатися в рядках; іти в стовбур; іти в трубку; пускати бадилля; пускати відростки; пускати вуса; пускати гичку; пускати гілля; пускати зілля; пускати пагінці (пагони); пускати пасинки; пускати ростки (росточки); розпускати бруньки; тягтися вгору; тягтися до сонця.

Приповідки: Ніс недоріс.

РОСТИТИ, ВИРОСТИТИ, викохувати, винянчувати, випестувати, виплекати, вирощувати, виходжувати, нянчити, пестити.

РОТ, брехало, брехачка, бузя (дит.), верша, їдало, жабра, зів, зіва, зіви, зява, зяви, ляда (закрий ляду!), матюкальник (груб.), паща, пащека, пелька, піддувайло, піддувало, роззявина, ротик,

роток, роточок, ротяка, ротяра, хавало, хавка, хавчура, халява, хапай (у загадці), хапун (т.с.), хижка (т.с.), шевкало.

РУБАТИ, вирубувати і вирубати, висікати, витинати, витісувати, вичухрувати, відрубувати, відсікати, відтинати, дорубуватися, зарубувати, затісувати, зрубувати, зсікати, клинцювати (рубати на клинці), клюцати, корчувати, кремсати, локшити, надрубувати, надсікати, надтісувати, надцюкувати, нарубувати, насікати, натісувати, нацюкувати, начухрувати, обрубувати, обсікати, обтісувати, общюкувати, обчухрувати, отісувати, перерубувати, пересікати, перетісувати, перецюкувати, підрубувати, підцюкувати, підчухрувати, порубувати, поцюкувати, прорубувати, процюкувати, розрубувати, розсікати, рубнути, рубонути, сікти, стинати, тесати, утинати, цюкати, чухрати, шаткувати,

*** валити ліс; валяти ліс; вирубувати до ноги; вирубувати снасть (риб.); під меч положити (порубати); обчухрати до пня; рубати ліс; рубати на гамуз; рубати на друзки; рубати на капусту; рубати на кришиво; рубати на локшину; рубати на локшу; рубати на мак; рубати на тріски; рубати на цурки; рубати на цур'я; рубати під корінь; сікти на капусту.

РУЙНІВНИК, знищувач, нищитель, руїнник.

РУКА, РУКИ, десна (права рука), десниця, клешні, кукса (знівечена рука), лабети, лапа, лапи, лаписька, лапища, лапище, лапка, лапки, лапонька, лапоньки, лапочка, лапочки, лівиця, мацак, мацаки, мацальця, правиця, руця (дит.), руці, ручата, рученя, рученята, рученятка, рученятко, рученька, рученьки, ручечка, ручечки, ручиці, ручиця, ручища, ручище, х`апища.

*** волохата рука; права рука.

РУХ, біганина, вовтузнява, вошколупіння, метушня, перебіг, посування, прямування, рухання, сновигання, сування, совгання,

*** броунівський рух.

РУХАТИСЯ, ворушитися, двигатися (нар.), зсуватися, переміщатися, переміщуватися, пересовуватися, пересуватися, підсовуватися, підсуватися, посовуватися, посуватися, присовуватися, присуватися, просовуватися, просуватися, прямувати, рушитися, сунутися,

*** рушати з місця; рухатися вперед; рухатися навколо осі; рухатися назад; рухатися на паралельних курсах;

РУШНИК, втиральник, втиральничок, набожник, полотенечко, полотенце, рушничок, утиральник, утиральничок,

*** весільний рушник; вишиваний рушник; вінчальний рушник; рушник на покуті (над образами).

Народні обряди з рушниками: брати рушники (сватати);

вернутися з рушниками (т.с.); вишивати рушники (збирати придане); готувати рушники (т.с.); перев'язувати (пов'язувати) рушником; подавати рушники; посилати за рушниками; присилати людей за рушниками; рушники дбати (придане); ставати на рушники; ставати на рушнику; ставати на рушничку.

РУШНИЦЯ, вогнепалка, гвинтівка, двостволка, дубелтівка, одностволка, ружжо, рушничка (знев.), шомполка,

*** мисливська рушниця; протитанкова рушниця.

РЯБИЙ, веснянкуватий, дзюба (рябий од віспи), дзюбастий (т.с.), дзюбатий, д`овба, кеша (рябий віл), кешелистий, кешель, кишелистий, кишель, конопатий, коноплястий, корчолуватий, краперчастий (позначений крапом), крапчастий, крапчистий, ластатий, ластовиньчастий, ластовиньчатий, подзюбаний, рябенький, рябесенький, р`ябець і ряб`ець, рябокрилий, ряболистий, рябошкірий, рябощокий, рябуватий, рябуха, таранкуватий,

*** з веснянками; з ластів'ячим ряботинням; з ластовинням; з подзюбинами; з рябизною; з ряботинкою; з ряботинням; мов зозуляче яйце; мов крізь решето загоряв; побитий віспою; подзьобаний віспою; поритий віспою.

РЯДНО, верета, веретка, верітка, дерюга, дерюжина, дерюжка, ряденце, ряднина, рядниика, рядниочка, рядовина, рядюга, рядюжка, рядюжечка.

РЯСНИЙ, багатий (урожай), густовітий, густоколосий, густолистий, густоплідний, густоцвітий, густоцвітний, нівроку (нар.), рясненький, ряснистий, рясновітий, рясноврожайний, рясноколосий, ряснолистий, рясноплідний, ряснополий, ряснорогий, рясноцвітий, рясноцвітний, ряснуватий, скупчений, широкий (одяг).

РЯТУВАТИ, визволяти, виручати, вирятовувати, відрятовувати, врятовувати, допомагати, запомагати, зарятовувати, порятовувати, спасати (церк.).

*** рятувати власну шкуру; рятувати грішну душу; рятувати життя (кому); рятувати свою шкуру; рятувати становище.

С

САДЖАНЕЦЬ, висадок, вусадок, дволіток (про дерево), дичок, живець, корінець, одноліток, прижива, прищепа, сіянець, розсада, чубук, чубуч`а, чубучатко, чубученко, чубучина, щепа.

САЖА, гар, кипоть, киптюга, кіпоть, кіптюга, кіптява, нагар, сажка, сапуха.

СВАВОЛЯ, беззаконня, беззаконність, безчинство, диктатура, диктаторство, самовілля, самовладдя, самовладність,

самовладство, самоволя, самовільність, самодержавство, самодурство, самоправність, самоправ'я, свавілля, свавільність, свавільство,

*** необмежена влада.

СВАРКА, балалай, бешкет, бурл`о, буча, вайкіт, вакханалія, веремій, веремія, верескотня, верескотнява, ворожнеча, галабурда, гармидер, гиркання, гніванка, гриза, гризанина, гризня, гризотня, гризотнява, дереза ("В хату вкинулась дереза".), дешпет, дряпанина, заколота, зам`ішка, звада, звяга, змага, змажка, згриза (діал.), кавардак, каламут, каламута, катавасія, колотнеча, контри, корогода, лайка, міжусобиця, незгода, незгоди, незлагода, нелад, незмир, н`елад, нелади, непогоджа, неполаддя, неполадиця, передирка, передрачка, пер`екір, перекірочка, перекори, перекорище, пересвар, пересварка, рейвах, розбрат, розбрід, розгардіяш, розлад, розладдя, розмир, свар, свара, свариння, сварня, содома, сперечка, спірка, суперека, суперечка, сутичка, х`урія, чвар, чвара, чвари, шарварок,

*** взаємні докори; гостра суперечка; диявольська гра; жвава суперечка; лютa ворожнеча.

СВЕРДЛИТИ, буравити, вивірчувати, викручувати, провірчувати, проточувати (про комах), свердлувати, увірчувати, увірчуватися, угвинчувати, угвинчуватися, укручувати.

СВЕРДЛО, свердел, свердельце, свердлик.

СВИНЯ, балда-барда (в загадці), безрога (на Поділлі), кувіка, льоха, льошка, маша, машка, паця, понура (в загадці), поросючка (свиня з поросятами), поросячка (т.с.), ринда (в загадці), риндя (т.с.), роха, рохля, свинка, хода (в загадці), ходяка (т.с.), хрунь, чечуга, чучуга, чучура, чучуря.

СВИСТОК, св`иставка, св`истало, свистальце, свистачка, свистик, свистілка, свистілочка, свисточок, свистунець, свистячка, свищик.

СВІЖИЙ (НЕДАВНІЙ), новоспечений, свіжак, свіжачок, свіженький, свіжесенький, свіжісінький, свіжина, свіжинка, свіжовибілений, свіжовиголе́ний, свіжовикопаний, свіжовимазаний, свіжовимащений, свіжовимитий, свіжовипечений, свіжовипраний, свіжовистругáний, свіжозаморожений, свіжозаораний, свіжозораний, свіжопоголений, свіжопофарбований, свіжорозритий, свіжоскопаний, свіжоспечений, свіжуватий, щойний.

СВІЙСЬКИЙ, домашній, освоєний, хатній.

СВІТ, всесвіт, іншосвіт, іншосвіття, мир,

*** білий світ; Божий світ; Новий світ; Старий світ; той світ; цей світ.

СВІТЛИЙ, блиск`авий, блискучий, веселковий, висвітлений, вогненний, вогнистий, вогняний, вогнястий, всесяйний,

дзеркальний, загравний, зазорений, заіскрений, заіскрілий, заристий, зарний, зірковий, зірний, зірчастий, зірчатий, зоревий, зореграйний, зоресяйний, з`ористий, зорний, зорявий, зоряний, зорянистий, зор`ястий, з'яскравлений, іскристий, іскроватий, іскруватий, `іскрявий, `іскряний, огнений, огнистий, огняний, огнянистий, озорений, освітлений, освітлюючий, освічений, осі`янний, осонцений, осяйний, осяяний, перлистий, пломенистий, пломінкий, полум'яний, пресвітлий, преяскравий, преясний, прозірний, прозірчастий, прозірчатий, прозористий, прозорчастий, прозорчатий, прозорчистий, променевий, променистий, променястий, промінний, промінястий, просвітлений, просвітлий, просвітлілий, просвічений, прояснений, райдужний, розвеснений, рознебеснений, світанковий, світанний, світленький, світлесенький, світлісінький, світлобарвний, світло-бежовий, світлобровий, світло-бузковий, світловидий, світловодий, світловолосий, світло-голубий, світлодайний, світло-жовтий, світло-зелений, світлозорий, світло-коричневий, світлокосий, світлокремовий, світлоносний, світлоокий, світлопроменевий, світлопромінний, світло-рожевий, світло-синій, світло-сірий, сітлосяйний, світло-червоний, світло-шоколадний, світлуватий, світлячковий, сліпучий, сонцебризний, сонцеграйний, сонцесвітлий, сонцесвітний, сонцесяйний, сонцецвітний, сонячний, стожарий, сяйливий, сяйний, сяючий, яскравий, яскристий, `ясний і ясн`ий, ясноблискучий, яснозорий, ясноокий, яснопромінний.

СВЯТКОВО, великодньо, врочисто, по-весільному, по-новорічному, по- парадному, по-празнични, по-празничному, по-різдвяному, по-святковому, празниково, святешно, святочно, святошно, урочисто, урочо.

СВЯТО, вихідний, неділя, празник, празнич`ок (про незначне релігійне свято), святенько, святечко, святки, торжество, храм,

*** великоднє свято; зелені свята; неробочий день; новорічне свято; престольне свято; професійне свято; релігійні свята; різдвяне свято; свята неділенька; свята неділя; святковий день; свято Водохреща; свято Івана Купала; свято Покрови; свято Спаса; свято Трійці; храмове свято.

СЕЛИТИСЯ, осаджуватися, оселятися, осідати, поселятися, посідати.

СЕЛЯНИН, аграрій, годувальник (образн.), гречкосій, женчик, жнець, жнивар, землелюб, землероб, колгоспівець, колгоспник, кріпак (іст.), молотник, мужва (лайл.), мужик (заст.), мужичня (т.с.), мужлай (знев.), оратай, орач, плугар, плугатар, посполитий (іст.), ратай, рільник, седляк (діал.), селюк, селюх, селючок, сівач, сільський ("А він сільський".), сіятель, сіяч,

хліbодай, хліbодар, хліbодарник, хліbороб, хліbоробник, хліbотворець, хлоп (іст.), хуторянин, ціпов'яз (заст.),

*** годувальник держави (образн.); дядько з села (простонар.); селянська дівчина (як похвала); селянський хлопець (т.с.); сільський трудар; сільський трудівник; тітка з села (простонар.).

СЕЛЯНСЬКИЙ, землеробський, колгоспний, радгоспний, сільгоспівський, сільськогосподарський, сільськогосподарчий, сільський, хліборобський, хутірський, хуторянський.

СЕРДИТИЙ, біснуватий, гарячий, гарячкуватий, гнівливець, гнівливий, гнівний, заведений, зіпа, зіпава, зіпака, зіпуватий, злий, злостивий, злючий, злющий, знавіснілий, знервований, клекотливий, лайливець, лайливий, лютий, лютущий, лютющий, набасурмлений, набасурмонений, наб`овдурений, набурмошений, нагніваний, надутий, намурмошений, насумрений, насуплений, насупонений, насурмачений, насурмонений, нахмарений, нахмурений, несамовитий, обурений, озлобілий, озлоблений, осатанілий, оскаженілий, ошалілий, перенервований, посатанілий, розбайорений, розбушований, розгарячкований, розгніваний, розджоханий, розджохканий, роздосадуваний, роздратований, роздрочений, розжоханий, розжохканий, розізлений, розкокошений, розлютілий, розлютований, розлючений, розмагорений, розмордований, рознервований, розприндженій, розсердженій, роз'ярений, роз'ярілий, сатанина, сатанюка, сварливець, сварливий, сердитющий, скажений, скаженина, скаженкуватий, скаженюга, скаженюка, скажин`я, схарапуджений, шалений, шаленюка,

*** встав з лівої ноги; встав лівою ногою; встав на ліву ногу; встав не на ту ногу; гедзь напав; дивиться басом; дивиться бісом; дивиться вовком; дивиться дзизом; дивиться зашмургом; дивиться оскілками; дивиться, як собака на висівки; дихає бісом; дихає важким духом; дихає вогнем; дихає гаспидом; дихає пеклом; дихає полум'ям; дихає чортом; дметься, як дирижабль; дметься, як індик; дметься, як квочка; дметься, як ковальський міх; дметься, як кулик на вітер; дметься, як сич; дметься, як сич на дощ; дметься, як сич на погоду; колотитть, як вир водою; лютий, як тур у горах; мало не з'їсть (кого); мутить, як біс під греблею; мутить, як біс у виру; муха сіла на ніс; надувся, як півтора нещастя; надувся, як три нещастя й четверте лихо; надувся, як сич на гіллі; напустив брови, як пущик (пугач); напустив брови, як сова; насупився, як чорна хмара; не в гуморі; не в дусі; не в настрої; огонь-петрович; оддув губи, як капиці; перець стрюкуватий; під ним лід розтає (гарячий); пожовтів од злості; приска, наче сукно мочить (слиною); рве й мече; розійшовся, як шуря-буря; розкудкудахкалась, як квочка (про жін.);

розходився, як московський постіл; сердитий, аж держись; сердитий, аж зелений від люті; сердитий, аж іскри з очей сипле; сердитий, аж йому з носа капає; сердитий, аж коліна гострі; сердитий, аж страшно підступитися; сердитий, мов гедзь напав; сердитий, ніби гедзь укусив; сердитий, ніби іскра на нього впала; сердитий, ніби йому пес ковбасу з'їв; сердитий, ніби муха вкусила; сердитий, що й не підступись; сердитий, як гедзель уразив; сердитий, як гедзи в спасівку; сердитий, як дрік укусив; сердитий, як зіньське щеня; сердитий, як кропива; сердитий, як макогона облизав; сердитий, як мила ковтнув; сердитий, як муха в спасівку; сердитий, як м'яло облизав; сердитий, як приску на нього сипнули; сердитий, як спасівська муха; у кропиві купаний; у поганому настрої; хмара хмарою; шкварчить, як яєшня на сковороді; щетиниться, як їжак; якась муха вкусила; як ніч ходить; як порох спалахує; як туча ходить.

Приповідки: Розсердився, що сусідська корова не тим боком почухалась. Коли надувся, мов сич, то гостей не клич. Сам себе раз у рік любить. У сердитого й коліна гострі. Послинь пальця — як праска засичить. До нього й вогню не приложиш (такий сердитий). Де ти був, як собаки казилася? (кажуть до сердитого). В халяву вступив (жартують, як смирний розсердиться). Чого ти такий сердитий? Цигани приснилися? (жартома запитують у того, хто сердиться).

СЕРДИТИСЯ, РОЗСЕРДИТИСЯ, біситися, біснувати, біснуватися, бровитися (насуплювати брови), буйнувати, буйнуватися, бундоситися, бурмоситися, бунтуватися, вишкірятися, влютитися, вознервувати, воз'яритися, ворохобитися, враждати, враждувати, гарячитися, гарячкувати, гніватися, гн`івитися і гнів`итися, гнівувати, досадувати, дратуватися, дутися, забунтувати, заводитися, закипати, закукурічуватися, залютуватися, занурувати, запалюватися, запалятися, звіріти, здиявол`итися, злитися, злостивитися, злоститися, злувати, злютіти, злютувати, знавісніти, єретуватися, іритувати (діал.), іритуватися, казитися, кипіти, кип'ятитися, кобенитися, кривитися ("Кривиться, як на торішню квашу".), лютитися, лютіти, лютішати, лютувати, мурмоситися, набасурмлюватися, набасурмонюватися, набовдурюватися, набурмосюватися, набурмошуватися, навісніти, наворохоблюватися, навурсюватися, надиматися, надуватися, нажаблюватися, наїжачуватися, намурмонюватися, намурмосюватися, намурмошуватися, напринджуватися, насумрюватися, насуплюватися, насупонюватися, насурмачуватися, насурмлюватися, нахмарюватися, нахмурюватися, нахмурятися, нахнюплюватися, нервувати, несамовититися, несамовитіти, обеленіти, озлоблюватися,

озлитися, осатаніти, оскаженіти, охижіти, ошаленіти, ошаліти, ощирятися, палати, палахкотіти, паліруватися, пасіювати, перцювати, посатаніти, принидитися, психувати, розбайорюватися, розбурхуватися, розбушуватися, розджохкуватися, розджохуватися, роздратовуватися, роздрочуватися, роз'єрепенюватися, роззлоститися, розійтися ("Розійшовся, як квочка перед бурею".), розлютовуватися, розлючуватися, розлютитися, розлютіти, розлютуватися, розмагорюватися, розмайорюватися, розмордуватися, рознервуватися, розпалюватися, розпалятися, розприндитися, розпсотитися, роз'яритися, сатаніти, с`ердувати, скаженіти, сказитися, скипіти, спалахувати, схарапуджуватися, супитися, тривожитися, турбуватися, тьхукати, тьхукатися, фундулитися (діал.), хнюпитися, шаленіти, шаліти, шкварчати, щетинитися, яритися, яріти, ярітися, ярувати,

*** багровіти від люті; буряковіти від злості; бути темнішим від грози; важким духом дихати; важко дихати (на кого); вергати громи; вергати громи й блискавиці; виходити з рівноваги; вишкіряти ікла; відвертати пику; віддувати губи; воз'яритися гнівом; впадати в гнів; впадати в істерику; впадати в пасію; вставати на ліву ногу; вставати не на ту ногу; втрачати владу (над собою); втрачати рівновагу; дерти косяка (сердито позиркувати); дибки ставати; дивитися басом; дивитися бісом; дивитися вовком; дивитися дзизом; дивитися зашмургом; дивитися злим оком; дивитися, як собака на висівки; дихати бісом; дихати вогнем; дихати гаспидом; дихати полум'ям; дихати чортом; дути губенята (про дітей); дути губи; дути губки; дутися, як дирижабль; дутися, як індик; дутися, як квочка; дутися, як ковальський міх; дутися, як кулик на вітер; дутися, як сич; дутися, як сич на дощ; заводитися в півоберта; закопилювати губи; зганяти досаду (на кому); зганяти злість; зганяти зло; зганяти лють; зганяти оскомину; зганяти оскому; квасити губи; кислиці розсип`ати; копилити губи; кривитись, як середа на п'ятницю; кривитись, як циган на ярмарку; лихим оком дивитися; лізти в пляшку; мати великий зуб (на кого); мати зуб; мати храп; метати блискавки з очей; метати громи ; метати громи з очей; метати громи й блискавиці; метати іскри з очей; метати іскри очима; метати перуни; надимати губи; надувати губи; надуватися на малай ("Надулася на малай, що її не взяв Миколай".); насупитися, як півтора нещастя; насупитися, як три нещастя, а четверте лихо; палати гнівом; підвищувати голос; покладати гнів (на кого); рвати вудила; рвати й метати; розійтись, як шуря-буря; сердитися до стомать; сердитись, як казан на вогні; сидіти надутим; сипати вогнем; сипати іскрами з очей; сипати іскри з очей; скипати від гніву; скреготати зубами; скреготіти зубами; скрипіти зубами;

спалахувати від гніву; спалахувати гнівом; справляти дутилі; трусити зеленим маком; трясти кулаками; цапа ставати; цапком ставати.

Приповідки: Сердиться, ніби йому батька вкрав. Розходився, як холодний самовар. Сердиться, ніби йому пес ковбасу з'їв.

Слова гніву: А будь ти неладний! Враг його матері! Ганьба! Де ж таки! Де ж то видано! Де це видано! Ну знаєш! Отакої! От тобі й маєш! От тобі й на! Оце так! Скільки можна! Туди до біса! Туди к бісу! Холери на нього нема! Який жах! Як то можна!

СИВИЙ, білий (дуже сивий), напівсивий, посивілий, пр`осивий, сив ("Сив голубонько літає".), сивавий, сивастий, сиваш, сивезний, сивенький, сивесенький, сивець, сивісінький, сивіючий, сивобородий, сивобородько, сивобровий, сивоволосий, сивовусий, сивоглавий, сивоголовець, сивоголовий, сивогривець, сивогривий, сивокосий, сивокрилий, сивочолий, сивочубий, сивочупринний, сивуватий, сиз, сизастий, сизенький, сизесенький, сизий, сизуватий, сріблястий (ірон.), сріблистий, темносивий, цвілястий, шпакуватий (з просивиною),

*** з просивиною; з сивиною; посріблений сивизною (сивиною); сива борода (жарт.); сивий, як голуб (голубок); сивий, як зима; сивий, як лунь; сивий, як птах; сивий, як сніг.

СИВИНА, сив`изна і сивизн`а, сивинка, сивінь, прос`ивина, пр`осивінь,

*** перша сивина; сиве волосся; срібна павутина в волоссі.

Приповідки: Сивина в голову, а чорт у бороду. Волосся сивіє, а голова шаліє.

СИДІТИ, СІДАТИ, вгніжджуватися, висиджувати, висиджуватися, відсиджувати, відсиджуватися, відсідати, возсідати, всідатися, гніздитися, досиджувати, досиджуватися, закам'яніти, заклякнути, засиджувати, засиджуватися, засідати, йорзати (сидіти неспокійно), йорзатися, кучкувати (сидіти навпочіпки), напівсидіти, насиджуватися, обсиджувати, обсідати, пересиджувати, пересідати, повсаджуватися, повсідатися, позасідати (всі місця), попосидіти, попрісідати, порозсідатися, присідати, присусіджуватися (біля кого), просиджувати, розкапуститися, розсиджуватися, розсідатися, розчерепашитися, угніджуватися,

*** відсиджувати зади; йорзати на місці; колом сісти; просиджувати штани; протирати штани; розсістись, як решетилівська толока; сидіти безвиїзно; сидіти безвилазно; сидіти безвихідно; сидіти без діла; сидіти бочком; сидіти в чотирьох стінах; сидіти, згорнувши (спустивши) руки; сидіти й не дихати;

сидіти й не рипатися; сидіти канюкою; сидіти квочкою; сидіти крячкою; сидіти кузьк`ом (навпочіпки); сидіти маком; сидіти навпочіпки; сидіти на покуті; сидіти на посиденьках; сидіти на п`очепі (на самому кінчику); сидіти на п`очіпках (навпочіпки); сидіти на причілку; сидіти, наче в розсолі; сидіти пеньком; сидіти на яйцях (про птахів); сидіти плечима; сидіти печерицею; сидіти по праву руч; сидіти снопом; сидіти совою; сидіти тижбою (низкою); сидіти, як байбак; сидіти, як бовван; сидіти, як великодня писанка; сидіти, як гриб; сидіти, як жаба на купині; сидіти, як жриця на троні; сидіти, як засватана (про жін.); сидіти, як за тином; сидіти, як качан у городі; сидіти, як квочка; сидіти, як квочка в обичайці; сидіти, як квочка на яйцях; сидіти, як кулик на болоті; сидіти, як курка на сідалі; сидіти, як миша; сидіти, як миша в норі (миші в норах); сидіти, як миша під мітлою; сидіти, як мокра ворона на копиці; сидіти, як морква в грядці; сидіти, як мумія; сидіти, як муха на гуглі; сидіти, як на вогні; сидіти, як на вугіллі; сидіти, як на голках; сидіти, як на жаринах (жару); сидіти, як на кілочках; сидіти, як на колючках; сидіти, як на ножах; сидіти, як на пожарі; сидіти, як на помості; сидіти, як на реп'яхах; сидіти, як на сливах; сидіти, як на терню; сидіти, як на шпильках; сидіти, як на шпичаках (шпичках); сидіти, як огірок у бочці; сидіти, як панська рожа; сидіти, як пень (пеньок); сидіти, як печериця; сидіти, як собака в човні; сидіти, як сорока в сливах; сидіти, як сорока на кілку (колу); сидіти, як сорока на тернині; сидіти, як сорока на тину; сидіти, як тур у горах; сидіти, як убогий за дверима; сидіти, як у жалкій кропиві; сидіти, як у землі корінець; сидіти, як у селі під грушею; сидіти, як ховрах у норі; сидіти, як хто жарину підкинув; сидіти, як чорт на грошах у болоті; сидіти, як чорт на купині; сидіти, як чорт під купою; сидіти, як щур у норі; сиднем сидіти; сидні справляти; сидьма сидіти; сідати перепочити; сісти каменем; сісти маком; сісти, як на льоду; совати задом (задком); черінем сісти; чиряком сісти.

Приповідки: Сиди, Векло, ще не смеркло. Сиди, сусідко, ще трошки видко. Сидячого й груші б'ють. Хоч так, куме, сядь, хоч так сядь, та все-таки сядь. Сів, як намул в озері.

Припросини: Сідайте, щоб старости сідали. Сідайте, щоб усе добре сідало. Сідайте, щоб рої сідали. Сідайте, в ногах правди немає. Сідайте, нехай ноги для дороги. Сядь нехай поли не висять. Сідайте на чім стоїте.

СИЛА, атлетизм, богатирство, всемогутність, всесилля, дух, енергія, змога, зусилля, міць, могутність, могуття, могуть, натуга, перемага, посилля, потенціал, потенція, потуга, потужність, силища, силонька, снага, спромога, спроможність, стожилля,

*** бичача сила; богатирська сила; ведмежа сила; велика сила; вернидубова сила; відбіжна сила; відпорна сила; відцентрова сила; воляча сила; гераклова сила; геркулесова сила; доцентрова сила; жива сила; життєдайна сила; залізна сила; збройна сила; кармалюкова сила; кінська сила; молодецька сила; нова сила; підіймальна (піднімальна) сила; робітна сила; робоча сила; страшна сила; тяглова сила.

СИЛКУВАТИСЯ, мусуватися, намагатися, напружуватися, натужитися, с`илуватися, тужитися, цуприкуватися.

СИЛОМІЦЬ, велінням, волею, добровільно-примусово (ірон.), живопихом, живосилом, живосилою, насильно, натиском, під'яремно, примусово, примусово-добровільно (ірон.), примусом, силком, силкома, силоміть, силоміццю, силоміць, силопихом, силою, суньголов,

*** за велінням; з веління; з нальоту; з-під палиці; з примусу; з примуші; з принуки; на храпа; на храпок; під тиском; проти сили; через силу.

Приповідки: На милування нема силування. Силою не бути милою. Силою колодязь копати — води не пити.

СИЛЬНИЙ, атлет, атлетичний, бардадим, богатир, б`ецвал, бецман, битюг, бугаїстий, бугай, бугаяка, буйвол, буйволяка, бурмило, буйний, бурливий, варяг ("В мене син, нівроку, справжній варяг!"), велет, велетень, велет-чоловік, вернидуб, викидайло (в ресторані), витривалий, возовик, всемогутній, всеможний, всесильний, вузлуватий, в'язистий, гартований, гевал, геракл, геркулес, гігант, гн`идуга, громило, громобуйний, двожильний, дев'ятисил, дебелень, дебеластий, дебелезний, дебеленький, дебелецький, дебелий, дебелуватий, дебелувастий, дебеляк, дебеляцький, дебелячий, дебелькуватий, дилда, дуж, дужак, дуженний, дужень, дуженький, дужий, дядьодоровило, живучий, жилавий, жилистий, жилявий, жиляний, загартований, закрепа, залізняк, замашняк, замашняка, здоровай, здороваль, здоровань, здоровега, здоровенний, здоровець, здоровило, здоровій, здоровко, здоровковатий, здоровкуватий, здоровуля, здоровущий, здоров'як, здужалий, ·козарлюга, коренкуватий, кремез, кремезень, кремезливий, кремезний, кремезняк, кремізкий, кремізний, крем'язень, крем'язний, крепенний, крепкий, кріпенний, кріпкий, кріпучий, крутоплечий, крутошиїй, левенець, ломикамінь (образн.), ломина, ломовик, ломус, мацак, мільйоносилий, міцненький, міцний, міцнов'язий, могутній, могучий, моцак, моцар, моцнак, моцний, мускулистий, мускулястий, надсильний, натренований, незборимий, непоборний, обломій, одоробало, одоробло, окорснкувактий; пихтій, повносилий,

подужий, прездоровий, пресильний, приборкувач, приворот-сила, пружинистий, пружний, силак, силань, силач, смик, силенний, силующий, сильненький, сильнючий, сильнющий, стожильний, стосилий, стосильний, тисячосильний, тренований, тугов'язий, тугом'язий, упокорювач, хлопцюга (про молодих), хлоп'яга, цупкий, цупкорукий, цупкохват, чолов'яга,

*** аж виграє силою; аршин у плечах; атлетичної будови; богатирського складу; богатирської сили; богатирської постави; богатирської хватки; важка рука; важкий на руку; ведмедя звалить; ведмедя поборе; виграє силою; волові роги скрутитить; волові шию скрутить; воляча шия; в соку; груди колесом; замашний хлопець; здорова, як корова (про жін.); здоровий, хоч у плуг запрягай; здоровий, як бедзвін; здоровий, як бик; здоровий, як бичок; здоровий, як бреус; здоровий, як бугай; здоровий, як буйвол; здоровий, як ведмідь; здоровий, як віл; здоровий, як воляка; здоровий, як грім; здоровий, як жеребець; здоровий, як кінь; здоровий, як лев; здоровий, як лут; здоровий, як смик; здоровий, як тур; здоровший за вола; здоров'ям аж пашить; здоров'ям аж цвіте; здоров'ям так і двигтить; з залізними м'язами; з залізними руками; є порох в порохівницях; і довбнею не доб'єш; і поліном не доб'єш; і чорт добнею не доб'є; ковальської статури; крутий плечима; кулаєм бугая вб'є; кулаки в кишені не влазять; кулаки, як гирі; кулаком вола вб'є; кулак, як древітня; кулак, як макітра; має руки дубові; міцний, як відземок; міцний, як дуб (дубок); міцний, як кремінь; міцний, як мацак; міцний, як окоренок; міцно збудований; міцно збитий; міцно злитий; міцної будови; на здоров'я не нарікає; на здоров'я не скаржиться; наче збитий; наче з сириці зв'язаний; не дасть собі в кашу наплювати; не дасть собі в ніс дмухати; не дасть собі грати на носі; обіддя гне; підкови розгинає; подужає місяця з неба дістати; поліном не доб'єш; при здоров'ї; при здоров'ячку; при силі; саме в соку; самому чортові роги скрутить; сили тридцять три пуди з восьминкою; сили, як у бика; сильніший за вола; слабий, як мотуз учетверо; слабий, як учетверо вірьовка; так і грає м'язами; трактора з болота витягне; тугий, як дзбанок; у повні сил; у розквіті сил; у силі; цупкий у руках; чорт довбнею не доб'є; шия, хоч обіддя гни; ще в силі; ще ого-го; як із заліза збитий; як з криці злитий.

Приповідки: Аби вірьовка добре зсукана — за пару бичків потягне. Молодик, як бик. Міцний, як Піддубний. Такий слабий, що ведмедя б за вухо вдержав. Такий, що гору на гору поставить. Такий з нього Саврадим! Такий з нього Сасимін! Хоч мале, та вузлувате. Якби руки посмолив, то й чорта б удержав. Як робить, десятьох у гріб зажене.

СИН, одинак (єдиний син), одиначок, полатай-хата (образно в приповідці: "Син — полатай хата, а дочка обдери-хата"), приймак (прийомний син), синаш, синеня, синко, синок, синонько, синочок, синуля, синулька, синчик, синчичок,

*** батьків син; бісів син; блудний син; Божий син; вражий син; вразький син; гадів син; дияволів син; іродів син; материн синок (синочок); названий син; наречений син; отецький син; песький син; прийомний син; скурвий син (лайка); сучий син; сякий-не-такий син; сякий-такий син; такий-сякий син; чортів син.

СИНІЙ, засинений, засиній, лазуровий, небосиній, пересинений, підсинений, присинений, просинений, просиній, просинюватий, сапфіровий, синенький, синесенький, синісінький, синіючий, синюватий, синюшний, синявий, синь, синьота, темносиній,

*** синій, як волошка; синій, як льон у цвіту; синій, як море; синій, як небо; синій, як пуп.

СИРИЙ, вогкий, вогкенький, вогкуватий, вологий, вологуватий, зволожений, мокруватий, мокренький, мокрісінький, переволожений, перемочений, підвільглий, підволожений, підмокрілий, підмочений, підсирілий, приволожений, примоклий, проволожений, промокрілий, сиренький, сириця (про шкіру), сирісінький, сируватий,

*** (з перебільшенням): аж вода тече; аж мокрий; хоч викрути.

СИРОТА, безбатченко, сирітка, сирітонька, сиріточка, сиротина, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, сиротовина, сиротя, сиротятко, сиротяточко,

*** казанська сирота; кругла (круглий) сирота.

СІРИЙ, бурий, вигорілий (рідко), вицвілий, землистий, земляний, злинялий, зозулястенький, зозулястий, зозульчастий, зозульчатий, линялий, мишастий, моругий, мурий, муругий, перепелястий, пісочний, попеластий, попелистий, попелястий, попельнастий, п`опільний, посірілий, світлосірий, сивий, сивковий, сизий, сизоперий, сіренький, сіресенький, сірісінький, сіросукняний, сірошерстий, сіруватий, сталевий, темносірий, шарий, шпакуватий (темносірий кінь),

*** сірий, як віл; сірий, як земля; сірий, як каміння (камінь); сірий, як миша; сірий, як паркан; сірий, як сірко (собака); сірий, як сірман (вовк); сірий, як сіроман; сірий, як сіроманець (сіроманок); сірий, як щур.

СІЯТИ, висівати, досівати, досіватися, засівати, пересівати, підсівати, посівати, просівати,

*** сіяти наволоком; сіяти під маркер; сіяти під п`окрив; сіяти по скибі.

СКАВУЧАТИ, вити, вищати, дзявкати, дзяволити, дзяволіти, дзявулити, дзявуліти, підвивати, повискувати, скавліти, скавуліти, скавчати, скиглити, скімлити.

СКАЗ (ПЕРЕН.), каз, лютощі, лють, оскаження, скаженина, скажениця, скаженівка, шал, шаленість.

СКАЗАТИ, агакнути, агуськнути, айкнути, бевкнути, бовкнути, буркнути, випалити, висказати, висказатися, висловити, висловитися, відбрити, відгукнутися, відізватися, відрубати, гмикнути, гмукнути, егекнути, змолоти, зморозити, каркнути, ляпнути, мнякнути, мовити, мрукнути, мугукнути, муркнути, нукнути, обізватися, огокнути, огризнутися, одбрити, одпаяти, озватися, ойкнути, ословитися, перебити (кого в розмові), перекривити, піддакнути, підказати, підтакнути, пробасити, пробелькотати, пробелькотіти, проблеяти, пробубнити, пробубніти, пробубоніти, пробуботати, пробуботіти, пробуркотати, пробуркотіти, пробурмотати, пробурмотіти, пробурчати, пробухтіти, проворкотати, проворкотіти, проворкувати, провуркотати, провуркотіти, прогарчати, прогелготати, прогелготіти, прогерготати, прогерготіти, прогугнити, прогугнявити, прогундикати, прогундосити, прогунявити, прогусти, продекламувати, проджеркотати, проджеркотіти, проджиркотати, проджиркотіти, продиркотати, продиркотіти, прожебоніти, проказати, прокаркати, прокирготати, прокирготіти, пролепетати, промамрати, промимрити, промиркотати, промиркотіти, промовити, промуркотати, промуркотіти, промурмотати, промурмотіти, проплямати, проплямкати, пропорощати, проректи, просичати, проскавуліти, проскавучати, протарабанити, протирликати, проторохтіти, протуркотати, протуркотіти, прохамаркати, прохарамаркати, прохрипіти, процвірінькати, процвірінчати, процвіриньчати, прошавкати, прошавкотати, прошавкотіти, прошамкати, прошамкотати, прошамкотіти, прошепелявити, прошепотати, прошепотіти, прошептати, прошипіти, прощебетати, сказонути, скаламбурити, стригонути, таляпнути, теленькнути, тирликнути, угукгути, фіркнути, цвенькнути, цитькнути, шавкнути, шамкнути, шепнути, шикнути,

*** сказати пару гарячих; сказати пару слів; сказати, як гвіздком прибити; сказати, як ножицями відрізати.

Приповідки: Казав, та не зав'язав. Скаже — сніп зв'яже.

СКЛАДНИЙ, важкий, заковикуватий, заковиристий, марудливий, морочливий, незбагненний, незвіданий, незрозумілий, непростий, нерозвіданий, нерозв'язний, нерозгаданий, нерозгадний, складненький, складнючий,

*** з загадкою; з заковикою; з таємницею; з таїною.

Приповідки: Без півлітра не роберешся. Сам чорт ногу поламає.

СКОРО, внезабарі, вскорах, днями, згодом, нагально, небавом, невдовзі, невідкладно, невзабарі, негайно, незаб`авки (діал.), незабавом, незабаром, незадовго, неподовзі, опісля, ось-ось, от-от, перегодом, після, пер`егодя, пильно, потому, пр`итьма і притьм`а, пр`итьмом і притьм`ом, скоросвіт, сперегодом, тільки-но, тільки-що, туж-туж; туй-туй, ускорості, швидко,

*** в найближчому часі; в найближчому майбутньому; в незабарному часі; за годину; за кілька годин; за кілька день; за кілька днів; за кілька місяців; за кілька років; за кілька секунд; за кілька тижнів; за кілька хвилин; за секунду; за хвилину; за часинку (часину); за якимсь часом; за якусь хвилину; за якусь хвилю; за якусь часинку; з години на годину; з дня на день; з секунди на секунду; з тижня на тиждень; з хвилини на хвилину; на брязку (старовинне); на днях; найближчим часом; на носі (напр. сівба, жнива); на підході; на порозі (весна); не в довгому часі; не за горами; не сьогодні — завтра; по гарячих слідах (шукати); по теплому сліду (іти); по хвилі; по часі; по якійсь годині; туди далі; у скорому часі; цими днями; через деякий час; через хвилину; через якийсь час; через якусь хвильку.

СКРЕБТИ, вишкрібати, вишкрябувати, доскрібати і доскрібувати, дошкрібати, дошкрібатися, дошкрібуватися, драїти, драяти, підскрібати, підчищати, підшкрібати, підшкрябувати, скр`ебати, скреботати, скреботіти, скрести, скромадити, скрябати, скряботати, скряботіти, човгати, човгикати, шар`удити, шарудіти (чим), шкребти, шкробати, шкромадити, шкрябати, шкряботати, шкряботіти, ялозити.

СКРІЗЬ, абиде, будь-де, всюди, всюду, довкола, довкруги, довкруж, кругом, навколо, навкруж, повсюди, повсюдно, повсюду,

*** вздовж і впоперек; вздовж і вшир; де завгодно; де не глянь; де не обернись; де не подивись; де попало; де хот`я, куди гляне око; куди не глянь; куди не кинь оком; куди не кинься; куди не обернись; куди не поглянь; куди не подайся; на кожному кроці; по всіх світах; по всіх усюдах; по всьому світу; по широких світах; скрізь і повсюди; що ні крок.

Приповідки: Куди не кинь — виходить клин. Куди не кинь — всюди клин. Куди не кинь — наверх дірою.

СКРОМНИЙ (ПРОСТИЙ), аскет, наймит, невибагливий, негордий, негордливий, негордовитий, ненав'язливий, некрикливий, непишний, непоказний, непомітний, непрезентабельний, непримітний, ніхто ("А він ніхто!"), непримхливий, пересічний, побігач, приймак (у нар. гуморі), простакуватий, простий, простин`я, простолюдець, простолюдин, простяк, середняк,

середнячок, сіренький, сірий, сіроптах, сіроптаха, сіряк, сірячок, тихенький, тихий, тихомирний, тихонечка, тихоня, тихонька, тишко,

*** без претензій; зірок з неба не знімає; і водою не помутить; на всі боки приступний; на побіганках; на побігашках; на побігеньках; не вміє себе показати; сіра, як перепеличка (про жін.); тримається в тіні.

Приповідки: За старшого, куди пошлють. Непомітний, як прищик під пахвою. Я чоловік маленький.

СКРУЧЕНИЙ (ПРО ЛЮДИНУ), зігнутий, скарлючений, скімлений, скорчений, скрючений, скукурчений,

*** скручений бубликом; скручений кільцем; скручений клубком (клубочком); скручений трубкою; скручений у клубочок; скручений у три погибелі.

СКУПИЙ, видертус, глитай, гни-біда, гнилоїд, гнилоїдник, давигріш, давимука, дерилюд, деришкура, дерій, дерієнко, дерун, жмикрут, загнибіда, зажилистий, здиркуватий, здирливий, здирник, здирця, когут, корисливець, корисник, користолюб, користолюбець, кугут, кугутисько, кугутяра, ласий, лихвар, лічикруп, недава, неподілшливий, неподільчивий, неподілюющий, скарбега, скареда, скаредний, скнара, скнарий, скнаристий, скупар, скупендра, скупендя, скупендяга, скупенький, скупердяй, скупердяга, скупердяка, скупинда, скупиндра, скупиндя, скупиндяга, скупій, скупуватий, скупучий, скуп'яга, торбохват, хапко, хапорукий, хапун, хапунець, шкура, шкурник, шкурлупп,

*** багато обіцяє — мало дає; видає видавцем; в нього завжди по обіді; в нього зимою снігу не дістанеш; в нього чорт ладану не дістане; в нього шкуратка на латку не розживешся; ганяється за копійкою; дає, аж йому руки трясуться; дає полизати меду через скло; дає, та з рук не випускає; дає, та не виймає; дає, як на дні моря виловлює; за копійку аж труситься; здере десяту шкуру; здере з живого й мертвого; зернини проса не дасть; з однієї кишені бере, а в другу кладе; з пелькою удава; і смертю не поділиться; каменя не дасть, щоб голову провалити; копійчана душа; льоду на водохреща не вициганиш; має, та не дає; навіть слини пожаліє; над копійкою труситься; не дасть соломи на перевесло; ніяким богом не допросишся; пустої дірки не дасть; серед зими криги не випросиш; сидить, як собака на сіні; скнара скнарою; скоріше в курки молока випросиш (про скупого); собачі недоїдки собаці дає; скупий, аж синій; скупий: два рази б одне їв; трясеться над грейцаром; трясеться над копійкою; щедрий: за копійкою аж труситься; щедрий з чужої кишені; щедрий, як грек.

Приповідки: Він, ще не родившись, чув, як гроші дзвякають у матері в кишені. Глухий: як скажеш "дай", а як "на", то чує. Дає нитку, а тягне цілу свитку. Забуває дати, та не

забуває взяти. Мавши яйце, шкарлупою поділиться. Ні цьому тіста, ні тому коржа. Одною рукою дає, а другою відбирає. Поки попрощається з копійкою, сто раз оберне її в жмені. Сам не вжує, а другому не дає. Скоріше відхорує, а свого не подарує. Сам не гам і другому не дам. Такий скупий, що за ним і слід смердить. Тисне гроші, аж юшка з них тече. Такий, що галушки за спину не кине. Трудно щось вирвати, як псові з зубів. Тоді дає хліб, як зубів не стало. Як узяв, то від нього вже й чорт не вирве. Захотіли в жука та меду! Легше десятьом подарувати, ніж у нього попросити. На тобі, небоже, що мені не гоже. На тобі, Даниле, що мені не миле. Давали та з кишені не виймали. Так радо давав, ніби йому здорові зуби виривав. Обіцяв пан: грушок з верби дам. Тонув — сокиру обіцяв, витягли — й топорища жаль. Не дурний крук випустить із рук. Добре тому дати, хто не хоче брати, а хто бере, як по душі дере. Всім по сім, а мені вісім.

Відмовки скупого: А дзу! А дзус! А дзуски! А дзуськи! А зась! А по лапах! Не всякому по Якову! Не для пса ковбаса! І рад би, і дав би, і є що, та в ніщо. Ага, наставляй кишеню! Наставляй ширше! Завтра з мішком! А рожна не хочеш? Дулю з'їж! Ті вже повмирали, що даром давали. Роздай умер, а його син ще не народився. Подаруйки за Дніпром без штанів ходять. А дзусь холодцю їсти! Чортового батька дам! Жирно буде! Ти б, може, тату (Іване, Петре), і мед їв? Дав би на молебень, та собі потребен. А куку в руку!

(Див. також синоніми до "жадний").

СЛАБИЙ, анемічний, бездужий, безздоровий, безздоровний, безпомічний, безсилий, безсилок, безсильний, благенький, благесенький, благий, благонький, виніжений, виснаглий, виснажений, вутленький, вутлий, вутлуватий, вутляк, в'ялий, глевкий, глевтяк, глевтякуватий, глевкуватий, гливкотілий, дохляк, дохляка, дохлий, доходяга, драглий, дупластий, жовтяк, задишкуватий, замлілий, замірок, замухришка, замухришканий, замухришкуватий, занепалий, захилий, зах`ірілий і захир`ілий, зач`учверений, зачучверілий, зачучвирений, здихля, здохля, здохляк, здохляка, здохлятина, змиршавілий, знеживлений, знеможений, знесилений, зниділий, зніжений, к`аліч, кволодух, кволодухий, кисляк, кислякуватий, колебний (діал.), крихкий, крихкотілий, крихкуватий, ламкий, малоздоровий, маломоцний, малосилий, малосильний, миршавенький, миршавець, миршавий, миршавка, мізерний, млавий, морхлий, м'якотілий, негодимий, негодящий, недійшлий, недолугий, недолужний, недорозвинений, недужий (хворий), недужний (т.с.), незагартований, нездужалий, нездолящий, нездольний, нездоровий, нездоровкуватий, нездужий,

неміцний, н`еміч, не`мічний, н`емощний, непрацездатний, несильний, нєспроможний, охлялий, підірваний, підупалий, плюгавий, порохнявий, рахітик, рахітичний, слабак, слабачок, слабенький, слабесенький, слабин`а, слабінький, слабісінький, слабкенький, слабкесенький, слабкий, слабкісінький, слабком'язий, слабкосильний, слабкотілий, слабкуватий, слабовитий, слаб`онький (діал.), слабосилий, слабосильний, слабуватий, сонькуватий, тендітний, трухлявий, утленький утлесенький, утлий, утлуватий, утляк, хворобливий, хворовитий, хиренний, хиренький, хирий, хирлявенький, хирлявий, хирний, хирляк, хируватий, хиряк, хлипак, хлипк`ий, хлюпік, юлавий,

*** аж світиться; в горлі півники грають; в заслабі; від вітру падає; воскові руки має; голосу не відтягне; дмухни й полетить; дмухни й похилиться; дмухни й розсиплеться; дохляк дохляком; душа — м'якушка; жилка тоненька; за комара сили не має; занепав на силі; здоров'ям не дев'ятисил; з нього свічки ліплять; їз себе дише; і крильця склав; і курка лапою загребе; і лапки склав; кишка коротка; кишка тонка; ледве ноги волочить; ледве соває ногами; ложку до рота не донесе; міцний, як із клоччя батіг; міцний, як утроє бублик; млявий, як не снідав; мов сонна муха; мотузки можна крутити; на ладан дише; не здужає і вмерти; не здужає й скіпки підняти; не селянського роду; ніби з гробу встав; од вітру валиться; опустив вуха; підків не розгинає; підупав на силі; руки не слухають; сили, як у комара; силка слабенька; скоро кришка; слаба слабина; слабий на втори (утори); слабий, як викручена ганчірка; слабий, як витиснений лимон; слабка гайка; слабка кишка; слабка струна; тільки живий та теплий; тільки тінь зосталась; трохи дужчий за комара; утлий на здоров'я; ходячий мертвець; хоч за вітром пусти; шапка — п'ятдесят три (про дорослого), ще мало бульби з'їв; ще мало каші з'їв; як з того світу встав; як поламаний (після хвороби); як сонна муха; як та хиря.

Приповідки: Слаба стала, як риба в'яла. Була в нього сила, як мати носила. Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить. Подивись на вид та й не питай про здоров'я. "Гопки, рижа!", а в рижої духу нема. Такий кволий, що в нього миша з рота кашу краде. Треба шести, аби звести. Передом січе, а зад волоче. Не поміч, а неміч. Ні здужа, ні подужа. Нема в нього й півсили. Його тільки той не б'є, хто не хоче. Його й муха крилом уб'є. Більш немочі, як помочі.

СЛАБІСТЬ, анемія, безсилля, безсильність, виснаження, вутлість, в'ялість, знесиленість, задуха, занепад, захиріння, знемога, знесилення, знесилля, знедіння, кволість, недуг,

нездатність, нездужалість, нездоров'я, неміч, немічність, несила, неспромога, неспроможність, слабкість, слабкотілість, слабосилість, слабосилля, слабування, хиренність, хворобливість.

СЛАБОДУХИЙ, аморфний, бабій (про чоловіків), бабуватий, бав`улуватий, безборонний, безвідмовний, безвідказний, безвільний, безвладний, безвольний, бездухий, беззаперечний, безз`ахисний і беззах`исний, беззубий, безликий, безоборонний, безпомічний, безпорадний, безрадний, безсловесний, безсуперечний, безуправний, безхребетний, безчільник, безш`абельний, вайло, вахлай, вахлак, восковий, воскуватий, вощаний, галушка, ганчірка, глевтяк, глевтякуватий, глизявий, жінкуватий (про чоловіків), збаблений (т.с.), зм`алений, інертний, кваша, квашня, кволодух, кволодухий, кендюх, кисіль, кислий, кнюх, кнюхуватий, лапух, лемішка, лемішкуватий, лепеха, лепехуватий, лопух, лопухуватий, люлі-пілюлі, мазій, мазійкуватий, мазунеець, мазунчик, макуха, макухуватий, малодух, малодушний, малодушник, мамалига, мамалигуватий, мамій, мамійкуватий, мамула, мамулуватий, мамчур, м'який, м'якотілий, невстріливий, неглемедза, недзигорний, недзигористий, непротивленець, несамостійний, нехар`актерний, нитик, нюня, обабився (про чоловіків), опущений, папуша, перекотиполе, піддатливий, підтакайло, підтакувач, плохенький, плохий, плохута, плохутка, поблажливий, податливий, покірливий, покірний, покладистий, покладливий, потакайло, потакувач, путькало, рептюх, розмазн`я, розніжений, розтапш`а, розхлябаний, розхлябистий, сентиментальний, скиглій, слабкодух, слабкодухий, слабовільний, слабовольний, слабодух, слабонервний, слабохарактерний, слинявчик, слинько, смирненький, смирний, смирняга, сором'язливий, сумирненький, сумирний, телепень, тептя, тихенький, тихий, тихоня, тишко, тонкошкірий, тютя, тюх-тюх, тюхтій, тюхтійкуватий, тюхтя, халява, хлипавка, хлипкий, шлапак, шлапачок,

*** без заперечення; беззахисний, як горобець; без перекорів; безловесна істота; боже теля; боже телятко; вичавлений лимон; воскова вдача; всім потакує; вощаний характер; дає собі на носі грати; дається за ніс водити; дається під ноги; держиться запаски (про чоловіків); держиться спідниці (т.с.), до старого колеса заплішка; душа — подушка; за віхоть править (кому); за товкача й помело править; затоптана ганчірка; звик жоване їсти; з душі можна коників ліпити; з м'якого тіста; з нього мотуззя можна сукати; з нього мотузки можна сукати; з нього свічки можна сукати; з тирси роблений; іде на поводі (поводку); його жінка за чуприну водить; його жінка під свій норов веде; йому жінка дулі тиче; куль околоту; куль очерету; лантух з

половою; мокра курка; мокрий валянок; м'який, хоч до серця прикладай; м'який, хоч мички мич; м'який, хоч у вухо бгай; м'який хоч у пазуху клади; м'який, як віск; м'який, як віхоть; м'який, як пампух; м'який, як подушка; м'який, як свіжа пампушка; на ньому воду возять; начинений манною кашкою (про молодиків); не вміє себе показати; ним жінка, як швець шкірою крутить; ним кожен руки потирає; ним черевики зашнуровують; ні жарене, ні парене; ні риба, ні м'ясо; ні те, ні се; нутро із киселю; об нього ноги витирають; перед малою дитиною шапку знімає; пливе за водою; пливе за течією; пливе куди вода несе; плохий, як дитина; покірна дитина; покірне дитя; приставна драбина; серце з воску; соплі розвіз; соплі розвісив; такий, як віск; такий, як хліб м'який; тихше води, нижче трави; тютя з полив'яним носом; увесь із клоччя; упоперек слова не скаже.

Приповідки: Як теля: хто його погладить, того й лиже. В нього очкур слабий. Опустив вуха, як лопух на дощ. Опустив крила, як обскубана гуска. Жінка його під ноги взяла. Голубеньким цвіте, а жовтеньким пахне. Аби до тепла — так і тане. М'яке дерево шашіль точить. Молодець проти овець, а проти баранця і сам, як вівця. Горе ттобі, воле, коли тебе корова коле. Горе тобі, чоловіче, коли тобі жінка дулі тиче. На тихому зятеві теща воду возить. Вдача овеча — по-овечи й мекече. Так жінку бив, що сам насилу втік. Це той, що киває пальцем у чоботі. Це той, що крутить дулі через кишеню.

(Див. також синоніми до "покірний").

СЛАВИТИ, ПРОСЛАВЛЯТИ, аплодувати (кому), благосл`овити, благословляти, величати, величити, звеличати, звеличувати, славословити, прославляти, ушановувати, шанувати,

*** віддавати належне; віддавати почесті; віддавати честь; віддавати шану; плескати в долоні (кому); ставити над усіма; ставити за приклад; ставити на перше місце; ставити на перший план; ставити на п'єдестал;

СЛІПИЙ, маловидющий, напівсліпий, невидючий, незрячий, осліплений, осліплий, підсліпа, підсліпий, підсліпкуватий, підсліпуватий, посліпуватий, присліпуватий, сліпак, сліпачок, сліпащище, сліпенький, сліпець, сліпоглухий, сліпонароджений, сліпоокий, сліпорід, сліпороджений, сліпородий, сліпородний, сліпуватий, сліпундра, сліпуха, темний,

*** бачить, як крізь сито; куряча сліпота; носить ніч за собою; сліпа курка.

СЛЬОЗИ, кислиці (розводити кислиці), нюні, патьоки, плакси, плаксивиці, пхиньки, рюми, рюмси, слізки, слізоньки, слізочки, сльози-вода, тонкослізки, хлипанці, хлюпанці,

*** безутішні сльози; гіркі сльози; дрібні сльози; криваві

сльози; крокодилячі сльози; непрохані сльози; пекучі сльози; рясні сльози.

СЛУХАТИ, вислухати, вислуховувати, вислухувати, вслухатися, дослухатися, дослуховувати, дослуховуватися, дослухувати, дослухуватися, заслухатися, заслуховуватися, наслухати, наслуховувати, наслухувати, насторожуватися, насторочуватися, наструнчуватися, нашорошуватися, підслух'ати, підслуховувати, підслухувати, прислухатися, прислуховуватися, прислухуватися, слухати-прислухатися,

*** дивитися в рот (уважно слухати); заглядати в рот (т.с.); ловити слова з рота (т.с.); наставляти вуха; насторожувати вуха; насторочувати вуха; насторошувати вуха; наструнчувати вуха; нашорошувати вуха; нащулювати вуха; розвішувати вуха; розпускати вуха; розставляти вуха; слухати впівуха; слухати й не чути; слухати краєчком вуха; слухати одним вухом.

СМАЧНИЙ, ласий, смаковитий, смачненький, смачнючий,

*** добрий на смак; пальчики оближеш.

СМЕРДЮЧИЙ, вонючий, задавнений (про їжу), завоняний, засмерджений, засмерділий, несвіжий, провоняний, просмердженій, просмерділий, смердячий, сморідний, протухлий, тухлий, шибучий (б'є в ніс),

*** з душком; не першої свіжості; хоч носа затикай.

СМЕРКАТИ, СМЕРКНУТИ, вечоріти, вечорітися, визорюватися (пізній вечір), завечорятися, затемрюватися, намеркати, обвечоріти, обвечорітися, поночіти, примеркати, припоночіти, присмеркати, смеркатися, сутеніти, темніти, темнішати,

безособові: вечоріє, завечорилося, затемнілося, зат'емрілося, повечоріло, поночіє, попоночіло, посутеніло, потемніло, примеркає, припоночіло, смеркає, смеркло,

*** береться на вечір; вечірня зірка встає; викльовуються зорі; вироїлися зорі; висипають зірки; висне пітьма; густішають сутінки; день відгоряє; день добігає кінця; день догоряє; день дотлівае; день згасає; день схиляється на вечір; день улягається; догоряє вечірнє сонце; закандзюбилося на вечір; закарлючилося на вечір; засинює на вечір; заходить вечір; кладеться на вечір; лягає присмерк; надходить вечір; напливають присмерки; напливають сутінки; насуваються померки; насуваються присмерки; палає захід; сонце відходить за обрій; сонце закотилося; сонце на вечірньому прузі; сонце навзаході; сонце на спаді; сонце на спадні; сонце при заході; сонце спочило; спадають сутінки; спускається присмерк; спускаються сутінки; стає повечірньому; схиляється на вечір.

СМЕРТЬ, безноса, визволителька, вимирання, гибель,

загиб, загиба, загибель, загибелька (з нар. пісні), загин, загуба, згу́ба, здихання (знев.), капець (переносно), капут, каюк, кінець, кістлява, кончина, коса́та, костомаха, кришка, мор, моровиця, небуття, невороття, опряга ("Нехай на неї опряга прийде!"), п`агуба, падіж (про худобу), погибель, погуба, пом`ер (у виразі: на помер душі), п`омір, померання, помірок, поморщина, потойбіччя, пропад, пропасть, розлучниця, смерть-загин (до смерті-загину), скін, скон, сконання, смертонька, страта, тлінь, умирачка, щезання,

*** безглузда смерть; видима смерть; вірна смерть; вічний спокій; вічний спочинок; господня сурма; громадянська смерть; дурна смерть; кирпата свашка; кістлява з косою; легка смерть; миттєва смерть; морана з косою; нагальна смерть; нагла смерть; насильна смерть; неминуча смерть; непогребна смерть; не своя смерть; останній подих; остання мить; передчасна смерть; політична смерть; поступове вимирання; розлука з душею; смертна година; смерний час; смерть з косою; та, що з косовиці; та, що з косою; та, що чигає на всіх; холодна тлінь; чорна смерть (чума); швидка смерть ; щаслива смерть.

Про самогубство: вчинити самогубство; заподіяти собі смерть; зняти на себе руки; накинути собі зашморг на шию; накинути собі петлю на шию; накласти руки на себе; погубити душу; погубити душу і тіло; подіяти з собою; позбавити себе життя; покінчити життя; покінчити з собою; полізти живим у могилу; полізти живцем у яму; пустити собі кулю в голову; пустити собі кулю в лоб (в лоба); пустити собі кулю в скроню; рішитися життя; сонце собі вкоротити.

Приповідки: Раз козі смерть. Пропав ні за цапову душу.

СМІТТЯ, брид, бридь, відходи, непотріб, `отріб, пил, пилюга, пилюка, покидьки, скверна, сміттюга, сміттячко.

СМІТНИК, гайно, гайновисько, гайновище, гайнище, гнидник, звалисько, звалище, сміттєпровід,

*** відхожа яма; гнойова яма; помийна яма.

СМІХ, га-га, гагакання, ги-ги, гигикання, гигички, пересміх, пирскання, регіт, реготання, реготн`я, рег`отнява, смішки, ха-ха, хахакання, х`ихи і хи-х`и, хихикання, хихички, хихотання, хихотіння, хихотнява, хіхи; хі-хі, хіхікання, хіхічки.

СМІЯТИСЯ, ЗАСМІЯТИСЯ, вигагакувати, вигегекувати, вигигикувати, вигігікувати, вигогокувати, виреготувати, вискалюватися, вискалятися, вихахакувати, вихехекувати, вихихикувати, вихіхікувати, вичмихувати, вищирятися, вищірятися, гагакати, гегекати, гигикати, гиготати, гиготіти, гігікати, гогокати, заливатися, зубоскалити, іржати, кахкати, кахкотати, кахкотіти, кевкати, кихкати, кихкотати, кихкотіти, косоротитися,

либитися, оскалюватися, оскалятися, оскирятися, осміхатися, пересміхатися, пересм`іхуватися, пересміюватися, пирскати, підгагакувати, підгігікувати, підгогокувати, підсміюватися, підхехекувати, підхихикувати, підхіхікувати, підчмихувати, погагакувати, погегекувати, погигикувати, погігікувати, погогокувати, посміхатися, посм`іюватися, похахакувати, похехекувати, похихикувати, похіхікувати, почмхувати, почмихкувати, пригагакувати, пригегекувати, пригигикувати, пригігікувати, пригогокувати, прихахакувати, прихехекувати, прихихикувати, прихіхікувати, причмихувати, реготати, реготатися, реготіти, скалитися, скалозубити, сміятоньки (нар.), усміхатися, хахакати, хехекати, хихикати, хихотати, хихотіти, хіхікати, чмихати, чмихкати, чми́хкотати, чмихкотіти, чмихотати, чмихотіти,

*** аж лягати зо сміху; бризкати сміхом; вибухати сміхом; вискалювати зуби; вискалюватися всіма зубами; виставляти зуби на продаж; вишкіряти зуби; вищирятися в усмішці; вищірятись, як печене порося; вмирати зо сміху; гратися в хихоньки-хахоньки; гріти зуби на сонці; давитися сміхом; дарувати усмішку; заливатися сміхом (реготом); захлинатися сміхом; заходитися сміхом; їсти гиги; ледь не лускати зо сміху; лоском лягати зо сміху; лупити зуби; лускати зо сміху; мало не лопатись зо сміху; мати в очах сміхотливі бісики; мати рот до ушей; мати усмішку до ушей; надривати животи зо сміху; надривати пупа зо сміху; обмінюватись усмішками; падати зо сміху; плакати зо сміху; показувати зуби; покотитися зо сміху; покотитися покотом зо сміху; провітрювати зуби; продавати зуби; пукати зо сміху; рачки лазити; рвати боки зо сміху; рвати живіт зо сміху; рвати кишки зо сміху; реготати в рукав; реготати на пупа; роздирати рота від вуха до вуха; розквітати усмішкою; розпливатися в усміхові (усмішці); розпускати усмішку на обличчі (нещиро); розсипати сміх; розтягувати губи в усмішці; світити зубами; скалити зуби; сміятися, аж за боки хапатися; сміятися, аж за живіт братися; сміятися, аж луна йде; сміятися, аж на кольки бере; сміятися, аж ніс витанцьовує; сміятися безголосим сміхом; сміятися беззубо; сміятися безпричинно; сміятися в бороду; сміятися вдавано; сміятися в душі; сміятися від душі; сміятися в живі очі; сміятися в жменю; сміятися в кулак; сміятися в очі; сміятися голими яснами; сміятися гомеричним сміхом; сміятися дитинно; сміятися до впаду; сміятися до гикавки; сміятися до кольки (кольок); сміятися до кольки в боці; сміятися донебесним реготом; сміятися до сліз; сміятися дурнувато; сміятися заласним сміхом; сміятися за очі; сміятися з себе; сміятися з-під вуса; сміятися з-під носа; сміятися з усіх; сміятися іржавим сміхом;

сміятися істерично; сміятися крізь плач; сміятися крізь сльози; сміятися кутиками вуст; сміятися навсел`иць; сміятися награно; сміятися на повні груди; сміятися нервовим сміхом; сміятися, ніби пальця показали (про дурносміхів); сміятися олімпійським сміхом; сміятися під ніс; сміятися поза очі; сміятися по-панібратськи; сміятися пришелепкувато; сміятися роблено; сміятися самими губами; сміятися самим носом; сміятися сатанинським сміхом; сміятися сміюнцями; сміятися у вічі; сміятися у вуса; сміятися українно; сміятися утробним сміхом; сміятися фальшиво; сміятися штучно; сушити зуби; справляти (правити) сміхи; справляти смішки; справляти сміхи та реготи; справляти хахоньки; справляти хихи; справляти хихички; справляти хихи-чмихи; справляти хихоньки-хихульки; строїти смішки; строїти хахи; торгувати зубами; труситися зо сміху; усміхатися аж до вух; усміхатися в вуса; усміхатися краєчком рота; усміхатися криво; усміхатися куточками губів; усміхатися, мов голений; усміхатися, мов стрижений; усміхатися на обидві щоки; усміхатися променево; усміхатися, як весняне сонечко; усміхатися, як у тещі на іменинах; усміхатися, як цуцик на ретязі; форкати смішком; хапатися за живіт зо сміху; шкірити зуби; щирити зуби.

Приповідки: Щось веселе з'їв. Смішним поснідав (пообідав, повечеряв). Смішно, як батька б'ють. Смішки з чужої лемішки, своєї наколоти та й реготи. Смішки з попової кішки. Чим кривіше, тим смішніше. Регоче, як сироваткою заливається. Сміються так, що й мене розбирає сміх.

СОЛОДКИЙ, медвяний, нудкий, нудотний, нудотно-солодкий, солоденький, солодесенький, солодкавий, солодкуватий, солодющий,

*** солодкий, як мед; солодкий, як патока; солодкий, як цукор.

СОН, др`ема, дрімка, дрімки, дрімливиці, дрімля, дрімнивиці, дрімниці, забуття, напівдрімота, напівзабуття, напівсон, передрімка, сон-дрімота, сон-сонище, сонливиці, сонливиця, сон-непробуда, сонниці, соннота, с`оньки (дит.),

*** безпробудний сон; безпросипний сон; богатирський сон; кам'яний сон; заячий сон (у півока); мертвецький сон; мертвий сон; непритомний сон; непробудний сон; сон праведника; сон праведиків; сон праведних; солов'їний сон.

Безособові: дрімається, дрімливиться; на сон хилить; сон бере; сон змагає; сонливиться; сон налягає; спати хочеться.

Приповідки: Сліпці сватають.

СОНЦЕ, всесяйне, світило, сонейко, соненько, сонечко, сонцеграй, сонце-світ, сонце-цвіт, сонченятко, ярило (язичницьке),

*** денне світило; золота тарілочка (в загадці); колісниця сонця; небесне світило; світило дня; `ясне сонце.

СОРОМИТИСЯ, ЗАСОРОМИТИСЯ, запаленіти, запаленітися, зачервонітися, зашарітися, знічуватися, конфузитися, маковіти, нітитися, ніяковіти, паленіти, перелупувати (очима), почервоніти, скрасніти, совіститися, спаленіти, стидатися, стидитися, тушуватися, червоніти, шаріти, шарітися,

*** блимати очима; вбирати голову в плечі; викашлювати сором (довго соромитися); виляти очима; відводити очі; відводити очі вбік; займатися полум'ям; займатися рум'янцем; закриватися ліктем; заливатися кармазином; заливатися краскою; заливатися рум'янцем; заливатися фарбою; заходитися фарбою; згоряти від сорому; згоряти на виду; кліпати очима; колупати піч (про дівчат); лічити піщинки на долівці; лічити шибки у вікні (відводити очі); лупати очима; маком червоніти; микуляти очима; мов кропивою втертися; муляти очима; набиратися сорому; м'яти шапку (перед ким); не сміти глянути в очі; ніс під себе пускати; опинитися на льоду; опускати очі; паленіти від сорому; палитися вогнем стида; пекти раків; переминатися з ноги на ногу; переступати з однієї ноги на другу; підбигати хвоста; підгинати хвоста; піджимати хвоста; позичати в Рябка очей; позичати в Сірка очей; попускати ніс під себе; потуплювати очі; потупльовати очі в землю; почувати себе незручно; почувати себе ні в сих, ні в тих; почувати себе ніяково; почуватися незручно; почуватися ні в сих, ні в тих; почуватися ніяково; соромливо опускати очі; спопеліти від сорому; стидом повивати голову; стояти ні в п'ять, ні в десять; стояти ні в сих, ні в тих; убирати голову в плечі; ховати лице (обличчя) в подушку; ховати погляд; червоніти по саме волосся; червоніти по самі вуха; щільники терти.

Приповідки: Вуха йому горіли. Не знає, куди очі подіти. Не знає, на котру ступити. Не знає, на яку ногу стати. Зашарівся, як маків цвіт. Опускає очі, як на другий день після весілля. Очі на лоба лізуть. Яков`ось стає. Соромота вийти за ворота. Треба якось в очі дивитися... Дівочий стид до порога: аби пересягнула, так і забула. Не знаю, чим мені йти, чи плечима, чи очима (кажуть, як мучить сором). Як соромишся, то крий решетом голову (жартують до соромливого).

СОРОМЛИВИЙ, конфузливий, осуркуватий, сором'язливий, сором'язний, стидкуватий, стидливий, устидливий.

Про соромливого: Почервонів, мов кропивою втерся. Щоки замаковіли. Став червоний, мов рак. Вічно ніяковіє. І собаки соромиться. Соромиться власної тіні.

СОХНУТИ, ЗАСОХНУТИ, бучавіти, висихати, висушуватися, відсихати, всихати, в'янути, гускнути, густішати, дубіти, зав'ядати, загускати, засихати, затвердівати, зацементовуватися, зашерхати (про землю), зашкарубнути, зів'ядати, зсихати, зсихатися, зсушитися, коржавіти, костеніти, надсихати, обсихати, пересихати, підсихати, підсушуватися, прив'явати, пров'ялюватися, просихати, протряхати, розсихатися, сушитися, схнути, твердіти, тверднути, тр`яхнути, тужавіти (про грязь), усихати, усушуватися, цементуватися, шкарубнути, шкарупитися,

*** братися коржем; братися лубком (лубом); козубом стати; лубом стати.

СПАДЩИНА, бабизна, бабівщина, дідизна, дід`івщина, материзна, спадок, спадкоємність, спадкоємство, спадкування.

СПАЛАХ, блискавка, блискавиця, зблиск, мигавиця, мигавка, світіння, спалахнення, спалахування, сполох,

*** лампа-спалах.

СПАТИ, ЗАСНУТИ, валятися, вилежувати, вилежуватися, дрімати, задрімати, здрімнути, зорювати (спати під зорями), люленьки (дит.), люленьки-люлі, (т.с.), люлечки, люлечки-люлі, люлі, люлі-люлі, напівдрімати, недосипати, передрімувати, пересип`ати, піддрімувати, підсипати, подрімувати, похропувати, почивати, просипати, розсип`атися, рут`ити, рутіти, спатки (дит.), спатоньки, спаточки, спатулі, спатунечки, спатуні, спатусі, спатусіньки, спатусічки, хропіти, хропти,

*** бачити сни (сниво); боки відлежувати (облежувати); виводити сонька; вилежуватися в ліжку; вилежуватися в постелі; виспати бондаря; виспати коваля; впадати в сон; впадати в сон-дрімоту; впадати в сон-непробуду; давати хропака (хропачка); забуватися сном; задавати хропака; засипати на ногах; іти на боковеньки; іти на бокову; лягати разом з курми; не розлучатися з подушкою; ніжитися в ліжку; ніжитися в постелі; придавити комара (комарика); провалюватися в сонне царство; провалюватися в царство сну; просипати сніданок; просипати ранок; просипати царство небесне; склепити очі; спати, аж гай шумить; спати без задніх; спати без задніх ніг; спати безпробудним сном; спати безпробудно; спати безпросипним сном; спати безпросипно; спати без просипу; спати богатирським сном; спати до обіду (довго); спати заячим сном (одне око заплющене); спати кам'яним (камінним) сном; спати мертвецьким сном; спати мертвим сном; спати мрецьки; спати на кулаці; спати непритомним сном; спати непритомно; спати непробудним сном; спати непробудно; спати повальним сном; спати покотом; спати прямо на землі; спати солов'їним сном; спати сном праведника (праведників); спати сном праведних; спати твердим сном; спати,

як колода; спати, як корова в хліві; спати, як немовля в колисці; спати, як після маківки; спати, як після маку; спати, як полоханий заєць; спати, як убитий; хропіти (хропти) мертвецьким сном; хропіти на всі завертки; хропіти на всі заставки.

Побажання на сон: Добраніч! На добраніч! Спання вам до білого дня! Спи, хай тобі приснується рай! Хай вас обійме сон з усіх сторон!

Присипляння: Люленьки-люлі! Люлечки-люлі! Люлі! Люлі-люлечки! Люлі-люлічки! Люлічки-люлі!

Розбудини: Пора вставать та хліба доїдать! Вставай, а то ведмідь приснується! Пушка, джигушка, вставай, дівка Марушка!

Приповідки: Йому й уві сні хочеться спати. Спить, мов сон-трави намостили. Спить, хоч коти гармати. Спить, хоч з гармати стріляй. Спить, а Химині кури бачить. Спить, як би шовком шив. Спить, як баран. Одвернув, як циган ренджигло (паністару). Виспався, та не вилежався. Спить, ніби в свят-вечір шуликів наївся. Що за сон, як в головах шапка. Не тоді спати, як товариш шапки шукає. Спиться, наче теща послала. І рука, і нога спить. Спиш, спиш, а спочити ніколи. Такий, що й повечеряє, а не прокинеться. Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає. Пора на боковеньки (бокову). -кажуть перед сном. Сон — не поміха. Хто спить, той не грішить. Ти мене торкнеш, я тебе збудю (жартують, як хтось просить його рано збудити).

СПЕКА, вар, гарячінь, дух`ота і духот`а, духотище, дух`отнява, жар`ище, жарінь, жарота, задуха, спар (діал.), спек`ота і спекот`а, спекотище, спекотнява, шквара,

Дієслівні відповідники: пече, припікає, пропікає, присмажує, присмалює, смажить, смалить,

*** дихати нічим; палюче сонце; пече вогнем; пече, як на сковорідці.

СПЕКУЛЯНТ, аршинник, баришник, гендляр, дер`ишкура і деришк`ура, купи- продай, комерсант (нар.), крамар, ліверант (рідко), менджун, менжун, перекупка (ж.), перекупник, перепродайбатько, перепродайчук, перепр`одух, перепродця, продайдух, саквояжник, торгаш, тягникопійка, човночник, шкуродер.

СПЕРЕСЕРДЯ, згаряча, згарячу, зопалу, з`озпалу, наосліп, прожогом, сліпма, спрожога, спрожогу,

*** в гніві; з дурного запалу; з р`озпалу; з усіх чотирьох; під гарячу руку; під гарячу руч; під сердиту годину.

Приповідки: Шарах з усіх чотирьох!

СПІВАТИ, ЗАСПІВАТИ, басити, виводити (першим голосом), виспівувати, виспівуватися, вити, витягати, вокалити, гарликати, гелет`ати (по-дитячому), горланити, горлати,

горлопанити, гудіти, густи, деренчати, запіти, запіяти, заспівувати, квичати, концертувати, кургикати (тихо співати), курникати (т.с.), лебедіти (жалібно співати), лящати, мугикати, мугичити, мугутіти, намугикувати, наспівувати, переносити (із пісні: "Тонкий голос переносить"), переспівувати, пищати, підвивати, підмугикувати, підмугичувати, підспівувати, примугикувати, примугичувати, приспівувати, розлягатися (про спів птахів), розмугикуватися, тенорувати, щебетати (про птахів),

*** брати баса; брати горяка; бути в голосі; виводити голос (голосом); виводити пісню; витинати соло (про солов'я); горлати пісню; густи очеретяного баска; густи, як бугай у болоті; дружити з піснею; дерти горло; заводити пісню; задирати пісень; затягати пісню; зриватися на пісню; мугикати під ніс; мугикати собі під ніс; надривати горло; не розлучатися з піснею; ката за хвіст тягати (погано співати); приспівувати чеберячки (після чарки); пускати півника (півня); розливатися соловейком; співати, аж висвистувати; співати, аж хата розлягається; співати алілуя; співати баса; співати від душі; співати відхідну; співати в лад; співати в ніс; співати в один голос; співати в унісон; співати дзеленьб`ом (колискової); співати до сну (т.с.); співати колискової; співати до танців; співати з голосу; співати з п'яних очей; співати капелою; співати колискової; співати наверл`е; співати навпер`екрик; співати на все горло; співати на всі лади; співати на всю душу; співати на всю силу легень; співати на два голоси; співати на один голос; співати на різні голоси; співати на слух; співати півнем; співати хором; співати, як джміль на дощ; співати, як муха в глечику; співати, як не перед добром; співати, як під лавкою; співати, як порося в дощ; співати, як порося в тину; тягти наверл`е; тягти цапа за хвіст (погано співати).

Приповідки: Як заспіває, аж стіни слухають. Співали спів`аки, щоб вас побрали собаки! Співав добре, а перестав, ще краще. Як уміє, так і піє. Не співаєш басом, то хоч басом дивись. У ведмедя десять пісень і все про мед. Чи чорт вид`ав, щоб ведмідь щебетав. Соловейко щебече, а баба й собі пробує. Якби заспівав, то й волос би зав'яв. Як заспіває, то аж плакати смачно. Такі голоса, що піднімають волоса. Отак чисто співали, як мою бабу ховали. Гарно ти співаєш, та слухати не хочеться. Таку пісню заспівав, що й на вуха не налазить. Як погано співати, краще добре свистати.

Українські синоніми до співу (крику) птахів: *бекас* — мекає; *бугай* — бугукає, вухвухкає, бутукає; *бушель* — лопотить; *вівчарик* — висвистує, йойкає; *волове очко* — цвіркотить, цвіркоче; *ворона (ворон)* — каркає, каркотить, каркоче, кракає, кракотить, кракоче, крамкає, крамкотить,

крамкоче, крюкає, крюкотить, крюкоче, крюмкає, крюмкотить, крюмкоче, крямкає, крямкотить, крямкоче, кряче; *галка* — кавкає, кевкає, кіявкає, кіявчить, *голуб* — буркає буркоче, воркоче, воркує, вуркоче, туркоче; *горлиця* — аврикає, кудикає, кудишкає, туркає, туркоче; *горобці* — дживкають, жежевкають, живживкають, жиживкають, цвірінькають, цвірінчать, цвіріньчать, чиркають, чівчікають; *гуси* — гагакають, галагулять, гегекають, геготять, гегочуть, гелготять, гелгочуть, гелкотять, гелкочуть, герготять, гергочуть, ячать (про диких гусей); *деркач* — дере, деренчить, деркотить, дерчить, тиркає; *дрозд* — циркає; *жайворонок* — витурлюкує, витюрлюкує, дзвенить, дзюркотить, дзюркоче, *жовна* — фітькає; *журавлі* — курликають, курличуть, кругичуть, кругукають, крукають, крумкають, крюкають, курівкають, курлюкають, сурмлять, турликають; *зозуля* — кукає, кує, кукукає; *іволга* — свистить, хвитькає, хвітькає; *індики* — белкають, бел-белкають, йойкають, куркають, півкають, пулюкають; *каня* — канькає; *качки* — кахкають, кахкотять, такають, тахкають, тахкотять, шавкають, шавкотять; *коноплянка* — дзенькає; *кропив'янка* — прицмокує, цьомкає, шр`ітає; *крук* — крукає; *кулик* — кугикає, кугиче; *кури* — квокчуть, квохкають, киркають, кудачать, кухкудакають, сокорять, сокотять, сокочуть; *ластівки* — дзьобонять, щебечуть; *лебеді* — ячать; *лелеки* — клекочуть, клепають, крикрінькають, мушкотять, сурмлять, *одуд* — будуткає, дудукає, худотуткає, худудукає; *орел* — клекоче; *перепел* — павкає, питькає, підпадьомкає, підпалакає, підп`алкує, підпідьомкує, пітькає, хававкає, ховавкає; *півні* — голосять, кукурікають, кукурічуть; *повзик* — тюйтюйкає; *припутень* — гуде; *просянка* — цитькає; *пугач* — пугукає, пугутькає, хававкає; *синиця* — вітьвітькає, дзвонить, дзиньдзинькає, зиньзинькає, тіньтінькає, цинькає, цінькає; *сич* — гупає, кувакає, кугикає, лулукає, квилить, плаче; *славка* — посвистує; *снігур* — висвистує, дюдікає, дюдюкає; *сова* — кикичевкає, лулукає, регоче, скиглить, хихоче, чивкає; *сойка* — гергає, передражнює, хрипить; *соловей* — витьохкує, заливається, ляскає, лящить, розливається, розлягається, тьохкає, щебече; *сорока* — скреготить, скрегоче, скрекотить, скрекоче, чичекає; *сплюшка* — плаче (сплю-сплю-у); *тетерук* — кльочить; *чайка* — квилить, кевкає, кигикає, кигиче, скиглить, скаржиться на долю; *чечітка* — читчиткає; *шишкар* — цікцікає, цокцокає; *шпак* — передражнює (інших птахів), свистить; *щиглик* — тирликає; *яличник* — чикотить; *яструб* — квилить.

СПІЛЬНИЙ, артільний, багатосімейний, бригадний, будьчий, всезагальний, вселюдський, всіхній, громадський, гуртовий, гуртовий-чортовий, загальний, колгоспний, котловий, нічий,

нічийний, нічийній, радгоспний, родинний, сімейний, суспільний, чий-будь.

СПІЛЬНИК, напарник, єдиноборець, єдиновірець, компанійон, однобаландник, одноборець, одновірець, однодумець, однодумний, однокашник, однокласник, однокурсник, однофамілець, пайовик, підлигач, полигач, поплічник, прибічний, прибічник, причетник, співбесідник, співзасновник, співпрацівник, співпричетник, співробітник, співрозмовник, співучасник, супружник, супрягач, супряжич, супряжник, учасник.

СПІШИТИ, ЗАСПІШИТИ, авралити, випереджати, вихоплюватися, гарячитися, гарячкувати, заметушится, квапитися, метушитися, надолужувати, нетерпеливитися, нетерпливитися, нетерплячитися, покваплюватися, поспішати, поспішатися, похоплюватися, приспішати, приспішувати, спіш`итися, спішку-спішку (вигук у значенні дієслова), хапатися, харапудитися,

*** вихоплюватись, як Пилип з конопель; возити сіно ще до косовиці; гнати, як буря вітри; гнати, як вітрів батько; гострити ножа, не зловивши барана; забіг`ати наперед; казати "гоп", не перескочивши; кидати печене й варене; крутитись, як швець у ярмарку; летіти, як мухи на мед; лізти в воду, не спитавши броду; лізти поперед батька в пекло; набавляти ходи; наддавати ходи; на живому ведмедеві шкуру купувати; налягати на ноги; натискати (натискувати) на всі педалі; натискувати на газ; натискуваити на ноги; носитися з добнею біля ненародженого теляти; парити парка; переходити міст, до нього не дійшовши; поперед невода рибу ловити; поперед охоти зайця ловити; пороти гарячку; пороти спішку; приспішати крок; рахувати невилуплених курчат; робити навперебій (наперебій); рубати з плеча; скубти, не зловивши; спішити з козами на торг; спішити з усіх ніг; спішити, мов на пожежу; спішити поперед батька в пекло; спішити, як на полюванні; спішити, як швець з чобітьми на торг; сягати через крупи до пшона; хапати кочергу з гарячого кінця; хапатись, як попівна заміж.

Приповідки: Ще не впав, а вже йойкає. Коли ще косовиця, а ми вже сіно возимо. Капуста ще на грядці, а він на голубці зуби гострить. Дід тільки за дугу, а баба вже на возі. Середа не ходить поперед четверга (не спіши!). Де той у Бога Великдень, а він уже ходить з пасками. Спішку, спішку, побіжи під ткацьку стрішку, там тчуть і прядуть, мені починок дадуть (стара українська приповідка, яку проказували, сідаючи прясти). Ще баран шкуру носить, а вже кушнір за неї просить. Теля ще не родилося, а тесть зятеві дарує. Риба в воді, а він до неї петрушку кришить. Ще вовка не зловив, а вже шкуру пропив. Де ще та

корова, а вона вже з дійницею (до жінок). "Їдьмо!" "Та ще не запряжено." "Нічого, по дорозі запряжем!".

СПЛЮСНУТИЙ, затоптаний, згарцьований, здрібцьований, притоптаний, спресований, утоптаний, утрамбований,

*** сплюснутий в оладок (в оладочок).

СПОГАД, згад, згадка, нагад, привиденьки, спогадання, спогадування, сниво, спомин, споминання, споминник, споминка, споминок,

*** болісний (болючий) спогад; болюча згадка; давні привиденьки; спогад дитинства.

СПОКІЙНИЙ, безтурботний, поміркований, розважливий, розсудливий, флегма, флегматичний,

*** спокійний, як віник.

СПОКУШАТИ, баламутити, вабити, зваблювати, зводити (дівчину), знаджувати, надити, піддобрюватися, піддобрятися, підлещуватися, приваблювати, принаджувати, улещати, улещувати.

СПОЧАТКУ, зразу, насамперед, передовсім, п`єредом і перед`ом, передусім, перше-н`а-перше, першочергово, поперв`ах, поп`ереду і попер`еду, по-перше, сперш, спершу,

*** в першу чергу; на перших порах; на початку; перш за все; першим ділом; попереду усього.

СПРАВДІ, дійсно, направду, насправді,

*** в дісності; справді ж; справді ж бо; та й справді; та й справді ж бо.

СПРАВЖНІЙ, дійсний, достеменний, достотний, непіддільний, нестеменний, правдешній, правдішній, справдешній, справдішній, справедливий (рід.), справжнісінький, сутий (рід.), щирий.

СПРИТНИЙ, акробат (перен.), алюрний, бідовий, бойовий, бравий, верткий, вив`ертливий, вивертк`ий, вигадливий, викрутливий, винахідливий, влазень, влучний, вправний, вушлий, в'юнкий, дзигльований, дойда, дока, доскоцький, ємець, жох, завзятий, зграбний, зугарний, ковбой, ковбойський, козир-баба (про жінок), козир-дівка, козир-молодиця, ловкач, метик`ований, метиков`итий, метикуватий, меткий, молодецький, молодцюватий, моторний, нахрапистий, невловимий, невловний, незловний, порский, похіпливий, похопливий, пробивний, провористий, проворний, пройда, пройдисвіт, пролаза, пролазливий, пролазистий, пр`оміт (о, то пр`оміт!), пр`омітний, пронира, пронирливий, проноза, пронозливий, пронозуватий, рахубний, рахубистий, розбитн`ий, скорохват, скорохвацький, спритник, спритняга, тімаха, тямуха, увертливий, удатний, хапкий, хват, хваткий, хвацький, чортолуп, шм`етник, шпаркий, шпетний,

*** візьме хоч з вогню; в ложці води не спіймаєш; голими руками не візьмеш; дівка — не пр`омах; дістане й чорта в ступі; до всякої масті козир; з біса спритиний; з вареного яйця курча висидить; з води сухим вийде; з дна морського дістане; з зубами народився; зможе відьму приборкати; з-під живого п'яти ріже; з-під землі видере; з-під стоячого підошву випоре; з піску масло колотить; з піску мотузки сучить; з полови мотузки сучить; з чобітьми вскочить і вискочить; з чорта спритний; і в окропі не спіймаєш; і зайця зможе на ходу підкувати; і мертвий з шибениці зірветься; і мишу поголить, не розбудивши; і на одній п'яті обернеться; і на терновім вогні не згорить; і обома не вдержиш; і чорта поночі ошукає; ложкою од біди затулиться; має добру хватку; меткий у діях; може спустити шкуру з живого чорта; мухами годований; на бігу підметки рве; на ходу підметки рве; на дощі між краплинами проскочить; на льоту хапає; на обидві кований; на ходу підметки обріже; не дасть маху; не дасть наплювати в жменю; не дасть собі в кашу наплювати; не з лика шитий; не ликом шитий; по крашанках пройде й жодної не роздавить; пролізе крізь вушко голки; самого Бога взує і роззує; самому чортові сват і брат; самому чортові роги скрутить; сам чорт йому не брат; сам чорт у ступі не влучить; скорий на руку; спритний, як в'юн; спритний, як Матвій до куропаток; спритний, як циган; спритний, як чорт; сприту на чотирьох; стриже і голить; такий, що випрсне, як клинець з-під обуха; такий, що в мишачу нору влізе; такий, що в одне вухо влізе, а в друге вилізе; такий, що вскочить і вискочить; такий, що з-під ноги викрутиться; такий, що з-під ступи викрутиться; такий, що з солоного огірка застрелиться; такий, що й зернину вгору покотить по стіні; такий що протиснеться між стовбуром і корою; уміє вислизнути, як піскар з матні; уміє вихопити млинці з жару; уміє піймати вовка за вухо; у власній жмені сховається; уміє котові вузлом хвоста зав'язати; хват на всі заставки; хвостом горіхи розколює; хлопець — не пр`омах,

Приповідки: І риби наловить, і ніг не замочить. Між двома краплями проскочить і чуба не замочить. І під церкву підкопається, а влізе. Коло носа в'ється, а в руки не дається. Рахубний, як краківський лихвар. Хоч насподі лежатиме, а в вічі плюватиме. Хоч прив'яжи, то одгризеться. Наша Парася на все вдалася. Се та баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав. Це та баба, що й дріт пряде. Старий, старий, але ярий! Як біс його в ребра пхає.

СПРЯМОВУВАТИ, завертати, навертати, направляти, настроювати (на що), націлювати, повертати, правити, правторити, правувати, скермовувати, скеровувати,

*** вказувати мету; вказувати напрям; вказувати стежку; вказувати ціль; давати дороговказ; давати напрямок; показувати дорогу.

СТАРАТИСЯ, вертітися, викладатися, знатужуватися, корпіти (над чим), крутитися (біля чого), мусувати, мусуватися, надриватися, надсаджуватися, напружуватися, натужуватися, натужитися, нестямлюватися, перепрацьовувати, перепрацьовуватися, перериватися, пихтіти (над чим), піднатужуватися, пнутися, п'ястися, розриватися, роздиратися, розкочегарюватися, силитися, силкуватися, силуватися, т`ужитися, тягнутися, тягтися, упрівати (над чим),

*** вертітися (крутитися) на ногах; вертітися, як білка в колесі; вертітися, як муха в окропі; виганяти з себе сім потів; витягатися (витягуватися) в нитку; віддаватися до самозабуття; вірою і правдою служити; вкладати все уміння; вкладати всю душу (в що); вкладати душу; вмиватися потом; гнути спину (над чим); гори труда трудити; докладати душі; докладати зусилля (зусиль); докладати праці; докладати своїх рук; докладати серця; докладати сил; докладати рук; докладати хисту; допадатися до роботи; жертвувати себе (для чого), закачувати рукава; засукувати рукави; зі шкури вибиватися; зі шкури вилазити (лізти); зі шкури вилузуватися; зі шкури пнутися; зі шкури рватися; і гори котити; із м`очі лізти; із себе пнутися; ламати хребет (над чим); лити піт; лізти на роги; мало з шкури не лізти; надривати пупа; надривати сили; надсаджувати сили; накидатися на роботу; натирати мозолі; натискати (натискувати) на всі кнопки; натискати на всі педалі; натискати на всі пружини; недосипати ночей; не жаліти ніг; не жаліти пупа; не жаліти рук; не жаліти себе; не жаліти сил; не жаліти хребта; не знати відпочинку; не знати втоми; не знати сну й відпочинку; не знати спину (упину); не покладати рук; не присідати; не розгинати спини (над чим); не розгинатися; обливатися сьомим потом; парити парка; перевертати гори; перевершувати самого себе; перевершувати себе; перериватися н`адвоє; перериватися начетверо; перериватися пополам; перестрибувати самого себе; перти плуга; пильнувати роботи (праці); потом поливати; припадати до роботи; рвати жили; рвати пуп (пупа); руки прикладати; служити вірою й правдою; старатися, (працювати, робити), аж іскри летять; старатися, аж ребра ходять; старатися в поті чола; старатися в три поти; старатися до десятого поту; старатися до кривавого поту; старатися до поту; старатися до сьомого поту; старатися за двох; старатися за трьох; старатися зд`ухвинами; старатися з останніх жил; старатися з останніх сил; старатися з уподобою; старатися з усіх жил; старатися з усієї сили; старатися з усіх

сил; старатися над силу; старатися, не покладаючи рук; старатися так, що аж пуп тріщить; старатися у три поти; старатися через силу; старатися щирим серцем; старатися щирою душею; старатися, як проклятий; товктись, як у ката в стовпах; тягти воза; тягти за двох; тягти лямку; тягтися в нитку; уганяти коло роботи (діал.); хапатися до роботи; чуба гріти.

Приповідки: Робить, як найнявся. Робить, як не перерветься.

СТАРИЙ, архаїчний, бабкуватий, ветеран, великолітній, відьма (ж.), дійшлий, довговік, довговічний, довгожитель, довголітній, довгочасний, допотопний, досугий, доходжалий, драглий, древній, дряглий, задавнілий, замшілий, збабілий (про чоловіків), збудь-вік, збуйвік, здитинілий, зістарчений, зморшкуватий, зморщений, зношений, калапішник (старий, спрацьований), карга (ж.), кордупенція (жарт.), кр`екотень, лунявий (сивий), мокроматніст (зневаж.), немолодий, облізлий, одвічний, пенсіонер, перестарілий, перестарка, перестаркуватий, перестарок, підгнилий, підтоптанець, підтоптаний, позакукурішній (жарт.), порохн`о, порохн`явий, пристарок, репаний, репаник, сивоголов, сивоголовий, спорохнілий, спорохнявілий, старигай, стариган, старигань, старезний, старелезний, старенний, старенький, старесенький, старець (похилого віку), старечий, стариган, старигань, стар`ик, ст`ариця, старичок, старісінький, старовинний, старожив, старожил, старпенсія (ірон.), старушенція (про жін.), старушок, старюзний, старючий, старющий, столітній, тисячолітній, трухлявий, трухляк, трухн`я, шамкун, шаркун, шкарбан, шкарбун, шкиринда (ж.), шкириндя (т.с.),

*** без лою каганець; білих метеликів ловить (здитинів); вже більше минулого, ніж майбутнього; вже в сук скандзюбило; вже глузд за розум завернув; вже землю жує; вже й земля над губами п`ала (почорнів); вже йому в долину йти, а не вгору; вже йому світ загострився; вже літа його спираються на палицю; вже на його долю чорти на тім світі пайок получають; вже на ньому собаки давно часник товчуть; вже не живе, тільки дні тре; вже не жилець; вже своє оджив; вже сонце йому заходить; вже сотню розміняв (дев'ятий десяток, восьмий і т. д.); вийшов з літ; віз його котиться поперед коней; відтоптав свій ряст; воском пахне; впав у дитинство; голова борошном припала; голова до труни повернулася; голова молоком узялася; готується до перевозу в підземне царство (Аїда); дивиться в гріб; дихає на ладан; дійшлий вік (віком); дні його лічені; довго не протягне; дов'язує вузли; доживає віку; дозрілі літа; до могили близько; душа на волосинці; душа на ниточці держиться; душа на одній павутинці; життя за плечима; життя на волосинці; життя на нитці; життя на павутинці;

заживає чужого віку; заткало павутиною; з горою літ за плечима
землею смердить; зів'ялий серцем; з'їв останнього зуба; зозуля
йому одкувала; з себе дише; зуби вже попроїдав; з цвілястою
головою; іде з ярмарку; його зоря з неба от-от зірветься; його
пісенька вже проспівана; його свічка догоріла до полички; його
яма недалеко; йому вже всі зозулі відкували; йому вже сонце
заходить; йому вже трави не м'яти; йому років ніврокy; йому
років ого-го; йому роком день стає; ледве душа теліпається; ледве
ногами переступає; ледве ноги переставляє; ледве плутає
плечами (плечима); літа геть обсіли; літа налягли на плечі
метеликів ловить; мохом обріс (поріс); мох поріс (на кому); мужні
літа; на заході життя; на заході літ; на крайньому порозі; на ладан
дише; на останній межі; на схилі віку; на схилі днів; на схилі літ
на тонку пряде; не довго землю топтати; не довго ряст топтати
недоїдений міллю; не житець на цьому світі; не може хату
перейти; не торішнього літа; ноги вже не козацькі; ноги вже не
слухаються; одною ногою в могилі стоїть; пахне землею;
перевалило за сімдесят (шістдесят, вісімдесят і т. д.); пісочок
сиплеться; побачив віку; побитий шашіллю (ірон.); порохнею
береться; порохня сиплеться; потягло очі; похилий старець;
похилого віку; проміряв свій шлях; пряде на останню; пряде на
тонку; сивий вік; сивий оселедець; скоро з печі на лаву
переберется; скоро йому саксаган; скоро по ньому зозуля закує;
смерть дивиться у вічі; смерть забула (кого); смерть заглядає у
вічі; смерть за спиною ходить; смерть за ухом; смерть з косою
стоїть за плечима; смерть на чоло поклала знак; смерть стоїть в
узголов'ї; смерть стоїть у головах; сорочка цвинтарем пахне;
сорочка цвинтарем смердить; стара жаба; стара карга; стара
кордупенція; стара ломака; стара машкара; стара онуча; стара
потіпака; стара торба; стара халява; старе луб'я; старе
шкарбоття; старий, аж мохом укрився; старий, аж порохня
сиплеться; старий, аж скрипить; старий ведмідь; старий дідуг`а;
старий дундук; старий очкур; старий чобіт; старий чурбан
(чурбак); старий, як білий світ; старий, як біс; старий, як божий
світ; старий, як ведмідь; старий, як луб'я; старий, як мох на стрісі;
старий, як попова собака; старий, як світ; старий, як собака;
старий, як чорт; старість лягла на плечі; стоїть над гробом; стоїть
однією ногою в могилі (труні, ямі); тільки що теплий; три дні до
смерті; три чверті до смерті; три чисниці до смерті; уже утоптав
земну стежку; у три біди гнеться; ходячий мертвець; чужий вік
живе; чужим часом живе.

Приповідки: Однією ногою стоїть на цім світі, а другою на тім. Пішли його літа, як вітер круг світа. Пройшли літа, як дощова хмара. Поганяй до ями! Пора дбати про ладан і домовину.

Розсипався б, якби не підперезали. Скоро йому затягне кінець дратви. Стільки годок, як у решеті дірок. Сто літ живе, а двісті конає. Стар, як яр. Такий, що не здужає й умерти. Такий старий, що пам'ятає, як його батька хрестили. Уже й "святий Боже" не поможе. Якби оженився, то забувся б і пішов у солому спати. Доходились ніжки. Доробились ручки. Був кінь, та з'їздився. Був колись горіх, та звівся на сміх. Був колись горіх, а тепер свистун. Свій вік пхає з моста та в воду. Куди йому кисіль їсти, коли він кваші не вкусить. Як по шістдесят літ вік`у, то вже й по мужику. Молодість пішла — не попрощалась, старість прийшла — не привіталась. Не надовго старий жениться. Як молодий бував, то сорок варенників їдав, а тепер хамелю-хамелю — насилу п'ятдесят умелю. Щоденне варило бабу постарило. Не все, що старе, то й древнє. Ох, чи, пак, гоц! (жартують старі). Чуки, чуки, чукарики, кортять бабі сухарики (жартують, як нема зубів).

СТАРОДАВНІЙ, відвічний, віковий, віковічний, вікодавній, давнезний, д`авний і давн`ий, давній, давнішній, давноминулий, давняшній, дідизний, древній (рідко), днедавній (застар.), задавнений, задавнілий, задавняшній, здавнілий, минулий, передминулий, прадавній, пр`астарий і прастар`ий, предковічний, престарий, старезний, старинний, старовинний, старожитний,

*** давній, як світ; древній, як світ; старий, як світ.

СТЕБЛО (В ОДНИНІ І ЗБІРНІ), бадилина, бадилинка, бадилинонька, бадилиночка, бадилля, бадилиння, бадиляка, бадиляччя, баділля, бандурчанка (в картоплі), бандурчиння, батіг, батіжжя, батоги, билина, билинка, билинонька, билиночка, билля, било, билька, білля, ботв`ина і ботвин`а, ботвиння, бугилля, бутвиння, виріст, вирісток, виросток, відросток, гарбузиння (в гарбузів), гич, гич`а, гичка, гиччя, г`удина, г`удиння, деруха (батоги в квасолі), дудан (стебло з кількома листками або пагонами), д`уди (солома для плетіння брилів), д`удиця (т.с.), дудка, зелейки, зелина, зело, зілина, зілинка, зіллє, зілля; картоплиння (в картоплі), кияшиння, кіяшиння, кукурудзиння (в кукурудзи), лаб`уз, лаб`уззя, лабузиння, лабузіння, літоросток, л`іторост, л`іторость, лобуззя, лобузиння, лобузіння, лопуцьок, маяки (нескошені стебла), наріст, огуд, ог`удина, огуд`иння, п`агілля, п`агін, п`агінина, п`аговіння, п`агони, п`агоння, п`арість, паростень, п`арості, п`оріст, п`орість, проріст, прорість, прут, пруття, ростки, росток, св`екла (в буряків), солома (в злакових), соняшничиння (в соняшників), ст`ебла, стеблина, стеблинка, стеблиння, стеблинонька, стеблиночка, стернина, стернинка, стерн`я, сторчаки (нескошені), стрілка, цибки, шиг`алля, шиг`олля.

СТЕЖИТИ, вартувати, висліджувати, винюхувати, вистежувати, вистерігати, доглядати (за ким), допильновувати,

закрадатися, кмітити, крастися, маскуватися, наглядати, надивляти, назирати, нашорошуватися, пантрувати, пильнувати, підгледжувати, підглядати, піддивляти, піддивлятися, підзирати, підкалавурювати (нар.), підкараулювати, підкрадатися, підсліджувати, підслухати, підслуховувати, підслухувати, підстерігати, поглядати, подивлятися, постерігати, призорити, прикрадатися, пристерігати, скрадатися, слідити, слідкувати, слідув`ати (брати слід), спостерігати, стерегти, чатувати, чигати,

*** брати в око; брати на мушку; брати на пильне око; брати на приціл; брати очі в руки; бути на острозі; бути напоготові; бути на сторожі; вести оком; дивитися в сто очей; іти назирці; мати на замітку; мати на оці (на очах); мати на приміті; насторожувати вуха; насторочувати вуха; насторошувати вуха; нашорошувати вуха; нашорошувати слух; нашорошувати увагу; нашорошувати уші; нащулювати вуха; нащурювати вуха; не гавити; не спускати ока (очей); прокрадатися кружма; стежити в дозорі; стежити вовчим оком; стежити в усі свої; стежити в четверо очей; стежити в чотири ока; стояти на варті; стояти на вахті; стояти на дверях; стояти на караулі; стояти на підслухах; стояти на сторожі; стояти на посту; стояти на чатах; у порогах стояти; ходити н`ависом; ходити навшпиньки; ходити н`азирці; ходити на пальцях (пальчиках); ходити на пр`ив'язі; ходити на припоні; ходити, не доходя минаючи (ірон.); ходити по п'ятах; ходити тінню; ходити хвостиком (хвостом).

СТЕЖКА, біжак (степова стежка), білотроп (по мерзлому снігу), вурма (стежка, протоптана худобою), доріженька, доріжечка, доріжка, межа, межівник, перть (стежка, якою гонять овець), пішник, пішничок, плай (у горах), плая (т.с.), пром`ежок (польова стежка), пр`отопт, пр`отопти, путівець, стежечка, стежина, стежинка, стежинонька, стежиночка, стежка-мережка, стежка-топтяниця, стезя, тропа, троповик, тропок, урма (вурма), хідник, хідничок, ходник, чап`аш, чорнотроп (по талому снігу),

*** вторована колія; второована стежка; глетчана алея (стежка, що веде від дороги до порога).

СТОВБУРЧИТИСЯ, гороїжитися, їжитися, наїжачуватися, наїжуватися, накостричуватися, настобурчуватися, настовбурчуватися, нащетинюватися,

*** наїжачувати пір'я; настовбурчувати пір'я; розпускати пір'я.

СТОРОЖ, вартівник, вартівниченько (нар. пісня), вартівничок, вартовий, вартовик, вартовничий, догл`ядач і догляд`ач, дозорець, дозорний, караульний, лановий (іст.), нагл`ядач і нагляд`ач, оберігач, об'їздчик (за сталінських часів у селі),

охоронець, охоронник, патруль, патрульний, спостережник, спостерігач, сторожовий, страж (застар.), чатовий.

СТОРЧМА, гопки, диба, дибки, дибом, дибуляк`а, д`уба, дубал`а, дубалк`а, д`убки, дубор`а, каменем, паднем, опукою, р`уба, ст`авма, стовбул`а, сторч, сторчака, сторчаком, сторочголов, сторчки, стрімголов, цапа, цапки, цапком, штопором,

*** з усіх чотирьох; ком`іть головою; на попа; як вальок глини; як куль соломи; як міх з воза; як сніп.

СТОЯТИ, вистоювати, застоювати (чергу), застоюватися, перестоювати, постоювати, пристоювати, простоювати, ститрчати, стовбичити, тирлуватися, товпитися, тупцювати, тупцюватися, тупцяти, тупцятися,

*** ледве стояти на ногах; переминатися з ноги на ногу; стирчати, як кілок перед очима; стояти бунчука (бунчуком); стояти в одному ряду; стояти, виструнчившись; стояти, взявшись під боки; стояти, взявшись у боки; стояти в профіль; стояти в черзі; стояти диба; стояти дибом; стояти дибуляка; стояти жужмом; стояти за зростом; стояти кілком (колом); стояти козирем; стояти купкою; стояти лицем у лице; стояти лоб до лоба; стояти лобом в лоб; стояти навв`ипинки; стояти навд`ибашках; стояти навд`ибашки; стояти навзд`ибешки; стояти навитяжку; стояти навколішках (навколішки); стояти навспинячки; стояти н`адибках; стояти н`адибки; стояти на д`ибошках; стояти на колінах; стояти на своїх; стояти невідступно; стояти ніс у ніс; стояти око в око; стояти пеньком; стояти плечима; стояти профілем; стояти руки в боки; стояти самотиною; стояти стовбул`а; стояти стовбур`а; стояти стовпом; стояти струнко; стояти стоянами; стояти у хвості (черги); стояти, як бовван; стояти, як бовдур; стояти, як в землю вкопаний; стояти, як вкипілий; стояти, як вкопаний; стояти, як вмурований; стояти, як вритий; стояти, як дружко на весіллі; стояти, як з дуба витесаний; стояти, як з каменю вибитий; стояти, як істукан; стояти, як мерзлий кожух; стояти, як на ножах; стояти, як непрошений гість; стояти, як пень (пеньок); стояти, як розіп'ятий; стояти, як свічка; стояти, як сирота під поминальним стовпом; стояти, як статуя; стояти, як стовп; стояти, як укопаний.

СТРАШИЛО, жах, жах-жахенний, жахіття, жахот`а, монстр, потвора, почвара, привид, проява, страхів'я, страхіття, страхіть, страховиддя, страховидло, страх`овина і страховин`а, страховиння, страховисько, страховище, страховіття, страхота, страшидло, химера, чудисько, чудище, чудовисько.

СТРАШНИЙ, жахливий, жахний, настрашливий, острашливий, потворний, страхітливий, страхітний, страховидий, страховидний, страховинний, страховитий, страхосудний,

страшелезний, страшезний, страшенний, страшетний, страшкий, страшнуватий, страшнючий, чортячий.

СТРИБАТИ, СТРИБНУТИ, вискакувати, виплигувати, вистрибувати, вихоплюватися, вихватитися (несподівано), вихопитися, г`ецати, г`ицати, гопкати, доплигувати, доскакувати, дострибувати, катапультувати (з літака), катапультуватися, перемахувати (через що), переплигувати, перескакувати, перестрибувати, перехоплюватись, підплигувати, підскакувати, підстрибувати, плигати, плигонути, поплигонути, пострибувати, скакати, скакнути, скаконути, скікнути, стрибонути, стрику-брику, цибати,

*** підскакувати, як ужалений; скакати діда (на одній нозі); скакати цапа.

Вигуки на означення дії: плиг! скакіць! скік! стриб! стрибки-стрибки (дит.).

СТРІЛЯТИ, СТРІЛИТИ, вистрілити, відстрілюватися, встрілювати, вціляти, застрелювати, застрілювати, застрілюватися, перестрілюватися, підстрілювати, підстріляти, пострілювати, поцілювати, поціляти, пристрілювати (рушницю), пристрілюватися, прострілювати, простріляти, цілити, цілитися,

*** бити в ціль; бити в одну ціль; бити напевно; стріляти навскид (навскидку).

СТРІЧКА, бинда, кайм`а, кайомка, кальм`а, киндяк, кісник (стрічка для заплітання коси), лямівка, обвідка (на одязі), облямівка, п`асмуга, скиндяк, скиндячка, смуга, смужечка, стрічечка, стьожка, стьожечка, тасьма,

*** ізоляційна стрічка; кулеметна стрічка.

СТРУМОК, бурчак, бурчачок, джерело, джерельце, клекотень, потік, потічок.

СТУКАТИ, барабанити (пальцями), вигрюкувати, вистукувати, вицокувати, гамселити, гримкотіти, грякати, грюкати, клецькати, погрюкувати, постукувати, тарабанити, трахкати, трахкотіти, цокати, цокотіти.

*** вибивати дріб на барабані; вибивати дріб на бубні (бубоні); вибивати морзянку.

СТУСАН, удар, штовхан, штовханець, штурхан, штурханець,

*** несподіваний удар; удар коліном; штовхан коліном.

СУДОМИТИ, зводити (кінцівки), корчити, ламати (про хворобу),

*** судомити від голоду; судомити у суглобах.

СУМ, безнадійність, безнадія, відчай, гіркота, гр`ижа, гризота, гризотнява, довада, досада, досадонька, жаліб, жаління, жалість, жалля, жалоба, жалощі, жаль, жальнощі, жур, жура,

журба, журбонька, журбота, журиця, журіння, журка, зажура, запечалля, засмута, засмучення, крушина ("А на моїй голові штирі крушини"), маркота, маруда, меланхолія, ностальгія, осмут, осмута, опечалення, пекло ("Кожен пекло в душі своїй носить"), печалина, печалі, печалювання, печаль, печина, побивання, п'осум, розпач, розпука, скорбота, смутність, смуток, споночіння, сумування, суш ("Суш душу сушить"), траур, туга, тугонька, тужаночка, туженька, туск (діал.), туска, тусок, туча, тягота, хандра,

*** душевний біль; невимовний смуток; невиплаканий сум; непозабутна жура; чорна туга.

Про сум: вогонь пече в грудях; гадина ссе коло серця; досада за серце хапає; жура обгортає; журба налягає; журба обсідає; журбота бере; журбота гризе; закрадається сум у душу; смуток обіймає; сум побирає; сум хмарою напливає; туга гадюкою серце обвиває; туга, мов черв'як серце точить.

СУМЛІННИЙ, добросовісний, совісний, старанний.

СУМНИЙ, безвідрадісний, безвідрадний, безрадісний, болісний, жал'ібний, жал'обний, жальний (рід.), журливий, журний, зажурений, запечалений, засмучений, заупокійний, мінорний, насуплений, насурмонений, нахмарений, нахмурений, невеселий, невідрадісний, навідрадний, нежиттєрадісний, печаловитий, печалуватий, печальний, пониклий, понура, понурий, понуристий, понуруватий, похмурий, похнюплений, пресумний, пригнічений, пригноблений, припечалений, присмучений, причмелений, розпачливий, смутненький, смутнесенький, смутний, спечалений, спохмурілий, спохмурнілий, сумливий, сумненький, сумнесенький, сумний-пресумний, сумний-сумний, сумовитий, тужливий, т'ужний, хмурий,

*** вкинувся в тугу; носа повісив; один смуток; одна печаль; руки опустив; прибитий горем; сам не свій; сумний, як грозова туча; сумний, як громом прибитий; сумний, як гроші загубив; сумний, як кип'ячем обпарено; сумний, як ніч; сумний, як обкрадений старець; сумний, як останнє спік; сумний, як у воді намочений; сумний, як у воду опущений; сумний, як у мертвій воді скупано; сумний, як хмара; сумний, як хмарою повитий; сумний, як чорна хмара; темніший темної ночі; убитий горем; хмара хмарою; ходить наче батька поховав; ходить, наче курча впустив; ходить, наче чоловіка згубив; ходить, як варений; ходить, як щось загубив; як без голови ходить; як не свій ходить.

Приповідки: Журба плугом по серцю оре. Зажурився, що рано оженився.

СУШИТИ, вив'ялювати, висушувати, в'ялити, дов'ялювати, досушувати, зав'ялювати, засушувати, обезводнювати,

обезволожувати, обсушувати, осушувати, пересушувати, підв'ялювати, підсушувати, прив'ялювати, присушувати, пров'ялювати, просушувати,

*** засушувати на сухар (сухарі); зсушувати на сухар; пересушувати на сухар; сушити на сухар.

СХВИЛЬОВАНИЙ, занепокоєний, збентежений, збуджений, збунтований, збурений, зворушений, переколошканий, переполошений, потривожений, розбурханий, розхвильований, сколошканий, сполоханий, сполохнутий (рід.), сполошений, стривожений, стурбований.

СХОВАНКА, закапелок, закоморок, законурок, закутень, закуток, захалабник, захалабок, захованка, кривка, криївка, нишпорка, перехов, перехованка, перехови, прихисток, схов, схова, сховисько, сховище, сховок, укриття, хованка.

СХОДИ (РОСЛИН), врун, вруна, проріcть, руна, рунь.

СХОЖИЙ, вдався (у кого), вдачею (т.с.), весь (у кого), вигляд (кого), виглядає (як хто), в'икапаний (хто), викинувся (в кого), вилитий, двійник, двойчатник, достеменний, достеменник, достоту (такий), існісінький, істнісінький, копія (кого), лицем (у кого), наче (як хто), немов (хто), нестеменний, нестемітний, однаковенний, однаковий, однаковісінький, паристий, пішов (у кого), подібний, подоба (кого), п'одобень, похожий, скидається (на кого), стеменний, стеменнісінький, товч-у-товч, тотожний, точнісінький, точнісінько (такий), характером (у кого), чисто (хто), чистісінько (т.с.),

*** волос у волос; геть схожий; геть-чисто схожий; годиться в батьки (схожий); годиться в дочки (про дівчину схожу на когось із батьків); годиться в матері (про жінку); годиться в сини (про хлопця схожого на когось із батьків); голос у голос; два боки однієї медалі; два чоботи пара; дві сторони однієї медалі; до пари; достоту такий; з вигляду схожий (на кого); з виду схожий (т.с.); з лиця (в кого вдався); з одної гіллі; з одного сукна; з одного тіста; з погляду; капля в каплю; копія в копію; краплина в краплину; личать одне одному; на вигляд схожий; на зразок (кого); на один аршин; на один копил; на один копил зшиті; на один копил роблені; на один копил скроєні; на один кшталт; на один лад; на один манір; на один ранжир; на одне лице; на око схожий; на подобу; обличчям у (кого); обоє рябоє; один від одного недалеко відбіг; один в один; один одного вартий; одна сатана; однієї закваски; однієї масті; одного гніздечка птиці; одного заквасу; одного замісу; одного плоду; одного плота коли; око в око; пара — п'ятак; пара чобіт на одну ногу; під масть; під один шнур; під один ранжир; під одну масть; під пару; схожий на взір; схожий на вигляд; схожий на око; схожий на погляд; схожий, ніби викотились з одної шапки;

схожі, як близнюки (близнята); схожі, як близнюки в солдатській формі; схожі, як брати-близнюки; схожі як дві біди; схожі, як двоє очей; схожі, як один; точнісінько такий; цілковито схожий; ягідка з нашого лісу; як дві краплі води; як з воску вилитий; як з ока випав (дуже схожий); як одне обличчя.

Приповідки: З одної діжки, що хліб, що пироги. З одного поля ягоди. З одного яйця вилізли. З одного сукна гудзики. На одну гілляку підчепи — один одного не переважать. Одного поля ягода. Одного тіста книш. По татку й дитятко. Такий квас, як і в нас. Така кваша, якби й наша. Та ж уздечка, що на коня, що на кобилу. Той самий пан, тільки в іншому кожусі. Та сама Ряба, тільки по-іншому мукає. Що в матері, що в дочки однакові спіднички. Який Хомка, така його й жонка. Який їхав, таку й здибав. Яке коріння, таке й насіння. Який дід, такий і його плід. Яблуко від яблуні далеко не падає. Яблучко від яблуні недалеко відкотиться. Сміялась верша з сака, бо й сама така. Сміється горщик з котла, а обидва чорні до тла. Балачки, балачки, що в матері, що в дочки. По парі, по парі, а ззаду два (про схожих). Твій батько ніколи не помре, поки ти живий (кажуть синові, схожому на батька).

Т

ТАЄМНИЦЯ, потаємини, потаємки, пот`айна, секрет, таїна, тайна, тайна-потайна, тайнодія, тайнопис,

*** військова таємниця; вічна загадка; вічна тайна; земля незвідана; китайська грамота; нерозгадана тайна; терра інкогніто; таємниця таємниць; таємнича сила; тайна за сімома замками; тайна тайн; темний ліс.

ТАЄМНО, анонімно, бігцем-кружком, вкр`адці, внезамітку, втаємничено, закрадливо, заховано, зачаєно, знишка, злодійкувато, інкогніто, келійно, конспіративно, кр`адемці, кр`адки, кр`адці, крадучись, кр`адьки, крадьк`ом, крадьком`а, кр`адьма, критком`а, криючись, мовчки, навшпиньках, навшпиньки, наниш`ак, невзамітку, невзамітну, невмітно, негласно, непомітно, непомічено, непостережно (рідко), неприлюдно, непримітно, нишком, нишком`а, нишком`а-тайком`а, нишком-тишком, нищечком, озираючись, онишком-нишком, підкр`адисто, п`ідкрадьки, п`ідкрадьком, поз`ирці, по-злодійськи, покрадаємно, покрадаємці, покр`аденці, покрадимці, покрадуємці, п`окрадці, п`окрадьки, п`окрацьки, потаємки, потаємне, потаємно, потаємці, потай-біг, п`отайки, потайком, потаймиру, потайно, прокрадьки, секретно, скрадаю-

чись, скрадливо, скрадно, спідтиха, спідтиха-тиха, спідтишка, сп`озирка, сп`озирцем, спотайна, спотайня, сп`отання, сп`отиньга, ст`ишка і стишк`а, таємниче, таємничо, тайком, тайкома, тихцем, тихцем-мигцем, тишком, тишкома, тишком-нишком, тищечком-нищечком, украдливо, украдьки, унезамітку, употайно, утаємничено, хильки, хмизом-низом, шито-крито,

*** без свідків; віч-на-віч (з ким); в суворій таємниці; за десятьма замками; за зачиненими дверима; за сімома замками; за спиною (щось робити); знишка та стишка; з озирками; з-під поли (продавати); на замку; наче миш з засіка; озираючись на всі боки; під великим секретом; під покровом ночі; під полою; під полою тримаючи; під шумок; подалі від людських очей; подалі від стороннього ока; подалі від чужого ока; поза спиною; при зачинених дверях; сам на сам (з ким); тет-а-тет; тихою бритвою; тихою сапою; у глибині душі; у таємниці; у таємності; хмизом-низом, попід вербами; цілком таємно; шито й крито.

Застереження про секретність: Ані гич! (про те ні слова). Ані чичирк! Хата покришка! Щоб і дідько не знав! Щоб і чорт не знав! Щоб ні сич, ні сова! Щоб з рота пари не пустив! Щоб було, як у піч кинув! Не в усі дзвони дзвони! Ні пари з уст! Про це мовчок! Мовчок: розбив тато горщок, а мати два, та ніхто не зна! Мовчи, бо піч у хаті! Мовчи, бо стіни мають вуха! Тільки ти будеш знать та я, та Бог третій! Тільки це між нами! Цить та диш! Держи язик за зубами!

ТАК (СТВЕРДЖЕННЯ, ЗГОДА), авжеж, ага, атож, аякже, відомо, еге, звичайно, звісно, отож, отожбо, так-так, угу, умгу,

*** а так; а так-так; а то ж пак; відома річ; відоме діло; в тім то й діло; в тім то й річ; в тім то й справа; в тім то й суть; еге ж; звісна річ; звісне діло; іще б пак; мабуть, що так; може, й так; не то ж бо й воно; не то ж бо то й що; не що бо й воно; не що й лихо; не що то й бо; ото ж бо й воно; певна річ; так таки так; то ж то й воно; то ж то й є; хай так; чому ні; ще б пак.

Слова згоди: Гаразд. Згода. Добре. Добро. Правильно. Так тому й бути. Не перечу. Не заперечую. Про мене, Семене! Хай буде гречка. Нехай буде гречка, аби не суперечка. Нехай ваше зверху буде. Нехай твоє мелеться. Нехай ваш чорт старший. Най буде бабі плескано! І не говоріть! І я не від того. А ти ж думав! А я хіба що? Це добре. Правда ваша. Що правда, то не гріх. Що й казати!

ТАЛАНТ, дар, здатність, здібність, обдарування, обдарування, хист,

*** Божий дар; іскра Божа; іскра в голові.

ТАНУТИ, витавати, підтавати, плавитися (про свічку), розтавати, топитися,

*** танути, як віск на вогні; танути, як лід на сонці; танути, як свічка (свічечка); танути, як сніг від сонця.

ТАНЦЮВАТИ, вальсувати, вибрикувати (у танці), вигинатися, вигаріцьовувати, вигопачувати, вигопкувати, вигоцувати, видригувати, викаблучувати, викозулювати, викомарювати, викренделювати, викрутасити, виплигувати, вистрибувати, витанцьовувати, витинати, витрясати (діал.), витупувати, витупцювати, вихилясити, вихилятися, вихитуватися, гарцювати, гацати, гицати, гопакувати, гопати, гопкати, гопцювати, гоцати, гупотіти, гупцювати, дримбати, дріботати, дріботіти, дрібошити, дрібушити, дрібцювати, дрондзяти, жарити ("Злидні в хаті навприсядки жарять"), затинати, кренделяти, оддирати, перетанцьовувати, підгарцьовувати, підстрибувати, підтанцьовувати, пострибувати, пританцьовувати, розгопцюватися, розтанцюватися, садити, сибірити ("На які колінця польку не сибірили!"), скакати, стрибати, тнути, тяти, утинати, халясувати, хороводити, чеберяти (про старих),

*** бити гуцака; вдарити в гопки; вдарити в закаблуки; вдарити гупайчоса; вдарити ногами; вдарити підківками; вести мартопляс; вести танець; вжарити вертунець; вжарити скокомбоком; вибивати гопака; вибивати гоцака; вибивати дрібушечки (дрібушки), вибивати тропака; викидати (виробляти) колінця; викидати кренделики (кренделі); викручувати п'ятами; виписувати ногами кренделі; виписувати ногами мисліте; виступати павою; витинати вигибаса й вихиляса; витинати гопки; витинати дрібушечки з колінцями; витинати закаблуками; вихилятися вихилясами; відколювати колінця; відтанцювати ноги; водити коло; водити кривого танцю; водити сороку (на весіллі); водити танок; водити хоровод (хороводи); давати лиха закаблукам; давати ногами жару; давати ногам копоті; давати ногам трояна; дрібушити дрібушки; забивати лихо тропаком; загинати колінця; землі не чути (в танці); іти викрутасом; іти викрутасом та вихилясом; іти вихилясами (вихилясом); іти в скоки; іти в танок; іти в танці; іти в гопки; іти в гопки-топки; іти на вихиляси; іти навприсідки (навприсядки); іти на підскоки; іти присядом; іти у присядку; качатися колесом; кресати в жижку; кресати підківками (підковами); кресати підковами вогонь; кресати чобітьми; кружляти в танці; крутитися колесом; носитися в танці; носитися крутька; носитися наздибочки; оббивати каблуки; під ноги іскри сипати; показувати викрутаси та вихиляси; приляскувати по п'ятах; пускатися в обертаси; робити вихиляси; розганяти коло; садити гайдука; садити гопака; садити

закаблуками; сипати третяками (потрійне притупування); сороку скакати (весільний обряд: танцювати по лавах з сорочкою непорочної нареченої), справляти танці-гранці; справляти танцюльки; стрибати гопки; танцювати бовкуном (одному); танцювати до упаду; танцювати на животі (про циган); танцювати під рубель і качалку; товкти товченицю; ужарити танець, урізати танець; ушкварити танець.

Приповідки: Скачи, дурню, батько вмер! Скачи, чорте, пшона дам! Танцювати — не снопи в'язати. Хоч на час та навскач! Аби танцювати вмів, а робити й лихо навчить. Годі за гріш танцювати! Не хочеться танцювати, так черевики просяться! Мабуть, у нього чорти в чоботях сидять (так у нас хвалять вправного танцюриста).

Про поганого танцюриста жартома кажуть: Танцює навиворіт. Танцює, мов кузня кує (сильно гупає). Хоч погано танцює, зате довго. Танцює, як відьма товче товченицю. Танцює, як цап на льоду. Гуляє, як собака на прив'язі. Гуляє, як собака на вервечці. Гуляє, як теля на припоні. Гуляє, як теля на посторонку. Гуляє, як Сірко на мотузі. Стрибає, як бик на толоці. Стрибає, як цап на городі. Стрибає, як у ступі товче. Пішов у танець, як мокрий горобець. Славно танцює: одна нога в горох, а друга в сочевицю. Носиться, мов пришелепувата Катря в постолах. Ганяє, як куций бик по череді. Стривай, кума, не з тої ноги танцювать пішла! Поганому танцюристові й штани заважають. Скакає вечері (діал.). Отакої чеберячки!

(Див. також українські пританцівки).

ТВЕРДИЙ (ПРО ПРЕДМЕТ, РІЧ), алмазний, гранітний, дублений, дубовий, задубілий, закаменілий, закам'янілий, закоржавілий, закоржавлений, закорублий, закорузлий, заскорузлий, затверділий, затужавілий, зашкарублий, зацьовклий (про рідину), каменистий, каменястий, камінний, камінчастий, камінь, кам'яний, кам'янистий, кам'януватий, корилистий (як кора), корилуватий, корундовий, кременина (кам'янисте місце), кременистий, кременуватий, кремінний, кремінь, кремінастий, кремнезем, кремнеземистий, крем'яний, крем'янистий, лубкий, лубуватий, монолітний, надтвердий, неподатливий, окаменілий, окам'янілий, продублений, скаменілий, скам'янілий, стужавілий, твердючий, твердющий, тугий, тужавий, цупкий, шкарубкий,

*** взявся коржем; взявся лубком (лубом); міцніший за берлінську стіну; твердий на дотик; твердий, як граніт; твердий, як камінь; твердий, як кістка; твердий, як кора; твердий, як корінь; твердий, як кремінь; твердий як луб (про тканини).

ТВЕРДИЙ (ПРО ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ): всеможний, граніт (перен.), злютований, камінь (т.с.), кремінь (т.с.),

невблаганний невмолимий, невпокірний, незборимий, незборний, незворушний, нездоланний, незламний, незломний, необорний, непереборний, непоборний, неподоланний, непохитний, неприступний, нескоренний, нескорний, несхитний, скеля, стійкий,

*** залізні нерви; з характером; міцний горішок; сталеві нерви; стальні нерви; твердий горішок; твердий характер.

ТВЕРДІТИ, дубеніти, дубіти, дубовіти, жорствіти (грунт), задубати, затвердівати, зашерхати (про воду), кам'яніти, крем'яніти, тужавіти, шкарубнути,

*** братися груддям; братися кісткою; братися кіркою (корою).

ТВОРЕЦЬ, будівельник, будівник, будівничий, засновник, зодчий, основоположник, сотворитель, створитель творитель, фундатор.

ТЕЛЯ, бичечок, бичок, бузівок, бузімок, виросток, телиця, теличка, телятко, теляточко.

ТЕМНИЙ, беззоряний, безмісячний, безпроглядний, безпросвітний, безпросвітній, дрімучий (ліс), імлистий, млистий, могильний, напівтемний, непроглядний, присмерклий, смерклий, споночілий, сутінковий, теменний, темненький, темнесенький, темнісінький, темний-претемний, темнуватий, темнючий, темнющий, тьмавий, чорний,

*** без просвітку; ніби цигани сонце в мішок сховали; темний, хоч в око (очі) дай; темний, хоч в око стрель; темний, хоч в око стрельни; темний, хоч в око ткни; темний, хоч око вийми; темний, хоч око виколи; темний, хоч оком (очима) світи; темний, як під кобеняком; темний, як під кожухом; темний, як сажа; темний, як у гробі; темний, як у мертвому царстві; темний, як у могилі; темний, як у погребі під перекинутою бочкою; темний, як у темному лісі; темний, як у тюрмі; темний, як у чорному валянку; чорний, мов у гробі.

ТЕМРЯВА, беззоряність, безмісяччя, безпроглядність, безпроглядця, безпросвітність, безпросвіття, дрімучість, змерк, змирк, змрік, змрок, имла, імла, мла, морок, мраки, мро, мрок, мрява, мрявиця, мряки, мряч, мрячня, напівімла, напівморок, напівтемінь, напівтемрява, непроглядність, непроглядця, непр`оглядь, н`есвіт, ніч, ніч-туман, `оморок, п`аморок (темрява в очах), п`аморока (т.с.), п`амороть (т.с.), півімла, півморок, півтемрява, пітьма, пітьмава, п`омерк, п`омерки, п`оморок, п`отемок, п`отемки, пр`имерк, пр`имперки, пр`имерхи, присмерк, присмерки, присмерхи, пр`итемки, смерк, смеркання, ст`ума, с`умерк, с`умерки, с`уморок, с`умороки, сутанина, сутенина, сутемрява, сутінки, сутінок, сутінь, темінь, темнин`а, темність,

темн`ота і темнот`а, темнощі, темн`я, тьма, тьмавінь, хамородь, химородь,

*** абсолютна темрява; беззоряна ніч; безодня ніч; безмісячна ніч; безпросвітна (безпросвітня) пітьма; безпросвітна темрява; відьм'яча ніч; вселенський морок; глупа ніч; дьогтярна ніч; єгипетська темрява (бібл.); єгипетська тьма; космічний морок; кромішня пітьма; кромішня темрява; могильна мла; непроглядна ніч; непроглядна пітьма; непроглядна темрява; непроникненна тьма; печерний морок; теменна темнота; теменна темрява; темна ніч; темна темінь; темна темнота; темна темрява; царство темноти; чорна імл`авінь; чорна ніч; чорний морок.

Приповідки: Світа Божого не видно.

ТЕПЕР, зараз, натепер, нині, ниньки, сюніч, сьогодні, сьодні, сьоночі, тепера, теперенька, тепереньки, теперенько, теперечка, теперечки, теперісінько, теперісічко, теперки, щойно,

*** в теперішній час; в цей час; за нашого часу; за теперішнього часу; на цей час.

Приповідки: Не тепер, то в четвер.

ТЕПЛИЙ, відтеплений, відтеплілий, затеплений, затеплілий, зігрітий, зогрітий, нагрітий, підігрітий, підогрітий, підтеплений, притеплений, степлілий, тепленький, теплесенький, теплінький, теплісінький, тепловий, тепловій (про вітер), тепловійний, тепловодий, теплодайний, теплокровний, теплоносій, теплоносний, теплообмінний, теплостійкий, теплотворний, теплуватий, теплушка, тепляк,

*** теплий, як мамина долоня.

ТЕРПЕЛИВИЙ, великотерпелявий, великотерплячий, витривалий, довготерпеливий, довготерплячий, терпелиха (жін.), терпелявий, терпливий, терплячий, товстошкірий (перен.), тривалий,

*** волячі нерви; залізна витримка; залізні нерви; мотузяні нерви.

ТЕРТИ, видраювати, видряпувати, витирати, вичерсувати, вишатирювати, вишкрібати, вишкрябувати, вишмуглювати, вишмулювати, драїти, дряпати, надраювати, натирати, нашатирювати, нашмуглювати, нашмулювати, скребти, шарувати, шатирити, шкрябати, шмугляти, шмуляти, черс`ати, чистити.

ТЕЧІЯ, бийстрик, б`истрень, бистрик, бистрина, бистриня, б`истриця, бистрінь, бистроводдя, бистроплин, бистроплинь, бистротеча, бистр`я, бистряк, бистрянка, бистрячок, бр`уя, бруї, бур`а, бурун, водотеча, плив ("Десна у плив пішла"), плин, прудковід, прудковод, швидковіддя, швидководдя, швидкоплин, швидкоплинь, швидкотеча, ш`ипіт.

ТИНЯТИСЯ, байдати, байдикувати, блудити, блукати, бовтатися, бродити, бродяжити, валандатися, вандрикувати, вештатися, волоцюжитися, волочитися, каруселити, колобродити, кружеляти, кружляти, мандрувати, мотатися, никати, нипати, ницяти, нишкати, скитатися, хилятися, шаландатися, шалатися, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швиндяти, шейкатися, шлятися, шмигляти, шн`ирити, шнир`яти,

*** ходити поза Уманню.

ТИХО, безголосно, безголосо, безгомінно, безгучно, беззвучно, безмовно, безшелесно, безшерхітно, безшумно, тихенечко, тихенько, тихесенько, тихесечко, тихісінько, тихісічко, тихіше, тихо-претихо, тихо-тихо, тихусенько, тихусечко, тихусінько, тихусічко, тихше,

*** ані дзень; ані кукуріку; ані шелесь; без жодного звука; без шелесту; без шуму; все наче вимерло; і голосу живого не чути; і мишка не пробіжить; і цвіркун боїться писнути; мушка не забринить; ніби святі дім перелетіли (стало тихо); ніде ні одклику, ні одгомону; ні звуку; ні згуку; ні шелесне; ні шерхне; ніщо ані чичиркне; ніщо й не шиширхне; ніщо ніщовкне; так тихо, що дзвенить у вухах; тихо, як у вусі; тихо, як у домовині; тихо, як у мертвому царстві; тиша привалила каменем; чути, як муха летить (пролетить); чутно, якби й муха пролетіла.

Приповідки: Якби хто тепер народився, то Тишком назвали б. (так тихо).

ТИША, безголосся, б`езголось, безг`омін, безгоміння, безг`омінь, безгучність, беззвучність, безмовність, безмов'я, затишшя, нешелестінь, тиш, тишина,

*** глуха тиша; гробова тиша; дзвінка тиша; затишшя перед бурею; затишшя перед грозою; зловісна тиша; кладовищенська тиша; лиховісна тиша; мертва тиша; могильна тиша; німа тиша; первозданна тиша; смертельна тиша; тиха тишина; тиша до небес; тиша тиш; тиша, як у вусі.

ТІКАТИ, ВТЕКТИ, вислизнути, вшитися, гайнути, гулькнути, дерти (поквапно тікати), джукнути, дмухнути, дмухонути, драбцювати, дралувати, драпати, драпанути, драпонути, драпцювати, др`егнути, др`енути, дрéменути, дряпенути, дряпонути, закуріти, здиміти, злиняти, змитися, курнути, лепенути, лепеснути, лопонути, пороснути (врозтіч), порскнути, рвонути, ретируватися, уджигнути, удьорити, уплітати, чесати, чкурнути, чмихнути, чухнути, шмигнути, шмигонути, шморгнути, югнути, юркнути,

*** брати ноги в руки; брати ноги за пояс; брати ноги на плечі; братися в ноги; ввіритися ногам; виносити ноги; вислизати вужем; вислизати в'юном; вислизати з рук; війнути хвостом;

врізати п'яти; вхопити вітра в хаті; гнати, як дідько вітри; давати волю ногам; давати газу (на машині); давати диму; давати дзусана; давати дмухача; давати драла; давати дралимона; давати драпака; давати драпка; давати драчки; давати дріпка; давати дропака; давати дьорку; давати дьору; давати задерихвоста; давати латат`а; давати лепетухи; давати лиги; давати махандрала; давати ногам знати; давати нурка; давати повний хід; давати тягу; давати ходу; дмухнути драла; закидати ноги на плечі; змотувати вудочки; зникати алюром; кидатися врозсип; кидатися врозтіч; кидатися галала; кидатися `осліп; майнути хвостом; махнути на видир`анці; мелькнути п'ятами; мигнути п'ятами; накивати п'ятами; намащувати п'яти лоєм; намащувати п'яти салом; намащувати п'яти смальцем; піти вистриба; показувати потилицю; показувати п'ятки; показувати спину; показувати хвіст; полетіти метеором; полетіти стрілою; поли різати та тікати; пуститися наб`єзбач; пуститися навдьори; пуститися навтікача; пуститися навтіки (навтьоки); рвати кігті; рятуватися втеком (втечею); солити п'яти; стругати ногами; тікати, аж дим іде; тікати, аж дух випирає; тікати, аж курить; тікати, аж курява встає; тікати, аж курява з-під ніг зривається; тікати, аж лопотить; тікати, аж пил курить; тікати, аж потилиця лиска; тікати, аж п'яти губити; тікати, аж штани губити; тікати б`єзвісти; тікати б`єзвіч; тікати безоглядно; тікати без очей; тікати, висолопивши язика; тікати геть; тікати — конем не доженеш; тікати, куди ноги несуть; тікати, куди очі бачать; тікати, куди очі глядять (дивляться); тікати, куди очі поведуть; тікати, куди очі спали; тікати, мов скажена тічка женеться; тікати, мов сто кіп чортів гониться; тікати навдеранці; тікати навдери ; тікати навдиранці; тікати навдьори; тікати навперестриб; тікати неоглядки; тікати, не озираючись; тікати никма; тікати, ніби вихор підхопив; тікати, ніби з пекла; тікати, підібгавши хвоста; тікати під три чорти; тікати попереду власної тіні; тікати світ за очі; тікати сірим вовком; тікати, урвавши поли; тікати, хто куди; тікати, хто куди бачить; тікати що є духу; тікати, як буря понесла; тікати, як від злого духа; тікати, як від чуми; тікати, як заєць з конопель; тікати, як звір від пожежі; тікати, як кажани від вогню; тікати, як нечистий від молитви; тікати, як очманілий кіт; тікати, як сірий лозами; тікати, як собака з ожереду; тікати, як Тарас лозами; тікати, як чорт від кукуріку; тікати, як чорт від свяченої води; трусити штанами (штаньми); ударитися в ноги; чухати п'ятами; шугом шугнути.

Звуконаслідування до втечі: верть, драп, мель, сусіль, хвість, хвіть, чмих, шасть, шмиг, шурх, шусть.

Приповідки: Верть і за двері! Був та зав'ув! І був такий!

Був такий та нема! І гил`а навпростець! Спішку-спішку, дай, Боже, ноги! І дай, Боже, ноги, а чорт колеса! І кричи-свисти! І лови вітра в полі! І поминай, як звали! І слід захолов (прочах)! І слід запав! Шукай вітра в полі на облозі! Тільки мель-мель-мель! Тільки загурчало! Тільки хвостом війнув! Хвіст у зуби і драла! Хильки та хильки і драла! Хильцем, хильцем і був такий! Чмихнув, аж жмури встали! Як ногу вломив! Втік, як сімох побив. Зайко лапки лиже, коли втече. Сам од себе ніхто не втік.

ТІСНО, впритиск, впритул, тісненько, тіснісінько, тіснісічко, тісніcько, тісно-претісно, тіснувато,

*** і перепелиці нікуди пропхатися; києм не проткнути; курці ніде голови простромити; курці ніде клюнути; курці ніде ступити; миша не пробіжить; можна в тісної баба грати; на лікоть завширшки; не пролізти; не пропхатися; не протовпитися; не проштовхнутися; ніде (нема де) голови простромити; ніде голки встромити (просунути); ніде голкою ткнути; ніде голкою штрикнути; ніде голці впасти; ніде горошині впасти; ніде ногою стати (ступити); ніде оку розгулятися; ніде пальцем ткнути; ніде повернутися; ніде розвернутися; ніде шилом ткнути; нікуди курки випустити; ні лягти, ні сісти; ніяк повернутися; пальцем не проткнути; плюнути ніде; сидять одне на одному; ступнути ніде; як оселедців; як оселедців у бочці.

Приповідки: Тісно, як у церкві на Великдень. Тісно, як у тісної баби гратись.

ТІСН`ОТА І ТІСНОТ`А, давка, давкотн`я, давкотнява, зборище, накупчення, натовп, скопище, скупище, скупчення, стовпотворіння, тиснота, тиснява, тіснява, товкотнеча, товкотнява, товкучка, товчок, юрба, юрма, ярмарок.

ТОДІ, водночас, зар`азом, одночасно, рівночасно, тимчасом,

*** в ті часи; в той самий час; в той таки час; в той час; в ту пору; в ту саму пору; на той таки час; на той час; на ту пору; на ту саму пору; під той самий час; під той таки час; під той час; під ту пору; під ту саму пору; тими часати; тієї пори; тієї самої пори; того самого часу; того часу; тої пори; тої самої пори.

ТОНКИЙ, тоненький, тонесенький, тонінький, тонісінький, тонкостанний, тонкостволий, тонкостеблий, тонкостінний, тонкострунний, тонкошаровий, тонкуватий, тонюній, тонюнький, тонюсінький,

*** тонкий, як нитка; тонкий , як очеретина; тонкий, як павутина; тонкий, як соломина.

ТОПТАТИ, ВИТОПТАТИ, витолочувати (про рослини), витоптувати, витравлювати, витравляти, грасувати, дрібцювати, друбцювати, місити, обтоптувати, обтрамбовувати, перето-

лочувати, перетоптувати, підтоптувати, підтрамбовувати, потолочити, потроп`ити, притоптувати, притрамбовувати, протолочувати, протоптувати, протрамбовувати, розгрюзювати (грязюку), розгрязювати (т.с.), столочувати, стоптувати, стопчувати, страмбовувати, тирлуватися, тол`очити і толоч`ити, торувати, трамбувати, угоцувати, утоптувати, уторовувати, утрамбовувати,

*** місити глину; місити заміс; топтати сіно (стогуючи); топтати солому (скиртуючи); топтати потоптом; топтати стежку; торувати стежку; топтати, як подорожник; топтати, як хотіти.

ТРАВА, басарунок (трава, яку дають корові під час доїння), бережин`а (берегова трава), болотнівка (болотяна трава), буйнотрав'я, в`ишпар (торішня трава), грива (кучка нескошеної трави), гривина (вузька смужка трави, залишена на сінокосі як межа), жухлотрав'я, кошениця, моріг, моріжок, мурава, муравиця, муравичка, муравка, муравонька, муравочка, муріг, муріжок, н`ежир (вишпар), отава, отавка, придорожниця (придорожня трава), сіно, сінце, патлам`а (погане болотне сіно з осокою), п`аша, переліт-трава (за нар. повір'ям цвіт якої є щасливим), підтравок (низова трава), погривина (високо скошена трава), порн`яла (трава, що виросла на погарі), різнотрав'я, розмай-трава (поет.), степин`а (степове сіно), течія (берегова трава), тіпчина, топтун-трава, трава-пушиця, травиця, травиченька, травичка, травка, травонька, травостій, травосуміш, травосумішка, чичв`а (погане болотне сіно),

*** лікувальна трава; лядська борода (трава, що залишилася не захопленою косою); трава в покосах; цілюща трава.

ТРЕБА, необхідно, потреба, потребує, потребується, потрібно,

*** аж кричить; аж кричить треба; більше, ніж треба; гостра потеба; доконечна потреба; доконечно треба; доконче треба; до скруту треба; конечна потреба; конча потреба; конче треба; нагальна потреба; ось так треба (жест); позаріз треба; треба аж-аж; украй треба.

ТРЕМТІННЯ, дрегот`а, дригавиця, дригавка, дригання, дриготи, дрижаки, др`ижики, дріботання, дрігавиця, дрігот`а, дріж, дрож, тіпавка, тіпання, тіпнява, трепет, трепетання, трясучка.

Приповідки: Тремтить, як вогонь на вітрі. Тремтить, як свічка на вітрі. Тремтить, як осикове листя.

ТРИВОЖНО, бентежливо, бентежно, гризотно, досадливо, досадно, журботно, журливо, журно, марк`ітно, марудно, млосно, мулько, невесело, недобре, незатишно, осмутно, печально, прикро, смутно, сумовито, сумно, тужливо, тяг`отно,

*** бере безнадія; бере гризота; бере досада; бере жаль; бере жура; бере журба; бере зажура; бере засмута; бере печаль;

бере смуток; бере сум; бере туга; в серці мов цуркою крутить; на душі важко; на душі кішки шкребуть; на душі погано; на душі тяжко; на серці хмарно; смутно, як у грудні по полудні; тривога душу обіймає; холодна жаба сидить під серцем; черв'як серце точить.

ТРІСКА, скалка, скіпа, скіпка.

Приповідки: Ліс рубають — тріски летять.

ТРОЩИТИ, ПОТРОЩИТИ, дрібнити, дробити, кришити, перетовкувати, подрібнювати, покопитити, потовкмачити, розбивати, розгепати, роздрібнювати, роздроблювати, роздробляти, розмізчувати, розсаджувати, розтовкувати, розтрощувати, розхакати, розхекати, розхокати, розхряпати, розчереплювати (голову), товкмачити, токмачити, товкти, хакнути, хекнути, хокнути, хряпнути,

*** побити до цури; потовкти на пшоно; стерти на макуху; товкачити товкпачем; топтати потоптом; трощити в пух і прах; трощити все підряд; трощити вщент; трощити геть чисто все; трощити до останку; трощити до пня; трощити до решти; трощити на гамуз; трощити на дрізки (друзки); трощити на скалки; трощити на скіпки; трощити на тріски; трощити на цур'я; трощити на черепки; трощити на шматочки (шмаття); у прах топтати.

ТРЯСТИ, витріпувати, витрухувати, витрясати, витрушувати, калатати, перетріпувати, перетрушувати, потрясати, струшувати, тіпʼати (коноплі), тріпʼати.

ТУРБОТА, заморока, клопітня, клопотнеча, клопотня, клопотнява, метушня, морока, піклування, рахуба, турбʼа, турбанина, турбація,

ТУТ, ось, `осьде, `осьдечки, осьʼо, осьосьʼо, отут, отутай, отутеньки, отутечки, отутʼо, отуто-го, оттут, оттутай, тутай, тутенька, тутеньки, тутечка, тутечки, тутка, тутки, тутонька, тутоньки, туточка, туточки.

ТЮТЮН, бакун, бакунець, кабака (нюхальний тютюн), кріпак, кріпачок, махорка, махорочка, самосад, табака, тертий ("Закуримо тертого та згадаєм живого й мертвого".), товчений, тютюнець, тютюниcько, тютюнище, тютюняка,

*** курильний тютюн; нюхальний тютюн.

ТЯГТИ, ВИТЯГТИ, виволікати, висмикувати, витягати, витягувати, волокти, волочити, затягати, затягувати, зрушувати, перетягати, перетягувати, підсмикувати, підтягати, підтягувати, притягати, притягувати, протягати, протягувати, рвати, рвицькати, сіпати, смикати, термосити, тягати, шарпати,

*** в один гуж тягти; за вуха тягти (тягнути); тягти за собою (кого); тягти лямку; тягти ривками; тягти ярмо.

УБРІД, вбрід, брідком, бродом, бродячи, перебродячи,

*** по дну (калюжі, озера, річки і т.д.).

Приповідки: Не спитавши броду, не лізь у воду.

УВАЖНИЙ, вважливий, зосереджений, недремний, пильний, примітливий, спостережливий, уважливий,

*** недремне око; обертається в увагу (на увагу); прислухається обома; сама увага.

Приповідки: Не проспить грушку в попелі.

УВЕЧЕРІ, вечорами, вечірком, вечором, смерком, смеркома,

*** над вечір; на сконі дня; на смерку; на схилі дня; на схилку дня; перед вечором; під вечір; у вечірню годину; у вечірню пору; у вечірній час.

УВІЛЬНЯТИ (З РОБОТИ), валяти, виганяти, витурлювати, витурляти, витурювати, звільняти, знімати, скидати, сколупувати, турляти, увільнювати,

*** вибивати з керівного крісла; витурювати в тришия; знімати з посади; позбавляти влади; позбавляти керівного крісла; позбавляти керівного портфеля; позбавляти крісла; позбавляти роботи; прокатати на вороних; скидати з парафії (ірон.); увільняти за власним бажанням; увільняти за статтею.

УГЛИБ, вглиб, всередину, нас̨під, усередину,

*** в глибину; в глиб і в шир; в середину; на дно; на саме (самісіньке) дно; у глибину; у середину.

УГОДА, акт, в`имовки (умовна плата за наречену, данина її сім'ї), декларація, д`оговір і догов`ір, дом`ова, дом`овини (обрядовий договір батьків перед весіллям дітей), домовленість, домовлянка, заручини, заява, змова, змовини, конвенція, контракт, концесія, меморандум, пакт, перемовини, порозуміння, умова, умовина, умовка, унія (іст.),

*** видавнича угода; двостороння угода; державна угода; джентельменська угода; заява про наміри; міждержавна угода; міжнародна угода; обопільна угода.

УГОРІ, вгорі, зверху, нагорі, наверху,

*** на верховітті; на вершечку; на вершині; на чолопку.

УДАВАНО, вимушено, вимучено, замасковано, навмисно, награно, напружено, натягнуто, неприродно, несправжньо, нещиро, облудливо, облудно, підроблено, роблено, умисно, штучно,

*** відводячи очі; з неприродним виглядом; з обманом; з

удаваним плачем; з удаваним риданням; з удаваним сміхом; з удаваним смутком; з удаваним сумом; з удаваною поштивістю; з удаваною радістю; опускаючи очі.

УДВОЄ, вдвоє, подвійно, удвічі,

*** у два рази.

УДВОХ, удвійзі, удвійку, удвійці,

*** в чотири руки.

УДРУГЕ, вдруге, повторно,

*** в другий раз; другим разом; другого разу; за другим заходом; за другим разом; за другим рипом; у другий раз.

УЗДОВЖ, повздовж, подовж, поздовж, понад (чим), попід (чим), удовж, удовжки, уподовж, упродовж, упростяж,

*** у довжину; у здовж і впоперек (вшир).

УЇДЛИВИЙ, дошкульний, їдкий, ущипливий.

УКРІПЛЕННЯ (ВІЙСЬК.), бастіон, башта, бійниця, вал, вежа, кріпость, окоп, редут, січ, твердиня, форт, фортеця, шанець,

*** дозірна вежа; оборонна вежа.

УЛАД, влад, влучно, доречно,

*** до ладу; до речі.

УЛЮБЛЕНЕЦЬ, мазій, мазун, мазунець, мазунчик, пестій, пестунчик, плеканець, щасливець.

УМІЛИЙ, ас, вдашниця (вдашниця на коровай), віртуоз, вмілий, вправний, всевмій, всевмійко, гараздий, додільний, дойда, д`ока, доладний, доладній, досвідчений, дотепа (рід.), дотепний (до чого), звиклий, звичний (до чого), здалий, здалний, здатень, здатний, здільний, знавець, знай, знайко, знаюка, зугарний, кваліфікований, кебетливий, кебетний, кебітливий, кебітний, конструктор, майстер, майстерний, майстровий, майстровитий, мастак, мастаковитий, мастакуватий, мисливий (заст.), митець, мусовитий, навиклий (до чого), напрактикований, професіонал, професіональний, професор (нар.), професорша (т.с.), рахубистий, самоук, спец, спеціаліст, тімаха, тямуха, тямущий, удалець, удалий, удатливий, удатний, удаха, умілець, умільшливий, фахівець, чудодій,

*** вправна рука; гараздий на все; до всякого діла мастак; до всього вдатний; знає толк (у чому); золота рука; золоті руки; зуби з'їв (на чому); і до коліна кіл заструже; мастак на всі руки; мастак на всі штуки; майстер на все; майстер на всі руки; майстер на всякі штуки; майстер на всячину; майстер золоті руки; майстер на силі; майстер першої руки; майстер свого діла; майстер своєї справи; набив руку (на чому); на все вдатиний; наламав руку (на чому); на обидві руки кує; не з лика шитий; не з лопуцька; не ликом (личком) шитий; собаку з'їв (на чому); уміє голити без мила і бритви; хоч до чого дотепний.

Приповідки: І швець, і жнець, і на дуду грець. З ним і на камені доробишся хліба. У нього все горить у руках. У нього й шило бриє. І коваль, і швець, і кравець, і на дуду грець.

УМІННЯ, виучка, вмілість, вміння, вміннячко, досвід, наука, умілість, уміннячко.

УМ"ЯТИНА, вм'ятина, пом'ятина, прим'ятина.

УНИЗ, вниз, додолу, долі (рід.), долу, донизу, наниз.

УНИЗУ, внизу, нанизу, насподі, сподом (розм.).

*** під сподом.

УНИКАТИ, запобігати (чому), минати, оббігати, обминати, обминатися, обходити, оминати, проминати, сахатися, сторонитися, уникатися, утікати, ухилятися, цуратися,

*** обминати боковою вулицею; обминати десятою дорогою; обминати стороною; обминати третьою вулицею; переходити на другий бік вулиці; уникати знайомих; уникати кари (покарання); уникати спогадів.

**УПЕР`ЕМІШ,** вперемiш, вперемішку, впоміш (рід.), всуміш, мішма, упер`емішку і уперем`ішку.

УПЕРТИЙ, безкомпромісний, віслюк, впертий, гніт`исрака (у Грінченка), забісований (заст.), закатований (діал.), заклятий, запеклий, затинчивий, затинчливий, затятий, клятий, крутак, ломикамінь, міднолобий, нат`уристий, незговірливий, непіддатливий, непоступливий, огурний, осел, пенякуватий, твердолоб, твердолобий, убоїсько, убоїще, угурний, упертюх, упертющий, упорний,

*** воляча впертість; впертіший скелі; затявсь у волову шкуру; коса на камінь найшла (двоє упертих); кроку не уступить; мідне чоло; мідний лоб; мідяне чоло; нагибала коса каменюку; налетіла коса на камінь; наскочив чорт на біса; наскочила коса на камінь; оре клепкою (йде перекором); показує характер; править своє; проти шерсті стриже; співає своє; стає, як окунь проти води; стоїть на своєму; уперся, як баран у сіно; уперся, як бик; уперся, як віл; уперся, як дишель у віз; уперся, як кілок у тин; уперся, як стовпець у плоті; упертий пентюх; упертий, хоч вогню до нього прикладай; упертий, хоч води в очі лий; упертий, хоч возом переїдь; упертий, хоч гавкай на нього; упертий, хоч головою об стінку товчи; упертий, хоч жигалом печи; упертий, хоч заріж; упертий, хоч з гармати стріляй; упертий, хоч землю їж; упертий, хоч кіл (кілля) на голові теши; упертий, хоч кременем вухо ріж; упертий, хоч лобом товчи; упертий, хоч на вогні печи; упертий, хоч стріль йому в очі; упертий, хоч ти в нього стріляй; упертий, хоч ти його ріж; упертий, хоч ти йому тюкай; упертий, хоч ти йому чорта дай; упертий, хоч ти йому що; упертий, хоч ти ним об землю вдар; упертий, як баран; упертий, як на пень з'їхав;

упертий, як на пню став; упертий, як осел; упертий, як русин; упертий, як свиня; упертий, як цап.

Приповілки: Ані вбий, ані вмий. Веде після тієї та знов тієї. З ним не виведе справу і той, що в болоті. Не вступить ні кінному, ні пішому. Піп своє, а чорт своє. Піп з хрестом а чорт з хвостом. Піп у дзвін, а чорт в калатало. Сказав, як сокирою одрубав. Сказав, як гвіздком прибив. Такий упертий, що змусить цапа доїти. Такий упертий, що й у воді не розмочиш. Ти йому стрижене, а він тобі голене. Ти йому образи, а він тобі луб'я. Ти йому мак, а він тобі гречка. Ти йому про діло, а він тобі про козу білу. Ти йому про цибулю, а він тобі про часник. Ти йому про Тараса, а він тобі про півтораста. Ти йому к лісу, а він тобі к бісу. Ти йому плюй у вічі, а він каже: тепленький дощ. Не хочу в ворота, розбирайте тин! Глечик пополам: ні тобі ні нам! Масти Федя медом, а Федь усе Федьом. Як моя жінка втопиться, то не глядіть її за водою, а глядіть проти води, бо вона дуже вперта. Хоч на споді лежатиме, а у вічі плюватиме. Мій батько до церкви не ходив і я не піду. Що буде то буде, а горілки пить не покину. Іде з товкачем, хоч треба йти зі ступою. Хоч піду до їх, та не піду в двір, хоч піду в двір, та не піду в хату, хоч піду в хату, та не сяду за стіл, хоч сяду за стіл, та не буду їсти. Як з ним толкувать, то треба ночувать.

УПЛАВ, вплав, наввимашки, плавом, пливучи.

УПОДОБАННЯ, бажання, вподобання, зацікавленість, зацікавлення, нахил, смак, смаківщина, схильність.

УПРОВАДЖУВАТИ, впроваджувати, запроваджувати, узвичаювати, укорінювати, укоріняти.

УРА!, браво! віват!, гіп-гіп-ура!, гойя!, гура! слава!, фізкульт-привіт!, шана!,

*** вічна слава!; вічна шана!; хай живе!.

УРІВЕНЬ, врівень, врівні, вщерть, урівні, ущерть,

*** по самі вінця;

УСЛІД, вслід, навздогін, навздогінки, навздогінці, наздогін, наздогінки, наздогінці, слідком, сл`ідом і слід`ом.

УСМАК, вдосталь, вдостачу, всмак, донехочу, досхочу,

*** до повного вдоволення; з задоволенням; з насолодою.

**`УСМІШКА**, вищир, оскирячка, `осміх, `осмішка, посмішечка, посмішка, `усміх, усмішечка, усм`ішка,

*** крива усмішка; ледь помітна усмішка; лукава усмішка; недобра усмішка; скривлена усмішка; скривулена усмішка; удавана усмішка.

УСТРОМЛЯТИ, встромляти, вгороджувати, всаджувати, всувати, втикати, заганяти, застромлювати, застромляти,

стромляти, угороджувати, усаджувати, устромлювати, утикати, ушрикувати.

УСУВАТИ, відваджувати, відганяти, відгонити, відсовувати, відстановляти, відсторонювати, відстороняти, відсувати, відхиляти, звільняти (з посади); сторонити.

УСЯКИЙ, всілякий, всяк, всякий, кожен, кожний, кожнісінький, усяк,

*** геть всякий; геть кожний; геть усякий.

УТІКАЧ, біженець, втікач.

УТОМЛЮВАТИСЯ, УТОМИТИСЯ, вив'ялитися, видихуватися, виморюватися, вимотуватися, вимучуватися, висилюватися, виснажуватися, вироблюватися, вироблятися, висотуватися, витомлюватитися, вихоркуватися, вхоркуватися, замучуватися, засмикуватися, захекуватися, збезсилювати, збесилюватися, здор`ожуватися (втомитися в дорозі), змордуватися, зморитися, змучитися, знемагати, знемагатися, знемощіти, знемощніти, знесилюватися, знесиліти, наб`ігатися, навергатися, навештатися, навихатися, наішачитися, наклопотатися, нам`онятися, намордуватися, наморитися, наморочитися, намурхатися ("Намурхаєшся й ніг не чуєш".), намучитися, напрацюватися, наробитися, натомитися, натоптатися, натрудитися, натупатися, натупкатися, натупотатися, натупотітися, натупцятися, натягатися, находитися, начвалатися, нашвендятися, обезсилювати, перевтомлюватися, перемордуватися, перемучуватися, перенатомлюватися, перепрацювати, перепрацьовуватися, перевтомлюватися, перероблятися, перетомлюватися, перетруджуватися, підбиватися (в дорозі), підморюватитися, підтомлюватися, підтоптуватися (про пішохода), підт`упатися, приморюватитися, притомлюватися, розморюватитися, спрацьовуватися, ум`онюватися, упрівати, утанажитися ("Так утанажилась, аж захворіла".), утюпкуватися (втомити ноги), ухекуватися, ухонькуватися, ухоркуватися,

*** валитися з ніг; вибиватися з мочі; вибиватися з сил (сили); вибиватися із снаги; висолопити язик; відб`ігати ноги; від вітру валитися; від вітру точитися; відстояти ноги; відходити ноги; заточуватися від утоми; збиватися з ніг; зморюватися працею (роботою); знемагати від утоми; ледве (ледь) держатися на ногах; ледве ноги нести; ледве ноги переставляти; ледве ноги пересовувати; ледве пересовуватися; ледве переступати; ледве переступати ногами; ледве пересувати ноги; лежати без рук, без ніг (від утоми); надривати сили; надсаджувати сили; на плечі ноги брати; насилу ноги нести; насилу ноги пересувати; не відчувати (почувати, чут) ніг; не чути рук; одкидати ноги; падати без задніх ніг; падати від утоми; падати з копит; падати з ніг;

підупадати на силах; похитуватися від утоми; рук не звести; рук і ніг не чути; сходити силою; топтати втому; утомитися до знемоги (немоги).

Приповідки: Хоч руки й ноги одкидай. Ні зігнутись, ні розправитись. Ноги гудуть. Ноги відпадають. Ледве ноги несуть. Ноги не слухають. Спину, як кілком перебито. Утомлений, як викручена ганчірка. Утомлений, як вичавлений лимон.

Ф

ФАЛЬШИВИЙ, бутафорний, липовий (жарг.), неживий (про штучні квіти), несправжній, підроблений, роблений, силуваний, удаваний, фальш, фальшивенький, фальшивинка, фальшивість, фальшивка, фальшований, фіговий, фіктивний, штучний.

ФАМІЛЬНИЙ, родинний, родовий, сімейний.

ФАМІЛЬЯРНИЙ, запанібратський, панібратський.

ФАНТАЗУВАТИ, вигадувати, химерити,

*** вдаватися в химери.

ФАРИСЕЙ, лицемір, облудник.

ФАРМАЗОН, вільнодумець , нігіліст, франкмасон.

ФАРТУХ, опинка, передник, попередник, фартушина, фартушок.

ФЕНОМЕНАЛЬНИЙ, винятковий, надзвичайний.

ФІГУРА, постава, постать, статура, фігурка, фігурочка.

*** ставна постать; стрункa постать.

ФОРТЕЛЬ, вибрик, витівка, вихватка.

ФОТОГРАФІЯ, знімок, світлина, фото, фотовідбиток, фотознімок, фотокартка, фотокарточка.

ФРУКТ, садовина, фрукти.

ФУНДАМЕНТ, підвалина, підвалини, підмур, підмурівка, підмурівок, підмурування, підмурок, підмур'я.

Х

ХАБАР, базаринка, басаринка, вимагання, відкуп, відкупне, здирство, здирщина, побір, хабара (діал.), хавтур, хавтура, хаптура.

ХАБАРНИК, вимагач, відкупник, дерій, здирник, здирця, кручкодер, крючкодер, лафабар, лафарник, лихвар, могоричник, накупень, підкупець, підкупник, трінкальник (діал.), хабарій,

хавтурний, хавтурник, хапкий, хапливий, хаптурний, хаптурник, хапуга, хапун, шантяжник,

*** кропив'яне сім'я (чиновник, що бере хабарі); слабує на праву ручку; хапкий на руку; хапливий на руку.

ХАЗЯЇН, власник, володар, господар (чого), капіталіст, підприємець, розпорядник, хазяйчик,

*** господар дому; хазяйське око; хазяйські руки.

ХАЗЯЙЛИВИЙ, хазяїнів (хто, напр. син), хазяїновитий, хазяїнуватий, хазяйновитий, хазяйнуватий,

ХАЗЯЙНУВАТИ, володіти (чим), газдувати, господарювати, діяти, займатися, поратися, порядкувати, правувати, розпоряджатися, урядувати (рід.), хазяїнувати, хазяїти, хазяювати,

*** бути повновладним хазяїном; виходити в хазяїни; дивитися (наглядати/ хазяйським оком; ставати господарем.

ХАЙ, гаразд, добре, добро, згода, згоден, най, нехай,

*** хай вам (добре побажання); хай йому (їй); хай мені! (божба); хай тебе! (застереження); хай тобі!; хай я! (божба).

ХАЛАБУДА, буда, будка, будочка, катрага, катражка, куреник, курінець, курінь, халабудка, халупа, халупина, халупка, халупчина, халупчинка, хатчина, хижа, хижка, ятка, яточка. (див.будинок.).

ХАМ, хамло, хамлюга, хамула, хамуватий, хамулуватий.

ХАНДРИТИ, нудити, нудитися, нудьгувати, нудьгуватися.

ХАП (ВИГУК), лап, сіп, хап-лап, хвать, хвіть, хіп, хіп-хап, цап.

ХАПАТИ, ХАПАТИСЯ, брати, братися, затримувати, зачіпати, зачіпляти, клювати (про рибу), лапати, ловити, перехоплювати, підбирати, підхоплювати, схоплювати, хапонути, хапуньки (дит.), хапусеньки, хапусі, чіпляти, чіплятися (за що),

*** аж за очі хапати; брати бика за роги; брати за горло; братися за голову; захоплювати дзьобом (про птаха, рибу); ловити ротом; хапати бика за роги; хапати Бога за бороду; хапати голову в руки; хапати за барки; хапати за горло; хапати за плащ; хапати за поли; хапати за стремена; хапати з вогню; хапати зірки з неба; хапати на льоту; хапатися за життя; хапатися за меч; хапатися за соломинку (соломину), хапатися за студенне й гаряче;

Образні: мороз хапає; одур хапає; хапає серце; хапають корчі.

ХАР`АКТЕРНИЙ, крутий, упертий, характерець (іронічно кажуть про впертого), химерний, химородний,

*** витримує характер; з характером; крутий характер; показує характер; твердий характер.

ХАРАКТ`ЕРНИЙ, відповідний, притаманний, типовий, характерестичний.

ХАРЧУВАТИСЯ, годуватися, харчитися.

ХВАЛИТИ, аплодувати (кому), величати, вихвалювати, вихваляти, возвеличувати, захвалювати, захваляти, звеличати, звеличувати, нахвалювати, оспівувати, перехвалювати, підхвалювати, похвалювати, похваляти, прихвалювати, прихваляти, прославляти, розхвалювати, розхваляти, рукоплескати (кому), славити, уславлювати, уславляти,

*** виспівувати соловейком; вихваляти на всі боки; вихваляти на всі заставки; вихваляти на всі лади; віддавати хвалу; вінчати лаврами; возздавати хвалу; кадити ладан; кадити фіміам; курити фіміам; м'яко стелити; підкурювати ладаном; піднімати до небес; піднімати на котурни; піднімати на щит; піднімати на щит слави; підносити до небес; підносити на котурни; підносити на п'єдестал; плескати в долоні (кому); розсипатися в компліментах; розсипатися в похвалах; розхвалювати до небес; складати гімн (гімни); складати оди; славити до небес; славити на всі боки; співати алілуйя; співати гімн (гімни); співати дифірамби; співати осанну; співати хвалу; ставити на котурни; ставити на п'єдестал.

ХВАЛИТИСЯ, вин`ашуватися, вихвалятися, вихвастуватися, задаватися, осьм`икати (ось ми!), похвалятися, розхвалятися, хвастати, хвастатися, якати,

*** випинати груди; носитися, як баба з ступою (ступіром); носитися, як дурень з балалайкою; носитися, як дурень з латкою; носитися, як дурень з тайганом; носитися, як дурень з торбою; носитися, як з писанкою; носитися, як з писаною торбою; носитися, як курка з яйцем; носитися, як старець з писаною торбою; носитися, як циган з писаною торбою; носитися, як чорт з бубоном; носитися , як чорт з грішною душею; носитися, як чорт із ступою; розпускати пір'я.

Приповідки: Бігає, мов кіт з оселедцем. Бігає, мов кіт з салом. Бігає, мов курка з яйцем.

ХВАЛЬКО, дериніс, дришігель, задавака, задавакуватий, задавачка, самохвал, самохвалець, цвеник, хваліструнт, хвальковитий, хвалькуватий, хваст, хвастик, хвастливий, хвастовитий, хвастун, хвастунець, хвастунчик, чванько, чваньковитий, чванькуватий.

ХВАСТОЩІ, вихваляння, похваляння, похвальба, хвальба, хвастання, хвальковитість, хвалькуватість.

Приповідки: Хвальби повні торби.

ХВИЛЮВАТИСЯ, СХВИЛЮВАТИСЯ, баламутитися, бентежитися, бідкатися, бідкувати, бідкуватися (чим), вболівати,

ворохобитися, журитися (за ким, чим), занепокоюватися, збентежуватися, збуджуватися, збунтуватися, збурюватися, зворушуватися, клопотатися, непокоїтися, нервувати, нервуватися, переживати, перейматися (чим), піклуватися, побиватися, посіріти (від хвилювання), розбурхуватися, розжохкатися, розкочегаритися, рознервуватися, розсифонитися (жарг.), розхвилюватися, сполохуватися, стривожитися, стурбуватися, суят`итися, тривожитися, турбуватися, уболівати,

*** битися, як горличка; битися, як пташка; битися, як чайка об дорогу; боліти душею; боліти серцем; брати близько до серця; бути ні живим, ні мертвим; витягатися на лиці; дерти на голові волосся; дерти на собі волосся; дерти на собі патли; дерти на собі чуба; їсти серце; кулаки гризти; лікті гризти; мало не рвати на собі волосся; на стіну дертися; не знаходити собі місця; нудити білим світом; обкипати кров'ю; обливатися холодним потом; перетлівати на вугіль; перетлівати на попіл; рвати на собі патли; рвати на собі чуба; серце на шматки рвати; сидіти (стояти), як на вугіллі; сидіти, як на голках; сидіти, як на грані; сидіти, як на жаринах; сидіти, як на кілочках; сидіти, як на колючках; сидіти, як на ножах; сидіти, як на терню; сидіти, як на шпильках; сидіти, як на шпичаках; скніти душею; сушити серце; рвати на собі волосся; темніти на лиці; тліти душею; тліти серцем; уболівати душею; уболівати за свою шкуру; уболівати серцем; умлівати душею; умлівати серцем; як живцем пектися на рожні; ятрити серце,

Безособові: все всередині обірвалося; душу гнітить; кидає з холоду в жар; мов варом обдало; на серці шкребе; обгорнуло полум'ям; обдало жаром і холодом; палає, як у гуті; струснуло, як спросоння; то снігом, то жаром обсипає; як варом і жаром обдало; як кип'ятком обдало; як облило з ніг до голови холодною водою; як окропом обдало; як окропом ошпарило; як полум'ям обгорнуло; як приском обдало; як холодним душем обдало.

Стан хвилювання: голова йде обертом; душа крається; душа не на місці; закипає душа; закипає кров; кожна жилка дрижить; кожна жилочка забриніла; на серці коти скребуть; серце кров'ю обливається; серце обірвалося; шашіль точить душу; як окропом хто обілляв.

ХВИЛЯ, бриж (брижі по воді), бурун, бурунець, бурунчик, вал, хвилечка, хвилонька, хвилька.

ХВИСЬК`ИЙ, гострий (вітер), дошкульний, замашний, ущипливий, шкулкий, шкулький, шпаркий,

*** дошкульний вітер.

ХВОРИЙ, безздоровний, болящий, занепалий, кволий,

млілий, недолугий, недолужний, недужий, нездужий, немічний, онемощілий, слабий, слабовитий, слабуватий, смерченний, трудн`ий (тяжко хворий), хворенький, хворлявий, хворний, хворобливий, хворовитий, хворуватий, хиренний, хиренький, хирий, хирлявий, хирний, хирявий, хорий,

*** в супоню скрутило; дивиться в гроб; дні лічені; дотліває іскра життя; душа на одній павутинці; душа не держиться в тілі; душа тримається на волосинці; і голову не зведе; ледь живий і теплий; не жилець на цьому світі; ні живий, ні мертвий; одна тінь залишилася; одні мощі лишились; пряде на тонку; скоро кришка; скрутила хвороба; смерть заглядає в очі; смерть занесла косу; смерть з косою стоїть за плечима; смерть на чоло поклала знак; смерть стоїть в узголов'ї; смерть стоїть у головах; смерть трясе косою; тане, як віск; тільки живий та теплий; тільки тінь зосталася; три чисниці до смерті; ходячий мертвець; ходячий мрець; ходячі мощі; як з гробу встав; як з хреста знятий.

Приповідки: Полегшало нашому батькові: де сиділа болячка — там дванадцять. Нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає. Поправився з кулька в рогожку. Поправився вухом об землю. Поправився з покутя на лаву. Поправився попові в калитку. Уже й "святий Боже" не поможе. Поможуть чотири дошки й васильків трошки.

(Див. також синонімічне гніздо "хворіти").

ХВОРІТИ, ЗАХВОРІТИ, боліти ("Болітимеш, хорітимеш, смерти бажатимеш".), гибіти, занедужувати, занемагати, заслабіти, заслабувати, застуджуватися, захворювати, злягти, кволитися, кволіти, кор`одитися (діал.) і кород`итися, нед`обритися ("Щось мені нед`обриться".), недугувати, недужати, нездоліти, нездужати, підупадати, прихворювати, розболюватися, розклеюватися, рознедужуватися, рознемагатися, розхворюватися, розхорув`атися, слабіти, слабнути, слабувати, хворувати, хиріти, хирляти, х`оріти, хорувати,

*** бути на Божій дорозі (в передсмертному стані); бути на лікарняному; бути на останній дорозі; бути прикутим до постелі; викашлювати хворобу; впадати в лежу; геть розклеїтися; дивитися в могилу; занепадати здоров'ям; занепадати на здоров'ї; ледве дихати; лежати в ліжку; лежати в лікарні; лежати в недузі; лежати пластом; лежати пр`и смерті; лежати трупом; на ладан дихати; не по собі почуватися; обома ногами в могилі стояти; одною ногою в могилі стояти; підупадати на здоров'я; підупадати на силі; потрапляти в руки ескулапам; потрапляти в руки лікарям; потрапляти на операційний стіл; прясти на тонке (на тонку); скапувати свічкою; скручуватися в супоню; стояти на Божій дорозі; упадати в лежу.

Приповідки: Ой жінко, нездужаю: якби ти мені зварила вареників... та не вари сорок, бо не з'їм, а звари тридцять дев'ять та великих, може, з'їм та одужаю. Полегшало нашій матері: з печі на лаву перебралася. На другий бік видужав. На другий бік поправився.

(Див. також синонімічне гніздо "хворий").

ХВОРОБА, безздоров'я, біль, б`олещ, б`олещі, б`олість, б`олюх, болячка, знемога, кволь, недуг, недуга, нездоровиця, нездоров'я, нездуга, нездужання, нездужжя, нездужість, неміч, немога, н`емощі, слабість, слабовінь, слабосилля, слабування, трясця, хворість, хворота, хиря, хирячка, хорість, хороба, хоровитість, хорота,

*** болюх болющий (із замовлянь від переляку); невиліковна хвороба; смертельна хвороба; удавана хвороба.

Приповідки: Хвороба нікого не красить.

ХИЛИТИСЯ, валитися (од вітру), клонитися, нахилятися, перехилятися, підхилятися, похилятися, прихилятися, прохилятися, схилятися, хилятися,

*** хилйтися від вітру; хилитися до землі; хилитися долу; хилитися до заходу (про сонце); хилитися на захід (т.с.).

ХИМЕРА, вигадка, галюцинація, дивацтво (у вчинках), дивовижа, причуда, страховище, фантазія, химорода, химородь.

ХИМЕРНИЙ, дивацький, заплутаний, незвичайний, незвичний, незрозумілий, фантастичний, химеристий, чудакуватий (про людський характер), чудернацький.

Х`ИРІТИ І ХИР`ІТИ, гибіти, занепадати, кволитися, кволіти, миршавіти, нидіти, підупадати, ч`евріти.

ХИТАТИ, вертіти (туди-сюди), вигойдувати, виколихувати, виляти, вихати, вихитувати, вихлювати, вихляти, гойдати, загойдувати, заколисувати, заколихувати, коливати, колисати, колихати, крутити (див. фразеологічні синоніми), люлікати, люляти, майдалати, майталати, майталачити, майтолати, мантиляти, матильгати, матлати, махати, меляти (хвостом), метеляти, метильгати, метляти, мотляти, перегойдувати, переколихувати, перехитувати, підгойдувати, підколихувати, підхитувати, погойдувати, поколихувати, похитувати, розгойдувати, розколихувати, розколисувати, розхитувати, сколихувати, схитувати, хибати, хилитати, хиляти,

*** крутити, як берестовою гіллею; крутити, як циган сонцем.

ХИТАТИСЯ, вигойдуватися, виколихуватися, вихатися, вихилясити, вихилясничати, вихитуватися, вихлятися, вібрувати, гойдатися, кабутати (про колесо: обертатися, хитаючись у різні

боки), камбутати (т.с.), киватися, коливатися, колихатися, колих-колих (вигук), кривуляти (про колесо), майдалатися, майоріти (рід./ майталатися, майталачитися, майтолатися, мантилятися, матильгатися, матлатися, маяти (майоріти), маятися, метелятися, метильгатися, метлятися, мотатися, мотилятися, мотлятися, перегойдуватися, переколихуватися, перехитуватися, повихуватися, погойдуватися, поколихуватися, похитуватися, похитуні (дит.), похитусі (т.с), розвіватися, розгойдуватися, розколихуватися, розхитуватися, сколихуватися, схитуватися, хилитатися, хилятися, хиті (дит.), хитуні, хитусеньки, хитусі,

*** іти ходором; хитатись, як суха диня на воді; ходором ходити.

ХИТКИЙ, вихлюватий, вихлястий, перекидистий, розгойданий, розгойдливий, хибкий, хисткий, хитливий, хитлявий, хитний,

*** хитка хода.

ХИТРИЙ, бісеня (про дітей), викрутень, дволикий, дволиций, єхида-лисиця, заковуристий (хитромудрий), закомуристий, закулісник, каналія, комбінатор, крутихвіст, крутій, крутійкуватий, крючкодер, крючкотвор, лисичка-сестричка (про жін.), лукавенький, лукавець, лукавий, митикун, мудригелик, мус ("О, він добрячий мус!".), підлиза, підсіпний, підступний, плутяга, потайний, пройда, пройдисвіт, пройдоха, пройдошний, пролаза, пролазливий, пронира, пронирливий, проноза, пронозистий, пронозливий, пронозуватий, проява, скрадливий, слизькоязикий, словоблуд, словоблудистий, спокусливий, тихомудрий, улесливий, хитренький, хитрик, хитринкуватий, хитродум, хитроман, хитромедий, хитромедний, хитромедявий, хитроменний, хитромовний, хитромудрий, хитроокий, хитрозадий (груб.), хитруватий, хитрун, хитрунець (про діт.), хитрунчик (т.с.), хитрунчичок (т.с.), хитруха (ж.), хитрушка, хитрюга, хитрюган, хитрючий, хитрющий, хитряк, хитрякуватий, хитрячок, хлюст, шельма, шельмуватий,

*** без мила в душу лізе; викрутнями перебивається; вкусить і меду дасть; дволикий Янус; еталон хитрощів; захворів на хитрощі; з медом на вустах; знає, де раки зимують; з хитринкою; і вложці води не спіймаєш; і в ступі не влучиш; і нашим, і вашим; і нечистого перехитрує; круг пальця обведе; кругом пучки обкрутить; купить і продасть; лис Микита; лисом підшитий; миршами й кицями підпертий; на речах, наче на кобзі; на речах, наче на цимбалах; на чужій голові горіхи розколює; підбитий бісом; подвійне дно; по крашанках пройде й жодної не роздавить; по кривому шляху поїхав; потайна собака; прикида-

ється мерзлим індиком; складний, як чортяка в мисочку; словом, як листом стеле; собі на умі; стара лисиця; старий вовк; старий лис; старого лісу кочерга; такий, що не встромить пальці в двері; три міхи хитрощів носить; уміє вийти з води сухим; уміє вискочити на сухе; уміє впасти й не забитись; хитра бестія; хитра проноза; хитра пташка; хитер, як хто инший (чорт); хитрий, аж олія з мармизи пливе; хитрий жук (жучок); хитрий, як біс; хитрий, як вовк; хитрий, як в'юн; хитрий, як лисиця; хитрий, як собака; хитрий, як собака за вечерею; хитрий, як старого лісу кочерга; хитрий, як чорт; хитрий, як щука; хитріше чорта; хитромудра бестія; хитрощів, як у мішку проса; чужими руками гадів ловить; чужими руками жар загрібає.

Приповідки: Він у нас зовсім дурний: з чужого воза бере, а на свій кладе. Сюди гав, туди дзяв. Сюди хрестом, туди хвостом. Уміє погладити в той бік, куди шерсть лежить. Це з тих, що не говіють, а проскурку їдять. Де не перескочить, там перелізе. Де не перескочить, там підлізе. Лисячий хвіст, а не людина. Хоч дурний, так хитрий. Кудкудаче курка під бузком, а яйце несе в кропиві. Спить, а Химині кури бачить. Глухий, як скажеш "дай", а як скажеш "на", то чує. Дмитер-хитер: з'їв курку, а сказав, що полетіла. Лисів свідок — його хвіст. Хоч яка лисиця хитра, а он скільки жінок ходить у лисячому хутрі. На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балалайці. М'яко стеле, та твердо спать. На язиці мід, а під язиком лід. Писком риє, а хвостом слід замітає. Хвостиком виляє, а курей хапає. Дивиться лисицею, а думає вовком. Перехитрить і хитрих.

ХИТРО, витіювато, мудро, хитромудро,

*** сплетено витіювато; сплетено хитро; сплетено хитромудро.

ХИТРОЩІ, виверт, викрут, викрутас, хитрість, фінт.

ХИТРУВАТИ СХИТРУВАТИ, біднитися, виляти (хвостом), виборсуватися, видурювати, викрутасити, викручуватися, вимантачувати, вимантачуватися, вимудровувати, вимудровуватися, виплутувати, виплутуватися, витійствувати, вициганювати, вишахровувати, дипломатничати, запобігати, затуманювати, крутити, крутитися, лисичити, лукавити, лицемірити, маніпулювати (чим), микулити, микулитися, обскакувати (когось перехитрити), перехитряти, перечирвити (картярське), підвертатися (до кого), підсокирюватися (набиватися хитрощами), плазувати (перед ким), прибіднюватися (удавано), прибіднятися, придурюватися, прикидатися, упадати (перед ким), хитрити, хімічити, циганити,

*** баляки підпускати; брати на "ура"; бути собі на умі; вдаватися до хитрощів; вертіти хвостом; вести гру; вести тонку гру; вивідувати ума; виляти хвостом; витися лисом; влазити в

довір'я; втиратися в довір'я; гнати (гонити) Химині кури; говорити наздогад буряків; грати в граники (гранки); грати дурня (дурника); грати комедію; грати іншу роль; грати роль; гратися в жмурки; гратися в кота й мишку; гратися в кузьмірки; гратися в навздогади; гратися в піддавки; гратися в піжмурки; гратися в хованки (хованку); даватися на хитрощі; діяти тихою сапою; заговорювати зуби; замітати сліди; заплутувати сліди; затуманювати життя; звиватися в'юном; іти на хитрість (хитрощі); їздити зайцем (на транспорті); каламутити воду; корчити блазня, корчити дурника (дурня); корчити Лазаря; кривити душею; крутити, мов циган сонцем; крутити, мов швець шкурою; крутити словами; крутити харамана; крутити хвостом; крутити, як чорт греблею; крутити, як чорт дорогою; ламати комедію; лити крокодилячі сльози; ловити на вудочку (кого); ловити на гачок; ловити рибку в каламутній воді; манити медяником; манити пряником; манити, як горобця на полову; манити, як кота мишею; маніпулювати довірою; мішати горох із капустою; морщити з себе сироту; наводити полуду на очі; надівати маску; надівати (надягати) овечу шкуру; надівати личину; на козі під'їжджати до кого); напускати каламуть; напускати туману; не давати навзнаки; не подавати виду; не показувати виду; обводити круг пучки; обертати круг пучки; обходити задніми дворами; перебиватися викрутасами; пересмикувати карту; перехитрити самого себе; перти тумана в очі; підлазити, як чорт під монастир; підпускати троянського коня; плести павутинцу (на кого); плести хитру павутину; плутати карти; плутати сліди; по кривому шляху поїхати; прибирати позу; прикидатися вовком в овечій шкурі; прикидатися дурнем (дурником); прикидатися казанською сиротою; прикидатися лисичкою (про жін.); прикидатися лисом (про чол.); прикидатися невинним; прикидатися невинним ягнятком; прикидатися овечкою; прикидатися святим та божим; прикидатися ягнятком; пролазити в шпарку; пускати туман у вічі; пускатися на хитрощі; робити вигляд; робити з себе дурника (дурня); робити під виглядом (чого); робити під маркою; робити словесні викрутаси; робити тактичний хід; розігрувати спектакль; розставляти пастки; розставляти сильця; розставляти тенета; снувати павутиння (на кого); удавати дурника (дурня); удавати невинне ягня; удаватися до хитрощів; удавати фігля (фігляра); ума вивіряти; хвостом замітати сліди; хитрити хитрячка; хитрувати, як пес за вечерею; ховати кінці в воду; ходити довкола; ходити кругом; ходити кругом та навколо; ходити навколо; ходити навкруг; частувати Хоминим чаєм.

Приповідки: На словах милості просить, а за халявою

ніж носить. Приплітає коляду, щоб дали капусти. Говорить наздогад буряків, щоб дали капусти. Кланяється, щоб укусити за п'яти.

ХІДНИК, хідничка, хідничок, ходень, ходик.

ХЛЕБТАТИ (РІДИНУ), жлуктити, ковтати, лигати, сьʼорбати і сьорбʼати, хлептати, хлистати, хлиськати, хиляти, хлебескати, цідити, цмулити.

ХЛІБ (ЗЕРНО), валки (скошений хліб), ворох, градобій (побитий градом хліб), градобоїця (т.с.), жито-пшениця, житостій, жниво (спілий хліб), збіжжя, зеренце, зернечко, зерничко, зерно, зернові, зернячко, злаки, злакові, колоски, колоскові, колосові, колосся, кошаниця (скошений, але ще не обмолочений хліб), кошениця (т.с.), невіянка (невіяне зерно), новинʼа (хліб нового врожаю), озимина, озимі, пашнина, пашниця, пашничка, покіс, покоси, полеглиця (полеглий хліб), поляжка (т.с.), пшениця-пашниця, сівбиця (зерно для сівби), травостій (хліб на пні), ужинок (зжатиий хліб), хлібостій, яровина, ярові,

*** багатий урожай; великий хліб (т.с.); всяка пашниця; золоте дорідця; намолотний хліб; невіяне зерно; хліб на пні.

Приповідки: На той хліб, що надворі, а той, що в коморі. Ой пшениця-кошаниця — товарові паша.

ХЛІБ (ПЕЧЕНИЙ), балабух, балабуха, балабушечка, балабушка, балабушок, білан (білий хліб), біланчик (т.с), білаш (т.с.), бухан, буханець, буць (невдалий хліб), вівсяник, глевтюк, глевтяк, глевчак, глевʼяк, гніздюк (невдалий хліб), горохвʼяник, гречаник, жаловʼаник (прісний житній хліб, що їдять у піст), жилавник (т.с.), жилованик (т.с.), жиляник (т.с.), житник, житняк, жованець (загорнений у полотнину жований хліб, який наші предки вживали замість соски для немовлят), забудька (забутий у печі хліб), забудьок (т.с.), закалець (хліб із закальцем), залепух (глевкий хліб), засадець (залишки тіста, яке останнім саджають у піч), засадчик (т.с.), засадчичок (т.с.), засадьок (т.с.), злʼіпинець (хліб, що під час випікання злипся з іншим), кисляк (кислий хліб), комісняк (солдатський хліб —іст.), кукла (жованець), кукурудзяник, малай (хліб з кукурудзи, гороху, проса), малимон (невдалий хліб), мартопляк (т.с.), маца (пасхальний прісний хліб у євреїв), мелай (малай), мелайник (т.с.), намʼішуваник (хліб у голодовку), насущний, насущник, опрʼісник, перепеча, перепічка, підпалок, підпалочок, плескач, плескачик, пʼоскрібок (хліб, спечений з оскрібків тіста в макітрі), прісняк, прісняник, пухкʼеник (солодке печиво), пшеничник, пшоняник, репаник (репаний хліб), сухар, сухарик, хлібеня, хлібенятко, хлʼібець і хліббʼець, хліб-сіль, хлібчик, хліб'я, цілушка, черств'як, чорниш (чорний хліб), яшник,

*** важений хліб ("Щоб не діждали в`ажений хліб їсти."

— побажання), важкий хліб; весільний хліб; горьований хліб; дармовий хліб; комісний хліб (солдатський — іст.); коміський хліб (т.с.); ласкавий хліб (милостиня); легкий хліб; легкі хліба; л`ежаний хліб; лежачий хліб; насущний шматок; обрядовий хліб; поминальний хліб; почесний хліб (під час сватання); проханий хліб; п'яний хліб; свайбовий хліб; свій хліб; святий хліб; хліб насущний; хліб з остюками; хліб, як сонце; хрестопоклінний хліб (у великий піст); чужий хліб.

Різновиди українського хліба: батон, батончик, булка, булочка, буля (дит.), бухан, буханець, буханчик, бухинка, бухиночка, вареник, варениця, варяниця, дивень (хліб у вигляді кільця, через яке наречений дивиться на гостей), калач, калачик, каленик (хліб з калиновими ягодами), книш, коврига, колобок, кольо (дит.), корж, коржик, короваєць, коровай, крачун (хліб, спечений на свят-вечір), легкодушник (хлібець для подаяння жебракам, аби ті пом'янули померлого), лежень (весільний хліб), кренделик, крендель, маторжаник, млинець, оладок, орішки, ощіпок (прісний плескач), паляниця, паляничка, пампух, пампуха, пампушечка, пампушка, паска, пасочка, печиво, пиріг, пиріжок, підпасичник (хлібець, що давали пастухові при першому весняному вигоні худоби на пастівник), плачинда (пиріг), плетеник (плетений хліб), плетінка (т.с.), хлібеня, хлібина, хлібинка, хлібчик, хранзоля.

Частини хлібини: кусень, кусник, кусничок, окраєць, окрайчик, ош`имок, підспідок (нижня шкуринка), цілушка, шкурина, шкуринка, шмат, шматок, шматочок.

Приповідки: Не хлібом єдиним живе чоловік. Хліб — усьому голова. Хліб наш насущний. Біл`аш — у кармаш, чорниш — у комиш (приповідка жебраків). Спекла мама буця, що не їстиме ні куця, ні цюця. Іж кисляки, заким будуть прісняки. Якби мама знала, яка в мене біда, вона б передали горобчиком хліба (з прадавньої пісні).

ХЛІБОРОБ (ЗА РАД. ЧАСІВ ПЕРЕВАЖНО ЗНЕВАЖЛИВО), гречкосій, землерий, землероб, кріпак, колгоспник, куркуль, мужик, мужва, радгоспник, радгоспівець, рільник, свинопас, село (з ірон. відтінком), селюк, селянин, трудоденець, хуторянин, ферма (про дівчат-доярок, котрі пахли силосом),

*** в землі бабрається; волам роги крутить; волам хвости крутить.

Приповідки: Коли б не хлоп та не віл то не було б і панів.

ХЛІВ, кошара саж, хлівець, хлівина, хлівок, хлівчик.

ХЛОПЕЦЬ, козак, козарлюга, козаченько, козачина, легінь, лугарик (запорозький козак) молод`ець, молодик, отрок, парубець, парубійко, парубок, парубча, парубчак, парубчисько, паруб'яга, переросток, півпарубок, підліток, хлоп ("Хлоп — як дуб". Грінч.),

хлоп`ак, хлоня, хлопеня, хлопенятко, хлопець-друзяка, хлопак, хлопище, хлопійко, хлопко, хлопцюга, хлопча, хлопчак, хлопчатко, хлопченя, хлопченятко, хлопчик, хлопчина, хлопчинка, хлопчинонька, хлопчиночка, хлопчисько, хлопчичок, хлопчище, хлоп'юга, хлоп'я, хлоп'яга, хлоп'як, хлоп'ятко, хлоп'яточко, шугай (парубок), юнак,

*** бабин смик (парубок, який одружується зі старою жінкою); буйний молодець (фольк.); добрий молодець; молодий чоловік; сильна стать; славний козак; славний молодець; славний хлопець; хвацький хлопець.

ХЛЮПАННЯ, брьохання, жвахтіння, плескання, плескіт, плескотання, плескотіння, плюскання, плюскотання, плюскотіння, плюхання, хлипання, хлюпання, хлюпотання, хлюпотіння, чалапання, чалапкання, чвакання, човкання.

ХМАРА, хмара-громовиця, хмарина, хмаринка, хмарище, хмарка, хмаровиння, хмаронька, хмарочка, хмаровище, туча.

ХМАРНО, насумрило, насурмонило, нахмарило, нахмарилося, похмурно, похмуро, хмарить, хмариться, хмурно, хмуро,

*** нагнало хмари; насунули хмари; облягло хмарами.

ХМИЗ, бурелом, вітровал, вітролом, л`амань, ломаччя, суш, сушник, сушня, сушняк, трусок, хамло (діал), хащ, хв`орост і хвор`ост, хворостиння, хворостняк, хмизняк, хмизок, чагар (діал.), чагарник.

ХМІЛЬНИЙ, захмелілий, охмелілий, підхмелений.

ХМУРИТИСЯ, насуплюватися, нахмарюватись, супитися, хмаритися,

*** нахмарювати чоло.

ХМУРО, насуплено, понуро, похмурно, похмуро, хмарно, хмурно, хмурувато.

ХОВАТИ, держати, законспіровувати, замасковувати, запломбовувати, засекречувати, затаювати, зашифровувати, зберігати, конспірувати, критися, маскувати, переховувати, підховувати, пломбувати, приберігати, приховувати, притаювати, таїти, тримати, утаювати, хоронити,

*** замітати сліди; за пазуху класти; не показувати на світ; повивати таємницею; тримати в схованці; тримати в сховку (сховищі); тримати під покривалом; укривати таємницею; ховати в іншому місці; ховати в кишеню; ховати в пазуху; ховати в скриню; ховати деінде; ховати за дверима; ховати за десятьма замками; ховати за сімома замками; ховати за трьома замками; ховати кінці; ховати кінці в воду; ховпати під замок; ховати під покривалом; ховати подалі від людських очей; ховати подалі від людського ока; ховати подалі від стороннього ока; ховати подалі від чужого ока; ховати, як зіницю в оці; ховати, як зіницю ока.

ХОВАТИСЯ, СХОВАТИСЯ, берегтися (від кого), засідати (за чим), законспіровуватися, закрадатися, замасковуватися, занишкувати, засеречуватися, заховуватися, зашифровуватися, маскуватися, конспіруватися, критися, оберігатися, оглядатися (на кого), остерігатися, переховуватися, підстерігатися, принишкати, пристерігатися, притаюватися, приховуватися, причаюватися, прищулюватися, прищурюватися, прокрадатися, стерегтися, схоронятися, таїтися, хиститися, хоронитися, чаїтися, *** в нетутечках бути; жити під покровом таїни; зариватися в нору; затаїти дух (духа); затамувати подих; купувати з-під поли; не навертатися на очі; перестати дихати; притаювати дух; прищулити вуха; продавати з-під поли; прокрадатися кружма; сидіти в засідку (засідці); сидіти й не дихати; ховати голову в пісок; ховатися від людських очей; ховатися від людського ока; ховатися від стороннього ока; ховатися в кущі; ховатися в затінку; ховатися в притінку; ховатися в шкаралупі; ховатися за спиною; ховатися за чужі спини (чужу спину); ховатися подалі від людських очей; ховатися подалі від людського ока; ховатися по криївках; ховатися по кутках; ховатися по кущах; ховатися по схронах; ховатися, як вовк за горою; ховатися, як миша в нору.

ХОДИТИ, байдати, байдикувати, блудити, блукати, бовтатися, бриндзати, бродити, бродяжити, брьохати, брьохатися, валандатися, вандрикувати, вертітится, вештатися, виляти, вистрибувати, виходжати, виходити, вишивати (про п'яного), віятися, волоцюжитися, волочитися, гарувати, гоцати, гупати, гуцикати, дефілювати (ірон.), дибати, дибуляти, дибцяти, диндати, диндигиндати, дрибзати, дригати, дримбати, дриндуляти, дриндяти, дринзяти, дріботати, дріботіти, дрібушити, дрібцювати, заходити, кандибати, кадиляти, каруселити, клешняти, клигати, ковилгати, ковиляти, коливати, колобродити, копотіти, кренделяти, кривуляти, крокувати, кружеляти, кружляти, крутитися, кульгати, линдати, линдзяти, линдяти, лопотати, лопотіти, ляпотати, ляпотіти, льондати, мандрувати, маршірувати, метатися, метляти, метушитися, микатися, мотатися, мотлятися, наближатися, накульгувати, никати, нипати, ницяти, нишкати, нишпорити, обнишпорювати, паляндрувати (діал.), переходжати, переходжувати, петлювати, петляти, підходити, плентати, плентатися, плутатися, походжати, походжувати, проходжуватися, рипатися, розгулювати, розходжати, розходжуватися, розходитися, скитатися, сновигати, снувати, совгати, совгикати, совдати, стрибати, сходитися, теліпатися, тинятися, товктися, топтатися, тупати, тупкати, тупотати, тупотіти, туптупкати (дит.), тупцювати, тупцяти, тюпотіти, хилятися, х`ожувати, чавкати (по грязюці), чавкотати, чавкотіти, чалапати, чалапкати, чалапкотати,

чалапкотіти, чапати, чапчалапати, чеберяти, човгати, човгикати, чургати, шаландатися, шалатися, шамотатися, шаркати, шаркотати, шаркотіти, шастати, шататися, швандяти, швендяти, швендятися, швиндяти, швиндятися, шкандибати, шкандиляти, шейкатися, шкатильгати, шкинтати, шкитильгати, шкітильгати, шкопиртати, шкорбати, шкутильгати, шлямбати, шлямпати, шлятися, шльопати, шмигляти, шн`ирити, шнир`яти, шпацірувати,

дитячі пестливі: диб-диб, дибки-дибки, дибу-дибу, дибулі, дибуль-дибуль, дибуні, дибунечки, дибуночки, дибусеньки, дибусечки, дибусі, тпрутеньки, тпрутечки, тпруті, тупці-тупці, ходитоньки, ходуні, ходусеньки, ходусечки, ходусі,

*** бити байдики; бити ноги; бити чоботи; блукати в пітьмі; блукати в темряві; блукати по світах; верстати шлях; вертітися дзигою; вертітися колесом; вештатися по світу; виписувати мисліте (про п'яного); волокти (волочити) ноги; гаптувати стежку; коливати з ноги на ногу; крутитися, як дзига; міряти голими п'ятами світ; міряти кроками; міряти ногами; міряти п'ятами; оббивати пороги; оббивати стежку; обчовгувати пороги; налягати на ноги; переставляти ноги; переступати ногами; пересувати ногами; плести кренделі ногами; плести ногами; плутати ногами; совати ногами; совгикати ногами; справляти швенді; топтати взуття; топтати втому; топтати дорогу; топтати землю; топтати ноги; топтати підошви; топтати слід; топтати чоботи; ходити валькувато; ходити впорожні; ходити галасвіта; ходити з кутка в куток; ходити з підскоком; ходити колом; ходити кругал`я; ходити круг`асвіта; ходити кружка; ходити льондом (байдикувати); ходити на своїх двох; ходити, не доходя минаючи (ірон.); ходити перевальцем (перевалюючись); ходити перехильцем (перехильці); ходити під стіл пішки (про дітей); ходити піхтурою; ходити попідруки; ходити по світу; ходити розвалькувато (розвальцем); ходити стома стежками; ходити туди й сюди; ходити чвалаями; ходити, як коняка в замісі; ходити, як пес на ланцюгу; ходити, як Сірко на прив'язі; ходити, як собака на прив'язі; ходити, як цуцик.

Приповідки: Коли вже зайшов, то заходь.

ХОЛОД, дюдінька (дит.), дюдічка (т.с.), дюдя (т.с.), дюдька (т.с.), зазимки (перші осінні морози), зазимчак (т.с.), зазімки (холодна погода напровесні), зима, зимність, зимонька, зимонька-снігуронька, зімність, зюзя (дит.), к`ипень, лють (сильний холод), кипінь (т.с.), кришиниця (лютий мороз), морозенко, морозище, морозяка, одзимок (затяжне танення снігів навесні при холодному вітрі), остуда, питень, призимки (ранні зимові холоди), прохолода, свіжість, студениця, хвища, холодина, холодище, холоднеча, холодок, холодочок, холодрига, хуга,

*** зима мороз`ова; козацький мороз; могильний холод; мороз, аж дух захвачує (захоплює); мороз, аж зорі скачуть; мороз, аж іскри скачуть; мороз, аж скалки скачуть; мороз, аж скрипить; мороз, аж шпари заходять; мороз, як у забій б'є (день проз день); собачий холод; холод, наче перед Різдвом; холод, хоч вовків ганяй.

Приповідки: Так холодно, що якби не вмів дрижати, то вмер би. Оце мороз з очима! (див. ще "мороз").

ХОЛОДИЛЬНИК, льодовник, льодярня, морозильник, морозильня, морозн`ик, рефрижератор (на колесах).

Приповідки: Чорта можна заморозити. (див. ще "погріб").

ХОЛОДНИЙ, арктичний, вистуджений, зазимкуватий, зазімкуватий, замерзлий, затінковий, зимний, зимовий, зимушний, зимушній, зімний, зімникуватий, зімничуватий, зімовний, крижаний, крижинистий, ледяний, льодовитий, льодяний, мерзлий, мерзлотний, морозний, мороз`овий, морозявий, морозяний, москальський (холодний північно-східний вітер), обморожуючий, північний, промерзлий, проморожений, прохолодний, прохолоднуватий, студений, студливий, холодненький, холоднесенький, холоднісінький, холоднуватий, холоднючий, холоднющий, холодюга, холодюка.

ХОРОБРИЙ, безбоязкий, безбоязливий, безбоязний, безоглядний, безстрашний, безстрашник, безшабашний, безшабашник, буй-тур, буревісний, буревісник, витязь, відважний, відчайдух, відчайдушний, відчайдушник, відчайний, відчаюга, відчаюх, відчаяка, герой, геройський, джигіт, доблесний, завзятець, завзятий, загонистий, зважл`ивий (зважується на подвиг), звитяжець, звитяжний, зух, лихацький, лицар, людокрил, молодецький, мужній, небій (діал.), небой ("І небоя вовки їдять"), небоязкий, небоязк`о, небоязливий, небоян, невмирайло, недр`ога, нелякливий, неполохливий, н`естрах, несхитний, одчай-голова, одчайдух, одчайдушний, одчайний, одчаюга, одчаяка, орел, отряха (діал.), отряхуватий, паливода, палисвіт, побіденний, побіденник, рицар, рицарський, рішучий, рубака, сміливець, сміливий, сміливоокий, смілий, сміляк, смільчак, уг`ара, хвабрий ("Тоді баба хвабра, як на печі"), хват, хвацький, хоробренький,

*** відірви та покинь; в пекло полізе; готовий іти в огонь і воду; з живчиком та перчиком; знається з відвагою; і чорт за брата; і чорт не брат; і чортові не брат; на голі шашки полізе; на ніж піде; негасима свічка; не дасть собі в кашу наплювати; не заяча кров; не з заячого пуху; не з лякливих; не знає вагань; не знає страху; не з полохких; не з полохливих; не з полохливого десятка; не ламається в колінах; не лякливого десятка; не лякливого роду; не полохливого роду; не страхополох; не страхопуд; не страшків син; нікому кроку не уступить; самому

чортові брат; самому чортові в зуби полізе; самому чортові на роги полізе; сам чорт за брата; сам чорт не брат; твердий, як скеля; хвацька душа; хоробра душа; хоробре серце; хоробрий, як сокіл; хороброго десятка; хороброго племені; хороброго роду.

Приповідки: Йому й море по коліна. Йому й море по пупа. Не боїться ні тучі, ні грому. Не боїться ні хмари, ні чвари. Ні чортів, ні богів не боїться. На печі то й баба хоробра. Чи сяк чи так, не боїться козак. Про нього слава на весь світ стала.

Примовки хоробрих: Або пан, або пропав! Чи пан, чи пропав, двічі не вмирати! Раз у рік Великдень! А була не була! Хоч на час та навскач! Чи вмер, чи повиснеш — раз мати родила! Страхи — не ляхи!

ХОРОШИЙ, винятковий, гарний, добірний, добрий, добрячий, знатний, зразковий, казковий, красний (рідше), лепський, ловкий, надзвичайний, найкращий, найліпший, неабиякий, незвичайний, незлий, незрівнянний, неперевершений, неповторний, непоганий, офітний, першорядний, першосортний, першоякісний, пишний, прегарний, предивний, прекрасний, прехороший, пречудесний, пречудовий, путній, путящий, файний, хосний, чарівний, чудесний, чудовий, чудовний, чудовний,

*** вищого гатунку; вищого сорту; першого гатунку; першого сорту.

ХОТІТИ, ЗАХОТІТИ, багнути, бажати, баж`ити, благоволити, волити, воліти, жадати, забагнути, забагти, забажати, забандюрити, забандючити, заблаговолити, зажадати, замірятися, заохочуватися, запрагнути, зволити, згоряти (від нетерплячки), мріяти, намірятися (щось робити), нетерпеливитися, побиватися ("На червоні чоботята побиваються дівчата"), прагнути, розохотититися, труситися (до чого), хотітися, хотя-нехотя, хоч-нехоч, хтіти,

*** висловлювати бажання; горіти бажанням; захотіти пташиного молока; згорати від нетерплячки; палати бажанням; слинки (слину) ковтати; слину пускати; хотіти аж-аж-аж; хотіти до різачки.

Приповідки: Спить і в сні бачить. Захотів печеної криги. Захотів смаженого льоду. А йому в одну душу: дай! Захотіла муха злого духа. Хоче до чиряків та ще й болячки. Не хоче, як кобила вівса. Не хоче, як коза сіна. Не хоче, як старець гривні.

ХОТІТИСЯ, ЗАХОТІТИСЯ, багнутися, бажатися, забаг`атися, забагнутися, забагтися, забажатися, забандюритися, забандючитися, заблаговолитися, забогарадитися, загорітися ("загорілось йому"), закортіти, закортітися, замандюритися, заманутися, заохотитися, запотребитися, заюхторитися (рід.), кортіти, мріятися, мріятися-прагнутися, нетерпеливитися, підмиває ("так

і підмиває зробити"), пориває (т.с.), прибандюритися, примандюритися, припекти, приспічити, тягне (на що), хтітися,

*** аж проситься; аж слина котиться; бере нетерплячка; бере хіть; біс сіпає за язик; біс смикає за язик; до жаги приспіло; душа поривається (рветься); жилка не присохла (ще хочеться); кортячка напала; кортячки насіли; на язиці вертиться (хочеться сказати); на язиці висить; непосидячка бере; нетерпець бере; не терпиться; нетерпій напав; нетерплячка взяла; охота взяла; припала охота; проситься на язик (сказати); розбирає нетерплячка; розбирає охота; розгорілися очі; так і кортить; так і підкидає; так і підмиває; так і тягне; хіть бере; хочеться аж-аж-аж; хочеться, аж горить; хочеться, аж жижки сіпає; хочеться, аж жижки трусяться (трясуться); хочеться, аж за язик смикає (щось сказати); хочеться, аж ноги сверблять (танцювати); хочеться, аж ноги трусяться (т.с.); хочеться, аж очі горять; хочеться, аж пищить (заміж); хочеться, аж під п'яти пече; хочеться, аж п'яти сверблять (іти); хочеться, аж руки горять (до роботи); хочеться, аж руки сверблять; хочеться, аж руки чешуться (вдарити); хочеться, аж свербить; хочеться, аж слина котиться; хочеться, аж слина на кінчику язика; хочеться, аж слина по губах тече; хочеться, аж слина покотилася; хочеться, аж страх бере; хочеться, аж тріщить; хочеться, аж у ноги лоскоче; хочеться, аж шкура болить; хочеться,аж шкура горить; хочеться, аж шкура тріщить; хочеться, аж язик чешеться (сказати); хочеться до аж-аж; хочеться до не можу; хочеться до сліз; хочеться, мов за поли тягне; хочеться, мов перед смертю; хочеться, ніби шнурком тягне; чорт сіпає (смикає) за язик (хочеться сказати).

Приповідки: Кому що, а тобі хочеться. Як хочеться! Заманулося мерзлого в Петрівку. Кортить котові сало, та високо бантина. Захотілось бабі раків — продала корову. Його потягло (на що).

ХРЕБЕТ, скелет, хребетина,

*** становий хребет; хребетний стовп.

ХРЕЩАТИЙ, хрестовий, хрестовинний, хрестоподібний, хрестоцвітний, хрещастий, хрещатенький.

ХР'ЕЩЕНИЙ І ХРЕЩ'ЕННИЙ, похресник, фін (діал.), хрещеник,

*** мир хрещений; хрещена дочка; хрещена мати; хрещена сестра; хрещений батько; хрещений брат.

ХРИПКИЙ, охриплий, охрипкуватий, хрипкуватий, хрипливий, хриплий, хрипкоголосий, хрипотючий, хрипкоголосий, хрипкуватий, хрипоголосий, хриплуватий, хрипуватий, хрипун, хрипучий.

ХРИСТИЯНИН, хрестоносець, хрещений, христовий, христолюбець, христолюбивий, христролюбний.

*** Християнська душа; Христова віра; Христолюбиве воїнство.

ХРОКАЛО (РИБ.), бовт, бовтало, полохало, хрокач.

ХРОПІТИ, ХРОПТИ, підвивати, харкотати, харкотіти, харчати, хур-хурукати, хурчати,

*** хропіти на всі завертки.

ХРУПАТИ, хрумати, хрумкати, хрумкотати, хрумкотіти, хрумтати, хрумтіти, хрум-хрумати, хрумчати, хрупати, хрупостати, хрупостіти, хрупотати, хрупотіти, хрускати, хрускотати, хрускотіти, хрустіти, хрусь-хруськати, хрущати.

*** хрумкотіти (хрускотіти) на зубах; хрущати на зубах.

ХРЯЩ, хрящик, хрящовий, хрящовина, хрящовинний, хрящоподібний, хрящуватий.

ХТОСЬ, хто-небудь, хто-не хто, хтось-то.

ХУДИЙ, анемічний, безтелесий, безтілесний, видра (худа жінка), видря, в`иснаглий, виснажений, висохлий, вихуділий, вузькозадий, вузькотілий, глистуватий, глистяк, гострокостий, дистрофік, дохляк, дохляка, дохлякуватий, доходяга, драбинчастий, драбиняк, дравбинястий, драбинячок, жердинистий, жердинястий, жуплякуватий, зазимований (про худобу після зимівлі), засмоктаний, захарчований, захилий, захлялий, захуджений, збідований, здихля, здихляк, здихлякуватий, здихлячина, здохленина, здохлина, зд`охля, здохляк, здохляка, зниділий, кандибистий, кістлявий, кістякуватий, костомашистий, кощій, кощавий, марний, малокровний, маслакуватий, недокрівний, обезжирений, огудий, огудинистий, охлялий, реберчастий, ребрастий, ребристий, ребруватий, рідкоплечий, сохлий, сухаристий, сухенький, сухий, сухокостий, сухолиций, сухоплечий, сухоребрий, сухоребрик, сухорлявенький, сухорлявий, сухостійний, сухотілий, сухуватий, схудлий, тендітний, тонкостанний, хирлявий, хирляк, хлялий, худавий, худенький, худесенький, худий-худючий, худий-худющий, худин`а (про худобу), худісінький, худокостий, худорб`а, худорбастий, худоребрий, худорідний, худорлявенький, худорлявий, худощокий, худюк, худюсінький, худючий, худющий, худяк, худячок, шкелет, щуплий, щуплявий, щупляк,

*** висох на пужално; висох на сухар; висох на тараню; висох на шабатурку; висох на шкураток; від вітру точиться; живі мощі; живіт до спини присох; живіт до хребта присох; звівся на нінащо; звівся на свічку; звівся на скіпку; звівся на швайку; з лиця спав; змарнів, як полова; знидів на нявку; з присохлим животом; зсохся в опеньок; зсохся на корінець; зсохся на мумію; зсохся на шабатурку; і половини немає (схуднув); кілок кілком;

кістки та шкура; кості, обтягнуті шкірою; лантух з кістками; лантух з маслаками; ледве душа тримається в тілі; на одних жилах держиться; на себе не схожий (такий худий); наскрізь світиться; одна душа лишилась; одна тінь залишилась; одна худорба; одні кістки та шкура; одні кості та шкіра; одні кості шкірою обшиті; одні лопатки стирчать на спині; одні маслаки; одні мощі; одні очі блищать; одяг, як на кілку; очі повтягало; перевівся нінащо; перепався на смик; перепався на сухар; пішов у журавлину породу; пішов у кості; позбувся жиру; показує ребра; ребрами світить; сама снасть; сама худорба; самі вуха та зуби; самі кістки; самі кістки та жили; самі маслаки; сам на себе не схожий; спав жир; спав з лиця; спав з тіла; спав на виду; спав на лиці; спав у тілі; стягнувся на нитку; сухар сухарем; сухий, як вишкварка; сухий, як дошка; сухий, як опеньок; сухий, як перець; сухий, як скіпка; тільки живий та теплий; тільки тінь зосталася; тонкий, як джигіт; тонкий, як тернина; торохтить ребрами; ходячий мертвець; ходячі мощі; хоч за вітром пусти; худий, аж кістки торохтять; худий, аж світиться; шкірка та дірка; штани не держаться; як бадилина; як висмоктаний; як воляча жила; як вухналь; як в'ялена тараня; як дошка; як драбина; як жердина; як з гробу встав; як зелена трясця; як з хреста знятий; як лелека; як коцюба; як кочерга; як огудина; як очеретина; як свічка; як скіпка; як скракля; як сухий гриб; як сухий пеньок на дорозі; як тернова шпичка; як тичка; як тріска; як хворостина; як хлудина; як хорт; як цигарковий папір; як щука;

Приповідки: Душі більше, ніж тіла. Дмухни — й похилиться. Дмухни — й розсиплеться. Звівся ні на те, ні на се. Його хоч до сала прив'яжи, то все буде драбина. "Чого ти, зайчику, такий худенький?" "Того, що всім питки подаю". Не завидуй худорбі, доведе Бог і тобі. Самі кості на помості. Як у нього ще дух держиться? (кажуть про дуже худого). (див. хирлявий).

ХУДОБА, тварини, товар, худібка, худібонька, худібчина, худібчинка, худобина, худобинка, худобка, худобонька,

*** велика рогата худоба; голландська худоба.

ХУДОЖНИК, живописець, майстер, маляр, мистець, митець,

*** вільний художник; класний художник (іст.), майстер своєї справи; художник в своєму ділі; художник по натурі; художник свого діла; художник слова; художник сцени; художник у душі.

ХУДОЖНІЙ, декоративний, естетичний, мистецький, прикладний, художницький,

*** художнє слово; художнє ткацтво; художній свист; художній фільм; художня література; художня передача; художня самодіяльність.

ХУТІР, хутірець, хутірок.

Ц

ЦАПА, дибки, сторч, цапки, цапком,
*** скакати цапа; ставати цапки.

ЦАР, цар-батечко, цар-батюшка, царик, цариця (ж.), цариха (т.с.), царьок,
*** Цар всесвітній; Цар небесний; цар тьми; Цар царів;
Приповідки: Без царя в голові. За царя Гороха, як людей було трохи. За царя Панька (Тимка), як була земля тонка. За царя Хмеля, як людей було жменя. Нема царя в голові.

ЦАРЕВИЧ, царенко, цареня, царенятко, царівна (ж.), царя, царятко.

ЦВІРІНЬКАТИ, вицвіркувати, цвіготати, цвірготати, цвірінчати, цвіриньчати, цвіркати, цвіркотати, цвіркотіти, цвірчати, цівікати.

ЦВІСТИ, квітнути, квітувати, красувати (про хліба), красуватися (т.с.), процвітати (перен.), розквітати, розцвітати.

ЦВІТ, квіт, квіти, квітіння, квітка, квітки, квітонька, квіточка, квіття, косиця (діал.), красочка, цвітіння, цвітінь, цвіття, чічка,
*** липовий цвіт.

ЦИГАРКА, бичок (недопалок), димовуха, косячок, недокурок, недопалок, одна (перен. : "Закуримо по одній".), самокрутка, сигара, сигарета, сигаретка, цигарочка, цигаряка,
*** козяча ніжка.
Приповідки: Цигарка з рота не випадає.

ЦИТАТА, випис, витяг, уривок.

ЦІДИТИ, виточувати, виціджувати, вточувати, вціджувати, наточувати, націджувати, переточувати, переціджувати, точити,
*** точити крізь зуби.

ЦІЛИТИСЯ, влучати, лучити, поціляти, цілити, ціляти.

ЦІЛКОМ, всуціль, гамузом, досить, достатньо, зовсім, сп`овна і сповн`а, уповні, цілковито, цілкома.

ЦІННИЙ, вартісний, вартний, коштовний, стійний,
*** вартий уваги; цінний подарунок.

ЦІПЕНІТИ, заклякати, клякнути, коліти, оклякати, уклякати.

ЦМОКАТИ, клокати, плямкати, цмакати, цмокотати, цмокотіти.

ЦОКАТИ, дзвеніти, цокотати, цокотіти.

Ч

ЧАВУН (ПОСУД), баняк, банячок, казан, казанець, казанок, казаночок, казанчик, чавунець, чавунок, чавунчик.

ЧАРКА, келишок, чарупина, чарупинка, чарчина, чарчинка, чепуруха (жарт.).

ЧАРОДІЙ, авгур (жрець у старод. Римі, який віщував майбутнє на підставі пташиного льоту або співу), астролог, баба (знахарка), баба-повітруля; баїльник (від баяти — заст.), баяльник (т.с.), бог (бойківське), ведун (заст.), відун (т.с.), відьма (од "відати"), відьмар, вістун, віщий, віщун, волф (заст.), ворож (діал.), ворожбит, ворожей, ворож`ець, ворожиль, ворожій, ворожка (ж.), гадач, гад'єр (діал.), галдовник, голдовник, екстрасенс, заклинач, зам`овець і замов`ець (замовляння), заморока (чарівниця), звіздар (по зорях віщує), зеленщиця (травознай), знаник (знахар), зн`атник і знатн`ик, знахар, знахорка (ж.), зн`ахур, коренщиця (на корінні ворожить), кореньніця (т.с. застар.), кудесник (старосл.), маг, маноцівник, медіум, мольфар (діал.), мудрий (гуц.), обавник, оракул (іст.), примівник (знахар), прозирник, прозорливець, промислитель (т.с.), промівник (т.с.), пророк, спірит, тайновидець, тайнодій, тайнознавець, травознавець, травознай, характерник (у запорозьких козаків), химородник, хмарник (чарує хмари, щоб був дощ або перестав), чаклун, чарівник, чарівниченько, чародієць, чародійник, черединниця (відьма), чередільниця (т.с.), чорнокнижник, чудодій, чудодійник, чудотвор, чудотворець, шаман (у племен, де є культ духів), шептій, шептун, шептуня (жін.), шептуха (т.с.), ясновидець, ясновид`ющий,

*** маг і чарівниик; маг і чародій; маг і чудодій.

Приповідки: Той, що з нечистою силою знається. Той, що з чортами знається. Що чарівник зіпсує, знахар направить. Навчить біда ворожити, як нема що в рот вложити.

ЧАС, година, годинка, годинонька, годиночка, доба (узагальнене: важка доба), дозвілля (вільний час), лихоліття, пора, р`оки і рок`и, тривалість, часи (пора), часина, часинка, часиночка, часоплин, часолет, часочок,

*** важкий час; великий час; вечірній час; вечірня година; визначений час; вільний час; глухий час; гулящий час; давноминулий час; декретний час; добрий час; довгий час; зоряний час; інший час; лихий час; короткий час; малий час; минулий час; місцевий час; надробочий час; найближчий час; наш час; нічний час; недалекий час; недобрий час; останній час; остання година; певний час; передминулий час; переломний час; позаробочий час; пори року; робітний час; робочий час; свій час;

світлий час; середній час; сонячний час; скрутний час; слушний час; смертний час; смутні часи; столичний час; теперішній час; тривалий час; час прощання; час смерті.

ЧАСТИНА, відріз, грудка, грудомаха, грудочка, деталь, долька, кавалок, крихітка, крихіточка, крихотулечка, крихотулька, крихта, кусень, лагмет, міра, окраєць, окрайчик, пайка, скибка, скибочка, складник, фрагмент, частинка, частка, часточка, шмат, шмата, шматина, шматинка, шматка, шматок, шматочок, шматуряка.

ЧАСТО, безперервно, безперестань, безугавно, безупинно, зчаста, невряди-годи, незрідка, нерідко, постійно, почасти, почасто, місяцями, роками, тижнями, частенько, частісінько, часто-густо, щогодини, щогодинно, щодекади, щодекадно, щоденно, щодень, щодня, щокварталу, щоквартально, щомиті, щомить, щомісяця, щомісячно, щоночі, щоранку, щорічно, щороку, щосекунди, щосекундно, щотижнево, щотижня, щохвилини, щохилинно, щохвилі,

*** без пауз; без перерви; багатьма нападами; вдень і вночі; денно і нічно; день крізь день; день проз день; день у день; кожного дня (тижня, року і т.д.); кожної години (секунди, хвилини і т.д.); місяць у місяць; не раз; не раз і не два; не раз і не двічі; не раз, не два; ніч у ніч; раз за разом; раз поз раз; раз поміж раз; раз по раз; раз у раз; рік од року; рік у рік; щобожий день; щодень божий.

Приповідки: Ходить, як піп по церкві.

ЧАСТУВАТИ, вшановувати, пошановувати, п`оштувати, пригощати, пригощувати, шанувати,

*** саджати на покуті; частувати, як дорогого (найдорожчого) гостя; частувати, як на весіллі.

ЧВАНИТИСЯ, РОЗЧВАНИТИСЯ, бичитися, брикати, бришкати, бришкатися ("Ти не бришкайся!"), бундючитися, бундячитися (рід.), великоситися, величатися, вельбучитися, викаблучуватися, виламуватися, винашуватися, виноситися, випендрикуватися, високоумствувати, вихвалятися, вихрити, вичванюватися, возгорджатися, гиндичитися, гогошитися, г`ордити, гордитися, гордувати, гоноритися, гонорувати, гороїжитися, дженджуритися, джинджуритися, дутися, жабитися, жужулитися, загордитися, загордіти, загордувати, задаватися, зазнаватися, зан`оситися, запаніти, запихатіти, запишатися, запишнитися, зарозумітися, згордіти, індичитися, їжачитися, кістричитися, козиритися, кокоїжитися, кокошитися, комизитися, корзитися, костричитися, коцюбитися, кошитися, кукурічитися, надиматися, надуватися, нестися, осьмикати, осьтоякати, ощетинюватися, паляничитися, п`анитися, паношитися, п`изитися, пиндитися,

пиндючитися, пирожитися ("Коли не пиріг, то й не пирожися"), пишатися, пишнитися, погорджувати, принди́тися, пр'ищитися, п'ястися, розбундючуватися, розкокошуватися, розпаношуватися, розпишатися, самозвеличуватися, самолюбствувати, фанфаронити, фараонити, фараонитися, фасонити, фраєритися, фудулитися, хвертувати, хвинтити, хизуватися, хорохобитися, хорохоритися, чванькувати, шикувати, якати,

*** братися фертом попід боки; бундючитись, як великодня паска; бути високої думки про себе; вважати себе пупом землі; величатися, як порося на орчику; величатися, як свиня в барлозі; величатися, як свиня в дощ; величатися, як чумацька воша; вернути (відвертати) морду; вернути носа; вернути пику; вернути рило; вернути фізіономію; виламуватись, як суха кака на паличці; випинати своє "я"; випинати свою особу; виражати погорду; високо літати; високо нестися; виставляти високі пороги; віддимати (віддувати/ воло; відквашувати губи; возноситися в гордині; гнути кирпу; гнути козиря; гнути фасон; держати фасон; дерти голову; дерти голову, як попова кобила; дерти кирпу; дерти носа; дивитися впівока; дивитися зверхньо; дивитися звисока; дивитися згорда; дивитися згори вниз; дивитися зизом; дивитися з погордою; дивитися оскілками; дивитися чортом; дути губу; дути морду; завертати носа; задирати кирпу; задирати носа; задирати хвіст; заноситися розумом; запишати губу; і через губу не плювати; їжити чупер; кирпити носа; козиритися півнем; копилити губу; копилити носа; кривити рот (на кого); кумом короля бути; набивати пиху; набивати собі ціну; набиратися панської пихи; надимати (надувати/ кишку; надиматися з гордощів; надиматись, як жаба на купині; надиматись, як жаба проти вола; надиматись, як міх; надимати щоки; нестись угору; перевчитися на один бік (стати зарозумілим); пиндючити морду; пиндючити ніс; пишати губи; плювати з високого дерева (на кого); поводитися зарозуміло; показувати норов; показувати пиху; почуватися некоронованим царком; примазуватися до слави; розквасити губи; розпускати морду; розпускати писок; розпушувати хвоста; сидіти вище свого пір'я; спинатися на котурни; ставати в позу; ставати на котурни; ставити з себе пиндика; строїти комизу; триматися гордовито; триматися зарозуміло; триматися зверхньо; тримати хвоста пістолетом; трясти кишенею (хизуватися багатством); удаватися в пиху; у хмару заходити; ходити гоголем; ходити козирем; ходити кокошем; ходити королем; ходити павичем; ходити павою; ходити півнем (півником); ходити тузом; ходити фертом; через гріб плювати; чхати по-панськи.

Приповідки: Величається, як заєць хвостом. Велича-

ється, як попадя на весіллі. Знайте нас, що ми голі та в жупані ходимо! На лободі кизяк!

ЧВЕРТКА, чверть, чекушка (про горілку), четвертина, четвертинка, четвертушка,

*** четверта частина.

ЧЕРВОНИЙ, багривий, багровий, багрово-червоний, багряний, багрянистий, буро-червоний, буряковий, бурячковий, густо-червоний, брунатно-червоний (червіньковий), китайковий, кривавий, криваво-червоний, кров'янистий, обагрений, полум'яний, рубіновий, темно-червоний, червений, червіньковий, червчатий, черлений, червонастий, червоненький, червонесенький, червонісінький, червонобокий, червоно-бурий, червоноверхий, червоноверхній, червоновидий, червоногрудий, червоно-китайковий, червонокрилий, червонолиций, червономордий, червононогий, червонопикий, червонуватий, червонявий, червонястий, черчатий (діал.), черчиковий (т.с.), шарлаховий (яскраво-червоний), яскраво-червоний, ясно-червоний,

*** зловісно червоний; налитий кров'ю; червоний залізняк; червоний перець; червоний , як буряк; червоний, як жар; червоний, як мідь; червоний, як монастирський кавун; червоний, як рак; червоний, як рак в окропі; червоний, як рак печений; як на кір горить (про хворого).

Переносні (часів рад. імперії): червона армія; червона валка; червона гвардія; червона дошка; червона кімната; червона субота; червоне козацтво (України); червоний козак; червоний куток; червоний партизан; червоний прапор (перехідний), червоний слідопит; червоний терор.

ЧЕРВ"ЯК, гробак, гробачок, робак, робацтво, робачок, хробак, хробацтво, хробачня, хробаччя, черв, червак, червачня.

ЧЕРЕВО, жлукто, пузило, пузо, пузце, пузяка, утроба, черевце.

ЧЕРЕП, голощік, голощок.

ЧЕРЕПОК, черепки, черепочок, черепушечка, черепушка, череп'я, череп'янка.

ЧЕРНЬ, безголосий, бидло, гречкосій, колгосник, кріпак, мужва, мужик, підніжок, раб, смерд (іст.) хлоп,

*** варшавське сміття (образно); грязь Москви (Шевч.).

ЧЕРПАТИ, брати, вичерпувати, зачерпувати, набирати.

ЧЕСНИЙ, безвадний, бездоганний, великочесний, величночесний, доброчесний, непідкупний, непродажний, праведний, правдивий, правильний, принциповий, святий, совісний, християнин, чесняк,

*** бездоганно чесний; з совістю; людина совісті; стоїть на вірній (правильній) дорозі; стоїть на вірному шляху; стоїть на

правильній стежці; стоїть на чесних позиціях; стоїть на чесній платформі; стоїть на чесній точці зору.

ЧЕСТЬ, пошана, шана, шаноба.

ЧИЙ, абичий, будь-чий, чий-будь, чий-небудь, чийсь,

*** чий би не був; чий би то не був.

ЧИННИЙ, дійовий, діючий, діяльний,

*** діюча армія; діючий вулкан; чинне законодавство; чинний закон.

ЧИСТИЙ, начищений, перечищений, прочищений, чистенький, чистесенький, чистісінький,

*** жилавий понеділок (церк.); чистий понеділок (т.с.);

ЧИСТИТИ, видраювати, вимивати, вичищати, вишкрібати, драїти, зачищати, зчищати, перечищати, підчищати, прочищати, шкребти.

ЧИТАТИ, зачитувати, зачитуватися, зубрити, зчитувати, ковтати (перен.), перечитувати, підчитувати, прочитувати,

*** читати алілуя; читати апостола; читати Біблію; читати в душі; читати в серцях; читати Євангеліє; читати молитву; читати на сон грядущий; читати отче наш.

ЧІПКИЙ, беручкий, в'язкий, хваткий, цупкий, чіпкохвостий.

ЧІПЛЯТИСЯ, ПРИЧЕПИТИСЯ, виснути ("Ну, чого ти виснеш!"), вчепитися, в'язнути, допоминатися, заважати (кому), заповзятися (на кого), зариватися (до кого), зачіпати, липнути, лізти (в очі), набиватися, набридати, навриплюватися, навріплюватися, нав'язуватися, надоїдати, надокучати, накараскуватися, налазити (на кого), намагатися (на кого), нападатися, наповратитися, напосідатися, напускатися (на кого), нарізатися, нарізуватися, насідатися, настирюватися, начіплюватися, начіплятися, очепитися, очепіритися, під'ялдикувати, прив'язатися, прив'язнути, прикараскуватися, приклепатися, прилипати, прип'явкуватися, прип'ястися, присікуватися, присіпуватися, прискіпуватися, присобачуватися, приставати, сікатися, скіпатися, уїдатися, уп'ястися, усвиріпитися, ухопитися, учепитися, учепіритися,

*** бігати хвостиком (про дітей); вертітися на очах; вертітися перед очима; вертітися поперед очей; вибивати очі; виїдати душу; вимотувати всі кишки; вимотувати кишки; вішатися на шию; впиватися, як п'явка; вчепитися, мов кліщ; вчепитися п'явкою; вчепитися, як гріх села; вчепитися, як за попа трясця; вчепитися, як злидні бондара; вчепитися, як п'явка; вчепитися, як рак; вчепитися, як сліпий до плота; забивати очі мокрою онучею; кидати камінці в город (чий); липнути, як гайно до тріски; липнути, як кізяк до тріски; липнути, як мухи до меду; липнути,

як п'явка до тіла; липнути, як реп'ях до штанів; липнути, як реп'ях у собачий хвіст; липнути, як сліпий до тіста; липнути, як смола до підіска; липнути, як чорт до сухої верби; липнути, як шевська смола до кожуха; липнути, як шевська смола до чобота; лізти без церемоній; лізти в душу; лізти в душу з постолами; лізти в очі, як осока; лізти в очі, як сновида; лізти з чобітьми в душу; лізти межи очі; лізти на арапа; лізти пенею; лізти сльотою; лізти, як мошва; лізти, як ув'язлива муха; лізти, як чвора; лізти, як чума; ловити за поли; мозолити очі; морочити голову; муляти очі; накривати мокрим рядном; не давати дихнути; не давати продиху; не давати просвітку; не давати проходу; не давати спокою; очепитись, як хвіст (хвостик); пірватися, мов з мотикою на сонце; прилипати до чобота; прилипати до кожуха; присмоктатися, як п'явка; приставати з гострим ножем до горла; приставати з ножем до горла; приставати коростою; приставати реп'яхом; приставати смолою; приставати, як вош до кожуха; приставати, як короста; приставати, як муха в спасівку; приставати, як на сповіді; приставати, як пан за подушне; приставати, як пеня московська; приставати, як реп'ях до кожуха; приставати, як реп'ях до штанів; приставати, як реп'ях у собачий хвіст; приставати, як циган до точила; приставати, як шевська смола; прогудіти всі вуха; прокричати всі вуха; протрубити всі вуха; протуркотіти всі вуха; протурчати всі вуха; проточити голову; сіпати (смикати/ за поли; ставати з короткими гужами; ставати сіллю в оці; ставати хроном у носі; стояти над душею; стриміти більмом на оці; тримати за поли; ув'язуватися хвостиком; уп'ястися кліщем; уп'ястися, як лісовий кліщ; хапати за поли; ходити тінню; ходити хвостиком; чіплятися до слова; чіплятися на шию; чіплятися причепою; чіплятися хвостиком (про малих); чіплятися чортом; чіплятись, як борона; чіплятись, як воша за кожух; чіплятись, як не знати що; чіплятись, як пан за подушне; чіплятись, як сліпий до плоту; чіплятись, як смола в спеку; шукати бліх (у кого).

Приповідки: Вийми та поклади! Нате й мій стовбук, щоб і я там був. Нате й моїх п'ять, щоб було десять. Куди коваль з кліщами, туди й рак з клешнею. Твоє не мелеться, мішка не підставляй. Нате й мій глек на капусту, щоб і я була Химка. Телись, ялова!

ЧОБОТИ, грязедави, кирзаки, кирзяки, чобітки, чобіточки, чоботиська, чоботища, чоботята, шкраби, шкарбани, шкарбанці, шкарбуни, шкрьоби,

*** болотні чоботи; високі чоботи; витяжні чоботи; мисливські чоботи; пасові чоботи; чоботи з закотом; чоботи-сап'янці; чоботи-скороходи.

ЧОЛОВІК, батько, благовірний, газда, годувальник (давнє), господар, любий, милий, мій (в устах дружини: "А мій захотів..."), муж, н`елюб (чоловік, якого не кохає жінка), старий, хазяїн, чоловічок,

*** домашній тиран (жарт.); моя половина; сильна стать.

ЧОРНИЙ, агатовий, антрацитовий, вороний (про коней), воронястий, гаспидно-чорний, зчорнілий, негр (про людину), почорнілий, смаглявий, смуглявий, чорненький, чорнесенький, чорнильний, чорнісінький, чорноволосий, чорнозадий, чорноземний, чорнозубий, чорнокорень, чорнокорий, чорнокудрий, чорнолиций, чорнолісся, чорномазий, чорномордий, чорноперий, чорнопикий, чорнотілий, чорноусий, чорнохвостий, чорночубий, чорношерстий, чорношкірий, чорнуватий, чорнющий, чорнявий, чорнястий,

*** чорна буря; чорна дорога; чорна ікра; чорна кава; чорна кров; чорна хата (лазня); чорний ліс; чорний порох; чорний хліб; чорний, як антрацит; чорний, як воронове крило; чорний, як гайвороння; чорний, як дьоготь; чорний, як земля; чорний, як коломазь; чорний, як муар; чорний, як мурин; чорний, як негр; чорний, як сажа; чорний, як сім галок; чорний, як смола; чорний, як циган; чорний, як шахтар після упряжки.

Через жартівливе заперечення: білий, як арап; білий, як уголь; білий, як циганська литка; білий, як циганський сир.

ЧОРНОБРИВИЙ, брюнет, чорнобривець, чорнобривчик, чорнобровий, чорн`явенький і чорняв`енький, чорнявий, чорнявка (ж.), чорнявчик.

ЧОРНОТА, чорність, чорнява.

ЧОРТ, `агел (сатана: "Жиди, як агели, закричали: ай, вій!"), антипко (кульгавий чорт, якому дверима відбито п'яти), антихрист, анцибол, анциболот, анциболотник, анцибор, анцим"`яш, анцицьо, анцихрист, арідник, аспид, безп'ятий, безп'ятко, безп'ятько, біс, бісбатьказна-що, бісеня, бісенятко, бісик, бісило, бісище, бісовило, бісяка, біхреса (чорт, що живе в лісі й схожий на селянина в червоній шапці), болотяник, вельзевул (головний чорт), вернивода (у порогах на Дніпрі), водяник, враг ("Куди вас враг несе?"), гадиян, гайовик, гаспид, гемон, гемоняка, гнатко-безп'ятко, демон, демоняка, диявол, дідко, дідько, дітько, домовий, домовик, дябел, дябель, дябол, дявіл, дявіль, дяволяка, єрепуд, злий, зло, злодух, идол, идоляка, ідол, ідоляка, кадук, кадюк, курдуплик, кусий, куцак, куцан, куций, куцохвостий, куць, куцько, лихий, лиходій, літавець (чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій), лукавець, лукавий, луципер, луципір, луцифер, люципер, недовірок, нетеча, нехрист, нехристь, нечестивець, нечестивий, нечистий, нечисть, ночник, огнянець

(діал.), окаянець, очеретян`ик, пекельний, пекельник, проклятий, рогатий, розпроклятий, сатана, Сатанаїл, сатанина, сатанисько, сатанюка, сатаня, сатанятко, темноликий, триклятий, триклятущий, хам`інок, хвостатий, хованець, чортеня, чортенятко, чортик, чортисько, чортихай, чортичок, чортище, чортівня, чортовина, чортовиння, чорток, чорточок, чорт-перелесник, чортула, чортуляк, чортуляка, чортя, чортяк, чортяка, чортятко, чортяточко, чортячина, шайтан (у мусульман), щезник, `явердик, `явида, ярепуд, яропуд,

*** ворог Бога; гадиянова душа; гнат безп'ятий; губитель душ; дідько охабл`ений; дух зла; злий дух; ірод безбожний; лисий дідько; лисий дядько; лисий чорт; лиха година; начальник злих духів; нечестива сила; нечестивий дух; нечиста сила; нечистий дух; отой чорний; рогата сатанюка; рогате сатанисько; рябий біс; спокусник людських душ; той, що в болоті; той, що в греблі сидить; той, що з свинячим рилом; той, що купами трусить; той, що не при нас згадують; той, що не при хаті згадують; той, що не тут згадувати; той, що проти ночі не згадують; той, що трясе очеретами; хто инший (У приповідці: "Хитер, як хто инший"); чмо болотяне; чорна сила; чорт рогатий; шайтан турецький.

Похідні (лайливі): бісова дочка; бісова кров; бісова личина; бісова мати; бісова челядь; бісове коріння; бісів син; гаспидів син; дияволів (диявольський) син; дідькове кодло; нечиста мати; чортина дочка; чортина мати, чортиний батько; чортиний син; чортів батько; чортів дженджик; чортів жевжик; чортів кришеник; чортів пакіл; чортів син; чортова кишеня; чортова кров; чортова мацапура; чортова сатана; чортове поріддя; чортові обрізки; яропудова дочка; яропудів син.

Чортування (ч`еркання): От чорт! Чорт його бери! Біс його бери! Чорт би його взяв! Біс би його взяв! Дідько його бери! От чортула! Чортула чортова! От чортуляк! От чортуляка! Бодай (щоб) його чорти вхопили! Най би його чорт ухопив! Чортинисько чорта камінь! (лоцманська лайка на Дніпрових порогах). Чортиниського чорта камінь! (т.с.). Чортового чорта камінь! (т.с.). Чортячого чорта камінь! (т.с.).

Приповідки: Чорт на старість у монахи пішов. Той чорт, що в буряки кришать. Ти хочеш на гору, а чорт за ногу. Орудує, як чорт грішними душами. Планета їх знає! (чорт знає).

Приповідки про вихор: Нечистий жениться, а відьми на весіллі гуляють. Чорт відьму крутить. Чорти б'ються. Нечистий грається. Чорти та відьми танцюють.

ЧУБАТИЙ, косата (про дівчат: "Та три дівки косатих..."), к`удла, кудл`ай, кудлань, кудластий, кудлатий, кудл`ач, к`удля, куйовда, кучерявень, кучерявенький, кучерявець, кучерявий,

кучерявчик, к`учман, патлань, патлач, чубань, чубатенький, чубатий, чубатурка ("А та курка-чубатурка..."), чупринде́р, чупр`индир і чупринд`ир.

ЧУЖИЙ, заброда, захожий, сторонній, чужак, чужанина, чужа-чужанина, чужа-чужаниця, чужаниця, чужа-чужениця, чужениця, чужинець, чужинний, чужинницький, чужинський, чужісінький, чужодальний, чужоземець, чужоземний, чужорідний, чужосторонець, чужосторонній.

ЧУЖИНА, басурманщина, бусурманщина, вирій (для перелітних птахів), далекоземелля (т.с.), закордон, закордоння, ирій, іноземлі; ірій, месопотамії (перен.), мордовії (де поневірялися українці), сибіри (т.с.), хібіни (т.с.), чуже, чужинка, чужинонька, чужиночка, чужоземщина, чукотки (гулаги),

*** далека сторона; далекі краї; далекі світи; заморська земля; заморські краї; світ чужедальній; теплий край (для птахів); теплі краї (т.с.); чужа земля; чужа країна; чужа сторінка; чужа сторона; чужа сторононька; чужа чужина; чужий край; чужина проклята; чужинницька земля; чужинська земля; чужі краї; чужі країни; чужодальні краї.

ЧУТТЯ, відчуття, нюх (перен.), передчуття, почуття,

*** естетичне чуття; художнє чуття; чуття ліктя; шосте чуття.

ЧУХАТИ, чесати, чухмарити, шкрябати,

*** чухати потилицю; шкрябати в чубі; шкрябати голову.

ЧХАТИ, пчихати, пчихкати.

Ш

ШАЛЕНСТВО, буремність, бурхливість, буряність, навіженність, навіженство, несамовитість, нестримність, овації, розбурханість, скаженість, шаленість, шальг`а (діал.),

*** бурхлива радість; бурхливі оплески; бурхливі сплески; буряне море; буряний океан.

ШАНА, повага, пошана, шаноба, шанобливість.

ШАНОБЛИВИЙ, благоговійний, побожний, святобливий, шановливий, шляхетний.

ШАНОВНИЙ, вельмишановний, високоповажний, високошановний, добродій, поважний, почесний, пр`азнуваний (нар.), шанований.

ШАПКА, безголов'я (жарт.: "Десь тут було моє безголов'я".), будьонівка, вушанка, зіньківка, кабардинка, кубанка, кучма (хутряна кошлата), лупка (стара зношена шапка), малахай,

решетилівка (смушева), папаха, шапинка, шапка-бирка, шапка-зюйдвестка, шапка-магерка, шапка-рогатка, шапочка, шапурина, шапчерина, шапчина, шапчинонька, шапчиночка, шапчорина, шапчурина, шапурина, шап"`я, шап'як, шишлак (смушева), шлик,

*** полковницька шапка; полярна шапка (сніговий покрив); фінська шапка; фрігійська шапка; шапка Мономаха.

Приповідки: Важка ти, шапко Мономаха! По синкові шапка. По Савці свитка.

ШАПОВАЛЬНЯ, валюша, валюшня, валяльня.

ШАРПАТИСЯ, зрушуватися, метатися, посмикуватися, рватися, сіпатися, смикатися, шарпонутися,

*** шарпатися з ляку; шарпатися з несподіванки.

ШАСТЬ (ВИГ.), гульк, ник, плюсь, тиць, сусіль, тарарах, тарах, шарах, шелеп, шелесть, шелесь, шусть.

ШВЕЦЬ, черевичник, чоботар.

ШВИДКИЙ, бистрий, бистрокрилий, бистроногий, бистроплинний, борзий, жвавий, меткий, моторний, порский, поспішний, прудкий, прудкокрилий, прудконогий, скорий, скороминучий, скороминущий, скоротечний, спритний, хвацький, хутенький, хуткий, швиденький, швидесенький, швидкісний, швидкодіючий, швидкозмінний, швидкокрилий, швидкоминучий, швидкомовний, швидконогий, швидкоокий, швидкоплавний, швидкоплинний, швидкорізальний, швидкорослий, швидкостиглий, швидкострільний, швидкотечний, швидкохід, швидкохідний, шпаркий,

*** швидка допомога; швидкий до діла; швидкий на руку; швидкий на язик.

ШВИДКО, авралом, аврально, бистренько, бистресенько, бистро, бистрокрило, бистроплинно, бистротекучо, бистротечно, бігма, бігом, бігцем, б`ігці, біжка, біжком, блискавично, борзо, вистрибом, вихором, відразу, вітром, вмах, вмент, вмить, враз, вскачки, вскоки, вскочки, галопом, гарячково, гвалтовне (гвалтовно), гінко, духом, живенько, живко, живо, залпом, зар`аз, зараз`ом, згарячу, знагла, знаскоку, зопалу, експромтом, квапливо, квапно, квапом, льотом, мельком`а, миттю, мурашливо, мурашно, мурашньо, навбіжк`и, н`авскач і навск`ач, навскоки, нашвидкоруч, нашвидку, нашвидкуруч, незабарно, побіжно, поспіхом, поспішаючи, поспішливо, поспішно, п`охапки, п`охапцем і похапц`ем, прихапком, прихапцем, прихапці, прихватком, пр`омельком, скидом, скоком, скоренько, скоресенько, скоро, скочак`а, ск`очки, сп`оквапу, спохвату, терміново, умах, умент, умить, враз, утр`искоки, форсовано, хаміль-хаміль, хапаючись, х`апки, х`апко, хапк`ом, хапком`а, хапливо, хапцем, хв`атко, хватк`ом, хватком`а, хв`атно, хватопеком, хватьком`а, хутенько, хутесенько, хутко,

хутко-хутко, чвалом, чимборше, чимдуж, чимдужче, чимскоріш, чимскорше, чимхутчіш, чимшвидше, шаміль-шаміль, швиденько, швидесенько, швидко-швидко, швидкокрило, швидком`а, швидкоплинно, швидкоруч, шквально, шпарко, штурмом, щодуху, щосил, щосили, юрливо,

*** без вагання (робити що); без зайвих розмов; без оглядки (оглядку); без пр`одуху (бігти); без роздумів (робити що); без слів; без церемоній; в дух; в єдину мить; в миттєвість ока; в один дух; в один змиг ока; в один мент; в один момент; в одну мить; в одну секунду; в одну хвилю; в пожежному порядку; в спішному порядку; в ту ж секунду; єдиним духом; за один ковть (їсти); за один прийом; за один раз; за одним махом; за одним присідом; за одним разом; за першим позирком; за поспіхом; за раз; за якусь мить; з копит (копита); з маху; з навальністю потопу; з нальоту; з одного маху; з першого погляду; з першого приступу; з першого разу; з поспіхом; з усіх ніг; з усіх сил; і не згледівшися; і оком не змигнувши; кивком пальця; коміть головою; крутьверть; мов гриби після дощу (рости); мов за помахом чарівного жезла (з'являтися); мов за помахом чарівної палички (т.с.); мов на дріжджах (рости); мов стрель стрельнув; на бігу; на всі заставки; на всіх парах; на галь-паль; на гвалт; на лету; на льоту; на одній нозі ("Біжи мені та на одній нозі!"); на очах (зникати); на повний хід; на скору руку; на хватку; на ходу; на швидку руку; на швидку руч; не довго думавши (думаючи); не роздумуючи; одним духом; одним замахом; одним льотом; одним махом; одним подихом; одним скоком; одним стрибком; одним ударом; під усіма вітрами; повним ходом; пожежним порядком; по-щучому велінню; п'яте через десяте; раз, два і в дамках; раз, два і вже; раз, два і готово; раз два і кінець; раз, два і поїхали; раз-раз і готово; скільки духу; скільки сили; спішним порядком; тут як тут; у дух; у три миги; у три скоки; фіть- фіть і...; що є духу; що є сил (сили); як вихор; як води напитися; як з пожежі (пожару); як махом віника; як на крилах; як на мертвого сорочку шить; як на пожежу; як оком змигнути; як раз та два; як стій; як чарами (прискорювати).

Приповідки: Аби тільки гуйкнув. На ньому все горить (швидко рветься). В нього все горить в руках (швидко робить). Потрапив з корабля на бал. Майнув, тільки жмури встали. Чкурнув, тільки пил пішов. Як з гіллі зірвався. Як з цепу зірвався. Як з ланцюга зірвався. Як з батога тріснув. Як вітром перенесло. Як вогню вхопив. Нажите махом йде прахом. Одна нога тут, друга там (просять кудись швидко сходити). Не вспіє гирява дівка косу собі заплести (жартують, обіцяючи швидко вернутися).

ШЕПІТ, перешепт (перешепти), пошепт, шепотання, шепотіння, шепт, шептання.

ШЕПТАТИ, ШЕПТАТИСЯ, вишіптувати, нашіптувати, перешіптуватися, підшіптувати, шамрати, шемрати, шепотати, шепотатися, шепотіти, шепотітися, шу-шу-шу, ("А вони удвох шу-шу-шу"), шушукатися, шушушукати,

*** в обидва вуха шептати; шептати в ніс; шептати з-під долоні; шептати на вухо.

ШЕРШАВИЙ, жорсткий, зажорствілий, закам'янілий, зашкарублий, звітрілий, згрубілий, костричуватий, коструватий, кошлатий, нерівний, пористий, потрісканий, пошкарублий, пошерхлий, репаний, рівчакуватий, шаршавий, шерехатий, шерхкий, шерхлий, шкарубкий, шорсткий, шорстколистий, шорсткуватий, шпаруватий, щілюватий, щілястий,

*** шершава долоня; шорсткий, як жужіль; шорсткий, як на ведмеді волосся; шорсткий, як рашпіль; шорсткі пальці.

ШИР, ширина, широта, широчина, широчінь.

ШИРОКИЙ, всеосяжний, заширокий, неосяжний, просторий, розлогий, розложистий, широкобородий, широковерхий, широковидий, широковітий, широкогабаритний, широкогалузий, широкогіллястий, широкогорлий, широкогрудий, широкодонний, широкоекранний, широкозахватний, ширококолійний, ширококостий, ширококрижий, ширококрилий, ширококрисий (про капелюх), ширококронистий, ширококронний, ширококроновий, широколистий, широколистяний, широколиций, широколобий, широкомордий, широконосий, широкопикий, широкоплечий, широкоплівковий, широкополий, широкораменний, широкоротий, широкорукавий, широкорядковий, широкорядний, широкоустий, широкоформатний, широкочолий, широкуватий, широчезний, широченний, широченький,

*** аршин у плечах; ледь зримий; ледь осяжний; широка дорога (виводити на широку дорогу); широка кість; широка спина; широка усмішка (посмішка); широке чоло; широкий екран; широкий лоб; широкий світ; широкий у плечах; широкий шлях; широкий, як аеродром.

ШИТИ, вистрочувати, вишивати, встрочувати, вшивати, гаптувати (вишивати), дорубцьовувати, дострочувати, дошивати, зарублювати, зарубцьовувати, застрочувати, зашивати, зшивати, латати, недошивати, перешивати, підшивати, пришивати, прошивати, рубцювати, строчити, штопати.

ШИЯ, брижі (за брижі вхопити), в'язи , загривок, карк, шийка, шияка.

ШІСТКА, шестерик (про коней), шестерня, шестеро, шість, шостак, шостака, шостий.

ШКВАРКА, висмажка, висмажок, витопок, вишкварка, вишкварок, з`асмажка, шкварочка.

ШКІРИТИ, ШКІРИТИСЯ, вишкірювати, вишкірюватися, вишкіряти, вишкірятися, вищиряти, вищирятися, оскірювати, оскірюватися, оскірятися, ошкірятися.

ШКОДИТИ, натворяти, насвинячувати, паскудити, потворити, свинячити,

*** коїти, (робити, творити, чинити) безчинства; робити бридь; робити гидь; робити неподобства; робити паскудства; робити шкоду.

ШКУРА, шкурат (шматок шкури), шкуратина, шкураток, шкураття, шкурка, шкурлат, шкурочка,

*** чортова шкура.

Приповідки: Не варта шкурка вичинки.

ШЛАК, жужелиця, жужіль.

ШОРНИК, лимар, римар.

ШПАРКА, шпара, шпарина, шпаринка, шпарочка, щілина, щілинка,

*** замкова шпарина (шпарка).

ШПИГУН, агент, вивідач, вивідник, вивідувач, винюхувач (зневаж.), доноситель, донощик, інформатор, контррозвідник, лазутчик, нашилювач (жарт.), нишпорка, провокатор, розвідник, сексот, стукач, фіскал, шпиг, шпик.

ШПОРИТИ, острожити, підострожувати, пришпорювати,

*** давати шпори (остроги); стискати шпорами.

ШРАМ, рубець, рубчик, шрамик, шрамище, шрамок.

ШТАНИ, штаненята, штанці, штанчата, штанята.

ШТАНИНА, колоша, холоша, штанка (діал.).

ШТОВХАТИ, ШТОВХНУТИ, бацькати, випихати, виштовхувати, допихати, копати (ногами), запихати, напихати, підпихати, підпихувати, підштовхувати, попихати, пхати, стусати, стусонути, т`орсати, трутити, тур`ити, турляти, штиркати, штирхати, штовхатися, шт`орхати і шторх`ати, штуркати, штурляти, штурлятися, штуронути, шт`урхати і штурх`ати, штуронути, штурхонути,

*** гратися в тісної баби; пхати у плечі; штовхати в груди; штовхати в безодню; штовхати вперед; штовхати в прірву; штовхати в серце; штовхати межи плечі; штовхати обома руками; штовхати плечем,

Звуконаслідування: баць, пирх, торсь, штрик, штурх, штурхіць.

ШТУКА (РІЧ), штукенція, штукерія, штуковина, штуковинка, штучка,

Приповідки: От так штуковина!

ШТУКАР, блазень, комедіант, комедіянт, фігляр.

ШУКАТИ, ЗНАЙТИ, винюхувати, випитувати, вискіпу-

вати, висліджувати, вистежувати, вишукувати, відшуковувати, відшукувати, дізнаватися, докопуватися, донюхуватися, допитуватися, доскіпуватися, дошукуватися, зашукувати, зшукувати, зшукуватися (шукати один одного), ляшувати (діал.), манрати (шукати наосліп), напитувати, нипати, нишпорити, нюшити, нюшкувати, обнишпорювати, обшарювати, обшнирювати, обшукувати, перенишпорювати, перешукувати, підпитувати, підшукувати, попошукати, порозшукувати, пошукати, пошукувати, рискати, ритися, розкопувати, рознюхувати, розплутувати, розшукувати, ськати (у волоссі), тропити (висліджувати дичину), трусити (в кого), шарити, шастати, шастатися, шкувати ("Пес шкує"), шнипорити,

*** заглядати по нишпорках; збиватися з ніг (довго шукати); іти по свіжих слідах; іти по сліду; нишпорити по нишпорках; переривати мишачі нори (ретельно шукати); робити обшук; робити трус; розмотувати клубок (клубочок); ходити кругом та навколо; ходити н`ависом (невідступно); ходити на прив'язі; ходити на припоні; ходити н`азирці; ходити по нишпорках; ходити по п'ятах; ходити тінню; ходити хвостиком (хвостом); ходити, як цуцик (невідступно); шарити очима; ширяти очима; шукати зі свічкою серед дня; шукати окуляри на своєму носі; шукати по всіх кутках; шукати по всіх кутках і закутках; шукати по криївках; шукати по своїй кишені; шукати по схронах; шукати смерті.

Приповідки: Шукає Хима Юхима, а він біля неї. Шукає вчорашнього дня, що добрий був. На коні їде, і коня шукає. Риба шукає, де глибше, людина — рибу. Краще шукати і не знайти, ніж знайти і загубити. Треба з свічкою серед дня шукати. Шукає вітра в полі.

ШУМ, шамкотіння, шамотіння, шамотня, шамотнява, шамрання, шамротання, шамротіння, шаркання, шаркіт, шаркотання, шаркотіння, шаркотня, шаркотнява, шарудіння, шархання, шелепання, шелепотання, шелепотіння, шелест, шелестіння, шелех, шемрання, шемріння, шемріт, шерех, шерехтіння, шерхання, шерхіт, шипіння, шипіт, шиширхання, шкварчання, шкребіння, шкрябання, шкряботання, шкряботіння, шолопання, шорхання, шорхіт, шульпотіння, шумовисько, шумовище, шумок, шурхіт, шурхотання, шурхотіння, шурхотня, шурхотнява,

*** шум у вухах; шум у голові.

ШУМІТИ, вишумовувати, вуркати (про вогонь), диркати, дирчати, лопотати, лопотіти, піддиркувати, підскрипувати, підшемерхувати, повуркувати, подиркувати, поскрипувати, пошаркувати, сичати, скрипіти, човгати, човготати, човготіти, шамкотати, шамкотіти, шамотати, шамотіти, шамрати, шамрити,

шамротати, шамротіти, шамтіти, шаркати, шаркотати, шаркотіти, шарудіти, шваркати, шваркотати, шваркотіти, шелепати, шелепотати, шелепотіти, шелестіти, шемерхати, шемрати, шемріти, шерехтіти, шерхати, шерхотати, шерхотіти, шипіти, ширхати, ширхотати, ширхотіти, шиширхати, шкварчати, шкрябати, шкряботати, шкряботіти, шморгати, шолопати, шорхати, шорхотати, шорхотіти, шульпотати, шульпотіти, шумотіти, шумувати, шурстіти, шурхати, шурхотати, шурхотіти, шушукати,

*** здіймати шум; піднімати шум; скрипіти, як немазане колесо; скрипіти, як немазані ворота; шелестіти, як миша трухою; шуміти, як море; шуміти, як осика на вітрі.

Звуконаслідування: човг, човги-човги, чирги-чирги, шарг, шелеп, шелесь, шиширх, шкреб, шкряб, шморг, шурх, шу-шу-шу.

ШУМЛИВИЙ, вишумовуючий, галасливий, галасуватий, гамірливий, гамірний, голосний, гомінкий, гомінливий, гучний, диркаючий, диркітливий, диркотливий, дирк`очучий, диркучий, скрипучий, шамрітливий, шамротливий, шарудливий, шелесткий, шелестливий, шелестючий, шерхітливий, шерхотючий, шиплячий, шипучий, шумкий, шумний, шумовий, шумовитий (рід.), шурхітливий, шурхотливий, шурхотючий.

ШУШУКАТИ, ШУШУКАТИСЯ, нашіптувати, перешіптуватися, шепотітися, шептатися, шу-шу-шу (як дієслово).

Щ

ЩАБЕЛЬ, східець, щабельок, щаблина, щаблинка.

ЩАВЕЛЬ, квасець, квасок, щава, щавій, щавлик.

ЩАСЛИВИЙ, безнапасний, благоденствений, благоденственик, благополучний, благополучник, благословенний, благословенник, блажен, блажений, блаженственник, богоугодний, везучий, незахмарений (незахмарені дні), неохмарений (т.с.), ощасливлений, получний (діал.), тал`анистий, тал`анливий, таланний, удачливий, удачний, ущасливлений, щасливець, щасливий-прещасливий, щасливчик, щасний,

Дієслівні відповідники: блаженствує, везе (кому), гараздує, таланить (кому), фортунить (т.с), щасливиться (кому), щастить (т.с.),

*** вхопив Бога за бороду; вхопив щастя за бороду; горялиха не знає; горя не знає; до всякої масті козир; доля до нього ласкава; доля до нього прихильна; доля його благословила; до нього фортуна лицем повернулась; живе безвітряним життям;

живе в благоденстві (благоденствії); живе в гараздах; живе кучеряво; живе в спілому щасті; живе в щасті; живе на десятому (на п'ятому, на сьомому) небі; живе, як бобер у салі; живе, як шишка в маслі; зазнав благополуччя; зазнав гаразду; зазнав щастя; з долею братається; заліз, як муха в патоку; і горя не знає; його доля за дверима у Бога; його доля не обділила; його доля не спить; його й мило голить; його й шило голить; його щастя поруч ходить; йому Бог годить; йому всміхається доля; йому всміхається щастя; йому доля губи маслом змастила; йому йде на щастя; йому на щастя йдеться; йому, як з води йде; йому таланить; йому фортунить; йому щасливиться; йому щастить; купається в щасті; над ним щастя торбою трусить; народився в жилетці; народився в сорочці; народився під щасливою зіркою (зорею); на нього доля зглянулася; не без долі; пестій (пестун, пестунчик) долі; пестунчик фортуни; плаває, як вареник у маслі; плаває, як пампух в олії; сидить на вершині щастя; спіймав жар-птицю; спіймав золоту рибку; спіймав свою жар-птицю; улюбленець долі; улюбленець фортуни; у пічурочці родився; щастя до рук пливе; щастя не вміщується в серці; щастя плужить; щастя розриває груди.

Приповідки: Все йде, як по маслу. В нього доля кохана. Живе, як сир у маслі. Живе, як у батька за пазухою. Живе, як у Бога за пазухою. Живе, як у Бога за плечима. Живе, як у Христа за пазухою. Йому як везе, так везе! Заліз, як муха в патоку. Щастя десь завалялось. Хоч сопливий, так щасливий. Живи та Бога хвали. Щасливому сир на колоді. Життя біжить, як музика дзвенить. Не бродячи качку впіймав. Кому щастя, то й на ки'єві випливе. Щасливому і півень несеться. Йому сам біс діти колише.

ЩАСТИТИ, везти, пайд`ити, підвозити, підталанювати, підфортунювати, таланити, удаватися, фортунити, щасливитися, щаститися,

*** добре вестися.

Приповідки: Діло закрутилося! Закрутилося-завертілося! Процес пішов.

ЩЕБЕТАТИ, виспівувати, витьохкувати, джерготати, джерготіти, джеркотати, джеркотіти, сокорити, сокоріти, сокотіти, співати, теркотати, теркотіти, тьохкати.

ЩЕДРИЙ, безкорисливець, безкорисливий, безкор`исний, безкорисник, безсребреник (застар.), безсрібник, гойний, гостинний, негрошолюб, негрошолюбний, некорисливий, нескупий, поділшливий, подільшливий, хлібосольний, щедротний,

*** щедрий вечір; щедрий на вдачу; щедрий на добро; щедрий на привітне слово; щедрий на усмішку.

Приповідки: Останньою крихтою поділиться. Останню сорочку оддасть. Сорочку зніме й оддасть.

ЩЕМІТИ, боліти, нити, ятритися.

ЩЕНЯ, песеня, собача, собачатко, цуценя, цуценятко, щенятко.

ЩЕРБАТИЙ, визублений, вищерблений, щербань, щербатенький, щерблений,

*** щербата доля; щербата копійка; щербата правда (правдонька); щербатий гріш; щербатий місяць; щербатий шаг; щерблений місяць.

ЩЕРБИНА, визубень (на чому), заглибина, зазубень, зазублина, щербинка.

ЩЕТИНИСТИЙ, гороїжистий, їжакуватий, щетинуватий, щетинястий.

ЩИПАТИ, відщипувати, обскубувати, общипувати, підщипувати, пощипувати, скубати, скубонути, скубти, щебати (діал.).

*** скубти курку; смикати вус; щипати за руку; щипати к`орпію.

ЩИПЦІ, гасило (щипці для гасіння свічок у церкві), гасник (т.с.), гострогубці, гострозубці, давильця (щипці для горіхів), джерм`ала, джерм`ела (т.с.), кліщі, кусало (давильця), кусачки, л`ускавці (для горіхів), лускач (т.с.); лускоріх (т.с.), лускун (т.с.), обценьки, пласкогубці, щипчики,

*** горіховий дідок (давильця).

ЩИРИЙ, відвертий, правдивий, прямий, сердечний, чистий, щиросердий,

*** щира дружба; щира душа; щира молитва; щира правда; щире прохання; щире серце; щирий друг; щирий товариш.

ЩИРО, відверто, душевно, істинно, нелукаво, побожно, по-божому, по-щирому, по-щирості, правдиво, просто, ревне, ревно, сердечно, справедливо, щиренько, щирісінько, щиросердечно, щиросердно, щиросердо,

*** від душі; від усієї душі; від щирого серця; поклавши руку на серце; як на духу; як на сповіді.

ЩІЛИНА, порепина, порепинка, прогаймина, прогальовина, пр`одух, прохил (дверей), прощілина, скалубина, шкалубина, шкар`убина і шкаруб`ина, шкарубинка, шпара, шпарина, шпаринка, шпарка, шпарочка, щілинка, щілиночка, щілка, щілочка.

ЩІТКА, борідка, мичка, пензель, пензлик, щіточка, щіть.

ЩОПРАВДА, правда, справді,

*** правду кажучи.

Я

ЯБЕДА, крутій, наклепник, сутяга, ябедник.

ЯВІР, яворець, `яворик, яворина, яв`орко, яворок, яворонько, яворочок.

ЯВКА, з'явлення, прибуття, присутність, прихід, явлення,

*** конспіративна зустріч; стопроцентна явка; стопроцентне з'явлення.

ЯВНИЙ, видимий, відвертий, відкритий, зрозумілий, неприхований, очевидний,

*** очевидна суперечність; очевидне протиріччя; явна суперечність; явне протиріччя.

ЯГНЯ, овеч`а, ов`ечечка, ягниця, ягничка, ягнятко, ягняточко, ярка, ярочка, ярча, ярчук.

ЯГОДА, ягідка, ягідонька, ягідочка, ягодина.

ЯДРО, зер`енце, зернятко, з`ерно і зерн`о, зернина, ядерце.

ЯЄЧНЯ, смаженіця, смаженя, пряженя, яєшня,

*** оката яєшня.

ЯЗИК, язицюра, язичище, язичок,

*** гострий язичок; добре підвішений язик; довгий язик; тещин язик.

Приповідки: Як корова язиком злизала. Як ніби язиком злизала.

ЯЙЦЕ, бовтун, бовтюк, бовтючок, бовтяк, бовтячок, гл`адиш (ану, гладиші покотимо!), виливок, з`апорток, з`асідок (засиджене квочкою яйце), зн`ісок (останнє найменше яйце, знесене куркою), зносок (т.с.), коко (дит), крашанка, крашаночка, крашенятко, марм`улок (дерев'яне яйце для гри в битки), насідок (насиджене яйце), писанка, писаночка, п`оклад (яйце натуральне або з крейди, котре кладуть у гніздо, аби курка неслася), п`окладень (т.с.), п`окладки (т.с.), розбовток, усушок (давнє яйце), яєчко, яйо, яйко, яйце-бовтун,

*** благовісне яйце; засиджене яйце; насиджене яйце; пасхальне яйце.

Приповідки: Носиться як курка з першим яйцем. Носиться як курка з яйцем.

ЯКІР, к`ітва і кітв`а, к`ітвиця і кітв`иця, якірець.

ЯМА, бад`еня, байорисько, байоро, бакай, б`алище, балюра, банджюр, бандюра, барв'як ("Ой, поїхав козак через барв'як"), баюра, баюрище, вибій, вибоїна, вимивина, вимоїна, вирва, водомий, водорий, гніздо (в землі), глинище, жолоб, жол`обина, жол`обинка, жол`обиця, жол`обниця, заглибина, заглибинка, заглиблення, з`ападень, западина, кавтеба (яма з водою), калабатина, калабуха, ковбаня, ковбанька, ковдобашка, ковдобина, ковдобинка, ковдовбина, ковдовбинка, ковтеб, ковтєб,

ковтоба, ковтобанка, ковтобина, ковтюба, ковтюбина, ковтьоба, ковтьобанка, ковтьобина, кол`овина, колодобина, колодовбина, коломия, колубаха, кольба, комірка (ямка), копка (ямка, куди загортають жар від багаття), котел`ебина (яма, виїжджена на дорозі), котелевина (т.с.), котлован, котловина, кратер (вулкана), кругловина (яма, заповнена водою), лопатина (заглибина), мочилинівка (заглибина для мочіння конопель), мочило (т.с.), прим'ятина, провал, промоїна, розмивина, скіпець (ямка глибиною в одну лопату для позначення межі), скопець (скіпець), ямище, ямка, ямочка,

*** вовча яма; горлова яма; очна яма (ямка); пов`ітряна і повітр`яна яма; суглобна ямка; ямочки на щоках.

ЯНТАРНИЙ, бурштиновий, янтаревий,

*** янтарна кислота (хім.).

ЯРИНА, городина (діал.), яриця, яровина,

*** яра пшениця.

ЯРЛИК, відзначка, відмітина, відмітка, грамота (іст.), етикетка, наклейка, наліпка, нашивка, позначка, шеврон, ярличок,

*** відмітний знак.

ЯРМАРОК, базар, базарець, базарчик, біржа, торг, торжище, торжок, ярмарочок,

*** кінський ярмарок; контрактовий ярмарок; пташиний ярмарок.

Приповідки: Пропав, як собака на ярмарку.

ЯСКРАВИЙ, осяйний, сліпучий, сліпучо-білий, сяючий, червоногарячий, яскраво-білий, яскраво-жовтий, яскраво-зелений, яскраво-синій, яскраво-червоний, яскристий, ярий, ясненький, яснесенький, `ясний і ясн`ий, яснобарвий, яснобарвний, ясножовтий, ясно-синій, ясно-червоний.

ЯСНІТИ, вияснюватися, вияснятися, прозоріти, розвиднятися, світліти, яснішати.

ЯТІР, в'ятерина, в'ятір, жак, ятерець, ятерина, ятірець.

`ЯТРИТИ І ЯТР`ИТИ, вер`едити, гноїти, розвереджувати, розворушувати, роз'їдати, розражати, розтравлювати, розтроюджувати, роз'ятрювати, троюдити,

*** грати на болючій струні; колупатися пальцями в рані; наступати на болючу мозолю; наступати на мозолі; рвати серце на шматки; розворушувати рану; розворушувати серце; роз'їдати серце; розтравлювати душу; роз'ятрювати рану; сипати солі на рану; солити рану; ятрити душевні рани; ятрити душу; ятрити рану; ятрити серце; ятрити старі рани.

ЯЩИК, скриня, скринька, шухляда (висувний ящик), шухлядка, ящищок,

*** поштова скринька; шухляда письмового стола; ящик для сміття.

СПИСОК ОПОРНИХ СЛІВ СИНОНІМІЧНИХ ГНІЗД

А

Абрикоса, абсолютний, авантюрист, автокефальний, агов, агонія, агукати, ажурний, азбука, активний, актор, акцент, амбіція, аналой, анархія, ангел, ангельський, анестезувати, анульовувати, апельсин, аплодисменти, апетитний, апостол, аргумент, арештант, артилерист, астма, атласний, аукціон.

Б

Баба, бавити, багатий, багатіти, багато, багатство, багор, бажаний, байдужий, байдужість, бакенбарди, баклажка, балаканина, балакучий, балувати, банка, барабанити, барвистий, баритися, бариш, баришництво, барліг, бас, батіг, батьківщина, батько, бач, бачити, бачитися, бджола, безбарвний, безбожник, безвинний, безвільний, безвітря, безвітряний, безволосий, безголосий, бездомний, бездоріжжя, беззахисний, безладдя, безликий, безлюдно, безмежний, безмежність, безодня, безперервний, безперешкодний, безплатний, безпомилковий, безсилля, безсмертя, безтурботний, безхмарний, берег, берегти, берегтися, бережливий, бешкетник, било, бити, бич, бігати, біговий, бігом, бігти, біда, бідний, бідність, бідніти, бідолаха, бідувати, бій, бійка, білий, білявий, більмо, благополуччя, благородний, благословення, блаженствувати, близнята, близький, близько, блиск, блискавка, блищати, бліднй, блудити, бовтало, Бог, Богомати, болото, бородань, боронувати, боротися, борошно, босий, босоніж, боязкий, боятися, брат, братній, братовбивець, бренькати, брехливий, бризкати, брикатися, брова, броньовик, брудний, брунька, брязкальце, брязкати, бубна, бубнявіти, бувалий, бувальщина, буденний, будити, будка, будувати, бульбашка, буркотун, бурулька, бур'ян, бутель, бух (вигук).

В

Вабити, вабик, вага, ваги, вагітна, вада, важіль, важкий, важко, вайлуватий, валувати, валянки, валяти, вариво, вартовий, ватага, вдарити, вдівець, вдова, вежа, великий, величина, величність, веліти, вепр, верба, вередливий, вередувати, вертатися, верхній, верховода, вершина, вершник, веселий, веселощі, весілля, весна, вечір, вечорниці, взуття, вибачатися, вибоїна, вивідувати, вигадка, виганяти, вигин, вигода, видатний, виделка, виднітися, виказувач, виконувати, викоханий, вила, вилазити, вилазок, вимагати,

вимальовуватися, вимогливий, винагорода, виникати, винниця, виночерпій, випливати, випогоджуватися, випрямляти, вир, виразний, вирок, вирувати, високий, висота, височитися, вистрибом, висувати, витискувати, витавати, витівка, витіюватий, виткий, витримка, витрішкуватий, вихований, вихолоджуватися, вихор, вишивати, вишкрібати, відверто, віддалік, відлига, відлюдкуватий, відмовляти, відпочивати, відпочинок, відро, відроджуватися, відшкодовувати, візерунчатий, візник, вік, вільний, віник, вінок, вінця, вірити, вірний, віршовка, вісник, вістка, вістря, вітати, вітер, вітролом, вічний, вічно, вмирати, внук, вовк, вогнище, вода, водій, волдорості, водостік, воїн, волосся, волоцюга, вонь, ворог, ворожіння, ворота, ворушитися, вочевидь, вродливий, вставати, втручатися, вулик, в'язкий, в'ялий, в'язниця.

Г

Гавкати, газета, галопом, галузитися, галявина, гамір, ганчірка, ганьба, ганьбити, гарище, гарно, гаснути, гатка, гидкий, гидувати, гілка, гіркий, гладкий, глечик, глибокий, глина, глупота, глухий, глухомань, гнилий, гнучкий, говорити, годинник, годі, голка, голова, голод, голодний, голос, голосний, голоснол. голубий, горб, горілка, горіти, горіх, горло, горщик, господарювати, гострий, гострозорий, готуватися, грабіж, грабувати, грати, гребти (веслом), гребти (граблями), гриміти, грішник, гроза, грозити, гроно, гроші, грубий, грунт, грязь, губатий, гульба, гуртом, гуртуватися, густи, густий, гущавина.

Д

Давити, давнина, давно, далеко, далекоглядний, далечінь, дар, деремно, даром, дах, дбати (примножувати), дбати (про кого), день, держак, дешевий, джерело, дзвеніти, дзвін, дзвонити, дзеркало, дзижчати, дивак, дивитися, диво, дивуватися, дикий, димар, дитина, дівчина, дід, діжка, дім, дірявий, дія, діяти, дно, добавка, добре, добрий, добровільно, доброта, добротний, довгий (у просторі), довгий (у часі), довго, довіку, договір, дозрівати, докучливий, долоня, домовик, допомагати, допомога, дорікати, дороблятн, дорога, досконалий, достаток, дотепний, дошкуляти, дощ, драбина, дражнити, драний, дресирувати, дрижати, дрібниця, дрімати, дровітня, друг, дружина, дружити, дружний, дружній, дряпати, дуже, думати.

Ж

Жаба, жадний, жарко, жарт, жартівник, жартувати, жвавий, жваво, ждати, жебрак, жебракувати, жирний, житель, жити, жмут, жнива, жовтий, жорстокий, журитися.

З

Забувати, забудькуватий, заважати, завжди, завзятий, заводій, завчасно, загорілий, задерикуватий, задиратися, задобрювати, задоволений, задумувати, заздрісний, заздрість, заїкуватий, зайвий, закінчувати, залагоджувати, залицятися, залишок, замет, заметіль, замість, заморочений, занавіска, занепадати, запальний, запас, запізнюватися, з`асвітла, засоромлений, заспокоїтися, затемна, затихати, затичка, затишок, захисник, захищати, зберігати, збиратися, звабник, звиватися, звикати, звичай, звичайно, звістка, звучання, звучати, згадувати, згода, згоджуватися, згористо, здавна, здалеку, здебільшого, здирство, зелсний, зелень, земля (геогр.), земля (грунт), земля (наділ), зім'ятий, зіпсований, зіпсувати, зірка, злий, злодій, зляканий, змалку, змінювати, змія, зморшка, знати, значний, зневажати, зневірюватися, зникати, знов, зовні, зовсім, зопалу, зрадник, зрозуміти, зустріч.

І

Іграшка, іменини, іній, іноді, іскра, іти.

Ї

Їда, їдальня, їсти.

К

Каблук, кавун, каганець, кайдани, каламутний, калатало, капання, капелюх, капость, капці, кара, карати, карячкуватий, кашляти, каятися, квиток, келих, керівник, кермо, керувати, кидати, кислий, кімната, кінець, кінь, кладовище, кликати, клювати, клятва, ковадло, кожух, колиска, колихати, колишній, коло, колоти, колючий, колючка, комора, копати, копистка, коптити, кора, коритися, короста, короткий, косо, котититися, кохана, коханий, кочерга, кошик, кошлатий, крамниця, крапка, крапля, краса, красти, кращати, кривдити, кривий (про речі), кривий (про людину), крик, крикливий, кричати, кров, круглий, крутий, крутитися, кубло, кульгавий, кум, кума, куток, кучерявий.

Л

Лава, лагодити, лаз, ламати, ланцюг, ласун, лаяти, легкий, легко, легковажний, ледачий, ледве, лежати, лестити, лисий, лити, лихоманка, лице, лівша, лізти, лінитися, ліноші, ліс, літати, ложка, луна, лунатик, лушпайка, любити, людина, лють, лякати, ляпас, ляпати.

М

Мабуть, майбутнє, майбутній, мазати, макітра, малий, мало, марево, марення, марніти, марнослів'я, марнотратити, марнотратник, мати, мацати, межа, мерзнути, мертвий, метелик, метушня, мимоволі, минуле, мир, мирно, мить, мілина, місткий, місяць, мішанина, мішати, мішма, млин, мова, мовчазний, мовчати, могила, можливість, мокнути, мокрий, молодий, молоко, молоток, мороз, морока, мостити, мотоцикл, мрія, мріяти, мстити, мурчати, м'який, м'яти.

Н

Набридати, наважуватися, наввипередки, навздогін, навідліг, навіщо, навколо, навмання, навмисно, навпаки, навприсядки, навпростець, навскач, навстіж, навшпиньки, нав'язливий, нагонич, надбання, надія, надмірно, наздогад, назирці, наказ, наклеп, намул, наопашки, наплечник, наприкінці, наречена, наречений, нарешті, нарізно, нарікати, наріст, насамперед, насміхатися, насмішка, насмішкуватий, настовбурчувати, нахабний, націлювати, начальник, наче, начиння, наяву, небажаний, небо, небувалий, невдача, невідомо, невільник, невмілий, неволя, негода, негоже, недавно, недбало, недовговічний, недоречно, недосвідчений, незлобивий, немає, ненавидіти, ненависний, ненажера, необачно, неосвічений, неохайний, неохоче, неподільний, непокірний, непохитний, непритомність, непробудний, нерозсудливість, нерухомий, неспокій, нестерпний, нести, несхожий, нетерплячка, нетямущий, неуважний, нещасливий, низовина, низький, нищити, нищівний, ніж, ніколи, нікчемний, німий, ніс, нісенітниця, новий, ноги, нутрощі, нюхати.

О

Обгортати, обережний, обіймати, обіцяти, облямівка, обманювати, обов'язково, обожнювати, обріз, обрій, оголошення, огорожа, одинак, одинокий, одностайно, одружуватися, одужувати, одяг, одягатися, ожеледиця, оживати, окремо, окріп, он, опір, оповісник, опритомніти, опудало, оранжовий, освічений, оселя основа, осоромлюватися, остаточно, отвір, оточувати, отруйний, отрута, охайний, охоче, очевидно, очі.

П

Падати, палити (тютюн), палиця, пам'ятати, пам'ять, пан, панікувати, партачити, пасовисько, пастка, пастух, пахнути, пахучий, пень, перебільшувати, переважно, перевальцем, перевищувати, передбачати, передбачливий, передник, передній,

перекидя, перекладина, переклик, перслюбствувати, перемагати, переможений, перероблять, переспів, перечити, перешкода, перешкоджати, пестити, пестун, пирхати, письменник, питатися, пити, пихатий, пиячити, півень, підбурювати, підвіс, піддобрюватися, підкорювати, підлабузник, підніматися, підозрівати, підпора, підстаркуватий, пізно, пісний, плакати, плаксивий, племінник, плескіт, пливти, плямистий, плямкати, побити, побожний, повернення, повертати, повзти, повитуха, повідомляти, повід, повний, поволі, поганий, погано, погріб, погрожувати, подарунок, податок, подив, подовжувати, подорожній, подяка, позбуватися, показувати, покірний, покривало, покришка, помилка, помилятися, поміст, помста, понині, поночі, попередження, попіл, порада, порожній, порятунок, по-своєму, посилювати, поспіхом, посуха, потилиця, потім, потіти, похапцем, похилий, похмурий, початок, починати, почуття, пощастило, пояс, пояснювати, правильний, прапор, працювати, пращур, прибудова, привид, прив'язаний, пригода, приголомшений, признаватися, приказка, прикрашений, прилюдно, примушувати, примха, припічок, притулок, прихиляти, причина, пробачати, пробка, прозорий, прокидатися, промінь, проникати, проростати, просити, простий, простір, просторий, просторікувати, проталина, протяг, прочухан, прощати, прощатися, пурхати, пустувати, пухкий, п'яний, п'яниця.

Р

Радити, радісно, радість, радіти, райдуга, рана, рано, ранок, раптом, рвати, рватися, ризиковано, ризикувати, рівний, рідко, різати, різний, різьба, роботящий, родина, родич, розбивати, розбійник, розвиднятися, розвінчувати, розворушувати, розгодинюватися, розгублений, роздоріжжя, розлогий, розмова, розплачуватися, розпусник, розпуста, розуміти, розумний, рости, ростити, рот, рубати, руйнівник, рука, рух, рухатися, рушник, рушниця, рябий, рядно, рясний, рятувати.

С

Саджанець, сажа, сваволя, сварка, свердлити, свердло, свиня, свисток, свіжий, свійський, світ, світлий, святково, свято, селитися, селянин, селянський, сердитий, сердитися, сивий, сивина, сидіти, сила, силкуватися, силоміць, сильний, син, синій, сирий, сирота, сірий, сіяти, скавучати, сказ, сказати, складний, скоро, скребти, скрізь, скромний, скручений, скупий, слабий, слабість, слабодухий, славити, сліпий, слухати, сльози, смачний, смердючий, смеркати, смерть, смітник, сміття, сміх, сміятися,

солодкий, сон, сонце, соромитися, соромливий, сохнути, спадщина, спалах, спати, спека, спекулянт, сперечерда, співати, спільний, спільник, спішити, сплюснутий, спогад, спокійний, спокушати, спочатку, справді, справжній, спритний, спрямовувати, старатися, старий, стародавній, стебло, стежити, стежка, стовбуритися, сторож, сторчма, стояти, страшило, страшний, стрибати, стріляти, стрічка, струмок, стукати, стусан, судомити, сум, сумлінний, сумний, сушити, схвильований, схованка, сходи (росл.), схожий.

Т

Таємниця, таємно, так, талант, танути, танцювати, твердий (предмет), твердий (характер), творець, творити, теля, темний, темрява, тепер, теплий, терпеливий, терпнути, терти, течія, тинятися, тихо, тиша, тік, тікати, тісно, тіснота, тоді, тонкий, топтати, торгувати, точно, трава, треба, тремтіння, тривати, тривожно, тріска, трощити, труна, трясти, турбота, тут, тютюн, тягти.

У

Убрід, уважний, увечері, увільняти, углиб, угода, угорі, удавано, удвоє, удвох, удруге, уїдливий, уздовж, укріплення, улад, улюбленець, умілий, уміння, ум'ятина, униз, унизу, уникати, упереміш, упертий, уплав, уподобання, упроваджувати, ура, урівень, услід, усмак, усмішка, устромляти, усувати, усякий, утікач, утомлюватися.

Ф

Фальшивий, фамільний, фамільярний, фантазувати, фарисей, фармазон, фартук, феноменальний, фігура, фортель, фотографія, фрукт, фундамент.

Х

Хабар, хабарник, хазяїн, хазяйливий, хазяйнувати, хай, халабуда, хам, хандрити, хап, хапати, хар`актерний, характ`ерний, харчуватися, хвалити, хвалитися, хвалько, хвастощі, хвилюватися, хвиля, хвиський, хворий, хворіти, хвороба, хилитися, химера, химерний, хиріти, хитати, хитатися, хиткий, хитрий, хитро, хитрощі, хитрувати, хідник, хлебтати, хліб (на ниві), хліб (спечений), хлібороб, хлів, хлопець, хлюпання, хмара, хмарно, хмиз, хмільний, хмуритися, хмуро, ховати, ховатися, ходити, холод, холодильник,

холодний, хоробрий, хотіти, хотітися, хребет, хрещатий, хрещений, хрипкий, християнин, хрокало, хропіти, хрупати, хрящ, хтось, худий, худоба, художник, художній, хутір.

Ц

Цапа, цар, царевич, цвірінькати, цвісти, цвіт, цигарка, цитата, цілитися, цілком, цінний, ціпеніти, цмокати, цокати.

Ч

Чавун (посуд), чарка, чародій, час, частина, часто, частувати, чванитися, чвертка, червоний, черв'як, черево, череп, черепок, чернь, черпати, чесний, честь, чий, чинний, чистий, чистити, читати, чіпкий, чіплятися, чоботи, чоловік, чорний, чорнобривий, чорнота, чорт, чубатий, чужий, чужина, чуття, чухати, чхати.

Ш

Шаленство, шана, шанобливий, шановний, шанолюбство, шапка, шаповальня, шарпатися, шасть (виг.), швець, швидкий, швидко, шепіт, шептати, шершавий, шир, широкой, шити, шия, шкварка, шкіритися, шкодити, шкура, шлак, шорник, шпарка, шпигун, шпорити, шрам, штани, штанина, штовхати, штука (річ), шукати, шум, шуміти, шумливий, шушукати.

Щ

Щабель, щавель, щасливий, щастити, щебетати, щедрий, щеміти, щеня, щербатий, щербина, щетинистий, щипати, щипці, щирий, щиро, щілина, щітка, щоправда.

Я

Ябеда, явір, явка, явний, ягня, ягода, ядро, яєчня, язик, яйце, якір, яма, янтарний, ярина, ярлик, ярмарок, яскравий, ясніти, ятрити, ящик.

ДОБРОЗИЧЛИВІ ПОБАЖАННЯ І ПРИМОВКИ

При вітанні: Добр`ивечір. Добр`идень. Добр`идень вам, хліб та сіль! Добридосвіток. Добрий вечір. Добрий день. Добрий ранок. Доброго вечора. Доброго дня. Доброго здоров'я (здоров'ячка)! Доброго ранку. Здоров будь! (з неділею, в хату). Здоровенькі були! Здрастуйте! Моє вам шанування (шануваннячко)! Поздоров, Боже! (вживається як відповідь на "здрастуйте"). Слихом слихати, видом видати! (усталена форма вітання). Слихом слихати, у вічі видати! Хліб та сіль! *Відповідь*: "Їмо та свій". *Продовження*: "А ти трохи постій, може, й ти ситим будеш".

На прощання: Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля! Бувайте! Бувайте здорові! Будьте здорові! В добрий час сказать, в лихий промовчать! Всіх вам благ! Всього вам! (скорочений варіант "всього найкращого"). Всього доброго! Всього найкращого! Добраніч! До завтра! До завтрього! До зустрічі! До побачення! До приємного побачення. Зоставайтеся з миром! На все! (скорочений варіант "на все добре"). На все добре! Оставайтесь здорові! Удачі тобі! У добрий час! Усіх благ! Хай вам Бог дає! Хай щастить! Ховай, вас Боже! Щасливо! Щасливої дороги!

Українські народні тости: Ануте, самарці, потягнем по чарці! (січеславське). Боже, дай гоже! Будем пить з каганця та й чарочка до денця! Будьмо! Будьмо живі, щоб з наших ворогів повитягало жили! Будьмо здорові! Будьте здорові! Будьте здорові, в кого чорні брови! Будьте здорові, як бурі корови, а я буду пить, як черкаський бик! Вип'ємо до дна, щоб не було ворогам добра! Вип'ємо за те, щоб старі вороги рачки лазили, а молодим очі повилазили! Вип'ємо лиш, щоб дома (діти, жінка) не журились! Вип'ємо по Марусин поясок! Вип'ємо по другій, щоб на одній не скакати! Вип'ємо по повниці, щоб було легко нашій дитинці! (на іменинах). Випивай до дна: на дні молодії дні! Випивай до дна, щоб велика росла! (ж.) Випивай, щоб на ворку не зоставалось! Випиймо, куме, тут, на тім світі не дадуть! Випиймо по повній, бо наш вік не довгий! Випиймо по повній, щоб наш вік був довгий! Вип'ю з череп'яної, щоб не був п'яний! Вся причина перед очима! Гірко випить, а жаль покинуть! Годі вже дома пити, ходім у шинок! Давай по чарці на один зуб! Дай, Боже, пить, та не впиватися,

говорити, та не проговоритися, на печі спать, а на покуті дверей шукать! Дай, Боже, чого хочеться! Дай, Боже, щоб пилось та їлось, а робота й на ум не йшла! Дай, Боже, щоб усе було гоже! Добра юшкпа, та мала кружка! Добре дуть, як дадуть! Доброму за добрость, а злому за злость! Доброму чоловіку продовж, Боже, віку! Душа кривая — усе приймає! Душа міру знає! За ваше здоров'я! За здоров'я вашс та в горлсчко наше! За панське здоров'я! Здоровенькі будьмо та себе не гудьмо! Здоров пив — ніс утопив! Здоров, свол`оче, коли ніхто не хоче! Здоров, трам, вип'ю й сам! Ке нам чого такого, для чого чарки роблять! Коли б сього добра та ще піввідра! Кому не стане, тому за лоб! Кому чарка, кому дві, кому нсма й однії! Кумки та кумки та вип'ємо до румки, а як підсм на той світ, там румок ніт! Моя душа приймає і з ковша! На здоров'я пилось, по запасці лилось, ще й по білій пелені на здоров'я мені! (жін. тост). На погибель тому, хто завидує сьому! Не пить — умерти, і пить — умерти, так лучче пить і вмерти! Нсхай вам все добрс! Нехай піде лихому на шкоду, а нам на добро! Н`ічого поститись, коли є инде міститись! Отак наші вибрикуйте! (випиваючи, виливають краплі на стелю). Перший келішок, як по льоду, другий келішок, як по меду: а третій не питай, лише давай! Пиво — не диво, а давайте горілочки! Пивши пиво, та воду пити! Пий, стара, гості будуть та й поїдуть, а ми з тобою зостанемся! Пий та хвали, щоб іще налили (дали). Погано п'ється, тільки в чарці не зостається! По сій мові бувайте здорові! Пошли, Боже, з неба, чого нам треба! Пошли вам, Боже, здоров'я та з неба дощ, та хліб, та цвіт, та всячину! Пошли ж, Боже, щоб усе було гоже, а негоже одверни, Боже! Пошукаймо указу, щоб напитись по другому разу, а як не перервемось, по третьому нап'ємось! Прийма душа і з ковша! Прощай, розуме, завтра побачимось! Роди, Боже, на всякого долю! Роди, Боже, хліб, а до хліба опеньки! Свасі перша чарка і перша палка! Святий понеділку, не сварись на мене, що я п'ю горілку! Скачіть на здоров'я! Скільки води не пий, а п'яним не будеш! Спаси нас, Боже, од скаженої миші! Твоє здоров'я! Тікай, душа, на плече, бо горілка потечс! Тобі, сволоче, не розвиватися, а нам, молодим, не упиватися! У кого в руках, у того й в устах! Хай вас Бог рятує на кожному броді й переході! Хай нашим ворогам така шибениця! (бризкають останні краплі на стелю). Хай наші вороги вигибнуть! Чарочка моя кругленькая, як я тебе люблю, що ти повненькая! Чарочко-коток, котися в роток! Чарочка-чепурушечка, п'є Сидоровна душечка (жін. тост). Щоб вороги не знали й сусіди мовчали! Щоб Господь родив пшеницю і всяку пашницю, щоб діждали жать і споживать, і людям честь возздавать! Щоб нашим ворогам було тяжко! Щоб наші діти так вибрикували (бриз-

кають у стелю). Щоб я здоров пив, ніс потопив, через поріг упав, з чорнявою спав! Щось у горлі деренчить, треба його промочить! Я такий чоловік: як візьму, то й вип'ю!

На похоронах: Земля пером. Земля пухом. Нехай земля буде пухкенькою. Нехай йому земля пером. Нехай йому земля пухом. Хай йому земля легка. Царствіє небесне. Царство небесне. Царство небесне померлим душам, а нам пошли, Господи, вік і здоров'я. Хай йому легко згадається на тім світі! Хай царствує.

В інших ситуаціях: Бог на поміч! Боже благослови! Боже помагай! Боже поможи! Борони вас, Боже! В добрий час! Великий рости! (подяка дитині за послугу). Великий рости, щасливим будь! (т.с.). Гаразд майтеся! Година вам щаслива! Дай, Боже! Дай, Боже, дітками радуваться! Дай, Боже, здоров'я! Дай, Боже, многа літа! Дай, Боже, разом двоє: щастя і здоров'я! Дай, Боже, тобі з неба, чого тобі треба! Дай, Боже, час добрий! (щасливої дороги). Дай, Боже, щоб і моїм дітям так! Дай вам те, чого в Бога просите! Дай тобі, Боже, і з роси, і з води! Добре здоров'я пивши! (подаючи кухоль води). Добрий час та щасливої дороги! Доброї ночі! Довгого віку без ліку! Довгого віку та журавлиного крику! З Богом! З роси та з води! З рук наробитись, з ніг находитись, з очей наглядітись! Іди в божу путь! Іди з Богом! Іди здоров! Кльов на уди! Крий вас, Боже! Легенько гикнеться! (кому). Магайбі! Магайбо! Мир вам! Мир вашому дому! Мир сьому дому! Многії літа! На гаразд! На добраніч! На добре! На добро! На здоров'я! На щастя нам! (на обжинках, обсипаючи один одного зерном). Нехай вам Бог здоров'я прибавить в ручки, в ніжки, в животик трішки! Нехай здоров буде! (т.с. що "легенько гикнеться"). Ні луски, ні зябри! Ні пуху, ні пера! Отакий (от-такий) рости! (дитині з жестом). Поздоров, Боже! Помагай-бі! Помагай Біг! Поможи, Боже, і нашим і вашим! Пострічай тебе, Господи! Пошли їм, Боже, много літ на світі пожить. Пошли їм, Боже, чого вони в Бога бажають. Пошли, Мати Божа, на все гаразд! Пошли тобі, Боже, на сім світі панство, на тім світі царство! Простелись тобі дорога барвінкова! Сідайте, щоб усе добро сідало, а все зло тікало! Сім футів під кілем! Сніп на сто кіп, а хазяїну на сто літ! Хай Бог дає вік і щасливий, і довгий! Хай Бог дає здоров'я! Хай Бог дає на здоров'я! Хай Бог дає щастя, здоров'я і многі літа. Хай Бог не забуде! Хай Бог помагає! Хай буде в вас стільки ласки, як на тихім ставку ряски! (побажання молодим). Хай вам Бог наповняє! Хай вас Бог на сім світі подержить! Хай вас Бог не забуде! Хай вас Бог приповн`я! Хай вас добра година знає! Хай ваша душка буде між солодкими медами, перед пахучими ладан`ами! Хай Господь помагає! Хай йому тямиться! Хай

легенько гикнеться! Хай легенько згадається! Хай мати Божа пошле, чого в Бога просите! Хай твоє слово та (потрапить) Богові у вуха! Хай твоє слово та до Бога! Хай тебе Бог благословить! Хай тобі абищо! Храни вас, Боже! Ходіть з миром! Щасливий рости! (дітям). Щасливої дороги! Щасти вам, Боже! Щасти тобі, доле! Щоб вас добра година знала! Щоб ви бачили сонце, світ і діти перед собою! Щоб завжди родило! (на обжинках). Щоб ти був багатий, як земля! Щоб ти був здоровий, як вода! Щоб ти жив! Щоб ти живий був! Щоб ти ходив, поки світу та сонця! Щоб тобі з роси та води йшло!

Жартівливі добрі побажання:

А їдять вас мухи з комарями! Ану, сину, розкидаймо хлівець та нарубаймо дрівець! А щоб вас дівки цілували! (до хлопців). А щоб вас парубки цілували! (до дівчат). А щоб їм ні дна, ні покришки! А щоб тобі коти мед носили! Бий тебе коцюба! Бодай вас Бог любив, а ще молодиці! Бодай вам добро снилося! Бодай на вас добра година та грошей торбина, та ще дітвори десятка півтори! Бодай тебе курка вбрикнула! Бодай тебе рак урачив! Бодай той здоров був, що мені винен, а кому я винен, щоб умер! Гарбуз вашій мамі! Господи помагай з ночвами на Дунай! Гуляй, тато, завтра свято! Дай, Боже, вам побитись, а нам подивитись! Дай, Боже, в старцях живши та з перцем їсти! Дим вам із бовдура! Добридень на Великдень! Жуй, тату, воду, коли хліба нічим! З Богом, Парасю! Здрастуйте вам у хату! Їдять його мухи з комарями! Казав їжак: "Нехай буде так!". Карай вас, Боже, хлібом довіку! Крихту на стіл та густий куліш, щоб було спати тепліш! Матері його дуля! Матері його индик печений! Матері його книш! Матері його ковінька! Матері його корінь! Матері його московська бурулька! Матері його сім копійок! Матері його сто карбованців! Матері його хиря! Матері його хрін! На добраніч — усі блохи наніч! Наймися, наймитку, в мене, а я піду до попа, бо в нього лучча харч! Накажи вас, Боже, хлібом та сіллю! На сто літ свиней пасти! Не з'їла ж його міль! Одчиняй ворота, їде пан сирота! Не їж у шапці, бо твоя жінка матиме дурного чоловіка! Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко брести! Рости, сину, хоч дурний, аби великий! Спать до півн`очі, витріщивши очі! Студи, дураче, під носом вітер! Тіпун тобі на язик! Тягни, кобило, хоч тобі й не мило! Хай і ваша густим доїться! Хай тобі й риба, й озеро! Щоб вас гроші напали! Щоб вас (тебе) дощ намочив! Щоб тебе качка брикнула! Щоб тебе качка ніжкою копнула! Щоб тебе курка вбрикнула! Щоб тебе муха вбрикнула! Щоб тебе у жито головою! Щоб ти весь вік своїми устами мед пив! Щоб тобі назад п'яти повернуло! Щоб тобі три міхи солодких ягід!

Добрі побажання на всі життєві випадки: Агій на вашу

голову! А матері його заковиря! А щоб тобі та бодай тобі, та коли б тобі, та нехай тобі! Бий тебе коцюба! Бий, бий ярмарок недалеко! (як хтось розіб'є посуд). Бий, ще батько купить! (т.с.). Бог на поміч! Бодай вас снігом засипало! Боже, поможи! Борони (боронь), Боже! Будь воно неладне! Будь воно тричі неладне! Будь воно тричі німцеве! В добрий час сказати! Головою! Головою об стіну! (жартома кажуть, як хтось грюкає дверима). Дай, Боже! Дай, Боже, нашому теляті вовка з'їсти! Їдять його мухи з комарями! Кат його бери! Кат його забирай! Колючка в ніс! Крий, Боже! Крий, Мати Божа! Матері твоїй дуля! Не дай, Боже! Не приведи, Боже! Ну його к сину! Одведи й заступи! Отака ловись! У добрий час казати! Хай Бог боронить! Хай Бог милує! Хай Бог одвертає! Хай вам кіш та риба! Хай він скисне на путрю! Хай воно завалиться! Хай воно загориться без вогню й диму! Хай воно задавиться! Хай воно згорить! Хай воно скисне! Хай воно скисне таке життя! Хай воно ясним вогнем горить! Хай Господь милує! Хай здоров буде! Хай йому абищо! Хай йому біс! Хай йому враг! Хай йому всячина! Хай йому грець! Хай йому легенько гикнеться! Хай йому легенько гикнеться, як павине пір'я об воду черкнеться! Хай йому мара! Хай йому морока! Хай йому кукли й теремки! Хай йому пек! Хай йому прасунок! Хай йому риба й озеро! Хай йому хрін! Хай йому цур! Хай йому чур! Хрін його бери! Щоб тебе, доле, та бодай тебе, доле! Щоб ти живий був! Щоб ти так жив!

БОЖБА, ЗАПЕВНЕННЯ, ЗАПРИСЯГАННЯ, КЛЯТЬБА

Бігме, далебі, єй-єй, єйже-єй, їй-бо, їй-богу, клянусь, справді, правда, хрестібог,

*** бий мене коцюба (жарт.)! бий мене нечиста сила! бий мене сила Божа! бодай же я неділоньки святої не діждала! бодай мене рак урачив (жарт.)! бодай мені добра не було! бодай я завтра на своїх ремінних пасах повісився! бодай я завтрашнього дня не діждав! бодай я зарізався в своїй хаті своєю бритвою! бодай я сконав! будь я проклят! враг мою душу візьми! грім мене побий! заціп мені язика, святий Мовчало (мовчатиму)! їй-бо, правду кажу, якщо не брешу! їй же Богу! їй же Богу моєму! їй же ти Богу! кажу, як перед хрестом! нехай мене мир не знає! нехай мене суха ялиця поб'є! нехай мені на полуду! ось тобі хрест святий! от не гріх, що забожився! от тобі хрест! от хрест святий! от чорна земля, щоб я ще чорніший став! побий мене, Боже! побий мене грім! побий мене грім, запали свята

блискавка! побий мене Бог! побий мене святий хрест! побий мене хрест! побила б мене свята земля! провалитись мені, коли брешу! справді ж! справді ж бо! турецький син буду, коли то правда! убий мене Бог! убий мене святий хрест! убий мене хрест! хай западеться піді мною земля! хай лопнуть мені очі! хай мене безроге теля вб'є (жарт.)! хай мене Бог скарає! хай мене Господь поб'є! хай мене грім поб'є! хай мене грім небесний поб'є! хай мене грім серед чистого поля вдарить! хай мене до вечора на лаві положать! хай мене завійна візьме! хай мене квочка б'є (жарт.)! хай мене на могилки вивезуть, коли неправду кажу! хай мене поб'є братська Божа матір! хай мене поб'є те, що в хмарі гуде! хай мене покарають усі печерські святі! хай мене покриє великий лаврський дзвін! хай мене свята блискавка запалить! хай мене свята п'ятінка покарає! хай мене святий хрест поб'є! хай мене сира земля не прийме! хай мені очі лопнуть! хай мені хата згорить! хай я не діжду пречистої! хай я прахом розсиплюся! хай я провалюся! хай я святої неділеньки не діждуся! хай я удавлюся! хоч долівку язиком лизну! хрестібогом молюся! хрест на мені! щоб мене грім вдарив! щоб мене правцем заціпило! щоб мене скрутило! щоб мене ставцем поставило! щоб мені грім шапку пробив! щоб мені з цього місця не встати! щоб мені з цього місця не зійти! щоб мені крізь землю провалитися! щоб мені очі повилазили! щоб мені очі полускались! щоб мені печінку роздуло! щоб мені під вінець не підійти, коли брешу! щоб мені повилазило! щоб мені провалитися! щоб мені рука одсохла (не брав)! щоб мені руки й ноги повсихали! щоб мені руки й ноги покорчило! щоб мені світу білого не бачити! щоб мені своїх діток не побачити! щоб мені сей та той, коли брешу (жарт.)! щоб мені трясця! щоб мені язик одсох (не казав)! щоб наді мною ворони каркали! щоб переді мною земля розступилася! щоб я був проклятий! щоб я вчорашнього дня не побачив (жарт.)! щоб я діточок своїх не побачив! щоб я додому не дійшов (ірон.)! щоб я до заходу сонця дітей не бачив! щоб я жив! щоб я зараз сказився! щоб я з носом був (жарт.)! щоб я з цього місця не встав! щоб я до світа сонця не бачив! щоб я колись умер (жарт.)! щоб я крізь землю провалився! щоб я л`унув (умер)! щоб я луснув! щоб я на світі був! щоб я, не сходячи з цього місця, околів! щоб я порохом сів! щоб я прахом розсипався! щоб я провалився! щоб я світу білого не побачив! щоб я сказився! щоб я так на світі був!

НАХВАЛКИ, НАХВАЛЯННЯ, ПОГРОЗИ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Знатимеш! начувайся! начуватимешся!

*** А вже ж я тобі доїду кінця! Без мила поголимо! Битий ходиш! (ось-ось тебе поб'ють). Буде повна хустка зубів! Буде тобі за це! Буде хребту і череву! Будеш ти в мене, як шовковий! Вже я тобі доїду кінця! Влетить тобі на горіхи! В тюрмі згною! Гляди, щоб тобі тут не скрутилось і не змололось! Дам я комусь на горіхи! Дістанеться на горіхи! Дістанеться на кислички! Дорого дам, аби зносив! Задам я тобі бурду! Зараз по тобі зозуля закує! Знатимеш лопатк`и в горосі (пам'ятатимеш)! Знатимеш, по чому в Тростянці гребінці! І зуби визбираєш! І зубів не позбираєш! І рідна мати не впізнає! І тільки бризки полетять! І тільки пір'я летітиме! Колись я спишу твою шкуру вздовж і впоперек! Комусь не поздоровиться! Матимеш на рибу! Матимеш таку виправу, що через поріг сторчака летітимеш! Набіжиш лиха! Нагорить тобі! Начувайся, бо й тебе за хрестом понесуть! Не зносити тобі голови! Не я буду, якщо... (далі йдуть похвалки)! Ну, попадись ти мені під руку! Ну, ти ще пожалкуєш! Ой, дістанеться комусь на кислички (жарт.)! Ой, комусь засиплеться й змелеться (жарт.)! Ой, летітиме на комусь пір'я (жарт.)! Ой, намилю я тобі в'язи! Ой, не втечеш моїх рук! Ой, не зносити тобі голови! Ой, попадешся ти мені на зубок, вже я тобі допечу, як не кулаком, так язиком! Ой, походить по тобі лозиняка! Ой, походить по тобі ломака! Ой, свиня лико волочить! (кажуть до дитини, натякаючи, що буде бита). Ось я йому холоду нажену! Ось я тобі! Ось я тобі дам! Ось я тобі дам роменського тютюну понюхать! Ох, і влетить тобі! Ох, по комусь бич (палиця, хворостина, хлудина) плаче! Пережену на гречку! Перепаде на бублики! Підеш білих ведмедів пасти! Пізнаєш, відкіль гримить! Пір'я з тебе летітиме! Покажу, де козам роги правлять! Покажу тобі дорогу, що й ніг не потягнеш із двору! Покажу тобі кузьчину матір! Попадешся мені в руки — зітру на макуху! Попадешся ти мені під руку! Попадеш ти мені під гарячу руку (руч)! Потанцюєш у мене циганської халяндри! По тобі походить ще й ломака! Роздавлю, як муху! Розправлюсь, як Бог з черепахою! Так шкура на тобі й закипить! Ти в мене за дев'ятими воротями гавкнеш! Ти в мене на кутні засміешся! Ти в мене потанцюєш! Ти в мене почухаєшся там, де й не свербить! Ти в мене ще поскачеш! Ти граєшся з вогнем! Ти дивись мені! Ти мені насміешся (награєшся і т. д.)! Ти моїх рук не минеш! Тільки пух з тебе полетить! Тут тебе й чорт лизне! Тут тобі й амінь буде! Тут тобі й вода освятиться! Тут тобі й пуп

розв'яжеться! Тут тобі й скрутиться, й змелеться! Тут тобі й смерть! Тут тобі й сод`ухи! Тут тобі й у голові смеркне! Уздриш вовчу звізду! Узнаєш, чим кропива пахне! У Сибір підеш! Шкура на тобі згорить (горітиме)! Шкура на тобі закипить! Шкуру спущу! Ще я тебе щербатим бичем виголю! (бритвою). Щоб я тріснув, як тобі в'язи не скручу! Я бачу, що ти своєю смертю не помреш! (збираючись вдарити). Я з вас зроблю те, щоб ви утрьох кози не купили! Я з тебе б`андури випущу! Я з тебе вишкварки зроблю! Я з тебе дурощі вижену! Я з тебе дух виб'ю! Я вкорочу твого язика! Я з тебе дух випущу! Я з тебе душу випущу! Я з тебе душу витрясу! Я з тебе живого не злізу! Я з тебе зараз перепічку сотворю! Я з тебе кишки випущу! Я з тебе льотом кишки випущу! Я з тебе сім шкур спущу! Я з тебе тельбухи випущу! Я з- тебе товченików нароблю! Я з тебе три шкури спущу! Я з тебе фаршмак зроблю! Я з тебе шкуру спущу! Я з тебе юшку зроблю! Як візьму качалку, то поб'ю тебе на локшину (на січку)! Як візьму ременяку, то ти в мене потанцюєш (до дітей)! Як дам — і духу не залишиться! Як дам — і кісток не збереш! Як дам — мокрого місця не залишиться! Як дам по зубах — не знатимеш, де збирати! Як дам, то до білого снігу не забудеш, а до нових віників пам'ятатимеш! Як дам, то й дверей не знайдеш! Як дам, то й дух з тебе випре! Як дам, то й зубів не визбираєш! Як дам, то й ногами вкриєшся! Як дам, то й ноги задереш! Як дам, то й пуп тобі розв'яжеться! Як дам, то й свічка твоя засвітиться! Як дам, то й у голові тобі смеркне! Як дам, то підеш туди, де дідько добраніч каже! Як дам, то тут тебе й чорт лизне! Як дам, то й юшкою вмиєшся! Як дам, то полетиш до архангелів овець пасти! Як дам, то рідна мати не впізнає! Як дам, то так шкура і закипить! Як дам, то тільки бризки полетять! Як дам, то тут тобі й вода освятиться! Як дам шкварки, то буде тобі жарко! Як одважу киякою, то хліба (більше) не їстимеш! Як пошаную, то й свічки в очах засвітяться! Як упіймаю, через хомут протягну! Як шваркну — тільки бризки полетять! Як швиргону — тільки кавкнеш! Я на тобі шкуру обдеру! Я тебе на той світ одправлю! Я тебе нікому не дам бити — сам буду (жарт.)! Я тобі бебехи повідбиваю! Я тобі виб'ю таку бубну, що дядькові закажеш! Я тобі вкорочу відросток, що язиком зветься! Я тобі вкручу хвоста і роги обламаю! Я тобі голову одірву! Я тобі голову скручу! Я тобі дам! Я тобі дур з голови виб'ю! Я тобі зуби, мов квасолю вилущу! Я тобі кишки випущу! Я тобі намну вуха (погроза для дітей)! Я тобі ноги з сідала повисмикую! Я тобі ноги поперебиваю! Я тобі оскомину зіб'ю! Я тобі покажу! Я тобі покажу, де раки зимують! Я тобі покажу, по чому лікоть кваші!

Я тобі поставлю язика насторч рота! Я тобі поставлю язика поперек рота! Я тобі рота набік поверну! Я тобі руки обламаю! Я тобі шкуру спущу!

ВІДПОВІДІ НА ПОГРОЗИ, ПОХВАЛКИ

А дзуськи! А ну-ну! (спробуй тільки!) Бачили ми таких! Витри заїди! Витри молоко на губах! Жила тонка! Жилка тоненька! Кишка коротка! Кишка слабка! Кишка тонка! Легше на поворотах! Мало ти каші з'їв! Не в ті взувся! Не дуже, а то щиколотки позбиваєш! Не кричи, я теж умію кричати! Не лякай ляканого! Не на того нарвався! Не таких бачили! Не так-то скраю! Ой, як страшно! Піди, втри носа (до молодших). Піди соплі витри! Плювати я хотів! Руки короткі! Руки не доросли! Слабка гайка! Слабка кишка! Слабкам струна! Та тебе й курка лапою заскребе! Та тебе й муха крилом уб'є! То ще подивимось, в кого зуби будуть цілі! Ха, та ти дужчий за комара! Чхав я на твої погрози! Чхати я хотів! Ще молоко на губах не обсохло!

НАРОДНІ ПРИТАНЦІВКИ

А бодай ти пропала, курка ногу відтоптала, а не курка — горобець, наш Іванко молодець! Ані пивши, ані ївши, скачи, дурню, ошалівши! Антін козу веде, бісова коза не йде, він її віжками, вона його ніжками! Ану, ще наляж! А щоб тобі та бодай тобі, та коли б тобі, та нехай тобі! А я вдарю тропака — в мене вдача така! А я сіно громадила, сім пар хлопців принадила! Бутум-бас, бутум-бас, а хто буде свині пас! Гей-га, риба з м'ясом, ходи, кума, з викрутасом! Гоп-гоп`а, гоп-гоп`а, нема грошей у попа, а в попаді вони є, та попові не дає! Гоп, чуки-чуки-чуки, гарні в мене черевики, бо я панського роду, не ходила боса зроду! Гоша-гоша-гоша-ша, де кобила, там лоша! Дивіться, чоловіки, які в мене черевики! Ду-ду-ду, ду-ду-ду, вродилася на біду! Заграй, д`удничку — танцюй, дурничку! Запряжу бугая: куди люди, туди й я, запряжу я другого — сідай, жінко-небого! Засвітила б — нема чим, жартувала б — нема з ким! За Тетяну сто кіп дав, бо Тетяну сподобав, за Марусю — п'ятака, бо Маруся не така! З помийниці воду брала, гречаники учиняла, пеленою накривала, гоп, мої гречаники, гоп, мої невдалики, гоп, мої білі, чогось мої гречаники на шкорині сіли! І до плуга, і до рала, і до хлопців дала драла! І жив — не любила, і умер — не тужила, тільки трошки потужила, як на лаві положила! І ти тут, і

я тут, а хто ж у нас дома, а хто ж у нас порубає солому на дрова! Ішла баба-гомонуха, гаман загубила, а я йшов та й знайшов — мене мати била: нащо тобі, мій синочку, цей гаман іздався — на табаку, на тютюн, щоб не розсипався! Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик — одчепися мій гаплик! Катерина та Дем'ян посварились за бур'ян, Катерина Дем'яну не попустить бур'яну! Колихали мене хлопці не в решеті, а в коробці, коробочка торохтіла, я до хлопців хотіла! Ми кривого танцю ведемо, кінця йому не знайдемо... Нащо мені ті музики, в мене довгії язики, я заграю, поскачу і нікому не плачу! Обідранці пішли в танці, голобоки пішли в скоки! Ой, гоп гопака, нема в мене каблука, один біля ніг, та й той — на сміх! Ой, гоп, метелиця, чого старий не жениться! Ой, гоп, та помалу, як пошила штани з валу, як пошила, та й наділа, кажуть люди, що до діла! Ой, гоп, та й усе Хома паску несе, а Хомиха порося, воно вирвалося і побігло у ліс, там узяв його біс! Ой, гоп, ти-ни-ни, вари, жінко, лини! Ой, гоп, ти-ни-ни, у кого я вдався, мати сани продала — я з печі сковзався! Ой, грай, Юр'ю, танцюй, дурню, ой, грай на муку, поки пшона натовку, мені мука — тобі пух, — щоб виперло з тебе дух! Ой, Грицю, Грицю, Грицю, не вдавайся на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й горілка не порадить! Ой, давай, давай, давай!.. Ой, дід бабці та купив капці, та короткі були, та втяв пальці! Ой, душко моя, шепотушко моя, дай з тобою покручуся, коли ласка твоя! Ой, жаль шевця, та не вернеться: набрав підошов та ік чорту пішов! Ой, заграйте мені, замузичте мені, нема в мене чоловіка, то позичте мені! Ой, заграйте, цимбали, щоби ніженьки дримбали! Ой, капуста одностеблиця, один любить, другий сердиться! Ой, коле ж мене коле, ведіть мене до Миколи, від Миколи до Якова, щоб була я однакова! Ой, лихо — Ковалиха! Ой, надворі метелиця, чого старий не жениться! Ой, поки ж тій війні буть, треба замиритьсяся, ой поки ж тим лейтенантам по сім раз жениться! Ой, там за яр`ом та ще й за яр`ищем била Хима Євдокима поламаним днищем, била Хима Євдокима, пішла позивати, наказали Євдокиму ще й Химу прохати! Ой, там на долині, жуки бабу повалили і сорочку зняли, прочуханки (висіканки) дали! Ой, ти гарний Семене, прийди сядь коло мене і комора в мене є, сватай мене, Семене! Ой, ти полька, ти весела, бери торбу йди на села! Ой, ти ткач-нипкоплут, а я бондарівна, піди геть, відчепись, я тобі не рівня! Ой, чук, поберемся, будем панувати, ти будеш свиней пасти, а я заганяти! Ой, я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна підв'язана валом! Опанас свині пас, Катерина — бички, почекай, не втікай, куплю черевички! Отакої чеберячки! Отак чини, як я чиню, люби дочку абичию, хоч попову, хоч дякову, хоч хорошу

мужикову! Очерет-осока, добрі очі в козака! Піддай вогню, піддай палу! Пішла Полька жито жати, та забула серпа взяти, серп взяла, хліб забула — така Полька дурна була! Подавайте галушки по три п'яді завбільшки! По дорозі жук, жук, по дорозі чорний, подивися, дівчино, який я моторний! Полюбив мене дяк чорти батька-зна як, купив мені черевички — закаблучки не так! Польки-польки та кадрелі, та за чуба, та за двері! Розступіться, подоляни, нехай гиря погуляє! Скачи, чорте пшона дам! Танцювала краков'як — побила ботинки, зосталися на ногах чулки та резинки! Танцювала Пендюриха з Пендюром, загубила калиточку з тютюном, буде тобі, Пендюрихо, лихо, загубила калиточку тихо! Танцювала риба з раком, а цибуля з пастернаком! Танцювала Романиха з Романом, загубила штирні гроші з гаманом! Танцювали, танцювали та ще й не вклонилися! (кінця не довели). Танцюй, ковалихо, буде тобі лихо, танцюй, не журись, матері твоїй біс! Танцюй, Лукерія, шелестить матерія! Три лопати поламала — гречаники витягала, гоп, мої гречаники, гоп, мої невдалики, гоп, мої білі, чогось мої гречаники на шкорині сіли! Трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса! Це ж мені панотець покупив, щоб хороший молодець полюбив, а панчохи паніматка дала, щоб я гарна молодичка була! Цур його матері, яке завелося: і старе, і мале у боки взялося! Черевички невеличкі за цілого п'ятака, а щоб же ти молоденька вибивала тропака! Четвер на льоду нагнав середу: як став тащить — аж лід тріщить! Чоловіче, Миколаю, де я тебе поховаю, поховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили, поховаю під столом, та накрию постолом, поховаю під лавою, та накрию халявою! Штани мої сині, дома двоє в скрині! Я забула, що я хора: як танцюй, так танцюй! Якби таки або так, або сяк, якби таки запорозький козак, якби таки молодий, молодий, хоч по хаті походив, походив, страх мені не хочеться з старим дідом морочиться! Як була я молодиця, цілували хлопці в лиця, а тепера стара баба, не цілують, хочби й рада! Як була я молодою преподобницею, повісила фартушину над віконницею: хто йде, не мине, то кивне, то моргне! Я нікого не любила, тільки Петра та Данила, Стецька, Грицька та Дем'яна, вийду заміж за Івана! Я робити добре вмію: піч топлю, руки грію, руки грію, плечі парю, не йди, Грицю, бо ударю!

ЖАРТІВЛИВІ СТВЕРДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ПОВНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Аж дурний — такий розумний; аж на небі чуть, як мухи кашляють; багатий, як пес кудлатий; баба — а ще дві дівки за

пояс заткне; багатий, як чорт рогатий; багато два гриби в борщ; багато оженився: взяв жінку й троє дітей; багато, як у голомозого чуба; багато, як у голомозого чуприни; багато, як у лисого волосся; багач: гола спина, а на плечах торбина; багач: його сусіда чотирма волами оре; батько нікому не винен: в одного позичає, другому повертає; білий, як арап; білий, як циганська литка; білий, як циганський сир; білий, як уголь; білолиця, як мазниця; боїться, як вовк кози; бридиться, як кіт салом; будем мати весілля: тато маму віддає; будемо на весіллі гуляти: дядько до мами сватається; буде погода: зверху болото, а внизу вода; вбився в ріст, як заєць у хвіст; вбився в хазяйство: тільки бриль та паличка; в гаразді, як чайка у гнізді — хто не йде, то сполохне; везе, як утопленику (утопленому); велика газдиня: три городи одна диня; велике свято, що в церкві Гриць; взяв, як борщу на шило; виграв, як Хома на булках; виграв, як Хома на вовні; виграв, як Хома на милі; виграв, як Шльома на оренді; віддасть на рахманський великдень (ссбто ніколи); він не багат, та нікому не винуват: в одного візьме а другому оддасть; він у нас зовсім дурний: зчужого воза бере, а на свій кладе; вітали, і сідати не просили; вплинуло, як позаторішній сніг на літню погоду; вподобалось, як вовкові весільна пісня; вступив у закон, як собака в цибулю; гарне життя, як собаці на прив'язі; гарний, наче з товкача вмивався; гарний, як Беркові штани навиворіт; гарний, як комін навиворіт; гарний, як Микитина свита навиворіт; гарний, як свиня в наритниках; гарний, як спить та ще й лицем до стіни; гарно співає, як муха в глечику; гарячий, як циганський борщ; голий, аж поза пазухою повно; горе мачусі, що пасинок сметани не їсть; горить, як сліпий дивиться; господар: за гріш по парі; господиня: сорок грядок — одна диня; давайте круту варить, бо рідкої ні з чого; дали бджоли меду, аж пику скривило; дбає, як пес за п'яту ногу; делікатний, як панський хорт; держиться, як вода в решеті; держиться, як пісок на вилах; добра дівка: тоді хату мете, як старости йдуть; добра кобила: з гори біжить, а впаде — лежить; добре його прийняв: аж носом запоров; добре: якби пес з'їв, то здох; добре, як голому в терню; добрий з нього пастух: дає корові виспатись; дитина: а татова сорочка по коліна; добрий пан: взяв у дітей хліб і кинув псам; добрий урожай: молотив цілий день, а віяти нічого; добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить; добрий, як баранчик, тільки по-вовчому виє; добрий, як, собака; добрі зуби, що кисіль їдять; добрі люди: поки хліба дадуть, наперед зуби виб'ють; добрі люди: що положиш, то й не буде; допоміг: з калюжі та в болото; дуже грамотний: слово "корова" пише з м'яким знаком; дуже розумний: решетом зірки в небі ловить; жаліють, як кота об лаву; жалує

дітей, як мачуха; жвавий, як ведмідь за горобцями; жвавий, як ведмідь за мухами; жвавий, як ведмідь за перепелицями; жвавий, як лопата; жвавий, як опецьок; жвавий, як рак на греблі; живемо добре: горя в людей не позичаємо; живемо добре: хоч заріжся, хоч повісся; закохався, як чорт у суху грушу; заробив на сіль до оселедця; заробив, як Марко на вовні; заробив, як Хома на вовні; заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на ньому побили; захистив, як вовк овець; збувся тато клопоту: жито змолотив, а гроші пропив; збувся тато лиха: збувся грошей з міха; здібний, як віл до карети; здоровий, як циганова коняка: день біжить, а два лежить; змилувався, як вовк над поросям; знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита; з неохотою вовк порося з'їв; з нього пан, як з сіряка жупан; йде, як вода з каменя; йому так треба, як мені не треба; йому так треба, як мені ні; кебетливий, як чобіт; користі, як з козла молока; користі, як з торішнього снігу; користі, як з цапа вовни; користі, як з цапа молока; користі, як з чорта смальцю; користі, як у карася вовни; красавиця, що з-під стола кусається; красива, як свиня сива; красно гостили — ледве живого пустили; кумекає, як вовк у зорях; личить, як корові сідло; люба: вела чоловіка з корчми за чуба; лихо вовкові: зачинили його між вівці; любить гостей за чужим столом; любить, як гірчиця мед; любить, як кіт табаку; любить, як пес дідька; любить, як пес редьку; любить, як пес палицю; любить, як порох в оці; любить, як пси діда; любить, як пси діда з порожніми торбами; любить, як сіль в оці, а кольку в боці; любить, як сіль в оці, а тернину в нозі; любить, як собака палицю; любить, як собака редьку; мачуха пасинкові волю давала: хочеш льолю купи, хочеш — голий ходи; милості просимо на своїх харчах; милує, як вовк барана; ми люди не горді: нема хліба давайте пироги; міцний, як з клоччя батіг; міцний, як утроє бублик; молодець — ні з кіз, ні з овець; на вибір дають: хоч гинь, хоч живцем у могилу лягай; наївся, як кіт качалки; наївся, як циган сироватки; наліг, як циган на ковадло; налупився, як Рябко дерті; нам Бог весілля дав: міх оженився, торбу взяв; напився до порядку: два ведуть, а третій несе шапку; нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає; не з добра пан носить жупан — сіряка нема; нездужає, що й ведмедя за вухо вдержав би; не злий чоловік, тільки задовго живе; не любить, як кіт сала; не мала мирянам журба, що попова кишеня порвалась; нема пшона, давай круту варити; не хоче, як кобила вівса; не хоче, як коза сіна; не хоче, як старець гривні; нікому не скажу: тільки кумі та в млині; німий глухому повідав; ніхто такий не багатий, як попові дочки: одна гола, друга боса, третя без сорочки; одмовляється, як стара дівка від гарного жениха; опирається,

як кіт на льоду; оце тому правда була, що вкусив заєць за хвоста вола; пани: на трьох одні штани — хто раніше встав, той ся і вбрав; пани — на цілі сани та ще й ноги висять; підлатався, як май грушами; підростеш, як скибка в руках; піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала; пішли наші вгору: батька на вербі повісили, а мене на стовп тягнуть; побачив, як власні вуха; побачив, як свого носа; поберімся, не журімся, будем панувати: я буду свині пасти, а ти завертати; побілів, як вільхова довбня; погода: один день блисне, другий день кисне; погуляв, як собака на вервечці; подобає, як свині роги; пожалів вовк кобилу — зоставив хвіст і гриву; пожалів, як вовк порося — від'ів ніжки та й уся; поживився, як пес макогоном; поживився, як Сірко паскою; позичив на вічне оддавання; покатався, як на їжаку; покаявся, як злодій у ягодах; полегшало нашому батькові: де сиділа болячка, тепер дванадцять; помічник, як коневі заєць; помогло, як мертвому кадило; помочі, як з осики груш; поорав: перебіг плугом, як голодний пес через воду; помагає з гори віз тягнути; попав, як сліпий стежку; поправився з покутя на лаву; поправився попові в калитку; поправився ухом об землю; посиділи в гостях на покуті знадвору; поспішає, як чорт на утреню; потрібен (потрібний), як глухому музика; потрібен, як зайцеві бубон; потрбен, як кобилі другий хвіст; потрібен, як кожух улітку; потрібен, як лисому гребінь; потрібен, як лисому дзеркало; потрібен, як музика після весілля; потрібен, як позаторішній сніг; потрібен, як п'ята нога собаці; потрібен, як п'ятий чиряк на животі; потрібен, як сироті трясця; потрібен, як собаці другий хвіст; потрібен, як сухій землі попіл; потрібен, як торішні бублики; потрібен, як торішній сніг; потрібен, як чорту лапоть; пошив: на собаку мале, а на кота велике; пощастило, як тому утопленику; правда твоя, що на вербі груші, а на осиці кислиці; правда, як вош кашля; правий, як вірьовка в мішку; правий, як кочерга; припадає, як корові сідло; пристав, як горбатий до стіни; пристало, як свині наритники; притулив горбатого до стіни; просили, запрошували — з хати шапку викидали; просли на порозі, щоб не були на дорозі; просять покорно, наступивши на горло; противна, як старцеві гривня; прямий, як дуга; прямий, як свинячий хвіст; рад, якби йому пси обід з'їли; рад, як сирота трясці; рад, як торішньому снігові; ремісник: старі коцюби направляє, а до нових майстра наймає; робітник до повної миски; розбагатів, як старець у морози; розбагатіли: поли дерем, плечі латаєм; розбалакався, як свиня з гускою; розбирає, як вовка пиво на третій день; розбирається, як цап на зорях; розговорилися, як свиня з гускою; розжалувався, як вовк над поросям; розживемося, як сорока на лозі, а тінь на

воді; розжилась голота коло болота; розуміється, як вемідь на зорях; розуміється, як глуха в танцях; розуміється, як кнур у зорях; розуміється, як корова на святі; розуміється, як Мошко на перці; розуміється, як свиня на перці; розуміється, як сліпа на танцях; розуміється, як теля в пирогах; розумна голова, та соломою набита; розумний, аж крутиться; розумний, аж носом баньки дме; розумний, як Беркове теля; розумний, як Беркові штани; розумний, як довбня; розумний, як сало; розумний, як Соломонове теля; розумний, як Хведькова кобила; розуму палата, а ключ від неї загублений; розходився, як холодний самовар; рушив розумом, як здохле теля хвостом; сказав йому "дякую" по спині ломакою; скучає, як собака за києм; слабкий, як мотуз учетверо; сліпий видів, що кривий через рів сказав; смачне, хоч на собак вилий; сміливий: на лежачу березу в сам верх заліз; славно танцює: одна нога в горох, друга в сочевицю; сміливий, як святий Петро; смішно, як собаці після дрюка; собачка добрий: як будете годувати, то не почуєте, як і гавкає; совісті, як у шолудивого волосся; спасибі Богу всього є — хліба ма, а грошей нема; сподобалось (вподобалось), як вовкові весільна пісня; спокійний, як порося в мішку; спритний, як ведмідь до горобців; стида, як у тої кобили, що воза побила; стільки землі, як у гирявого чуприни; сьогодні празик — баба діда дражнить; така благодать, що й світу Божого не видать; така гарна, що як виглянула з вікна, то три дні собаки гвалтували; така пара, як миша з волом; така хата тепла, що спотієш, дрижачи; така подоба, як свиня в хомуті; така правда, як на вербі груші; така правда, як ти попадя; така правда, як у рові вовк іздох; така то правда, що пси траву їдять; така хорош`а, що не варта і гроша; так благословив, що аж синці поробив; так до діла, як свиня штани наділа; так добре пригостили, що голим і голодним повернувся; так допомагає, що спиці в колеса стромляє; таке м'яке, що ні кусати, ні жувати; так жінку бив, що сам насилу втік; такий гарний, що краще на нього не дивитися; такий коваль, що уміє робити з заліза пшик; такий красивий, мов кабан сивий; такі вони друззі, що коли б"ться,то й колом не рознімеш; так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу; так не візьме, як т`а новий карбованець; так подоба, як сліпому дзеркало; так просили, так просили, так не пускали, а я таки вдерся; так рано встала, що аж на порозі розсвінуло; так рано встала, що й півень на смітнику заспівав; так тепло, як циганові під ятериною; так то правда, як пси траву їдять; так хочеться робити, як старому псові в завірюху брехати; там тебе ждуть з двома дрючками за дверима на порозі; тарах щастя в хату! (кажуть, як сталося несподіване лихо); т`епло, як за лихим паном;

т`епло, як циганові під в'ятериною; тихий: постав на воротях і гони череду — не піде; треба, як більма на оці; треба, як болячки на лоб; треба, як волосся в паністару; треба, як діра в мості; треба, як дзюра в мості; треба, як зайцеві бубон; треба, як зайцеві стоп-сигнал! треба, як лисому гребінь; треба, як мені лиха; треба, як п'яте колесо до воза; треба, як собаці п'ята нога; треба, як собаці чоботи влітку; треба, як торішні бублики; треба, як чорту лапоть; тримає, як мертвий рукою; тямить, як свиня в апельсинах; тямить, як свиня в дощ; убрався в правду, як татарин у зброю; удалося, як старій бабі дитина; уївсь, як свиня в молот; у нас сьогодні Луки: ані хліба, ні муки; упав у гаразд, як муха в сметану; усолодився, як черв'як у хріні; утік на жаб'ячий скік; ухватив, як панського самовару; ухопив, як собака обметиці; хворий: як працює, то мерзне, а як їсть, то потіє; хороший, як курка задрипана; хочеться, як голому на вулицю; худенький, мов різницький стовпчик; це буде на маленького Юрія (ніколи не буде); це буде, як виросте гарбуз на вербі; це буде, як виросте трава на помості; це буде, як на долоні волосся виросте; це буде, як п'явка крикне; це буде, як рак свисне; це буде тоді, як свині чередою підуть; це буде, як у Спасівку соловей заспіває; цікавий, як циган до бджіл; чепурний, як мазничка; чепурний, як свиня в дощ; чорний, як гуси; чорно, як теляті в мішку; чорнобровий, як риже теля; чорнобровий, як руде теля; чорнявий — брови, як сметана; хороше порадив — хоч покинь; хороший, як свиня в болоті; хороший, як свиня в дощ; хороший, як свиня в порошу; швидкий, як віл у плузі; швидкий, як черепаха; юрба, коли нікого нема.

ПОБАЖАННЯ ВОРОГАМ, ПРОКЛЬОНИ, ЕМФАТИЧНІ ПОБАЖАННЯ

Згинь! пощезни! пропади! щезни!

*** А безголов'я та короткий вік на тебе! Аби тебе дідько сколов! А біс тобі в гомілку! А Бог би тебе скарав! А бодай тебе земля не прийняла! А бодай ти лопнув! А будь ти тричі пр`оклят! А будь тобі непутно! А запався б ти! А лигнуло б тебе люшнею в зуби! А матері твоїй осичина! А пішов би він під три вітри! А спрагло б тебе! А чорна година на тебе! А щоб тебе в держалнах держало! А щоб ти на добрий путь не зійшов! А щоб йому випадком випало! А щоб тебе за серце скребло! А щоб ти луснув! А щоб ти на осиці повісився! А щоб ти не стишився! А щоб ти скис! А щоб ти скрутився! А щоб ти стовбула став! Бери його лиха година! Бешиха тобі в живіт!

Бий його сила Божа! Бий тебе грім! Бий тебе лиха година! Бий тебе нечиста сила тричі навхрест! Бовтнуло (би) тобов у безодню! Бодай би в тебе репнула макітра! Бодай вас завело в безодню! Бодай вас за зуби брало! Бодай вас за серце взяло! Бодай вас злидні побили! Бодай вас злидні посіли! Бодай вас свята земля поглинула живими! Бодай він був ще в колисці заллявся! Бодай він не діждав! Бодай він не знав ні дна, ні покришки! Бодай воно гроном на тебе впало! Бодай дідько очі видрав! Бодай добра не було! Бодай же ти так хліб у рот брав! Бодай завело в безодню! Бодай здорова була та назад не встала! Бодай з тебе дух та пару витягло! Бодай їм баньки посліпило! Бодай їм сім раз на день пусто було! Бодай їх зневіра знала! Бодай їх мир не знав! Бодай його болячки з'їли! Бодай його грець спалив у діжі! Бодай його кодло з накоренком перевелось! Бодай його корінь звівся! Бодай його пранці та болячки з'їли! Бодай його п'явки пили! Бодай його слід запав! Бодай йому дідько очі вибрав! Бодай йому кістка в горлі! Бодай йому очі повилазили! Бодай йому повилазило! Бодай йому руки й ноги поламало! Бодай на тебе болячка! Бодай на тебе коротеча! Бодай на тебе коротка година! Бодай на тебе трясця! Бодай на тебе халепа! Бодай на тебе хвороба! Бодай нашим ворогам посліпило й поглушило, мозок геть заголомшило! Бодай не діждав ні він, ні його діти! Бодай послизнуть (пропадуть)! Бодай твій слід запав! Бодай тебе буря вивернула! Бодай тебе взяла завійниця (різачка)! Бодай тебе вовки з'їли! Бодай тебе волами возили, а граблями волочили! Бодай тебе гатила лиха година! Бодай тебе грець виманив! Бодай тебе грець у діжі спалив! Бодай тебе заглумило! Бодай тебе за серце взяло! Бодай тебе земля забрала! Бодай тебе кидало об суху землю! Бодай тебе лунь ухопив (ухопила)! Бодай тебе луп облупив! Бодай тебе на марах винесло! Бодай тебе покорчило і поприщило! Бодай тебе не кидала лиха година! Бодай тебе під шум лотоків понесло! Бодай тебе той знав був, що трясе очеретами! Бодай ти діждав перед великими вікнами стояти! Бодай ти зслиз! Бодай ти каменем ліг! Бодай ти каменем сів! Бодай ти на кутні сміявся! Бодай ти не вийшов з напасті, поки житимеш! Бодай ти не діждав веселої години! Бодай ти не знав о собі, та о білому світі! Бодай ти не знав, що сьогодні за день! Бодай ти не прокинувся до страшного суду! Бодай ти оглух! Бодай ти пішов попід шум та під хвилю! Бодай ти рачки лазив (хворів)! Бодай ти скавчав! Бодай ти скам'янів! Бодай ти скрутився! Бодай ти холери наївся! Бодай ти ще маленьким втопився! Бодай тобі було пусто! Бодай тобі вода освятилась у три батоги! Бодай тобі зациплло! Бодай тобі ні сходу, ні в почці плоду! Бодай тобі пропадом пішло! Бодай

тобі руки повідсихали! Бодай тобі руки, ноги покорчило! Бодай тобі руки, ноги поламало! Бодай тобі руки посудомило! Бодай тобі світ замакітрився! Бодай тобі сім раз на день пусто! Бодай тя на сон било! Бодай чорти з вас шкуру драли! Будь ти проклят однині й довіку! Вовки б тебе з'їли! Враг його бери! Господь би тебе скарав! Грець би його взяв! Грець би його забрав! Грім би тебе луснув яс'енний! Груш би ви давучких понаїдалися! Да вигаснуть зарані твої зорі! Диявол йому в печінки! Дідько б утисся твоєму батькові! Добра б тобі не булю! Зустрічала б тебе кобила задки! Калікю тебе б зробило! Кат би справив тебе за твою натуру! Кат би тебе побив! Кат би тебе на камені побив! Кат тебе бери! Лунь би тебе вхопив! Мара б йому в печінки вмурувалася! Матері твоїй в печінки! Матері твоїй чурбан чортів! Най би тебе мама видзюрила на кропиву! Най го злидні поб'ють! Нема на тебе погибелі! Нема на тебе сказу! Нехай йому осичина! Нужда б тя побила! Орда б вас полонила! Пекло б тебе огнем та полум'ям! Пек тобі, враже, хто тобі каже! Перун би тя трафив! Печінка б їм вилізла і діти у вічі наплювали! Пір'я б тобі в роті виросло! Побий його грім! Побий його лиха година! Побий його морока! Побий його сила Божа! Побий його трясця! Побий його хрест! Побий його хрест та свята сила! Побила б його лиха година! Побили б тебе їх сльози! Погибелі на вас нема! Повні груди тобі здоров'я, щоб нікуди було й дихати! Покрий його сира земля! Пошли на його, Боже, тьму єгипетську! Пропади ти пропадом! Раз у рік колька в бік! Реготав би ти на пупа! Рожен йому в очі! Так йому й треба (за нещасливих обставин)! Туди йому й дорога (т.с.)! Сіль тобі в оч (очі)! Сіль тобі на язик, печина в зуби! Сіль тобі у вічі, а камінь у груди й печене кошеня в зуби! Смуток би на тя темний та чорний упав! Собачу матір тобі під бік! Сонце би тя побило! Сто бісів твоїй матері! Сто дідьків у твої бебехи! Сто дідьків у твої печінки! Сто крот болячок тобі в печінки! Стонадцять діж чортів тобі в пельку! Стонадцять кіп чортів тобі під хвіст! Стонадцять чортів тобі під хвіст! Сто копанок чортів тобі в печінку! Сто ножів тобі в твою мотрю (задницю)! Сто сот болячок тобі в печінки! Сто сот чортів тобі на спину! Сто чортів його матері! Татарва б вас подавила! Тисячу болячок тобі в печінки! Трясця тобі в печінки! Трясця тобі в пуп! Хай він скисне на путрю! Хай він ставма стане! Хай воно тобі нівцем перейдеться! Хай воно тобі прахом ляже! Хай до нього піп з кадилом піде! Хай тобі буде пусто! Хай за тобою чорна яма жаліє! Хай його лихий візьме! Хай йому халепа! Хай його чорти заберуть! Хай його чорти загребуть! Хай йому гнила колода! Хай на нього болячка! Хай на нього опряга прийде (смерть)!

Хай на тебе батіг свище! Хай на тебе каз (сказ) найде! Хай на тебе петля сучеться! Хай на тебе трилітня трясця! Хай наші вороги світом нудять! Хай поб'є його лиха та нещаслива година! Хай розверзеться під вами земля! Хай тебе візьмуть ті, що купами трусять! (чорти). Хай тебе вогненна комета вдарить! Хай тебе доля вдарить об гладку дорогу! Хай тебе за живіт візьме! Хай тебе земля не прийме! Хай тебе колючками до землі припне! Хай тебе лизень злиже! Хай тебе мара бере (візьме)! Хай тебе одні стіни слухають! Хай тебе поб'є нагла година! Хай тебе сі та ті візьмуть! Хай тебе судорогою судить! Хай тебе хиндя потрясе (лихоманка))! Хай тебе чорна причина об землю день і ніч кидає! Хай ти каменем ляжеш! Хай тобі на язиці пузирі сядуть! Хай тобі очі луснуть! Хай тобі сім чортів і все лихе! Хай тобі сто бісів і сіра свитка! Хай тобі язик колом стане! Хай чорти торохтять його кістками на тім світі! Хрест його побий та його свята сила! Черви б тебе поїли! Чорт би забрав (побрав) твою матір! Чорт би тебе побрав! Чорти б вас забрали до себе в пекло! Чорти б мордували вашу маму! Чума б вас забрала! Шевської смоли ти б напився (до пияків)! Шляк би вас вибив до кришки й пруття! Шляк би вас трафив! Щоб вам у пупі закрутило! Щоб ваші ж діти вас побили! Щоб ваш пропав собачий рід! Щоб від тебе одреклись онуки! Щоб він головою наложив! Щоб він ліг і не встав! Щоб воно тебе по всіх світах розплескало! Щоб воно тобі запалось! Щоб їх вихром винесло! Щоб його в колисці задушило! Щоб його писачка списала! Щоб його побила руда глина! Щоб його понесло поверх дерева на безголов'я! Щоб його смуток узяв! Щоб йому випадком випало! Щоб йому дихати не дало! Щоб з потрухом погиб ваш плід! Щоб малим був луснув! Щоб над тобою ворон закрякав! Щоб над тобою земля затряслась! Щоб над тобою круки крякали! Щоб над тобою обвалилась твердь! Щоб над тобою світ не світав і сонце праведне не сходило! Щоб над тобою сонце не світило! Щоб на твоїй пиці чорти горох молотили! Щоб на тебе ворони каркали! Щоб на тебе гриміло та блискало! Щоб на тебе Див прийшов! Щоб на тебе праведне сонце не дивилося! Щоб на тебе прийшла чорная година! Щоб на тебе причина вдарила! Щоб на тебе хвороба та стогноти! Щоб на тобі сорочка тряслась! Щоб на тобі шкура загорілась! Щоб ні добра, ні життя! Щоб, пане, ваші очі повилазили! Щоб під ним і над ним земля горіла на косовий сажень! Щоб старі вороги рачки лазили, а молодим очі повилазили! Щоб так по правді дихав! Щоб твій і дух не пах! Щоб твій корінь звівся! Щоб твого батька по голові стукнуло! Щоб твоє кодло звелось! Щоб твоїх дітей земля не носила! Щоб твоя пелька й на тому світі

ніколи не закривалася! Щоб твоя і путь заклекотіла! Щоб твоя могила диким маком заросла! Щоб тебе безбитниця побила! Щоб тебе блискавкою запалило! Щоб тебе буря вивернула! Щоб тебе в домовину поклало! Щоб тебе вдушило та вдавило! Щоб тебе віко покрило! Щоб тебе взяло та понесло поверх дерева! Щоб тебе в німі дошки положили! Щоб тебе волами возили, а граблями волочили! Щоб тебе вранці бурями колихало, а ввечері напасницею підкидало! Щоб тебе в чотири дошки заховало! Щоб тебе горою підняло! Щоб тебе грець мордував! Щоб тебе грім убив і блискавка спалила! Щоб тебе громом убило, хату спалило, вітром попіл розвіяло! Щоб тебе двойною петлею зашморгнуло! Щоб тебе дідько схопив! Щоб тебе домовина взяла! Щоб тебе завійна взяла! Щоб тебе завійна скрутила! Щоб тебе займа зайняла! Щоб тебе занімило! Щоб тебе земля вивергнула! Щоб тебе земля не прийняла! Щоб тебе зігнало, як гору! Щоб тебе з кодла звело! Щоб тебе зола спила! Щоб тебе кат сіконув перед великими вікнами! Щоб тебе кров гаряча спила (до п'яниць)! Щоб тебе лепом зсипало! Щоб тебе люди не знали! Щоб тебе лють турнула! Щоб тебе на виду змінило! Щоб тебе на дрючці винесли! Щоб тебе на кілок посадило! Щоб тебе на кусники порвало! Щоб тебе наперед потилицею повернуло! Щоб тебе наперед п'ятами понесли! Щоб тебе не минула лиха година! Щоб тебе нориці сточили! Щоб тебе об землю кидало! Щоб тебе об суху дорогу вдарило! Щоб тебе очеретиною зміряли! Щоб тебе пекл`о та варило! Щоб тебе перша куля не минула! Щоб тебе писачка списала! Щоб тебе підняло та гепнуло! Щоб тебе побив несвітський сором! Щоб тебе покарало три недолі: перша недоля — щоб під тобою добрий кінь пристав; друга недоля — щоб ти козаків не здогнав; третя недоля — щоб тебе козаки не злюбили і в курінь не пустили (козацьке)! Щоб тебе покорчило! Щоб тебе положили на лаву! Щоб тебе понесло на папороть-могили та на Щокотин слід! Щоб тебе понесло поза вітряками! Щоб тебе понесло по нетрях та по болотах! Щоб тебе поховали на розстаннях (на розпутті)! Щоб тебе правцем виправило! Щоб тебе правцем поставило! Щоб тебе пранці побили! Щоб тебе пранці поїли! Щоб тебе прямцем поставило! Щоб тебе різачка попорізала! Щоб тебе родимець (змалечку) побив! Щоб тебе свята ковдня не минула! Щоб тебе сира земля пожерла! Щоб тебе сира земля проковтнула з вогнем та димом! Щоб тебе сира мать-земля не прийняла! Щоб тебе трясло й не переставало! Щоб тебе хапун ухопив! Щоб тебе чорний бог убив! Щоб тебе чорні п'явки поспивали! Щоб тебе чорт побрав! Щоб ти в ката стовпом став! Щоб ти в сирицю вбився (в землю)! Щоб ти головою наклав! Щоб ти

горів ясним вогнем! Щоб ти день і ніч на вервечках качався (повісився)! Щоб ти джигири наївся! Щоб ти забувся, коли який день на білім тижні! Щоб ти забіг гал`асвіта! Щоб ти зозулі не чув! Щоб ти їв і не наїдався! Щоб ти і в старцях щастя не мав! Щоб ти ката не минув! Щоб ти коліньми їздив! Щоб ти кол`ом став! Щоб ти крізь сонце пройшов! Щоб ти крячки там сів! Щоб ти ліг і не встав! Щоб ти л`опанки нагнав! Щоб ти луснув! Щоб ти луснув маленьким! Щоб ти на бантині завис! Щоб ти на добрий путь не зійшов! Щоб ти на милицях пішов! Щоб ти не діждав сонечка праведного бачити! Щоб ти не знав, коли який день! Щоб ти не знав ні вдень, ні вночі покою! Щоб ти не мав поради в своїх дітях! Щоб ти не мав утіхи в старих літах! Щоб ти не розжився! Щоб ти не тямився! Щоб ти оближнем ліг! Щоб ти окаменіла, як Лотова жінка! Щоб ти під плав пішов! Щоб ти пішов гал`асвіта! Щоб ти пішов круг світа! Щоб ти пішов навпаки сонця! Щоб ти пішов під дев'яту палю! Щоб ти поза Уманню пішов! Щоб ти скапав, як віск! Щоб ти туди не дійшов і назад не вернувся! Щоб ти хвороби (хороби) наївся! Щоб ти ходив окарачі! Щоб ти хороби наївся! Щоб ти ясним вогнем горів! Щоб тобі віку, як у кози хвіст! Щоб тобі в роті поприщило! Щоб тобі голова на в'язах звернулася! Щоб тобі дубовий хрест! Щоб тобі лихом скрутилося! Щоб тобі маму мордувало! Щоб тобі на пупі нарвало! Щоб тобі на світі добра не було! Щоб тобі на тому світі чорти бороду осмалили! Щоб тобі не було солоду змолоду! Щоб тобі ні втішиться, ні врадуваться! Щоб тобі ні добра, ні життя! Щоб тобі ні кола, ні двора! Щоб тобі нікуди було дихнути! Щоб тобі ноги покорчило! Щоб тобі очі повилазили! Щоб тобі очі рогом виперло! Щоб тобі повилазило! Щоб тобі провалитись! Щоб тобі рота набік повернуло! Щоб тобі руки й ноги петлями поскручувало! Щоб тобі світ замакітрився! Щоб тобі така смерть! (коли хто щось погане дає). Щоб тобі тванюкою чорти заліпили очі! Щоб тобі язик задубів! Щоб тобі язик кілком (колом) став! Щоб тобі язик колякою став у горлі! Щоб тобі язик одсох! Щоб тобі язик руба став! Щоб у тебе горіло все, як під казанами у винниці! Щоб у тебе один зуб зостався для зубного болю! Язик би тобі поприщило (за брехню)!

ЗМІСТ

Переднє слово 3
Як користуватися словником 6
Список основних умовних скорочень 6
Словник 7
Список опорних слів синонімічних гнізд 396
Додатки 403
Доброзичливі побажання і примовки 403
Божба, запевнення, заприсягання, клятьба 407
Нахвалки, нахваляння, погрози, попередження 409
Відповіді на погрози, похвалки 411
Народні пританцівки 411
Жартівливі ствердження через повне заперечення 413
Побажання ворогам, прокльони, емфатичні побажання 418

СЛОВНИК

Вусик Олексій Сергійович

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 1500 синонімічних гнізд

За редакцією доктора філологічних наук, професора *Поповського Анатолія Михайловича*

Відповідальний за випуск *Г.М.Гарченко*

Комп'ютерне складання *О.С.Вусика*

Оригінал-макет *В.В.Савченка*

Художньо-технічний редактор *В.М.Саранча*

Підписано до друку 06.12.2000. Формат 84x108$^{1}/_{32}$. Папір офсетний №1. Друк офсетний. Ум. друк.арк.22,26. Ум. фарбовідб.22,26. Обл.-вид. арк.23. Тираж 1000 пр. Зам № 666.

Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво "Січ", 49000, Дніпропетровськ, пр. К.Маркса, 60.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК №60 від 25.05.2000 р.

Комунальне підприємство "Нікопольська міська друкарня", 53219, м. Нікополь, вул Електрометалургів, 21.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДП №21 від 25.07.2000 р.